

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl / Year: 14 Sayı / Number: 37 Nisan / April 2021

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ / ADYAMAN UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ / JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
(Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal)
ISSN: 1308–9196

Sahibi / Owner

Adiyaman Üniversitesi Rektörlüğü

Editör / Editor

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör Yardımcısı / Assistanst Editor

Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ

Doç. Dr. Cem Koray OLGUN

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Tuba GÜN ÇINĞI

Dr. Rezzan ALAGÖZ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU- *Adiyaman Üniversitesi İİBF-İktisat*

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR- *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi*

Doç. Dr. Yaşar KAYA - *İnönü Üniversitesi*

Doç. Dr. İbrahim YERLİKAYA - *Adiyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

Doç. Dr. Çiğdem SABBAĞ- *Adiyaman Üniversitesi Turizm Fakültesi*

Doç. Dr. Metin KOPAR- *Adiyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi-Tarih*

Doç. Dr. Ümit YETİŞ - *Adiyaman Üniversitesi BESYO*

Doç. Dr. Tayfun SERVİ - *Adiyaman Üniversitesi İİBF-İktisat*

Doç. Dr. Aykut DÜNDAR - *Adiyaman Üniversitesi BESYO*

Doç. Dr. Ali DUMAN - *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR - *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

Doç. Dr. Recep ÖZMAN - *İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.-Tarih*

Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN - *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi- Sanat Tarihi*

Doç. Dr. Burak TELLİ - *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi -Türk Dili ve Edebiyatı*

Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN - *Adıyaman Üniversitesi İİBF- Sosyal Hizmet*

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Çağlar KURTDAŞ - *Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi -Sosyoloji*

Dr. Öğr. Üyesi Ayça AVCI - *Adıyaman Üniversitesi Devlet Konservatuvarı*

Yazı İşleri /Managing

Arş. Gör. Tuğba GÜCENMEZ

İngilizce Redaksiyon/English Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Berivan SALTUK

Adres / Adress

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü-ADİYAMAN

e-mail

adyusbd@gmail.com

Yıl: 14 Sayı: 37 Yayımlanma Tarihi: 30.04.2021

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Melek KÖSEOĞLU	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR	Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan YAZICI	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. M. Kemalettin ÇONKAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Nezahat GÜÇLÜ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN	İstanbul Gedik Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN	Başkent Üniversitesi

Yıl: 14 Sayı: 37 Yayınlanma Tarihi: 30.04.2021

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ AŞAĞIDAKİ
VERİ TABANLARI TARAFINDAN İNDEKSLENMEKTEDİR.
ADİYAMAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS INDEXED IN

**“ASOS (AKADEMİA SOSYAL BİLİMLER), ACADEMICKEYS, AKADEMİK DİZİN,
ARASTIRMAX, DRJI, İSAM, NEWJOUR, OAJI, OCLC WORLD CAT, RESEARCH
BİBLE, TÜRKEĞİTİM İNDEKSİ, EBSCOHOST, INDEX COPERNICUS, TR DİZİN
ULAKBİM”**

Yıl: 14 Sayı: 37 Yayınlanma Tarihi: 30.04.2021

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ Sosyal Bilimler alanındaki kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme ve derlemelerin yayınlanacağı uluslararası, hakemli bilimsel elektronik bir dergidir.

- Dergi **Nisan, Ağustos ve Aralık** aylarında olmak üzere yılda üç defa **online** olarak yayınlanır.
- Dergide daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış çalışmalara yer verilir. Daha önce herhangi bir yerde yayınlandığı belirtilmediği ya da belirlenmediği için yayınlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar)a aittir.
- Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak, dergi her kurumdan ve her ulustan bilim insanlarının çalışmalarına açık olup farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulu'nun onayı alınarak yayınlanabilir.
- Çalışmalar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.
- Yayın Kurulu'nun gerekli görmesi halinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar, hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır.
- Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.
- Çalışmaların yayınlanabilmesi için yazar(lar), Hakem ve Yayın Kurulu'nun görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar.
- Dergide yayınlanması için gönderilen çalışmalar yayınlansın ya da yayınlanmasın iade edilmez.

Yıl: 14 Sayı: 37 Yayınlanma Tarihi: 30.04.2021

- Yayınlanmış yazıların yayın hakları **ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ'**ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.
- Hakemler, Yayın Kurulu'nun belirleyeceği makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.
- Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.
- İçindekiler bölümü, alan bazında gruplandırılmakta olup alan isimleri kendi içinde alfabetik olarak verilmektedir. Alan başlıkları altında çalışmalara yer verilirken ise yazarların soyadları esas alınarak yine alfabetik olarak sıralanmaktadır. Birden çok yazarlı çalışmalarda ise ilk yazarın soyadı sıralamada esas alınmaktadır.
- Dergide yayınlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan yasal sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI / ARTICLE WRITING RULES

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.
- **Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **12 punto** ile koyu harflerle yazılmalıdır.
- **Yazar ad(lar)ı ve adresi:** Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilir e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.
- **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en fazla **200** kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en çok **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan **1cm.** içten yazılmalıdır.
- **Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Calibri yazı karakteri ile **10 punto, 1.5 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2.5 cm.** boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**.
- Makale metninde paragraf başı **yapılmamalı**, paragraf araları **1 satır (12 nk)** boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar- Aralık-Sonra-12 nk*).
- Dipnotta yer alan bütün bilgiler **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır.
- **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Yıl: 14 Sayı: 37 Yayımlanma Tarihi: 30.04.2021

- **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortali şekilde yazılmalıdır.
- **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.
- **Alıntı ve Göndermeler:** Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, sağdan ve soldan **1 cm.** içte yazılmalıdır.
- Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (*Ofis'te* Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf).

Yıl: 14 Sayı: 37 Yayınlanma Tarihi: 30.04.2021

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EĞİTİM BİLİMLERİ / EDUCATIONAL SCIENCES

Ayhan DOĞAN- Sadık ÇETİN

Osmanlı Maarifinde Muallim Motivasyonu Kaynaklarından Maarif Nişanı ve Fazilet Mükâfâtı
The Decoration of Education and The Award of Merit in Sources of Teacher Motivation in The Ottoman
Education

1-37

Fadile AYDIN- Mecit ASLAN

Dokuzuncu Sınıf Biyoloji Öğretim Programının Farklı Lise Türlerindeki Etkililiğinin
Değerlendirilmesi

Evaluation of The Effectiveness of The Ninth Grade Biology Curriculum in Different High School Types

38-70

Halil KÜÇÜKLER

Online Education in Language Learning/Teaching in Universities: The Covid-19 And Digital
Transformation

Üniversitelerde Dil Öğrenme / Öğretiminde Çevrimiçi Eğitim: Covid-19 ve Dijital Dönüşüm

71-99

Mustafa FİLİZ- Mustafa KAYA

Eğitim Alınan Bölümün Kariyer Motivasyonu Üzerine Etkisi: Sağlık Bölümleri Üzerine Bir
Araştırma

The Effect of The Educated Department on Career Motivation: A Research on Health Departments

100-124

Yıl: 14 Sayı: 37 Yayınlanma Tarihi: 30.04.2021

**SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES**

Ahmet UĞUR- Nergis BİNGÖL

Finansal Yakınsama Olgusu: Türkiye ile G7 Ülkeleri Arasında Finansal Yakınsamanın Analizi

Financial Convergence Phenomenon: Analysis of Financial Convergence Between Turkey and G7 Countries

125-157

Ayşe Gözde İYİCİL

Sağlık Sektörü Çalışanlarının Pandemi Sürecindeki Çalışma Yükümlülüklerinin İş Ahlakı Kapsamında Değerlendirilmesi

Evaluating Health Care Workers' Work Obligations During A Pandemic Period in Terms of Business Ethics

158-186

Burhan AKYILMAZ

The Reasons Why Businesses Not to Do E-Commerce: Business Behaviour During the Covid-19 Period

İşletmelerin E-Ticaret Yapmamasının Nedenleri: Covid-19 Dönemi Boyunca İşletme Davranışı

187-205

Cemal ÖZTÜRK- Enes KARAHANÇER

Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Örgütsel Güven İlişkisi: Siirt Üniversitesi Personeli Örneği

Electronic Human Resource Management and Organizational Trust Relationship: Siirt University Staff Example

206-231

Yıl: 14 Sayı: 37 Yayınlanma Tarihi: 30.04.2021

Esra VONA KURT- Hakan Mahmut NEĞİŞ

Yeni Medyada Eski Kodların İzleri: 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Adayların Twitter Kullanımının Analizi

Traces of Old Codes in New Media: Analysis of The Twitter Use of Candidates In The Presidential Election At 2018

232-265

Fuat ŞANCI

Arapkir Onar Köyünde Türk Eserleri

Turkish Works in Arapkir Onar Village

266-290

Hakan EVİN

Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Adıyaman Örneği

Urban Transformation Practices in Turkey: The Case of Adıyaman Province

291-328

Halil ARSLAN- Eyyüp Ensari ŞAHİN

Birleşme ve Satın Almalarda Finansal Durum Tespiti (Due Diligence): Gerçek Vaka İncelemesi

Financial Due Diligence in Mergers and Acquisition: A Real Case Study

329-361

Hıdır ÖNÜR

Vatandaşlık Bağlamında Suriyeli Sığınmacılar

Syrian Refugees in The Context of Citizenship

362-396

Yıl: 14 Sayı: 37 Yayınlanma Tarihi: 30.04.2021

İlkay ALTINDAĞ- Özlem AKAY

Türkiye’de Turizm Gelirini Etkileyen Faktörlerin Önem Düzeylerinin Belirlenmesi

Determining the Importance Levels of Factors Affecting Tourism Income in Turkey

397-426

Cüneyt ÇATUK- Kadir AYDIN

Covid-19’un Dünya ve Türkiye Tedarik Zinciri Üzerine Etkileri

The Effect of Covid-19 On World and Turkey’s Supply Chain

427-449

Kevser TAŞDÖNER

Roma Yönetimine Geçişte Mısır’daki Hukuksal Değişimler (İÖ 30-İS 14)

In Egypt in the Transition to Roman Rule Legal Changes (BC 30-BC 14)

450-469

Muhammet ÇEVİK- Zahir KIZMAZ

Uyuşturucu Bağımlılarının Demografik Özellikleri ve Madde Kullanım Alışkanlıkları

Demographic Characteristics and Substance Use Habits of Drug Addictions

470-506

Oğuz KAAN

Demokrat Partinin İkinci Kongresinde Kabul Edilen “Milli Teminat Andı”nın İktidar-Muhalefet

İlişkilerine Etkisi

Effects Of "National Commitment Oath" Accepted at The Democrat Party’s Second Congress on The Power-Opposition Relations

507-539

Özkan DURNA

Coercive Externalities in Decision-Making Processes: Is It Possible Migration Policy for Turkey?

Karar Alma Süreçlerindeki Dışsal Zorlayıcılar: Türkiye İçin Göç Politikası Mümkün Mü?

540-569

Ruhan İRİ

Covid-19 Pandemi Sürecinin Niğde ve Yöresindeki Tüketicilerin İnternet Üzerinden Satın Alma Davranışlarına Etkisi

The Effect of The Covid 19 Pandemic Period on The Internet Purchasing Behavior of Consumers in Nigde And Its Region

570-602

Sema BUZ

Londra'daki Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiyeli Göçmenlerin Entegrasyonu Konusundaki Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Evaluation on Integration Activities of Civil Society Organizations in London Towards Turkish Migrants

603-638

Şükrü DURSUN

Keykubadiye Sarayı Geometrik Süslemeli Sır Altı Çinileri

Keykubadiye Palace Under Glaze Tiles with Geometric Ornaments

639-675

Tülin MERCAN- Muhammet ATALAY

Türkiye'deki Havalimanlarının Performanslarının Kümeleme ve TOPSIS Yöntemleriyle Değerlendirilmesi

Performance Evaluation of Airports in Turkey Using Clustering and Topsis Methods

676-711

Yıl: 14 Sayı: 37 Yayınlanma Tarihi: 30.04.2021

Veda Seven BİÇEN

Yazınsaldan Görsel Somutlaştırmaya Ütopyalarda Mekân Kurgusu

From Literary to Visual Reification Space Setup in Utopias

712-741

OSMANLI MAARİFİNDE MUALLİM MOTİVASYONU KAYNAKLARINDAN MAARİF NİŞANI VE FAZİLET MÜKÂFATI

Ayhan DOĞAN * Sadık ÇETİN **

Öz

Toplumun her alanında olduğu gibi eğitim öğretim hayatında da kişinin harekete geçmesini sağlayan etkenler bulunmaktadır. Bu etkenler genel olarak motivasyon kavramıyla ifade edilmektedir. Türk maarif hayatında teşvik ve terğip olarak ifade edebileceğimiz dışsal motivasyon kaynakları maarif tarihimizde önem verilen konulardan olmuştur. Osmanlı maarif bürokrasisinin eğitimin en önemli uygulayıcısı olan muallimlerin teşvik edilmesi amacıyla çıkarmış oldukları maarif nişanları bu konudaki uygulamalara güzel bir örnektir. Diğer bir motivasyon kaynağı olarak fazilet mükâfâtı muallimlerin eğitim konusundaki gayretlerini artırma yönünde gerçekleştirilmiş önemli bir düzenlemedir. Bu çalışmada maarif nişanı ve fazilet mükâfâtı konusunda çıkarılan nizamname ve vakıfnameler incelenmiş ve öne çıkan örneklerle yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maarif, Motivasyon, Maarif Nişanı, Fazilet Mükâfâtı

* Doç Dr. Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitimin Felsefi Sosyal ve Tarihi Temelleri ABD, ayhandogan@gantep.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitimin Felsefi Sosyal ve Tarihi Temelleri ABD, sdkctn2@gmail.com

THE DECORATION OF EDUCATION AND THE AWARD OF MERIT IN SOURCES OF TEACHER MOTIVATION IN THE OTTOMAN EDUCATION

Abstract

There are factors which enable the person to take action in the life of education as it is in every area of society. These factors are generally expressed with the concept of motivation. The external sources of motivation which we will be able to express as teşvik and terğib in Turkish education life, became from the subjects which we gave importance in our education history. The decoration of education which Ottoman education bureaucracy formed with the aim of promoting the teachers who were the most important applicators of education, is a beautiful example in this subject. The Award of Merit is an important arrangement which was realised on the way of increasing the efforts of teachers in the subject of education as another source of motivation. The regulations and documents of foundation which were formed in the subject of the decoration of education and award of merit were examined in this study and the place was given to the examples becoming prominent.

Key words: Education, Motivation, The Decoration of Education, The Award of Merit

1. GİRİŞ

Motivasyon kavramı “bir davranışı belirleyen çeşitli fizyolojik, ruhbilimsel, toplumsal vb. güdüleri dile getirmektedir” (Hançerlioğlu, 2012: 182). Gdülenme olarak da ifade edilen motivasyon “içsel isteklerin ya da dışsal olayların belirlediği gereksinimi gidererek hedefe ulaşmak için organizmanın davranışa hazır hale gelmesi” anlamına gelmektedir (Bakırcıoğlu, 2012:406). Maarif tarihimizde kişinin istenilen hedefe yönlendirilmesi konusunda teşvik ve terğib kavramlarının sıkça kullanıldığı görülmektedir. Teşvik, isteklendirme, terğib ise rağbet ettirme anlamına gelmektedir.

Maarif tarihimizde devlet idarecilerinin ilmi ve ilim ehlini teşvik ettikleri bilinmektedir. Nitekim Türklerin İslamiyet’i kabulünden hemen sonra Karahanlılar döneminde Buğra Han Harun, Yusuf Kadir Han, İlig Nasır Han gibi hükümdarlar bilim adamlarını korumuş, Semerkant, Buhara, Balasagun ve Kaşgar gibi önemli ilim merkezlerinde birçok medrese vücuda getirilmiştir. Bu süreçte Farabi, Sicistanlı Ebu Süleyman bin Mehmet, Harezmi Musa Kardeşler, Biruni ve İbn-i Sina gibi değerli birçok ilim adamı yetişmiştir. Bu sayede ilim hayatı ülkenin dört bir tarafına yayılmıştır. (Akyüz, 2007: 21-22). Ayrıca Anadolu’nun fethinden hemen sonra kurulan beylikler Anadolu’nun dört bir tarafına medreseler inşa etmişlerdir. Nizameddin Yağlıbasan tarafından yaptırılan Niksar’daki Yağlıbasan Medresesi ve Tokat’taki Yağlıbasan (Çukur) medrese Türkiye’de inşa edilmiş olan en eski medreseler olarak bilinmektedir (Kuran, 1968:39). Anadolu Selçukluları ve beylikleri zamanında da Konya’da Sırçalı, Karatay, İnce Minareli Medrese, Mardin’de Kasımiye, Zinciriye ve Hatuniye, Erzurum’da Çifte Minareli Medrese gibi birçok medrese inşa edilmiştir (Akyüz, 2007:48). Uzunçarşılı, XIV. ve XV. Asırlarda Anadolu’daki ilmi ve içtimai müesseseler konusunda verdiği ayrıntılı bilgilerin sonunda “... hele bu asırdaki Türk memleketleri müesseseleriyle Avrupa’nın aynı müesseseleri karşılaştırılınca Türklerin on dört ve on beşinci asırlardaki ilmi ve içtimai mevkiileri tamamen tebarüz etmektedir” demektedir (Uzunçarşılı, 1998: 234).

İlim adamlarının teşvik edilmesi Osmanlı Devleti’nin ilerleyen dönemlerinde de devam etmiştir. Nitekim Fatih Sultan Mehmet, Otlukbeli Savaşı sonrasında tanıştığı ve ilmine hayran kaldığı Semerkant Rasathanesi âlimlerinden Ali Kuşçu’yu İstanbul’a davet etmiştir. Elçilik görevinin bitmesinden sonra İstanbul’a gelen Ali Kuşçu, yol boyunca birçok hediye ve armağanlarla taltif edilmiş ve kendisine Ayasofya müderrisliği tevcih edilmiştir (Aydın, 1989: 408).

Yükselme dönemi Osmanlı padişahlarının ilme ve ilim ehline gösterdiği ilgi konusunda 4 Ağustos 1868 tarihli Hürriyet Gazetesinde önemli ifadeler yer verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin gerilemesinin konu edildiği makalede Fatih devrinden itibaren ardı ardına gelen hükümdarların ilme verdikleri değer nedeniyle Fatih devrinden Kanuni devrinin sonuna kadarki 120 senelik dönem *sanki bir tek maarifperver padişah* dönemi olarak tanımlanmıştır. Bu dönemdeki padişahlar İran, Horasan ve Mısır gibi önemli ilim merkezlerinde şöhret kazanmış olan ilim adamlarını değişik hediyeler ve taltiflerle Osmanlı Devleti'ne getirtmiştir. Bu âlimlere yazdıkları her bir eser için rütbe ve terakkiler verilmiştir (Hürriyet, 1285: sayı 6).

Osmanlı Devleti'nin bürokratik ve askeri sistemi içerisinde başarılı kişilere sorguç, tuğ, avize ve çelenk gibi değerli hediyeler takdim edilir ve bu şekilde taltif edilirdi. Ödüllendirilme amacıyla nişan geleneğinin ilk örneğinin III. Selim döneminde; madalya ile ödüllendirilmenin ilk örneklerinin ise batının etkisi ile II. Mahmut zamanında başladığı bilinmektedir. Nitekim 1798 yılında Ebu Kır'da Fransız donanmasının yakılması üzerine İngiliz Amiral Nelson'a kıymetli bir çelenk gönderilmiştir. Çelenk içinde nişanlar da takdim edilmiştir. 1812 yılında II. Mahmut döneminde eski nişanlar kaldırılmış ve askeri dereceleri belirten yeni nişanlar oluşturulmuştur. Yine bu dönemde İftihar nişanları çıkarılmıştır. Sultan Abdülmecit döneminde İmtiyaz nişanı adında yeni bir nişan çıkarılmıştır. Batı tarzındaki ilk nişan ise 1852 yılında ihdas edilmiştir. Mecidi nişanı olarak bilinen bu nişanın ihdası üzerine İftihar nişanı kaldırılmıştır. Sultan Abdülaziz devrinde Nişan-ı Osmani oluşturulmuştur. Sultan II. Abdülhamit devrinde ise savaş, deprem, yangın vb. darlık zamanlarında yaptığı hizmetlerle öne çıkan kadınlar için *Şefkat Nişanı*, fevkalade hizmetleri görenler için *Nişan-ı Âli İmtiyaz* ve 1893 yılında *Hanedan-ı Âli Osman* nişanlarının çıkarıldığı görülmektedir (Artuk, 2007: 155).

Yukarıda ifade edilen iftihar nişanı, mecidiye nişanı vb. nişanlarla Osmanlı bürokratik hayatı içindeki görevliler taltif edildiği gibi maarif hayatının temsilcileri de ödüllendirilmiştir. Bu konuda Osmanlı Arşivi Taltif Fonu içerisinde birçok örnek bulunmaktadır.* Bu örneklerin yanında memurların özlük bilgilerini içeren *sicill-i ahval* kayıtlarında kişinin almış olduğu ödüller konusunda ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bu bağlamda muallimlerin mesleki motivasyonlarının artırılması amacıyla düzenlenmiş olan teşvik unsurlarından *Maarif Nişanı* ve *Fazilet Mükâfatı* incelenecektir. Bu iki teşvik unsurunun eğitim ortamında kullanılması için düzenlenen nizamnameler, içerikleri ve eğitim sahasındaki örnek uygulamaları ele alınacaktır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi çerçevesinde yürütülmüştür. Doküman analizi araştırma konusu olgularla ilgili belgelerin analizini kapsamaktadır. Bu yöntem özellikle tarihçiler, dil bilimciler ve antropologlar tarafından sıklıkla kullanılan bir yöntem olarak bilinmektedir (Şimşek ve Yıldırım, 2011: 187).

* Nisa Hastanesine bağlı Acezehanede bulunanlar tarafından işlenerek Padişaha sunulan eşyadan dolayı acezehanede çalışan Sofyalı Zehra Hanım ve muallimleri Fatıma Hanım'a İftihar madalyası verilmesi konusunda bkz. BOA.İ.DH. 1226/95963; Emrâz-ı Nisâiye (Kadın hastalıkları) adında Fransızca bir kitap tercüme eden Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Kadın Hastalıkları muallim muavini Tabip Kolağası Mustafa Efendi'ye İftihar madalyası verilmesi konusunda bkz. BOA. İ.DH.1240.97179; Üsküp Jandarma Mektebi Müdürü Hafız Mehmet ve mektep muallimlerinden Neşet Efendi'ye İftihar madalyası verilmesi konusunda bkz. BOA.BEO.3915/293586. Mekteb-i Tıbbiye muallimlerinden Nuri Efendi'nin tercüme ettiği *Nüzhetü'l-Fehum fî Tahlilî's-Semum* adlı eserden dolayı mecidi nişanı ile ödüllendirilmesi hakkında bkz. BOA.İ.DH.583/40585: lef 3; Yenişehir Mekteb-i Rüşdiyesi muallim-i evveli ve İdadiye-i Mülkiye Müdürü Mahmut ve Hamdi Efendilere çalışmaları nedeniyle beşinci rütbeden mecidi nişanı verilmesi hakkında bkz. BOA.MF.İBT.8/22.

2.1. Verilerin Toplanması

Çalışmada değerlendirilen belgeler Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi fonlarında bulunan Bab-ı Asafi Nişan Defterleri, İrade Taltifat, Bâb-ı Âli Evrak Odası, İrade Dahiliye, İrade Dosya Usulü, İrade Meclis-i Mahsus, Maarif Nezareti Heyet-i Teftişîye, Maarif Nezareti Mektubi, Maarif Nezaret-i Tedrisat-ı İbtidaiyye ve Şura-yı Devlet tasniflerinden taranmıştır. Ayrıca Cumhuriyet Arşivi fonlarından da tarama yapılmıştır. Bu belgeler 1868-1925 yılları arasına tarihlenmektedir. Ayrıca döneme ait resmi ve özel gazetelerden; mevzuatın yayımlandığı Düstur dergisi ve ilgili literatürden de taramalar yapılmıştır.

2.2. Verilerin Analizi

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşiv fonlarından ve diğer kaynaklardan tespit edilen belgeler öncelikle kronolojik olarak sıralanmış ve çalışma başlıklarına göre tasnif edilmiştir. Bu aşamadan sonra belgelerin içeriği analiz edilerek sentez sürecine geçilmiştir. Çalışma esas olarak Maarif Nişanı ve Fazilet Mükâfatı ana temalarında ele alınmıştır. Bu iki başlık altında ödül ve nişana layık görülenler somut örneklerle incelenmiştir.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Maarif Nişanı

Maarif Nezareti'nden Bâb-ı Âliye gönderilen 1 Mart 1326 (14 Mart 1910) tarihli yazıda diğer memleketlerde ilmi çalışmalar ve dilin yaygınlaştırılması amacıyla maarife özel nişan ve madalyaların bulunduğu ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nde de müderrisler ve muallimlerden ilim hayatının yaygınlaştırılması konusunda ciddi mesai harcayanların ödüllendirilmesi amacıyla maarife mahsus

bir nişanın hazırlandığı belirtilmiştir. Hazırlanan nişan henüz maarif nişanı olarak ifade edilmemiştir. Söz konusu belgede müderris, mekatib-i âliye ve tâliye muallimlerinden ilmin gelişmesinde gayret gösterenlerin ödüllendirilmesi için verilecek olan bir *mükâfat-ı tedris nişanı* ve iptidai eğitimi ve Osmanlı Türkçesinin yaygınlaştırılması konusunda gayreti görülenlere ise bir *mükâfat-ı tedris madalyasının* verilmesi için hazırlanan layihanın sunulduğu belirtilmiştir (BOA.MF.MKT.1149/54 lef 2). Bu layihaya göre mükâfat-ı tedris nişanı iki rütbe olarak düzenlenmiştir. Bu rütbeler için uygun görülecek şekiller Meclis-i Vükela tarafından seçilecekti. Bu nişan, müderrisler, âli ve tâli mektep muallimlerinden ilim ve Osmanlı lisanının öğretilmesi ve yaygınlaştırılmasında gayret gösterenlere Maarif Nezaretî'nin teklifi ve Padişah iradesi ile verilecekti. Mükâfat-ı tedris Madalyası ise iptidai eğitim ve Osmanlı Türkçesinin yaygınlaştırılmasında faydası görülen iptidai mektep muallimlerine Nezaretin teklifi ve padişah iradesi ile verilecekti. Madalya gümüş ve tunçtan olmak üzere iki çeşit olacaktı. Şekillerine Meclis-i Vükela karar verecekti. Bu madalyanın birinci rütbesini almaya hak kazanan muallimlere ömrü boyunca Maarif Nezaretî bütçesinin ikramiye kaleminden yıllık beş yüz kuruş, ikinci rütbesini haiz olanlara ise aynı şekilde üç yüz kuruş verilecekti (BOA.MF.MKT.1149/54 lef 1). Daha önce *mükâfat-ı tedris nişanı ve madalyası* olarak düşünülen ödülün Mayıs ayına geldiğinde değiştirildiği ve sadece Maarif nişanı olarak düzenlendiği görülmektedir. Nitekim Bâb-ı Âliye gönderilen 1 Mayıs 1326/14 Mayıs 1910 tarihli belgede Osmanlı memleketinde ilim ve maarifin yaygınlaştırılması yolunda gayretli olan muallimlerin teşvik edilmesi için üç rütbe olarak bir *maarif nişanı ihdas edilmesinin münasip görüldüğü* belirtilmektedir. Böylelikle eski layiha iptal edilmiştir. (BOA.MF.MKT.1149/54 lef 3-6). Layiha 2 Mayıs 1326'da Meclis-i Mahsusta görüşülmüş ve 3 Mayıs'ta irade-i seniyye alınmıştır (BOA.İ.DUİT.37/76). Daha sonra yayımlanması için Takvim-i Vekâyiye gönderilmiştir (BOA.MF.MKT.1149/54 lef 8).

Maarif nişanı nizamnamesi Düstur ve Takvim-i Vekâyi gazetesinde yayımlanmıştır. On bir maddeden oluşan nizamname Maarif Nazırı Emrullah Efendi* ve Sadrazam İbrahim Hakkı imzalıdır. Bu nizamnameye göre üç rütbeden oluşacak olan nişanlar değişik renklerde olacaktır. Nişanların zemininde kırmızı mineli bir daire üzerinde Osmanlı Devleti'nin alameti olan yıldız ve hilal bulunacaktır. Hilalin ortasında Osmanlı tuğrası bulunacak ve hilalin beyaz mineli zemini üzerinde ilimler, fenler ve güzel sanatlar anlamına gelen “*Ulûm, Fünûn ve Sanayi-i Nefise*” kelimeleri yazılacaktır. Birinci Rütbesi yeşil mineden imal edilen defne dalı taklidi bir daireyle çevrili, ikinci rütbesi yıldız tarafından iki kavisli daire, üçüncü rütbesi ise üst tarafından kesik iki kavis ile çevrili olacaktır. Nişanlar göğsün sol tarafına takılacaktır. Bu nişanlar *kayd-ı hayat* ile yani ömür boyu kullanılmak üzere verilecekti. Nişanın yanında bir de berat veriliyordu. Beratı olmayanların nişan takması yasaktı. Üçüncü rütbeden nişan alabilmek için en az beş sene muallimliğe devam etmek gerekiyordu. Beş sene daha çalışanlara ikinci rütbe, on sene daha devam edenlere birinci rütbeden nişan verilecekti. Maarif nişanının bir üst rütbesine geçenler eski nişanı iade etmekle yükümlüydü. İşten çıkarılan muallimler aldıkları nişanları geri vermek zorundaydı. Bu nişanlar Osmanlı maarifine bir şekilde faydası geçen yabancılara da verilebilecekti. Nişanlar, Nezaretin teklifi ve irade-i seniyye ile verilecekti (Düstur, 1330, II: 266-267; Takvim-i Vekayi, 1326: 559; Servet-i Fünun, 1326: 89; Albayrak ve Şeker (Yay. haz.) 2014: 254; Pakalın, 1993, II: 373).

* Emrullah Efendi, Osmanlı Maarif Nazırları arasında önemli bir yer işgal etmektedir. Nitekim gerek şahsiyeti gerekse ilmi derinliği sebebiyle hakkında birçok şey yazılmış ve söylenmiştir. Tuba Nazariyesi Emrullah Efendi'nin en bilinen eğitim teorileri arasında gösterilmektedir. Bkz. Ziya Kazıcı, “*Emrullah Efendi*”, DİA, İstanbul 1995,c.11,s.165-166. Emrullah Efendi, devrin basın hayatında ciddi eleştirilere maruz kalan bir maarif nazırı olarak da bilinmektedir. Nitekim 14 Teşrinievvel 1326/27 Ekim 1910 tarihli Türkiye Gazetesinde Emrullah Efendi ciddi bir şekilde eleştirilmiş ve beceriksizlikle itham edilmiştir. Emrullah Efendi'nin bu durumu *doktorluğu olmayan birinin verem dōşeğindeki bir hastayı tedavi etmesine* benzetilmiş ve istifaya davet edilmiştir. Bkz. Türkiye Gazetesi, 14 Teşrinievvel 1326, no 1, s.3.

3.2. Maarif Nişanı Verilenler

Nizamnamenin yayımlanması üzerine Maliye Nezareti'ne yazılan yazıyla birinci rütbeden yirmi beş, ikicisinden elli ve üçüncüsünden yüz adet üretilmesi talep edilmiştir. İmal edilecek nişanların numunelerinin gönderilmesi istenmiştir (BOA.MF.MKT.1153/19 lef 1). 10 Temmuz, II. Meşruiyetin ilan günü olduğu için milli bayram olarak kutlanılmaktaydı (Çolak, 2018: 786). Bu nedenle nişanların verilmesi 10 Temmuz'da gerçekleştirilecekti. Nitekim 31 Mayıs 1910 (18 Mayıs 1326) tarihinde tüm vilayetlere matbu bir emir gönderilmiş ve bu emirde *lyd-i Milli-i Osmani* olan 10 Temmuzda yapılacak taltifte verilmek üzere vilayette bulunan mektep muallimlerinden şartlara en uygun olan iki muallimin belirlenmesi istenmiştir (BOA.MF.MKT.1153/42). Bu süreçte kıdemli muallimler tercih edilmiştir. Örneğin on dört seneden beri muallimlik yapan Selanik Mekteb-i İdadisi Türkçe Muallimi Mehmet Nuri Efendi ve on beş yıldan beri muallimlik yapan Gevgili Mekteb-i İptidai muallimi Osman Nuri Efendiler tavsiye edilmiştir (BOA.MF.MKT.1149/54 lef 9). Nişanların verileceği diğer muallimler Yemen Vilayetine bağlı Sana Felihi Mekteb-i İdadisi muallim-i evveli Ahmet Ali Ünsi ve Darülmuallimin-i İptidaiye muallim-i evvel vekili Mehmet Zait ve Bi'rü'l-Azeb İptidai Mektebi muallim-i evveli Mehmet Ömer Efendiler idi (BOA.MF.MKT.1149/54 lef 11). Nişanların verilmesi ile birlikte beratları da tanzim ediliyordu. Nişanların tevcihi Takvim-i Vekayi'de de yayımlanıyordu.

Maarif Nişanına ilk layık görülenler arasında basın hayatının temsilcileri de bulunmaktadır. Servet-i Fünun gazetesinin başyazarı ve imtiyaz sahibi Ali İhsan Bey'e maarifin yaygınlaşması konusundaki faaliyetleri nedeniyle maarif nişanı verilmiştir. Aynı belgede İstanbul Maarif Müdürüne de nişan verildiği görülmektedir. Yine aynı belgede Samsun'a bağlı Kavak Nahiyesinin tanınmış kişilerinden olan Ak Ali-zade Hacı Mustafa Efendi'nin de on yedi bin kuruş

kıymetindeki binasının yarısını iptidai mektebe gelir olarak vermesi nedeniyle nişana layık görüldüğü belirtilmiştir (BOA.İ.TAL.468/22 lef 1-2).

Evini maarife bağışlayan diğer bir hayırsever ise Eskişehir eşrafından Hacı Mustafa Beyzade Hasan Bey idi. Eskişehir Maarif-i İslâmiyesine sekiz yüz lira kıymetli evini bağışlayan Hasan Bey'e üçüncü rütbeden maarif nişanı tevcih edilmiştir (BOA.MF.MKT.1164/23 lef 1-2). Bürokrasinin üst kesimlerinden eğitime katkısı olanlara da maarif nişanı verildiği görülmektedir. Basra eşrafından Abdülvahidzade Mahmut Paşa'nın mükemmel bir mektep inşa etmesi nedeniyle ona da birinci rütbeden nişan verilmiştir (BOA.BEO.3828/287079). Selanik'te uzun süreden beri eğitim öğretim faaliyetlerinde bulunan Şemsi Efendi'ye de üçüncü rütbeden maarif nişanı verilmiştir (BOA.BEO.3831/287300).

Gayr-i müslim vatandaşlardan eğitime katkısı olanlar da nişanla ödüllendirilmiştir. Nitekim Van'da Biramyan mektebinin müdürü Hamparsum Efendi'ye eğitime olan katkıları nedeniyle 27 Aralık 1910 (14 Kanunuevvel 1326) tarihinde üçüncü rütbeden Maarif nişanı verilmiştir (BOA.İ.TAL.468/42 lef 2). Maarif nişanını Van Valisi Tahsin Paşa'nın elinden alan Biramyan Efendi hissiyatını ifade eden bir mektup kaleme almış ve Nezarete göndermiştir. Biramyan Efendi mektubunda Van'ın uygun olmayan şartları altında otuz beş seneden beri eğitimle ilgilendiğini, dört yüz liradan fazla masrafla bir mektep açtığını ve mektepte 20 muallim ve 375 talebe ile eğitime devam ettiklerinden bahsetmektedir. Verilen nişan sebebiyle büyük bir memnuniyet duyduklarını belirtmektedir (BOA.MF.MKT.1186/35 lef 2).

Amerika'nın önemli zenginlerinden Madam Virjini Bagraham'a verilen maarif nişanı dikkat çekici bir tevcihtir. Belgede Amerikan milyonerlerinden olarak tarif edilen Madam Virjini, Osmanlı Devleti seyahatinde Van ve çevresini gezmiş, bu sırada Van'da bir iptidai mektep inşası için yüz lira bağışlamıştır. Madam Virjini

ayrıca Adilcevaz'da bir ziraat mektebi inşa etme niyetinde olduğunu da ifade etmiştir. Bu nedenle Madam Virjini'ye üçüncü rütbeden Maarif nişanı verilmiştir (BOA.MF.İBT.366/31;BOA.MF.MKT.1179/13 lef 1-3). Bu konudaki diğer ilgi çekici örnek ise Mısır eski hidivi İsmail Paşanın kızı Prenses Fatma Hanımdır. Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın daha önceleri maarife bağışladığı Mirgün Zükur ve İnas rüştiye mektep binalarının tamir ve ihtiyaçlarının karşılanması için Prenses Fatma Hanım vermeyi taahhüt ettiği 337 liranın iki yüz elli lirasını vermiştir. Bu bağış nedeniyle kendisine ikinci rütbeden maarif nişanı verilmiştir (BOA.İ.TAL.471/14).

Talebelerden maarif nişanı alanlara ender rastlanmaktadır. Mülkiye mektebi son sınıf talebelerinden Remzi Efendi bu konudaki nadir örneklerdendir. Remzi Efendi'nin nişan almasının hikâyesi İngiliz Balkan Komitesi Azasının İstanbul'u ziyareti ile başlamıştır. Mülkiye Mektebine gelen İngiliz aza İngiltere Lortlar Kamarası Tarihçesi hakkında bir tez yazılmasını istemiş ve birinci olana verilmek üzere mektep idaresine on beş İngiliz lirası teslim etmiştir. Uzman bir heyet tarafından yapılan incelemede Ahmet Remzi Efendi'nin tezi başarılı bulunmuş ve on beş İngiliz lirası verilmiştir. Bu başarı üzerine Mekteb-i Mülkiye Müdürü, Maarif Nezaretinden Ahmet Remzi Efendi'nin ödüllendirilmesini istemiştir (BOA.MF.MKT.1170/41 lef 1). Nezaretin onayı ve irade-i seniyye ile Ahmet Remzi Efendi'ye üçüncü rütbeden Maarif nişanı verilmiştir (BOA.MF.MKT.1170/41 lef 5; BOA.İ.TAL.471/35 lef 2). Nişanın verilmesinde Ahmet Remzi Efendi'nin sınıfının en zeki ve ahlaklı öğrencisi olmasının yanında diğer öğrencilere örnek olacağı da dikkate alınmıştır (BOA.İ.TAL.471/35 lef 1).

Maarif nişanının tevcih edilme süreci kimi şikâyetleri de beraberinde getirmiştir. Bitlis Maarif Müdürü, Tedrisat-ı Taliye Müdüriyeti tarafından 7 Ağustos 1913 (25 Temmuz 1329) tarihli Maarif nişanı alacaklar hakkında düzenlenen listede Bitlis'ten bir tek muallimin bile bulunmamasına içerlediği bir yazı kaleme

almıştır. Bitlis Maarif Müdürü yazısında şu ifadelerle yer vermektedir:
(BOA.MF.İBT.459/67 lef 1)

“... Bu muhit bu bedbaht vilayet memûrin-i idare ve talimiyeden maarif nişanıyla müstehakk-ı taltif bir memura bir muallime nailiyet şerefine halen ‘adem-i mazhariyetle bedbahttır. Merkezden uzak kalmak yüzünden efkar ve eşhas-ı münevvereden rağbet göremeyen bu muhit gariptir ki öteden beri ya ahlaksızlığı seyyiesiyle veyahut su-i haliyle bir çok memuriyetler değişmiş ve tahsis-i açıkda kala kala sefaletin ve bu netice ile ahlakın son derekesine inmiş memurin-i idare ve talimiyeye melce ve mesken-i maişet oluyor ki bu netice ile bu vilayet merkez ve mülhakatındaki mekatib bu kabil heyet-i idare ve talimiye ellerinde kalıyor ...”

Anlaşılan o ki Bitlis Maarif Müdürü yayımlanan listede kendi personelinden kimsenin olmamasına ciddi bir üzüntü içindedir. Böyle bir neticenin ortaya çıkmasını bölgenin uzun süreden beri ilgi görmeyen bir yer olmasına bağlamıştır. Nitekim maarif müdürüne göre Bitlis ve bağlı kazalara gönderilen memurlar, açıkta kalmış, bir geçim kaygısı ile burada bulunan bir nevi sürgün olarak gönderilen memurlardan oluşmaktaydı. Bu nedenle mevcut muallimlerle maarif nişanı gibi gayret ve ciddiyetin bir nişanesini kazanmak da pek mümkün değildi. Zira maarif müdürü yazısının hemen başında kaleme aldığı bu ifadelerin gönderilen listeye bir cevap mahiyetinde olmadığını belirtmiştir. Yani Maarif Müdürü içinde bulunulan durumun ne kadar kötü olduğunu ifade etmek, bir nevi içini dökmek amacıyla böyle bir yazı yazdığını ifade etmiştir. Zaten yazının ilerleyen satırlarında muallimlerden hangilerinin değiştirilmesinin gerektiğini belirten ibretlik cümleler bulunmaktadır.

Süreç içinde değişik meslek gruplarına ve toplumun farklı kesimlerine maarif nişanı verilmiştir. Osmanlı arşivinde maarif nişanı verilenlerle ilgili *maarif nişanı esami defteri* adında hususi bir defter tutulmuştur. Bu deftere göre 1910-1916

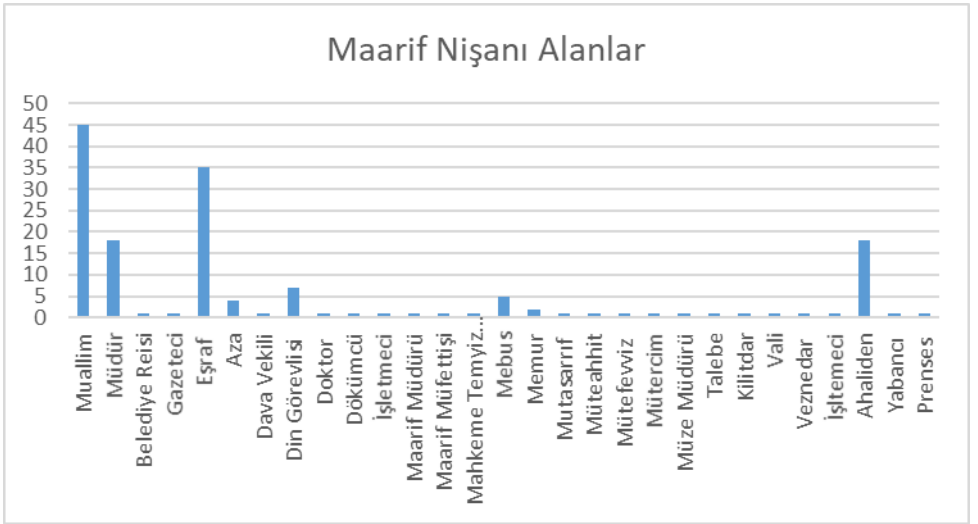
yılları arasında 160 kişiye maarif nişanının verildiği görülmektedir. Bu kayıtlardan yola çıkarak nişan verilenlerin cinsiyeti, mesleği, toplumsal statüsü, verilen nişanın hangi rütbeden olduğu vb. bilgilere ulaşılabilmektedir (BOA.A.DVNS.NŞN.d.36). Söz konusu deftere göre maarif nişanı alanların tasnifi şu şekildedir:

Maarif nişanı alanların cinsiyetlerine göre yaptığımız tasnifte toplam 160 maarif nişanının 146'sı erkeklere, 16'sı kadınlara verildiği görülmektedir. Maarif nişanları üç rütbe olarak düzenlenmiştir. Bunlardan 13'ü birinci rütbeden, 23'ü ikinci rütbeden, 123'ü ise üçüncü rütbeden verilmiştir. Nişanların gayr-i müslim vatandaşlara hatta yabancılara da verildiği daha önce ifade edilmişti. Buna göre maarif nişanı verilen 160 kişiden 123'ünün Müslim, 37'sinin ise gayr-i müslim olduğu görülmektedir. Bu tasnifte mesleklere göre nişan verilmesi konusunda öncelikle nişan verilenlerin eğitimle ilgili olup olmadıklarına göre bir tasnif yapılmıştır. Muallim, mektep müdürü, maarif müfettişi ve maarif müdürü aynı kategoride değerlendirilmiştir. Buna göre 65 adet maarif nişanı eğitim görevlilerine verilmiştir. Bunlardan biri İstanbul Maarif Müdürüne, biri maarif müfettişine, 18'i okul müdür ve müdirelerine, 45 tanesi ise muallim ve muallimelere verilmiştir. Muallimlere verilen 45 nişandan 42'si erkek muallimlere, 3'ü kadın muallimlere verilmiştir. Okul müdürlerine verilen 18 nişandan dördü kadın okul müdürlerine 14'ü ise erkek müdürlere verilmiştir.

Eğitim dışındaki iş kollarında maarif nişanı verilmesinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Nitekim 1910-1916 yılları arasında verilen nişanlardan 95'i eğitim dışında görev yapan veya farklı alanlarda bulunanlara verilmiştir. Bu alanda bölgenin seçkinlerinden ayan ve eşraf, muteber tüccarlar, bilfiil görev yapan mutasarrıf, mebus veya emekli olmuş görevliler, müftü, nakibülşeraf kaymakamı veya patrik gibi din adamları da bulunmaktadır. Bu tasnifte bölgenin eşrafı ve itibarlı tüccarlarından 35 kişiye nişan verildiği tespit edilmiştir.

Bölgenin üst düzey idarecilerinden mutasarrıf ve valilerden de nişan alanlar olmuştur. Selanik eski valisi ve Kudüs mutasarrıfı bu nişana layık görülmüşlerdir. Ayrıca yörenin önde gelenlerinden olan din adamları da nişanla ödüllendirilmişlerdir. Bunlardan altısı müftü biri de Musul Keldani patriğidir.

Mısır eski hidivlerinden İsmail Paşa'nın kızı Prenses Fatma Hanım'a ve Amerikalı milyonerlerden Madam Virjini Bagraham'a verilen nişanlar gibi üst düzey ve zengin kadınların yanında mesleği belirtilmeyen kadınlar da eğitime yaptıkları katkılar nedeniyle nişana layık görülmüşlerdir. Ayrıca hurufat dökümcüsü, veznedar, işletmeci, gazeteci, doktor vb. farklı sahalarda görev yapanlar da nişanla ödüllendirilmişlerdir.

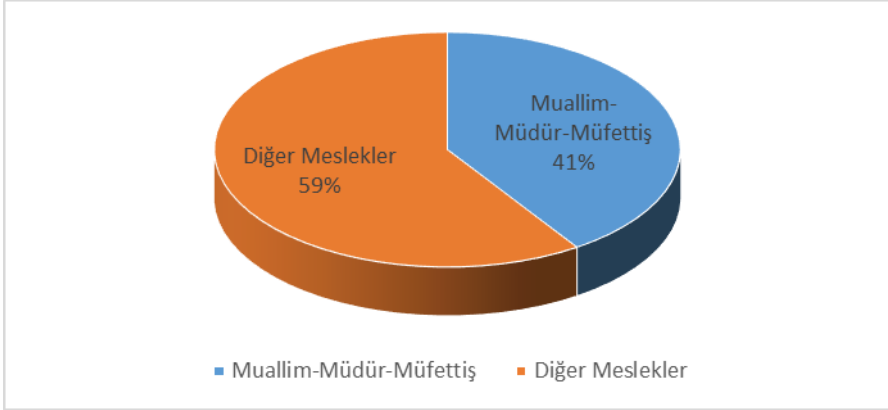

Şekil 1: Mesleklerine Göre Maarif Nişanı Alanlar

Nişanların verildiği yerler konusunda yaptığımız tasnifte Balkanlarda yoğunlaşma görülmektedir. Örneğin 21 nişan Selanik'te bulunanlara, 10 nişan Üsküp, 17 nişan ise Manastır'a verilmiştir. İmparatorluk coğrafyasında altı sene

içinde verilen nişanların yaklaşık üçte biri Balkanlarda bulunan muallim, muallime, bölge eşrafına veya ahaliden kişilere tevcih edildiği anlaşılmaktadır.

Söz konusu *maarif nişanı esami defterinden* çıkarılan bu tasnife göre eğitime bir şekilde katkı sunan diğer meslek gruplarının eğitimin bizzat içinde bulunan muallimlerden daha fazla nişan aldığı görülmektedir. Söz konusu gruba nişan verilmesinin nedeni maarife yaptıkları bağışlar ve inşa ettikleri okul binaları gibi eğitimin fiziki ortamına yapılan yatırımlardır. Bu gruba daha fazla nişan verilmesinin yadırganmaması gerektiği kanaatindeyiz. Zira Osmanlı maarifinin Tazimattan beri en önemli sorunlarının başında mali darboğaz gelmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda Osmanlı maarifinin finansman sorunuyla baş etme yolunda birçok enstrümanı maarif sürecine dâhil ettiği anlaşılmaktadır (Gündüz, 2010: 1658-1669).

Şekil 2: Eğitim Öğretim Faaliyetleri ve Diğer Alanlarda Maarif Nişanı Alanlar

3.3. Fazilet Mükâfatı Vakıfnamesi

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından beri vakıf geleneği tesis edilmiş ve bu sistem yüzyıllar boyu toplumsal ihtiyaçların karşılanması konusunda önemli

roller üstlenmiştir. Temelinde iyilik, güzellik, doğruluk gibi en temel insani değerlerin bulunduğu vakıfların eliyle cami, medrese, çeşme, imarethane vb. birçok kurum inşa edilmiş ve yüzyıllar boyunca bu kurumların ihtiyaçları karşılanmıştır. Günümüzde belediyelerin yaptıkları hizmetlerin önemli bir kısmı zamanında vakıfların eliyle karşılanmıştır. Şehirlerin su ihtiyacının karşılanması amacıyla su kuyuları ve bentlerin inşası vakıfların faaliyetleri içerisinde önemli bir mevkidedir. Ayrıca sokakların aydınlatılması, şehirlerin değişik yerlerinde bahçelerin tanzim edilmesi de vakıf hizmetleri arasındadır. Bunların yanında şehirlerin bağlantılarını sağlayan köprü ve yolların inşası, hacıların güvenli ve rahat bir şekilde gidiş gelişlerini sağlamak ve ticaretin gelişmesi amacıyla kervansarayların tesisi hep bu vakıflar eliyle sağlanmıştır. Hatta kuşların korunması amacıyla birer selatin camii şeklinde inşa edilmiş olan kuş evleri de sıra dışı vakıf geleneğinin önemli örneklerindedir (Yediyıldız, 2012: 479-483).

Osmanlı vakıf geleneği içerisinde farklılık arz edenlerinden biri de devletin son zamanlarında *Fazilet Mükâfatı* adıyla kurulan vakıf sandığı uygulamasıdır. Bu sandığın kuruluşundaki temel gaye muallimlerin teşvik edilmesidir. Nitekim Osmanlı Maarifinin genel sorunlarına bakıldığında ilk bölümde ifade edilen finansman sorunları başta gelmekle birlikte diğer önemli sorun ise yetkin, liyakatli ve mesleğine âşık muallimlerin sayısının istenen seviyede olmamasıydı. Örneğin, Beyrut Vilayetine bağlı Trablusşam'daki muallimler hakkında ciddi eleştirilerin yapıldığı görülmektedir. Öyle ki bu muallimlerin eliyle beklenen terakkinin gerçekleşmesinin mümkün olmadığı belirtilmektedir. Söz konusu muallimlerle bir iptidai mektebin güzel bir şekilde idare edilmesinin bile mümkün olmadığı ifade edilmiştir (Behçet ve Temimi, 1333: 230). Bu sorunun aşılması amacıyla Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde içinde Rüştiye, İdadiye ve Sultaniye şubeleri bulunan bir Darümuallimînin kurulması öngörülmüştür Bu okulun "*mükemmel muallimler yetiştirmek üzere*" kurulacağı belirtilmiştir (Akyüz, 2007: 181). 1882 yılından sonra Kosova, Sivas, Amasya, Bursa, Selanik,

Aydın, Halep, Mamuretülaziz, Van ve Musul'da yeni Darümuallimînler açılmıştır. 1906 yılına gelindiğinde bu okulların sayısı 36'ya ulaşmıştır (Öztürk, 1993: 552). Her ne kadar taşrada birçok darümuallimin açılmış olsa da darümuallimin mezunu öğretmen sayıları istenilen seviyeye gelememiştir.*

1908 senesine gelindiğinde halen *usul-i cedit* yani yeni tarzda eğitim öğretime vakıf olan muallimlerin sayısı olabildiğine az idi. Nitekim 1908 yılına ait *Aks-i Sadâ* gazetesinde yayımlanan bir makalede nadir bulunan bazı muallimler dışında iptidai muallimlerinin büyük bir kısmının yeni usul eğitim öğretimden haberdar olmadığını bu durumun darümualliminlerin ehliyesiz kişilerin ellerinde bulunmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Hatta ifadeler makalenin ilerleyen kısımlarında o dereceye varmaktadır ki iptidai muallimlerinin günün ihtiyacına kıyasen hiç mertebesinde olduğu söylenmektedir. Söz konusu muallimlerin içinde buldukları durumu sadece muallimlerin hatalarına bağlamanın yersiz olduğu ifade edilmiştir. Nitekim yıllar yılı 450 kuruş maaş alan ve zamanla bu meblağın alım gücünün düşmesinin yanında maaşı 120 kuruşa kadar inen bir muallimden verim beklemenin asıl hata olduğu belirtilmektedir (Aks-i Sadâ, 1324, sayı 5: 1).

Böyle bir ortam içinde muallimlerin eğitim öğretim faaliyetlerindeki gayretlerinin artırılması ve teşvik edilmesi amacıyla *Fazilet Mükâfatı Vakıf Sandığı* tesis edilmiştir. 12 Ekim 1918 (12 Teşrinievvel 1334) tarihinde Maarif Nezareti'nden Milli Mensucat Şirketi, muteber tüccarlardan Kibar Ali zade Fazıl

* 1917 yılında Uşak'ta yapılan maarif teftiş raporuna göre tespit edilen 29 muallimden sadece altısı öğretmen yetiştiren okullardan mezundu. Muallimlerin durumu hakkında ayrıntılı bilgi verilen bu raporda müfettiş Ahmet Kemal Bey, kimi öğretmenler hakkında dikkat çekici ifadeler yer vermiştir. Örneğin Necm-i Edeb İnas Mektebi hocalarından Başmuallime Naciye Hanım hakkında "*İmtizaçsız bir muallime olduğundan itişmekden uğraşmaktan programı tatbik hatrına bile gelmemiştir. Başlı başına muallimlik verilirse iyi idare eder ve bir muallimeli mektebelerde çalışır. Huyu iktizası arkadaşlarıyla imtizaç edemez. Usul-i tedrisi yokdur. Uğraşmaktan çalışmak da istemez.*" demektedir. BOA.MF.HTF.5/115

Bey ve Kâtip zade Sabri Bey'e hitaben yazılan bir yazıda Maarif Nezareti'ne vakıf ve teberru edilen iki bin liranın kullanılma şekli hakkında düzenlenecek vakıfnameye esas olmak üzere kaleme alınan belgenin ekte sunulduğu ifade edilmiştir. Vakıf şartlarını ifade eden maddelerin kabul edilip edilmediğinin bildirilmesi istenmiştir (BOA.MF.MKT.1236/34 lef 6).^{*} Bu bağışlarından dolayı Fazıl ve Sabri Beylere üçüncü rütbeden Maarif Nişanı verilmiştir (BOA.MF.MKT.1236/26 lef 1-3).

Vakıf sandığı, Maarif Nezareti bünyesinde teşkil edilmiştir. İlk etapta bir müsvedde çalışması yapılmış ve burada vakıf sandığının adı *Fazilet-i Meslekiye Mükâfatı* olarak belirlenmiştir (BOA.MF.MKT.1236/34.2 lef 1). Ancak 12 Teşrinievvel 1334/12 Ekim 1918 tarihli yazıya ek olarak sunulan vakıfnamede ise ismi *Fazilet Mükâfatı* olarak düzenlenmiştir.

Vakıfname dört bölüm halinde düzenlenmiştir. Birinci fasıl vakfın şartlarına ayrılmıştır. Buna göre vakfedilen meblağın neması sarf edilecek sermayeye dokunulmayacaktır. Kullanılmayan nema ve vakfa bağışlanacak para sermayeye eklenecekti (BOA.MF.MKT.1236/34 lef 4).

İkinci fasıl vakıf akçesinin kimlere verileceği konusuna ayrılmıştır. Buna göre fazilet mükâfatı halen muallimlik vazifesinde görevine devam edenlere verilecekti. Mükâfatın amacı muallimlerin ahlak ve ilim açısından yükselmesi ve eğitime olan ilgilerini artırmaktır. Fazilet mükâfatına hak kazanan muallimler ders yılı sonunda haiz oldukları ilim ve fazilet derecelerine göre ödüllendirilecektir. İstanbul'da olan muallimlere mükâfatları Nezaret tarafından

* Muteber tüccarlardan olarak zikredilen Katip zade Ali Bey'in Selanik'teki Langaza kaplıcaları için imtiyaz girişimleri ve Süleymaniye Mebusu Baban zade Hikmet ile birlikte Duhan-ı Osmani Anonim Şirketi kurma teşebbüsü hakkında Bkz. BOA.İ.MMS.165/11; BOA.ŞD.1276/22

taşrada olanlara ise Vilayetleri tarafından verilecektir (BOA.MF.MKT.1236/34 lef 4).

Üçüncü fasılda mütevellilerin vazife ve yetkileri konu edilmektedir. Vakıf akçesinin mütevellisi Maarif Nazırı idi. Mütevelliler vakıf sandığının idaresinden sorumludur. Sandıktan para ifrazı ve kabulü mütevellinin sorumluluğundadır. Bu iş için gereken muhasebeci ve katip gibi görevlileri mütevellî tayin edecektir (BOA.MF.MKT.1236/34 lef 4).

Dördüncü fasılda ise Tevliyet Meclisinin görev yetki ve sorumluluklarına yer verilmiştir. Meclis-i Kebir-i Maarif, Tevliyet Meclisi vazifesini yerine getirecektir. Mütevellî olan kişi Tevliyet Meclisinin alacağı kararlar dairesinde Fazilet Mükâfatını idare edecektir. Vakıf akçesinin işlenmesi, muhasebesi ve teftişi Tevliyet Meclisinin yetkisindedir. Vakıf sandığına yapılacak teberrular meclisin alacağı karar çerçevesinde olacaktır. Fazilet mükâfatına hak kazanmak için muallimlerin taşınması gereken vasıfların belirlenmesi yine bu meclisin yetkisindedir. Tevliyet Meclisi bu konuda bir talimatname düzenleyecektir. Bu talimatname ilmiye ve eğitimle ilgili tüm dairelere asılacaktır. Ders yılı sonunda mükâfata aday olanların değerlendirilmesi ve verilecek mükâfatın ne kadar olacağı tevliyet meclisinin görevlerindendi. Mükâfata nail olan muallimlerin isimleri, tercih edilme nedenleri ve vâkıfların isimleri yayımlanacaktır. Bu muallimlerden ilmi eser yayımlamak isteyenlere eser basım masrafları için nakdi yardım yapılacaktır. Mükâfata hak kazananlar için özel bir tören yapılması konusunda Tevliyet Meclisi bir talimatname düzenleyecektir (BOA.MF.MKT.1236/34 lef 4-5).

Maarif Nişanının aksine Fazilet Mükâfatının verildiğine dair yeteri kadar örneğe rastlanılmamıştır. Ancak Fazilet Mükâfatı verilmesi geleneğinin Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam ettiğini gösteren kayıtlar mevcuttur. Örneğin Maarif

Nezaretî'ne gönderilen 27 Temmuz 1925/27 Temmuz 1341 tarihli yazıda lise, orta mektep, muallim mektebi ve ilk mekteplere fazilet mükâfatı verilmesi konusunda bir emir tebliğ edilmiştir. İlk mektep muallimleri Darülfünun konferans salonunda bir toplantı yaparak öncelikle aralarından on muallim seçmişlerdir. Seçilen on muallimin sicilleri ve teftiş raporları ilk tedrisat meclisinde incelenmiş ve Zeki Dünder Bey mükâfata uygun bulunmuştur. Ancak Zeki Dünder Bey, Çapakçur (Bingöl) muallimlerindendi. Nezaretin gönderdiği yazıda ise vilayet dâhilindeki muallimlerden seçilmesi istenmişti. Bu nedenle Zeki Dünder Bey için bağlı olduğu vilayet teklif yapmalıydı. Belgede Zeki Dünder Bey'den merhum olarak bahsedilmektedir. Zeki Dünder Bey'in seçimden kısa bir süre sonra vefat etmiş olduğunu anlıyoruz. Yapılan diğer bir inceleme sonucunda İstanbul İkinci Kız Mektebi Müdiresi Melek Hanım Fazilet Mükâfatına aday olarak seçilmiştir (CA.180.09.9.54.12).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Kültür tarihimizde önemli bir yeri olan ilim adamlarına saygı ve ilim erbabının ödüllendirilmesinin birçok örneği bulunmaktadır. Osmanlı bürokratik hayatının kurumsallaşması ile maarifte meydana gelen merkezileşme ve dünyaya ayak uydurma gayreti söz konusu taltif kültüründe de birtakım değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Nitekim bu süreçte diğer ülkelerde bulunan Maarife mahsus bir nişanın Osmanlı Devleti'nde de verilmesi düşüncesi hâsıl olmuştur. 1910 yılında ortaya çıkan bu düşüncede batının etkili olduğunu söylemek konusunda ikna edici bilgilerin bulunduğu söylenebilir. Nitekim Maarif Nişanının ihdası sürecinde Maarif Nezaretî'nden yazılan yazıda *sair memleketlerde* ilim ve dil faaliyetlerinde teşvik edici olması açısından maarife mahsus nişanların bulunduğu ifade edilmektedir. Bu minvalde söz konusu maarif nişanının sadece bir özentisi sonucu oluştuğunu söylemenin ne derece doğru olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu konudaki kanaatimiz bu nişanın

çıkarılmasının tamamıyla batı özentisinin bir sonucu olmadığı yönündedir. Zira 1908 hadisesi sonrasında meşrutî idarenin yönetime gelmesi sonucunda ciddi bir heyecanla memlekette yeni bir şeyler yapma gayreti içinde olan kadronun farklılaşma düşüncesinin bir tezahürü ve muallimlerin teşviki amacıyla aynı heyecanın toplumun eğitim kesimine de yansıtılma gayretinden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Maarif Nişanı her ne kadar öncelikle muallimlerin motive edilmesi amacına yönelik olsa da bu nişanların daha çok eğitimin bizzat içinde olmayan, bir şekilde eğitime katkısı olanlara verildiği dikkat çekmektedir. Öyle ki eğitim hizmetlerine bağış yapan eşrafın daha fazla bu nişana layık görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu vaziyet devrin şartları gereği eğitimdeki eksikliklerden dolayı garip karşılanmamalıdır. Özellikle taşradaki mektep binalarının durumunun istenilen seviyede olmadığı açıktır. Söz konusu nişanın belgelerden tespit edilebildiği kadarıyla beklenen heyecanı oluşturduğuna yönelik bazı ipuçları yakalanmaktadır. Örneğin Bitlis Maarif Müdürü'nün bu konudaki yazısı bu açıdan değerlendirilebilir.

Muallim motivasyonunun sağlanması konusunda tesis edilen fazilet mükâfatının verilmesinde ciddi prensiplerin getirildiği anlaşılmaktadır. Maarif Nezaretî'nin kurmuş olduğu vakıf sandığına yapılan bağışlar devlet nezdinde ciddi bir memnuniyete neden olmuştur. Bu bağışlar ahlak ve ilim açısından öne çıkmış olan muallimlere verileceği belirtilmiştir. Mükâfata layık görülen muallimlerin yapacağı yayınlara da gerekli desteğin verileceği ifade edilmiştir. Vakıfname dikkate alındığında verilecek fazilet mükâfatlarının sistemli bir çalışmanın neticesi olduğu anlaşılmaktadır. 1925 yılında İstanbul'da Fazilet Mükâfatı için yapılan seçimlerin ciddi bir şekilde ele alınması söz konusu ödülün muallimler arasında ciddi bir yansımalarının olduğunu da göstermektedir.

Türk Maarifinde taltif ve teşvik kültürü ve geleneği günümüzde devam etmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde verilen takdir ve teşekkür belgeleri söz konusu motivasyon kaynaklarından bazılarıdır. Anadolu'nun ücra bir köyünde veya dağ kasabasında uzun yıllar görev yapan başarılı bir öğretmene kanunların uygun göreçeği şekil ve tarzda muallimlik mesleğinin hissiyatını yansıtabak madalya tarzı bir ödölün verilmesi gelecek nesillere bırakılacak daha güzel bir miras, öğretmenlik mesleğinde büyük bir teşvik kaynağı olabilir kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) 3828/287079;
3831/287300; 3915/293586

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Nişan
Defterleri (A.DVNS.NŞN.d.) 36

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) İrade Dahiliye (İ.DH) 583/40585; 1226/95963;
1240/97179

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) İrade Dosya Usulü (İ.DUİT) 37/76

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS) 165/11

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) İrade Taltifat (İ.TAL) 468/22; 468/42; 471/14;
471/35

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Maarif Nezareti Heyet-i Teftişye (MF.HTF)
5/115

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Maarif Nezareti Mektubi (MF.MKT) 1149/54;
1153/42; 1164/23; 1186/35; 1153/19; 1170/41; 1179/13; 1236/26;
1236/34

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Maarif Nezaret-i Tedrisat-ı İbtidaiyye (MF.İBT)
8/22; 366/31; 459/67

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Şura-yı Devlet (ŞD) 1276/22

Cumhuriyet Arşivi (CA) 180.09.9.54.12

Sürelî Yayınlar

(1285,14 Rebiülahir), Devlet-i Aliyyeye Bais-i Tenezzül Olan Maarifin Esbab-ı
Tedennisi, *Hürriyet*, (6)

(1326, 1 Haziran), *Servet-i Fünun*, 39, (994), 89.

(1326, 5 Haziran), *Takvim-i Vekayi*, 559

(1326, 14 Teşrinievvel), *Türkiye*, (1), 3.

Telif Eserler ve Makaleler

- Albayrak, M. ve Şeker, K. (Yay. haz.) (2014). *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Maarifinde Modernleşme*, İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 134
- A.F. (1324, 16 Ağustos). İbtidai Mekteplerimiz, *Aks-i Sadâ*, (5), 1-2.
- Akyüz, Y. (2007). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: PegemA
- Artuk, İ. (2007). Nişan, *DİA*, (33), 154-156.
- Aydın, C. (1989). Ali Kuşçu, *DİA*, (2), 408-410.
- Behcet, M. ve Temimi, R. (1333). *Beyrut Vilayeti Şimal Kısmı II*, Vilayet Matbaası
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Ankara, Anı Yay.
- Çolak, F. (2018). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Meclis-i Mebusan'da Milli Bayram tartışmaları ve Osmanlı Başkentinde Milli Bayram Kutlamaları (1908-1918), *Osmanlı İstanbulu V, V.Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler (19-21 Mayıs 2017)* 785-809.
- Düstur (1330), Tertib-i sani, Dersaadet: (II), 266-267.
- Gündüz, M. (2010). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sisteminin Finansmanını Sağlama Düşünce, Öneri ve Uygulamaları (1860-1930)", *New World Sciences Academy*, 5(4): 1658-1669
- Hançerlioğlu, O. (2012), *Felsefe Ansiklopedisi (4)*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kazıcı, Z. (1995). Emrullah Efendi, *DİA*, (11), 165-166.
- Kuran, A. (1968). "Tokat ve Niksar'da Yağbasan Medreseleri", *Vakıflar Dergisi*, (VII), 39-43.
- Öztürk, C. (1993). Dârümuallimîn, *DİA*, (8), 551-552.
- Pakalın, M.Z. (1993). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul: MEB Yay.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1998). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: TTK
- Yediyıldız, B. (2012). Vakıf, *DİA*, (42), 479-486

EKLER

Ek 1: Maarif Nişanı Nizamname Layihası ve Maarif Nişanları*

Ek 2: 1910-1916 Yılları Arasında Maarif Nişanı Alanlar*

İsim	Derece			İrade-i Seniyye Tarihi	İrade-i Seniyye Numrosu
	1. Derece	2. Derece	3. Derece		
Musavver Servet-i Fünûn gazetesi sahib-i imtiyazı Ahmet İhsan Bey'e	1	2		26 Teşrinievvel 1326	3305
Uşak ahalisinden Akarcıalzade İsmail Efendi'ye			3	20 Teşrinisani 1326	3583

* Servet-i Fünun, 1 Haziran 1326, 994, s.89; Ortadaki Nişan Birinci rütbeden Maarif Nişanı, Sağdaki İkinci rütbeden, Soldaki ise Üçüncü rütbeden Maarif Nişanının resmidir; Nizamnamenin yayımlandığı diğer yerler için bkz. Düstur, Tertib-i sani, Dersaadet, 1330, Cilt 2, s.266-267; Takvim-i Vekayi, 559, 5 Haziran 1326, s. 2; Nizamnamenin transkripsiyonu için bkz. Muzaffer Albayrak ve Kevser Şeker (Yay. haz.) Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Maarifinde Modernleşme, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 134, İstanbul, 2014, s.253-254.

* BOA.A.DVNS.NŞN.d.36

İskeçe eşrafından merhum Hacı Ali Galip Paşa'nın haremî Hâce Esmâ Hanım'a		3	16 Kanunuevvel 1326	3834
Sana'da Felihi Mekteb-i İbtidaisi muallim-i eweli Ahmet Ali Ünsî Efendi'ye		3	2 Kanunusani 1326	4027
Erzak-ı askerîye müteahhidlerinden Priştineli İlyas Bey	2		6 Şubat 1326	4382
Priştineli İbrahim Bey'e		3	6 Şubat 1326	4382
Kastamonu İnebolu tarihi üzerinde Ecevitoğlu mevkiinde otelin müsteciri Hacıoğlu İsmail Ağa'ya		3	3 Şubat 1326	4359
Mekteb-i Mülkiye münthehi sınıf talebesinden 679 numaralı Ahmet Remzi Efendi'ye		3	30 Nisan 1327	524
Selanik'te Feyziye Mektebi muallimlerinden Mösyö Aleksandır Ojen Şoveli'ye		3	18 Haziran 1327	1064
Selanik'te merhum Osman Efendinin haremî Emine Hanıma		3	18 Haziran 1327	1064
Eskişehir nahiyesinde Atnaş Lağopolo Efendi'ye		3	29 Haziran 1327	1172
Üsküp Darülmuallimini muallimlerinden İsmail Efendi'ye		3	19 Temmuz 1327	1343
Üsküp Harp İdadisi Müdürü İlyâ Duçeniç'e		3	19 Temmuz 1327	1343
Üsküp Harp İdadisi muallimlerinden Ağanuvîç Rişan'a		3	19 Temmuz 1327	1343
Üsküp'te Bulgar Ruhban Mektebi Müdürü İvan Blagonef'e		3	19 Temmuz 1327	1343
Manastır'da Rum İnas İdadi Mektebi Müdürü Obani Körtiy'e		3	27 Temmuz 1327	1415
Manastır'da Ulah İnas İdadi Mektebi Müdiresi Eleni Mihail Bukla Naru Hanım'a		3	27 Temmuz 1327	1415
Limni sancağı mütehayyiranından Odise Pandelidi Efendi'ye	2		14 Haziran 1328	985
Suriye vilayeti dahilinde Sakya karyesi ahalisinden Ahmet Abid Efendi'ye		3	8 Temmuz 1328	1204
Giresun eşrafından Sarı Alemdarzade Ahmet Efendi'ye	2		10 Temmuz 1329	1149
Van'da Abrahamyan Mektebi Müdürü Abraham Efendiye		3	27 Ağustos 1329	1529
Edirne Müftisi Ahmet Nuri Efendi'ye		3	1 Kanunuevvel 1329	2546
Musul Keldani patriki Emanuel Efendi'ye	1		7 Kanunusani 1329	2998
Zile eşrafından Hacı Hasan Ağazade İbrahim Hanifi Efendi'ye		3	27 Mayıs 1330	909
Doktor Oğüst Gülai'ye	2		24 Ağustos 1330	1663
Ereğli kasabası eşrafından Cerrah zade Hacı Eşref Efendi'ye		3	29 Kanunuevvel 1330	2553
Daire-i Umûr-ı Sıhhiye veznedarı Andon Cermani Efendi'ye		3	30 Mart 1331	180

Osmanlı Maarifinde Muallim Motivasyonu Kaynaklarından Maarif Nişanı ve Fazilet Mükâfatı

Teşrifat-ı Divan-ı Hümayun memurlarından Ercümend Ekrem Bey'e		3	23 Nisan 1331	340
Ümeray-ı Çerâkiseden Hacı Büzürka Bey'e		3	30 Kanunuevvel 1326	3993
Taşlıca eşrafından Bayrovik Mehmet Paşa'ya	2		31 Mart 1327	301
Selanik'te Rum İnas İdadisi Müdireşi Poliksani Andonyo Hanım'a		3	18 Haziran 1327	1064
İşkodra'da Katolik Cemaat Mektebi Müdürü Padrefişte Efendi'ye	2		7 Mart 1328	62
Tüccar-ı mutebereden Betun Değirmenciyan Efendi'ye		3	16 Kanunusani 1329	3141
Biçki Yurdu Mektebi Müdireşi Behire Hakkı Hanım'a		3	15 Temmuz 1330	1382
Kastamonu vilayeti dahilinde Taşküprü'nün Paşa karyesi eşrafından Hacı Bayram Efendi'ye		3	19 Nisan 1332	488
Manastır Mekteb-i İdadi-i Mülkisi Tarih muallimi Binbaşı Tevfik Bey'e		3	27 Temmuz 1327	1415
Darülfünun Tıp Fakültesi müfredatı Tıp muallimi Tevfik Vacid Beye	2		21 Temmuz 1330	1459
Manastır'da Meşrutiyet Mektebi Muallim-i eveli Celal Efendi'ye		3	27 Temmuz 1327	1415
Tıp fakültesi Seriryan hariciye muallimi Doktor Cemil Paşa'ya	1		21 Temmuz 1330	1461
Kazımiye belediye reisi Seyyit Cafer Efendi'ye		3	18 Eylül 1330	1809
Eskişehir eşrafından Hacı Mustafa Beyzade Hasan Bey'e		3	7 Teşrinisani 1326	3448
Van'da Biramyın mektebi müdiri Hamparsum Efendi'ye		3	14 Kanunuevvel 1326	3816
Görice Müftisi Hasan Hilmi Efendi'ye		3	18 Kanunusani 1326	4162
Selanik'te Selimiye mektebi Müdürü Hasan Kâşif Efendi'ye		3	18 Haziran 1327	1064
Selanik'te Çınarlı İptidaisi muallimi Hafız Hüsni Efendi'ye		3	18 Haziran 1327	1064
Üsküp Rüştiye-i Askeriyesi Farisi muallimi Sirozî Hacı Hasan Efendi'ye		3	19 Temmuz 1327	1343
Amasya kasabası eşrafından Hacı Velizade Hacı Hasan Efendi'ye		3	27 Temmuz 1327	1416
Manastır Mekteb-i İdadi-i Mülki muallimlerinden Hasan Efendi'ye		3	27 Temmuz 1327	1415
Hurufat dökmeçilerinden Haçik Kiğorukyan Efendi'ye		3	28 Ağustos 1327	1660
Yenişehir kasabası ahalisinden Hacı Hasan Usta'ya		3	16 Haziran 1328	1000
Anamur kazası Müftisi Hacı Abdullah Efendi'nin haremi Hafize Hanım'a		3	5 Haziran 1329	772
Eskişehir Meclis İdaresi azasından Hacı Hakkı Efendi'ye		3	14 Temmuz 1329	1190

Mahkeme-i Temyiz Reisi Haydar Efendi'ye	1		12 Teşrinisani 1329	2342
Edirne Rüştîye Mektebi muallim-i evveli Hilmi Efendi'ye		3	29 Mayıs 1330	921
Siirt eşrafından Hacı Hamza Efendi'ye		3	29 Mayıs 1330	920
Siirt sancağı İdare Meclis Azasından Hamza Efendi'ye		3	30 Haziran 1330	1216
Siirt tüccar-ı muteberesinden Hacı Hüsni Efendi'ye		3	30 Haziran 1330	1216
Evkaf-ı Hümayun nezareti kuyûd-ı kadime Arabî mütercimi Amasyalı Abdizade Hüseyin Hüsametdin Efendi'ye	2		6 Teşrinisani 1330	1939
Erzincan Mebusu Halet Bey'e	2		7 Şubat 1330	2812
Antalya Mebusu Hamdullah Paşa'ya		3	18 Ağustos 1331	1033
İçil sancağının Sarı Aydın karyesinde mukim Mısır ağniyâsından Hacı Halil Hamdi Bey'e	2		19 Kanunusani 1326	4176
Selanik'te Bulgar İdadisi muallimlerinden Hristo Nikola Efendi'ye		3	18 Haziran 1327	1067
Selanik'te İnas Rüştisi muallime-i ülası Hediha Hanım'a		3	18 Haziran 1327	1067
Amasya kasabası eşrafından Topçu zade Halil Efendi'ye		3	27 Temmuz 1327	1416
Manastır'da Resmi İttihat Mekteb-i İptidaisi muallim-i evveli Halil Efendi'ye		3	27 Temmuz 1327	1415
Manastır mekteb-i idadi -i mülki muallimlerinden Hayrettin Efendiye		3	27 Temmuz 1327	1415
Ereğli eşrafından Halil Paşa'ya		3	15 Temmuz 1330	1392
Selanik'te Yadigâr-ı Terakki Mektebi muallimlerinden Derviş Efendi'ye		3	18 Haziran 1327	1064
Selanik'te Bulgar İdadisi muallimlerinden Deskofski Efendi'ye		3	18 Haziran 1327	1064
Selanik'te Ulah Mektebi muallimlerinden Dafin Efendi'ye		3	18 Haziran 1327	1064
Üsküp Rum Mektebi Müdürü Dimitri Fani'ye		3	19 Temmuz 1327	1343
Manastır Musevi İnas Mektebi Lisan-ı Osmâni muallimi David Namyasi Efendi'ye		3	27 Temmuz 1327	1415
Selanik'te Mekteb-i Sultani muallimlerinden Recep Efendi'ye		3	18 Haziran 1327	1064
Manastır Maarif Müfettişi Recep Efendi'ye		3	27 Temmuz 1327	1415
İzmit eşrafından ve mebûsîn-i sabıkadan Hafız Rüşdi Efendi'ye		3	30 Eylül 1329	1919
Kadıköy Osmanlı İttihat Mektepleri inas kısmı heyet-i idare reisi Şekercibaşı zade Reşide Hanım'a		3	16 Şubat 1329	3600
Evkaf-ı İslamiye Müzesi meclis-i idare reisi Reşat Fuat Beyefendi'ye	1		25 Haziran 1330	1151
Selanik'te Tatbikat Mektebi muallimlerinden Hafız Zübeyr Efendi'ye		3	18 Haziran 1327	1064

Osmanlı Maarifinde Muallim Motivasyonu Kaynaklarından Maarif Nişanı ve Fazilet Mükâfâtı

Selanik'te Alyans Mektebi muallimlerinden Jozef Nikorado Efendi'ye		3	18 Haziran 1327	1064
Selanik'te Rum İdadisi muallimlerinden Jakhacı Papa Efendi'ye		3	18 Haziran 1327	1064
Selanik'te Feyziye Mektebi muallimlerinden Salim Efendi'ye		3	18 Haziran 1327	1064
Selanik'te en evvel usul-i cedide üzere tedrisatta bulunmuş olan Şemsi Efendi'ye		3	18 Teşrinisani 1326	3575
Rical-i Misriyyeden Şakir Paşa'ya		2	12 Kanunusani 1326	4093
Hüdavendigar vilayetinde Pazarköy kazasının Reşadiye karyesinde mukim Şeyh Şerefüddin Efendi'ye		3	19 Kanunusani 1329	3177
Darülfünun Müdür-i Umumisi Salih Zeki Beyefendi'ye	1		1 Temmuz 1330	1219
Orhan Gazi müzafatından Sülüz Müslim karyesi Mekteb-i iptidaisi muallimi Salih Vasfi Efendi'ye		3	24 Teşrinisani 1331	1974
Leryoz'da mütemekkin Todori Malasya Efendi'ye		3	29 Haziran 1327	1172
Manastır'da Bulgar Mekteb-i İdadisi Müdürü Todor Koçodanf Efendi'ye		3	27 Temmuz 1327	1415
Basra eşrafından Seyyit Talib Bey'e		3	18 Eylül 1330	1809
İstanbul Maarif Müdürü Ali Reşat Bey'e		2	26 Teşrinievvel 1326	3305
Konya eşrafından Ali Ramiz Bey'e		3	12 Kanunusani 1326	4093
Dramalı Aziz Efendi'ye		3	16 Kanunusani 1326	4130
Gevgili İbtidai Mektebi muallim-i evveli Osman Nuri Efendi'ye		3	16 Kanunusani 1326	4129
Selanik Vali-i sabıkı Ali Daniş Bey'e		2	6 Şubat 1326	4382
Manastır eşrafından Abdullah Ağa'ya		2	19 Kanunusani 1326	4164
Bursa eşrafından ve tüccar-ı mutebereden Osman Fevzi Efendi'ye		2	3 Şubat 1326	4360
Selanik'te Ravza-i Sıbyan Mektebi Müdürü Ali Saip Efendi'ye		3	18 Haziran 1327	1064
Selanik'te İttihat Terakki mektebi muallimlerinden Ömer Tahir Bey'e		3	18 Haziran 1327	1064
Üsküp Burhan-ı Terakki muallim-i evveli Hafız Abdurrahim Efendi'ye		3	19 Temmuz 1327	1343
Manastır'da Şadırvan Mekteb-i iptidaisi muallim-i evveli Osman Efendi'ye		3	27 Temmuz 1327	1415
Basra mebus-ı sabıkı Abdulvahhab Paşa'ya	1		14 Şubat 1327	2971
Karamürsel kasabası eşrafından Hacı Adil Efendi'ye		3	29 Mayıs 1327	855
Kayseriye'nin Germir Karyesi'nde bir mektep inşa ettiren Ali Efendi'ye		3	14 Eylül 1329	1606
Tefer ? Sancağı dahilinde Zîsefal İptidai Mektebi muallim-i evveli Ali Efendi'ye		3	5 Teşrinisani 1329	2271

Ayan azasından Darülfünun muallimlerinden Abdurrahman Şeref Efendi'ye	1		12 Teşrinisani 1329	2342
Adapazarı muteberânından Fevzi zade Hacı Ali Efendi'ye			3 27 Mayıs 1330	910
Siirt Nakibi Seyyit Ali Efendi'ye			3 29 Mayıs 1330	920
Bağdat nakibüleşraf Kaimmakamı semahatlü Seyyit Abdurrahman Efendi'ye			3 18 Eylül 1330	1809
Kerbela'da İmam Hüseyin Efendimizin kilitdarı Abdülhüseyn Efendi'ye			3 18 Eylül 1330	1809
Yenişehir eşrafından Hafız Halil Efendi zade Ali Efendi'ye			3 8 Nisan 1331	237
Alaiye'de Odabaşı zadelerden Mehmet Arslan Beyin haremî Aynülhayat Hanım'a			3 18 Ağustos 1331	1033
Kastamonu vilayeti dahilinde İnebolu kazasının Aban nahiyesine mülhak Niğerce karyesinde bir mektep tesis eylemiş olan Abdullah Efendi'ye			3 19 Nisan 1332	488
Priştine mebusu Fuat Paşa'ya		2	9 Şubat 1326	4382
Hidiv-i esbak İsmail Paşa merhumun kerimesi Prenses Fatma Hanım Efendi hazretlerine		2	10 Nisan 1327	408
Üsküp Fezziye Mektebi muallim-i evveli Faik Efendi'ye			3 19 Temmuz 1327	1343
Tıp Fakültesi Seriryan dahiliye muallimi Doktor Feyzi Paşa hazretlerine	1		23 Şubat 1329	3705
Üsküp Bulgar Darülmuallimin Müdürü Kostantin Samarcife			3 19 Temmuz 1327	1343
Üsküp Rum İnas mektebi muallimesi Madam Katrine'ye			3 19 Temmuz 1327	1343
Bağdat Vilayeti dahilinde Horasan kazasına tabi Beled-i Ruz nahiyesi mütefevviz vekili Karamıço Efendi'ye			3 30 Mart 1329	210
Vükela-yı deaviden Kostaki Efendi'ye	1		12 Teşrinisani 1329	2342
Eskişehir belediye azasından Tatar Koca Kerim Ağa'ya			3 17 Mayıs 1330	808
Canik sancağı dahilinde Kavak nahiyesi muteberanından Ak Ali zade Hacı Mustafa Efendi'ye			3 26 Teşrinievvel 1326	3305
Basra eşrafından Abdülvahidzade Mahmut Paşa'ya	1		11 Teşrinisani 1326	3511
Uşak ahalisinden Akarcılı zade Hacı Mehmet Efendi'ye			3 20 Teşrinisani 1326	3583
Sana'da Darülmuallimin-i İptidaiye muallim-i evvel vekili Mehmet Zaid Efendi'ye			3 2 Kanunusani 1326	4027
Sana'da Bi'rül-Azeb Mekteb-i İptidaisi muallim-i evveli Mehmet Ömer Efendi'ye			3 2 Kanunusani 1326	4027
İzmit livasının Adapazarı kazasına mülhak Akyazı nahiyesi eşrafından Mahmut Bey'e			3 2 Kanunusani 1326	4025
Selanik Sultanî Mektebi Türkçe muallimi Mehmet Nuri Efendi'ye			3 16 Kanunusani 1326	4129
İçil sancağı dâhilinde Mut kazası eşrafından Mahmut Beyzade Mirza Bey'e			3 19 Kanunusani 1326	4176

Debre müfettişi Mahmut Vehbi Efendi'ye		3	18 Kanunusani 1326	4162
Beyrut eşrafından Mahmut Bey'e		2	16 Mart 1327	135
Manastır'da Faik Paşa Mekteb-i İptidaisi muallim-i evveli Mustafa Efendi'ye		3	27 Temmuz 1327	1415
Manastır'da Darümuallimin muallim-i evveli Mustafa Efendi'ye			27 Temmuz 1327	1415
Hacı Mirza Mehmet Rahim Efendi'ye ikinci rütbeden maarif		2	7 Temmuz 1329	1103
Ayaslı Mustafa Paşa'ya		3	22 Temmuz 1329	1625
Nebek kazası eşrafından Cirodi zade Mehmet Paşa'ya		3	18 Eylül 1329	1782
Zara ahalisinden Gökyokuşzade Mehmet Ağaya		3	29 Teşrinievvel 1329	2229
Zonguldak eşrafından Mehmet Efendi'ye		3	27 Teşrinisani 1329	2510
Tıp fakültesi ... fahri muallimi Mazhar Paşa'ya	1		23 Nisan 1330	850
Kudüs-i Şerif sancağı mutasarrıfı Macit Şevket Bey'e	1		31 Mayıs 1330	932
Adapazarı kazası idare meclis azasından Hacı Mehmet Efendi'ye		3	29 Mayıs 1330	923
Basra eşrafından Baş Ayan zade Mehmet Ak Ali Efendi'ye		3	11 Haziran 1330	1037
Necef'te Ravza-i Haydariye kilitdârı Mehmet Hasan Efendi'ye		2	18 Eylül 1330	1809
Yenişehir eşrafından Hacı Tahir Efendi zade Mehmet Efendi'ye		3	8 Nisan 1331	237
Alaiye'de Odabaşı zadelerden Mehmet Arslan Beyin biraderi Mustafa Bey'e		3	8 Ağustos 1331	1033
Bağdat muteberânından Minacim Salih Efendi'ye		2	24 Şubat 1331	2683
Manastır'da Numune-i Terakki Mekteb-i İptidaisi muallim-i evveli Nazif Efendi'ye		3	27 Temmuz 1327	1415
Nöemi Kelekyan Hanım'a		3	15 Eylül 1327	1760
Kalimnoz'da sünger ticaretiyle meşgul Nikola Vovali Efendi'ye		2	13 Şubat 1327	2948
Şehremaneti heyet-i fenniyesi memurlarından Nuri Bey'e		3	17 Mart 1328	159
Eczacı Mekteb-i Âlisi Fenn-i Kimya ve İspençiyar muallimliğinden mütekaid Neşet Efendi'ye	1		31 Kanunuevvel 1331	2270
Manastır'da Bulgar İnas Rüştüye Mektebi Muallimesi Vasiliko Larada'ya		3	27 Temmuz 1327	1415
Amerika milyonerlerinden Madam Virjini Bagraham'a		3	16 Nisan 1328	456
Eskişehir meclis idaresi azasından Veli Bey'e		3	14 Temmuz 1329	1190
Uşak ahalisinden Akarcalı zade Hacı Yahya Efendi'ye		3	20 Teşrinisani 1326	3583

Selanik'te Tatutdura Ağa ve Dil Mektebi muallimlerinden Bakuma Darası Efendi'ye			3	18 Haziran 1327	1064
Manastır'da Rum Mekteb-i İdadisi müdiri Yorgi Anağnostopoli Efendi'ye			3	27 Temmuz 1327	1415
Sapanca eşrafından Yusuf Efendi'ye			3	6 Mayıs 1329	496
Zileli Soğancıoğlu Yusuf Ağa'ya			3	29 Teşrinisani 1329	2229

Ek 3: Fazilet Mükâfatı Sandığı Vakıfnamesi*

Fazilet Mükâfatı namıyla muallimîn ve muallimâta verilecek mebalîğ için Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesince tesis edilen sanduğun sermayesini teşkile medar olmak maksadı ve âtide muharrer mevadd ahkamina riayet edilmek şeraiti ile iki bin adet liranın vakf ve tahsis edildiğini beyan eylerim.

Birinci Fası

Vakfın Şeraiti

1. Mebalîğ-i mevkûfenin neması sarf olunub re'sû'l-malina dokunulmayacaktır.
2. Sarf olunmayan nema re'sû'l-mala zam olunacaktır.
3. Vâkıfların şerait-i vakfiyesini kabul edenler tarafından işbu "fazilet mükâfatına" mahsus sanduğa akça vaz olunmak istenildiği takdirde işbu akçeler dahi ayn-ı vakf gibi olub re'sû'l-mala ilave edilecektir.

İkinci Fası

Meşrut-leh

4. El-yevm muallimlik hidmet ve mesleğinde bulunanlarla ba'demâ bu hidmet ve mesleğe dahil olanlar fazilet mükâfatının mevzuu yani meşrûtîn-lehi olub gayesi dahi mualliminin ahlaken ve ilmen iktisab-ı fazilet etmeleri ve vezaif-i talim ve tedriselerini ifa uğrunda mesai ve gayretlerinin tezyid ve teşvikleridir. Binâen aleyh tedrisat-ı tâliye ve âliye ve iptidaiye ile meşgul ve muallimliği meslek-i mahsus ittihaz etmiş olanlardan emsallerine faik oldukları tahakkuk eden birer neferi tefrik olunacak ve vakf-ı akçe nemasından tensib olunacak mikdarı bu muallimlerden her birisine sene-i tedrisiye nihayetinde haiz oldukları ilim ve fazilet ve mesailerı derecesine göre taksim ve tevzi ve i'ta edilecektir.

* BOA.MF.MKT.1236/34 lef 4-5

5. Bir muallim fazilet mükâfatına nail olan muallim arzu eylediği halde Memalik-i Osmaniye dahilinde ve Memalik-i Ecnebiyede icra-yı tetebbuat için münasib bir müddetle mezuniyet verilecektir. Bu müsadeden istifade eden muallim tetebbuatın netaicini risale şeklinde Maarif Nezaretine takdim edecek ve bunun neşr ve ilanı takarrür ederse mesarif-i tabiiyye ve neşriyesi vakıf akçe nemasından sarf edilecektir.

Üçüncü Fasıl

Mütevelli ve Zezaif ve Salahiyeti

7. Fazilet mükâfatına mahsus vakf akçenin mütevellisi Maarif Nazırı olan zattır.
8. Mütevelliler vakıf sanduğunun umur ve muamelat-ı idareye ve hesabiyesinden mesuldür. Akçe sarf ve ahz ve kabzı mütevelliyeye aiddir. Muhasib ve sanduk emini ve katib gibi memurları tayin ve azl etmek mütevellinin cümle-i salahiyetindedir.

Dördüncü Fasıl

Tevliyet Meclisi ve Zezaif ve Salahiyeti

9. Meclis-i Kebir-i Maarif fazilet mükâfatına mahsus vakıf sanduğunun tevliyet meclisi vazife ve salahiyetini haiz olacaktır. Mütevelli olan zat işbu tevliyet meclisinin mukarreratı dairesinde umur-ı idare ve hesabiyeyi rü'yet ve icra edecektir. Tevliyet meclisinin ittihaz etmiş olduğu mukarrerata muhalif bulunacak makbuzat ve sarfiyat ve muamelat keenlemeyekün ad ve itibar edilecektir.

10. Vakf akçenin suret-i tenmiyesi ve muhasib ve sanduk emini ve katib misüllü memurinin intihabı ve sandukun muamelat-ı hesabiyesinin murakabe ve teftişi tevliyet meclisinin cümle-i salahiyetindedir.

11. Vakıf sandukuna akçe teberrü edeceklerin akçelerinin kabulü ve re'sü'l-mala vakıf zam ve ilavesi tevliyet meclisinin ittihaz edeceği karara göre mütevelli tarafından vaki olacaktır.

12. Fazilet mükâfatına kesb-i nailiyet için mualliminin haiz olacakları evsaf ve şerait hakkında tevliyet meclisi tarafından talimatname yapılacak ve bütün müessesat-ı ilmiyye tamim olunacak ve mualliminin mecma'larına daimi suretde talik edilecektir.

13. Her sene-i tedrisiye nihayetinde fazilet mükâfatına müstehak oldukları inha olunanların lehlerinde veya aleyhlerinde ibraz olunacak evrak ve asar ve vesaik ve mazbata gibi delail-i tahririyye ve malumat-ı şifahiye tevliyet meclisi tarafından tedkik ve tahkik olunacak ve lede'l-hace icray-ı teftiş edilerek dördüncü madde ahkâmına tevfiken münasibleri tefrik olunarak bunlara ita olunacak mükâfatın miktarını dahi tayin

ederek ve işbu mualliminin esbab-ı tefrik ve tercihi müdellelen irâe ederek keyfiyeti ve netice-i kararı havi mazbatayı mütevelliyeye arz ve takdim eyleyecektir.

14. Tevliyet Meclisi ekseriyetle ittihaz-ı karar eylediği halde ekalliyetde kalan re'ylere muhalefeti alâ vechi't-tafsil mazbatada münderiç olacaktır. Bu yolda tanzim ve tahrir kılınmamış olan mazbatalar üzerine mütevellinin icraatda bulunmamağa ve mazbatayı iade eylemeğe salahiyeti olacaktır.

15. Fazilet mükâfatına nail olanların esamileri ve esbab-ı tefrik ve tercihleri ve vâkıfların esami ve şöretleri neşr ve mekatib ve müessesat-ı ilm ü maarife tamim ve talik edilmesini dahi Tevliyet Meclisi taht-ı karar alacak ve bunlardan bera-yı tetebbü mezuniyet isteyenlere verilecek müddeti tahdid edecektir. Tetabbuata aid asarın mesarif-i tabiiye ve neşriyesine kifayet mikdarı akçenin galle-i vakıfıdan ifraz ve sarfını kararlaştıracaktır.

16. Vakıf sanduğun mesarif-i idariye ve meberresi galle-i vakıfıdan bade't-tenzil bakıyyesinden mükâfat akçesi verilecektir.

17. Mükâfata nail olanlara icra olunacak merasim-i mahsusanın şekil ve sureti hakkında Tevliyet Meclisi talimatname tanzim edecektir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Motivation is defined as the force of moving an individual. Throughout our education history, it has been observed that the concepts of “teşvik” and “terğib” were used frequently. Teşvik Means encouragement while Teğrib means demand. The decoration of education in the educational bureaucracy system to encourage teachers in the Ottoman State Differs from the previous decorations in terms of being specific to education. Another source of motivation is the decoration for merit, which is the most important regulation to improve the educational quality of teachers. In this study, the documents of the constitution and the documents of foundations on the subject of the decoration of education and the decoration of merit were investigated and presented with prominent examples.

Method

This study was carried out within the framework of document analysis, one of the qualitative research methods. Document analysis involves the analysis of documents related to the subject of the research. This method is known as a method frequently used by historians, linguists and anthropologists.

In the study, the related documents that were evaluated were obtained by reviewing archive documents located in the Republic of Turkey, Ministry of Presidency Public Records, Ottoman, and Republic Archive funds. Additionally, the official and private newspapers of the time, the magazine Düstur, and the related literature were reviewed.

The documents that were determined from the Republic of Turkey, Ministry of Presidency Public Records, Ottoman and Republic Archive funds, and other sources were first ranked chronologically and graded according to the topics of the study. Following this step, the contents of the documents were analyzed, and the synthesis process was initiated. The study also covered the main themes of the Decoration of Education and Decoration of Merit. Under these two topics, those who were deemed worthy of those awards and decorations were investigated with concrete examples.

Findings (Results)

In the script sent from the Ministry of Education to Bâb-ı Âli on March 14, 1910, it was stated that there were special decorations and medals, which were specific to education and which were awarded to those who conducted significant studies on popularizing scientific research and language in other states. In the Ottoman State, some professors and teachers made efforts on this subject. However, because there was no such decoration, it was stated that an education-specific decoration was prepared. The decoration of education was first thought as *mükâfat-ı tedris nişanı* (decoration of teaching award) and *mükâfat-ı tedris madalyası* (medal of teaching award) and later it was regulated as the decoration of education.

Following the publication of the document of the constitution, with the script written by the Ministry of Finance, it was demanded that twenty-five first-grade, fifty second-grade and one hundred third-grade decorations to be manufactured. Because the 10th of July is the day when the Second Constitutional Era was declared, it was celebrated as a national holiday. Therefore, the award ceremony of the decorations was held on the 10th of July. In this process, senior teachers were preferred to be awarded the decoration.

Non-Muslim citizens, who contributed to education, were also awarded decorations. For example, the founder of a private Armenian school, Hamparsum Efendi were awarded the third-grade decoration of education for his contribution to education. Madam Virjini, who was described as an American rich woman, donated one hundred Liras for the construction of a primary school during her visit to the Ottoman State in Van and its premises. Additionally, Madam Virjini stated that she intended to construct an agricultural school. Therefore, Madam Virjini was awarded a third-grade decoration of education.

In Ottoman Education, another regulation implemented for the motivation of teachers was the decoration of merit. The decoration of merit was regulated as a foundation fund within the Ministry of Education. At the first sate, the name of the foundation fund was determined as *Fazilet-i Meslekiye Mükâfatı* (Award for Professional Merit). In the foundation document that was presented as an extension of the script on October 12, 1918, the name of the foundation fund was regulated as *Fazilet Mükâfatı* (Award of Merit). The foundation document was regulated in four sections. The first section was designated as the conditions of the foundation. The second section was reserved for the subject of to whom the money of foundation would be given as an award. The third section covered the duties and authorizations of the administrations of the foundation. The fourth section included the duties, authorizations, and responsibilities of the board of directors of the foundation.

Some records demonstrate the continuation of the custom of awarding decoration of education in the initial years of the Republic. Thus, in the script sent to the Ministry of Education on July 25, 1925, an order regarding selecting decoration of education in high schools, secondary schools, education schools, and primary schools was issued. As a result of the analysis conducted, Melek Hanım, who was the administrator of the Second School for Girls in İstanbul was selected as a candidate.

Conclusion and Discussion

In our cultural history, there are many examples of respect and awards for scientists, which has a significant place. Of those, it is noteworthy that the decoration of education, despite being awarded for motivating teachers at first, was awarded for individuals who were not included in education personally and who contributed to education in a certain way. This is believed to be due to the conditions and the economic and physical deficiencies of education at the time. In terms of motivating teachers, it was understood that serious principles were set in awarding the decoration of education. It was stated the donations to foundation fund would be given to teachers who distinguished for their moral and scientific virtues. In Turkish Education, the custom of awards and encouragements continues today. In the Ministry of National Education, the certificates of excellence and appreciation are some of the sources of motivation in question. In the Anatolian region, we believe that awarding teachers, who serve in a remote village or mountain town for long years, with a prize such as a medal that reflects the feeling of conducting the profession of teaching according to styles and manners suitable to laws can be a great source of a legacy to future generations and a great encouragement in the profession of teaching.

DOKUZUNCU SINIF BİYOLOJİ ÖĞRETİM PROGRAMININ FARKLI LİSE TÜRLERİNDEKİ ETKİLİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fadile AYDIN*

Mecit ASLAN**

Öz

Bu çalışmada dokuzuncu sınıf biyoloji öğretim programının farklı lise türlerindeki etkililiğinin Tyler’ın Hedefe Dayalı Program Değerlendirme Modeline göre değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Karma araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu, Batman ilinde öğrenim gören 317 dokuzuncu sınıf öğrencisi ve bu öğrencilerin derslerine giren 6 biyoloji öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak başarı testi ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen nicel verilerin analizinde betimsel istatistikler, ANOVA, bağımlı gruplar t-testi; nitel verilerin analizi için ise betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Çalışmada öğrencilerin ön-test ve son-test puanları arasında son-test puanları lehine anlamlı bir ilerleme olmasına rağmen fen lisesi hariç, diğer üç lise türünde öğrencilerin çalışma kapsamındaki kazanımların hiçbirine ulaşamadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lise biyoloji öğretim programı, program değerlendirme, Tyler’ın hedefe dayalı program değerlendirme modeli

* Öğretim Görevlisi Dr., Batman Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, fadile.aydin@batman.edu.tr, Batman/Türkiye

** Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, maslan4773@gmail.com, Van/Türkiye

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF THE NINTH GRADE BIOLOGY CURRICULUM IN DIFFERENT HIGH SCHOOL TYPES

Abstract

This study aims to evaluate ninth grade biology curriculum in different high schools types by Tyler's Objective Based Evaluation Model. The participants of the research using the mixed method consists of 317 ninth grade students studying in Batman province and 6 biology teachers who attend these students' lessons. An achievement test, and a semi-structural interview form were used as the data collection tools. In the analysis of quantitative data, descriptive statistics, ANOVA, and paired samples t-test were performed, and descriptive analysis was used in the analysis of qualitative data. In the study, although there was a significant improvement between the pre-test and post-test scores of the students in favor of the post-test scores, it was concluded that the students in the other three types of high schools, except Science high school, did not reach any of the gains within the scope of the study.

Keywords: *High school biology curriculum, curriculum evaluation, Tyler's objective based evaluation model.*

1. GİRİŞ

Eğitim programlarının tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamalarında her zaman temel amaç istendik davranış değişikliğine ulaşmaktır. Eğitim ile amaçlanan istendik davranış değişikliğinin planlı şekilde gerçekleştirilmesi için, o ülkenin sahip olduğu politik, sosyal, psikolojik dinamiklerin beklentilerini karşılayabilecek bir eğitim programı tasarlanması gerekir. Programın tasarlanması ve uygulanması ile eğitim programı oluşturma sureci son bulmaz. Çünkü eğitim program tasarlama sureci dinamik bir suretir. Yaşamın getirdiği değişim ve gelişime uygun olarak değerlendirilip geliştirilmesi kaçınılmazdır. Aksi durumda hiçbir zaman program amaçlanan istendik hedeflere ulaşamaz. Eğitim programı kavramı çok farklı şekillerde tanımlanmıştır: Bir alanda yeterlilik sahibi olunduğunu kanıtlayacak bir sertifika veya diplomaya ulaşabilmek için izlenen yol, mantıklı bir sıra içinde alınması gereken dersler veya konular listesi anlamında kullanılmıştır (Oliva, 2009). Bazı yazar ve dşnrlere ise program kavramını salt konu listesi olarak görmemiştir. Saylor, Alexander ve Lewis (1981) eğitim programını tüm ğretim yaşantılarının nasıl kazandırılacağının planlama aşaması olarak görmüşlerdir. Eğitim programlarının geliştirilmesi surecinde hedeflerin belirlenmesi, içeriğin düzenlenmesi, öğrenme yaşantılarının düzenlenmesi ve değerlendirme aşmaları aşamalarına yer verilmektedir (Taba, 1962).

Eğitim programının verimli bir şekilde hayata geçirilebilmesi için programın kâğıt üzerinde teorik olarak var olması yeterli değildir. Öğrenciler ve eğitimciler tarafından deneyimlenmesi gerekir. Deneyimler sonucu belirlenen hedeflere ulaşmada sorun yaşanması durumunda programı değiştirmek ve geliştirmek amacıyla kasıtlı ve ortaklaşa gerçekleştirilen sure ve eylemler program geliştirme çalışmalarını oluşturur (Marsh ve Willis, 2007). Bu ifadelerden hareketle program geliştirmenin önemli bir ayağının program değerlendirme

olduğu söylenebilir. Program değerlendirmede çeşitli ölçme araçları ile verilerin toplanması ve bu verilerin çeşitli ölçütlerle karşılaştırılarak programın etkililiği ile ilgili kararların alınması söz konusudur (Erden, 1993). Program değerlendirme sonucunda programın devam ettirilmesine, sonlandırılmasına veya düzenlenmesine yönelik kararlar alınabilmektedir (Worthen, Borg ve White, 1993).

1.1. Biyoloji Öğretim Programı

Yunanca “bios (yaşam)” ve “logos (bilim)” kelimelerinin birleşiminden meydana gelen biyoloji, “bitki ve hayvanların köken, dağılım, yapı, gelişim, büyüme ve üremelerini inceleyen bilim dalı, dirim bilimi” şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2019). Brown (2013) biyolojinin bilim dalları arasında denge sağlayan bir bilim dalı olduğunu ve bu nedenle tüm bireylerin temel düzeyde biyoloji bilgisine sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, hayatımızda önemli bir yere sahip olan tıp, farmakoloji, genetik, biyo-teknoloji, ziraat, veterinerlik vb. alanların da büyük ölçüde biyolojiye dayalı olması bu alanın önemini bir kez daha açığa çıkarmaktadır. Öyle ki, Dobers (1974) 2000’li yılların "Biyolojik Bilimlerin" çağı olacağını belirtmiş ve ilk, orta ve yükseköğretim düzeyinde verilecek biyoloji eğitiminin önemini vurgulamıştır (Akt. Kiziroğlu, 1988).

Türkiye’de, biyoloji biliminin temellerinin ilkokul kademesinden itibaren atılmaya başlandığı söylenebilir. Hayat Bilgisi dersinde canlılar ile ilgili bazı konular çok genel olarak ele alınmaya başlanmakta, Fen Bilimleri dersi ile biyoloji bilimi için bir temel oluşturulmaktadır. Biyoloji biliminin bağımsız bir ders olarak ele alınması ise ortaöğretim (lise) düzeyinde gerçekleşmektedir. Bu düzeyde biyoloji eğitiminin verilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından çeşitli programların geliştirildiği görülmektedir. Son olarak, 2018 yılında

ortaöğretim biyoloji öğretim programı güncellenmiştir. Güncellenen programda “Yaşam Bilimi Biyoloji” ünitesiyle ilgili 3, “Hücre” ünitesiyle ilgili 3 ve “Canlılar Dünyası” ünitesiyle ilgili 5 olmak üzere toplam 11 kazanım belirlenmiştir. Bunun yanı sıra her bir kazanım ile ilgili açıklamalar maddeler şeklinde verilmiştir (MEB, 2018). Programın bu özelliğinden hareketle genel anlamda sadeleştirilmiş olduğu söylenebilir.

Programın uygulanmasında kazanımlar ve kazanımların açıklamaları belirleyici olmaktadır. Uygulama sürecinde yaparak-yaşayarak öğrenme çerçevesinde öğretmen rehberliğinde gözlem ve laboratuvar çalışmalarına yer verilmesi, ünitenin özelliğine göre değişmekle birlikte her üniteye en az bir deneyin yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Deneyler ile ilgili ifade edilen bir diğer konu laboratuvar güvenliğinin sağlanması ile ilgilidir. Laboratuvarda güvenlik riski oluşturabilecek her türlü duruma karşı tedbir alınması gerektiği belirtilmiştir. Deneylerin yanı sıra okulun ve çevrenin imkânları çerçevesinde çeşitli gezilerin (doğa gezisi, fabrika gezisi, doğa tarihi müzesi gezisi vb.) düzenlenmesi de önemli görülmüştür (MEB, 2018).

Programda biyoloji öğretim programı özelinde ölçme-değerlendirmenin nasıl yapılması gerektiğine yer verilmese de “Millî Eğitim Bakanlığı Öğretim Programları” ana başlığı altında öğretim programlarının ölçme-değerlendirme yaklaşımına yer verilmiştir. Ölçme-değerlendirme sürecinde herkes için standart bir ölçme-değerlendirme anlayışından ziyade, esnek ve çeşitliliğe yer veren bir yaklaşımın benimsenmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ölçme-değerlendirme çalışmalarının kazanımlar çerçevesinde yapılması, sonuç ve süreç değerlendirmelerine yer verilmesi, sadece bilişsel değil, duyuşsal ve psikomotor alanla ilgili değerlendirmelere de yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2018).

Geliştirilen programların etkililiği, uygulanabilirliği, ekonomikliği vb. özellikler açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda 2018 öncesi biyoloji öğretim programlarının değerlendirilmesine yönelik çeşitli çalışmalar yapıldığı (Altunoğlu ve Atav, 2005; Ayyıldız, 2010; Çetin ve Başbay, 2015; Cerrah, 2002; Çevik ve Atıcı, 2015; Gezer, Köse, Durkan ve Uşak 2003; Horasan, Aydın ve Kete, 2013; İrez ve Yavuz, 2009; Koçakoğlu, 2016; Kurt ve Yıldırım, 2010; Savatyapan, 2007) görülmektedir. 2018 programı ile ilgili ise sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Özatlı (2018) tarafından 2013 ve 2018 programları kazanım, içerik, ders saatleri ve çıkarılan konular açısından karşılaştırılarak incelenmiştir. Aslan-Efe ve Efe (2018) 2013, 2017 ve 2018 programlarında yer alan kazanımları revize edilmiş Bloom taksonomisine göre incelemiştir. Atlı (2019) tarafından yapılan çalışmada ise biyoloji öğretim programının yaratıcılık becerisi yönünden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Yapılan alanyazın incelemesinde 2018 biyoloji öğretim programının etkililiğine ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla güncellenen programın öğrenci başarısı açısından etkililiğinin belirlenmesinin programla ilgili önemli fikirler vereceği ve alanyazına katkı sunacağı söylenebilir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada dokuzuncu sınıf biyoloji öğretim programının farklı lise türlerinde öğrenim gören öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkisinden yola çıkılarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç çerçevesinde yanıt aranan sorular aşağıda verilmiştir:

1. Farklı türdeki liselerde öğrenim gören öğrenciler programdaki kazanımlara ne düzeyde ulaşmışlardır?
2. Farklı türdeki liselerde öğrenim gören öğrencilerin ön test puanları ile son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

3. Farklı türdeki liselerde öğrenim gören öğrencilerin;
 - *ön test,*
 - *son test,*
 - *erişi puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?*
4. Biyoloji öğretmenlerinin dokuzuncu sınıf biyoloji öğretim programı hakkındaki görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada karma araştırma yöntemi kullanılmıştır. Karma yöntem araştırması, içerdiği felsefi varsayımlar ve kuramsal çerçeveler bakımından farklı araştırma desenlerinin bir araştırma yaklaşımıdır ve bu araştırma yaklaşımının temel varsayımı, nitel ve nicel yaklaşımlardan yalnızca bir tanesinin kullanılmasındansa, birlikte kullanılmasının araştırma problemi ile ilgili daha kapsamlı bir anlayışın oluşacağıdır (Creswell, 2017). Özetle karma yöntem araştırma deseni, araştırma problemini anlamak için tek bir çalışma ya da bir çalışma dizisi içinde hem nicel hem de nitel verileri toplanıp, analiz edip harmanlanmasıdır (Creswell ve Plano-Clark, 2018).

Karma araştırmalarda farklı desenler kullanılabilmeyle birlikte, bu çalışmada iç içe geçmiş karma desen kullanılmıştır. Söz konusu desende nitel ya da nicel verilerden biri çalışmada ağırlık kazanmaktadır (Creswell ve Plano-Clark, 2018). Bu çalışmada nicel veriler nitel verilere nazaran daha ön planda olduğundan çalışmanın söz konusu desene uygun olduğu söylenebilir. Araştırmanın ağırlıklı bölümünü oluşturan nicel boyutunda tek gruplu ön test-son test deseni kullanılmıştır. Tek grup ön test son test desende deneysel işlemin etkisi tek bir grup üzerinde yapılan çalışmayla test edilir. Deneklerin bağımlı değişkene ilişkin ölçümleri uygulama öncesinde ön test, sonrasında son test olarak aynı denekler

ve aynı ölçme araçları kullanılarak elde edilir. Seçkisizlik ve eşleştirmenin olmadığı desende tek gruba ait ön test ve son test değerleri arasındaki farkın anlamlılığı test edilir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013). Çalışmanın nitel boyutunda ise biyoloji öğretmenleri ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla biyoloji programının değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmada temel alınan araştırma deseninin yanında, program değerlendirme modeli olarak Tyler'ın Hedefe Dayalı Program Değerlendirme Modeli kullanılmıştır. Tyler'ın değerlendirme modelinin merkezinde eğitim hedefleri vardır ve ürüne dayalı değerlendirme gerçekleştirilir. Bu modelde programın önceden belirlenen kazanımlarına, programın hayata geçirilmesinden sonra ne düzeyde ulaşıldığını belirlemek temel amaçtır (Tyler, 1981). Bu modelde hangi hedeflere ulaşıldığına bakılır varsa ulaşılamayan hedeflere niçin ulaşılamadığını öğrenmek için hedefler ve öğrenme yaşantıları incelenir. Elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılamayan hedefler değiştirilir ya da programdan çıkartılır. Hedeflerde bir sorun yoksa hedefin kazandırılmaya çalışıldığı öğrenme yaşantısı incelenerek sorunlar giderilmeye çalışılır (Demirel, 2015).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışmanın nicel boyutu 2018-2019 öğretim yılında Batman il merkezinde bulunan dört farklı türdeki lisede (fen lisesi, Anadolu lisesi, imam hatip lisesi ve meslek lisesi) öğrenim görmekte olan 317 dokuzuncu sınıf öğrencisiyle, nitel boyutu ise söz konusu okullarda biyoloji öğretim programını yürüten altı biyoloji öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin 80'i fen lisesi, 77'si Anadolu lisesi, 72'si imam hatip lisesi ve 84'ü meslek lisesinde öğrenim görmektedir. Görüşme yapılan öğretmenlerin kişisel özellikleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmenlerin Kişisel Özellikleri

Öğretmen	Çalıştığı Lise Türü	Deneyim	Cinsiyet
Ö1	Fen Lisesi	18	Kadın
Ö2	Anadolu Lisesi	16	Kadın
Ö3	İmam Hatip Lisesi	11	Erkek
Ö4	Fen Lisesi	20	Erkek
Ö5	Meslek Lisesi	25	Erkek
Ö6	Meslek Lisesi	22	Erkek

Çalışmaya katılan öğretmenlerin ikisi meslek lisesi, ikisi fen lisesi, biri imam hatip lisesi ve biri Anadolu lisesinde görev yapmaktadır. Mesleki deneyimleri 11 yıl ile 25 yıl arasında değişen öğretmenlerin ikisi kadın ve dördü erkektir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen başarı testi ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Aşağıda bu veri toplama araçlarına ilişkin detaylı bilgiler yer almaktadır.

Başarı Testi

Bu çalışmada dokuzuncu sınıf biyoloji programında bulunan üç üniteden biri olan Canlılar Dünyası ünitesine ait kazanımları kapsayan, araştırmacılar tarafından geliştirilen 20 çoktan seçmeli sorudan oluşan başarı testi kullanılmıştır. Başarı testi, çalışma grubunun kazanımlara ulaşma seviyesini ve programın etkililiğini tespit edebilmek amacıyla Tyler'ın Hedefe Dayalı Program Değerlendirme modeline uygun şekilde ön-test ve son-test olarak uygulanmıştır.

Başarı Testinin Hazırlanma Süreci

Başarı testi hazırlama sürecinin ilk aşamasında değerlendirme kapsamına alınacak kazanımların belirlenmesi amacıyla program incelenmiş ve yapılan incelemeler neticesinde Canlılar Dünyası ünitesinde bilişsel alana ait beş

kazanım olduğu tespit edilmiştir. Programda yer alan ve değerlendirme sürecine dâhil edilen söz konusu kazanımlar şunlardır:

9.3.1.1.Canlıların çeşitliliğinin anlaşılmasında sınıflandırmanın önemini açıklar.

9.3.1.2.Canlıların sınıflandırılmasında kullanılan kategorileri ve bu kategoriler arasındaki hiyerarşiyi örneklerle açıklar.

9.3.2.1.Canlıların sınıflandırılmasında kullanılan âlemleri ve bu âlemlerin genel özelliklerini açıklar.

9.3.2.2.Canlıların biyolojik süreçlere, ekonomiye ve teknolojiye katkılarını örneklerle açıklar.

9.3.2.3.Virüslerin genel özelliklerini açıklar.

Değerlendirmeye alınacak kazanımların belirlenesinden sonra kazanımlar Bloom taksonomisine göre analiz edilmiş ve bir belirtke tablosu hazırlanmıştır. Belirtke tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. Belirtke Tablosu

Bilgi	Kavrama	Uygulama	Analiz	Sentez	Değerlendirme
Canlıların Çeşitliliği ve Sınıflandırılması	9.3.1.1., 9.3.1.2.				
Canlı Âlemleri ve Özellikleri	9.3.2.1., 9.3.2.2., 9.3.2.3.				

Yapılan incelemeler neticesinde kazanım cümlelerinin tümünün "... açıklar." şeklinde bittiği, dolayısıyla bütün kazanımların kavrama düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Söz konusu kazanımlardan hiçbirinin taksonominin daha üst basamaklarında (uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme) yer almadığı görülmüştür. Bu aşamanın devamında, belirtke tablosundan yola çıkılarak 30 çoktan seçmeli sorudan oluşan bir taslak test hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak test iki Eğitim Programları ve Öğretim alanı uzmanı, iki dil uzmanı ve dokuzuncu sınıf biyoloji dersine giren iki biyoloji öğretmenin görüşüne sunulmuştur. Uzman ve öğretmen görüşleri doğrultusunda düzeltilen taslak başarı testi

geçerlik ve güvenilirlik çalışması amacıyla bir üst sınıfta (10. sınıfta) öğrenim göre 121 öğrenciye pilot test olarak uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda madde ayırt edicilik indeksleri 0.20'nin altında olan 10 soru testten çıkarılarak soru sayısı 20'ye düşürülmüştür. Çıkarılan sorulardan sonra oluşan başarı testinin ortalama güçlüğü 0.49 olarak tespit edilmiştir.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Çalışmada, nitel verilerin toplanması için kişilerin bakış açılarını, anlam dünyalarını ortaya koyma, dünyayı onların gözleriyle görme amacına hizmet eden (Kuş, 2007), görüşmeci ve kaynak kişi arasında başka kimsenin bulunmadığı (Erkuş, 2005) görüşme yöntemine başvurulmuştur. Görüşmelerde farklı düzeyde yapılandırılmış formlar kullanılabilmeyle birlikte (Cemaloğlu, 2014), bu araştırmada görüşme esnek davranmaya izin veren yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun hazırlanması sürecinde öncelikle ilgili alan yazın, biyoloji öğretim programı ve nicel bulgular incelenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde hazırlanan altı soruluk taslak form ile ilgili iki Eğitim Programları ve Öğretim alanı uzmanı, iki dil uzmanı ve iki biyoloji öğretmenin görüşüne başvurulmuştur. Bu çalışmalar neticesinde yedi sorudan oluşan görüşme formu uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Görüşme formunda programın güçlü ve zayıf yönleri, kazanımlara ulaşılamama nedenleri, öğretmenlerin derslerini nasıl işledikleri ve süreçte karşılaştıkları problemler ile ilgili sorulara yer verilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen nicel veriler SPSS 22 paket programı ile analiz edilmiştir. Öğrencilerin kazanımlara ulaşma düzeyinin belirlenebilmesi için madde güçlük indekslerine bakılmıştır. Kazanımlara ulaşma alt sınırı .70 olarak belirlenmiştir. Bu sınır ve üzerinde madde güçlük indeksine sahip kazanımlara ulaşıldığı, sınırın altında kalan kazanımlara ise ulaşılmadığı ifade edilmiştir. Fark analizleri için ise

öncelikle çarpıklık ve basıklık değerlerinden hareketle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde söz konusu değerlerin -1.130 ile $.689$ arasında değiştiği tespit edilmiş, dolayısıyla verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Bu nedenle verilerin analizinde parametrik testler tercih edilmiştir. Başarı testinden alınan ön test ve son test puanlarının karşılaştırılması için bağımlı gruplar için t-testine başvurulmuştur. Programın etkili bulunması durumunda etki büyüklüğünü belirlemek için Cohen d değerine bakılmıştır. Cohen d değeri 0.50 'nin altında ise küçük etki; 0.50 ile 0.80 arasında ise orta etki ve 0.80 'nin üzerinde ise büyük etki olarak yorumlanmıştır. Ayrıca, farklı lise türlerinde öğrenim gören öğrencilerin ön test, son test ve erişim puanları arasında fark olup olmadığının belirlenmesi için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi kullanılmıştır. ANOVA sonrası ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için ise post-hoc Schffee Testi kullanılmıştır. Nitel veriler ise betimsel analiz tekniğine uygun olarak analiz edilmiştir. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analiz tekniğine uygun olarak özetlenmiş ve yorumlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Yapılan özetlemeler ve yorumlar doğrudan alıntılar ile desteklenmiştir.

3. BULGULAR

Öğrencilerin değerlendirme kapsamına alınan beş kazanıma ulaşma düzeyine ilişkin bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğrencilerin Kazanımlara Ulaşma Düzeyine İlişkin Analiz Sonuçları

Kazanımlar	Son-test (Fen L.)	Son-test (Anadolu L.)	Son-test (İmam-Hatip L.)	Son-test (Meslek L.)	Ön-test (Toplam)	Son-test (Toplam)	t (Toplam)
1.Kazanım	.65	.31	.47	.30	.25	.43	-10.943**
2.Kazanım	.81	.45	.64	.28	.38	.54	-8.808**
3.Kazanım	.68	.37	.58	.22	.35	.46	-5.247**
4.Kazanım	.91	.44	.63	.31	.47	.57	-5.320**
5.Kazanım	.69	.46	.53	.30	.34	.49	-8.744**

**p< .01

Tablo 3, incelendiğinde öğrencilerin bütün kazanımlarda anlamlı bir ilerleme kaydettiği tespit edilmiştir ($p<.01$). Bununla birlikte, çalışmaya katılan öğrenciler bir bütün olarak değerlendirildiğinde hiçbir kazanıma ulaşamadıkları görülmektedir ($P_{j(\text{son-test/Toplam})} <.70$). Liseler bazında kazanımlara ulaşma düzeyine bakıldığında ise fen lisesi öğrencilerinin 2. ve 4. kazanımlara ulaştıkları ($P_{j(\text{son-test/Toplam})} >.70$), 1., 3. ve 5. kazanımlarda ise kabul edilen puanın biraz altında kalarak bu kazanımlara ulaşamadıkları görülmektedir ($P_{j(\text{son-test})} <.70$). Diğer liselerde öğrenim gören öğrencilerin ise hiçbir kazanıma ulaşamadıkları saptanmıştır ($P_{j(\text{son-test})} <.70$).

Biyoloji öğretim programının farklı liselerdeki etkililiğine ilişkin yapılan t testi sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Programın Etkililiğine İlişkin Yapılan Bağımlı Gruplar T-Testi Sonuçları

	Test	n	\bar{x}	ss	Sd	t	p	Cohen d
Fen Lisesi	Ön-test	80	.50	.11	79	-14.148	.000	2.28
	Son-test	80	.74	.10				
Anadolu Lisesi	Ön-test	77	.27	.13	76	-5.692	.000	0.83
	Son-test	77	.41	.20				
İmam-Hatip Lisesi	Ön-test	72	.41	.12	71	-7.389	.000	1.09
	Son-test	72	.57	.17				
Meslek Lisesi	Ön-test	84	.24	.09	83	-2.603	.011	0.36
	Son-test	84	.28	.13				
Toplam	Ön-test	313	.35	.16	312	-13.488	.000	0.76
	Son-test	313	.50	.23				

Tablo 4’te yer alan programın etkililiğine ilişkin yapılan bağımlı gruplar t-testi sonuçlarına göre tüm lise türlerinde öğrencilerin ön test ve son test puanları arasında son test lehine anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<.05$). Programın başarı üzerindeki etki büyüklüğünü hesaplamak için yapılan Cohen d analizi sonucu incelendiğinde, puanlarında en fazla artışın gerçekleştiği Fen Lisesinin

yani sıra Anadolu Lisesi ve İmam-Hatip Lisesinde programın etki düzeyinin büyük ($0.80 < d$), Meslek Lisesinde ise programın etki düzeyinin küçük olduğu görülmektedir ($d < 0.50$). Bütün öğrenciler birlikte değerlendirildiğinde ise dokuzuncu sınıf biyoloji öğretim programının farklı türdeki liselerde öğrenim gören öğrencilerin başarıları üzerinde orta düzeyde etkili olduğu görülmektedir ($0.50 < d < 0.80$).

Farklı lise türlerinde öğrenim gören öğrencilerin ön test, son test ve erişim puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için başvurulan analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Farklı Lise Türlerinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Ön Test, Son Test Ve Erişim Puanlarının Karşılaştırılmasına Yönelik Yapılan ANOVA Sonuçları

Test	Lise Türü	n	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p	Anlamlı Fark
Ön-test	1. Fen	80	.50	.11	G. Arası	3.756	3	1.192	92.797	.000	1>2, 3, 4
	2. Anadolu	77	.27	.13	G. İçi	3.969	309	.013			3>2, 4
	3. İmam-Hatip	72	.41	.12	Toplam	7.545	312				
	4. Meslek	84	.24	.09							
Son-test	1. Fen	80	.74	.10	G. Arası	9.750	3	3.250	139.473	.000	1>2, 3, 4
	2. Anadolu	77	.41	.20	G. İçi	7.200	309	.023			3>2, 4
	3. İmam-Hatip	72	.57	.17	Toplam	16.950	312				2>4
	4. Meslek	84	.28	.13							
Erişim	1. Fen	80	.24	.15	G. Arası	1.651	3	.550	18.190	.000	1>2, 4
	2. Anadolu	77	.13	.21	G. İçi	9.347	309	.030			4<2, 3
	3. İmam-Hatip	72	.17	.19	Toplam	10.998	312				
	4. Meslek	84	.04	.14							

Tablo 5'e göre ön-test, son-test ve erişim puanları öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p < .05$). Hangi gruplar arasında farklılık olduğunu tespit etmek için başvurulan Scheffe Testi sonuçlarına göre, ön-test puanlarında Fen Lisesi ile diğer liseler arasında fen

lisesi lehine, İmam-Hatip Lisesi ile Anadolu Lisesi ve Meslek Lisesi arasında İmam-Hatip Lisesi lehine anlamlı fark bulunmaktadır. Başarı testinin son-test uygulamasından elde edilen puanlara bakıldığında, Fen Lisesi ile diğer liseler arasında fen lisesi lehine, İmam-Hatip Lisesi ile Anadolu Lisesi ve Meslek Lisesi arasında İmam-Hatip Lisesi lehine anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Ayrıca, Anadolu Lisesi ile ve Meslek Lisesi arasında Anadolu Lisesi lehine anlamlı bir fark olduğu da tespit edilmiştir. Erişi puan ortalamalarına bakıldığında ise, Fen Lisesi ile Anadolu Lisesi ve Meslek Lisesi arasında Fen Lisesi lehine anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Ayrıca erişim puanlarında Meslek Lisesi ile Anadolu Lisesi ve İmam-hatip Lisesi arasında Meslek Lisesi aleyhine anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır.

3.1. Öğretmenlerin Program Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Bulgular

Programın Güçlü Yönleri

Gerçekleştirilen görüşmelerde öncelikle programın güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin öğretmen görüşlerine odaklanılmıştır. Öğretmenlerin programın güçlü yönleri ile ilgili görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin program içeriğinin sadeleştirilmesinin olumlu olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Ayrıca, konu dağılımlarının iyi olduğu ve kullanılan dilin anlaşılır olduğu ifade edilmiştir. Görüşme yapılan bir öğretmen (Ö3) Canlılar Alemi ünitesinin biyolojik boyutunun yanı sıra, teknolojik ve ekonomik boyutlarına da yer verilmesinin programın güçlü bir yönü olduğunu ifade etmiştir. Bir diğer öğretmen (Ö4) ise programın bilgi yüklemeye değil, laboratuvar uygulamalarına ağırlık vermesinin olumlu olduğunu belirtmiştir.

Konuların dağılımı iyi, içerik sade ve anlaşılır. (Ö1)

Öğrencilerin anlayacağı sadelikte anlatılmış. (Ö2)

Canlı alemlerinin biyolojik, teknolojik ve ekonomik ilişkilendiren bir bakış açısıyla ele alınmış olması olumlu. (Ö3)

Laboratuvar uygulamalarına önem verilmiş sadece bilgi yüklemekten çok uygulamalı ders sürecine yer verilmiş. (Ö4)

Programın Zayıf Yönleri

Programın zayıf yönleri ile ilgili öğretmen görüşleri incelendiğinde, program içeriğindeki bazı konuların öğrenci profiliyle ilişkili olarak fen lisesi öğretmenleri tarafından yüzeysel, meslek lisesi öğretmenleri tarafından detaylı bulunduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra bir öğretmen (Ö2) Latince kelimelerin çokluğunun öğrencileri zorladığını, bir öğretmen (Ö1) de değerlendirme etkinliklerinin eksik olduğunu belirtmiştir.

Program sadeleşmeye gitmiş içerikte ama bu seferde ayrıntılandırma azalmış. Dışardan ek kaynak almak zorunda kalıyoruz. (Ö4)

Dokuzuncu sınıf biyoloji ders programı meslek lisesi öğrencilerine içerik bakımından zor geliyor. Özellikle canlıların temel bileşenleri konusunda meslek liseliler için daha sade anlaşılır olmalı. Gelen öğrenciler hazırbulunuşluğu ve puanları çok düşük öğrenciler. Nasıl ki fen lisesi kitabı biraz daha ayrıntılı ise meslek lisesi kitabının da daha basit olması gerektiğini düşünüyorum. (Ö6)

Fazla sayıda Latince kelime bulundurması öğrencileri zorluyor. (Ö3)

Biyoloji dokuzuncu sınıf kitabında konu sonu değerlendirme sorularına ve etkinliklerine daha fazla yer verilebilir, oldukça

değerlendirme sorusu ihtiyacı doğuyor ama bunu kitap karşılamıyor. (Ö1)

Programdaki Kazanımlara Ulaşamamalarının Nedenleri

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde öğrencilerin programdaki kazanımlara ulaşamamalarının nedenleri sorulmuştur. Öğretmenler bu durumun nedenleri olarak öğrencilerin ve ailelerin eğitime ilgisizliğini, okullardaki alt yapı eksikliğini, biyoloji ders saatinin az olması nedeniyle programı yetiştirmekte sıkıntı yaşamalarını göstermişlerdir. Öğretmenler öğrencilerin hazırbulunuşluklarının ve motivasyonlarının başarıda etkili olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle meslek lisesi öğrencilerinde bu konuda sorun yaşandığı ve bu durumun öğretmenlerin motivasyonunu da olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Bir öğretmen (Ö2) öğrencilerin teknolojik cihazlarla öğrencilerin vakit kaybettiğini ifade etmiştir.

Ayrıca öğretmenler, ailelerin ilgisinin yetersiz olmasının yanı sıra, ekonomik sorunlar nedeniyle ailelerin çocuklarına yeterince destek eğitim olanakları sunamadıkları da ifade edilen bir durum olmuştur. Bu konuya ilişkin bazı öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ders ve uygulama için yeterli sürenin olmaması başarısızlıkta etkili. Öğrencilerin dış uyaranların etkisinde çok kalması, teknolojik aletlerle geçirilen zamanın fazlalığı onları derslerden uzaklaştırıyor. Kazanımlara yeterince ulaşamıyorlar. (Ö2)

...Biyoloji için alt yapı yok. Öğrencinin hazırbulunuşluğu yok. Aile eğitimi ve ilgisi az. Ailelerin maddi durumu yok. Öğrenciden kaynaklı hazırbulunuşluk yok denecek kadar az ve öğrenci bunun farkındalığına bile sahip değil. Ailelerin eğitim ve ekonomik düzeyi düşük. Bu da öğrencilerin ekstra takviye almasına imkan sağlamıyor. (Ö5)

Öğrencinin bir alt yapısı, derse ilgisi yok. Dikkatleri dışarıya dönük. Genellikle aileler sosyo-ekonomik bakımdan düşük seviyede, eğitim ile fazla ilgilendikleri söylenemez. ...Materyal kitaplar yetersiz. Meslek lisesinde öğrencilerin derse ilgisizliği öğretmeninde motivasyonunu düşürüyor. (Ö6)

Ders İşleme Yöntemleri

Öğretmenler dersleri ağırlıklı olarak düz anlatım, soru-cevap yöntemleri ile işlediklerini, genellikle etkileşimli tahta ve görsel sunumlara da yer verdiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler önce konuları anlattıklarını, daha sonra konunun pekiştirilmesi için soru-cevap yöntemine başvurduklarını ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan öğretmenler etkileşimli tahtayı genellikle sunum yapma amacıyla kullandıklarını belirtirken, bir öğretmen konularla ilgili video ve animasyonlardan yararlanmak için kullandığını belirtmiştir. Dört lise türünde de öğretmenler laboratuvarda deney yapmayı gerekli ve verimli bulmalarına rağmen süre ve alt yapı yetersizlikleri, sınıf mevcutlarını fazla olması vb. sebeplerden dolayı istenilen seviyede uygulama gerçekleştiremediklerini belirtmişlerdir. Meslek lisesinde görev yapan bir öğretmen (Ö6) söz konusu sorunların yanında laboratuvarda disiplin sorunlarının da yaşanmasını deney yapamamasının bir gerekçesi olarak ifade etmiştir. Konuya ilişkin bazı öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir:

Genel olarak anlatım, soru cevap, görsel sunum ve bazen de akıllı tahtadan faydalaniyorum. (Ö3)

Dersleri önce anlatım daha sonra kısa soru-cevaplar şeklinde işliyorum. Bazen akıllı tahtadan görsel sunumlardan yararlanıyorum. (Ö4)

Derslerde görsel unsurları fazla kullanıyorum, konular ile ilgili video, animasyon, akıllı tahta kullanarak beş duyuya hitap etmeye çalışıyorum. İlgilerini canlı tutmaya çalışıyorum. (Ö5)

Laboratuvarda deney çalışması yapamıyorum. Çünkü ne laboratuvar var ne de materyal var. Olsa da zaman sıkıntısı yaşadığım için sınırlı olurdu. (Ö5)

Sınıf mevcutları yüksek. Laboratuvarda disiplin sorunları yaşanıyor. Laboratuvarda deney yapacak bir atmosfer oluşmuyor. Her biri için yeterli materyal yok. (Ö6)

Görüşme yapılan öğretmenlerin programı uygulama sürecinde yaşadıkları iki soruna vurgu yaptıkları tespit edilmiştir. Bu sorunların birincisi programı yetiştirememeye şeklindedir. Öğretmenler konuları yetiştirememeye kaygısı nedeniyle uygulamalara yeterli zamanı ayıramadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler tarafından ifade edilen ikinci sorun fen lisesi dışındaki liselerde öğrenim gören öğrencilerin motivasyon eksikliği, ilgisizliği ve hazırbulunuşluklarının yetersizliğidir. Bu öğretmenler öğrencilerin derse karşı ilgisiz olduklarını, ilköğretimde gerekli ön bilgileri almadıkları için yeni bilgileri öğrenemediklerini, bu nedenle dersin önemli bir kısmının ön bilgilerin hatırlatılmasına ve konu tekrarlarına ayrıldığını ifade etmişlerdir. Öğretmenler yaşanan sorunlara çözüm bulma noktasında biyoloji ders saatinin bir uygulama saati eklenerek artırılmasının, ilköğretim döneminde fen bilimleri derslerinin daha etkin işlenmesinin ve her lise türü için farklı bir programın/ders kitabının hazırlanmasının yararlı olacağını belirtmişlerdir. Konuya ilişkin öğretmen görüşlerinin bazıları aşağıdadır:

Dersleri bitirmek ve uygulama yapmak için yeterli zamanın olmaması. (Ö3)

Öğrencilerin alt yapıları da yok denecek kadar az en temel şeyleri bilmeden geliyorlar. Liseye kadar sınıfta kalma olmadığı için bir

şey bilmeden geliyor liseye. Ders çalışmadan sınıf geçmeye ilköğretimde alışınca aynı şeyi lisede de bekliyor bunlar sıkıntı yaratıyor. (Ö5)

Öğrenciler derse ilgisiz, her dersin başında ilk 15 dakika konu tekrarı yapmak zorunda kalıyorum. (Ö5)

Haftada bir saat biyoloji uygulama dersine yer verilmeli. Programda uygulama için yeterli zaman yaratılmalı böylece biyoloji dersinin daha etkili olacağını ve öğrencilerin daha çok ilgisini çekebileceğine inanıyorum. (Ö1)

Öğrencilere ortaokulda (fen bilgisi) biyoloji konusunda sağlam bir alt yapı verilmeli. Verilmezse temel sağlam olmuyor. Üzerine bilgiyi koymak kolay ve nitelikli olmuyor. (Ö5)

Biyoloji kitapları hazırlanırken her lise türüne ayrı biyoloji kitabı hazırlanmalı. Kitabın zorluk seviyesi lise türüne göre ayarlanmalı. Fen lisesi öğrencileri hazırbulunuşluğu ve puanları çok yüksek olduğu için kitap daha ayrıntılı olduğu gibi meslek lisesi kitabının da daha basit olması gerektiğini düşünüyorum. (Ö6)

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Dokuzuncu sınıf biyoloji öğretim programının değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada Tyler'ın Hedefe Dayalı Değerlendirme Modeli esas alınmıştır. Yapılan analizler neticesinde öğrencilerin bütün kazanımlarda anlamlı bir ilerleme kaydettiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, çalışmaya katılan öğrenciler bir bütün olarak değerlendirildiğinde hiçbir kazanıma ulaşamadıkları görülmektedir. Liseler bazında kazanımlara ulaşma düzeyine bakıldığında, fen lisesi öğrencilerinin beş kazanımın ikisine (%40) ulaştıkları, diğer kazanımlarda da ölçüt kabul edilen değer (.70) biraz altında kaldıkları görülmektedir. Diğer liselerde öğrenim gören öğrencilerin ise hiçbir kazanıma ulaşamadıkları

saptanmıştır. Bu sonuçlar programın öğrencilerin akademik başarısı üzerinde etkili olduğunu fakat öğrencilere kazanımları ulaştırmada yetersiz kaldığını göstermektedir.

Yapılan görüşmelerde öğretmenler öğrencilerin kazanımlara ulaşamamalarının nedenleri olarak öğrencilerin ve ailelerin ilgisizliğini, okullardaki altyapı eksikliklerini ve biyoloji ders saatlerinin programı yetiştirmede yetersiz kalmasını ifade etmişlerdir. Öğretmenler ders saatinin yetersiz kalması ve altyapı yetersizlikleri nedeniyle laboratuvar uygulamalarına yeterli zamanı ayıramadıklarını ve programı öngörülen şekilde uygulayamadıklarını belirtmişlerdir. Özatlı (2018) tarafından yapılan çalışmada da haftalık ders saatinin 3 saatten 2 saate indirilmesi nedeniyle konuların yetişmediği ifade edilmiştir. Ayrıca, başta meslek lisesindeki öğrenciler olmak üzere öğrencilerin hazırbulunuşluklarının yeterli olmaması ve cep telefonu gibi teknolojik cihazlara çok zaman ayırmaları öğretmenlerin belirttiği diğer olumsuzluklar olmuşlardır. Öğretmenlerin dersleri daha çok anlatım ve soru-cevap yöntemleriyle işlemeleri ve öğrenci merkezli uygulamalara yeterince yer vermemeleri öğrencilerin kazanımlara ulaşmasını engelleyen faktörlerden biri olabilir. Altunoğlu ve Atav (2005) tarafından yapılan çalışmada biyoloji öğretim programının uygulanmasını zorlaştıran faktörler olarak “öğrencilerin ilköğretimden yetersiz gelmeleri”, “öğrencilerin biyoloji dersine olan olumsuz tutumları”, “öğretim programının içerik bakımından ağır oluşu”, “ders saatlerinin yetersizliği”, “sınıfların kalabalık oluşu”, “okulların araç gereç ve laboratuvar eksikliği” vb. ön plana çıkmıştır. Bu durum geçen bunca zaman ve değişen programlara rağmen programın uygulanmasını zorlaştıran faktörlerin değişmediğini göstermektedir.

Biyoloji öğretim programının etkililiğine ilişkin elde edilen sonuçlara göre tüm lise türlerinde öğrencilerin ön test ve son test puanları arasında son-test lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Programın başarı üzerindeki etki büyüklüğünü

hesaplamak için yapılan analiz sonuçlarında programın genel olarak orta düzeyde etkili olduğu saptanmıştır. Gezer ve diğ. (2003) tarafından yapılan çalışmada biyoloji öğretim programının uygulamada yaşanan sorunlar, başvuru olan öğretim yöntemlerinin etkili olmaması, öğretmenlerin gerekli hazırlıkları yapmaması ve sınıfların kalabalık olması gibi nedenlerle etkisinin beklenen düzeyde olmadığı belirtilmiştir. Öğrencilerin öğrenim gördüğü lise türlerine bağlı olarak programın etkililiğine bakıldığında ise programın meslek lisesinde küçük, diğer liselerde yüksek düzeyde etkili olduğu belirlenmiştir. Son-test puanlarında artışın ve programın başarı üzerindeki etkisinin en fazla gerçekleştiği lise türünün fen lisesi, en az olduğu lise türünün ise meslek lisesi olduğu görülmüştür.

Türkiye’de ortaöğretime yerleşme sürecinde başarılı öğrencilerin genel olarak fen liselerini tercih etmesi, yüksek puanlı liselere yerleşemeyen öğrencilerin ise genellikle meslek liselerine yerleşmesi ulaşılan bu sonucun bir açıklaması olabilir. Ayrıca fen lisesi öğrencilerinin üniversitede sayısal bölümlere yönelmeleri ve bu bölümlere yerleşirken diğer sayısal derslerle birlikte biyoloji dersi başarısının önemli olması fen lisesi öğrencilerinin bu derslere daha çok önem vermelerini sağlamış olabilir. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde programın başarı üzerindeki etki büyüklüğünün meslek lisesinde en düşük olmasının nedenleri olarak öğrencinin düşük hazırbulunuşluk seviyesine sahip olması, öğrenci ve velilerin derse ilgisizliği ve ailelerin sosyo-ekonomik yapısının düşük olması ifade edilmiştir. Yavuz, Gülmez ve Özkaral (2016) yaptıkları çalışmada meslek lisesi öğrencilerinin liseye başladıklarında kendilerini başarısız bulduklarını ve korku, eksiklik, üzüntü, umutsuzluk, pişmanlık, özgüven kaybı, hayal kırıklığı gibi duygular hissettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, programın kazanımlarının yeterli hazırbulunuşluk seviyesinde olmayan meslek lisesi öğrencilerinin seviyesinin çok üzerinde olduğu ve bu nedenle daha çok zamana ihtiyaç duyulduğu da öğretmenler tarafından belirtilmiştir. Cerrah (2002)

tarafından yapılan çalışmada benzer bir durumun daha önceki biyoloji programları için de ifade edildiği, biyoloji öğretim programını uygulamak için zamanın yetersiz kaldığı ve programda yer alan kazanımların meslek lisesi öğrencilerinin seviyelerinin üzerinde olduğunun belirtildiği görülmektedir.

Yapılan çalışmada meslek lisesi öğretmenleri meslek liselerinde biyoloji dersinin başarı oranlarını artırmak için mesleki ve teknik liselere özgü yeni bir biyoloji öğretim programı ve ders kitabı hazırlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu öğretmenler diğer liselerin ve meslek liselerinin aynı öğrenci profiline sahip olmadığını, bu nedenle kitaplarının ve programlarının da aynı olmaması gerektiğini savunmuşlardır. Benzer şekilde, Çevik ve Atıcı (2015) tarafından yapılan çalışmada da meslek liseleri için kazanımlar yönünden öğrencilerin seviyelerine uygun, ilgi istek ve yeteneklerinin farkına varmalarına yardımcı olan bir biyoloji programı gerekliliği vurgulanmıştır. Çalışmada ulaşılan bu sonuç eğitim sistemimizin önemli bir sorununu da gözler önüne sermektedir. Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere gelişmiş ülkelerin eğitim sistemleri incelendiğinde, ara eleman ihtiyacını önemli ölçüde karşılayan meslek liselerinin eğitim sistemi içinde önemli bir yere sahip olduğu ve bu liselerde başarılı öğrencilerin yetiştirildiği, ülkemizde ise çoğunlukla diğer lise türlerine yerleşemeyen öğrencilerin meslek liselerinde öğrenim gördüğü görülmektedir.

Araştırmada farklı lise türlerinde öğrenim gören öğrencilerin ön test, son test ve erişim puanları arasında farklılık olup olmadığı ele alınmıştır. Analizler neticesinde fen lisesi öğrencilerinin ön test puanlarının diğer öğrencilerden, imam hatip lisesi öğrencilerinin Anadolu ve meslek lisesi öğrencilerinden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç görüşmelerde de ifade edildiği gibi hazırlanmışlığı en yüksek olan öğrencilerin fen lisesi öğrencileri olduğunu, en düşük olan öğrencilerin ise meslek lisesi ve Anadolu lisesi öğrencileri olduğunu göstermektedir. Fen Lisesi öğrencilerinin büyük çoğunluğunun ortaokul

eğitimi sürecinde ciddi şekilde fen lisesi sınavına hazırlanmaları ve ailelerinin eğitim hususunda bilinçli olmasının etkili olduğu öğretmenlerce ifade edilmiştir. Yavuz ve diğ. (2016) de yaptıkları araştırmada fen lisesi öğrencilerinin neredeyse hepsinin liseye hazırlık sürecinde dershaneye gittiğini ve/veya özel ders aldığını ifade etmişlerdir.

Son test puanlarına bakıldığında fen lisesi öğrencilerinin diğer lise öğrencilerinden, imam hatip lisesi öğrencilerinin Anadolu ve meslek lisesi öğrencilerinden, Anadolu lisesi öğrencilerinin de meslek lisesi öğrencilerinden anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamaya sahip oldukları belirlenmiştir. Erişi puanları incelendiğinde ise diğer liselerde öğrenim gören öğrencilerin meslek lisesi öğrencilerinden daha yüksek puanlara sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca fen lisesi öğrencilerinin erişiş puanlarının Anadolu Lisesi öğrencilerinin puanlarından da anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlar hazırbulunuşluğu yüksek olan öğrencilerin son test ve erişiş puanlarının da daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ön test, son test ve erişiş puan sonuçlarında fen lisesi en başarılı lise türü olarak ortaya çıkarken, meslek lisesi en başarısız lise türü olarak ortaya çıkmıştır. Fen lisesi öğrencilerinin hazırbulunuşluk düzeylerinin yüksek olmasının yanı sıra başarı odaklı olmaları, düzenli çalışmaları, ailelerinin eğitim sürecinde daha ilgili olması ve fen liselerinde pozitif bir okul ikliminin olması başarılı olmalarında önemli faktörlerdir (Yavuz ve diğ., 2016).

Çalışmada ulaşılan sonuçlardan yola çıkılarak aşağıda bazı öneriler sıralanmıştır:

- Değerlendirme kapsamına alınan ünitenin bütün kazanımlarının kavrama düzeyinde olması programın zayıf bir özelliği olarak ifade edilebilir. Özellikle programın lise düzeyi için hazırlandığı

düşünüldüğünde daha üst basamaklara (uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme) dönük kazanımlara yer verilmesi gerektiği söylenebilir.

- Biyoloji dersini somutlaştırmak ve etkili öğrenebilmeler gerçekleştirmek için laboratuvar uygulamalarına daha fazla önem verilmelidir. Bu doğrultuda biyoloji ders saatinin artırılması ve okulların laboratuvar altyapılarının iyileştirilmesi önerilebilir.
- Öğrencilerin bireysel farklılıkları ve hazırbulunuşlukları arasındaki farklılıklardan hareketle farklı lise türlerinde öğrenim gören öğrencilere tek tip biyoloji öğretim programı uygulanması durumu gözden geçirilmelidir. Bu süreçte uzmanlardan görüş alınmalı, gerekirse öğrenci profilleri ve lise türlerinin misyonu doğrultusunda uygulanan programlarda çeşitliliğe gidilmelidir.
- Çalışmada öğretmenlerin derslerini işlerken daha çok düz anlatım ve soru cevap yöntemlerini kullandıkları belirlenmiştir. Bu yöntemlerin yerine öğrencilerin derse etkin katılımını sağlayan öğretim yöntem teknikleri kullanılmalıdır. Bu çerçevede uygulamalı hizmet içi eğitim çalışmaları ile öğretmenlerin farklı yöntem ve teknikleri kullanma becerileri geliştirilmelidir.
- Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde biyoloji ders kitaplarının içinin boşaltıldığı, bu nedenle de ek kaynaklara başvurulduğu ifade edilmiştir. Bu sorunu gidermek için öğretmenlerin görüşleri de alınarak biyoloji ders kitaplarının yeniden düzenlenmesi önerilebilir.
- Öğrencilerin sosyal medya, dijital oyunlara ayırdığı zamanın çok fazla olduğu, bunun öğrencilerin dikkatini, ilgisini dağıttığı ve onları derslerden uzaklaştırıp kazanımlara ulaşmalarını engellediği

öğretmenlerce ifade edilmiştir. Okul ve aile iş birliği ile bu olumsuz durumun kontrol altına alınması için çalışmalar yapılabilir.

- Program ile ilgili daha geniş bir resim sunacağından benzer çalışmaların farklı coğrafi bölgelerde ve kırsal kesimlerde de yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Altunoğlu, B. D., & Atav, E. (2005). Daha etkili bir biyoloji öğretimi için öğretmen beklentileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 28(28), 19-28.
- Aslan-Efe, H., & Efe, R. (2018). 9. sınıf biyoloji dersi öğretim programındaki kazanımların yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre karşılaştırılması: 2013, 2017 ve 2018 yılları. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 7(3), 1-10.
- Atlı, K. (2019). Biyoloji dersi öğretim programının 21. yüzyıl becerilerinden yaratıcılık becerisi açısından değerlendirilmesi. *Anadolu Öğretmen Dergisi*, 3(1), 85-104.
- Ayyıldız, Z. (2010). *Yeni lise biyoloji öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Brown, C. R. (2013). *The effective teaching of biology*. New York: Routledge.
- Büyüköztürk, ř., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, ř., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cemaloğlu, N. (2014). Veri toplama teknikleri: Nice-Nitel. A. Tanrıöğen, (Ed.), *Bilimsel araştırma yöntemleri (133-164)* içinde. Ankara: Anı Yayınları.
- Cerrah, L. (2002). *Meslek liselerindeki biyoloji öğretim programının değerlendirilmesi: durum analizi ve öneriler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Creswell, J. W. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. California: Sage publications.
- Creswell , J. W., & Plano-Clark, V. L. (2018) *Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütölmesi* (Çev. Ed. Yüksel Dede, Selçuk Beşir Demir). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Çetin, Y., & Başbay, M. (2015). Öğretmen ve öğrenci gözüyle on ikinci sınıf biyoloji dersi öğretim programı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 115-130.
- Çevik, M., & Atıcı, T. (2015). Mevcut biyoloji öğretim programının mesleki ve teknik liselerde görevli öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi ve yeni bir taslak program önerisi (fotosentez konusu örneği). *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(3), 423-441.
- Demirel, Ö. (2015). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erden, M. (1993). *Eğitimde program değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erkuş, A. (2005). *Bilimsel araştırma sarmalı*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Gezer, K., Köse, S., Durkan, N., & Uşak, M. (2003). Biyoloji alanında yapılan program geliştirme çalışmalarının karşılaştırılması: Türkiye, İngiltere ve ABD örneği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(14), 49-62.
- Horasan, Y., Aydın, H., & Kete, R. (2013). Biyoloji öğretmenlerinin biyoloji programı hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 335-353.
- İrez, S., & Yavuz, G. (2009). Biyoloji öğretmenlerinin yeni öğretim programlarının getirdiği değerlendirme yaklaşımları hakkındaki görüş ve uygulamaları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 30(30), 137-158.
- Kızıroğlu, İ. (1988). Günümüzde biyoloji dersi ve amaçları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 243-250.
- Koçakoğlu, M. (2016). Ortaöğretim biyoloji dersi öğretim programının değerlendirilmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 10(2), 65-91.

- Kurt, S., & Yıldırım, N. (2010). *Ortaöğretim 9. sınıf kimya dersi öğretim programının uygulanması ile ilgili öğretmenlerin görüşleri ve önerileri*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(1), 91-104.
- Kuş, E. (2007). *Nicel-nitel araştırma teknikleri*. Ankara: Anı Yayınları.
- Marsh, C. J., & Willis, G. (2007). *Curriculum: Alternative approaches, ongoing issues*. New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.
- MEB. (2018). *Ortaöğretim biyoloji dersi (9. 10. 11 ve 12. Sınıflar) öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=361> 18.02.2020.
- Oliva, P. F. (2009). *Developing the curriculum*. New York: Pearson Allyn and Bacon.
- Özatlı, N. S. (2018). *Değişen biyoloji dersi öğretim programının incelenmesi*. Bildiri tam metin kitabı, Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (UNESAK 2018), 26-28 Ekim 2018, Balıkesir, Türkiye.
- Saylor, J. G. Alexander, W. M., & Lewis, A. J. (1981). *Curriculum planning for better teaching and learning*. NewYork: Holt, Rinehart, & Winston.
- Savatyapan, S. (2007). *Yeni lise (2005) biyoloji dersi öğretim programının öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Taba, H. (1962). *Curriculum development: Theory and practice*. New York: Har Court, Brace and World.
- TDK. (2019). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> 20.09.2019.
- Tyler, R. W. (1981). An interview with Ralph Tyler. (J. R. Nowakowski, Röportajı Yapan)
- Worthen, B. R., Borg, W. R., & White, K. (1993). *Measurement and evaluation in the schools*. Longman Publishing Group.

- Yavuz, M., Gülmez, D., & Özkartal, T. C. (2016). Meslek lisesi öğrencilerinin bilişsel ve duyuşsal özellikleri. *Eğitim ve Bilim*, 41(187), 29-44.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H., (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

It is observed that various curricula have been developed by the Ministry of National Education (MONE) to provide biology education at this level. High school biology curriculum in Turkey has finally been updated in 2018. The features of the developed curricula in terms of effectiveness, applicability, economy etc. should be evaluated. In the literature review, no studies on the effectiveness of the 2018 biology curriculum have been found. Therefore, it can be said that determining the effectiveness of the updated curriculum in terms of students' success will give important ideas about the curriculum and contribute to the literature.

In this study, it was aimed to evaluate the ninth-grade biology curriculum based on the effect of students studying in different high school types on their academic achievement. Within the framework of this general purpose, the answers that we looking for the questions are given below:

1. To what extent did students studying in different types of high schools achieve the objectives of the curriculum?
2. Is there a significant difference between the pre-test and post-test scores of students studying in different types of high schools?
3. For students studying in different types of high schools; Is there a significant difference between the pre-test, post-test and gain scores?
4. What are the views of biology teachers on the ninth grade biology curriculum?

Method

In this research, embedded design was used as research design and Tyler's Objective Based Evaluation Model was used as curriculum evaluation model. The research was carried out with 317 ninth grade students studying in four different types of high schools (Science high school, Anatolian high school, Imam-hatip high school and vocational high school) in Batman province in 2018-2019 academic year and six biology teachers conducting biology courses in these schools. In the study group, 80 of the students study at Science high school, 77 of the students study at Anatolian high school, 72 of the students study at imam-hatip high school and 84 of the students study at vocational high school.

In this study, as data collection tool achievement test that was developed by researchers and semi-structured interview form were used. The average difficulty of the 20-question achievement test was found to be .49.

SPSS 22 software was used in the analysis of quantitative data. In order to determine the level of students' achievements, descriptive statistics were examined. In order to determine whether there is a significant difference between the pre-test and post-test scores, paired samples t-test was applied. In addition, One-Way ANOVA was used to determine whether there is a difference between the pre-test, post-test and gain scores of students studying in different high school types. Descriptive analysis was used in the analysis of qualitative data.

Results

As a result of the study, it has been determined that the students made a significant progress in all objectives. However, when the students participating in the study are evaluated as a whole, it is seen that they have not reached to any objectives. In the interviews, the teachers stated that the differences of students and families, the lack of infrastructure in schools, and the lack of number of biology lessons in training the curriculum are seen as the reasons for why the students not to reach the objectives. The teachers stated that they could not allocate enough time for laboratory applications due to insufficient lesson hours and infrastructures and they could not apply the curriculum sufficiently.

According to the results obtained regarding the effectiveness of the biology curriculum, a significant difference was found between the pre-test and post-test scores of the students in all high school types in favor of the post-test. In the results of the analysis made to calculate the effectiveness of the curriculum on success, it was determined that the curriculum was generally moderately effective.

In the study, it is discussed whether there is a difference between the pre-test, post-test and gain scores of the students studying in different high school types. As a result of the analysis, it was determined that the pre-test scores of science high school students were significantly higher than other students and those of imam-hatip high school students were higher than those of Anatolian and vocational high school students. As stated in the interviews, this result shows that the students with the highest readiness are science high school students and the students with the lowest are vocational and Anatolian high school students.

Conclusions and Discussion

Based on the results reached in the study, some conclusions and suggestions are listed below:

- More emphasis should be placed on laboratory practices to embody the biology lesson and to achieve effective learning. Accordingly, it may be suggested to increase the biology lesson hours and to improve the laboratory infrastructure of the schools.
- Based on the variations between the individual differences and readiness of the students, the application of a uniform biology curriculum should be reviewed and questioned for students studying in different high school types. In this process, opinions of experts should be taken, and if necessary, diversity should be done in programs implemented in accordance with student profiles and the mission of high school types.
- In the study, it was determined that the teachers mostly used the direct instruction technique and question and answer teaching methods. Instead of these methods, teaching method techniques that enable students to participate effectively in the course should be used. In this framework, teachers' skills to use different methods and techniques should be developed through applied in-service training activities.
- In interviews with teachers, it was stated that the biology textbooks were emptied and therefore additional resources were used. In order to overcome this problem, it may be suggested to reorganize the biology textbooks by taking the opinions of the teachers.
- Similar studies may be suggested in different geographical regions and rural areas as it will provide a broader picture of the curriculum.

ONLINE EDUCATION IN LANGUAGE LEARNING/TEACHING IN UNIVERSITIES: THE COVID- 19 AND DIGITAL TRANSFORMATION

Halil KÜÇÜKLER*

Abstract

The Covid -19 pandemic has no doubt changed and fast-tracked the way digital transformation in language learning and teaching is being conducted in higher institutions of learning. Research questions were asked to students and teachers on a voluntary basis to collect substantial data needed to illustrate the influence of digital transformation in foreign language learning and teaching and reveal the effect of digital practice on students. The participants were 103 students and 35 lecturers at the English department at the Komrat University in Gagavuzia. The instrument used for data collection was survey questions. According to the results obtained, 42% of the participants believed that the online platform was foolproof during exams. On the other hand, 71,7% stated that they did not believe that the online platform was more interactive or convenient. These results reveal that higher education institutions involved in teaching on the digital platform need additional skills to ensure they engage students interactively and professionally.

Key Words: *Digital Transformation, Foreign Language, Digital platform.*

* Öğretim Görevlisi Dr., Balıkesir Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu,
hkucukler2@gmail.com, Balıkesir/ Türkiye

ÜNİVERSİTELERDE DİL ÖĞRENME / ÖĞRETİMİNDE ÇEVİRİMİÇİ EĞİTİM: COVID-19 VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Öz

Covid -19 salgını hiç şüphesiz daha yüksek öğrenim kurumlarında dil öğreniminde ve öğretiminde dijital dönüşümün gerçekleştirilme şeklini değiştirdi ve hızlı bir şekilde bu alana geçilmesine yönlendirdi. Yabancı dil öğreniminde ve öğretiminde dijital dönüşümün etkisini göstermek ve dijital uygulamanın öğrenciler üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için ihtiyaç duyulan önemli verileri toplamak için öğrencilere ve öğretmenlere gönüllük esasına dayalı araştırma soruları yöneltildi. Katılımcılar, Gagavuzya'daki Komrat Üniversitesi İngilizce bölümünde 103 öğrenci ve 35 öğretim görevlisiydi. Elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların%42'si çevrimiçi platformun sınavlar sırasında kusursuz olduğuna inanıyordu. Öte yandan, %71,7'si çevrimiçi platformun daha interaktif veya daha kullanışlı olduğuna inanmadığını belirtti. Bu sonuçlar, dijital platformda öğretime dahil olan yüksek öğretim kurumlarının, öğrencileri etkileşimli ve profesyonel bir şekilde meşgul etmelerini sağlamak için ek becerilere ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *DijitalDönüşüm, YabancıDil, Dijital platform.*

1. INTRODUCTION

Institutions of higher learning have been greatly affected by digital transformation at the point of learning. This however has provided new opportunities for innovation in higher education sector. With the Covid -19 Pandemic, making it impossible to conduct personalized classroom lessons, many foreign language departments in most institutions of higher learning have increased their use of digital tools for teaching. Most institutions have embraced learning strategies for languages that promote innovative teaching and learning practices by providing high quality instructional environments, informed by appropriate digital technologies, and current educational approaches (Barbero, 2020).

Higher learning institutions have a great obligation to stretch enhance educational countermeasures to ensure smooth learning amid the covid-19 pandemic. They are playing exemplary roles in ensuring students continue with their studies while protecting themselves against contracting the virus amongst those around them (Doyumğaç et al., 2021). Various platforms have been laid. Among the strategies put in place are; digital learning and offering education to the students to avoid contracting the virus.

Learning institutions have had to enforce changes in their administration strategies. Most institutions have closed down physical activities; fully, and partial closure of the institutions has been experienced to curb the virus's spread. Physical learning has been suspended and replaced by digital learning (Leng et al.,2020). Digital learning involves online classes in which facilitators are teaching their students virtually. The attempts have reduced physical interactions in aid of keeping social distance among individuals.

Virtual learning success is much determined by factors such as readiness of technology to be applied concerning the curriculum in place, support, and collaboration from various stakeholders, including schools, teachers, government, parents, community, and the students (Grajek,2020). Considerations should be made among these key stakeholders before the implementation of the program.

These effective digital pedagogies will continue even after Covid -19. Language programs in the digital platform should ensure students become future leaders in digital foreign language teaching (Tanhan, 2020). The digital platform must enhance learning by ensuring students have opportunities to exploit their critical thinking abilities and in depth interactions. Higher institutions of learning should play an active role in the digital transformation process.

1.1. Information Security Strategy

All faculty members are required to use the right online tools used in digital foreign language learning and teaching. There are many threats when it comes to accessing information via the internet. Due to growing connectivity among users in the digital learning platform, information is exposed to many dangers and vulnerabilities. There is need to develop a risk based security strategy that can effectively spot and reacts to security threats. Thus, there is need to protect information used in digital foreign language learning and teaching to avoid the loss of its veracity and discretion. To come up with the appropriate strategies for information security we must understand the threats of information on the digital platform (Grajek, 2020).

Some severe security threats that need to be addressed include deliberate software attacks, and technical software botches. Any unknown loophole and acts caused by human error through reconnaissance or encroach should be dealt with. There is also the issue of technical hardware failure, and deliberate

acts of stealing of information and equipment. Other threats include concessions to intellectual properties, technological uselessness, and acts of information exposé (Bagci, 2018).

Currently, security can be enhanced by the use information security technology to secure the digital learning platform. At the point of learning, there should be effective mechanisms for security and privacy control management. It is important to note that control without planning does not mitigate the threats of digital learning at the point of learning during digital transformation. Authorization should only be granted to a few in the learning process, and all parties involved should link capable updates when it comes to sharing and distribution of information. Even with measures in place to combat Covid -19 at the point of learning, those involved must ensure information is not manipulated to benefit a few (Grajek, 2020).

1.2. Privacy

Privacy at the point of language learning will involve processes that defend the institutions privacy rights, at the same time ensuring liability for all types of classified data.

Privacy and security are intertwined at the point of language learning and teaching in digital transformation. Information should be treated as the core asset of the higher institution. All users must steer away from manipulation as the functionality of the learning process in the digital transformation will depend on the integrity of information used in learning. While knowledge should be shared spontaneously throughout the learning process, complex information should be restricted to a few individuals. Learning materials should only be distributed to designated groups of learners, and all copyrights

protections and intellectual properties of information protected (Leng, Khieng& Water, 2020).

Privacy will be guaranteed in the digital transformation if and only the digital learning platform is accessible by authorized users only. There should also be strategies to guarantee security for digital delivery, and collective education among users. Privacy officials can be appointed to ensure all regulations are adhered to. Compliance requirements must be made available to all staff, students and the entire faculty in foreign language learning and teaching to ensure they are aware of the consequences of giving away information for personal gain. Institutions must regulate the use of personal data in the digital platform, and all data owners and administrators must be held liable for the data they develop and manage. Thus, leaders must invest in technologies that protect privacy and students should be willing to embrace data protection practices. Technologies that detect and act on sensitive data should be preset (Alwi, 2010).

1.3. Sustainable Funding

Institutions must develop funding models that uphold quality and accommodate new requirements, and the mounting use of IT technologies in the digital foreign language learning platform. Covid-19 has reduced fiscal resources in most institutions of higher learning, and with growing budget checks, institutions must seek grants and other sources of funding to cater for this transition (Martin,2019). The shared services and cloud strategies used in the digital platform of language learning must ensure the institution saves Funds.

When IT staffers are moved closer to the students, they are able to offer more supportive technologies and services at the point of learning in the digital transformation. Institutions should only use funding models that can be sustainable in the long term as Covid -19 is likely to linger around for some time.

Teaching staff should be relevant in the contents they use in learning. Faculty leaders should be willing to implement difficult decisions by eliminating services that are duplicative and underused in the digital transformation. This can save funds without affecting the quality of teaching foreign languages. While clouding technology can significantly raise the costs of learning, they can make budgeting and service levels more foreseeable, and this will enable the institution staff to use technology on task related needs (Rapanta et al, 2020)

1.4. Digital Interactions

Faculty leaders must ensure the digital system used in language learning and teaching is interoperable and scalable. The integrity of data, security standard and governance must be well synchronized across the various applications and platforms in the digital transformation (Grajek,2020). All the faculty members must be willing to embrace training opportunities availed to them as skills are constantly changing. Teaching staff must recognize the fact that foreign language development is ever-changing towards integration. This is the main reason most leaders in higher learning institutions are employing more solution integration developers instead of application specific developers

Students and teaching instructors know that data systems cannot survive on autonomous silos. To achieve cohesive data, timely governance data models are developed into corresponding siloed data management activities being implemented at the point of language learning across the digital platforms. Working collaboratively enables departmental leaders and institutions to offer quality learning experiences in the digital platform (Leng et al, 2020).. Procurement departments of institutions must partner with IT organizations to ensure the latest IT technologies used in teaching within the digital platform are procured at a cost effective price. Only the obligatory technologies should be

purchased. Modern integration tools at the point of learning make digital interactions easier, and to some extent more dominant. While most students are pressing for technologies such as multifactor validation to manage and protect their digital identities, faculty members should do the same.

1.5. Student-Centric Higher Education

The institution must develop a student- services environment that supports the entire period of study at the point of learning. This includes their registration, learning process, job placement, current education, and alumni meetings. Learning should be an incessant process, and leaders should develop methods to deliver this. Most colleges that teach foreign languages are partnering with companies that can link them directly to students (Bagci, 2018). Universities are also offering flexible degrees to ensure people can study at their convenience. Most foreign language learning centers are also designing applications and services with student experiences as a priority.

1.6. Student Retention and Completion

Students can now access information and education services via mobile apps. These assimilated services help students connect to their digital classes through a learning management information system that enables them to conveniently pay their tuition, and register for classes. When it comes to technological shifts, institutions have developed better customer relationship management tools to ensure the student's experiences are the best throughout the learning process. (Leng et al, 2020). Tools can also be used to trail and support needy students. Most foreign language learning institutions are also transforming their services to ensure the student is connected to a permanent learning experience

Institutions must incorporate artificial intelligence to student services to ensure they provide a timely and tailored support. This can be achieved by developing effective artificial intelligence systems and capabilities. Faculty and the entire staff must be interested in promoting student success initiatives in foreign language learning process. Teaching staff must create time to advise students (Trespacios&Florez, 2020). The information they share must contribute to the students success efforts. Staff must also be in a position to respond to early warning signs that indicate a particular student is facing difficulties in the learning process.

Every institution must have a retaining culture to hold all stakeholders accountable for the students at the time of learning. That is why many colleges measure engagements at the beginning of the foreign language learning process (Altbach et al, 2020). Retention can only be achieved if institutions are more receptive in identification, and meeting of student needs at the point of learning. Most institutions are building data warehouses that are being used to store data for foreign language students. Students' interests and needs are also well catered through geo and analytical analysis technologies.

1.7. Improved Enrollment

More institutions of foreign language learning have been using technology, data and analytics to establish inclusive and financially workable enrollment strategies for students in the digital platform. This ensures the institution is serving more language students at the same time ensuring tailored recruitment, and learning experience at the point of learning. Faculty and staff have new roles to ensure student thrive. More services such as counseling of students are being consolidated to ensure they are accessible to all students.

Leaders in these institutions are depending on technological specialists to develop new data models that will boost enrollment. It is the responsibility of everyone in the learning process to ensure students succeed in the learning process, and to help the students recognize the significance of foreign language learning in their future. Institutions are investing more on AI technologies to develop new data models that can be used to forecast successful registration, and student success rates (Leng et al, 2020). We have seen institutions using social platforms and mobile apps to communicate and attract students.

1.8. Higher Education Affordability

It is imperative for institutions to align IT resources and priorities with organizational priorities for a sustainable future in the digital learning platform. It is the responsibility of leaders to make higher education more inexpensive by decreasing waste, and increasing value. Most institutions have been forced to implement the open educational resources forum. This reduces the cost of tuition on students. Students are only required to buy essential supplies needed in the learning of foreign language such as laptops instead of workbooks. Faculty in these institutions must embrace strategies that reduce the overall cost of learning to make affordability a reality to many students. The culture of affordability must be communicated by the top management in the institution of higher learning. Leaders must also address housing and food costs that contribute to higher costs of learning (Altbach et al,2020). On the other hand, students must also roll out their sleeves and address the issue of affordability, student leaders should lobby on behalf of their counterparts to the institutional leadership.

This can help in the reduction tuition costs, and other nontraditional expenses that make higher education expensive. Faculty specializing in Information Technology must implement software programs that match disadvantaged

language students to available scholarships and grants (Alshammari, 2020). They can also assist destitute students to access open digital learning materials. Leaders should use Information technologies as drivers of affordability rather than drivers of expensive learning. Students must also follow up to ensure scholarships are awarded. Digital learning should be perceived as a platform to enhance affordability for students in foreign language classes. We can also have institutions loaning language students laptops for learning in the digital platform. Vending machines can be utilized to loan students' laptops for several hours each day free of charge. This ultimately will increase affordability and convenience

1.9. Administrative Simplification

This involves the faculty at the digital language learning point utilizing user centered designs, and new system models that eliminate joblessness, and progress the overall student learning experience in the digital platform. Institutions offering foreign language learning should employ little staff to operate the technologies needed to deliver an effective online learning experience. Institutions can encourage teamwork and collaboration to ensure staffs work least hours to deliver quality language learning in the digital platform. Due to the impact of Covid -19, many workers are now open to change, and eventually they will evolve to perform more meaningful duties in the new platform (Altbach& De Wit, 2020).

Institutions of higher learning must integrate the best technological solutions to ensure the digital platform functions at its best in impacting foreign language skills to the students. Student focused services must be embraced to bring data closer to the students, and by so doing the institution and the students are empowered. Institutions must endeavor to meet emerging needs due to the

Covid -19 pandemic, and they should try their best to meet those learning needs(Altbach& De Wit, 2020).

1.10. Integrative CIO

Language learning centers must transpose themselves affectively in the technological world. Modern technologies must be used to strengthen institutional leadership, and support the learning missions. We have seen the job descriptions of CIO incorporating technological experience as mandatory for those applying as institutional leaders. Leading colleges and universities that offer foreign language learning recruit CIO's differently than previous years. While academic experience is a requirement, IT competence is an added advantage (Foresman,2020). Teaching instructors in foreign language learning institutions have become more cooperative with scientists, students and administrators to establish the best solutions to use in the delivery of effective digital learning

CIO's have encouraged faculty members and other staff to develop data competencies to grow the IT infrastructure of the institution to facilitate learning. All staff members within the institution should be trained on digital literacy to respond to this evolving digital insurgency (Foresman,2020). Digital learning must be embraced by all in the workforce as a continuous learning process. This will enable employees to adjust better to their changing roles in the digital learning process. Institutional priorities must be addressed through associations with other institutions. With an elastic institutional culture, digital foreign language learning experience will be faster and effective for all. CIO's can now embrace analytics technologies to connect data. This can also be used as a guide to make operational management decisions. With important data such as research, scholarships and student admissions at their fingertips, modern CIO's

Online Education In Language Learning/Teaching In Universities: The Covid-19 And Digital Transformation

are able to position the institution strategically to offer the best foreign language learning experience.

2. METHODOLOGY

2.1. Research Design

The approval document issued in accordance with the decision taken at the meeting Ethics Committee dated 06.10.2020/numbered as 708/ and the request for approval document was attached in appendix and the questionnaire is attached at the appendix. The instrument was vital because it provided a platform where first-hand information on the impact of technology in foreign language learning was collected. This was possible by asking the participants questions on online learning and technology as tools of learning a foreign language.

2.2. Participants

The participants used in the study were 103 students and 35 lecturers at the English department at the Comrat University in Gagavuzia. The lecturers were between the ages of 35-50 years. The students were aged between 19-22 years. These participants were essential in the study because they provided the researchers with an opportunity to gather essential data needed to understand the influence of foreign language learning and teaching during a pandemic.

2.3. Instruments

The data collecting instrument used was survey questions. Marking the answer options of the research questions used in this study was based on volunteering. Questionare tool was administererd.

2.4. Data Analysis

The participants gave their take on online teaching, the convenience of online foreign learning, and the availability of online learning resources. Additionally, data on how digital online language learning platforms have, or can transform language learning was collected.

3. RESULTS AND DISCUSSION

It is evident the Covid-19 pandemic has obligated many institutions of higher learning to offer foreign language learning on the digital platform. Thus staff involved in teaching on the digital platform needs additional skills to ensure they engage students interactively and professionally (Husband, 2015). It is clear from the results that most students learning foreign languages online are satisfied, as this platform offers them an opportunity to learn new foreign languages and enhance existing language skills.

Lecturers teaching on the digital platform should tailor their foreign language classes to ensure they suit individual needs of their online students. Shifting some control of the digital platform from the lecturers to the students will also engage them more. It is important to note that teaching foreign languages on a badly designed digital platform will make the learning experience a lonely one for the students, and this could trigger resentment and poor enrollment (Trespalcios et al,2020). Foreign language students should be connected to

Online Education In Language Learning/Teaching In Universities: The Covid-19 And Digital Transformation

online libraries, peers, professionals and other faculty staff that can offer them the support they need throughout the learning process.

Successful foreign language learning outcomes on the digital platform will be dependent on financial resources available and time. Learning will be more effective for the students if tuition and other expenses are reduced, and the student is engaged a few hours each day. This will offer flexibility and convenience most of the students are looking for when learning foreign languages online. While learning foreign languages on the digital platform offers learners an interactive environment, it is also important for their career advancement. It is the responsibility of CIO's to improve the employability of their students and ensure faculty and all staff are prepared adequately to work in the digital platform.

No doubt online learning has changed the face of higher education, and with time it will become a vital tool in the education sector. While it may be a frightening and volatile option, it delivers a good foreign language learning experience for students amidst the Covid-19 Pandemic. Higher institutions of learning should use this opportunity to develop student – centered learning experiences. The truth is that teaching foreign languages on a digital platform is harder than teaching in a traditional classroom setting. For any online learning and teaching program to be successful, many resources will be needed (Wilkes et al,1999). The question we need to ask is if our universities are willing to spend more, to ensure all resources are available to students at an affordable price.

Upon collection of data and analyzation, the results obtained were as follows:

Table 1: General Factual Feelings about online education.

		N	R	%	T(%)	R	N	%	T(%)
A: Agree									
Da: Disagree									
1.	Is online language learning more interactive and convenient?	Lecturer	35	A	9	Da	35	93	
		Student	103	A	34	Da	103	66	
		Total	138	A		28,3	Da	138	
2.	Do lecturers need additional training to conduct online teaching?	Lecturer	35	A	86	Da	35	14	
		Student	103	A	58	Da	103	42	
		Total	138	A		65,7	Da	138	
3.	Is the online teaching platform fool proof during examinations?	Lecturer	35	A	29	Da	35	71	
		Student	103	A	46	Da	103	54	
		Total	138	A		42	Da	138	
4.	Do you have evaluation systems to ensure learning is effective?	Lecturer	35	A	63	Da	35	37	
		Student	103	A	37	Da	103	63	
		Total	138	A		45,3	Da	138	
5.	Do the students have resources they need for online learning?	Lecturer	35	A	77	Da	35	23	
		Student	103	A	38	Da	103	62	
		Total	138	A		65,4	Da	138	

A survey carried on 103 students and 35 lecturers from the English Department of Culture and Art Faculty at the Comrat University in Gagavuzia was used to establish the participants' take on online teaching. The lecturers were between the ages of 35-50 years. The students were aged between 19-22 years. The students were asked whether online learning being convenient, 66% of the students did not believe that online language learning was convenient. On the

Online Education In Language Learning/Teaching In Universities: The Covid-19 And Digital Transformation

issue of online foreign language learning being more interactive and convenient, 71.7% of all the participants believed that online language learning was not convenient or interactive. On the other hand, only 28.3% of the participants believed that online learning was interactive and convenient. Both teachers and students do not think online education is sufficient or convenient. If online learning is to be implemented fully, measures that can increase their interactiveness and convenience must be considered (Richardson et al., 2020). This may include the use of digital programs that increase interactiveness among students. For example, online learning platforms can incorporate past exams or discussion platforms where learners and teachers can freely interact. This would be of the essence because not only will it improve interactiveness, but it would also increase the chances of students attending the online classes. Additionally, the participants who answered the question on convenience and interactive aspects of online learning were further grouped into students (75.2%) and teachers (24.8%). Students prefer an interactive and convenient online learning platform because it promotes their ability to comprehend and learn (Carter, 2013).

The participants were asked whether they believed the online teaching platform was foolproof during examinations. According to the results obtained, 42% of the participants believed that the online platform was foolproof during exams. On the other hand, 58% stated that they did not believe that the online platform was foolproof during exams. While the rate of the answers given by the teachers about the exams that they believed the online teaching platform was foolproof during examinations is 71%, the rate of the students is 54%. These results were significant because they helped in having a better understanding of what students considered foolproof. Like in any examination, the ability to provide foolproof examinations is essential because it promotes

honesty and ethics in exams (Das, 2014). The fact that most participants did not believe that online teaching was foolproof during exams raised issues on its applicability in classroom settings. Such perceptions can only be changed when the online teaching platform has been tried and tested to be foolproof (Bardakcı et al., 2018). This can be achieved by improving online learning systems by incorporating programs that can detect cheating cases among learners.

The question of whether lecturers needed additional training to conduct online foreign language teaching was posed to the participants. According to 65.7% of the participants, lecturers needed additional learning to conduct online teaching. Only 34.3% of the participants believed that online teachers did not need any additional training. These results indicated that it was essential for lecturers to participate in online learning to undergo additional training. The responses from the interviewees were recorded and analysed as follows; 86% of the lecturers expressed the need for more training to ensure they delivered an effective and collaborative learning process on the digital platform. Almost 90% of the students expressed their fears of privacy when learning foreign languages online. All the lecturers did not agree to broaden online foreign language learning resources to ensure the students have all they need to succeed. Lecturers also agreed on the importance of diversifying assessment tools to give students various options. All the students were not happy with the digital platform, as they could learn foreign languages at their own time and convenience. Additionally, teachers' ability to teach in an online platform and the subsequent use of use technology is determined by how well a teacher is educated or trained (Davis & Roblyer, 2005). Therefore, this was important from a student perspective because it indicated their desire to have well-educated teachers guide them in online learning. Additional training is essential among lecturers because it improves what they know and provides them with an

Online Education In Language Learning/Teaching In Universities: The Covid-19 And Digital Transformation
opportunity to learn new teaching aspects that can significantly benefit the students (Husband, 2015).

When it comes to online language learning, having the right resources can be the difference between succeeding and failing (Cole et al., 2019). The notion behind this argument can be based on the fact that when students have access to learning materials, they increase their chances of learning the major concepts as compared to students with no access to such resources. The participants were asked whether they have resources necessary for online foreign language learning. 34.6% of the participants acknowledged they did not have the necessary resources needed for online learning. On the other hand, 65.4% stated that they had learning materials needed for online learning, thus illustrating a positive outlook of online learning. Generally, online learning resources can be influential on the teacher and student because it is the presence of these resources that teachers and students get the opportunity to be on the same page (Martin et al., 2020).

Learning effectiveness can be assessed using an evaluation system that evaluates learning based on the learning methods applied or the materials provided for learning (Wilkes & Bligh, 1999). These evaluation systems are important because they help students assess their learning, thus pinpointing their strong and weak points. Additionally, from a digital perspective, evaluation systems transform these systems by improving assessment and learning. In this research, the participants were asked whether they had evaluation systems, out of which 54,7% said they didn't, while 45,3% said they had the evaluation systems. These results indicated that a higher number of students did not consider evaluation systems as essential tools for assessment. However, if

online learning is to be implemented effectively, these students need to have evaluation systems to improve their learning (Glasgow, 1977).

4. CONCLUSION

Foreign language learning institutions must adjust to the needs, and ambiguous future of remote learning with threats like Covid-19. No one could have forecast the abrupt shift in the learning paradigm. This has caused an increase in the use of digital platforms for virtual teaching of foreign languages and other courses. May be this shift is what the digital world needed to find its niche in the education sector. No doubt, Covid -19 has defied and transformed the way institutions of higher learning operate, and will continue to do so until a vaccine is developed.

Any learning institution needs to examine how educational technology can enhance learning effectiveness and efficiency before implementing it. Scientific research is required in assessing the benefits to be accrued and shortcomings of digital learning. The education sector, therefore, should explore the contributions that will be yielded by the system. Preparedness is much important in helping digital learning to be smooth and easy to implement with reduced barriers.

Lastly, when digital learning is accorded the support it requires, good, it creates a great learning environment. All organs associated with the learning system are encouraged to positively take it up because it's the only and best mechanism to administer learning in this period. Since reduced interactions limit covid-19 pandemic contraction, human resources are kept safe to facilitate learning at the current time and in the future; digital learning highly guards their health to avoid losing them.

5. RECOMMENDATION

5.1. Institutions

Institutions of higher learning should embrace online learning because it is just as effective as traditional classroom learning. Research has also shown that students access more content through online learning than during a traditional classroom setting. Foreign language students are able to learn at their own convenient speed. It is expected traditional classroom teaching will resume after Covid-19, and universities should use this crisis as an opportunity to learn new digital learning tools and how best they can utilize them. **5.2. Lecturers**

Lecturers should design engaging activities to enhance foreign language understanding, and to promote creativity among the learners. They must also use open resources to ensure all learners can access the learning materials. Lecturers can also use an auto checking system to know how many of their students are participating in each session.

5.3. Students

To ensure the digital platform used in online examination process is fool proof, lecturers can use examination software that can detect any type of cheating. Cheating can destroy an institution's status and integrity. Secure online examination systems that higher institutions can use include: secure browser technology which prevents the learners from opening new windows when the online examination is on.

Faculty can also prevent any keyboards shortcuts of copying and pasting. We also have Eklavvya software that ensures the browser is protected, and exams

are conducted in a secure manner. Custom made apps can also be installed in laptops and other machines used by the learning during examinations.

REFERENCES

- Altbach, G., & De Wit, H. (2020). Post pandemic outlook for higher education is bleakest for the poorest. *International Higher Education*, 102, 3–5
- Alshammari, S. (2020). The Influence Of Technical Support, Perceived Self-Efficacy, And Instructional Design On Students' Use Of Learning Management Systems: *Turkish online Journal Of Distance Education* <https://dergipark.org.tr/en/pub/tojde/issue/55722/762034>
- Alwi, N. (2010). E- Learning and information security management. *International Journal of Digital Society*, Vol 1(2) :https://www.researchgate.net/publication/224110301_Information_security_management_in_E-learning
- Barbero, S.(2020).*COVID-19 has accelerated the digital transformation of higher education*; <https://www.weforum.org/agenda/2020/07/covid-19-digital-transformation-higher-education/>
- Bardakçı, S., Arslan, O., & Can, Y. (2018). Online Learning and High School Students: A Cultural Perspective. *Turkish Online Journal Of Distance Education*, 126-146. <https://doi.org/10.17718/tojde.471909>
- Bagci, H. (2018). *An Overview of Technology, Guidance and Leadership in Terms of Education*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing
- Carter, M. (2013). A Study of Students' Perceptions of the Online Component of a Hybrid Postgraduate Course. *Procedia - Social And Behavioral Sciences*, 84, 558-568. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.604>
- Cole, A., Lennon, L., & Weber, N. (2019). Student perceptions of online active learning practices and online learning climate predict online course

- Online Education In Language Learning/Teaching In Universities: The Covid-19 And Digital Transformation
 engagement. *Interactive Learning Environments*, 1-15.
<https://doi.org/10.1080/10494820.2019.1619593>
- Das, M. (2014). Effect of Values and Business Ethics Course on Students' Perception of Ethics in Business: An Empirical Investigation of Management Students in Tripura. *Prabandhan: Indian Journal Of Management*, 7(3), 43. <https://doi.org/10.17010//2014/v7i3/59299>
- Davis, N., & Roblyer, M. (2005). Preparing Teachers for the "Schools That Technology Built". *Journal Of Research On Technology In Education*, 37(4), 399-409. <https://doi.org/10.1080/15391523.2005.10782445>
- Doyumğaç, İ, Tanhan, A. & Kıymaz, M.S. (2021). Understanding the most important facilitators and barriers for online education during covid-19 through online photovoice methodology. *International Journal of Higher Education*, DOI: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v10n1p166>
- Foresman, B. (2020). *University CIOs are becoming business leaders, says education report*; <https://edscoop.com/educause-top-10-it-issues-2020-report/>
- Glasgow, Z. (1977). Learning Systems Research, Development Testing and Evaluation. *Journal Of Educational Technology Systems*, 5(4), 321-329. <https://doi.org/10.2190/c3u1-frnk-3aru-0a4j>
- Grajek, S. (2020). *How Colleges and Universities Are Driving to Digital Transformation Today*:
<https://er.educause.edu/articles/2020/1/how-colleges-and-universities-are-driving-to-digital-transformation-today>
- Husband, G. (2015). The impact of lecturers' initial teacher training on continuing professional development needs for teaching and learning

- in post-compulsory education. *Research In Post-Compulsory Education*, 20(2), 227-244. <https://doi.org/10.1080/13596748.2015.1030262>
- Kaur, G. (2020). Digital Life: Boonorbane in teachingsector on COVID-19. *CLIO an AnnualInterdisciplinary Journal of History*, 6(6), 416-427
- Leng, P., Khieng, S. & Water, T.(2020).*Going digital – The second phase of HE transformation:*
<https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200623154410596>
- Martin, F., Stamper, B., & Flowers, C. (2020). Examining Student Perception of Readiness for Online Learning: Importance and Confidence. *Online Learning*, 24(2). <https://doi.org/10.24059/olj.v24i2.2053>
- Trespalacios, J., &Florez, L.(2020). Developing Online Sense of Community: Graduate Students’ Experiences and Perceptions: *Turkish online Journal Of Distance Education:*
<https://repository.globethics.net/handle/20.500.12424/3960700>
- Rapanta et al.(2020). Online University Teaching During and After the Covid-19 Crisis: Refocusing Teacher Presence and Learning Activity. *Post Digital Science and Education;*
<https://link.springer.com/article/10.1007/s42438-020-00155-y>
- Richardson, J., Hollis, E., Pritchard, M., &Novosel-Lingat, J. (2020). Shifting Teaching and Learning in Online Learning Spaces: An Investigation of a Faculty Online Teaching and Learning Initiative. *Online Learning*, 24(1). <https://doi.org/10.24059/olj.v24i1.1629>
- Tanhan, A. (2020). COVID-19 Sürecinde Online Seslifoto (OSF) Yöntemiyle Biyopsikososyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş Düzeyini Ele Almak: OSF’nin Türkçeye Uyarlanması. [Utilizing online photovoice (OPV) methodology to address biopsychosocial spiritual economic issues and wellbeing during COVID-19: Adapting OPV to

Wilkes, M., & Bligh, J. (1999). Evaluating educational interventions. *BMJ*, 318(7193), 1269-1272. <https://doi.org/10.1136/bmj.318.7193.1269>

Appendix 1:

Survey Questions:

1. Is online language learning more interactive and convenient?

} NO

2. Do lecturers need additional training to conduct online teaching?

} NO

3. Is the online teaching platform fool proof during examinations?

} NO

4. Do you have evaluation systems to ensure learning is effective?

} NO

5. Do the students have resources they need for online learning?

YES NO

GENİŞ ÖZET

Giriş

Yüksek öğretim kurumları, örgün eğitimde pandemi nedeniyle öğrenme noktasında büyük ölçüde etkilenmiştir. Ancak bu, yükseköğretim sektöründe yenilik için yeni fırsatlar sağlamıştır. Dijital dönüşüm özellikle çevrimiçi öğretim/ öğrenme başlıca çıkış yolu olmuştur. Bu bağlamda, birçok yükseköğrenim kurumundaki yabancı dil bölümleri diğer bölümler gibi, öğretim için dijital araç kullanımlarını artırdı.

Bilgi Güvenliği Stratejisi

Tüm öğretim üyelerinin alanlarında ve yabancı dil öğrenen ve öğreticilerinin dijital dönüşümde kullanılan doğru çevrimiçi araçları kullanması gerekmektedir. İnternet üzerinden bilgiye erişim söz konusu olduğunda birçok tehdit vardır. Dijital öğrenme platformundaki kullanıcılar arasında artan bağlantı nedeniyle, bilgiler birçok tehlikeye ve güvenlik açığına maruz kalmaktadır. Güvenlik tehditlerini etkili bir şekilde tespit edebilen ve bunlara tepki verebilen risk tabanlı bir güvenlik stratejisi geliştirmeye ihtiyaç vardır. Bu nedenle, dijital yabancı dil öğreniminde ve öğretiminde kullanılan bilgilerin doğruluğunu ve devamlılığını kaybetmemek için korunmasında önemlilik oluşturmaktadır.

Gizlilik

Dil öğrenimi noktasında mahremiyet, kurumların mahremiyet haklarını savunan ve aynı zamanda her türlü sınıflandırılmış veri için sorumluluk sağlayan süreçleri içerecektir. Dijital dönüşümde dil öğrenme ve öğretme noktasında gizlilik ve güvenlik pek çok alanda olduğu gibi iç içe geçmiştir. Bilgi, yüksek kurumun temel varlığı olarak görülmelidir. Dijital dönüşümdeki öğrenme sürecinin işlevselliği öğrenmede kullanılan bilginin bütünlüğüne bağlı olacağından, tüm kullanıcılar manipülasyondan uzak durmalıdır. Bilgi, öğrenme süreci boyunca kendiliğinden paylaşılmalıdır.

Sürdürülebilir Finansman

Kurumlar, kaliteyi destekleyen ve yeni gereksinimleri karşılayan finansman modelleri geliştirmeli ve dijital yabancı dil öğrenme/öğretme platformlarında bilgi teknolojilerinin kullanımını artırılmalıdır. Covid-19, çoğu yükseköğrenim kurumundaki mali kaynakları azalttı ve artan bütçe kontrolleriyle, kurumlar bu geçişi karşılamak için hibe ve diğer finansman kaynakları aramalıdır.

Dijital Etkileşimler

Fakülte yöneticileri, dil öğreniminde ve öğretiminde kullanılan dijital sistemin birlikte çalışabilir ve ölçeklenebilir olmasını sağlamalıdır. Veri bütünlüğü, güvenlik standardı ve yönetim, dijital dönüşümdeki çeşitli uygulamalar ve platformlar arasında iyi bir şekilde senkronize edilmelidir. Beceriler sürekli

değiştirdiğinden, tüm öğretim üyeleri kendilerine sunulan eğitim fırsatlarını benimsemeye istekli olmalıdır.

Öğrenci Merkezli Yüksek Öğrenim

Kurum, öğrenme noktasında tüm çalışma dönemini destekleyen bir öğrenci hizmetleri ortamı geliştirmelidir. Buna kayıt, öğrenme süreci, işe yerleştirme, mevcut eğitim ve mezun toplantıları dâhildir. Öğrenme kesintisiz bir süreç olmalı ve idareciler bunu gerçekleştirmek için yöntemler geliştirmelidir. Yabancı dil öğreten çoğu kolej, onları doğrudan öğrencilerle ilişkilendirebilecek şirketlerle ortaklık yapmaktadır.

Öğrenci Tutma

Fakülte ve tüm personel, yabancı dil öğrenme sürecinde öğrenci başarı girişimlerini teşvik etmekle ilgilenmelidir. Öğretim kadrosu öğrencilere tavsiyelerde bulunmak için zaman yaratmalıdır. Paylaştıkları bilgiler öğrencilerin başarı çabalarına katkıda bulunmalıdır. Her kurum, öğrenim anında tüm paydaşları öğrencilerden sorumlu tutacak bir tutma kültürüne sahip olmalıdır. Bu nedenle, birçok kolej, yabancı dil öğrenme sürecinin başında katılımları ölçer. Kalıcılık, ancak kurumların tanımlanmada daha açık olması ve öğrenme noktasında öğrenci ihtiyaçlarının karşılanması ile sağlanabilir.

Geliştirilmiş Kayıt

Dijital platformda öğrenciler için kapsayıcı ve finansal olarak uygulanabilir kayıt stratejileri oluşturmak için yükseköğretim kurumu teknoloji, veri ve analitiği kullanıyor. Bu, yükseköğretimin kurumunun aynı zamanda daha fazla hizmet etmesini sağlar ve öğrenme/öğretme alanında farklı deneyimleri sağlar. Öğretim üyeleri ve personel, öğrencilerin gelişmesini sağlamak için yeni rollere sahip olmalıdır.

Yüksek Öğrenim Uygun Maliyet

Dijital öğrenme platformunda sürdürülebilir bir gelecek için kurumların bilgi teknoloji kaynaklarını ve önceliklerini kurumsal önceliklerle uyumlu hale getirmesi zorunludur. İsrafi azaltarak ve kaliteyi artırarak yükseköğretimi daha ucuz hale getirmek idarecilerin sorumluluğudur. Çoğu kurum, açık eğitim kaynakları forumunu uygulamaya zorlayarak hizmet alanına sunmuştur. Bu, öğrenciler üzerindeki öğrenim maliyetini düşürür. Öğrencilerden çalışma kitapları yerine sadece dizüstü bilgisayarlar gibi yabancı dil öğrenmede ihtiyaç duyulan temel malzemeleri satın almaları istenir. Bu kurumlardaki öğretim üyeleri, birçok öğrenci için satın alınabilirliği gerçeğe dönüştürmek için toplam öğrenim maliyetini düşüren stratejileri benimsemelidir.

İdari Basitleştirme

İdari basitleştirme, dijital dönüşüm noktasındaki kurumları, kullanıcı merkezli tasarımları ve dijital platformda genel öğrenci öğrenme deneyimini ilerleten yeni sistem modellerini içerir. Yabancı dil öğrenimi sunan kurumlar, etkili bir çevrimiçi öğrenme deneyimi sunmak için gerekli teknolojileri çalıştırmak için dijital dönüşüm alanında personellerini yetiştirmelidir. Kurumlar, personelin dijital platformda kaliteli dil öğrenimi sağlamak için en az saat çalışmasını sağlamak için ekip çalışmasını ve işbirliğini teşvik edebilir.

Yöntem

Çalışma katılımcıları, Moldova, Gagavuzya'daki Komrat Üniversitesi İngilizce bölümünde 103 öğrenci ve 35 öğretim görevlisiydi. Bu katılımcılar, araştırmada çok önemliydi çünkü araştırmacıya bir pandemi sırasında online yabancı dil öğrenmenin ve öğretmenin etkisini anlamak için gereken temel verileri toplama fırsatı sağladılar. Kullanılan veri toplama aracı araştırma anket sorularıydı. Bu çalışmada kullanılan araştırma sorularının cevap seçeneklerinin işaretlenmesi gönüllülük esasına dayandırılmıştır. 06.10.2020 /708 sayılı/ tarihli Komrat Üniversitesi Etik Kurul toplantısında alınan karar uyarınca düzenlenen onay belgesi ve onay talep belgesi ekte sunulmuştur.

Bu materyal kullanımı hayati önem taşıyordu çünkü teknolojinin yabancı dil öğrenimindeki etkisine ilişkin ilk elden bilgilerin toplandığı bir platform sağladı. Bu, katılımcılara yabancı dil öğrenme araçları olarak çevrimiçi öğrenme ve teknoloji hakkında sorular sorularak mümkün oldu. Katılımcılara çevrimiçi öğretime bakış açıları, çevrimiçi yabancı dil öğrenmenin rahatlığı ve çevrimiçi öğrenme kaynaklarının mevcudiyeti hakkında sorular soruldu.

Bulgular ve Tartışma

Elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların %42'si sınavlar sırasında çevrimiçi platformun kusursuz olduğuna inanıyordu. Öte yandan, %58'i çevrimiçi platformun sınavlar sırasında kusursuz olduğuna inanmadığını belirtti. Katılımcıların %65,7'sine göre, öğretim görevlilerinin çevrimiçi öğretimi yürütmek için bilgi teknolojileri konusunda ek öğrenmeye ihtiyaçları vardı. Katılımcıların yalnızca %34,3'ü çevrimiçi öğretmenlerin herhangi bir ek eğitime ihtiyaç duymadığına inanıyordu. Bu sonuçlar, öğretim elemanlarının ek eğitimden geçmek için çevrimiçi öğrenmeye katılmalarının çok önemli olduğunu gösterdi. Çevrimiçi yabancı dil öğreniminin daha etkileşimli ve kullanışlı olması konusunda, katılımcıların %71,7'si çevrimiçi dil öğrenmenin uygun veya etkileşimli olmadığına inanıyordu. Öte yandan, katılımcıların yalnızca %28,3'ü çevrimiçi öğrenmenin etkileşimli ve kullanışlı olduğuna inanıyordu. Katılımcılara çevrimiçi yabancı dil öğrenimi için gerekli kaynaklara sahip olup olmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların %34,6'sı çevrimiçi öğrenme için gerekli kaynaklara sahip olmadıklarını kabul etti. Öte yandan, %65,4'ü çevrimiçi öğrenme için ihtiyaç duyulan öğrenme materyallerine sahip olduklarını belirterek, çevrimiçi

öğrenmeye olumlu bir bakış açısı kazandırdı. Ek olarak, dijital bir bakış açısıyla, değerlendirme sistemleri, ölçme ve öğrenmeyi geliştirerek bu sistemleri dönüştürür. Bu araştırmada katılımcılara değerlendirme sistemleri olup olmadığı sorulmuş, bunların %54,7'si olmadığını, %45,3'ü ise değerlendirme sistemlerine sahip olduğunu söylemiştir.

Sonuç

Üniversitelerde yabancı dil bölümleri diğer bölümler gibi, Covid-19 pandemiden dolayı yüz yüze öğretim etkilendi. Bu yüzyüze öğretimin yerini çevrimiçi öğretim almıştır. Hiç kimse öğrenme paradigmasındaki ani değişimi tahmin edemezdi. Bu, yabancı dillerin ve diğer kursların sanal öğretimi için dijital platformların kullanımında bir artışa neden olmuştur. Belki de bu değişim, dijital dünyanın eğitim sektöründeki yerini bulmak için ihtiyaç duyduğu şeydir. Bu yüzden dijital dönüşüm çevrimiçi öğrenme/öğretimle üniversitelere ve diğer okullara önemli bir fırsat oluşturmaktadır.

EĞİTİM ALINAN BÖLÜMÜN KARIYER MOTİVASYONU ÜZERİNE ETKİSİ: SAĞLIK BÖLÜMLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mustafa FİLİZ*

Mustafa KAYA**

Öz

Bu çalışma sağlık eğitimi alan öğrencilerin kariyer motivasyonu düzeylerinin ve bileşenlerinin eğitim alınan bölüm ve bireysel faktörlere göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Day ve Allen (2004) tarafından geliştirilen, Taşçı vd., (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Kariyer Motivasyonu Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri SPSS 25 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada tanımlayıcı istatistikler, t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Öğrencilerin kariyer motivasyon ve alt boyutlarının ortalama puanlarının ortalamanın üstünde olduğu görülmüştür. Kariyer motivasyonu ve tüm alt faktörlerinde kadınların erkeklere, 24 ve üzeri yaş gurubunun diğer guruplara, normal öğretimin ikinci öğretime, çocuk gelişim bölümünün diğer bölümlere ve bölümü kendi isteği ile seçenlerin kendi isteğiyle seçmeyenlere göre daha yüksek puan aldığı görülmüştür. Farklı alanlarda okuyan öğrencilere yönelik kariyer motivasyon çalışmalarının yapılması ve bunu etkileyen faktörlerin belirlenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Motivasyon, Kariyer esnekliği, Kariyer kavrayışı, Kariyer kimliği.

* Öğretim Görevlisi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, mustafa2108@artvin.edu.tr, Artvin/ Türkiye

** Araştırma Görevlisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi, mustafa_519@hotmail.com, Kırıkkale/ Türkiye

THE EFFECT OF THE EDUCATED DEPARTMENT ON CAREER MOTIVATION: A RESEARCH ON HEALTH DEPARTMENTS

Abstract

This study was conducted to determine whether the career motivation levels and components of health education students differ according to the department and individual factors. Developed by Day and Allen (2004) as a data collection tool in the study, Taşçı et al. (2017) used Career Motivation Scale adapted to Turkish. The data of the research were analyzed using the SPSS 25 package program. Descriptive statistics, t test and one-way analysis of variance were used in the study. It was observed that the average scores of the students' career motivation and sub-dimensions were above average. In career motivation and all its sub-factors, it was observed that women got higher scores than men, 24 and over age group, other groups, normal education second education, other departments of child development department, and those who chose the department voluntarily compared to those who did not choose the department. It is thought that it will be useful to carry out career motivation studies for students studying in different fields and to determine the factors that affect this.

Keywords: Motivation, Career flexibility, Career insight, Career identity.

1. GİRİŞ

Üniversite eğitimi bireyin hem sosyal hem de iş hayatında diğer eğitim dönemlerinden farklı bir öneme sahiptir. Üniversite eğitiminde alınan teorik ve uygulama dersleri ile birey iş hayatına başlamaktadır. Kariyer fırsatı sağlayan bir meslekte başlamanın ve nitelikli personel olmanın temel koşulu kaliteli bir eğitim almaktan ve bireyin kişisel çabalarından geçmektedir. Değişen ve gelişen dünyada insanların ihtiyaç ve beklentileri artmıştır, küreselleşme ve teknolojinin sağladığı imkanların da artması ile insanların birbiri ile olan etkileşimi de artmıştır. Yaşanan bu gelişmeler hizmet sunan kurumların yaygınlaşıp önem kazanmasına yol açmıştır. Hizmet sunan kurumların en geniş ve en önemli halkasını sağlık kurumları oluşturmaktadır. Sağlık kurumları sundukları hizmetlerin özelliklerinden dolayı birçok farklı meslek gruplarını ve hizmet çeşidini bünyesinde barındırmakta olup hata kabul etmeyen bir niteliğe sahiptir. Sağlık kurumlarında hizmetlerin etkin ve verimli sunulması için profesyonel sağlık çalışanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Profesyonel çalışanların yetiştirilmesinde en önemli etken üniversite eğitimi süreci olup, ilk ve en önemli basamağı oluşturmaktadır (Öztürk ve İlman, 2015: 72).

Üniversite eğitiminde amaç kişiye, alanıyla ilgili temel bilgi vermek ve mesleğe hazırlamak olup, öğrencilerden de belli yeterlilikleri sağlamaları beklenmektedir. Öğrencilerin üniversite yıllarında gördükleri eğitimin ve yaşadıkları deneyimin, kariyerlerinin oluşmasında kalıcı etkileri söz konusu olmaktadır (Kozak ve Dalkıranoğlu, 2012: 43). Üniversite eğitim süreci öğrencilerin kariyer keşif aşaması olup, bu dönemde olası alternatifler değerlendirilir (Marinas vd., 2014: 976). Kariyer oluşmasının bu aşamasında yetenekler, hobiler, değerler, ihtiyaçlar ve kültürel değerler, psikolojik, sosyo-ekonomik düzey ve cinsel rol algısı gibi sosyal faktörler etkili olmaktadır (Kuzgun, 2003). Diğer yandan öğrencilerin

kariyer düzeylerinin oluşmasında ailesel ve kültürel faktörlerin de etkisi önemli bir paya sahiptir (Leung vd., 2011: 13).

Kariyer, bireyin çalışma hayatı boyunca bulunulan mevkiler ve yapılan işlerin, bulunduğu konumla ilgili tutum ve davranışlarını kapsayan bir süreçtir (Aytaç, 2005). Diğer bir tanıma göre bireylerin hayatları boyunca geçirmiş olduğu olaylar dizisi, mesleklerin ve diğer rollerin (anne-baba, amca-hala, öğrenci, eş vb.) birbirini izlemesi ile ortaya çıkan genel görünüm ve mesleki olarak ilerleme, duraklama ve gerilemeleri tanımlayan bir kavramdır (Kuzgun, 2014). Başka tanımda ise kariyer, bireylerin yaşamları süresince buldukları sıralı mevkilerin bireysel algılaması şekline ifade edilmektedir (Çalışkan, 2019: 11).

İnsanı çalışmaya sevk etmek, çalışmak için bireyi harekete geçirmek ve isteklendirmek anlamına gelen motivasyon, Latince “movere”, yani “hareket ettirme, hareketlendirme” kelimesinden gelmektedir. Harekete getiren ise motive yani güdüdür (Yeşil, 2016: 159). Motivasyon, bir kişinin bir hedefe ulaşmak için göstermiş olduğu tutarlılık, hedef ve azim süreci olarak tanımlanmaktadır (Erdem, 2013). Motivasyon, bireylerdeki içsel gücün veya enerjinin belirli hedefleri gerçekleştirmek üzere harekete geçirilmesidir (Düren, 2000). Akat (1984)’a göre ise motivasyon birey veya toplumu belirli bir yöne doğru sürekli bir şekilde harekete geçirmek için gösterilen çabaların toplamıdır. Motivasyon konusundaki farklı tanımlamalar ortak olarak harekete geçirmek, kanalize etmek ve davranışı sürdürmek unsurlarını içermektedir (Streers vd., 2004). Motivasyon kavramı bireyler arasında farklılık göstermekle birlikte, aynı birey için farklı zamanlarda da farklılık gösterebilmektedir (Erdem, 2013).

Kariyer motivasyonu, kariyere doğru atılan adımlar ve istekler olmakla birlikte literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır. London (1983)’a göre kariyer motivasyonunu, bireyin iş araması, işe girmesi, çalıştığı kurumda kalmaya karar

vermesi, kariyer planlarını güncellemesi, yeni iş başvuruları yapması, kariyer hedeflerini gerçekleştirmek için düzenleme yapması gibi çok farklı ve çeşitli kariyer kararları ve davranışları ile ilgili motivasyonu kapsamaktadır (Çalışkan, 2019: 11). Diğer bir tanıma göre kariyer motivasyonu, bireyin kendi kabiliyet ve yeteneklerinin farkında olması, bu doğrultuda belirlemiş olduğu hedeflere nasıl ulaşacağı ve ne yapacağı ile ilgili öznel değerlendirme sürecidir. Bu tanıma göre kariyer motivasyonu çevresel koşullardan, kariyer ile ilgili karar ve davranışlardan etkilenmekte ve bunların birlikte düşünülmesini gerekli kılmaktadır (Cesinger, 2011).

Kariyer motivasyonu bireysel nitelikler bakımından üç boyutta incelenmektedir. Bunlar; kariyer kavrayışı, kariyer esnekliği ve kariyer kimliğidir (Çalışkan, 2019: 12).

Kariyer kavrayışı, bireyin hem kendisi hem de kariyeri ile ilgili olarak ulaşmayı düşündüğü hedeflere ulaşmasını sağlayacak adımları atabilme yeteneğidir. Diğer ifade ile bireyin kariyer hedefleri karşısında kendi güçlü ve zayıf yönlerini bilmesi ve ona göre davranmasıdır (London ve Noe, 1997: 64).

Kariyer esnekliği, bireyin belirlemiş olduğu kariyer hedefleri karşısında engellerle karşılaşabileceği ve bu engeller karşısında bireyin göstermiş olduğu direnci ve yılmamayı ifade etmektedir (London ve Bray, 1984: 6).

Kariyer kimliği, bireyin işi ile ilgili kendini tanımlama derecesidir. Kariyer kimliği, kurumsal ve mesleki ilişki, yükselme ve kabul görme gibi ihtiyaçlar ve liderlik vasfından meydana gelmektedir (Çalışkan, 2019: 12). Kariyer kimliği işte söz sahibi olma ve görevde yükselme olarak iki alt boyutu bulunmaktadır (London, 1983: 622). Kariyer kimliği yüksek çalışanların örgüte ve yaptıkları işe bağlılık düzeyleri yüksek olmaktadır. Ayrıca bu tip çalışanların kariyer memnuniyetine ulaşma olasılıkları daha yüksek olmaktadır (London ve Bray, 1984: 5).

Birey eğitim d3neminde veya çalışma hayatı dışında elde ettiği tecr3beler, birey işe yaşamında olaylara yaklaşımı, kariyer algısı, alternatif geliştirebilmesi, yaratıcı d3ř3nebilmesi gibi birçok y3nden iş motivasyonu 3zerinde etkili olabilmektedir. Aynı şekilde genç yaşta sağlanan başarı y3nelimli algı gibi bireysel farklılıklarda bireyin gelecek başarı algısını, kariyer hedeflerini ve yaşam boyu 3đrenme gibi tutumları 3zerinde ciddi etkilere yol açmaktadır. Bu açıdan kariyer motivasyonun belirli değişkenlerle ilişkisinin belirlenmesi b3y3k 3nem arz etmektedir (Kanfer ve Ackerman, 2004: 446).

Bir mesleğin çalışma koşullarının, alanlarının ve mesleğe ilişkin detaylı bilgilerin bilinmesi ve bu doğrultuda mesleğin seçilmesi bireylerin o mesleği gerektiği şekilde yapması, iş doyumunu elde etmesi ve bu bireylerden hizmet alanlarında yarar g3rmesi açısından 3nem arz etmektedir (şirin vd., 2008: 72). Bunun farkına varılması konuyla ilgili çalışmaların artmasına sebep olmuştur. Literat3rde yer alan çalışmalardan bazıları şu şekilde 3zetlenebilir. Aşkar ve Davenport (2009) eğitimin bireylerin motivasyonu 3zerinde 3nemli bir etken olduğu sonucuna ulaşmıştır. London (1983) eğitim değişkeninin kariyer motivasyonu 3zerinde yakından ve pozitif y3nl3 etkileri olduğunu belirlemiştir. Turan vd., (2005) alışmasında yeni kariyer yaklaşımlarının bireyin motivasyonu 3zerinde 3nemli bir etken olduğunu savunmuştur. Noe vd., (1990) 3rg3t3n işe ve kariyere verdiği 3nemin bireylerin kariyer motivasyonu ve t3m alt boyutları ile doğrudan ilişkili olduğu sonucuna varmıştır. Marinas vd., (2014) 3đrencilerin kariyer motivasyonu 3zerinde arkadaş çevresinin ve sosyo-ekonomik çevrenin 3nemli bir etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Shin vd., (2017) yaptıkları çalışmada 3đrencilerin kariyer motivasyon algılarının, kariyer başarıları ve mesleki yeterlilik becerileri açısından çok b3y3k 3nem teşkil ettiği g3r3lm3řt3r. Çalışkan (2019) alışmasında 3đrencilerin kariyer motivasyonu ve mesleki uygulama beklentileri arasında, pozitif y3nl3 ve anlamlı bir ilişki bulmuştur.

Kuyubaşı (2019) çalışmasında, kariyer motivasyonun bireylerin kariyer geleceği ile ilgili algıları ve başarıları üzerinde etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Karadaş vd., (2017) ise hemşirelik öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada öğrencilerin kariyer uyumluluğunun, iyimserliğinin yüksek fakat iş piyasasına ilişkin algılanan bilgilerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada ise sağlık eğitimi alan öğrencilerin kariyer motivasyonu üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışkan (2019) sağlık yönetiminde okuyan öğrencilerin eğitim süreçlerinde yapmış oldukları mesleki uygulamalarla elde ettikleri bilgi ve tecrübelerin kariyer motivasyonunu sağlamada önemli değişkenler olduğu görülmüştür. Literatürde farklı bölümlerde okuyan öğrencilere yönelik çalışmaların yapıldığı ve sağlık alanında da hemşirelere ve sağlık yönetimi bölümünde okuyan öğrencilere yönelik çalışmaların olduğu görülmüştür. Çalışmalarda özellikle mesleki uygulamaların kariyer motivasyonu üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik olarak yapıldığı görülmüştür. Bu çalışma sağlık eğitimi alan sağlık bilimleri fakültesinde ve sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda okuyan öğrencilere yönelik olması, birçok bölümü kapsamı ve eğitim alınan bölümün kariyer motivasyonu üzerindeki ilişkinin belirlenmesi, güçlü ve zayıf yönlerin görülüp önleyici ve düzeltici adımların atılması açısından önem arz edeceği ve literatüre bu noktalardan katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu çalışma 2019 yılında Artvin Çoruh Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda 7 bölümde eğitim alan öğrencilerin kariyer motivasyonlarını ve buna ilişkin faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Beslenme ve Diyetetik, Çocuk Gelişimi, Eczane Hizmetleri, Hemşirelik, İlk ve Acil Yardım, Optisyenlik ve Yaşlı Bakımı

bölümlerinde 2018-2019 bahar yarıyılında eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır (N=1651). Araştırmanın örneklemini ise çalışmaya katılmayı kabul eden 346 öğrenci oluşturmaktadır. Söz konusu çalışma grubu kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Kolay, ucuz ve hızlı veri toplamaya imkân vermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014).

2.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmaya dahil edilen bölümlerde okuyan öğrencilere gerekli bilgiler verilerek anket yöntemiyle veriler elde edilmiştir. Araştırmada kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kişisel özelliklere yönelik soruları içeren anket formunun ikinci kısmında Day ve Allen (2004) tarafından geliştirilen, Taşçı vd., (2017) Türkçe'ye uyarladığı Kariyer Motivasyonu Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin sağlık bölümleri için geçerlilik ve güvenilirlik analizi Çalışkan (2019) tarafından yapılmıştır. Çalışkan (2019) ölçeğin sağlık bölümleri için güvenilirliğini belirlemek amacıyla Cronbach Alpha değerlerine bakmıştır. Çalışkan (2019) kariyer motivasyonu güvenilirlik katsayısını 0,892 olarak elde etmiştir. Bu açıdan ölçeğin sağlık bölümleri için uygulanmasının uygun olduğu görülmüştür. 21 ifadeden oluşan ölçeğin 3 alt boyutu bulunmaktadır. İlk 7 ifade kariyer kavrayışı, ikinci 7 ifade kariyer esnekliği ve son 7 ifade ise kariyer kimliği alt boyutlarına ait ifadelerdir. 5'li likert tipinde olan ölçekte 1,00 kesinlikle katılmıyorum, 2,00 katılmıyorum, 3,00 kısmen katılıyorum, 4,00 katılıyorum, 5,00 tamamen katılıyorum şeklinde düzenlenmiştir. Araştırmada ilk olarak katılımcıların tanımlayıcı özellikleri sunulmuş, ardından kariyer motivasyonu ölçeğinden elde edilen puan hesaplanarak tanımlayıcı özellikler açısından değerlendirmeler yapılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırma 15.04.2019-10.05.2019 tarihleri arasında yürütülmüş ve 382 adet anket elde edilmiştir. Elde edilen anketler arasında tüm sorularına cevap verilmemesinden dolayı 36 adet anket çalışmanın dışında tutulmuştur. Toplamda 346 anket değerlendirilmeye alınmıştır.

2.4. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın yapılabilmesi için Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 04.04.2019-E.6170 tarih ve sayılı etik kurul izni alınmıştır. Daha sonra çalışmanın örneklemini oluşturan katılımcılara araştırma ile ilgili gerekli bilgiler verilerek aydınlatılmış onamları alınarak çalışma gerçekleştirilmiştir.

2.5. Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmanın verileri SPSS 25.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılacak istatistiksel yöntemlerin tespit edilmesinde, öncelikle ölçek ve alt boyut ortalama puanlarının normal dağılım gösterip göstermediği dikkate alınmıştır. Verilerin normalliğinin göstergesi olarak çarpıklık ve basıklık katsayısı değerleri dikkate alınmış ölçeğin tüm alt boyutlarının çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal sınırlarda olduğu görülmüştür (Tabachnick ve Fidell, 2007). Buna göre, bağımsız iki grubun ortalamalarının karşılaştırılmasında parametrik istatistiksel yöntemlerden Bağımsız Gruplar İçin t Testi testi, üç veya daha fazla sayıda grubun ortalamalarının karşılaştırılmasında ise tek yönlü varyans analizi (Oneway ANOVA) testi kullanılmıştır. Bulunan değerlerin varyansı açıklama oranının 0,05 ve üzerinde olması ölçüt olarak esas alınmıştır. Ölçeğin güvenilirlik düzeyini ölçmek için Cronbach Alpha istatistiği kullanılmıştır. Cronbach Alpha değerleri kariyer kavrayışı için 0.90, kariyer esnekliği için 0.87, kariyer kimliği için 0.94 ve kariyer motivasyonu için 0.97 olarak bulunmuştur.

3.BULGULAR

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular aşağıda tablolar halinde gösterilmiştir. Tablo 1’de araştırmaya dahil edilen öğrencilerin yaş, cinsiyet, öğrenim türü, eğitim aldıkları bölüm ve bölümü tercih ederken kendi kararlarıyla mı yoksa başka birinin kararıyla mı tercih ettiklerine ilişkin dağılımları gösterilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %53,5’i 18-20, %41,0’ı 21-23 ve %5,5’i 24 ve üzeri yaş aralığındadır. Öğrencilerin %78,9’u kadın, %21,1’i erkektir. Öğrenim türlerine bakıldığı zaman %88,2’sinin normal öğretim, %11,8’inin ikinci öğretim olduğu görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen öğrencilerin (n:346) bölümlere dağılımları ise %19,7 beslenme ve diyetetik, %9,2 çocuk gelişimi, %13,3 eczane hizmetleri, %8,1 hemşirelik, %17,9 ilk ve acil yardım, %13,3 optisyenlik ve %18,5 yaşlı bakımı şeklindedir. Öğrencilerin %87,6’sı okuduğu bölümü kendi isteğiyle, %12,4’ü ise başka birilerinin isteğiyle tercih etmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Dahil Edilen Öğrencilerin Tanımlayıcı Bilgileri

Değişken	n	%
Yaş (yıl)		
18-20 Yaş	185	53,5
21-23 Yaş	142	41,0
24 Yaş ve Üstü	19	5,5
Cinsiyet		
Kadın	273	78,9
Erkek	73	21,1
Öğrenim Türü		
Normal	305	88,2
İkinci Öğretim	41	11,8
Bölüm		
Beslenme ve Diyetetik	68	19,7
Çocuk Gelişimi	32	9,2
Eczane Hizmetleri	46	13,3
Hemşirelik	28	8,1
İlk ve Acil Yardım	62	17,9

Optisyenlik	46	13,3
Yaşlı Bakım	64	18,5
Bölüm Tercih		
Kendi isteğiyle	303	87,6
Başkasının isteğiyle	43	12,4
Toplam	346	100,0

Tablo 2’de araştırmada kullanılan kariyer motivasyonu ölçeği ve alt boyutlarına ilişkin istatistikler verilmiştir. Kariyer motivasyonu ölçeğinden en düşük 1,00; en yüksek 5,00 puan elde edilmiştir. Ölçekten elde edilen ortalama puan ise 3,42’dir. Alt boyut ortalamalarına bakıldığında zaman en yüksek ortalama kariyer esnekliği, ardından kariyer kavrayışı ve son olarak kariyer kimliği boyutundan elde edilmiştir.

Tablo 2. Kariyer Motivasyonu Ölçeğine İlişkin İstatistikler

Ölçek Boyutları	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
Kariyer kavrayışı	1,00	5,00	3,45	1,06
Kariyer esnekliği	1,00	5,00	3,51	1,06
Kariyer kimliği	1,00	5,00	3,30	1,04
Kariyer motivasyonu	1,00	5,00	3,42	1,01

Tablo 3’te araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin ölçeğin alt boyutlarından biri olan kariyer kavrayışı boyutundan elde ettikleri ortalama puanların tanımlayıcı değişkenlere göre incelenmesi verilmiştir. Tabloya baktığımızda kariyer kavrayışı ortalamasında 24 ve üzeri yaş grubundakilerin diğer yaş gruplarına, kadınların erkeklere, çocuk gelişimi bölümünün diğer bölümlere, normal öğretim alanların ikinci öğretim alanlara ve bölümü kendi isteğiyle tercih edenlerin başkalarının isteğiyle tercih edenlere göre daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Ayrıca öğrenim türü ve okunulan bölüm ile kariyer kavrayışı puan ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır. Yüksek puan alan gruplar diğer

gruplara göre kendileri ve kariyerleri hakkında daha gerçekçi algıya sahip, güçlü ve zayıf yönlerini bilen ve bunlarla kariyerini daha iyi ilişkilendirenlerdir.

Tablo 3. Öğrencilerin Kariyer Kavrayışı Ortalama Puanlarının Kişisel Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Sosyo-Demografik Özellikler	Kariyer Kavrayışı		F	p
	Ortalama	S.Sapma		
Yaş (yıl)				
18-20 Yaş	3,49	1,10	0,602	0,548
21-23 Yaş	3,38	0,99		
24 Yaş ve Üstü	3,59	1,14		
Cinsiyet			t	p
Kadın	3,49	1,08	1,510	0,132
Erkek	3,28	0,95		
Eğitim Alınan Bölüm			F	p
Beslenme ve diyetetik	3,48	0,96	2,701	0,014
Çocuk gelişimi	3,69	0,99		
Eczane hizmetleri	2,95	1,26		
Hemşirelik	3,42	0,85		
İlk ve acil yardım	3,59	1,12		
Optisyenlik	3,50	0,91		
Yaşlı bakımı	3,26	1,21		
Öğrenim Türü			t	p
Normal	3,49	1,04	2,037	0,042
İkinci öğretim	3,13	1,18		
Bölüm Tercihi			t	p
Kendi isteğiyle	3,47	1,08	0,988	0,324
Başkasının isteğiyle	3,30	0,93		

Tablo 4'te araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin ölçeğin alt boyutlarından biri olan kariyer esnekliği boyutundan elde ettikleri ortalama puanların tanımlayıcı değişkenlere göre incelenmesi verilmiştir. Tabloya baktığımızda kariyer esnekliği ortalamasında 18-20 yaş grubundakilerin diğer yaş gruplarına, kadınların erkeklere, çocuk gelişimi bölümünün diğer bölümlere, normal öğretim alanların ikinci öğretim alanlara ve bölümü kendi isteğiyle tercih edenlerin başkalarının

isteğiyle tercih edenlere göre daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Okunulan bölüm ile kariyer esnekliği puan ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Analizler sonucuna göre 18-20 yaş grubundakilerin, kadınların, çocuk gelişimi bölümünde okuyanların, normal öğretim alanların ve bölümü kendi isteğiyle tercih edenlerin diğer gruplara göre kariyer yolunda karşılaştıkları zorluklarla daha iyi baş edebildiği görülmektedir.

Tablo 4. Öğrencilerin Kariyer Esnekliği Ortalama Puanlarının Kişisel Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Sosyo-Demografik Özellikler	Kariyer Esnekliği			
	Ortalama	S.Sapma	F	p
Yaş (yıl)				
18-20 Yaş	3,55	1,13	0,356	0,701
21-23 Yaş	3,45	0,97		
24 Yaş ve Üstü	3,51	1,04		
Cinsiyet			t	p
Kadın	3,55	1,06	1,174	0,241
Erkek	3,38	1,05		
Bölüm			F	p
Beslenme ve diyetetik	3,60	0,95	2,690	0,015
Çocuk gelişimi	3,71	0,96		
Eczane hizmetleri	3,02	1,22		
Hemşirelik	3,42	0,91		
İlk ve acil yardım	3,66	1,16		
Optisyenlik	3,58	1,01		
Yaşlı bakımı	3,31	1,10		
Öğretim Türü				
Normal	3,54	1,03	1,542	0,124
İkinci öğretim	3,27	1,24		
Bölüm Tercihi			t	p
Kendi isteğiyle	3,53	1,07	1,009	0,314
Başkasının isteğiyle	3,36	0,98		

Tablo 5'te araştırmaya dahil edilen öğrencilerin ölçeğin alt boyutlarından biri olan kariyer kimliği boyutundan elde ettikleri ortalama puanların tanımlayıcı değişkenlere göre incelenmesi verilmiştir. Tablo 5'e göre kariyer kimliği

ortalamasında 24 ve üzeri yaş grubundakilerin diğer yaş gruplarına, kadınların erkeklere, çocuk gelişimi bölümünün diğer bölümlere, normal öğretim alanların ikinci öğretim alanlara ve bölümü kendi isteğiyle tercih edenlerin başkalarının isteğiyle tercih edenlere göre daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Diğer alt boyutlarda olduğu gibi okunulan bölüm ile kariyer kimliği puan ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır. Yüksek puan alan gruplar diğer gruplara göre kariyerlerine diğer gruplara göre daha fazla önem vermekte ve kariyer memnuniyetine ulaşmaları daha kolay görünmektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Kariyer Kimliği Ortalama Puanlarının Kişisel Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Sosyo-Demografik özellikler	Kariyer kimliği			
	Ortalama	S.Sapma	F	p
Yaş (yıl)				
18-20 yaş	3,34	1,09	0,685	0,505
21-23 yaş	3,23	0,98		
24 yaş ve üstü	3,48	1,03		
Cinsiyet			t	p
Kadın	3,34	1,06	1,484	0,139
Erkek	3,14	0,97		
Bölüm			F	p
Beslenme ve diyetetik	3,32	0,88	2,713	0,014
Çocuk gelişimi	3,54	1,01		
Eczane hizmetleri	2,89	1,14		
Hemşirelik	3,07	0,95		
İlk ve acil yardım	3,48	1,12		
Optisyenlik	3,45	0,91		
Yaşlı bakımı	3,18	1,19		
Öğrenim türü				
Normal	3,32	1,02	1,041	0,299
İkinci öğretim	3,14	1,19		
Bölüm tercihi			t	p
Kendi isteğiyle	3,33	1,06	1,406	0,161
Başkasının isteğiyle	3,09	0,90		

Tablo 6'da araştırmaya dahil edilen öğrencilerin kariyer motivasyonu ölçeğinden elde ettikleri ortalama puanların tanımlayıcı değişkenlere göre incelenmesi verilmiştir. Tabloya baktığımızda kariyer motivasyon ortalamasında 24 ve üzeri yaş grubundakilerin diğer yaş gruplarına, kadınların erkeklere, çocuk gelişimi bölümünün diğer bölümlere, normal öğretim alanların ikinci öğretim alanlara ve bölümü kendi isteğiyle tercih edenlerin başkalarının isteğiyle tercih edenlere göre daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Alt boyutlarda olduğu gibi okunulan bölüm ile kariyer motivasyonu puan ortalaması arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır. 24 ve üzeri yaş grubundakiler, kadınların, çocuk gelişimi bölümünde okuyanların, normal öğretim alanların ve bölümü kendi isteğiyle tercih edenlerin diğer gruplara göre kariyer motivasyonlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin Kariyer Motivasyonu Ortalama Puanlarının Kişisel Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Sosyo-Demografik özellikler	Kariyer motivasyonu			
	Ortalama	S.Sapma	F	p
Yaş (yıl)				
18-20 yaş	3,46	1,06	0,539	0,584
21-23 yaş	3,35	0,93		
24 yaş ve üstü	3,52	1,05		
Cinsiyet			T	p
Kadın	3,46	1,02	1,455	0,147
Erkek	3,27	0,93		
Bölüm			F	p
Beslenme ve diyetetik	3,47	0,89	2,870	0,010
Çocuk gelişimi	3,65	0,92		
Eczane hizmetleri	2,95	1,17		
Hemşirelik	3,30	0,85		
İlk ve acil yardım	3,58	1,10		
Optisyenlik	3,51	0,87		
Yaşlı bakımı	3,25	1,11		
Öğrenim türü				
Normal	3,45	0,98	1,615	0,107

	3,18	1,15		
Bölüm tercihi			t	p
Kendi isteğiyle	3,44	1,02	1,187	0,236
Başkasının isteğiyle	3,25	0,87		

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırma sağlık bölümlerinde okuyan öğrencilerin kariyer motivasyonları üzerinde cinsiyet, yaş, öğrenim türü, okunulan bölüm ve bölümü kendi isteği ile tercih edip etmeme gibi faktörlerden hangilerinin ilişkili olduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu bölümde çalışmada elde edilen bulguların, literatürde yapılan benzer çalışmalarla karşılaştırılarak değerlendirilecektir.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre öğrencilerin %87,6'sı okuduğu bölümü kendi isteğiyle, %12,4'ü ise başka birilerinin isteğiyle tercih etmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre kariyer motivasyonu ve tüm alt boyutlarında ortalama puanının normal öğretimde okuyanların ikinci öğretimde okuyanlara göre, bölümü kendi isteğiyle tercih edenlerin başkalarının isteğiyle tercih edenlere göre daha yüksek puan elde ettikleri görülmüştür. Normal öğretimde eğitim gören öğrencilerin ikinci öğretime göre daha yüksek puan almaları ve daha aktif eğitim görmelerinden dolayı kariyer motivasyonu ve tüm alt boyutlarında daha yüksek puan almaları beklenen bir durumdur. Bölümü kendi isteğiyle tercih eden öğrencilerin, kendi isteği ile tercih etmeyen öğrencilere göre daha yüksek motive düzeyine sahip olmaları ve bilinçli tercihte bulunmalarından dolayı aradaki farkın önemli nedenleri olarak öngörülmektedir.

Bu çalışmada kullanılan kariyer motivasyonu ölçeğinden öğrencilerin ortalama puanı 3,42 olduğu görülmüştür. Alt boyut ortalamalarına bakıldığı zaman en

yüksek ortalama puan kariyer esnekliği 3,51 ardından kariyer kavrayışı 3,45 ve son olarak kariyer kimliği boyutundan 3,30 olarak elde edilmiştir. Çalışkan (2019) sağlık yönetimi bölümü öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada bu çalışmaya göre daha yüksek ortalamalar elde etmiştir. Çalışkan (2019) çalışmasında öğrenciler kariyer motivasyonu ortalama puanı 3,58, kariyer esnekliği 3,74, kariyer kavrayışı 3,54 ve son olarak kariyer kimliği boyutundan 3,42 olarak ortalama puan elde edilmiştir. Kuyubaşı (2019) ise yaptığı çalışmada kariyer motivasyon düzeyini orta düzeyde bulmuştur. Literatürde ve bu çalışmada kariyer motivasyonu ve tüm alt faktörlerinde puan düzeyinin orta seviyenin üzerinde olduğu görülmüştür. Sağlık bölümlerinde okuyan öğrencilerin iş bulma umutlarının genel itibarıyla diğer yüksek olmasından dolayı, kariyer motivasyon ve alt boyutlarının ortalamasının üstünde olması beklenen bir durumdur.

Çalışmada kariyer kavrayış alt boyut ortalamasının 24 ve üzeri yaş grubunda diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer ifade ile yaş artıkça kariyer kavrayış ortalaması yükseldiği görülmüştür. Kariyer esnekliği alt boyut ortalaması ise 18-20 yaş grubunda diğer gruplara göre daha yüksek olduğu ve öğrencilerin yaş ortalaması düştükçe kariyer esnekliği ortalamalarının yükseldiği belirlenmiştir. Çalışmada kariyer kimliği alt boyut ortalamasının 24 ve üzeri yaş grubunda diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu da yaş artıkça kariyer kimliği ortalaması yükseldiği göstermektedir. Kariyer kavrayış ortalamasının 24 ve üzeri yaş grubunda diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer ifade ile yaş artıkça kariyer motivasyonu ortalaması yükseldiği görülmüştür. Smith vd., (2011) yaptığı çalışmada bu bulguyu destekler nitelikte benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Anılan vd., (2008) ve Sarıkaya ve Khorshid (2009) yaptıkları çalışmalarda öğrencilerin yaşları ilerledikçe, karakterleri oturmakta, kariyerleri hakkında daha çok bilgi sahibi olmakta ve daha mantıklı hareket edebildikleri sonucuna ulaşmıştır. Ancak

Alniaçık vd., (2012), Kuyubaşı (2019) ve Çalışkan (2019) ise yaptıkları çalışmalarda yaş ile kariyer motivasyonu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Kariyer kavrayış puanının yaş ilerledikçe artması öğrencilerin tecrübelerinin artması, kendilerini daha iyi tanımaları ve bir meslekte ilerlemeleri gereği gibi nedenlere bağlanabilir. Kariyer esnekliği puanının yaş artıkça azalması ise üniversiteye yeni başlayan öğrencilerin tecrübelerinin daha az olması ve önlerinde birçok seçenek olmasından dolayı hızlı karar değişikleriyle açıklanabileceği düşünölmektedir.

Çalışmada kariyer motivasyonun ve kariyer motivasyonun üç bileşenin de kadınların erkelere göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görölmüştür. Çalışkan (2019) yaptığı çalışmada kadınların erkelere göre kariyer kimliği konusunda farkındalıklarının daha yüksek olduğu görölmüştür. Alniaçık vd., (2012) kadınların kariyer puan ortalamasının erkelere göre daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Bu durumlardan farklı olarak Noe vd., (1990) erkeklerin kariyer kimliği algılarının kadınlara göre daha yüksek düzeylerde değerlere sahip olduğu görölmüştür. Bu çalışmada örneklem sağlık bölümlerinden oluştuğundan dolayı kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre sağlık alanına daha meyilli ve istekli olmalarından dolayı aradaki farklılığın oluştuğu düşünölmektedir.

Çalışmada kariyer motivasyonun ve kariyer motivasyonun üç bileşenin de ortalama puan bakımından çocuk gelişimi bölümünün diğer bölümlere göre daha yüksek olduğu görölmüştür. Çocuk gelişimi bölümünün çalışma alanının diğer bölümlere daha geniş olmasının bu bölümün diğer bölümlere göre kariyer motivasyonu ve bileşenlerinde daha yüksek ortalama puan elde etmesinde etkili olduğu düşünölmektedir. Kuyubaşı (2019) yaptığı çalışmada ise öğrencilerin okudukları bölümler arasında anlamlı bir farklılık görölmemiştir.

Bu sonuçlardan hareketle öğrencilerin kariyer planı yapmaya özendirme amacıyla, bu konuda öğrencilere danışmanlık hizmetinin sunulmasının, benzer çalışmaların mümkün olduğu kadar üniversite eğitimi öncesinde başlamasının ve üniversite eğitimi boyunca sürdürülmesinin sağlanmasının mesleği hakkında bilgi sahibi olan öğrencilerin, mesleğinde bilerek, isteyerek ve iş doyumunu yüksek çalışanların sayısının artması için önemli olduğu düşünülmekte ve önerilmektedir. Ayrıca kariyer motivasyonu ile ilgili daha kapsamlı ve daha çok değişkenlerle çalışmaların yapılmasının yararlı olacağı ön görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akat, İ. (1984). *İşletme Yönetimi*. İzmir: Üçel Yayıncılık. 1984.
- Alınacı, Ü.E., Alçin, K. ve Erat, S. (2012). "Relationships Between Career Motivation, Affective Commitment and Job Satisfaction." *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 58: 355–362.
- Anılan, H., Çemrek, F. ve Anagün, Ş.S. (2008). "Ortaöğretim Öğrencilerinin Meslek Seçimi ve Üniversite Tercihlerine İlişkin Görüşleri (Eskişehir Örneği)." *e-Journal of New World Sciences Academy*, 3(2): 238-249.
- Aşkar, P. Davenport, D. (2009). "An Investigation of Factors Related to Self-Efficacy for Java Programming Among Engineering Students." *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 8(1): 26-32.
- Aytaç, S. (2005). *Çalışma Yaşamında Kariyer-Yönetim Planlaması Gelişimi ve Sorunları*. Ezgi Kitapevi, Bursa, 2. Baskı.
- Cesinger, B. (2011). *Career and Success: A Literature Review, Discussion Paper*. Stiftungslehrstuhl für Unternehmensgründungen und Unternehmertum (Entrepreneurship) an der Universität Hohenheim. Erişim adresi: http://www.dcc-selbstaendig.de/WP/WP_01_2011.pdf, Erişim tarihi: 11/08/2020.
- Çalışkan, Ş. (2019). *Mesleki Uygulama Beklentilerinin Kariyer Motivasyonu Üzerine Etkisi: Sağlık Yönetimi Bölümü Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma*. Necmettin Erbakan üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Day, R. ve Allen, T.D. (2004). "The Relationship Between Career Motivation and Self-Efficacy with Protégé Sareer Success." *Journal of Vocational Behavior*. 64:72–91.
- Düren, A.Z. (2000). *2000'li Yıllarda Yönetim*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

- Erdem, F. (2013). *Örgütsel Yaşamda Güven, Sosyal Bilimlerde Güven*. Vadi Yayınları. Ankara.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 2. Baskı. Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Kanfer, R. ve Ackerman, P.L. (2004). "Aging, Adult Development, and Work Motivation." *Academy of Management Review*, 29(3): 440-458.
- Karadaş, A., Duran, S. ve Kaynak, S. (2017). "Hemşirelik Öğrencilerinin Kariyer Planlamaya Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi." *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(1).
- Kozak, M.A. ve Dalkıranoğlu, T. (2012). "Mezun Öğrencilerin Kariyer Algılamaları: Anadolu Üniversitesi Örneği." *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1): 41-52.
- Kuyubaşı, A.G. (2019). *Kamuda Kadın Bilişim Çalışanlarının Kariyer Motivasyonu Düzeyleri ve Kariyer Hedeflerini Belirleyen Etmenler: Sgk Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı. Ankara.
- Kuzgun, Y. (2014). *Meslek Rehberliği ve Danışmanlığına Giriş*. Nobel Akademik Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara.
- Kuzgun, Y. (2003). *Meslek Rehberliği ve Danışmanlığına Giriş*. Nobel Dağıtım.
- Leung, S.A., Hou, Z.J., Gati, I. ve Li, X. (2011). "Effects of parental Expectations and Cultural-Values Orientation on Career Decision-Making Difficulties of Chinese University Students." *Journal of Vocational Behavior*, 78: 11-20.
- London, M. ve Bray, D.W. (1984). "Measuring and Developing Young Managers' Career Motivation." *Journal of Management Development*, 3: 3-25.
- London, M. ve Noe, A. (1997). "London's Career Motivation Theory: An Update on Measurement and Research." *Journal of Career Assessment*, 5(1): 61-80.

- London, M. (1983). "Toward a Theory of Career Motivation." *Academy of Management Review*, 8: 620-630.
- Marinas, C., Igret, R.S. ve Agoston, S.I. (2014). "Students' Career Motivation—A Pilot Study." *Proceedings of the 8th International Management Conference, BUCHAREST, ROMANIA, November 6th-7th*, 973- 980.
- Noe, R.A., Noe, A.W. ve Bachhuber, J.A. (1990). "An Investigation of the Correlates of Career Motivation." *Journal of Vocational Behavior*, 37(3): 340-356.
- Öztürk, Z. ve İlman, E.Z. (2015). "Sağlık Yönetimi ve İşletmeciliği Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Bölümü Tercih Nedenleri İle Beklenti ve Motivasyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma." *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1): 71-93.
- Sarıkaya, T. ve Khorshid, L. (2009). "Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi." *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2): 393-423.
- Shin, S., Lee, J.K. ve Ha, M. (2017). "Influence of Career Motivation on Science Learning in Korean High School Students." *Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 13(5): 1517-1538.
- Smith, J., Straight, R. ve Fanklin, T. (2011). *Student Occupational Expectations: A Geolocate Study*. In: *Proceedings of E-Learn: World Conference on E-Learning in Corporate, Government, Healthcare, and Higher Education*, editör: Ho C. Ve Lin M. G. 2522-2526, yayın: Association for the Advancement of Computing in Education (AACE), Honolulu, Hawaii, USA.
- Steers, M.R., Mowday, T. ve Shapiro, L.D. (2004). *The Future of Work Motivation Theory*. *Academy of Management Review*, 29(3): 379-387.

- Şirin, A., Öztürk, R., Bezci, G., Çakar, G. ve Çoban, A. (2008). "Hemşirelik Öğrencilerinin Meslek Seçimi ve Mesleği Uygulamaya Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi." *Dirim Tıp Dergisi*, 83:69-75.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L.S. (2007). *Using Multivariate Statistics* (5th ed.). New York: Allyn and Bacon.
- Taşçı, M.E., Vardarlier, P. ve Güner, Ş. (2017). *Mentorluğun Kariyer Motivasyonu Üzerindeki Etkisi: İlk Kez İşini Deneyimleyenler Üstünde Bir Uygulama*. 25. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Ankara, 1095-1105.
- Turan, S., Durceylan, B. ve Şişman, M. (2005). "Üniversite Yöneticilerinin Benimsedikleri İdari ve Kültürel Değerler." *Sosyal Bilimler Dergisi*, 13: 181-202.
- Yeşil, A. (2016). "Liderlik ve Motivasyon Teorilerine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme." *A Theoretical Research on Leadership and Motivation Theories*. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(3):158-180.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In the changing and developing world, people's needs and expectations have increased, and the interaction of people with each other has increased with the increase of opportunities provided by globalization and technology. These developments have led to the widespread and importance of institutions that provide services. Health institutions constitute the largest and most important link of the institutions that provide services. Health institutions incorporate many different professional groups and service types due to the characteristics of the services they offer and have a fault-tolerant nature. Professional healthcare professionals are needed to provide effective and efficient services in health institutions. The most important factor in the training of professional employees is the university education process, and it constitutes the first and most important step (Ozturk and Ilıman, 2015: 72). In this study, it is aimed to determine the factors that affect the career motivation of health education students.

Method

This study was carried out in 2019 in order to determine the career motivation of the students studying in 7 departments in Artvin Coruh University Faculty of Health Sciences and Health Services Vocational School and the factors affecting this. The universe of the study consists of students studying in the departments of Nutrition and Dietetics, Child Development, Pharmacy Services, Nursing, First and Emergency Aid, Optician and Elderly Care in the spring semester of 2018-2019 (N=1651). A stratified sample was applied according to the departments included in the study, and the data were obtained by questionnaire method from the students who agreed to participate in the study. In order to conduct the research, the ethics committee permission was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of Artvin Çoruh University, dated 04.04.2019-E.6170. The research was conducted between 15.04.2019-10.05.2019 and 346 questionnaires were obtained. The data of the research were analyzed with the SPSS 25.0 package program. Descriptive statistics, t test and one-way analysis of variance were used in the study. Cronbach Alpha statistics were used to measure the reliability level of the scale. Cronbach Alpha value was found to be 0.97.

Findings (Results)

The students included in the study in this study were obtained as 3.42 from the career motivation scale used. Looking at the sub-dimension averages, the highest average score was obtained as career flexibility, 3.51, then career understanding, 3.45, and finally, career identity dimension 3.30. In the study, it was observed that the average score of career motivation and career motivation of all three components was higher in the child development department than other departments.

In the study, it was observed that the average of career insight sub-dimension was higher in the 24 and above age group compared to the other groups. In other words, it was seen that as the age increased, the average career understanding increased. The average career flexibility sub-dimension was found to be higher in the 18-20 age group compared to the other groups, and as the average age of the students decreased, the average career flexibility increased. In the study, it was observed that the average of career identity sub-dimension was higher in the age group of 24 and above compared to the other groups. In the study, it was seen that women have higher average than men in all three components of career motivation and career motivation.

Conclusion and Discussion

When the results of this study were evaluated in general, the average career motivation average obtained by the students from the scale was found to be 3.42. In the sub-dimensions of the scale, the highest score was obtained from the average career flexibility (3.51). In addition, significant differences were obtained according to gender, age, department, the state of choosing the department at their own will and the type of education. Accordingly, in career motivation and all its sub-factors, it was observed that women who were 24 and over received higher scores than other groups, those who chose normal education for evening education, other departments of the child development department and those who chose the department with their own will. The only exception to this generalization was that the average score of career flexibility was higher in the 18-20 age group than in other age groups.

Based on these results, in order to encourage students to make a career plan, providing counseling services to students on this subject, starting these studies as much as possible before their university education and continuing them throughout the university education, students who have knowledge about their profession knowingly and willingly and it is considered and recommended to increase the number of employees with high job satisfaction. In addition, it is predicted that it would be beneficial to conduct more comprehensive studies with more variables on career motivation.

FINANSAL YAKINSAMA OLGUSU: TÜRKİYE İLE G7 ÜLKELERİ ARASINDA FİNANSAL YAKINSAMANIN ANALİZİ

Ahmet UĞUR* Nergis BİNGÖL**

Öz

Kişi başına düşen gelir, işsizlik ve enflasyon üzerine yapılan yakınsama çalışmaları son zamanlarda finans sektörü içinde yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada da Türkiye'nin G7 ülkelerine finansal yakınsaması incelenmiştir. Çalışmada finansal yakınsamayı incelemek amacıyla Finansal Gelişme Endeksi kullanılmıştır. 1980- 2017 yılları verilerine Christopheles ve Leon Ledesma (2011) Kesirli Fourier Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye Finansal Gelişme Endeksi ile Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, İtalya, Japonya ve G7 Finansal Gelişme Endeksi arasında finansal yakınsama olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat İngiltere ve Fransa ile yakınsama olmadığı varılan diğer bir sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: Yakınsama, Finansal Yakınsama, Finansal Gelişme Endeksi, Birim Kök Testi.

* Prof. Dr. İnönü Üniversitesi, İktisat Bölümü, ahmet.ugur@inonu.edu.tr.

** Doktora Öğrencisi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, nergisbingol89@gmail.com.

FINANCIAL CONVERGENCE PHENOMENON: ANALYSIS OF FINANCIAL CONVERGENCE BETWEEN TURKEY AND G7 COUNTRIES

Abstract

Convergence studies on per capita income, unemployment and inflation have recently begun to be carried out within the financial sector. In this study, the financial convergence of Turkey to the G7 countries is examined. Financial Development Index is used to study financial convergence. Christopheles and Leon Ledesma (2011) Fractional Fourier Augmented Dickey Fuller Unit Root Test is applied to data from 1980 to 2017. According to the results of the analysis, here is significant relationship in the financial convergence between Turkey's Financial Development Index and Germany, USA, Canada, Italy, Japan and the G7 Financial Development Index. But it is another conclusion reached that there is no convergence with UK and France.

Keywords: *Convergence, Financial Convergence, Financial Development Index, Unit Root Test.*

1. GİRİŞ

Ekonomiler arasındaki gelir dengesizliğinde zaman içerisinde daralma meydana gelir mi? Düşük gelirli ülkeler yüksek gelirli ülkelere daha hızlı büyüme eğilimi gösterir mi? Yüksek gelirli ülkelerin göstermiş oldukları büyüme trendi yavaşlama sürecine girer mi? İçinde bulunduğumuz dönemin zengin ekonomileri gelecek yüzyılda da zenginliğini koruyabilecek mi? Bütün bu soruların temelinde düşük gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkelerin gelir düzeyini zamanla yakalayıp yakalamayacağı sorusu yer almaktadır (Rassekh, 1998) ve bu soruların cevapları yakınsama hipotezi ile aranmaktadır. Yakınsama hipotezi, büyüme hızının temeline dışsal teknolojik gelişmeler yerleştirilerek bölgelerin veya ülkelerin uzun

dönemdeki kişi başına sermaye ve gelir düzeylerinin birbirine yaklaşması olarak açıklanabilir (Karaalp, 2008). Jan Tinbergen 1959 yılında yaptığı çalışmada iktisadi sistemleri farklı olsa da sanayileşmenin artmasının ülkeleri benzer ekonomik seviyelere yaklaştıracağını ifade ederek yakınsama teorisinin temellerini atmıştır (Tıraşoğlu ve Yurttagüler, 2018).

Araştırmacıların Neo-klasik büyüme modeli çerçevesinde ülkeler arası büyümeye ilişkin çalışmalarında başvurdukları örtük ya da açık olarak bazı varsayımları kabul etmeleri, yakınsamanın farklı türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Literatürde yakınsama kavramına; farklı ülke, bölge ve ekonomik birliklere ait mevcut iktisadi eşitsizlikleri ve büyümeyi açıklamak amacıyla başvurulmuştur. Bu sayede uygulanan politikaların ne derece etkin olduğu konusunda çıkarsama yapma imkânı oluşmuştur. Yakınsama hipotezinde farklı türlerin ortaya çıkmasının yanı sıra test edilmesinde de farklı yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bunlar; biçimsel çapraz-kesit yaklaşımı, biçimsel olmayan çapraz-kesit yaklaşımı, bulanık küme yaklaşımı, dağılım yaklaşımı, zaman serisi yaklaşımı, panel veri yaklaşımıdır (Islam, 2003).

Küresel finans sisteminin dinamik yapısı, ülkelerin finansal yapılarının uluslararası standartlara uyumunu zorunlu hale getirmektedir. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerin uluslararası finansal standartları yakalaması önem teşkil etmektedir. Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin finansal yapılarının farklı yöntem ve değişkenlerle karşılaştırıldığı pek çok çalışma literatürde mevcuttur. Uygulanan politikaların etkinliği konusunda fikir sağlama imkanı tanıyor olması, yakınsama hipotezinin uluslararası finansal sistemlerin karşılaştırılmasında uygulanmasının önünü açmaktadır.

Bu çalışmada ise, yükselen ekonomiler arasında yer alan Türkiye'nin finansal yapısının uluslararası standartlara uyumu yakınsama hipotezi kapsamında ele

alınmaktadır. Bu amaçla G7 (Almanya, ABD, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya ve Kanada) ülkeleri ve Türkiye'nin Finansal Gelişme Endeksleri kullanılarak Türkiye'nin G7 ülkelerine finansal yakınsaması zaman serisi yöntemiyle incelenecektir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriş bölümüdür. İkinci bölümde finansal yakınsama açıklanmış, üçüncü bölümde ise finansal yakınsama üzerine yapılan çalışmaların ele alındığı literatür çalışması yer almaktadır. Dördüncü bölümde Türkiye'nin G7 ülkelerine doğru bir finansal yakınsama sergileyip sergilemediği incelenmiştir. Son bölümde ise çalışmanın özetlendiği sonuç ve değerlendirme bölümü yer almaktadır.

2. FİNANSAL YAKINSAMA

Standart Neo- Klasik teoride, finansal kurumlarla pek karşılaşmamıştır. Harrod-Domar ve Solow- Swan büyüme teorilerinde yer alan sermaye finansal sermaye değildir. Bu teorilerde bahsi geçen sermaye gerçek varlıklar ve gerçek varlıklarla ilgili talepleri kapsamaktadır. Bu nedenle pek çok ekonomistin refah ve büyüme konularında finans sektörünün önemini göz ardı ettiğini söylemek mümkündür (Schmidt vd., 1997). Fakat finans sektöründe meydana gelen olumlu gelişmeler bir ülke ekonomisinin büyümesini ve direncini artırır, tasarrufları harekete geçirir, bilgi paylaşımını teşvik eder, kaynak tahsisini iyileştirir, riskin çeşitlendirilmesini ve yönetimini kolaylaştırır. Ayrıca farklı enstrümanlara sahip olan derin ve likit finansal sistemlerin geçirdiği şokların etkisini azaltmaya yardımcı olduğu ölçüde de finansal istikrarı teşvik eder (Sahay vd., 2015).

Küreselleşme, teknolojik gelişme, finansal piyasalar arasındaki rekabet, artan kaynak ihtiyacı, finansal piyasalardaki sağlıklı denetim ve gözetim mekanizmalarının oluşturulması, risk ve getiride meydana gelen artış, finansal ürünlerin çeşitliliğindeki artış finansal piyasaları her zaman değişen dinamik bir yapıya dönüştürmüştür. Dünya genelinde modern finansal sistemler çok yönlü bir hal almaya başlamıştır. Gelişen finansal sistemlerin taşınması gereken üç temel

özellik bulunmaktadır. Bunlar derinlik, erişim ve verimliliklerdir. Önceleri bankalar finansal sistemlerin en önemli kaynağı olmakla birlikte zamanla bankalara sigorta şirketleri, yatırım fonları, emeklilik fonları, risk sermayesi şirketleri ve diğer birçok finansal ve finansal olmayan kurum eşlik etmeye başlamıştır. Finansal piyasalarda bireylerin ve firmaların kaynak ihtiyacı sadece banka kredileri ile değil hisse senetleri, tahviller gibi büyük çaplı sermaye piyasalarından da sağlanmaya başlanmıştır. Bu tür finansal kurum ve piyasaların oluşturduğu gruplar finansal hizmetlerin sunumunu kolaylaştırmaktadır. Finansal sistemler nüfusun ve firmaların büyük çoğunluğuna erişemezlerse sınırlı kullanımdadırlar. Finansal sistemler büyük ve geniş bir erişime sahip olsa bile, savurgan ve verimsiz olduklarında ekonomik kalkınmaya katkıları sınırlı olacaktır. Diğer bir deyişle, finansal piyasalardaki gelişmeler finansal piyasaların derinleşmesini sağlayarak piyasalar büyümekte ve likiditeyi artırmaktadır. Ayrıca finansal piyasalardaki erişimin artmasını sağlayarak firmaların ve bireylerin finansal hizmetlere erişim ve finansal piyasalardaki verimlilikteki artışla beraber kurumların düşük maliyet ve sürdürülebilir gelirle finansal hizmet sağlama kabiliyeti artmaktadır (Svirydzenka, 2016).

Finansal sistemde meydana gelen gelişmeler ülkelerin finansal sistemleri arasında farklılıklara neden oluyor mu? Finansal sistemler arasında farklılıklar oluşuyorsa da zamanla birbirine benzerler mi? Finansal sistemler arasında yakınsamadan söz edilir mi? (Antzoulato vd., 2011) gibi sorular finansal yakınsamayı akla getirmiştir. Finansal yakınsama, ülkelerin finansal kurum ve piyasalarının küreselleşmesi, teknolojik gelişmesi ve rekabetin etkisiyle derinlik, erişim ve verimliliklerinin zaman içerisinde birbirine yaklaşması olarak tanımlanabilir.

Literatürde finansal sistemler arasında yakınsama var mı ve bu nasıl ölçülmeli şeklindeki sorulara cevap mahiyetinde çalışmalar yapılmıştır. Finansal yakınsama

çalışmalarında finansal sistemlerin yakınsaması inceliyor gibi görünse de aslında finansal sistemlerin yapısını ve gelişimini etkileyen ve bu nedenle farklılıklar ortaya çıkaran ülkeye özgü bazı faktörler tanımlanmaktadır. Çok az sayıda çalışma ise finansal sistemin yapısı gereğince finansal sistemde ortaya çıkan yakınsamayı ele almıştır (Antzoulatos, vd., 2011).

Finansal yakınsama çalışmaları sonucunda iki önemli görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerden birincisi; küreselleşme, serbestleşme, ekonomik entegrasyon, düzenlemelerin uyumlaştırılması ve idarenin yönetim kurallarının finansal sistemlerin birbirine yakınsamasına yol açtığı şeklindedir. İkinci gruptaki görüşler ise yurt içi finansal piyasaların yaşanan entegrasyon ve küreselleşme sürecine rağmen heterojen kaldığına yöneliktir (Bruno vd., 2012).

Finansal yakınsamanın incelenmesinde hangi yöntemlerin kullanılacağı ise diğer önemli sorulardan biridir. Kişi başına GSYH bazında yakınsama literatürde çok fazla çalışılmış bir konu olup, ülkeler arası büyümenin analizinde geniş çapta uygulanmış bir dizi yöntem ve ilgili tahmin teknikleri sunmaktadır. Bu yöntemler finansal yakınsama çalışmalarına da uygulanmaktadır (Bruno vd., 2012).

3. LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Schmidt vd. (1999) üç büyük Avrupa ekonomisi olan Fransa, Almanya ve İngiltere'nin finansal sistemlerinde olduğu iddia edilen dönüşümün amprik analizini yapmışlardır. Çalışmanın temelinde yatan soru şu şekildedir; piyasalarda bankaların önemini kaybedip, aracılığını ortadan kaldırma şeklinde bir eğilim var mı? Bu durum üç finansal sistemin yakınsamasına neden oluyor mu? Analiz sonuçlarında sermaye piyasası bazlı finansal sistemlere yönelik bir eğilim ve bankaların önemini yitirmesi şeklinde bir eğilim saptanmamıştır. Fransa' da güçlü dönüşüm işaretleri ve bankaların rolünde genel bir gerileme olduğu görülmüştür. Bu nedenle üç finansal sistemde yakınsama olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Murinde vd., (2004) çalışmalarında Avrupa Birliğinde bankalar, tahvil piyasaları ve borsalar açısından yakınsama olasılığını incelemişlerdir. Bu şekilde ekonomilerin Anglo- Saxon mu (sermaye piyasası yönelimli) veya finansal sisteme (banka yönelimli) doğru mu yakınsayıp yakınsamadığını incelemişlerdir. 1972 - 1996 döneminde Avrupa Birliği üyesi ülkeler için fon akışı panel veri analizi kullanılarak koşulsuz ve koşullu yakınsamaları analiz etmek için dinamik sabit etkiler modelinin genelleştirilmiş momentler yöntemi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre; tahvil ihracının kullanımına doğru bir kayma olduğuna doğru net bir kanıt bulunamamışken yakınsama kanıtları göstermektedir ki AB finansal sistemi Anglo - Saxon modelinin bir türevi haline gelmiştir. Giacinto ve Esposito (2005) ise çalışmalarında Avrupa ülkelerinin finansal yapılarında Ekonomik ve Parasal Birlik sonrasında yakınsama olup olmadığını incelemişlerdir. β ve σ^* yakınsama ile 1995 - 2008 dönemi için analiz yapmışlardır. Analiz sonucunda bankacılık ürünleri hariç finansal gelişme göstergelerinde yakınsama olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Gündem (2010) 1997 - 2007 döneminde AB üyesi olan 15 ülke ile Türkiye finansal piyasaları arasındaki bütünleşmenin derecesini incelemiştir. Bunun içinde 10 yıl vadeli hazine bonosu faiz oranlarına σ ve β yakınsama yaklaşımlarını uygulamıştır. Analiz sonuçlarına göre incelenen dönemde AB ve Türkiye'nin bütünleşme derecesi artmıştır. Ekonomik yapıları farklılık göstermesine rağmen yakınsama analizleri finansal piyasalarda yakınsama olduğunu göstermiştir.

Stolbov ve Veysov (2011) çalışmalarında 1980'den 2009'a kadar 102 ülkenin finansal kurumsal özellikleri için β ve σ yakınsamanın varlığını araştırmışlardır. Çalışmada Dünya Bankası tarafından hazırlanan Finansal Yapı Veri Tabanından sağlanan 10 finansal derinlik göstergesine panel veri analizi uygulanmıştır. Elde

* β (Beta) yakınsama piyasaların bütünleşme hızının göstergesi olarak kabul edilmektedir. σ (Sigma) yakınsama standart sapmanın zamana karşı grafiği çizilerek gözlemlenmektedir. Standart sapma zamana göre artış eğilimi gösteriyor ise sigma yakınsama söz konusu olmamaktadır (Gündem, 2010).

edilen temel bulgular; dünyada istikrarlı bir finansal gelişme olduğu, analize dahil edilen finansal değişkenlerle yapılan yakınsama analizi sonucunda değişkenlerde β yakınsaması olduğu ve orta gelirli ülkelerin yakınsamasının daha hızlı olduğu şeklindedir.

Apergis vd. (2012) 50 ülke için finansal gelişme yakınsamasını incelemişlerdir. Temel amaçları finansal sektör gelişiminin kişi başına düşen gerçek gelirler üzerindeki etkilerini incelemektir. Phillips ve Sul'un metodolojisini çeşitli finansal gelişme göstergelerine uygulamışlardır. Analiz sonucu tüm ülkelerin finansal gelişmede tek bir denge durumuna yaklaşmadığı şeklinde olsa da kulüp yakınsaması için güçlü sonuçlar elde etmişlerdir. Ayrıca Antzoulatos vd., (2011) toplamda 38 tane gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede finansal yakınsamayı incelemişlerdir. Finansal araçlar bölümü, sigorta bölümü, borsa bölümü, tahvil piyasası bölümü olmak üzere 5 bölümden 13 gösterge ile Phillips ve Sul tarafından geliştirilen yakınsama metodolojisini kullanarak analiz yapmışlardır. Analiz sonuçlarına göre finansal sistemlerde bir bütün olarak veya endeksin ayırdığı bölümler arasında yakınsama olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Bruno vd. (2012) finansal sistemlerin yakınsama konusunu mevduat, borçlanma senetleri, hisse senetleri ve sigorta ürünleri gibi önemli finansal araçları ele alarak β ve σ yakınsama metodolojisi ile incelemişlerdir. Çalışmada hem G7 hem de OECD ülkeleri için finansal yakınsama incelenmiştir. Analiz sonucunda her iki veri setinde sermaye piyasaların artan önemini teyit edilmiş, hisse senetleri ve sigorta ürünleri için de β yakınsamasının varlığı ortaya konulmuştur. Ulusal kamu borçlarının ağırlığının ve bankaların ülkelerde üstelendikleri rollerin farklı olması nedeniyle borçlanma senetleri ve mevduatlarda karışık sonuçlar elde etmişlerdir.

Kozmenko vd. (2012) ise çalışmalarında Ukrayna'nın Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri ve bazı Avrupa Birliği ülkeleriyle finansal yakınsamasını incelemişlerdir. Bunun içinde mali yakınsama, enflasyon yakınsaması, faiz oranlarının benzerliği, altın ve

döviz rezervlerinin yeterliliği, bankacılık sektörünün gelişmişlik seviyesi, hisse senedi piyasasının gelişmişlik seviyesi, nominal döviz kuru dalgalanması, dış borçlanma seviyesi, Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın parasallaşma seviyesi değişkenlerini kullanmışlardır. Analiz sonuçlarına göre Ukrayna Eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile daha büyük bir finansal yakınsamaya sahiptir.

Bahadır ve Valev (2015), çalışmalarında özel sektör kredileri/ GSYİH, finansal kesim kredisi/ GSYİH, likit borçlar/ GSYİH, kredi büyümesi, banka kredileri büyüme oranını kullanarak yakınsamayı incelemişlerdir. Yıllık verileri 1965 - 1969, 1970 - 1974, ..., 2005 - 2009 olarak beş ayrı döneme bölerek 25 yıllık veriler ile analizleri yapmışlardır. Analiz sonuçlarına göre GSYİH bazında kredi seviyeleri ve finansal gelişme göstergeleri zamanla yakınsamaktadır, ancak ülkeler orta düzeyde bir finansal gelişmişlik seviyesine ulaştıklarında yakınsamanın düştüğü belirlenmiştir. Finansal gelişme arttıkça yakınsamanın daha da yavaşladığı ve ihmal edilebilir hale geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Yalçinkaya ve Kök (2015) ise 21 banka ve 154 firmadan oluşan örnekleme reel ve finansal sektörün etkinlik değerlerinin kendi içerisindeki yakınsamasını incelemişlerdir. Finansal sektör açısından bağımlı değişken faiz giderleri ve faiz dışı giderlerden oluşan toplam giderler, bağımlı değişken olarak kısa, orta ve uzun vadeli krediler ile alacaklar, diğer gelir getiren varlıklar, girdi fiyatı olarak mevduat, emek için personel giderleri/ personel sayısı oranı, sermaye fiyatı olarak da amortisman giderleri/ maddi duran varlıklar oranını kullanmışlardır. Reel sektör açısından bağımlı değişken toplam giderler, bağımsız değişken; çıktı olarak toplam hasılat, girdi fiyatı olarak faiz giderleri/ toplam borç oranı, emek olarak personel giderleri/ personel sayısı ve sermaye fiyatı olarak da amortisman giderleri/ maddi duran varlıklar oranını kullanmışlardır. Bunun içinde 2005 - 2013 dönemi verilerine β ve σ yakınsama analizlerini uygulamışlardır. Analizler ile maliyet etkinliği üzerinde beta ve sigma yakınsaması olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kılınç vd. (2017) çalışmalarında AB üyesi ülkelerin tek para birimine geçişin ardından finansal piyasalarında entegrasyon gerçekleşip gerçekleşmediğini araştırmak için yakınsama sürecini incelemişlerdir. Çalışmada finansal piyasaları bankalar ve borsa olarak ikiye ayırmışlardır. Söz konusu yakınsamayı incelemek için dokuz farklı değişken kullanmışlardır. Bu değişkenler; mevduat bankaları tarafından verilen kredilerin GSYİH'ya oranı, likit borçların GSYİH'ya oranı, hisselerin toplam değerinin GSYİH'ya oranı, borsanın dönüşüm hızı, ticaretin GSYİH'ya oranı, kişi başına GSYİH, enflasyon oranı, yolsuzluk endeksi. Analiz sonucunda finansal entegrasyon sürecinin bir derece başarılı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Bahadır ve Valev (2017) ikinci çalışmalarında 1995 - 2013 yıllarında 30 Avrupa ülkesi için konut kredisi ve ticari kredi yakınsama sürecini incelemişlerdir. Analiz sonucunda Avrupa genelinde banka kredilerinde yakınsama olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca konut kredisindeki yakınsamanın ticari kredilerdeki yakınsamadan daha hızlı olduğunu, eski sosyalist ülkelerde yakınsama sürecinin daha güçlü olduğu sonuçlarına da ulaşmışlardır.

Churchill vd. (2018) çalışmalarında 2003 - 2017 döneminde Avustralya'nın eyaletlerinin başkentlerindeki konut fiyatlarının yakınsamasını incelemişlerdir. Avustralya genelinde konut fiyatlarının heterojenliğine ve geçiş dinamiklerine izin vermek için konut fiyatları doğrusal bir şekilde modellenmiştir. Analiz sonucuna göre konut fiyatlarında eyaletler arasında yakınsama söz konusu değildir. Leon (2018) ise dünya genelinde kredi yapısının yakınsamasını incelemiştir. Bunun içinde 143 ülkenin 1995 - 2014 dönemine ait ticari ve tüketici kredilerini ele almıştır. Başlangıçta her iki kredi türünün ayrı ayrı yakınsamasını incelemiştir. Tüketici kredisindeki yakınsamanın ticari kredilerden daha hızlı gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır. Yakınsama düşük gelirli ülkelerde ve 2008 küresel finans krizinden sonra kredi seviyesi düşen ülkelerde daha hızlı meydana gelmiştir. Son olarak yakınsamanın gelişmekte olan ülkelerdeki değişen koşullardan kaynaklandığını ifade etmiştir. Ayrıca Bayat vd. (2019) ABD ve Türkiye'nin 1980 -

2016 yılları arasındaki finansal gelişmişlik sürecinin zaman içerisindeki değişimini incelemek amacıyla yakınsama hipotezinden yararlanılmışlardır. Bunun içinde Interantional Monetary Fund (IMF) tarafından hesaplanan Finansal Gelişme Endeksini kullanmışlardır. Söz konusu endekse ilk önce Augmented Dickey Fuller ve Phillips Peron birim kök testleri ve daha sonra Markov Rejim Değişim modelini uygulamışlardır. Analizlerde finansal gelişmişlik farkının düzey değerinde birim kök içerdiği ve bu nedenle yakınsama olgusunun geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Markov rejim değişim modelinde ise genişleme rejiminde daha uzun süre kaldığı ve dolayısıyla finansal yakınsamanın gerçekleşmediği sonucuna ulaşmışlardır. Uğur ve Bingöl (2019) çalışmaların da ABD ve Romanya arasındaki finansal yakınsamayı incelemişlerdir. Bunun için IMF tarafından hesaplanan Finansal Gelişme Endeksini kullanmışlardır. Analiz sonucunda Romanya'dan ABD'ye finansal yakınsama olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Fakat bu çalışmalar dahi finansal sistemlerin hızlı değişimini ve dinamik bileşenlerini yakalayamamakta, yakınsama ya da eksikliğin nerde daha güçlü olduğuna dair herhangi bir gösterge sunmamakta ve incelenen ülkelerin mali sistemleri arasındaki farkları resmi bir şekilde ölçmemektedir (Antzoulatos vd., 2011).

Bu çalışmada ise yakınsama hipotezi kapsamında finansal yakınsama, küresel zenginliğin önemli bir kısmını oluşturan, kalkınmayı sağlamış, sanayileşmiş ve dünyanın en büyük finansal yapılarından oluşan G7 ülkeleri ve Türkiye'nin Finansal Gelişme Endeksi kullanılarak incelenmiştir. Daha önce Türkiye için finansal yakınsama ile ilgili yoğun bir literatür bulunmadığı için bu çalışma finansal yakınsama için önemli bir yere sahip olacaktır. Ayrıca Finansal Gelişme Endeksinin finansal gelişme için gerekli olan göstergeleri bir arada sunuyor olması finansal yakınsamanın tek bir yönüyle değil tüm sistem için incelenmesinin önünü

açmaktadır. Bu nedenle çalışma geniş kapsamlı bir finansal yakınsama analizi sunarak literatüre katkı sağlamış olacaktır.

4.TÜRKİYE İLE G7 ÜLKELERİ ARASINDA FİNANSAL YAKINSAMASININ ARAŞTIRILMASI

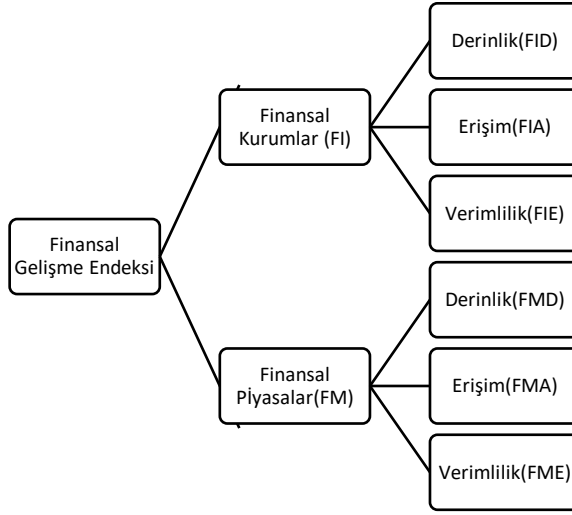
Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin G7 ülkelerine finansal yakınsaması analiz edilmiştir. İlk olarak analizde kullanılan veriler ve yöntem açıklanmış, daha sonra ekonometrik bulgular üzerinde durulmuştur.

4.1. Veri ve Yöntem

Çalışmada Türkiye'nin G7 ülkeleri ile finansal yakınsamasını incelemek amacıyla IMF tarafından hesaplanan Finansal Gelişme Endeksi** kullanılmıştır. Bu endeks hesaplanırken çok boyutlu verilerin özet bir endekse indirgenmesinde kullanılmakta olan standart üç aşamalı yaklaşım kullanılmaktadır. Bu yaklaşım değişkenlerin normalleştirilmesiyle başlayıp, normalleştirilmiş değişkenlerin alt endekslerde toplanması ile devam etmekte ve son olarak elde edilen alt endekslerin nihai endekste bir araya getirilmesi şeklinde sonlandırılmaktadır (Svirydzenka, 2016). Şekil 1'de finansal gelişme endeksinin bileşenleri yer almaktadır. Endeksi oluşturan iki temel endeks bulunmaktadır. Bunlar finansal kurumlar ve finansal piyasalar endeksidir. Finansal kurumlar bankalar, sigorta şirketleri, yatırım fonları ve emeklilik fonlarından oluşurken finansal piyasalar, hisse senedi ve bono piyasalarından oluşmaktadır (Sahay vd., 2015). Finansal Gelişme Endeksi finansal kurum ve piyasaları derinlik, erişim ve verimlilik açısından özetlemektedir.

** <https://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B&sId=1481126573525>
(Erişim Tarihi: 05. 01. 2020).

Finansal Kurumlar Endeksi; Finansal Kurumlar Derinlik Endeksi, Finansal Kurumlar Erişilebilirlik Endeksi ve Finansal Kurumlar Verimlilik Endeksinin hesaplamasıyla elde edilmektedir. Finansal Kurumlar Derinlik Endeksi (FID), özel sektör kredileri/ GSYİH, emeklilik fonu varlıkları/ GSYİH, yatırım fonu varlıkları/ GSYİH, hayat ve hayat dışı sigorta primleri/ GSYİH oranları ile hesaplanmaktadır. Finansal Kurumlar Erişilebilirlik Endeksi (FIA) 100.000 yetişkin başına düşen banka şubesi sayısı ve 100.000 yetişkin başına düşen ATM sayısından oluşmaktadır. Finansal Kurumlar Verimlilik Endeksinin (FIE) ise net faiz marjı, borçlanma mevduatı, faiz dışı gelirin toplam gelire oranı, toplam varlıkların genel giderleri, aktif getirisi ve özkaynak kârlılığının bir araya getirilmesiyle hesaplanmaktadır. Finansal Piyasalar Endeksi ise Finansal Piyasalar Derinlik Endeksi, Finansal Piyasalar Erişilebilirlik Endeksi ve Finansal Piyasalar Verimlilik Endeksinin hesaplamasıyla elde edilmektedir. Finansal Piyasalar Derinlik Endeksi hisse senedi piyasası sermaye miktarı/ GSYİH, hisse senetleri işlem görme oranı /GSYİH, hükümetin uluslararası borç senetleri/ GSYİH, finansal şirketlerin toplam borç senetleri/ GSYİH, Finansal olmayan şirketlerin toplam borç senetleri / GSYİH oranları ile hesaplanmaktadır. Finansal Piyasalar Erişilebilirlik Endeksi en büyük 10 şirket dışında piyasa değerinin yüzdesi ve toplam borç ihraççılarının sayısı (yurtiçi ve yurtdışı, finansal olmayan ve finansal kuruluşlar) ile hesaplanmaktadır. Finansal Piyasalar Verimlilik Endeksi hisse senedi işlem görme oranı ile hesaplanmaktadır (Svirydzenka, 2016).

Şekil 1. Finansal Gelişme Endeksi Piramidi

Kaynak: data.imf.org (Erişim Tarihi: 15. 07. 2020)

Yakınsama çalışmalarında Yılanıcı vd. (2014), Savacı ve Karşıyakalı (2016), Bayat vd. (2019), Uğur ve Bingöl (2019)'un da çalışmalarında yapmış oldukları birim kök testleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada da IMF' den alınan Finansal Gelişme Endeksi 1980 - 2017 dönemi yıllık verilerine Christopheles ve Leon Ledesma (2011) Kesirli Fourier Augmented Dickey Fuller Birim Kök testi uygulanmıştır.

Christopeles ve Leon Ledesma (2011) Kesirli FADF Birim Kök testinin temel özelliği, kırılmaları veya büyük sapmaları test edebilmek için trigonometrik değişkenlerin kullanılmış olmasıdır. Bu testin 2010 yılında Christopoulos ve Leon-Ledesma tarafından geliştirilen birim kök testinden farkı trigonometrik terimlerin frekansının kesirli olmasına izin vermesidir. Ayrıca bu test Perron (1990), Zivot Andrews(1992) ve Bai ve Peron(1998) testlerine alternatif bir test olarak gösterilebilir (Christopeles ve Leon Ledesma, 2011).

Christopoulos ve Leon Ledesma (2011) Fourier yaklaşımından sadece az sayıda düşük frekanslı bileşenin bilinmeyen bir işlevin davranışını yakalayabileceği göz önüne alındığında, bu tür sorunları atlatmak için bir Fourier birim kök testini geliştirmişlerdir. Fourier birim kök testinde; kırılmanın sayısını, formunu veya süresini belirtmek gerekmez ve aynı zamanda bilinmeyen sayıdaki formdaki kırılmalar yaklaşık olarak tahmin edilebilir. Fourier birim kök testi üç adımdan oluşur. İlk adım için eşitlik (1)'deki modelle tahmin edilmektedir (Yılancı vd., 2014).

$$y_t = \alpha_0 + \sum_{k=1}^G \alpha_1^k \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \sum_{k=1}^G \alpha_2^k \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + V_t \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de k frekans sayısını, t trendi, T örneklem büyüklüğünü, $\pi=3.1416$ ve $v_t \sim N(0, \sigma)$ göstermektedir. Ludlow ve Enders (2000), eşitlik 1'deki tek bir frekansın Fourier genişlemesine yaklaşmak için yeterli olduğunu göstermiştir. Bu nedenle eşitlik (2)'deki gibi yeniden yazılabilir (Yılancı vd., 2014).

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \alpha_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + V_t \quad (2)$$

Uygun frekansı temsil eden k değeri genel olarak önceden bilinmediğinden, eşitlik (2), k aralığındaki tüm frekanslar kullanılarak ve Bayes bilgi ölçütünün minimum değerini veren k'yi seçerek tahmin edilmelidir. Kesirli frekansları dikkate alınmanın nedeni, tamsayı frekanslarının kopmaların geçici olduğunu ima ederken, kesirli frekansların daimi kopmalar anlamına gelmesidir. İkinci adımda, birim kök testine geçilmektedir. Eşitlik (2) verildiğinde, birim kökünün sıfır hipotezi aşağıdaki gibi gösterilmektedir:

$$H_0: v_t = \mu_t, \mu_t = \mu_{t-1} + h_t$$

h_t 'nin sabit bir süreç olduğu varsayılırsa, ortalaması sıfırdır. Bu nedenle, eşitlik (2)'de elde edilen En Küçük Kareler kalıntılarını kullanarak birim kök testi yapılır:

$$\Delta v_t = \beta_1 v_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j v_{t-j} + u_t \quad (3)$$

u_t dizin hata terimidir. Eşitlik (3)'ün standart bir Augmented Dickey Fuller regresyonu olduğu açıktır, bu nedenle $H_0: \beta_1 = 0$ birim kökünün sıfır hipotezi, standart t-testi kullanılarak $H_1: \beta_1 \neq 0$ alternatifine karşı test edilir. Sıfır hipotezinin reddedilmesi, incelenmekte olan değişkenin doğrusal olmayan deterministik bir fonksiyon etrafında sabit olduğunu gösterir. Diğer bir deyişle sıfır hipotezinin reddedilmesi serinin durağan olduğunu göstermektedir.

4.2. Bulgular

Değişkenlerin normal dağılıma sahip olup olmadığını incelemek için kullanılan test istatistiği Jarque- Bera test istatistiğidir. Normal dağılım simetrik bir yapıya sahip olmasına rağmen istatistikler histogramlarla incelendiğinde dağılımlarının simetrik yapıya sahip olmadığı görülmektedir. Bu durumda değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri ile dağılımları hakkında yorum yapılabilmektedir. Basıklık değerinin 3'den küçük olması durumunda dağılım basık bir yapı sergileyecektir. Eğer basıklık 3'e eşit ise normal dağılımlı, basıklık değeri 3'den büyük ise sivri bir dağılımlı bir yapı ortaya çıkacaktır. Eğer değişkenlerin çarpıklık değeri 0'dan küçük ise sola çarpık, 0'a eşit ise dağılım simetrik, 0'dan büyük ise sağa çarpık bir yapı gözlemlenecektir (Uğur ve Bingöl, 2018).

Tablo 1'de Türkiye ve G7 ülkelerine ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Tabloya göre en yüksek oynaklık İtalya'nın, en düşük oynaklık Almanya'nın Finansal Gelişme Endeksine aittir. Değişkenlerin basıklık değerleri incelendiğinde basık yapı sergiledikleri görülmektedir. Japonya'nın Finansal Gelişme Endeksi sağa çarpık bir yapı sergilerken, incelenen diğer ülkelerin serileri sola çarpık yapı sergilemişlerdir.

Tablo 1. Türkiye ve G7 Ülkeleri Tanımlayıcı İstatistikleri

	Kanada	Fransa	Almanya	İtalya	İngiltere	ABD	Japonya	G7 Ort.	Türkiye
Ortalama	0.67	0.59	0.66	0.59	0.73	0.72	0.69	0.66	0.33
Medyan	0.73	0.61	0.70	0.68	0.78	0.83	0.68	0.73	0.35
Mak.	0.88	0.82	0.79	0.79	0.93	0.88	0.87	0.84	0.51
Min.	0.40	0.33	0.45	0.30	0.45	0.34	0.49	0.41	0.12
Standart Sapma	0.17	0.16	0.10	0.18	0.13	0.17	0.11	0.14	0.13
Çarpıklık	-0.25	-0.13	-0.64	-0.22	-0.46	-0.73	0.03	-0.37	-0.15
Basıklık	1.14	1.44	2.28	1.31	1.89	2.14	1.69	1.62	1.47
Jarque Bera	3.90	3.86	3.37	4.70	3.20	4.50	2.61	3.80	3.75
Olasılık	0.14	0.14	0.18	0.09	0.20	0.10	0.27	0.14	0.15

Tablo 2' de Türkiye' nin ve G7 ülkelerine finansal yakınsamasını incelemek amacıyla yapılmış olan Christopheles ve Leon Ledesma (2011) Kesirli FADF Birim Kök test sonuçları yer almaktadır. Bunun için öncelikle Türkiye ve G7 ülkelerinin 1980 - 2017 yılları Finansal Gelişme Endekslerinin, Carlino ve Mills (1993)'in çalışmalarında olduğu gibi, farkları alınmıştır. Değişkenler arasındaki fark modeli ise eşitlik (4)' deki gibidir (Uğur ve Bingöl, 2019; Bayat vd. 2019).

$$Y_{it} = X_{it} - X_t \quad (4)$$

X_{it} : it ülkesi Finansal Gelişme Endeksi,

x_t : t Ülkesi Finansal Gelişme Endeksi,

y_{it} : İki Ülke Finansal Gelişme Endeksi Arasındaki Fark olarak ifade edilir. Tabloda yer alan k değişkeni uygun frekansı, Min KKT minimum kalıntı kareler toplamını, FADF kesirli frekanslı Fourier ADF Test istatistiğini, $F_u(k)$ F- istatistiğini, max k ise uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 2. Christopheles ve Leon Ledesma (2011) Kesirli FADF Birim Kök Test Sonuçları

Ülkeler	k	Min KKT	FADF	$F_u(k)$	Max k
Kanada	0.5	0.05	-4.52**	17.13***	4
Fransa	1	0.06	-2.94	12.88***	8
Almanya	0.5	0.12	-4.00**	21.29***	2
İtalya	1	0.11	-3.72*	15.43***	2
İngiltere	2.5	0.09	-2.79	9.651***	2
ABD	0.5	0.09	-4.76***	22.02***	7
Japonya	2	0.10	-3.03*	10.97***	2
G7 ort.	2.5	0.05	-3.81*	12.14***	2

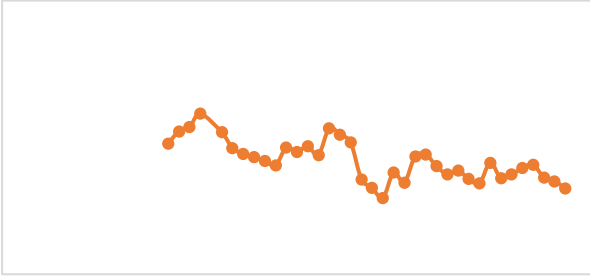
NOT: ***,** ve * değerleri sırasıyla %1. %5 ve %10 anlam seviyelerinde serilerin durağanlıklarını göstermektedir.

Christopheles ve Leon Ledesma (2011) Kesirli FADF Birim Kök testi yapılırken ilk önce trigonometrik terimlerin anlamlılığına bakılmaktadır. Eğer trigonometrik terimler anlamlı ise birim kök temel tezi sınanabilir. Tabloda yer alan $F_u(k)$ test

istatistikleri EK-1’de yer alan Becker vd., (2006)’ın çalışmasındaki kritik değerler ile karşılaştırıldığında F- istatistikleri anlamlıdır. Diğer bir ifadeyle trigonometrik terimler anlamlı olup, birim kök sınaması yapılması uygundur.

Birim kök testi sonucunda yakınsama olgusunun varlığından söz edebilmek için değişkenlerin düzey değerinde birim kök taşıması gerekmektedir. Christopheles ve Leon Ledesma (2011) birim kök testinde birim kökü incelemek için FADF test istatistiğinin söz konusu makaledeki kritik değerler ile karşılaştırılması gerekmektedir. Kritik değerler EK- 2’ de yer almaktadır.

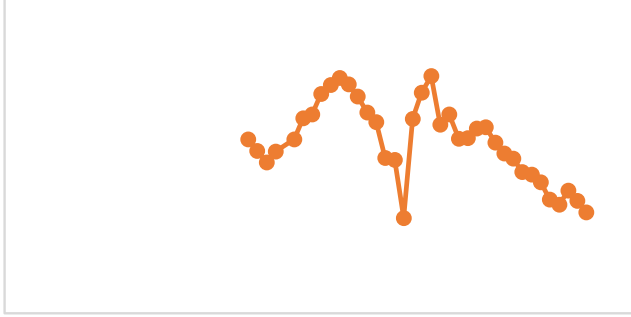
Tablo 2’de yer alan sonuçlara göre Fransa ve Türkiye, İngiltere ve Türkiye Finansal Gelişme Endeksi fark serisi birim köklü olup yakınsama olgusunun varlığından söz etmek mümkün değildir. Kanada ve Türkiye Finansal Gelişme Endeksi fark serisi incelendiğinde ise endeksin fark serisi düzey değerinde durağan olup yakınsama olgusundan söz edilebilmektedir. Şekil 2’de Kanada ve Türkiye’nin Finansal Gelişme Endeksinin fark serisi yer almaktadır. Şekle göre fark dönem dönem artmış olsa da son yıllarda tekrar düşme eğilimi göstermiştir.

Şekil 2. Kanada- Türkiye Finansal Gelişme Endeksi Fark Serisi

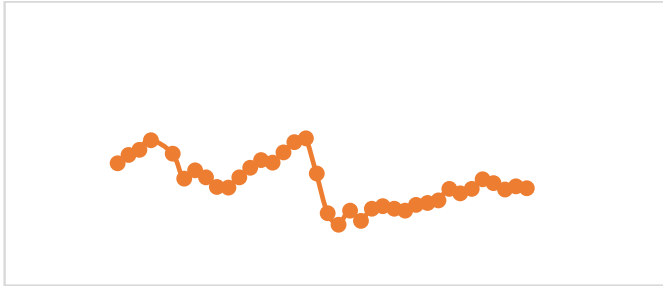
Almanya ve Türkiye Finansal Gelişme Endeksi fark serisi incelendiğinde endeksin fark serisi düzey değerinde durağan olup yakınsama olgusundan söz

edilebilmektedir. Şekil 3' de ise iki ülke endeksinin fark serisi yer almaktadır. Şekilde de görüldüğü gibi fark önemli düzeyde azalmıştır.

Şekil 3. Almanya- Türkiye Finansal Gelişme Endeksi Fark Serisi

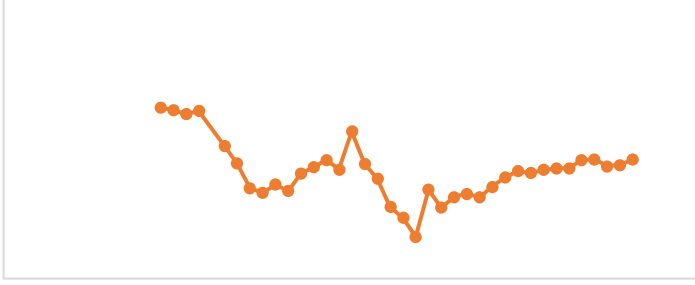
Tablo 2' de yer alan sonuçlara göre İtalya ve Türkiye Finansal Gelişme Endeksi fark serisi durağandır. Diğer bir ifadeyle İtalya ve Türkiye arasında finansal yakınsamadan söz edilebilmektedir. Şekil 4'de İtalya- Türkiye fark serisi yer almaktadır. Özellikle 1997 yılına kadar farkta keskin bir düşüş olduğu görülmektedir. 2002 yılından sonra ise fark azalmıştır.

Şekil 4. İtalya- Türkiye Finansal Gelişme Endeksi Fark Serisi

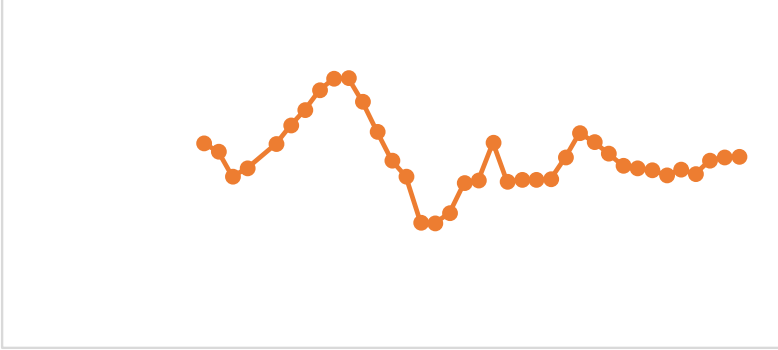
ABD ve Türkiye Finansal Gelişme Endeksi arasındaki fark incelendiğinde Türkiye Finansal Gelişme Endeksinin ABD' nin endeksine yakınsadığı görülmektedir. Şekilde 5' de ise her iki ülkeye ait olan fark serisinin grafiği yer almaktadır.

Endeksler arasındaki fark özellikle 2000 yılında artış göstermiş olsa da bu dönemden itibaren tekrar düştüğü görülmektedir.

Şekil 5. ABD- Türkiye Finansal Gelişme Endeksi Fark Serisi

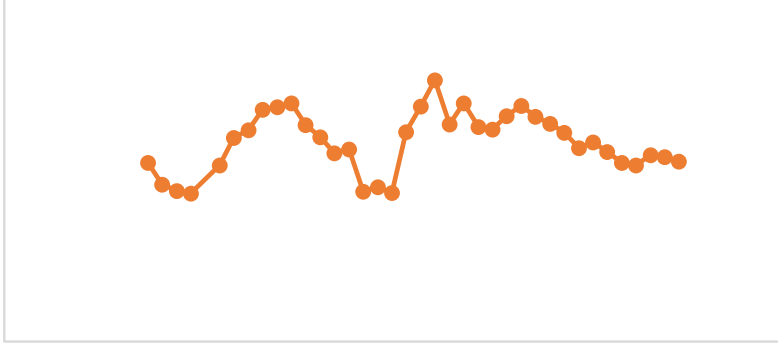
Japonya ve Türkiye'ye ait fark serisi durağandır. Bu nedenle Türkiye ve Japonya arasında finansal yakınsamadan söz edilebilir. Şekil 7' de Japonya ve Türkiye finansal gelişme endeksi fark serisinin grafiği yer almaktadır. Şekilde özellikle son yıllarda serilerin farkları arasında bir düşüş olduğu görülmektedir.

Şekil 7. Japonya- Türkiye Finansal Gelişme Endeksi Fark Serisi

G7 ülkeleri ortalaması ve Türkiye'nin Finansal Gelişme Endeksinin fark serisi incelendiğinde Türkiye'nin Finansal Gelişme Endeksinin G7 ülkelerinkine yakınsadığı görülmektedir. Şekil 8 de ise G7 ülkeleri ve Türkiye'nin fark serisi yer

almaktadır. Özellikle 1995; 1996; 1997 yıllarında farkın oldukça düştüğü görülmektedir. 2000 yılında tekrar yükselmiş ve sonrasında fark azalmaya devam etmiştir.

Şekil 8. G7- Türkiye Finansal Gelişme Endeksi Fark Serisi

5.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada IMF tarafından hesaplanan Finansal Gelişme Endeksi kullanılarak Türkiye'nin G7 ülkelerine finansal yakınsaması incelenmiştir. Literatürde yakınsama çalışmalarında birim kök testleri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmada da değişkenlere Christopheles ve Leon Ledesma (2011) Kesirli FADF Birim Kök testi uygulanmıştır. Analize dahil edilen veriler 1980- 2017 dönemi yıllık verilerini kapsamaktadır.

1980'li yılların başında Türkiye ekonomisi dışa açılmaya başlamıştır. Dışa açılma süreci finans sektöründe kurumsal, yasal ve yapısal düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Yapılan düzenlemelerde özellikle bankacılık sektöründe rekabette artış ve daha verimli çalışma temel hedef olmuştur. Fakat istenen sonuçlar alınamamıştır. Çünkü finans sektörü ilki 1994 yılında olmak üzere 1998 - 99; 2000; 2001 yıllarında önemli finansal krizler yaşamıştır. Bu nedenle Türkiye ve

G7 ülkelerinin finansal gelişme endeksi arasındaki farkın düzenli bir seyri olmamıştır.

Türkiye ekonomisinin geçirmiş olduğu finansal krizler, uluslararası piyasalarda meydana gelen teknolojik gelişmeler ve sermaye hareketleri, AB ve diğer uluslararası kriterlere uyum sağlama gerekliliği finans sektörü için yeniden yapılandırma sürecinin başlamasını zorunlu hale getirmiştir. Düzenlemelerde başlangıçta ağırlık bankacılık sektöründe olmuştur. Çünkü Türk finans sektöründe en önemli pay bankacılık sektörüne ait olup sermaye piyasalarında daha yavaş gelişme kaydedilmiştir. 1999 yılında çıkarılan 4389 sayılı Bankalar Kanunu gerekli süreci başlatan ilk adım olmuştur. 2000 yılında hem idari ve mali açıdan bağımsız hem de denetim ve gözetim organı olarak BDDK kurulmuştur. TMSF ayrı bir kurum özelliği kazanmıştır. Ayrıca bankaların sermaye yeterlilikleri mercak altına alınmış, mali yapıları sorunlu olan bankaların sistematik riskler oluşmasına neden olacak unsurları için tedbirler alınmış, oluşan risklerin izlenmesi ve yönetimi ile ilgili yönetmelikler değiştirilmiştir. Temelde bankacılık sektörünü hedef alan düzenlemeler finans sektörünün tamamı üzerinde etkiler yaratmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra maliye ve ekonomi politikalarında sağlanan istikrar, Sermaye Piyasası Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu üzerinde yapılan değişiklikler Türk finans sektörünün gelişimini 2000 yılı öncesine göre daha istikrarlı bir yapıya kavuşturmuştur.

Türkiye'nin finans sektörünün geçirmiş olduğu bu değişim ve dönüşümler finansal gelişme endeksinin önemli iki alt endeksi olan finansal kurumlar ve piyasalar endekslerinin bileşenleri olan derinlik, erişim ve verimlilik faktörlerinin G7 ülkeleriyle 2001 yılından sonra ABD, İtalya, Almanya, Japonya, Kanada ve G7 ortalamasıyla yakınsamasının önünü açmıştır. G7 grubunu oluşturan ülkeler dünya servetinin çok büyük bir kısmana sahip olan sanayileşmiş, kalkınma aşamasını tamamlamış ülkeler olup önemli finans otoriteleri olarak

görülmektedir. Yapılan bu çalışmada Türkiye'nin G7 grubu ve gruba üye ülkeler ile yakınsama sağlamış olması yapılan finansal düzenlemelerin, uygulanan politikaların finans piyasalarını uluslararası standartlara uygun hale getirdiğini göstermektedir. Bu yolla Türkiye finans piyasalarının önemli finans piyasaları arasına girebilmesi için gerekli alt yapıya sahip olduğu ve bu ülkeler arasına girmeye başladığı söylenebilmektedir. Çalışmada Türkiye için finansal yakınsama hipotezi ile G7 ülkeleri gibi finansal gelişim seviyesi ileri düzeyde olan ülkelerle karşılaştırılıyor olması finansal gelişmişlik seviyesinin tespiti için önemli bir gösterge sunmaktadır. Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda G20 gibi Türkiye'nin de üye olduğu daha geniş gruplar arasındaki finansal yakınsama incelenebilir. Ayrıca grup üyeliğinden önceki ve sonraki dönemler incelenerek üyeliğin yakınsama üzerinde etkisi incelenebilir.

KAYNAKÇA

Antzoulatos, A. A., Panopoulou, E. ve Tsoumas, C. (2011). Do Financial Systems Converge? *Review of International Economics*, 19(1), 122- 136.

Apergis, N., Christou, C. ve Miller, S. (2012). Convergence Patterns in Financial Development: Evidence From Club Convergence, *Empir Econ*, 43, 1011-1040, Springer veri tabanından 28.12.2019 tarihinde ulaşılmıştır.

Bahadir, B. ve Valev, N. (2015). Financial Development Convergence. *Journal of Banking & Finance*, 56, 61-71.

Bahadir, B. ve Valev, N. (2017). Catching up or Drifting Apart: Convergence of Household and business Credit in Europe, *International Review of Economics and Finance*, 47, 101- 114. Elsevier veri tabanından 13.12.2019 tarihinde indirilmiştir.

Bayat, T., Bağcı, A. ve Taşar, İ. (2019). "Finansal Gelişmeye Yönelik Bir Yakınsama Analizi". (İçinde Para ve Finans Kavramları Üzerine İncelemeler, ss. 87-96). Ed: Esmâ Gültekin Tarla, Yavuz Özek, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Ankara.

Becker, R., Enders, W. ve Lee, J. (2006). A Stationary Test in The Presence of An Unknown Numbers of Smooth Breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381- 409.

Bruno, G., De Bonis, R. ve Silvestrini, A. (2012). Do Financial Systems Converge? New Evidence From Financial Assets in OECD Countries. *Journal of Comparative Economics*, 40, 141- 155.

- Christopoulos, D. K., Leon- Ledesma, M. A. (2011). International Output Convergence, Breaks, and Asymmetric Adjustment, *15(3)*, 1- 31.
- Churchill, A. A., Inekwe, J. ve Ivanovski, K. (2018). House Price Convergence: Evidence From Australian Cities, *Economic Letters*, 170, 88- 90. Elsevier veri tabanından 13.12.2019 tarihinde indirilmiştir.
- Christopoulos, D. K. ve Leon- Ledasma, M. A. (2011). International Output Convergence, Breaks, and Asymmetric Adjustment, *Studies in Nonlinear Dynamics & Econometrics*, 15 (3), 1- 31.
- Giacinto, Di, V., Esposito, L. (2012). Convergence of Financial Structure in Europe: An Application of Factorial Matrices Analysis, *Financial Accounts: History, Methods, the Case of Italy & International Comparisons Conference*, 365- 391.
- Gündem, F. (2010). Avrupa Birliği ve Türkiye Finans Piyasalarının Bütünleşmesi, *Journal of Yaşar University*, 18(5), 3091- 3096.
- Finansal Gelişme Endeksi Piramidi, <https://data.imf.org/?sk=F8032E80-B36C-43B1-AC26-493C5B1CD33B> (Erişim Tarihi: 15. 07. 2020).
- Islam, N. (2003). What Have We Learnt From The Convergence Debate? *Journal of Economic Surveys*, 17(3), 310- 362.
- Karaalp, H. S. (2008). *Türkiye’ de Sektörel Yığılmalar ve Bölgeler Arası Yakınsamaya Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Adanan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Kılınc, D., Seven, Ü. ve Yetkiner, H. (2017). Financial Development Convergence: New Evidence For The EU, *Central Bank Review*, 17, 47- 54.

Kozmenko, S., Taras, S. ve Kazarinov, D. (2012). Assessment of Financial Convergence of Ukraine With the CIS Countries and the European Union, *Banks and Bank Systems*, 7(4), 5- 17.

Leon, F. (2018). Convergence of Credit Structure Around the World, *Economic Modelling*, 68, 306- 317. Elsevier veri tabanından 13.12.2019 tarihinde indirilmiştir.

Murinde, V., Agung, J. ve Mullineux, A. (2004). Patterns of Corporate Financing and Financial System Convergence in Europe. *Review of International Economics*, 14(4), 693- 705.

Rassekh, F. (1998). The convergence hypothesis: History, theory, and evidence. *Open Economies Review*, 9(1), 85-105. 13.12.2019 tarihinde Springer Link veri tabanından alınmıştır.

Savacı, S. ve Karşıyakalı, B. (2016). Ülkeler Arası Gelir Yakınsaması Analizi: AB Ülkeleri ve Türkiye, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 33, 237- 257.

Sahay, R. (2015). Rethinking Financial Deepening: Stability and Growth in Emerging Markets, *IMF Staff Discussion Note*, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1508.pdf>, Erişim: 31. 12. 2019.

Sala-i- Martin, X. (1996). The Classical Approach To Convergence Analysis. *The Economic Journal*, 1019- 1036.

Schmidt, R. H., Hackethal, A. ve Tyrell, M. (1999). Disintermediation and the role of Banks in Europe: An International Comparison. *Journal of Financial Intermediation*, 8, 36- 67.

Stolbov, M. ve Veysov, A. (2011). Do Financial Systems Converge? A Comprehensive Panel Data Approach and New Evidence From A Dataset For 102 Countries, *MPRA*, No: 36103, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/36103>. Erişim: 30.12.2019.

Svirydzhenka, K. (2016). Introducing a New Broad- Based Index of Financial Development, *IMF Working Paper*.

Tıraşoğlu, M. ve Yurttagöler, İ. M. (2018). Inflation Convergence in BRICS Countries: A Comprehensive Unit Root Test Analysis. *Alphanumeric Journal*, 6(2), 311- 324.

Uğur, A. ve Bingöl, N. (2018). "Türkiye' de Politika Faiz Oranı ve Bankacılık Kredi Faiz Oranları Arasındaki Geçişkenliğin Nedensellik Analizleri ile Yorumlanması". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 16(1), 258-274.

Uğur, A. ve Bingöl, N. (2019). "Financial Convergence Analysis: An Example Of The Usa And Romania". (İçinde, *Macroeconomic Perspectives on Romanian Economy* ss. 206- 222). Ed: İzzet Taşar. Arad Press.

Yalçınkaya, A. E. ve Kök, R. (2015). Türkiye Ekonomisinde Reel ve Finansal Sektöre Yönelik Yakınsama Analizi, *Akdeniz İ.İ.B.F dergisi*, 32, 39- 52.

Yılanıcı, V., Sarıdoğan, E. ve Artar, O. (2014). A Stochastic Convergence Analysis For Selected East Asian and Pacific Countries: A Fourier Unit Root Test Approach, *Theoretical and Applied Economics*, 9(598), 51- 60.

EK- 1: A Stationarity Test With Smooth Breaks

(a) CRITICAL VALUES FOR $\tau_\mu(k)$ AND $\tau_\tau(k)$, SINGLE FREQUENCY; (b) CRITICAL VALUES FOR $\tau_\mu(n)$ AND $\tau_\tau(n)$, CUMULATIVE FREQUENCY; (c) CRITICAL VALUES FOR $F_i(\hat{k})$

T	k	$\tau_\mu(k)$ -level			$\tau_\tau(k)$ -trend		
		10%	5%	1%	10%	5%	1%
(a) 100	1	0.1318	0.1720	0.2699	0.0471	0.0546	0.0716
	2	0.3150	0.4152	0.6671	0.1034	0.1321	0.2022
	3	0.3393	0.4480	0.7182	0.1141	0.1423	0.2103
	4	0.3476	0.4592	0.7222	0.1189	0.1478	0.2170
	5	0.3518	0.4626	0.7386	0.1201	0.1484	0.2177
500	1	0.1294	0.1696	0.2709	0.0463	0.0539	0.0720
	2	0.3053	0.4075	0.6615	0.0995	0.1278	0.1968
	3	0.3309	0.4424	0.7046	0.1123	0.1404	0.2091
	4	0.3369	0.4491	0.7152	0.1155	0.1441	0.2111
	5	0.3415	0.4571	0.7344	0.1178	0.1465	0.2178
1000	1	0.1295	0.1704	0.2706	0.0461	0.0538	0.0718
	2	0.3050	0.4047	0.6526	0.0994	0.1275	0.1959
	3	0.3304	0.4388	0.7086	0.1117	0.1398	0.2081
	4	0.3355	0.4470	0.7163	0.1149	0.1436	0.2139
	5	0.3422	0.4525	0.7297	0.1163	0.1451	0.2153

T	n	$\tau_\mu(n)$ -level			$\tau_\tau(n)$ -trend		
		10%	5%	1%	10%	5%	1%
(b) 100	1	0.1323	0.1735	0.2700	0.0472	0.0548	0.0718
	2	0.0800	0.1048	0.1638	0.0282	0.0318	0.0399
	3	0.0589	0.0769	0.1203	0.0201	0.0222	0.0268
	4	0.0461	0.0599	0.0925	0.0155	0.0169	0.0201
	5	0.0384	0.0499	0.0777	0.0126	0.0136	0.0158
500	1	0.1290	0.1688	0.2696	0.0462	0.0538	0.0714
	2	0.0778	0.1023	0.1614	0.0276	0.0312	0.0397
	3	0.0553	0.0729	0.1157	0.0193	0.0216	0.0265
	4	0.0433	0.0568	0.0901	0.0148	0.0162	0.0196
	5	0.0354	0.0461	0.0723	0.0119	0.0130	0.0154
1000	1	0.1289	0.1691	0.2671	0.0461	0.0541	0.0719
	2	0.0772	0.1020	0.1623	0.0274	0.0311	0.0395
	3	0.0554	0.0725	0.1151	0.0192	0.0215	0.0264
	4	0.0429	0.0564	0.0888	0.0147	0.0162	0.0195
	5	0.0351	0.0456	0.0721	0.0119	0.0129	0.0153

T	$F_\mu(\hat{k})$ -level			$F_\tau(\hat{k})$ -trend		
	10%	5%	1%	10%	5%	1%
(c) 100	4.133	4.929	6.730	4.162	4.972	6.873
500	3.935	4.651	6.281	3.928	4.669	6.315

EK- 2: Null Critical Values For Unit Root Tests Against Stationarity For The FADF Statistic

<i>T=100</i>	<i>K</i>	1%	5%	10%
	0.5	-4.57	-3.97	-3.64
	1	-4.43	-3.85	-3.52
	1.5	-4.19	-3.48	-3.14
	2.5	-3.80	-3.14	-2.79
	3	-3.70	-3.06	-2.71
<i>T=250</i>	0.5	-4.47	-3.93	-3.64
	1	-4.36	-3.78	-3.48
	1.5	-4.04	-3.44	-3.12
	2.5	-3.77	-3.14	-2.81
	3	-3.68	-3.03	-2.71
<i>T=500</i>	0.5	-4.45	-3.88	-3.64
	1	-4.40	-3.78	-3.46
	1.5	-4.06	-3.46	-3.13
	2.5	-3.83	-3.15	-2.80
	3	-3.64	-3.05	-2.74

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Does the income imbalance between economies cause a contraction over time? Do low-income countries tend to grow faster than high-income countries? Will the growth trend of high-income countries show a slow down? Will the rich economies of our time be able to maintain their wealth in the next century? In fact, these questions are based on the question of whether low-income countries can capture the income level of high-income countries over time (Rassekh, 1998: 85). The answers to all these questions are sought with the convergence hypothesis. The convergence hypothesis can be explained as the convergence of capital and income levels per capita in regions or countries over the long term by placing external technological developments at the basis of the growth rate (Karaalp, 2008).

Jan Tinbergen stated in 1959 that even though the economic systems were different, the increase in industrialization would bring the countries closer to similar economic levels. In this way, Tinbergen laid the foundations of convergence theory (Tirasoglu and Yurttagüler, 2018). The interest in convergence theory has increased since the 1980s. Especially since the mid-1980s, the increase in the debate on convergence is attributed to two main reasons. Firstly, it is aimed to determine the convergence rate in order to provide information about the share of capital in total output, which is one of the basic parameters of economic growth theory. The second is the existence of statistics covering a large number of countries after the mid-1980s (Sala-i-Martin, 1996).

Within the framework of the convergence hypothesis, the convergence of income, unemployment, inflation and tourism is mostly examined. Recently, financial convergence studies have also been conducted. In standard Neo-Classical theory, financial institutions are rarely encountered. The capital in Harrod-Domar and Solow-Swan growth theories is not financial capital. The capital mentioned in these theories covers the demands related to real assets and real assets. Therefore, it is possible to say that many economists ignore the importance of financial sector for prosperity and growth (Schmidt, et al., 1997). However, positive developments in the financial sector increase the growth and resistance of a country's economy, stimulate savings, encourage information sharing, improve resource allocation, facilitate risk diversification and management. It also promotes financial stability to the extent that it helps reduce the impact of shocks experienced by deep and liquid financial systems with different instruments (Sahay, 2015).

Since the 1980s, the wave of liberalization that has influenced the whole world, rapid developments in technology, globalization and the competition have caused a significant impact on financial systems. Do developments in the financial system cause differences between the financial systems of countries? If there are differences between financial systems, do they resemble each other over time? Is there any mention of convergence between financial systems? How to measure convergence between financial systems? Is it enough to define convergence as one-dimensional bank-based or capital market-based? Will the financial development gap between developing countries and developed countries decrease? In the current literature, some temporary answers for financial convergence are given with these questions. Although the convergence of financial systems seems to be examined in financial convergence studies, some country-specific factors that affect the structure and development of financial systems and thus make differences are identified. Few studies focus on the convergence in the financial system due to the nature of the financial system. However, these studies do not capture the dynamic components of the financial system and even if the rapid change, convergence or lack of any indication where the stronger does not offer a formal measure of the differences between the financial systems of the countries investigated (Antzoulatos, et al., 2011). In this study, the concept of financial convergence, which is not yet widely studied in the literature, is discussed. For this purpose, the financial convergence of Turkey to G7 countries will be examined using the financial development indices of G7 countries and Turkey. Time series approach will be used as a method.

Method

In the study, Christopheles and Leon Ledesma (2011) FADF Unit Root test is applied to data. Christopheles and Leon Ledesma (2011) the basic idea behind the FADF unit Root Test is that trigonometric variables are used to test for breakages or large deviations. The difference between this test and the unit root test developed by Christopoulos and Leon-Ledesma in 2010 is that it allows the frequency of trigonometric terms to be fractional. Another important advantage of the test is that it allows a very simple analysis of whether the fractures are permanent or temporary.

Results

According to the analysis results, Turkey's Financial Development Index and Germany's and Canada's Financial Development Index difference series are stable at 5% meaning level. Turkey's Financial Development Index and the U.S. financial Development Index difference series are stable at 1% meaning level. Turkey's Financial Development Index and the Italy, Japan and G7 mean Financial

Development Index difference series are stable at 10% meaning level. But it is another conclusion reached that there is no convergence with Britain and France.

Conculusion and Discussion

In this study, the financial convergence of Turkey to the G7 countries is examined using the Financial Development Index calculated by the IMF. Unit root tests are used in convergence studies in the literature. Christopheles and Leon Ledesma (2011) Unit Root testing is also performed in this study. The data included in the analysis covers the period 1980-2017. As a result of the analysis, it is concluded that financial convergence has been realized with countries except England and France. After 1980, the expansion of the Turkish economy brought about a revival in the financial sector and important steps were taken for the development of the financial sector. But until the 2000s, the financial sector was shaken by major crises and targets were not reached. The regulations made especially for the banking sector in the 2000s significantly affected the efficiency, depth and reach of the financial sector and paved the way for the convergence of Turkey's Financial Development Index to that of the G7 countries.

SAĞLIK SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARININ PANDEMİ SÜRECİNDEKİ ÇALIŞMA YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN İŞ AHLAKI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Ayşe Gözde İYİCİL*

Öz

Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmesi ile birlikte sağlık çalışanlarına karşı artan ihtiyaç ve diğer taraftan böylesine kolay bulaşan bir virüsün söz konusu olması, sağlık çalışanlarını önceliklerini belirlemeye zorlamıştır. Sağlık çalışanlarının görevleri gereği hastalara karşı yerine getirmeleri gereken sorumluluklarının olmasının yanı sıra kendilerine, ailelerine ve çevrelerine karşı da sorumlu oldukları bir gerçektir. Buradan hareketle, derleme yöntemi ile yürütülen çalışmada sağlık sektörü çalışanlarının işe karşı bağlayıcı yükümlülüklerinin ahlak teorileri açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye’deki yazında pandemi ve meslek etiği ile ilişkili daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanmadığı, çalışma sorularının ahlak teorileri açısından daha önce incelenmediği gözlemlenmiştir. Çalışmada; teleolojik teorilerden faydacılık görüşüne göre sağlık çalışanlarının pandemi sürecinde işe devam etmeleri aslolan iken etik egoizm görüşüne göre çalışanların benmerkezli yaklaşımla işten ayrılmalarının ahlaki olarak kabul edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Deontolojik teorilere göre ise görev yükümlülüğü önem arz ettiğinden söz konusu süreçte ahlaki olan davranışın işe devam etmek olduğu yargısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş ahlakı, Meslek Ahlakı, Ahlak Teorileri, Pandemi, Covid-19

* Dr. Öğr. Üyesi. Ufuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, gozde.iyicil@ufuk.edu.tr

EVALUATING HEALTH CARE WORKERS' WORK OBLIGATIONS DURING A PANDEMIC PERIOD IN TERMS OF BUSINESS ETHICS

Abstract

Announced by the World Health Organization, people have faced a new disease called Coronavirus (Covid-19). Due to rising need for healthcare workers and easy contamination of this virus, healthcare professionals (HCP) have been forced to set their priorities. It is a fact that HCPs have responsibilities to their patients as well as to their families, friends, and colleagues. From this point of view, it was aimed to find out the binding obligations of HCPs in terms of moral theories. It is seen that there is no study about pandemic and work ethics in Turkish literature. According to utilitarianism view, it has been concluded that keeping work during the pandemic is essential, whereas according to self-centered approach that is ethical egoism view, leaving job can be accepted as moral. According to deontological theories, as duty obligation is important, it was concluded that the ethical behavior is to continue working.

Keywords: *Business Ethics, Work Ethics, Ethical Theories, Pandemic, Covid-19*

1. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan edilmesi ile birlikte bilinmeyen bir sürece girilmiş, bu durum daha başlangıç aşamasında olmasına rağmen sonuçlarının tüm dünyada ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda derin etkileri olduğu gözlemlenmiştir.

Pandemi ilan edilmesinden tam bir ay sonra Türkiye’de yedi bin dört yüz yirmi sekiz sağlık çalışanına Covid-19 tanısı konmuştur (Türk Tabipleri Birliği, 2020). Uluslararası Hemşireler Konseyi (ICN) pandemi ilanından üç ay sonra yaptığı açıklamada dünya genelinde en az iki yüz otuz bin sağlık çalışanın yeni tip korona virüse yakalandığı, altı yüzden fazla hemşirenin de virüs nedeniyle hayatını kaybettiğini kayıtlara geçirmiştir (Anadolu Ajansı, 2020). Bu doğrultuda görülmektedir ki hemşireler, doktorlar, teknisyenler ve diğer profesyonel sağlık çalışanları, Covid-19 pandemisi sebebiyle yüksek risk altında çalışmaktadır. Şüphe yok ki sağlık çalışanlarının büyük çoğunluğu ciddi risk altında olmasına rağmen çalışmalarını sürdürmektedir.

Yaşanan söz konusu kriz ile birlikte, sağlık çalışanlarına karşı artan muhtaciyet ve ötesinde böylesine kolay bulaşan bir virüsün söz konusu olması sağlık çalışanlarını önceliklerini belirlemeye zorlamıştır. Covid-19 hastalarına müdahale eden sağlık çalışanlarının hem kendileri hem de aileleri adına durumdan endişe duymaları oldukça olağandır. Sağlık çalışanlarının görevleri gereği hastalara karşı yerine getirmeleri gereken sorumluluklarının olmasının yanı sıra kendilerine, ailelerine ve çevrelerine karşı da sorumlu oldukları bir gerçektir. Buradan hareketle çalışmanın araştırma soruları şu şekilde oluşturulmuştur. Sağlık sektörü çalışanlarının pandemi süresince işe karşı bağlayıcı yükümlülükleri var mıdır? Eğer varsa, bu yükümlülük, kendisi, ailesi, iş arkadaşları gibi sorumlu olduğu diğer kişilere karşı olan yükümlülüklerinden üstün müdür? Bu sorular ahlak teorileri ile nasıl desteklenmektedir?

Literatürde Pandemi Ahlakı

Üzerinde uzlaşmış bir tanımı olmamasına rağmen aynı anda geniş kapsamlı, yüksek yayılma hızına sahip, toplumsal bağışıklığın minimumda ve bulaşıcılığın yüksek olduğu durumları içeren kavram, pandemi olarak tanımlanmaktadır (Morens, Folkers, Fauci, 2009). Tüm bu durumları içermesinin yanı sıra sonuçlarını öngörmenin zor olması, aşına olunmayan kişisel özgürlüklerin ihlaline neden olması, büyük finansal kayıplara sebep olması gibi farklı durumların da dahil olduğu Covid-19, pandemi olarak kabul edilmekte ve bu konuda sağlık çalışanlarına önemli bir rol düşmektedir (Pfefferbaum, North, 2020: 510).

Aynı zamanda büyük çaplı davranış değişikliğine sebep olması nedeniyle Covid-19 pandemisi küresel bir kriz olarak geçmektedir (United Nations Development Programme, 2020). Rutin hayata yansıyan bu önemli gelişme, sağlık sistemini daha karmaşık hale getirmiş ve rutin uygulamaların ötesinde, etik*, klinik uygulamalarda artan oranda ihtiyaç duyulan bir unsur haline gelmiştir.

Klinik uygulamaların yanı sıra salgın hastalık zamanlarında sektör çalışanlarının işe devam etme kararı da iş ahlakı kapsamında değerlendirilmektedir. Örneğin, pandemi döneminin henüz başında işten ayrılmak isteyen sağlık çalışanlarına kamuoyunda tepki gösterildiği gözlemlenmiştir. Bu tepkilerin ötesinde Sağlık

* Literatürde etik ile ahlak kelimelerinin farklı anlamlarda karşılık bulduğu görülmektedir. Esasen, ahlak ve etik kavramları referans veya kısıt oluşturan dünya kültürünün bir parçası olarak tanımlanabilir (Meyer ve Jepperson, 2000). Bu çerçevede ahlak, toplumun özelliklerini belirleyen normlar, davranış modelleri, değerleri ve standartlar olarak tanımlanmaktadır (Besio, Pronzini, 2014). Etik ise kendi içerisinde birçok alanı bulunan bu standartların felsefe dahilinde geniş araştırması, etüdü olarak bilinmektedir (Zimmerman, Vitelli, Hollowell-Zimmer, 2003). Geleneksel tanıma göre ahlak, bir kişinin iyi ve kötü, doğru ya da yanlış hakkındaki fikirleri iken etik, teorik olarak ahlak üzerine yapılan muhakemeyi, düşünceyi ifade etmektedir. Bu iki kavram çoğu zaman örtüşse de çalışma boyunca bu temel ayırım gözetilerek söz konusu iki kavram bu doğrultuda kullanılacaktır.

Bakanlığı tarafından Covid-19 salgınına yönelik tedbirler kapsamında 27 Mart 2020 tarihinde yayımlanmış olan genelge ile “*Pandemi dönemi dahilinde, söz konusu kararın çıkmasını takiben üç ay süresince, tüm sektörlerdeki bütün sağlık kurum ve kuruluşlarında görevi olup çalışan bütün sağlık personelinin kapsayarak bir sonraki duyuruya kadar söz konusu yerlerdeki tüm sağlık çalışanlarının görevlerinden ayrılmasına izin verilmeyeceği karara bağlanmıştır*” şeklinde bir irade beyanında bulunulmuştur (Ankara Tabip Odası, 2020). Benzer şekilde daha önce tecrübe edinilen SARS salgınında, ABD’de bazı eyaletlerde acil durumda halk sağlığı yetkilileri tarafından verilen emirlere itaatsizlikten sağlık çalışanları için lisans iptali, para cezası, hapis cezası uygulamalarında bulunulduğu bilinmektedir (Coleman, Reis, 2008: 1471). Kısaca, sağlık çalışanları için pandemi döneminde çalışma yükümlülüğü büyük bir kaygı oluşturmaktadır (Bevan, 2003: 979).

Farklı ülkelerdeki uygulamalara yer vererek örnekleri çoğaltmak mümkündür. Birleşik Krallık Hemşirelik ve Medikal Konseyi; hemşireler, hukuki olarak profesyonel bakım yapmakla yükümlüdür ve eğer kişi, yeterince bakım görmediği veya ihmal edildiği için zarar görmüşse mahkeme, bir hemşireyi kusurlu bulabilir, demektedir (United Kingdom Nursing and Midwifery Council, 2008). Öte yandan, profesyonel rehber niteliğinde etik analizler yapan Simonds ve Sokol (2009) ise, hekimlerin bakım yükümlülüğünün sınırsız olmadığını, bu sınırın; hekim uzmanlığı (göz doktoru ile enfeksiyon hastalıkları uzmanının karşılaştığı risklerin farklı olması), hekimin yüklendiği risk, hastaya yapılan tedavinin olası faydası, hekimin çoklu rollerinden kaynaklı (anne baba, eş, bakıcı) diğer ahlaki yükümlülüklerin güçlülüğü gibi çeşitli faktörler tarafından belirlendiğini savunmaktadır (Mounier, Jas, Coker, 2007: 923).

Malm vd. (2008), triaj (hasta önceliği belirleme) ve kaynak dağıtımı konularında pandemi dönemi insan kaynakları üzerine çalışmış, içinde bulunulan durum ne

kadar tehlikeli ve vahim olursa olsun sağlık çalışanlarının hastaya karşı mutlak bir şekilde bakım yükümlülüğü olduğunu, gönüllü olarak görevi kabul ettiğine dair sözleşmeye dayalı bir razı oluş olduğunu, bu sorumluluğu karşılığında bir şekilde ödüllendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Martin, S.D. (2011), pandemi sürecinde hemşirelerin çalışma istekleri ve yeteneklerini etkileyen faktörleri incelemiştir. Söz konusu katılımcıların yüzde doksanın bu süreçte çalışacağını belirtmesinin ötesinde çalışma isteklerini etkileyen birçok neden olduğunu ortaya çıkarmıştır. Buna göre, hemşirelerin kendilerine sağlanan kişisel koruma ekipmanları azaldıkça bu isteklerinin düştüğü, salgına ait aşı veya antiviral ilaç tedavisi olmadığı zaman ailelerini veya kendilerini risk altında gördüğü, bu durumun da yine çalışma isteklerini etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Ruderman vd. (2006) SARS salgını süresince sağlık çalışanlarının SARS hastalarına karşı çalışmaya karşı isteksiz oluşu sebebiyle bazılarının işi bıraktığını bazılarının da bu isteksizlik sebebiyle işten çıkarıldığını belirtmiştir. Aynı çalışmada, sağlık çalışanlarının kendi ve ailelerinin sağlıkları adına yetersiz koruyucu ekipmandan dolayı sıklıkla şikâyetle bulunduğu, ebeveyn yükümlülüğü ile çalışan yükümlülüğü arasında çatışma yaşadığı, özellikle başka kronik hastalığı olanların kişisel sağlıkları için korku duyduklarını belirtilmiştir.

Yüksek risk grubuna giren hasta bakımı üzerine bin uzman hekim ile yapılan bir çalışmada, hekimlerin yüzde sekseni hasta bakımını isteyerek yaptığı, yüzde kırkının diğerlerinin hayatını kurtarmak adına kendilerini riske atabileceğini, yüzde otuz üçünün aşı olmamış dahi olsa çiçek hastalığı virüsü yakalananlara müdahale edeceğini kaydetmiştir (Alexander, Wynia, 2003).

Belirtildiği üzere daha önce yapılan çalışmalarda sağlık çalışanlarının pandemi döneminde çalışma istekleri üzerinde durulmuş ancak bu durumun iş ahlakı

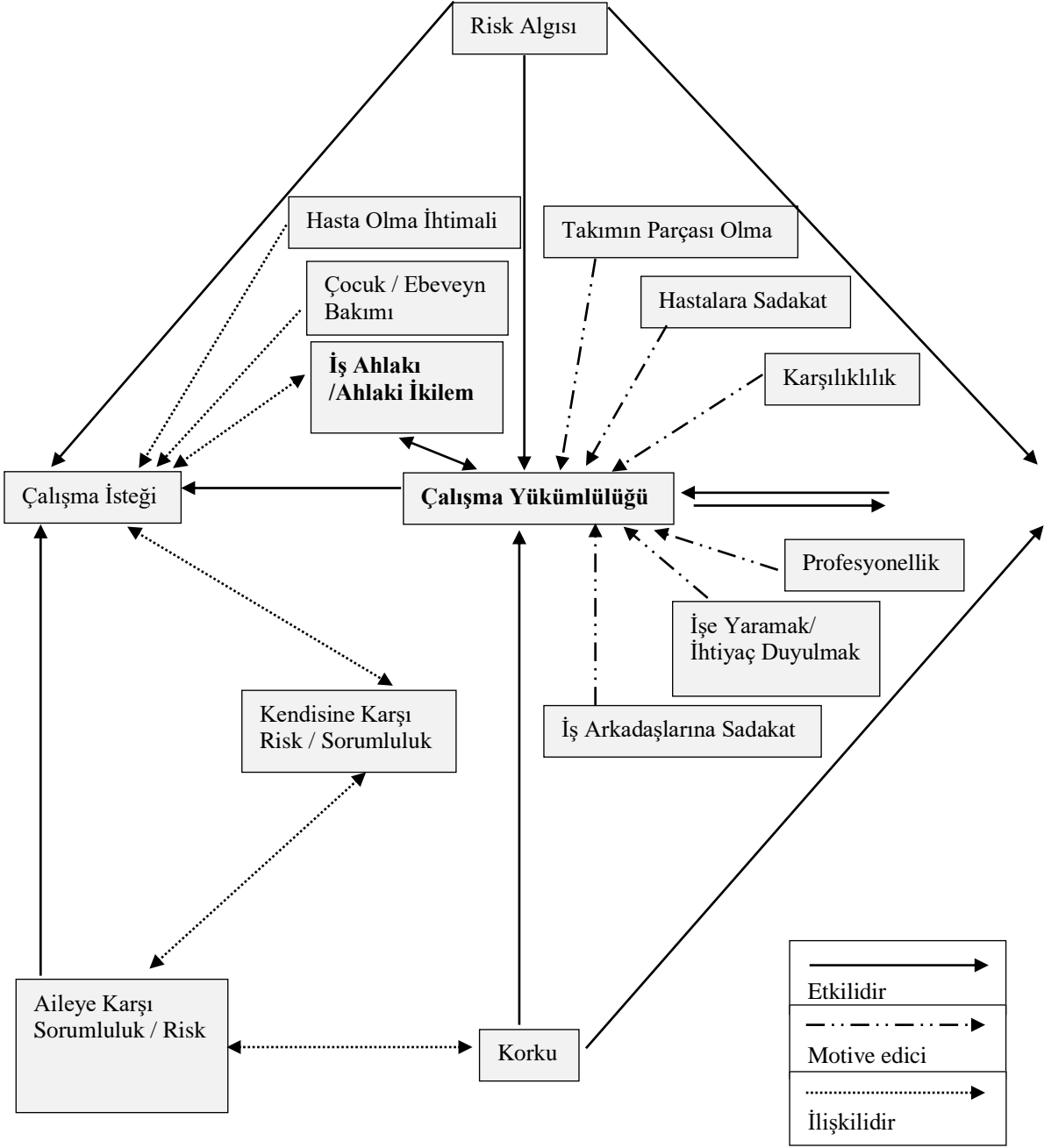
açısından incelenmediği görülmüştür. Sağlık çalışanlarının pandemi döneminde çalışma yükümlülüklerinin iş ahlakı kapsamında değerlendirilmesi literatürdeki bu boşluğu dolduracaktır.

İş Ahlakı ile Çalışma Yükümlülüğü İlişkisi

Literatürde, bireylerin, kendisine ve ailesine karşı yükümlülükleri tartışılmış ve desteklenmiş (örneğin Jeske, 1998, Sommers, 1986) olmasına rağmen özel yükümlülüklerin nitelendirilmesi ve betimlenmesi eksik kalmıştır (Tommasello, 2019). Bilinmektedir ki, ahlaki temellendirme teorisi (Graham vd., 2011), ve ilişki düzenleme teorisi (Rai & Fiske, 2011) sosyo-fonksiyonel dinamiklerin (grup aidiyeti ve sadakati gibi) ahlak içerisindeki önemini vurgulamaktadır. Ancak, bireylerin ailelerine karşı özel yükümlülüklerinin olduğu ne bir teorik çatı ile ne de ahlaki yargı ile tam olarak desteklenmektedir. Sadece güncel bir teori olan ahlaki işbirliği, aileye karşı yükümlülüklerin ahlaka uygunluğu üzerine önerilerde bulunmaktadır (Curry, Chesters, Van Lissa, 2019).

Sağlık çalışanlarının pandemi süreci gibi yüksek risk içeren durumlarda her biri diğerinden önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlar; (1) hastalara karşı sorumluluk, (2) gereksiz riskten korunmaya karşı sorumluluk, (3) kişinin ailesine karşı sorumluluk, (4) kişinin yokluğu durumunda diğer çalışma arkadaşlarının iş yükünün artacağı sebebiyle iş arkadaşlarına karşı sorumluluk, (5) topluma karşı sorumluluktur (Simonds, Sokol, 2009: 304). Bu sorumluluklardan hangisinin daha ağır basacağını söylemek oldukça zordur. Çeşitli bakış açıları geliştirilebileceği gibi bu çalışmada farklı teorilere yer vererek ahlaki çerçevede inceleme yapılmıştır.

Ives vd. (2009), sağlık çalışanlarının pandemi sürecindeki işe karşı tutumlarını incelemiş ve iş ahlakı ile çalışma yükümlülüklerinin aşağıdaki gibi şekil üzerinde konumlandırmasını oluşturmuştur.

Şekil 1: Sağlık Çalışanlarının Çalışma Yükümlülükleri İlişkileri, Ives, J., Greenfield, S., Parry, J.M. (2009). Healthcare workers' attitudes to working during pandemic influenza: a qualitative study. *BMC Public Health*, 9, 56: 4.

Yukarıdaki şekil, Ives vd. (2009) yapmış olduğu çalışmanın sadeleştirilerek güncellenmiş halidir. Söz konusu şekli detaylandırmak adına şu açıklamaları yapmak yerinde olacaktır. Sağlık çalışanlarının pandemi döneminde çalışma yükümlülüğünü etkileyen birçok unsur bulunmakla birlikte risk algısı, hasta olma ihtimali korkusu, bunlara rağmen kişisel seçim ve çalışma isteği gibi kriterler çalışma yükümlülüğünü doğrudan etkilemektedir. Bunların yanı sıra yaşanan ahlaki ikilem ile iş ahlakı algısı da çalışma yükümlülüğü üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. İş ahlakı aynı zamanda çalışma isteği ile ilişkili iken çalışma isteği yine kişinin kendisine karşı sorumluluğu ile ilişkilendirilmektedir. Çalışılan kurumda veya pandemiye karşı yapılan savaşta takımın bir parçası olma hissi, hastalara karşı sadakat, karşılıklılık ilkesi, profesyonellik, ihtiyaç duyulduğunu hissetmek ve iş arkadaşlarına karşı sadakat gibi durumlar da çalışma yükümlülüğünü destekleyici, motive edici güçtedir.

İş ahlakı konularındaki anlaşmazlıklarda temel etik teorilerine ihtiyaç duyulduğu ve bu teorilerin olayların çözümünde hayati öneme sahip olduğu konusunda iş ahlakı üzerine çalışanlar tarafından etik teorinin önemi üzerine uzlaşa bulunmaktadır (Derry, Green, 1989: 525). Dolayısıyla, sağlık çalışanlarının pandemi dönemindeki iş yükümlülüklerinin değerlendirilmesi için ahlak teorilerinin açıklanması uygun olacaktır.

İş Ahlakı Kapsamında Ahlak Teorileri

Geçmişini insanlık tarihi kadar geriye götürebileceğimiz ahlak kavramı, felsefi anlamda binlerce yıldan beri tartışılmaktadır. Ahlak, mutlak doğru olduğu düşünülen ya da belirli bir yaşamım algısından doğan davranış kuralları bütünü

Sağlık Sektörü Çalışanlarının Pandemi Sürecindeki Çalışma Yükümlülüklerinin İş Ahlakı Kapsamında Değerlendirilmesi olarak ifade edilmektedir (Cevizci, 1999: 7). Daha genel tanımlama ile iyi ile doğru olanın veya kötü ile yanlış olanın ne olduğunu belirleyen davranım kodu, kurallar ve ilkeler bütünü şeklinde açıklanabilmektedir (Özgener, 2009: 6). Aynı zamanda bir değerler sistemi olarak ortaya çıkan ahlak, insanların tüm tavır ve davranışlarını belli ölçütlerle kontrol edilmesini ve değerlendirilmesini sağlar (Gökalp, 2010). Ahlakın etimolojik anlamı da aynı şekilde, insanın varoluşu ile değerler yapısının ayrılmaz bütünlüğüne ve bunun eylemde ortaya çıkan yönüne dikkat çekmektedir. Ayrıca ahlak, insan davranışlarını şekillendiren kurallar ve ilkeler ile ilgilidir ki bu da ahlakın yol gösterici yönünü bize göstermektedir. Bu kurallar ve ilkeler ile ilgili öncelikle insanın karakter yapısını, davranışını, ilgili değerlemelerini, davranışlarını yönlendirmesi için riayet ettiği kaideleri göstermektedir (Kılıç, 1993). Bilindiği üzere, ahlak, insan eylemi üzerine kuruludur ve bu eylemin ahlaki açıdan değerlendirilmesi için özgür irade ile yapılmış olması gereklidir. Daha açık bir ifade ile o eylemi yapan kişinin, kendi isteğiyle ve o eylemin sonuçlarını bilip katlanarak eylemi gerçekleştirmiş olması gereklidir.

İş ahlakı, iş hayatında karşılaşılan ve pratikte kullanım alanı bulan, uygulamaya dayalı bir ahlak öğretisi olup yaşanılan tüm ahlaki sorunları ahlak teorileri çerçevesinde değerlendirmektedir (Arslan, 2012: 19). Lewis'e (1985) göre iş ahlakı, spesifik durumlarda doğru ve gerçek davranış için kişiye rehberlik eden ahlaki kurallar, ilkeler, standartlar, mesleki kurallar bütünüdür. Lacovino'ya (2002) göre ise iş ahlakı, hukuka uygun, insanlara ve çevreye saygılı olarak kabul edilebilir, makul kurallar ve düzenlemeler ile çalışanların ve yöneticilerin doğru ve yanlış arasındaki fark üzerine kurulu gerçekçi davranışı olarak tanımlanmaktadır. Whetsone (2001:106) ahlak teorilerinin iş hayatına uygulanması üzerine bir rehber oluşturmuştur. Söz konusu rehber, temelde aşağıdaki aşamaları içermektedir:

1. Ampirik temellendirilmiş normatif önerilerde bulunulması,
2. Değer oluşturulması ve geliştirilmesi ile ilgilenmesi ve böylece gerçek anlamda değişen davranışların söz konusu olması,
3. Eylemin kendisi kadar eylemi yapan kişilerin öneminin farkına varılması,
4. Çevresel durum ve kültürel ortamın oyunculara ve oyuna etkisinin göz önünde bulundurulması.

Görüldüğü gibi iş ahlakı, ahlak teorilerinden bağımsız değildir. Bilakis temel dayanağını bu teorilerden almaktadır.

Ahlak Teorileri Üzerinden Çalışma Yükümlülüklerinin Değerlendirilmesi

Teori ile pratiği birleştiren yapıda olan iş ahlakı, günlük iş hayatında ahlak teorilerini karşımıza çıkarmaktadır. Ahlak felsefesi, ahlakı kendine konu edinen bir felsefe disiplini ve pratik alandaki ahlak uygulamalarını teorik açıdan inceleyerek sorgulanmasını sağlar. Kısaca belirtmek gerekirse; ahlak teorileri, yaşama ait hareket ve davranışlar üzerine çalışmalar yapmaktadır (Eren, 2015: 735).

Ahlak teorileri temelde betimleyici ahlak teorileri ve normatif ahlak teorileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrım ilk olarak 1930 yılında C. D. Broad tarafından yapılmış ve bu tarihten itibaren ahlak felsefesi için temel ayrım olarak kabul görmüştür (Vallentyne, 1987: 21). Buna göre betimleyici ahlak teorileri, halihazırda olan ahlaki olayları tanımlarken normatif teoriler, davranışların nasıl olması gerektiği üzerine yoğunlaşarak davranışlar üzerine genel kurallar ve kaideler geliştirmektedir (Arslan, 2005: 2).

Çalışma gereği, pandemi döneminde sağlık çalışanlarının görev yükümlülüğüne dair yaşadığı ahlaki ikilem inceleneceğinden çalışma normatif teoriler üzerinden yürütülecektir.

Normatif ahlak teorileri, sonuçsalcı teoriler (teleolojik) ve aynı zamanda haklar teorisi veya ödev ahlakı olarak da adlandırılan sonuçsal olmayan teoriler (deontolojik) olmak üzere temelde ikiye ayrılmaktadır (Arslan, 2005: 2). Teleolojik teorilere göre bir eylemin yanlışlığı sadece onun gerçek veya olası sonuçlarına dayandırılmakta iken deontolojik teorilerde bir eylemin yanlışlığı gerçek veya beklenen sonuçları yerine bazı kriterlere dayandırılmaktadır (Koehn, 1974: 74).

Whetstone (2001: 103) teleolojik ve deontolojik teorileri iş ahlakı ile ilişkilendirerek tablo halinde görselleştirmiştir. Teleoloji ile deontoloji teorileri özetlenmiş hali ile karşılaştırmalı olarak Tablo 1’de görülebilir.

Tablo 1: Sonuçsalcı ve Sonuçsalcı Olmayan Teorilerin Karşılaştırması

	Teleoloji	Deontoloji
Temel Odağı	Sonuçlar; Eylemin maliyeti ve faydası	Ödevler; Ahlaki yükümlülükler Eylemin tekrarlanması
Doğru Eylem	Mutluluğun maksimize edildiği en iyi sonucu destekler	Rasyonellik ile desteklenen ahlaki ilke ile uyumlu olması

Kaynak: Whetstone, J.T. (2001). How virtue fits within business ethics. *Journal of Business Ethics*, 33:101–114.

Tablo 1’de de görüldüğü üzere teleolojik yaklaşımların temel odağı eylemin maliyeti, faydası ve sonucu iken deontolojik teorilerin odağı ödevler ve ahlaki

yükümlülüklerdir. Yine doğru eylemin açıklaması, teleolojik teorilerde mutluluğun maksimize edilmesi sonuçlar üzerinden değerlendirilirken, deontolojik teorilerde rasyonellik ile desteklenmektedir.

Teleoloji, Yunanca sonuç veya amaç anlamına gelen telos kelimesinden türetilmiştir (Kapu: 65). Teleolojik teorilerde eylemlerin sonuçları önem taşıdığından bir eylem tek başına doğru ya da yanlış değildir o eylemin doğru veya yanlış oluşunu eylemin sonucu belirlemektedir. Teleolojik teoriler, felsefi anlamda egoizm ve faydacılık olarak ikiye ayrılmaktadır (Doğan, 2006: 7). Her iki durumda da eylemin sonucu üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Kısa olarak belirtmek gerekirse bir eylemi ahlaklı yapan şey; egoizm yaklaşımına göre kişisel çıkarın tatmin olması iken faydacı görüşe göre ise verilen karardan çoğunluğun mutlu olmasıdır.

Faydacılık, sonuçsalcılığın bir dalı olup neyin doğru neyin yanlış olduğunu tanımlamakta ve maksimum sayıda kişinin maksimum mutluluğunu amaçlamaktadır (Scruton, 2006). Antik Çağ'ın mutlulukçu öğretilerine dayanan faydacılık, toplum mutluluğunu ön planda tutan bir ahlaki öğreti olarak kabul görmektedir (Özlem, 2015: 69). Bu öğreti, normatif ahlak teorileri arasında yer almakla birlikte epistemolojik açıdan rasyoneliteni temel almaktadır (Osman, 2007: 13). Her ikisi de sonuçsalcılık çatısı altında olsa da egoizmden ayrılan faydacı yaklaşıma göre kararlar çoğunluğun faydasına hizmet edecek şekilde verilmekte, çıktılarının, uygulamaların ahlakiliğini belirleyeceği düşünülmektedir. Bu yaklaşıma ait düşüncede toplumun en fazla faydasına olan durumda bazı kişilerin zarar görmesi kabul edilebilir (Mack, 2004: 69). Faydacılık, mutluluk arayışında en fazla çıktıyı ya da değeri getiren son resim üzerine konuşmaktadır (Cohen, 2001: 581). Alternatif teoriler mutluluğun tanımı nedir, haz ve acı arasındaki ilişki nedir gibi soruları sorgulamaktadır (Walker, 1974: 426). Faydacılık yaklaşımına göre, insanın hazzı yönelme ve acıdan kaçma prensibi,

daha çok toplumsal açıdan ele alınmakta dolayısıyla bu perspektiften bakıldığında hem birleştirici hem de ayrıştırıcı bir teori olduğu görölmektedir (Audi, 2007: 5).

John Stuart Mill (1806-1873); faydacı görüşe dayanarak iyinin ve doğrunun seğıimlere bağlı olduğunu düşünmekte ve haz ve acının, niteliğine göre göreceli olduğu durumlarda kullanışlıdır, bir bireyden diğerine göre değişiklik göstermektedir demektedir (1956: 16- 98). Mill, bireyin haz ve mutluluğunu ifade ederken kişinin, olabildiğince egoist davranışlardan kaçması gerekliliğini vurgulayarak, diğerlerinin de yararını kapsayan ahlaki ilkeler topluluğu üzerine düşünmüş hem bireyin hem de toplumun ortak haz ve mutluluğu üzerine teori geliştirmiştir. Bu nedenle egoizm ile özgeciliği birleştirmeye çalıştığı söylenebilir (Özlem, 2015: 73). Mill (1956), eylemin etkilerini doğrudan ve dolaylı (yan etkileri), kısa ve uzun dönem olmak üzere değerlendirmiştir.

Faydacı görüşü savunan Jeremy Bentham (1982: 14), olabildiğince çok insanın iyiliğini (ya da mutluluğu) desteklediği sürece bir eylem ahlaki olarak doğrudur görüşündedir. Bentham'a göre fayda; verilen bir karardan insanların çoğunluğunun avantaj, yarar, haz veya mutluluk sağladığı durum olarak açıklanmaktadır. Ancak böyle bir yaklaşımın, mutluluk kavramının sübjektif olmasından dolayı genel geçer bir fayda önerisinde bulunması ve gerçek hayatta uygulanması kolay olmayacaktır. Faydacılığa getirilen eleştiriler de faydanın net olarak ölçülememesi noktasında karşımıza çıkmaktadır.

Faydacı görüşün salt objektifliği öneremediğini görmekteyiz. Karar vericinin birçok insan üzerinde (belki milyonlar) kararlarının sonucunun etkisinin olumlu mu yoksa olumsuz mu olacağını belirlemesi gerekmektedir.

Etik egoizm veya etik bencillik, bireyin kendi menfaatlerini birincil konuma yerleştirmesinin ahlak açısından bir sorun oluşturmayacağını ve hatta ahlaklı

davranışın ön koşulunun her şeyden önce bireyin öz çıkarlarının tatmin edilmesi olduğunu öne süren bir yaklaşımdır (Fettahoğlu-Hallier, 2020: 84). Başka bir tanımlama ile etik egoizm, ahlaki olanın kişisel çıkarı en çok hizmet eden şey olduğunu söyleyen ahlaki öğretilerdir (Elmalı, 2005: 111). Etik egoizm, sadece kişisel çıkarı maksimize eden eylemlerin ahlaki olabileceğini savunmamaktadır (Pojman, Fiese, 2012: 82). Aslında burada vurgulanması gereken, etik egoizmde, başkalarının yararına olan eylemlerden kaçınmak değil, bireyin menfaatine olan eylemlerin başkalarına da yarar sağlayabileceği ya da başkalarına fayda sağlayan bir eylemin uzun vadede kişinin kendisine yarar sağlayabileceği durumlar da kabul gördüğüdür.

Bu alanda yer etmiş Thomas Hobbes'a göre (1588-1679) bir eyleminin çıkış noktası olan temel motivasyonu ölümden kaçıştır (nefsini koruma). Modern dönem felsefesinin temellerinin atıldığı on yedinci yüzyılda, Leviathan adlı eserinde "İnsanların doğal hali sürekli birbiriyle çekişme içinde olduğu haldir" ifadesi ile yeni bir ahlak düşüncesini şekillendiren Hobbes, bireysel çıkarların insan eyleminin en önemli motivasyon noktası olduğunu öne sürerek insan doğasının bencil, diğer bir deyişle egoist olduğunu vurgulamaktadır (Fettahoğlu-Hallier, 2020: 78). Hobbes (1960) bütün davranışların sadece bir durum ile ilgili olduğuna inanmaktadır. Hobbes destekçisi görüşe göre devamlı olarak herkes kişisel çıkarını gözetmektedir. Hobbes (1960), özgeçil motivlerin toplumdan olumlu geri dönüşler alınması gibi (sosyal tanınma, prestij kazanma gibi) sebeplerle egoistik temelli olduğunu düşünmektedir. Hobbes ayrıca insanı diğer canlılardan ayırt edici özellikler olarak konuşma, geleceği düşünebilme, ölüm korkusu, akıl ve akıl yürütmeyi çözümlenmenin temel kavramı olarak görmektedir (Aktaş, 2014: 46). Çalışma konusu ile ilgili olarak daha detaylı belirtmek gerekirse Hobbes, ayırıcı bir nitelik olarak geleceği düşünebilmenin insanın gelecekte; arzuladığı iyi şeylerin yanında kötü şeylerin de olabileceğini bilmesi

ve bu durumun insanda belirsizlik ve tedirginlik hali yarattığını vurgulamaktadır (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 188; Aktaş, 2014: 46).

Baruch Spinoza (1632-1677) felsefi anlamda özellikle özgürlük kavramı üzerinde durmuş, ahlaki egoizme farklı bir yaklaşım getirmiştir. Spinoza'ya göre özgür bir insan herkesin mükemmelliğini aramasına rağmen neticede kendi mükemmelliğini aramaktadır (Spinoza, 1954: 311-318). Farklı bir ifade ile "özgür" insan kendi mükemmelliğini elde etmek için başkalarının mükemmelliğini istemektedir demektir. Spinoza, Ethica'nın birinci bölümünde özgür kavramını "sadece kendi doğası gereği zorunluluğuyla mevcut ve tesiri sadece kendisiyle gerçekleştirilmiş bulunan şey olarak tanımlamaktadır (Spinoza, 2016: 32).

Sonuçsalcı yaklaşıma sahip olan David Hume'un görüşlerinin Hobbes ve Spinoza'dan farklı olduğu görülmektedir. Hume'a göre (1711-1776) "iyi" sıradan hislerle tanımlanamaz ancak (sosyal) onaylanma veya kınanma gibi içsel hislerle açıklanabilmektedir. İyi olan, bilgilendirilmiş ve tarafsız izleyicilerin onaylayabileceği şeydir. Öz olarak diyebiliriz ki Hume'a göre hisler, ahlaki hükümlerin temelidir (Hume, 1962: 5). Hume (1983: 42), ahlaki kuralların ihlali ile ortaya çıkabilecek potansiyel zararların farkında olduğumuz için erdemliyiz demektir. Hume, ahlaki davranışı, gerçeklik hakkındaki inançlarımıza dayandırmakta, bu inançları da sosyal kabul görme ile ilişkilendirmektedir. O'na göre toplum tarafından onay veya kınanma, ahlaki hislerdir ve davranışları etkilemektedir.

Sonuçsalcı teorilerden ayrı olarak normatif ahlak teorileri içerisinde değerlendirilen deontoloji; bir eylemin ahlakiliği, sonuçlarından bağımsız olarak eylemin zarar verme durumu kesinlikle kabul edilemez düşüncesine dayanmaktadır (Garbutt vd., 2011). Deontoloji, eski Yunan dilindeki görev,

yükümlülük anlamına gelen “Deontos” ile bilgi, bilim anlamına gelen “Logos” kelimelerinden türemiştir (Akdur, 2003: 8). Görev bilgisi, yükümlülük bilgisi ve mesleki açıdan karşılığı ise dahil olduğu meslek gruplarının hem bilip hem de uygulama zorunluluğu olan ödevler, yükümlülükler ve kaideler bütünü olarak ifade edilmektedir (Arda, 2004: 21). Teori, kurallar, yükümlülükler, kişinin kendisine, ailesine, çevresine ve diğerlerine karşı yükümlülüklerine odaklanmaktadır. Bu teori için bir eylemin sonucundan ziyade onu harekete geçiren güç önemlidir denilebilir (Brandy, Dunn, 1995: 389). Deontoloji perspektifinden bakan Immanuel Kant (1724-1804) eylemleri doğru veya yanlış olarak tanımlarken, olası sonuçlarını hiçbir zaman bilemeyeceğimiz için sonuçlarının hesaba katılmaması gerektiğini düşünmektedir. Kant’a göre birey, sadece bilme eylemi ihtiyacı içerisinde olan bir varlık değil çevresinde olanları anlayıp teoriler oluşturan ve aynı zamanda yapması gerekenler üzerine bilgiye sahip olup pratik aklı ile eylemde bulunabilen bir varlıktır (aktaran, Öktem, 2007). Kant’a (1959) göre, ahlaki ilkeler genel geçer olmalı ve değiştirilmesi mümkün olmamalıdır. Ayrıca Kant (2003), ahlaki ilkelerin tecrübe ile değil rasyonel olarak belirlenmesi gerekliliğini savunmaktadır. Kant’a göre ahlak, teoride kalmayıp uygulamaya yöneliktir ve bunu desteklemek için teorik arka plan gerekmektedir (Kant, 1984). Kant’a göre (1959: 39), bir eylem ancak o eylemin kuralları sürekli olarak bütün rasyonel bireyler tarafından uygulanabilecekse ahlaki olarak doğrudur. Bir konuda ne yapmalıyım diye ikilemde kalınırsa, bütün rasyonel insanlar aynı durumda ne yapmalıdır şeklinde cevaplanarak sonuca varılmalıdır demektedir. Bir eylemin doğru ya da yanlış olması sonucundan ziyade sürekli mutlak ahlaki doğruluğa dayanmalıdır (Kant, 1959: 40).

Yukarıda açıklanan teorilerden yola çıkarak sağlık çalışanlarının pandemi dönemindeki çalışma yükümlülükleri ahlak teorileri çerçevesinde şu şekilde tablolştırılabilir.

Tablo 2: Çalışma Yükümlülüklerinin Ahlak Teorilerine Göre Değerlendirilmesi

TEORİLER	AÇIKLAMA	SONUÇ
Teleolojik Teoriler	Egoizm Bireyin kendi menfaatlerini birincil konuma yerleştirmesinin ahlak açısından bir sorun oluşturmayacağını ve hatta ahlaklı davranışın ön koşulunun her şeyden önce bireyin öz çıkarlarının tatmin edilmesi olduğunu öne süren bir yaklaşımdır.	İşten ayrılabilir.
	Faydacılık Toplumun en fazla faydasına olan durumda bazı kişilerin zarar görmesi kabul edilebilir. Çoğunluk için iyi olan, en fazla iyiyi üretmesi beklenen sonucu doğuracak olan doğru eylemdir.	İşe devamlılık esastır.
Deontolojik Teoriler	Kant Ahlakı Olası sonuçlar hiçbir zaman bilinmeyeceği için eylemin sonuçları hesaba katılmadan çoğunluğun menfaatine aksi bir durum olsa dahi her bir hastanın iyiliği düşünülerek karar alınır.	İşe devamlılık esastır

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, sağlık çalışanlarının pandemi sürecinde çalışma yükümlülüğü iş ahlakı kapsamında etik teoriler çerçevesinde incelenmiştir. Sağlık sektörü çalışanlarının pandemi süresince işe karşı bağlayıcı yükümlülükleri var mıdır, eğer varsa, bu yükümlülük, kendisi, ailesi, iş arkadaşları gibi sorumlu olduğu diğer kişilere karşı olan yükümlülüklerinden üstün müdür ve bu konu ahlak teorileri ile nasıl desteklenmektedir sorularından hareketle ilgili konu üzerine literatürde yer etmiş genel felsefi görüşler paylaşılmış, bu görüşlerin sadece

teorik olmadığı, çalışma yükümlülükleri üzerinden tartışılarak pratikte uygulama olanağı olduğu da gösterilmiştir.

Çalışmada üç temel ahlaki ekol açıklanmıştır. Bu ekollerden hiçbirisi doğrudan pandemi döneminde sağlık çalışanları için iş yapma zorunluluğu bulunmaktadır ya da bulunmamaktadır şeklinde bir önerme sunmamaktadır. Çalışmada, ahlaki ekoller açıklanarak söz konusu teorilerden konu ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur.

Teleolojik teoriler dahilinde faydacı görüş; doğru eylemin, çoğunluğun iyiliğine olan hareket olduğunu savunmaktadır. Hutcheson, Bentham ve Mill tarafından önerilen bu faydacı görüşe göre, çoğunluğun menfaatine olan en iyinin gerçekleştirilmesi, bir kararla çoğunluğun avantajlı konuma gelmesine dayanmaktadır (Wilson, 2007). Mill'in (1867) kendi etik önerilerinde çoğunluğun menfaatine olan en iyiyi önerdiğini aynı zamanda bu önermeyi işlevsel olarak temel aldığı görülmektedir. Mill (1867; 53); "her bir insanın mutluluğu bu insan için iyidir, öyleyse genel iyilik tüm insanların toplamının iyiliği olmalıdır" demiştir. Aslında daha çoğun iyiliği için iyilik düşüncesi, faydacılığın anahtar cümlesidir. Faydacılık adalet ile birlikte çalışmaktadır. Özetle, faydacı görüşe göre, çıkış noktasının çoğunluğun menfaatine olan faydanın maksimize edilmesi olarak belirlenmesi ahlaki karar vermeyi kolaylaştırmaktadır. Buradan yola çıkarak, faydacı görüşe göre; sağlık çalışanlarının kendi ve ailesinden sayıca daha çok olan Covid-19 hastalarına bakmakla yükümlü olduklarını dolayısıyla işlerine devam etmeleri gerektiği kanısına varmak mümkündür. Bu perspektiften bakıldığında, faydacı görüşe göre ahlaki olan işe devam etmektir sonucuna varılmıştır.

Etik egoizm; önceliğin, bireyin kendi çıkarlarında olması gerektiğini, ahlaki olan eylemin kişisel çıkara en çok hizmet eden eylem olduğunu savunan bir görüştür. Etik egoizm, diğerlerine etkisinden ziyade bireyin olumlu anlamda menfaatine

Sağlık Sektörü Çalışanlarının Pandemi Sürecindeki Çalışma Yükümlülüklerinin İş Ahlakı Kapsamında Değerlendirilmesi

olan şeye odaklanmaktadır (Burgess-Jackson, 2013). Etik egoizm; insan davranışı, özellikle kişisel menfaat üzerine dayandırılmalıdır şeklinde açıklanmaktadır (Facione, Scherer ve Attig, 1978;45). Etik egoizme ait farklı kişiler tarafından yapılan önermeler bulunmaktadır. Bu görüşlerin şüphesiz etik egoizmin kişinin kendi menfaatini düşünmesini özelliklerini vurgulamaktadır (“Her ve bir kişi kendisini gözetmek durumundadır” (Emmons, 1969; 311). “Herkes kendi refahını düşünmelidir” (Duff, 1977, 199). “Benim tek sorumluluğum öncelikli olarak kendi çıkarlarımı gözetmektir (Hospers; 1961;10).). Baier etik egoizmi daha açık bir ifade ile kendi bilgimiz, tercihlerimiz, beğenilerimiz ışığında olabildiğince daha zengin ve daha değerli kılacak hayat planı yapmaktayız şeklinde tanımlamaktadır (Baier, 1966; 220). Buna göre tüm yapılan açıklamalar ışığında kendisi için endişe duyan sağlık çalışanının etik egoizm bakış açısıyla işten ayrılması ahlaklı bir davranıştır sonucuna varılmaktadır.

Kant, eylemleri doğru veya yanlış olarak tanımlarken, olası sonuçlarının hiçbir zaman bilinemeyeceği gerekçesi ile bir eylemde bulunurken sonuçlarının hesaba katılmaması gerektiğini düşünmektedir. Daha genel bir ifade ile deontolojik teoriler, sonuçları ne olursa olsun doğru eyleme dayanan kurallar üzerine temellendirilmiştir. Kant ahlakına göre; bir eylemin doğru ya da yanlış olması sonucundan ziyade eylem, sürekli mutlak ahlaki doğruluğa dayandırılmalıdır. Özetle; deontolojik teorilere göre bir konuda ne yapmalıyım diye ikilemde kalınırsa, bütün rasyonel insanlar aynı durumda ne yapmalıdır şeklinde cevaplanarak sonuca varılmalıdır demektedir. Bu durumda pandemi nedeniyle bütün sağlık çalışanlarının işten ayrılması büyük sorunlara sebep olabilecektir. Dolayısıyla deontolojik teorilere göre sağlık çalışanlarının görev yükümlülüklerinin bilincinde olup işlerine devam etmeleri ahlaki olan davranıştır.

Bu çalışmanın güçlü ve zayıf yanları şöyle sıralanabilir. Öncelikle, bu yüzyıl içerisinde yeni tecrübe edilen bir konu olan pandemi ile alakalı olması sebebiyle ilgili konuda dünya çapında az sayıda yayın olması, spesifik bir konu olarak iş ahlakı konusunun özel bir alt alanı olan tıp etiğini ilgilendiren bir çalışma olması, ahlak teorilerini bütüncül bir şekilde konu alarak uygulamaları karşılaştırmalı olarak incelemesi güçlü yanları olarak sıralanabilir. Sadece niteliksel olarak çalışılması zayıf yön olarak düşünülebilir. Dolayısıyla, bu çalışma, benzer konularda yapılacak çalışmalara teorik ve niteliksel olarak nc ve ışık tutar nitelikte olup daha sonra bu konuda yapılacak çalışmalarda nicel veri ile desteklenmesi tavsiye edilebilir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M.A, Köker, L. (2009). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Akdur, R., Erdem, A. (2003). *Tıbbi Etik ve Meslek Tarihi*, Ankara: Songur Yayıncılık.
- Aktaş, Z. (2014). *Thomas Hobbes'ta etik*. Erzurum: Yüksek Lisans Tezi.
- Alexander C. Wynia, M. (2003). Ready and willing? Physicians' sense of preparedness for bioterrorism. *Health Affairs*, 22, 189–97.
- Arda, B. (2004). *Etiğe kavramsal giriş ve temel yaklaşımlar-Bilim Etiği ve Bilim Tarihi*, Editörler: Arda B, Kâhya E, Gül Bt. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Arslan, M. (2005). *İş ve Meslek Ahlakı*. Ankara: Siyasal Yayınları.
- Arslan, M. (2012). *İş ve Meslek Ahlakı. Dünya ve Türkiye Örnekleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Audi, R. (2007). *Moral Value and Human Diversity*. London: Oxford University Press.
- Baier, K. (1966). "Moral Obligation," *American Philosophical Quarterly* 3: 210-26
- Bartels, D. M, Bauman, C.W., Cushman, F.A., Pizarro, D.A., and McGraw, A.P. (2016). *Moral judgment and decision making*. İçinde G. Keren & G. Wu (Eds.), *The Wiley Blackwell handbook of judgment and decision making*. England: Wiley
- Besio, C., Pronzini, A. (2014). Morality, Ethics, and Values Outside and Inside Organizations: An Example of the Discourse on Climate Change. *J Bus Ethics* 119, 287–300
- Bevan, J. C., Upshur, R. E. (2003). Anesthesia, ethics, and severe acute respiratory syndrome. *Canadian Journal of Anaesthesia, Journal Canadien D'anesthesie*, 50, 977-979.

- Broad, C.D. (1930). Five types of ethical theory. *Journal of Philosophical Studies*, 5(19), 463-465.
- Cevzici, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cohen, J. (2001). Appreciating, understanding and applying universal moral principles. *Journal of Consumer Marketing*, 578-594.
- Coleman C. ve Reis A. (2008). Potential penalties for health care professionals who refuse to work during a pandemic. *JAMA*, 299 (12), 1471-1473.
- Curry, O.S., Chesters, J. M., ve VanLissa, C. J. (2019). Mapping morality with a compass: Testing the theory of 'morality-as-cooperation' with a new questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 78, 106-124.
- Doğan, İ. (2006). Medya ve etik: Eleştirel bir giriş, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 23, 1 -26.
- Duff, A. (1977). "Psychopathy and Moral Understanding," *American Philosophical Quarterly* 14: 189 -200
- Brandy, F.N., Dunn, P.C. (1995). Business meta-ethics: An analysis of two theories. *Business Ethics Quarterly*, 5(3), 385-398.
- Burgess-Jackson, K. (2013), "Taking egoism seriously", *Ethical Theory and Moral Practice*, Vol. 16 No. 3, pp. 529-542, available at: www.jstor.org/stable/24478617 (accessed 12 June 2020).
- Derry, R., Green, R.M. (1989). Ethical theory in business ethics: A critical assessment. *J Bus Ethics* 8, 521-533
- Elmalı, O. (2005). *Bertrand Russell'da Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Elmalı, O. (2007). *George Edward Moore'da etik*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Emmons, D. (1969). "Refuting the Egoist," *Personalist* 50 (1969): 309-19
- Eren, M. (2015). Uygulanabilirlik sorunu açısından söylem etiği ile küresel ahlak düşüncesinin karşılaştırılması, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*. 13(2), 735-750.

- Facione, P. A., Scherer, D., Attig, T. (1978). *Values and Society*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.
- Freeman, S. (1994). Utilitarianism, Deontology, and the Priority of Right, *Philosophy & Public Affairs*, 23;4, 313-349.
- Geale, K.S. (2012). *The ethics of disaster management. Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 21(4), 445–462.
- Garbutt, G., Davies, P. (2011). Should the practice of medicine be a deontological or utilitarian enterprise? *Journal of Medical Ethics*. 37: 267-270.
- Gökalp, N. (2010). *Duygu ve Etik*. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Graham, J., Nosek, B., Haidt, J., Iyer, R. (2011). Mapping the Moral Domain. *Journal of Personality and Social Psychology*. 101(2): 366-85.
- Hallier, F.M. (2020). Felsefede Egoizm. *Gorgon*. 11, 78-91.
- Hospers, J. (1961). "Baier and Medlin on Ethical Egoism," *Philosophical Studies* 12 (1961): 10-16
- Hume, D. (1962). *Treatise on Human Nature*, Clarendon Press.
- Hume, D. (1983). *Din Üstüne*, Çeviren Mete Tunçay, İstanbul.
- Imhof, U. (1995). *Avrupa'da Aydınlanma*, Çeviren Şebnem Sunar, İstanbul.
- Ives, J., Greenfield, S., Parry, J.M. (2009). Healthcare workers' attitudes to working during pandemic influenza: a qualitative study. *BMC Public Health*, 9, 56.
- Jeske, D. (1998). Families, friends, and special obligations. *Canadian Journal of Philosophy*, 28, 4, 527–555.
- Kant, I. (1959). *Foundations of the metaphysics of morals: and what is enlightenment?* Liberal Arts Press, NewYork.
- Kant, I. (1984). *Sürekli (Ebedî) Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kant, I. (2003). *Ethica*. İstanbul: Pencere Yayınları.

- Kapu, H.(2009). *Akademik Bir Disiplin Olarak İş Ahlakı, Teorik ve Uygulamalı Boyutlarıyla İş Ahlakı*, İstanbul: İTO Yayını.
- Kılıç, R. (1993). Ahlakı Temellendirme Problemi. *Felsefe Dünyası*, 8, 68.
- Kleiman Weiner, M., Saxe, R. ve Tenenbaum, J.B. (2017). Learning a commonsense moral theory. *Cognition*, 167, 107–123.
- Koehn, D.R. (1974). Normative ethics that are neither teleological nor deontological. *Metaphilosophy*, 5, 3, 173-180.
- Lacovino, V. (2002). Ethical principles and information professionals: theory, practice and education. *Australian Academic and Research Libraries*, 33(2), 57-74.
- Larkin, G.L. (2010), "Ethical issues in disaster medicine", in Koenig, K.L. and Schutz, C.H. (Eds), *Disaster Medicine: Comprehensive Principles and Practices*, Cambridge University Press, New York, NY
- Lewis, P.V. (1985). Defining business ethics: like nailing jello to a Wall. *Journal of Business Ethics*. 4, 377-383.
- Mack, P. (2004). Utilitarian ethics in healthcare. *International Journal of The Computer, the Internet & Management*, 12, 3, 63-72.
- Malm, H., May, T., Francis, L.P., Omer, S.B., Salmon, D.A., ve Hood, R. (2008). Ethics, pandemics, and the duty to treat. *The American Journal of Bioethics*, 8(8), 4-19.
- Martin, S.D. (2011). Nurses ability and willingness to work during pandemic flu. *Journal of Nursing Management*, 19, 98–108.
- Meyer, J. W., Jepperson, R. L. (2000). The "actors" of modern society: The cultural construction of social agency. *Sociological Theory*, 18(1), 100–120.
- Mill, J.S. (1956). *On Liberty*, NewYork.
- Mill, J.S. (1867), *Utilitarianism*, 3rd ed., Longmans, Green, Reader and Dyer, London, available at: www.googlebooks.com (accessed July 16, 2012).

- Morens, D. M., Folkers, G. K., Fauci, A. S. (2009). What Is a Pandemic?, *The Journal of Infectious Diseases*, Volume 200, Issue 7, 1 October, 1018–1021
- Mounier-Jack S, Jas R, Coker R. (2007). Progress and shortcomings in European national strategic plans for pandemic influenza. *Bulletin of the World Health Organization*, 85: 923–9.
- Öktem, Ü. (2007). Kant Ahlakı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 18,3.
- Özgener, Ş. (2009). *İş ahlakının temelleri: Yönetmel bir yaklaşım*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özlem, D. (2015). *Etik-Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Pfefferbaum, B., North, C.S., (2020): Mental Health and the Covid-19 Pandemic, *N Engl J Med*, 383: 510-512.
- Pojman L.P., Fieser, J. (2012). *Ethics: Discovering Right and Wrong*. Boston: Wadsworth.
- Rai, T.S., Fiske, A.P. (2011). Moral psychology is relationship regulation: Moral motives for unity, hierarchy, equality, and proportionality. *Psychological Review*, 118, 1, 57–75.
- Ruderman, R., Tracy, C.S., Bensimon, C.M., Bernstein, M., Hawryluck, L., Zlotnik Shaul, R. (2006). On Pandemics and the duty to care: Whose duty? Who cares? *BMC Medical Ethics*. 7:5.
- Scruton, R. (2006). *Thorougly mordern Mill*. Wall Street Journal.
- Simonds, A.K., Sokol, D.K. (2009). Lives on the line? Ethics and practicalities of duty of care in pandemics and disasters. *European Respiratory Journal*, 34, 3003–9.
- Sommers, C.H., (1986). Filial orality. *The Journal of Philosophy*. 83, 8, 439-456.
- Spinoza, Baruch (2009). *Törebilim*, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Spinoza, Baruch (2014). *Ethica*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Tomasello, M. (2019). *The moral psychology of obligation*. Online Publication: Behavioral & Brain Sciences.
- UK Nursing and Midwifery Council. (2008). *Duty of care*. London: Nursing and Midwifery Council.
- Vallentyne, P. (1987). The teleological/deontological distinction. *The Journal of Value Inquiry*, 21(1): 21-32.
- Walker, A.D. (1974). Negative utilitarianism. *Mind, New Series*, 83(331), 424-428.
- Whetstone, J.T. (2001). How virtue fits within business ethics. *Journal of Business Ethics*, 33: 101–114.
- Wilson, F. (2007), “John Stuart Mill”, available at: <http://plato.stanford.edu/entries/mill/> (accessed March 11, 2010).
- Zimmerman, L.J., Vitelli, K.D., Hollowell, J.J. (2003). *Ethical Issues in Archeology*, Rawman and Littlefield Publishers, Inc. UK.
- <https://www.undp.org>, erişim: 24.07.2020
- <https://www.ttb.org.tr>, erişim: 13.07.2020
- <https://www.ttb.org.tr/kollar/COVID19/>, erişim: 22.07.2020
- <https://www.aa.com.tr>, erişim: 23.07.2020
- <https://www.ato.org.tr>, erişim: 23.07.2020

EXTENDED ABSTRACT

With the announcement of a pandemic by the World Health Organization on 11.03.2020, a new has begun. Although it is only the beginning stage, it is observed that the pandemic has profound effects in economic, social and cultural areas all over the world. Because it has huge effects, and causes a wide range of behavioral changes Covid-19 pandemic has been accepted as a global crisis (UNDP, 2020). This important development which has reflections in routine life has caused the health system more complex and beyond routine practices, ethics has become an increasingly needed element in clinical practice.

Rising need to healthcare professionals and easy contamination, has forced HCP set their priorities. It is a certain that health care professionals (HCP) are responsible for themselves, their parents, children and their colleagues, as well as having responsibilities that they must fulfill towards patients due to their duties. Starting from this point, the research questions of the study were created as follows. Do healthcare professionals have binding obligations to work while pandemic period? If it comes to that, is this obligation superior to its obligations to others, such as itself, family, and colleagues? How are these questions supported by moral theories?

Although the obligations of HCP towards her/himself, her/his family are discussed and supported (e.g.Sommers, 1986) in the related literature, it can easily be said that the characterization and description of special obligations are incomplete (Tomasello, 2019). It is known that moral justification theory (Graham et al., 2011) and relationship regulation theory (Rai & Fiske, 2011) emphasize the significance of socio-functional drivings (such as group loyalty and loyalty) in morality. However, it is not fully supported by a theoretical framework or moral judgment that individuals have special obligations to their families. Only moral cooperation theory, which is a current one, makes recommendations about the appropriateness of morality on obligations towards family (Curry, Chesters, & Van Lissa, 2019).

Healthcare professionals have important responsibilities, each with a higher risk. These are; (1) responsibility for patients, (2) responsibility for unnecessary risk protection, (3) responsibility for the family of the person, (4) responsibility for colleagues because of the increase in the workload of other colleagues, (5) responsibility for society (Simonds, Sokol, 2009, p. 304). It is not easy to state which of these responsibilities will outweigh. Various perspectives can be developed. In this study, a moral framework is examined by analyzing different theories.

Moral theories are basically divided into two as descriptive moral theories and normative moral theories. This distinction was first made by C. D. Broad in 1930 and has been accepted as the fundamental distinction for moral philosophy since then (Vallentyne, P., 1987, p. 21). Accordingly, descriptive moral theories, define current moral events, and normative theories develop general rules and principles on behavior by focusing on how behavior should be (Arslan, M., 2005, p.2). Because this study is conducted on the moral dilemma experienced by healthcare professionals during pandemic only normative theories are analyzed.

Normative moral theories are basically divided into two, namely consequentialist theories (teleological) and non-consequentialist theories (deontological), also called rights theory (Arslan, M., 2005; p. 2). According to teleological theories, the moral action is based only on its real or possible consequences, while in the deontological theories, moral action is based on some criteria rather than the actual or expected results (Koehn, 1974, p. 74).

None of the three-basic moral theories mentioned in the study say that there is or is not an obligation to do work for healthcare workers during the pandemic period, but some inferences are made from these theories.

Utilitarian theories (teleological) argue that the right(good) action is the good for the majority. According to the utilitarian view, determining the starting point as maximizing the benefit of the majority facilitates moral decision making. From this perspective, we can easily say that according to utilitarian view, healthcare workers are obliged to take care of Covid-19 patients and should continue to work. Ethical egoism is a perspective that the priority should be in the interests of the individual, also says that the moral action is the action which serves the self-interest most. Accordingly, it is assumed as a moral behavior of HCP to leave the duty who is concerned about her/himself.

Kant believes that when describing actions as true or false, we should never know their possible consequences, so their consequences should not be taken into account. According to Kant's morality, should be based on absolute moral integrity rather than the consequence of an action being true or false. According to deontological theories, if he stays in the dilemma of what should I do about a subject, s/he should answer that what if all rational people do the same. In this case, all healthcare professionals' leave of employment due to the pandemic can cause great problems. Therefore, according to deontological theories, it is moral behavior that healthcare professionals are aware of their duty obligations and should continue their work in order to act moral.

THE REASONS WHY BUSINESSES NOT TO DO E-COMMERCE: BUSINESS BEHAVIOUR DURING THE COVID-19 PERIOD

Burhan AKYILMAZ*

Abstract

Covid-19 e-commerce created a highpressure effect, causing sales volumes to exceed 400% and sales explosions in some sectors. This situation created strong e-commerce pressure on businesses in other sectors and business behaviors have entered the process of reshaping. In this study, the causes of business behavior changes in the Southeastern Anatolia Region were investigated on 127 enterprises using the quantitative research method. Important relationships have been found between the reasons for businesses not to do e-commerce and their behavior during the pandemic process. The suitability of the products for e-commerce, online sales preferences, insufficient infrastructure and personal data security were among the reasons for businesses not to do e-commerce. The tactile personality traits of the customers negatively affected the risk of erroneous and fraudulent transactions. Pandemic process has affected the product sales techniques and behaviors of businesses, and their supply chains are shaping domestic market and significantly changing producer/seller behavior in e-commerce.

Keywords: E-commerce, Covid-19, Business Behavior, Digital Marketing

İŞLETMELERİN E-TİCARET YAPMAMASININ NEDENLERİ: COVID-19 DÖNEMİ BOYUNCA İŞLETME DAVRANIŞI

Öz

Covid-19 e-ticaret yüksek basınç etkisi yaratarak bazı sektörlerde satış hacimlerinin %400 lerin üzerine çıkmasına ve satış patlamalarına neden olmuştur. Bu durum diğer sektörlerdeki işletmeler üzerinde güçlü e-ticaret baskısı yaratmış ve işletme davranışları yeniden şekillenme sürecine girmiştir. Bu çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesinde işletme davranış değişikliklerinin nedenleri nicel araştırma yöntemi kullanılarak 127 işletme üzerinde araştırılmıştır. Teoriler ve Covid-19 arasındaki bağlantılar kavramsal çerçevede incelenmiş analizler sonucunda işletmelerin e-ticaret yapmama nedenleri ile pandemi sürecindeki davranışları arasında önemli ilişkiler bulunmuştur. Araştırma sonucuna göre ürünlerin e-ticarete uygunluğu, online satış tercihleri, yetersiz alt yapı ve kişisel veri güvenliği işletmelerin e-ticaret yapmama nedenleri arasında yer almıştır. Covid-19 süresince müşterilerin dokunsal kişilik özelliklerinin, piyasadaki hatalı ve sahte işlem, ürün ve hizmet tehlikesinin e-ticareti ve işletme davranışını negatif yönde etkilediği anlaşılmıştır. Covid-19 pandemi sürecinin işletmelerin ürün satış tekniklerini ve davranışlarını etkilediğini, işletmelerin Çin ürünlerine şüpheyle baktığını, tedarik zincirlerinin iç pazara doğru şekillendirdiklerini ve e-ticarette üretici/satıcı davranışını önemli ölçüde değiştirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: E-ticaret, Covid-19, İşletme Davranışı, Dijital Pazarlama

1. INTRODUCTION

The Covid-19 pandemic wind is seen to have taken its place in history as a pandemic with quick spread, which is difficult to take precaution against. The curfews applied across the globe, distant working and decisions taken to keep social distance, virtual activities, and digital payments have canalized the whole world into the internet and technology based lives. The pandemic has badly affected not only human health but also social, cultural and economic lives. However; together with this, technology and e-commerce have penetrated into every aspect of life. Regarding that 5 billion people can have internet access in a World with 8 eight billion (Internet World Stats, 2020), an increase in online shopping and accordingly, the fast growth of e-commerce have become inevitable. 40 years after Michael Aldrich, an entrepreneur, made the first worldwide online sale in 1979, there are now, in 2020, more than 24 million e-commerce websites and 2 billion users shopping online (Ermiş, 2020). 62% of consumers have started to shop online more compared to the pre-pandemic period. When it comes to Turkey, it is seen that %82 of companies are really worried about the negative effects of the pandemic, 42% of them have been affected badly (Business for Goals Platform (B4G), TURKONFED, TUSIAD and UNDP. 1-18 September, 2020:4), and also that only 5% percent of them believe that everything will continue the same way as before in their sectors (GoalsPlatform, TURKONFED, & TUSIA, 2020a, p. 27), but despite this; enterprises have turned towards e-commerce only in a very low rate (5%). For instance, in a study conducted on 619 companies in Turkey, it has been noticed that 58% of them have thought of diversifying their sales channels during and after the pandemic and only 32% of them have planned to practice e-commerce, 76% of them haven't tried e-commerce before and finally that only 5% of them have started e-commerce during the pandemic crisis

(GoalsPlatform, TURKONFED, & TUSIA, 2020a, p. 22). The reasons lying behind this behavior of enterprises should be studied. This study holds good importance in terms of the future of entrepreneurs, their survival after the tyrant wars in digital world and also sustainable economy. Business behaviors and why they don't practice e-commerce during Covid-19 are the research questions and topics of this study. It is simply because the way to digital economy seas and getting benefit from them is through boarding e-trade ships (United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2020).

2. METHODOLOGY

2.1. Subjects and Methods

The aim of this study is to determine how Covid-19 has reflected on business behaviors after the worldwide Covid-19 pandemic was first seen in Turkey on March 10, 2020 and also to determine what the e-commerce obstacles are and behavioral changes that have happened. As can be seen in the model, basics hypothesis generally tested in the research. Accordingly, the hypothesis of the research; "There is a relationship between e-commerce barriers and Covid19-business behavior."

2.2. Study Design and Population

In the study, as data collection method, 5 point likert type questionnaire technique has been used. In the scale, 12 questions have been asked except demographic data. The scale in the questionnaire used in the study has proven the validity and reliability of the scales in the literature. To assess the variations, questionnaire questions have been derived from McKinsey & Company. Information belonging to 127 business enterprises operating in the provinces of Gaziantep, Kilis, Adiyaman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Şırnak and Batman.

This study was carried out in October 2020 by using online questionnaire. The questions were asked through Google Form questionnaire portal.

2.3. Data Collection and Sampling

In the study, totally 127 firms' data, which have been found worth analyzing, have been collected by using the worst case percentage (50%) and taking confidence interval for the main population as 5% and confidence level as 95% and it has been preaccepted that the sample will represent the mass population.

2.4. Data Analysis and Findings

The data obtained within the scope of the study have been analyzed through SPSS 25 for Windows statistics programme and Google Form. Accordingly, sample features have been tested with frequency tables, hypotheses and factor analysis and then, regression analysis confidence test has been made.

2.1. Descriptive and Diagnostic Statistics:

Of all the participants of the study, 25% are woman and 75% are man and 80% of them are young Generation Y under 40. And 30% of the participants work in their own business. It has been noticed that the participation rates from the provinces are as follow: 30,7% Gaziantep, 36,2% Şanlıurfa, 11% Batman, 10,2% Diyarbakir 4,7% Mardin, 3,1% Kilis ve Şırnak ile 8% Adiyaman. It can be said that the participation according to the population distribution is proportional. It has been noticed that the rate of participants according to their working year are as follow: 25,2% 0-1 year; 26,8% 2-5 years; 20,5% 6-10 years; 13,4% 11-15 years, and 7,1% 16-20 years. It has been determined that they mainly have less than 10 years of working lives.

2.2. Factor Analysis

In order to examine the relations between the variables, the KMO measure has been used. According to the test, whether the variables are suited for the factor analysis of data is considered (Petter et al., 2003:77). For the suitability of data for factor analysis, the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Barlett Sphericity tests were measured by the coefficient. The results found are as follow: KMO is (0,874) and Barlett test of Sphericity is (867,224), df is (66) and significance level is $p(0,000)$.

Table 1. Results of Factor Analysis

Components		
Rotated Component Matrix ^a	E-Commerce Barrier	Covid-19 Business Behaviour
Covid-19 affects the techniques/ways of product sales of enterprises	,876	
Covid-19, affects the product sales behaviors of business enterprises	,841	
Defective product delivery is one of the negative sides of e-commerce	,730	
Business enterprises are suspicious of Chinese products due to Covid-19	,720	
It led our supply chain to structure towards domestic market	,672	
The behaviour of producer and seller in e-commerce has notably changed	,660	
Being less relevant for tactile customers is one of the negative sides of e-commerce	,659	
Sham transaction and being open to product and service are some negative sides of e-commerce	,602	
We don't prefer online sales		,851
The features of our products or services are not suitable for e-commerce		,825
We couldn't use e-commerce as we didn't have good infrastructure		,798
The difficulty of providing personal data safety is an obstacle for e-commerce		,695

Total Variance Explained: 63,075% Varimax Method: Main Components Analysis,
 Rotation Method : Varimax Rotation (KMO)

In Table 2 reliability of research variations (alpha values), mean, standard deviation and correlation analysis results are given.

Table 2. Reliability Correlation, Mean, Standard Deviation and Correlation Analysis

	Alpha	Mean	S.Dev.	E-commerce barrier	Covid19-Business Behavior
E-commerce barrier	0,804	3,7569	,88617	1	0,672
Covid19-Business Behavior	0,837	3,2441	1,00567	0,672**	1

As shown in Table 2, Cronbach’s alpha values are resulted high. In correlation analysis; the variations of e-commerce barriers and business behavior during the period of Covid-19 have 1% significant relation between each other.

Table 3. Regression Analysis Results

R	R Squ	Adj. R Squ	Std. Error of the Est.	Change Statistics						
				R Squ Chang	F Change	Coefficients of independent variables			t	Sig
,672 ^a	,451	,447	,65922	,451	102,692	Const	Unstand B	Standard Beta	9,266	,000
						1,837	,592	,672		

a. Predictors: (Constant), E-commerce barrier

b. Dependent Variable: Covid-19-Business Behavior

In the study, “There is a relationship between e-commerce barriers and Covid-19-business behavior” hypothesis has been tested by the regression analysis. As seen in Table 3 there is a relationship between e-commerce barriers and Covid-19-business behavior significant at the 1% level by statistically. Therefore, this hypothesis is supported by the research results. According to this result, e-commerce barriers increases, Covid-19-business behaviors are impacted in a negative way.

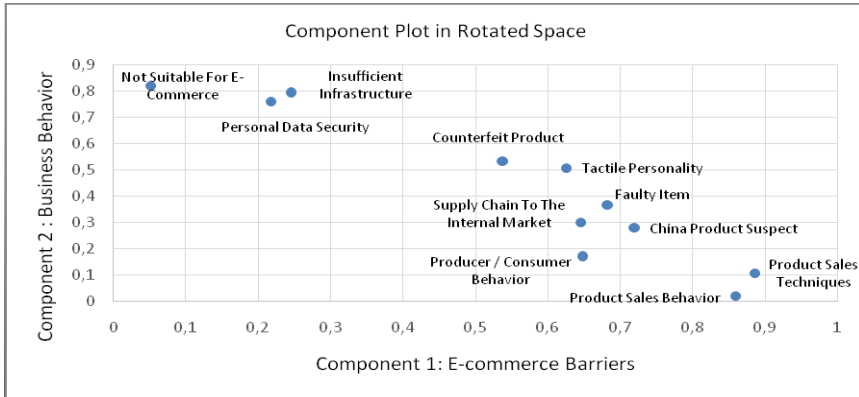

Figure 1 E-Commerce Barriers during Covid-19 for Business

Upon the data obtained from the study, the Figure 1. has come out. This table shows the relationship between Covid-19 business behaviours and e-commerce barriers. There are effects of the variables used in the analysis on Covid-19 business behaviors and e-commerce barriers.

3. CONCLUSION and DISCUSSION

Together with the pandemic and the transfer of almost all aspects of life to digital platforms, e-commerce has suddenly reached the growth speed that it will normally reach in 5-10 years, however; this case has brought some concerns and difficulties with itself. When generally viewed, it is seen that business enterprises are under heavy pressure due to Covid-19 in addition to their own current e-commerce barriers. It has been discovered that they exhibit behaviors away from e-commerce due to insufficient infrastructure, personal data safety and also their products' being unsuitable for e-commerce. This side of Turkish people, who carry the sympathetic characteristics of Mediterranean race, in which tactile personality traits have strong influence, has been considered as an e-commerce obstacle. When this case is examined from perspectives of

product sales behaviors and techniques, this type of approach has caused business enterprises to stay away from e-commerce. Especially the danger of fake product/transaction, the suspicion against Chinese products and the issue of returning defective products during the Covid-19 period have made e-commerce barrier stronger. However; reflecting on product sales behavior, this situation has led them to direct their supply chains to domestic market. It can be seen as a vivid action that is hoped for domestic market. The study shows that Covid-19 has affected the product sales techniques/ways of business enterprises and also that they believe they have to change their sales behaviors. The studies that have been carried out support it.

SUGGESTIONS

Business enterprises need to bring many digital-based business models such as e-commerce into the forefront and allow for changes after the changing patterns of consumption and sales behaviors reasoned by the pandemic and technology based developments. It is suggested that business enterprises maximize their advertisements and campaign technologies by using artificial intelligence-aided smart devices such as VR (Virtual Reality) and VA (Virtual Artmude) in order to make customers with tactile characteristics live a real shopping experience and eliminate their hesitation. Therefore, making virtual objects become visible by transferring them to real environment or at least providing customers with the previews of products, offering customers an exciting and enjoyable shopping experience can prevent economic breaks that may happen. Additionally, using the sales technique that is buy online pick up in a store (BOPIS or BOPUS) can be a solution for those who want to live a real purchase experience and by this way, a kind of protection can be hold

against the effect of the pandemic. Increasing digital public relations, creating strong and helpful brand name stories especially in times of crisis and also developing solutions that can reduce isolation-led loneliness and worries are some useful acts in terms of business enterprises. It is known that using mobile applications that have become the center of online shopping and providing integration (44%) through third party online market places (48%), AI technology (47%), personalization (44%) and social trade platforms increase sales, the necessary changes related to these infrastructures can be applied and investment support can be received. Proactive precautions can be taken especially for the e-commerce/online sales fear of those who are above middle age, reasoning from lack of information in order to protect their e-commerce from malicious software. Nationwide public-private cooperation and support can be achieved. E-commerce businesses can be built on some different key politics such as the digitalization of local markets at the government level against the crises such as Covid-19 and successful initiatives can be established.

REFERENCES

- Aktaş, G. (2020, Oct 13th). E-Ticaret Şikayetleri Online Tüketicinin Şikayet Ettiği Konular. Retrieved Jan 24th, 2021, from WorldDef: <https://worlddef.net/e-ticaret-sikayetleri-online-tuketiginin-sikayet-ettigi-konular/>
- Buer, S. V., Fragapane, G. I., & Strandhagen, J. O. (2018). The Data-Driven Process Improvement Cycle: Using Digitalization for Continuous Improvement. In Elsevier (Ed.), *IFAC (International Federation of Automatic Control)*. 51, pp. 1035–1040. IFAC PapersOnLine.
- Buer, S. V., Fragapane, G. I., & Strandhagen, J. O. (2018). The Data-Driven Process Improvement Cycle: Using Digitalization for Continuous Improvement., 5, pp. 1035-1040.
- Business for GoalsPlatform (B4G), TURKONFED, TUSIAD and UNDP1-18 September, *2020Survey on Impact of Covid-19 on Enterprises in Turkey Report on Results of Third Survey*
- Crick, J. M., & Crick, D. (2020). Coopetition and COVID-19: Collaborative business-to-business marketing in a pandemic crisis. *Industrial Marketing Management*, 88, 206-213.
- Davis, S., & Toney, L. (2021, Jan 19th). *How Coronavirus (COVID-19) Is Impacting Ecommerce*. Retrieved Jan 21th, 2021, from ROI Rebolution Blog: <https://www.roirevolution.com/blog/2021/01/coronavirus-and-ecommerce/>
- Demirtaş, K. (2021, Jan 13th). *WorldDef*. Retrieved Jan 25th, 2021, from Pandemi, dijital dönüşüm süreçlerini hızlandırdı: <https://worlddef.net/pandemi-dijital-donusum-sureclerini-hizlandirdi/>
- Djibo, A. (2020a, Dec 25th). *WorldDef*. Retrieved Jan 25th, 2021, from E-Ticaret ve Teknoloji, 2021’de İşletmeler İçin Dönüm Noktası Olacak:

<https://worldef.net/e-ticaret-ve-teknoloji-2021de-isletmeler-icin-donum-noktasi-olacak>

Djibo, A. (2020b, Nov 27th). *WorldDef*. Retrieved 01 18, 2021, from Covid-19 E-Ticaret Trendlerini Nasıl Etkiledi?: <https://worldef.net/covid-19-e-ticaret-trendlerini-nasil-etkiledi/>

Ermiş, Y. E. (2020, Dec 28th). *WorldDef*. Retrieved Jan 25th, 2021, from Dünyada Kaç E-Ticaret Sitesi Var?: <https://worldef.net/dunyada-kac-e-ticaret-sitesi-var/>

Erol, S., Jäger, A., Hold, P., Ott, K., & Sihn, W. (2016). Tangible Industry 4.0: a scenario-based approach to learning for the future of production. *Procedia CIRP*, 54, 13-18. 54, 13-18.

Fortune. (2020). *Covid-19 E Ticaret Raporu*. Istanbul: Fortune Türkiye.

GoalsPlatform, B. f., TURKONFED, & TUSIA. (2020a). *Survey on Impact of COVID-19 on Enterprises*.

Grewal, R., & Tansuhaj, P. (2001). Building Organizational Capabilities for Managing Economic Crises: The Role of Market Orientation and Strategic Flexibility. *Journal of Marketin* , 65, 67-80.

Internet World Stats. (2020, December 20th). *Internet Usage Statistics*. Retrieved January 17th, 2021, from Internet World Stats World Internet Users and 2020 Population Stats World Internet Usage And Population Statistics: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>

Iyiola, S. (2021, Jan 22th). *Medium*. Retrieved Jan 24th, 2021, from Lockdown 2.0: A Sustainable Roadmap to Grow Your Ecommerce Site Sales: <https://medium.com/swlh/lockdown-2-0-a-sustainable-roadmap-to-grow-your-ecommerce-site-sales-a18df834ffe5>

J A Pearce, M. S. (1997). Marketing Strategies that Make Entrepreneurial Firms Recession-Resistant. *Journal of Business Venturing* , 12, 301-314.

- Javed, A. (2020, Jan 27th). *B2B E-Commerce Entry Barriers and Challenges*. Retrieved Jan 24th, 2021, from Xorlogics: <http://www.xorlogics.com/2020/01/27/b2b-e-commerce-entry-barriers-and-challenges/>
- Kalinic, Z. (2014). Barriers to Higher and Faster Adoption Of E-Commerce. *Proceedings of 3rd International Scientific Conference Contemporary Issues in Economics, Business and Management - EBM 2014, Faculty of Economics*, 11, pp. 186-207. Serbia: Faculty of Economics, University of Kragujevac.
- Karakaya, F., & Stahl, M. J. (2009). After market entry barriers in e-commerce markets. *Journal of Electronic Commerce Research* , 10 (3), 130-143.
- Khurana, A. (2018, Dec 9th). *Barriers to Entry in the Ecommerce Business A Business Can Enjoy Some Protection Because of Entry Barriers*. Retrieved Jan 24th, 2021, from The Balance Small Medium Business: <https://www.thebalancesmb.com/barriers-to-entry-in-the-ecommerce-business-1141565>
- Köksal, M. H., & Özgül, E. (2007). The Relationship Between Marketing Strategies and Performance in an Economic Crisis. *Marketing Intelligence & Planning* , 25 (4), 326-342.
- Maltaverne, B. (2017, May 25th). *What is the Digital Transformation of Procurement Really About?* Jan 24, 2021 tarihinde Medium: <https://medium.com/procurement-tidbits/what-is-the-digital-transformation-of-procurement-really-about-9d2148e04638> adresinden alındı
- Marketing during periods shortage1974*Journal of Marketing* 38420-29
- Naidoo, V. (2010). Firm survival through a crisis: The influence of market orientation, marketing innovation and business strategy. *Industrial Marketing Management* , 39 (8), 1311-1320.

- Öven, H., & Hicintuka, M. (2020, May 27th). Covid-19: How does it affect international e-commerce firms? A qualitative case study about how the Covid-19 situation affects e-commerce firms and how they respond to it? Sweden: Linneaus University.
- Özdemir, E., & Kılıç, S. (2011). 2008 Küresel Ekonomik Krizi Ve Pazarlama: Farkli Sektörlerdeki İşletmelerin Çalışanları Üzerinde Bir Alan Araştırması. *The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences* , 16 (1), 419-444.
- Pearce, J. A., & Michael, S. C. (2006). Strategies to Prevent Economic Recessions From Causing Business Failure. *Business Horizons* , 49, 201-209.
- Perritt, J. H. (2000). Economic And Other Barriers To Electronic Commerce. *University of Pennsylvania Journal of International Law* , 21 (3), 563-584.
- Salter-Group 2020 İçin Öngörülen E-ticaret İstatistikleri
- Shama, A. (2003, July). Marketing Strategies During Recession:A Comparision of Small and Large Firms”,. *Journal of Small Business Management* , 62-72.
- Srinivasan, R., Rangasway, A., & Lilien, G. L. (2005). Turning Adversity into Advantage: Does Proactive Marketing During a Recession Pay Off? *International Journal of Research in Marketing* , 22, 109-125.
- Statista. (2020, November 24). *Worldwide digital population as of October 2020*. Retrieved January 18th, 2021, from Statista: <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>
- Statistics*. (2020). Retrieved Jan 25th, 2021, from United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD: <https://unctad.org/statistics>
- Tran, L. T. (2021). Managing the effectiveness of e-commerce platforms in a pandemic. *Journal of Retailing and Consumer Services* , 58, 102287.

TÜBİSAD, Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği. (2020). *Türkiye'nin Dijital Dönüşüm Endeksi*. İstanbul: TÜBİSAD.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2020a, August 20th). *2020 yılı ilk 6 ay e-ticaret verileri*. Retrieved January 17th, 2021, from Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı: https://ticaret.gov.tr/data/5f3e3c7313b87611bca7ddba/ETB%C4%B0S_sunumv06_1132.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2020b, April 13th). *E-Ticaret Akademisi Sayılarla Dünyada E-Ticaret*. Retrieved January 17th, 2021, from E-Ticaret Bilgi Formu: <https://www.eticaret.gov.tr/bi/ExportReports/Reports/Say%C4%B1larla%20D%C3%BCnyada%20E-Ticaret.pdf>

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, TOBB. (2020). *Türkiye'deki Kobiler*. Jan 24th, 2021 tarihinde The Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey, TOBB: <https://www.tobb.org.tr/KobiArastirma/Sayfalar/Eng/SMEsinTurkey.php> adresinden alındı

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2020, November 04). Retrieved January 17, 2021, from Dutch funding set to boost UNCTAD's work on e-commerce and the digital economy: <https://unctad.org/news/dutch-funding-set-boost-unctads-work-e-commerce-and-digital-economy>

United Nations Conference on Trade And Development. (2019). *UNCTAD B2C E-Commerce Index*. UNCTAD Technical Notes on ICT for Development N 14. UNCTAD.

WTO, World Trade Organization. (2021, Jan 24th). *World Trade Organization*. Retrieved Jan 24th, 2021, from COVID-19 and world trade:

https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/covid19_e.htm#reports

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Bilinen ilk antik salgın olan Antoninus (Galen) vebası Küçük Asya, Mısır, Yunanistan ve İtalya'yı etkilemiş beş milyon insanın ölümüne yol açmıştır. Roma imparatoru Verus'un (M.S. 169) ölümüne sebebiyet vermesinin üzerinden yüzyıllar sonra salgınlar halen ciddi felaketslere, sosyal ve ekonomik krizlere, yüksek can kaybı gibi yıkıcı sonuçlara neden olmaktadır. Dünya 31 Aralık 2019 tarihinde COVID-19, SARS-CoV-2 adı verilen yeni bir koronavirüsün neden olduğu salgınla tanışmış 223'den fazla ülke COVID-19'u hem salgın hem de pandemi olarak nitelendirmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) verilerine göre 20 Şubat 2021 tarihinde koronavirüse bağlı toplam 110.224.709 enfekte vaka ile 2.441.901 ölüm vakası bildirilmiştir. Çin pazarından tüm dünyaya yayılan Covid-19 pandemi rüzgarı, hayatın her alanını etkilemiş ve başta sağlık olmak üzere ekonomi, turizm gibi pek çok sektör viral bir salgının saldırısına uğramış, buna bağlı olarak tüm dünya türbülansla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dünya çapında bir felaket olarak nitelendirilen Covid-19, küresel ekonominin gelişimi üzerinde önemli ölçüde olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Günlük hayatı ve ekonomiyi negatif yönde etkileyen belirsizlikler içeren COVID-19 kriz süreci devam ederken salgın birçok işletme üzerinde ve tüketici davranışlarında önemli ölçüde değişikliklere neden olmuştur. İşletmelerin ayakta kalmaları sahip oldukları pazarlama yönelimine, yeteneklerine, rekabet avantajlarına dayalı olarak değişmeye başlamış, büyük ve küçük birçok işletme adapte olmakta zorlanırken kısa ve orta vadede çeşitli aksamalar meydana gelmiştir. Pandeminin beraberinde getirdiği karantina ve sokağa çıkma yasağıyla ortaya çıkan kendi kendini tecrit dönemleri, sosyal mesafe koyma zorunlulukları ve evde geçirilen zaman dilimlerindeki artış teknolojik gelişmelerle birleşince her alan sanal ortama entegre olmak durumunda kalmıştır. Covid-19 tüm dünyada ekonomik, sosyal, çevresel ve teknolojik anlamda işletmeleri etkilerken bir yandan da kendi pazarlarını büyütmek için yeni fırsatlar sunmuş ve hayati önem taşımaya başlamıştır. Toplumdaki paydaşlar gerek işletmeler, üniversiteler, kamu kurum ve kuruluşları e-ticaret alanındaki bariyerleri ortadan kaldırmak için yeni çalışmalar yapmaya, farklı çözüm arayışlarına girmek ve işbirliklerine yönelmek durumunda kalmışlardır. Tüm dünyada benzeri görülmemiş bu durumla nasıl başa çıkabileceğine dair çözümler ararken e-ticaretin sunulan ürün yelpazesini genişleterek rekabet avantajı yaratması ve kolaylık sağlaması insanlar arasındaki kullanım yüzdesini ve popülaritesini artırmıştır. Global anlamda ekonomik açıdan bakıldığında pandemik etkiyle anlık gelişen kısa vadeli etkilerinin yanı sıra, uzun vadede pazar yapısının bir dönüşüm geçirdiği görülmüştür. COVID-19 salgını tarafından pekiştirilen e-ticaret eğilimindeki

sürekli büyüme, gelişen süreçte ortaya çıkan e-ticaretteki bu patlama olağandışı satış hacmi artışına ve normalin dışında farklı işletme davranışlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tüketiciler açısından pandemi sürecinde tuvalet kağıdı kıtlığı gibi sürüngen beyni(ilkel beyin ya da amigdala) aktif hala getiren olaylar manşetlere taşındığında işletmeler açısından kaynakların gelecekteki gereksinimlere göre dengelenmesinin önemi, kırılabilirlik ve dayanıklılık arasındaki özel dengenin sağlanmasının zaruritesi somut olarak ortaya çıkmıştır. Holistik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde ortaya çıkan manzara bu durumun pandemiden önce de var olan bir sorunun varlığına işaret etmekte ve dijital olgunluk eksikliklerini göstermektedir.

Method

Bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki 127 şirkette işletme davranışlarındaki değişikliklerin nedenleri nicel bir araştırma yöntemi izlenerek araştırılmıştır. Bu amaçla, e-ticaret engelleri ve Covid-19 iş davranış değişkenleri arasındaki ilişki, anket tekniği ve regresyon analizi yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Literatür taraması yapılarak, teoriler ve Covid-19 arasındaki bağlantılar kavramsal bir çerçevede incelenmiştir. Araştırmada test edilecek regresyon modelleri, pandemi dönemindeki iş faktörlerine göre tasarlanmıştır. İncelenen dönemde Gaziantep, Kilis, Adıyaman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Şırnak ve Batman illerinde faaliyet gösteren 127 firma bilgisi kullanılmıştır. Literatürde işletmelerin e-ticaret yapmama nedenleri olarak kabul edilen ürünlerin e-ticarete uygunluğu, online satış tercihleri, yetersiz altyapı ve kişisel veri güvenliği, piyasadaki hatalı ve hileli işlemler ve ürün ve hizmetlerin tehlikesi, müşterilerin dokunsal kişilik özellikleri, regresyon analizinde kullanılan değişkenler olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Analizler sonucunda işletmelerin e-ticaret yapmama nedenleri ile pandemi sürecindeki davranışları arasında önemli ilişkiler tespit edilmiştir. Verilerin faktör analizi için uygunluğu, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Sphericity testi katsayı ile ölçülmüştür. KMO (0,874) ve Barlett testi Sphericity (867,224), df (66) ve önem düzeyi p (0,000) olarak bulunmuştur. Korelasyon analizinde; Covid-19 döneminde e-ticaret engellerinin ve iş davranışının varyasyonları ile birbirleri arasında istatistiksel olarak % 1 oranında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışma sonucuna göre ürünlerin e-ticarete uygunluğu, online satış tercihleri, yetersiz altyapı ve kişisel veri güvenliği işletmelerin e-ticaret yapmama nedenleri arasında yer almaktadır. Müşterilerin dokunsal kişilik özelliklerinin, Covid-19 sürecinde gerçekleşebilecek piyasadaki olası hatalı veya sahte işlemlerin, ürünlere veya hizmete karşı duyulacak tehlike hissini e-ticareti ve işletme davranışını olumsuz etkilediği anlaşılmıştır. Çalışma, Covid-19 salgın sürecinin

ticari işletmelerin satış tekniklerini ve satış davranışlarını önemli ölçüde etkilediğini ve virüs nedeniyle Çin ürünlerine şüpheyle yaklaştıklarını göstermiştir. Pandemiyle birlikte tedarik zincirini iç piyasaya doğru şekillenmeye başlamış ve e-ticarette üretici / satıcı davranışı önemli ölçüde değişmiştir. Çalışmaya göre küresel salgın sürecinde e-ticaret engelleri ile işletme davranışları arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. E-ticaret engelleri varyasyonları ile Covid-19 işletme davranışı arasındaki ilişkiyi test eden hipotez kabul edilmiştir. Bu sonuca göre e-ticaret engelleri artıkça, Covid-19 işletme davranışları olumsuz yönde etkilenmektedir. Çalışma e-ticaret engellerine değinerek, işletmelerin iyi bir dış çevre analizi yapmaları ve hızlı tepki vermeleri gerektiğini, iç pazara yönelerek güçlendiklerini göstermiştir.

Sonuç ve Tartışma

Covid-19 sürecinde e-ticaret engellerinin işletmeler üzerinde yoğun baskı altında oluşturarak türbülansa sebep olduğu araştırma sonuçlarıyla desteklenmiştir. Gaziantep, Kilis, Adıyaman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Şırnak ve Batman illerinde faaliyet gösteren 127 firmaya göre tüketicilerin dokunsal kişilik özelliklerinin baskın olduğu görülmüş ve bu durum bir e-ticaret engeli olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca işletmeler tedarik zincirlerini gayri ihtiyari iç piyasaya yönlendirmek zorunda kalmışlardır. Araştırma sonuçları geniş bir perspektiften ve holistik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde işletmelerin kriz dönemlerinde daha güçlü marka hikayeleri oluşturmaları, tüketicilerdeki izolasyon kaynaklı yalnızlığı ve endişeyi azaltmak için başarılı reklam ve kampanya çalışmaları yapmaları gerektiği, dijital altyapıyı yeniden şekillendirmeleri gerektiği söylenebilir. Araştırma sonuçlarına göre işletmeler müşterileri segmentlerinde gördükleri dokunsal kişilik özellikleri için, tüketicilere gerçek bir alışveriş deneyimi yaşatmak ve endişelerini gidermek adına VR (Sanal Gerçeklik), VA (Sanal Artmude) gibi yapay zeka destekli akıllı araçlara ihtiyaç duymaktadırlar. İşletmelerin gereksinim duydukları bilgi ve donanım ihtiyacının devlet politikalarıyla üniversite gibi farklı eğitim ve alanında uzman kuruluşlarla desteklenmesi ulusal ekonominin gücü, istihdamın devamı ve toplumun refahı açısından önem arz etmektedir. Araştırmanın sadece belirli bir bölgeyi kapsıyor oluşu çalışmanın en büyük kısıtı olarak görülmektedir. Daha sonra yapılacak çalışmalarda araştırmacılara Türkiye genelindeki işletmeleri içine alacak şekilde örneklem alanını genişletmeleri ve sayıyı artırmaları önerilmektedir. Böylelikle dünya geneli ve bölgeler arası kıyaslamalar çalışmalara dahil edilebilecek bu doğrultuda ortaya çıkan farklılıklar/benzerlikler dikkatli değerlendirilerek oluşturulacak yeni stratejilerin önü açılmış olacaktır.

ELEKTRONİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ VE ÖRGÜTSEL GÜVEN İLİŞKİSİ: SİİRT ÜNİVERSİTESİ PERSONELİ ÖRNEĞİ

*Cemal ÖZTÜRK**

*Enes KARAHAÑÇER***

Öz

Örgütte yöneticinin elindeki kaynaklardan biri de insan kaynağı/işgücüdür. Günümüzde özellikle teknoloji alanındaki gelişmeler birçok işlem gibi bu insan kaynakları iş ve işlemlerinin de bilgisayar ortamında yapılmasını beraberinde getirmiştir. Burada personelin elektronik insan kaynakları yönetimi uygulamaları yönündeki tutumlarını ve işyerindeki örgütsel güven durumunu araştırmak, örgütsel güven ortamının elektronik insan kaynakları uygulamaları ile ilişkisine bakmak, çalışanların elektronik insan kaynakları uygulamalarına yönelik tutumlarının ve örgütsel güvenin demografik özelliklere göre değişip değişmediğini araştırmak amaçlanmıştır. Çalışmanın amaçlarına ulaşmak üzere gerekli literatür taraması yapılmış sonrasında gerekli izinler alınarak Siirt Üniversitesinde idari personele anket (yoklama) uygulaması ve gerekli tablolar oluşturulup analizler yapılmıştır. Bu çalışma Bitlis Eren Üniversitesi Etik Kurulu'nun 15.05.2020 tarih ve 2020/04-1 sayılı kararıyla uygun görülmüş olup araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları Yönetimi, Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi, e-İKY, Personel Tutumları, Örgütsel Güven.

* Doç. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, cozturk@beu.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Acil Durum ve Afet Yönetimi ABD, enes-1139@hotmail.com

ELECTRONIC HUMAN RESOURCE MANAGEMENT AND ORGANIZATIONAL TRUST RELATIONSHIP: SIIRT UNIVERSITY STAFF EXAMPLE

Abstract

One of the resources of the manager in the organization is Human Resources/manpower. Today, developments especially in the field of technology, such human resources work and processes have been accomplished in computer environment, as well as many processes. In the study, it was aimed to investigate the attitudes of personal towards electronic human resources management practices and situation of organizational trust, to look at the relationship of organizational trust environment with electronic human resources applications, to search whether employees' attitudes towards electronic human resources practices and organizational trust change according to demographic characteristics or not. In order to reach the objectives of the study, the necessary literature review was performed and then a structured questionnaire was applied to the administrative staff at Siirt University and the necessary tables were created and analyzed. It is understood that electronic human resources applications are actively used, adopted and welcomed by the personnel of the institution.

Keywords: Human Resources Management, Electronic Human Resources Management, e-HRM, Staff Attitudes, Organizational Trust.

1. GİRİŞ

Kurumlar insan kaynakları yönetiminde etkin ve verimli olabilmeleri için teknolojiye yaşanan değişim ve yeniliklere açık olmalı ve bu durumu fırsata çevirerek bünyesindeki insan kaynağıyla özdeşleştirmelidir. Bu süreçte kurum çalışanlarının teknolojiye adaptasyonu için gerekli niteliksel donanıma sahip olmaları ve insan kaynakları yönetimi uygulamalarının dijital ortama taşınması amaçlanmaktadır. İnsan kaynakları uygulamalarının dijital ortama taşınması ile birlikte bürokrasi ve kırtasiyecilikte azalmalar, merkezîyetçilikten uzaklaşma, hizmet açısından verimlilik, maliyetlerde düşüşler, veriye daha doğru ve hızlı ulaşabilme ortamı ortaya çıkmaktadır. Kurumlar bu artılarla birlikte insan kaynaklarının elektronik ortama taşınması ve personelinin bu uygulamalara adaptasyonunun sağlanmasıyla, buna bağlı olarak kurumda güven ortamının oluşacağı bilincine varmaktadırlar, çünkü bilinçli yapılan işler personelde güven duygusunu arttırmakta ve bu artış kuruma olan güveni de pozitif yönde etkilemektedir, bu yöndeki araştırmalar kavramsal çerçeve kapsamında detaylıca anlatılmaktadır. Aksi durumda çalışanların iş yaşamında karşılaştıkları belirsizlikler arttıkça kuruma güvenleri de o derece azalmaktadır. Çalışmada Elektronik İnsan Kaynakları Yönetiminin (e-İKY) seçilmesinin nedeni bu konunun kamu kurumlarında yeterince araştırılmamış olmasıdır.

Çalışmanın amaçları: personelin elektronik insan kaynakları yönetimi uygulamaları yönündeki tutumlarını ve işyerindeki örgütsel güven durumunu araştırmak, örgütsel güven ortamının elektronik insan kaynakları uygulamaları ile ilişkisine bakmak, çalışanların elektronik insan kaynakları uygulamalarına yönelik tutumlarının ve örgütsel güvenin demografik özelliklere göre değişip değişmediğini araştırmaktır. Çalışmada ilk önce, İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi (e-İKY) ve Örgütsel Güven kavramları üzerine literatür taraması yapılmıştır. Sonrasında Siirt Üniversitesi'nde çalışan

idari personele yönelik olarak personel tutumları ve Örgütsel Güven anketleri uygulanmıştır. Müteakiben e-İKY uygulamalarına ilişkin personelin tutumu ve örgütsel güven arasındaki ilişki, bu ilişkinin demografik özellikler (yaş, cinsiyet, eğitim, hizmet süresi) ile ilişkisi yönündeki veriler analiz edilmiştir. Sonuç olarak, e-İKY uygulamaları hakkında olumlu düşünenlerin olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu, personelden Örgütsel Güven hakkında olumlu düşünenlerin olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu görülmüştür. Buradan e-İKY uygulamaları hakkında personelin tutumu ile personelin kurumuna duyduğu güven (örgütsel güven) arasında olumlu bir ilişki olduğu bariz olarak görülmektedir.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde personelin e-İKY uygulamaları ile ilgili tutumlarının olumlu yönde olduğu ve e-İKY uygulamaları ile örgütsel güven arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi

Bir örgütü idare ederken yöneticinin elindeki kaynaklar personel, para, malzeme, yer ve zaman olarak görülmektedir. Bunların en zor sağlananlarından biri personel kaynağıdır (Açıkalın, 1994: 10). Bu kaynaktan en iyi derecede faydalanmanın yolu ise personelin eğitilmesinden geçmektedir. Bu kaynak kurumun amacına ulaşmasındaki en önemli role sahip kaynaktır (Tortop vd, 2017: 10). Özellikle son dönemde örgütler artık bu kaynağa daha fazla önem atfetmektedir (Can vd, 2001: 7 vd). Literatürde insan kaynakları ile personel kavramlarının farklı (Tortop vd, 2017: 10) ya da aynı (Wendell, 1978: 5; Aksoy, 1986: 1; Canman, 1995: 61) anlamda kullanıldığını savunanlar bulunmaktadır. Nihayetinde çok boyutlu bir yapıya sahip olan (Atalay ve Çavmak, 2020: 1) insan kaynakları yönetimi bu kaynağın etkin kullanımına dair geliştirilen stratejik ve

tutarlı yaklaşım (Akbaş Tuna ve Çelen, 2020: 2714) olup yönetim süreçlerinin yürütülmesinde merkezi bir konuma sahiptir (İlhan, 2020: 288).

E-İKY kurumlardaki personel ya da insan kaynakları işlemlerinin bilgisayar teknolojisi ya da internet kullanılarak yerine getirilmesidir (Lengnick-Hall ve Moritz, 2003: 365; Voerman ve Veldhoven, 2007: 887). Zamanımızda kurumlarda internet ve intranetlerin kullanımındaki artışla birlikte ortaya çıkan gelişmelerden biri de insan kaynakları işlemlerinin elektronik olarak yapılmasıdır (Doğan, 2011: 1). Nitekim günümüzde insan kaynakları işlemleri elektronik ortamda Web üzerinden yapılabile hale gelmiştir. Çoğu kurum ve işletmeler insan kaynaklarına dair bilgileri elde etme, işleme ve depolamada e-İKY sistemlerinden yararlanmaktadır (Öksüz, 2011: 267; Öge, 2004: 110). E-İKY uygulamaları insan kaynakları işlemlerine hız katmakta, katılımı artırarak, çalışanlara dair verilerin daha sağlıklı elde edilip depolanmasını sağlamaktadır (İdil, 2015: 123). E-İKY çalışanlara yeni fırsatlar sunmakta, yeteneklerini geliştirmeleri için gerekli araçları temin etmekte, kişisel gelişim, bilgi ve becerileri doğrultusunda ilerlemelerine imkân vermektedir (Öksüz, 2011: 272). Kavramsal çerçeve kısmındaki araştırmalardan da anlaşılacağı üzere e-İKY kalite ve öğrenme etkisiyle birlikte çalışanların motivasyonunu ve kuruma bağlılığını artırarak hizmette verimliliğini etkilemektedir.

Teknolojideki gelişmeler insan kaynaklarının verimliliğini ve çalışma usulünü etkilemekte ise de insan kaynağını ikame edememektedir (Tortop vd, 2017: 10). Bu gelişmeler kurumların iş süreçlerini etkilemiş, bu etkilemeyle 'Personel Sistemi' veya yeni ismiyle 'İnsan Kaynakları Yönetimi' dijital ortama taşınarak şekil değiştirmiştir.

İnsan Kaynakları Yönetiminde bilişim teknolojisinin kullanımı ile ilgili Tekirdağ ilinde faaliyet gösteren birbirinden ayrı 5 sektörden 32 işletmede yapılan bir çalışmada; örgütlerin İKY uygulamalarında bilişim teknolojilerinin performans

yönetimi, personel temini, terfi ettirme, personel arasında koordinasyon ve özlük işleri gibi işlemlerde çok fazla kullanıldığı ileri sürülmektedir (Saldamlı, 2008: 260-261).

İKY'nin elektronik dönüşümüne yönelik yapılan çalışmalarda haberleşme teknolojilerinin insan kaynakları yönetimine yeni metotlar sunduğu, gerçekleştirilen insan kaynakları faaliyetlerini içerik açısından şekillendirdiği ve bunun kapsamının gün geçtikçe arttığı, böylece e-değişim sürecinin İnsan Kaynakları Yönetiminin uygulama alanlarında daha fazla hissedildiği ileri sürülmektedir (Yılmaz, 2007: 167).

E-İKY uygulamaları üzerine yapılan bir çalışmada; Kiler Grup şirketinin İstanbul'da yer alan genel müdürlüğünde insan kaynakları birimindeki çalışanlardan seçilen 8 kişiyle biçimsel mülakatlar yapılmış ve e-İKY sistemlerinin insan kaynakları yönetimi ve onun fonksiyonları üzerinde geliştirici etkisinin olduğu saptanmıştır (Tülen, 2010: 130-142).

İstanbul Sanayi Odası 2004'te seçtiği Türkiye'deki işletmelerden en büyük ilk 100 işletmede Türkiye'de e-İKY uygulamaları alanında araştırma yapmıştır. Bu çalışmada e-İKY'nin etkinlik ve verimliliğe olumlu yararları olduğu, internet üzerindeki çözümlerle birlikte personel seçimi-alımı, işletmenin kültürü ve yapısına etkileri açısından birçok fayda sağladığı ve e-İKY'nin çalışan sayısını azalttığı böylece şirketlere olumlu katkı sunduğu ortaya konmuştur. Araştırmada işletmelerin intranet, internet, web yazılımları vb. gibi yüksek seviyede bilişim teknoloji araçlarını kullandıkları gözlemlenmiştir (Allahverdi, 2006: 72-73).

Türkiye'de yabancı sigorta şirketlerinde uygulanan e-İKY'nin örgütün çalışmalarına etkilerine dair bir araştırma yapılmıştır. 41 yabancı sigorta şirketine açık uçlu yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan anket formlarının e-mail yoluyla ulaştırılması şeklinde nitel araştırma yöntemi ile yapılan bu

çalışmada; e-İKY uygulamalarının çalışanla kurum arasındaki iletişimi arttırması, nesnel bir yönetim modeli sunması, gelecekteki planları da etkileyebilmesi, maliyetleri azaltması, iletişimin artışıyla personelin yeni fikirler üretme ve uygulama imkânında da artış sağladığı sonucuna ulaşılmıştır (Celep ve Afacan Fındıklı, 2018: 74-75).

Bilgi ve teknolojinin gelişimi ile e-İKY ve e-işe alım süreçlerinde de gelişmeler yaşanmakta ve işletmelerin bu gelişmelerle ekonomik üstünlüklerini devamlı kılmalarının önemi vurgulanmaktadır. Bilginin üretim ile doğru orantılı olduğu ve insan kaynağında da niteliğin önemli hale geldiği görülmektedir. Küreselleşme etkisindeki işletmelerin e-İKY ve e-işe alım prosedürlerini uygulayarak amaçlarına ulaşmada kolaylıklar sağladıkları görülmektedir fakat uygulama noktasında donanım ve nitelikli insan kaynağı yönünden yeterliliklerinin tartışılması gerekmektedir. İşletmenin alanı, işlerin yürütülme biçimi ve kültüründeki insan kaynağının en uygun teknolojik gelişmenin belirlenmesinde önemli rol oynayacağı değerlendirilmektedir (Güler, 2006: 17 vd).

Dijitalleşmenin İnsan Kaynakları Yönetimi uygulamalarına yaptığı etki ve karşılaşılan problemler üzerine yapılan bir araştırmada; teknolojinin kullanılarak işlemlerin daha etkin, kolay ve hızlı gerçekleştirildiği, e-İKY uygulamaları ile kurumların işe alım süreçlerinde büyük bir değişikliğe gittikleri, işe başvurmak isteyen insanların çevrimiçi olarak kurumun İKY politikaları hakkında bilgi sahibi olabildikleri, istedikleri alanda başvurularını kurum web sitelerinden yapabildikleri ve bunların değişikliklerden bazıları olduğu belirtilmektedir. "Personel Seçim Süreci"nin e-İKY uygulamalarından ilk olarak etkilendiği, kurumların oluşturdukları kendilerine ait web sitelerinde çevrimiçi aday havuzları oluşturarak ilk önce ön eleme işlemlerini yaptıkları ve sonuçların adaya ulaştırılmasının sağlandığı bu sayede daha nitelikli insan kaynağına ulaşılabilirdiği, daha az maliyetle karşılaşıldığı, zaman tasarrufu sağlandığı ve gün

Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Örgütsel Güven İlişkisi: Siirt Üniversitesi Personeli Örneği
geçtikçe bu uygulamalara talebin arttığı vurgulanmaktadır (Uğur ve Güner, 2017: 26-27).

E-İKY yönetim süreçleri kapsamında yapılan bir çalışmada Türkiye'de değişik alanlarda faaliyette bulunan 57 firmadaki insan kaynakları uzmanları ile yapılan görüşmeler ve firmalara uygulanan anket verilerinin analizi sonucunda; işletmelerin bilgi teknolojilerini kullanarak insan kaynaklarına harcadığı maliyet ve zamandan tasarruf sağladığı, doğru bilgiye ulaşabildiği ayrıca elektronik ortama geçmeden örgütün elektronik ortamla uyumlu hale getirilmesinin önemli olduğu, elektronik ortamda yapılacak işlerin örgüt içinde uygulanmasını sağlayacak kişiler tarafından tam olarak benimsenmesi ve desteklenmesinin başarıya ulaşma konusunda büyük önem arz etmekte olduğu belirtilmektedir (Daud, 2010: 137-144).

Kurumlardaki e-İKY'nin uygulama süreçlerinde işlemsel, dönüşümsel ve olumlu, olumsuz olarak bazı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Kurumlar bu sonuçları dikkate almalı, dönüşüm için gerekli ortam, nitelikli insan kaynağı ve malzemeyi temin etmeli ve karşılaşılan olumsuz sonuçları minimuma indirmek için önleyici faaliyetlerini artırmalıdır.

2.2. Örgütsel Güven

Örgütsel güven örgüt içindeki ortama duyulan güven, çalışanların kişilerin davranışları ve niyetlerine dair olumlu beklentileridir (İşcan ve Sayın, 2010: 202). Bu güvenin oluşmasında bazı etkenler rol oynamaktadır. Yöneticiler, personel ilişkileri, personelin işlerin gerektirdiği niteliklere sahip olup işi yapabilme düzeyleri, güçlü iletişim, "biz" kavramının sahiplenilmesi bu etkenlerden bazılarıdır. Kurum personelinin yapılması gereken işlere hâkim olması ve meydana gelebilecek değişimlere adaptasyonu, iş arkadaşları ve yöneticileriyle iletişim halinde olması güveni artırır ve dolayısıyla bu güven kurum kültürüne

de etki eder, güven ortamındaki kurumlarda kalite ve verimlilik artış gösterir ki verimlilik en az girdiyle en yüksek çıktıya ulaşmaktır (Eren, 2002: 118; Tortop vd, 2017: 10). Örgütsel güveni etkileyen şeyler arasında etik değerlere saygı ve kurum yönetici ve politikalarının tutarlı oluşu da göz ardı edilmemelidir.

İşlemlerin elektronik ortamlarda gerçekleştirilmesi personeli 'Örgütsel Güven' konusunda yeni düşüncelere yöneltmiştir. Kurum yöneticilerine bu konuda büyük görevler düşmektedir. Öncelikle personelin üstlendiği işle uyumunun sağlanması için gerekli eğitimsel faaliyetlerin verilerek personelin işini sahiplenmesi ve sonucunda kendisine olan güveninin artmasının sağlanması, kurum politikalarının şeffaf ve objektif bir şekilde personelce bilinmesi, imkandan adil şekilde yararlanılması, çalışma ortamlarının iyileştirilmesi, liyakat sisteminin işliyor olması ve kariyer geliştirme fırsatlarının olması personelde kuruma olan güveni pozitif yönde arttırmaya etki edecektir (Molla, 2011: 84-85).

Örgütsel güven, etik iklim ve bireysel performans bileşenleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla Gaziantep'teki bir şirketin 437 personelinden anket formu yardımıyla alınan verilerle yapılan araştırmada; Etik iklimin bireysel performans ve örgütsel güven üzerinde yüksek derecede ve olumlu sonuçlarının olduğu, ayrıca bireyin performansı üzerindeki olumlu etkinin örgütsel güven üzerindeki fazla olduğu, örgütsel güvenin bireyin performansı üzerinde olumlu yüksek düzeyde bir etki yaptığı, personelin amirine ve örgüte olan güveni arttığı sürece bireysel performansını da arttırdığı ortaya konmaktadır. Kapitalist bir yaklaşımın sonucu olarak çalışanları üretim faktörü şeklinde görme anlayışından vazgeçilmesi, onlara değer verilmesi ancak bu şekilde örgütlerin rekabet ortamında daha sağlam ilerleyebileceği vurgulanmaktadır (Büte, 2011: 188-189).

Örgütlerde güven ve örgütsel adalet kavramı arasındaki ilişkinin araştırılması amacıyla EAE Grup Şirketindeki 190 personele uygulanan anket vasıtasıyla elde edilen verilerin analiz edilmesi şeklinde yapılan çalışmada; örgütlerde güven, iş tatmini ve örgütsel adalet kavramları arasında olumlu bir bağlantının olduğu, personelin çalıştığı işyerinde alınan kararların objektifliğine inanmasının iş yerindeki tatmin seviyesinin yüksek olması ile bağlantılı olduğu değerlendirilmektedir (İşcan, 2010: 212-213).

Örgüte bağlılık ve güvenin birbiriyle ilişkisinin incelenmesi amacıyla İstanbul'da özel bir işletmedeki 56 personele uygulanan anket formu yardımıyla veri toplanarak yapılan çalışmada; Örgüte bağlılık ve güvenin yüksek düzeyde birbiriyle ilişkisinin bulunduğu, şahsi özelliklerin örgütsel güven ve bağlılıkla herhangi anlamlı bir ilişkisinin olmadığı, erkek personelin örgütsel güven konusuna kadınlara göre daha olumlu yaklaştığı, personelin eğitim durumlarının devamlılık ve duygusal bağlılığı etkilediği belirtilmektedir (Taşkın ve Dilek, 2010: 44-45; Meyer ve Allen, 1991: 61-89).

3. YÖNTEM

Çalışmada öncelikle literatür bilgileri verilmiştir. Sonrasında Siirt Üniversitesinde çalışan idari personelin verdikleri bilgiler dâhilinde, hangi E-İKY uygulamalarının ne düzeyde kullanıldığı ve bu uygulamaların Örgütsel Güven üzerindeki etkisini belirlemek için, bir nitel araştırma yöntemi olan anket formu yöntemi uygulanmıştır. Araştırma Siirt Üniversitesi İdari Personelini kapsamaktadır. Covid 19 pandemisi nedeniyle hedeflenen ana kütlenin tamamına ulaşım sağlanmaya çalışılmış ise de ancak bu 56 tanesi anketi cevaplamıştır. Tam katılım sağlanamaması bu çalışmada sınırlılık olarak durmaktadır. Bu çalışma Bitlis Eren Üniversitesi Etik İlkeleri ve Etik Kurulunun 15.05.2020 tarih ve 2020/04-I

sayılı kararıyla uygun görülmüş olup araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

Yapmış olduğumuz araştırmada 2007'de kurulan Siirt Üniversitesinde bilgisayar ve bilişim destekli olup özellikle hazır program ya da intranetlerle kendini gösteren elektronik insan kaynakları yönetimi uygulamalarını kullanan idari personel seçilerek anket formunu doldurmaları istenmiştir. Uygulama alanı içinden kolayda örnekleme yoluyla anketi doldurmayı kabul eden kişiler seçilmiştir. Yeterli cevapları veren personelin anketi değerlendirmede kullanılmıştır. Çalışmanın ana küntlesini 100 personel oluşturmaktadır. Bunlardan 56 tanesi ankete cevap vermiştir. Araştırmaya katılan personel ana küntlenin %56'sını oluşturmaktadır.

E-İKY kullanımına personelin tutumları ve örgütsel güven ile ilişkisinin araştırılması amacıyla hazırlanan toplam 48 sorudan oluşan 3 bölüm şeklindeki anket formunun; 1. bölümünde hizmet yılı, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ile ilgili demografik özellikler, 2. bölümünde kurumdaki e-İKY uygulamaları hakkında personelin tutumunu ölçmeye yönelik 5'li Likert ölçeğinde 27, 3. bölümde ise personelin kurumundan duyduğu güveni ölçmeye yönelik 5'li Likert ölçeğinde 17 soru yer almaktadır (Molla, 2011: 91-94).

Anket formunda katılımcılardan önermelere beşli (5'li) Likert ölçeğinde; "kesinlikle katılıyorum", "katılıyorum", "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum", "katılmıyorum", "kesinlikle katılmıyorum" şeklindeki seçeneklerden birini işaretlemeleri suretiyle, okudukları yargılara ne ölçüde katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istenmiştir.

Molla tarafından ölçeklerin güvenilirliklerinin test edilmesinde cronbach alpha ve ayrıca faktör analizleri kullanılmış ve sonuçlar % 95 güven aralığında ve 0,05 anlamlılık düzeyinde yorumlanmıştır.

Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Örgütsel Güven İlişkisi: Siirt Üniversitesi Personeli Örneği

Elektronik insan kaynakları yönetimi uygulamalarına yönelik tutum ölçeğinde bulunan maddeler için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha=0,917 olarak bulunmuştur. Yöneticiye güven faktörlerini oluşturan 7 maddenin güvenilirliği 0,939; Kuruma güven faktörlerini oluşturan 5 maddenin güvenilirliği 0,894; Çalışma arkadaşlarına güven faktörlerini oluşturan 5 maddenin güvenilirliği 0,867 olarak bulunmuştur (Molla, 2011: 68-72).

Araştırmada kurumdan alınan resmi izin sonrasında çevrimiçi hazırlanan anket formu çalışmanın uygulama alanındaki idari personele gönderilerek veriler toplanılmış ve araştırma sonunda toplanılan verilerin analizi yapılmıştır.

4. BULGULAR

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Seçenekler	Frekans	Yüzde (%)
Yaş	20 ve Altı	0	0,00
	21-35	32	57,14
	36-45	19	33,93
	46 ve Üzeri	5	8,93
Toplam		56	100
Cinsiyet	Erkek	49	87,50
	Kadın	7	12,50
Toplam		56	100
Hizmet Yılı	1-5	21	37,50
	6-10	31	55,36

	11-15	4	7,14
	16+ Yıl	0	0,00
	Toplam	56	100
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	0	0,00
	Lise	4	7,14
	Lisans	43	76,79
	Lisansüstü	9	16,07
	Toplam	56	100

Tablo 1’de Personelin;

- Yaş dağılımlarında, 21-35 yaş arasında 32 kişi (%57,14) ile ağırlıklı olduğu,
- Cinsiyetlerinde, erkek katılımcıların 49 kişi (%87,50) ile ağırlıklı olduğu,
- Hizmet sürelerinde, 6-10 yıl arası hizmeti olanlar 31 kişi (%55,36) ile ağırlıklı olduğu,
- Eğitim düzeylerinde, lisans mezunları 43 kişi (%76,79) ile ağırlıklı olduğu,

Görülmektedir.

Tablo 2: Demografik Özellikler ve Personelin e-İKY Uygulamalarına İlişkin Tutum İlişkisi

Ölçekler	Frekans	Katılanlar/Olumlu	Katılmayanlar/ Olumsuz	Kararsızlar	
		Oran %	Oran %	Oran%	
Yaş	20 ve Altı	0	0,00	0,00	0,00
	21-35	32	68,05	10,65	21,30
	36-45	19	81,09	2,73	16,18
	46 ve Üzeri	5	78,52	0,74	20,74
	Ortalama		73,41	7,08	19,51
Eğitim Durumu	İlköğretim	0	0,00	0,00	0,00
	Lise	4	74,07	13,89	12,04
	Lisans	43	72,52	6,89	20,59
	Lisansüstü	9	77,36	4,94	17,70
	Ortalama		73,41	7,08	19,51
Cinsiyet	Erkek	49	72,64	8,01	19,35
	Bayan	7	78,84	0,53	20,63
	Ortalama		73,41	7,08	19,51
Hizmet Yılı	1-5	21	69,14	10,23	20,63
	6-10	31	77,66	3,82	18,52
	11-15	4	62,96	15,74	21,30
	16+	0	0,00	0,00	0,00

Ortalama	73,41	7,08	19,51
Genel Ortalama	73,41	7,08	19,51

Tablo 2’de, e-İKY Uygulamaları Hakkında Personelin Tutumu ölçeğinde yer alan “katılıyorum” ile “kesinlikle katılıyorum” ifadeleri birleştirilerek “Katılanlar” şeklinde, “kesinlikle katılmıyorum” ile “katılmıyorum” ifadeleri de birleştirilerek “Katılmayanlar” şeklinde ve “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum” diyenler de “kararsızlar” şeklinde işlenmiştir.

Personelin e-İKY uygulamaları hakkında tutumunun ölçüldüğü ifadelere katılma durumunu belirleyen ankette;

Yaş katılma durumu değerlendirildiğinde; 36-45 yaş aralığındaki 19 katılımcının % 81.09’u olumlu-katıldığı yönünde, % 2.73’ü olumsuz-katılmadığı yönünde, % 16.18’i Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum şeklinde; 21-35 yaş aralığındaki 32 katılımcının % 68.05’i olumlu-katıldığı yönünde, % 10.65’i olumsuz-katılmadığı yönünde, % 21.34’ü Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum şeklinde; 46 ve üzeri yaş aralığındaki 5 katılımcının % 78.52’si olumlu-katıldığı yönünde, % 0.74’ü olumsuz-katılmadığı yönünde, % 20.74’ü Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Yaş unsuruna göre bir değerlendirme yaptığımızda, “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum” diyenler hariç katılanların yani “e-İKY uygulamaları hakkında olumlu düşünenlerin” olumsuz düşünenlerden fazla olduğu görülmektedir. Bu grubun genel ortalamasına baktığımızda katılımcılardan % 73.41’inin katılma yönünde, % 7.08’inin katılmama yönünde ve % 19.51’inin “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum” şeklinde cevap verdiği ve katılanların yani “e-İKY uygulamaları hakkında olumlu düşünenlerin” olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu görülmektedir.

Eğitim, Cinsiyet ve Hizmet Yılı demografik özellikleri ile katılma durumu değerlendirildiğinde; Bu grupların genel ortalamalarına baktığımızda

Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Örgütsel Güven İlişkisi: Siirt Üniversitesi Personeli Örneği

katılımcılardan % 73.41'inin katılma yönünde, % 7.08'inin katılmama yönünde ve % 19.51'inin "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum" şeklinde cevap verdiği ve katılanların yani "e-İKY uygulamaları hakkında olumlu düşünenlerin" olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu görülmektedir. Burada her bir demografik özelliğin alt grupları için ayrı ayrı e-İKY uygulamaları hakkında olumlu düşünenlerin olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu görülmektedir.

Tablodaki her dört demografik özelliklerde de "e-İKY uygulamaları hakkında olumlu düşünenlerin" olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Demografik Özellikler ve Personelin Kurumuna Duyduğu Güven İlişkisi

	Ölçekler	Frekans	Katılanlar/Olumlu	Katılmayanlar/ Olumsuz	Kararsızlar
			Oran %	Oran %	Oran%
Yaş	20 ve Altı	0	0,00	0,00	0,00
	21-35	32	52,03	29,96	18,01
	36-45	19	56,04	18,27	25,70
	46 ve Üzeri	5	52,94	10,59	36,47
	Ortalama		53,47	24,26	22,27
Eğitim Durumu	İlköğretim	0	0,00	0,00	0,00
	Lise	4	55,89	8,82	35,29
	Lisans	43	54,99	25,58	19,43
	Lisansüstü	9	45,09	24,84	30,07

	Ortalama		53,47	24,26	22,27
Cinsiyet	Erkek	49	54,62	21,97	23,41
	Bayan	7	45,38	40,34	14,29
	Ortalama		53,47	24,26	22,27
Hizmet Yılı	1-5	21	49,86	23,53	26,61
	6-10	31	58,44	25,05	16,51
	11-15	4	33,82	22,06	44,12
	16+	0	0,00	0,00	0,00
	Ortalama		53,47	24,26	22,27
Genel Ortalama			53,47	24,26	22,27

Tablo 3'te, Personelin Kurumuna Duyduğu Güven (Örgütsel Güven) Ölçeğinde yer alan "katılıyorum" ile "kesinlikle katılıyorum" ifadeleri birleştirilerek "Katılanlar" şeklinde, "kesinlikle katılmıyorum" ile "katılmıyorum" ifadeleri de birleştirilerek "Katılmayanlar" şeklinde ve "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum" diyenler de "kararsızlar" şeklinde işlenmiştir.

Personelin Kurumuna Duyduğu Güvenin ölçüldüğü ifadelerle katılma durumunu belirleyen ankette;

Yaş katılma durumu değerlendirildiğinde; 36-45 yaş aralığındaki 19 katılımcının % 56,04'ü olumlu-katıldığı yönünde, % 18,27'si olumsuz-katılmadığı yönünde, % 25,70'i Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum şeklinde; 21-35 yaş aralığındaki 32 katılımcının % 52,03'ü olumlu-katıldığı yönünde, % 29,96'sı olumsuz-katılmadığı yönünde, % 18,01'i Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum şeklinde; 46 ve üzeri yaş aralığındaki 5 katılımcının % 52,94'ü olumlu-katıldığı yönünde, % 10,59'u

olumsuz-katılmadığı yönünde, % 36,47'si Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Yaş unsuruna göre bir değerlendirme yaptığımızda, “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum” diyenler hariç katılanların olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu görülmektedir. Bu grubun genel ortalamasına baktığımızda katılımcılardan %53,47'sinin katılma yönünde, %24,26'sının katılmama yönünde ve %36,47'sinin “Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum” şeklinde cevap verdiği ve katılanların yani “Personelin kurumuna duyduğu güven-Örgütsel Güven hakkında olumlu düşünenlerin” olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu görülmektedir.

Eğitim, Cinsiyet ve Hizmet Yılı ile katılma durumu değerlendirildiğinde; bu grupların genel ortalamasına baktığımızda katılımcılardan %53,47'si katılma yönünde, %24,26'sının katılmama yönünde ve %22,27'sinin kararsızlık yönünde cevap verdiği ve katılanların yani “Personelin kurumuna duyduğu güven-Örgütsel Güven hakkında olumlu düşünenlerin” olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu görülmektedir. Burada her demografik özellik ve onların her alt gruplarında “Personelin kurumuna duyduğu güven-Örgütsel Güven hakkında olumlu düşünenlerin” olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu görülmektedir.

Tablodaki her dört demografik özelliklerde de “Personelin kurumuna duyduğu güven- Örgütsel Güven hakkında olumlu düşünenlerin” olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte lise mezunu personelin %35,29'u, eğitim düzeyi lisansüstü olan personelin %30,07'si, 46 ve üzeri yaştaki personelin %36,47'si, erkek personelin %23,41'i, 44,12'si, hizmet yılı 11- 15 arası olan personelin %44,12'si Kurumlarına duydukları güven konusunda kararsız kalmışlardır. Bunlar göz önünde tutulup üzerinde çalışılması gereken büyük oranlardır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Kurumlar İKY uygulamalarını daha etkili ve verimli kullanabilmek için teknolojiye gerekli olan donanımlarla ayak uydurmalıdır. Bu süreçte kurum personelinin e-İKY uygulamalarına adaptasyonunun sağlanması, personelin kendisine ve kurumuna güvenini arttırmakta, bilinçli yapılan işler personelde güven duygusunu arttırmakta ve bu artış kuruma olan güveni de pozitif yönde etkilemektedir.

E-İKY uygulamaları hakkında personelin tutumunun ölçüldüğü ifadelerle katılma durumunu belirleyen ankette; Tablodaki her dört demografik özelliklerde de “e-İKY uygulamaları hakkında olumlu düşünenlerin” olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu görülmektedir. Personelin kurumuna duyduğu güvenin ölçüldüğü ifadelerle katılma durumunu belirleyen ankette; Tablodaki her dört demografik özelliklerde de “Personelin kurumuna duyduğu güven-Örgütsel Güven hakkında olumlu düşünenlerin” olumsuz düşünenlerden açık ara fazla olduğu görülmektedir. Buradan e-İKY uygulamaları hakkında personelin tutumu ile personelin kurumuna duyduğu güven (Örgütsel Güven) arasında olumlu bir ilişki olduğu bariz olarak görülmektedir. Ancak her iki ölçek sonucunda ortaya çıkan rakamlar birbirlerine çok yakın oranlarda değildir. Bunun altında örgütsel güveni etkileyen başka birçok etkenin olduğu gerçeği düşünülmelidir.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde personelin e-İKY uygulamaları ile ilgili tutumlarının olumlu yönde olduğu ve e-İKY ile örgütsel güven arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu fakat bazı personellerin örgütsel güven konusunda kararsız oldukları gözlemlenmiştir. Lise mezunu personelin %35,29'u, eğitim düzeyi lisansüstü olan personelin %30,07'si, 46 ve üzeri yaştaki personelin %36,47'si, erkek personelin %23,41'i, hizmet yılı 11-15 arası olan personelin %44,12'si kurumlarına duydukları güven konusunda kararsız kalmışlardır. Bunlar elbette büyük oranlardır. Örgütsel güven oluşumunda bu uygulamaların

bilinmesi ve uygulanmasının yalnız başına yeterli olmadığı kurumun insan kaynakları yönetimi ile ilgili örgütsel adalet (Köse vd, 2018: 245) iş tatmini gibi daha farklı standartları da gerçekleştirmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Böylece çalışmamızda amaçlanan çalışanların elektronik insan kaynakları yönetimi uygulamaları yönündeki tutumları ve işyerindeki örgütsel güven durumu, örgütsel güven ortamının elektronik insan kaynakları uygulamaları ile ilişkisi ve çalışanların elektronik insan kaynakları uygulamalarına yönelik tutumlarının ve örgütsel güvenin demografik özelliklere göre gösterdiği değişiklikler ortaya konmaktadır.

Kavramsal çerçeve kısmında da belirtilen araştırmalarda da görüldüğü gibi teknolojinin gittikçe gelişmesi kurumlardaki personelin bilgisayarla olan bağına arttırmakta ve personel teknolojiye ne derece önem verir ve onu benimserse verilen işte o derece başarılı olmaktadır. Bu başarıda kurumun planlamakta olduğu eğitimler ve gerekli donanımı sağlaması çok etkilidir. Araştırma konusu olan e-İKY uygulamaları ve Örgütsel Güven ilişkisi ile ilgili ilerde yapılacak çalışmaların kurumlar arası düzeyde yapılması sonucunda bulunacak verilerin karşılaştırılması ile daha faydalı sonuçların elde edilebileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkalin A. (1994). Çağdaş Örgütlerde İnsan Kaynağının Yönetimi, Ankara: Pegem.
- Akbaş Tuna A. ve Çelen O. (2020). "İşletmelerin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Üzerinde Covid-19 Pandemisinin Etkileri", OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16 (30), 2710-2759.
- Aksoy Ş. (1986). Introduction to the Personnel Administration, Ankara: METU.
- Allahverdi M. (2006). 'Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Türkiye'deki Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Atalay E. ve Çavmak D. (2020). Sağlık Hizmetlerinde İnsan Kaynakları Yönetimi: Temel Kavramlar Ve Bileşenler, Ankara: İksad Yayınları.
- Doğan, A. (2011). "Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Fonksiyonları". Journal of Internet Applications and Management, 2 (2) , 51-80.
- Öksüz B. (2011). "İşe Alım Sürecinde Kurumsal Web Sitelerinin Kullanımı Ve Konu Üzerine Bir Araştırma", Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (14), ss.267-283.
- Büte M. (2011). "Etik İklim, Örgütsel Güven ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki". Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25 (1), 174-189.
- Can H., Akgün A. Ve Kavuncubaşı Ş. (2001). Kamu ve Özel Kesimde İnsan Kaynakları Yönetimi, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Canman D. (1995). Çağdaş Personel Yönetimi, Ankara: TODAİE.
- Celep M. Ve Afacan Fındıklı M. (2018). "Elektronik İnsan Kaynakları Uygulamalarının Örgütsel Çıktılar Üzerindeki Etkileri: Türkiye'de Yabancı İştirakli Sigorta Şirketlerinde Bir Araştırma". Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 13 (1), 63-77.

Daud, Kanarya İsmail (2010). 'İnsan Kaynakları Yönetim Süreçlerinde Bilgi Teknolojilerinin Kullanımı ve E-İK Uygulamaları. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Eren E. (2002). Yönetim ve Organizasyon, İstanbul: Beta.

Güler, E. (2006). "İşletmelerin E- İnsan Kaynakları Yönetimi Ve E-İşe Alım Süreçlerindeki Gelişmeler". Ege Akademik Bakış Dergisi, 6 (1) , 17-23.

İlhan Ü.D. (2020). "Covid-19 ile Mücadelede İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarında İhtiyaç Duyulan Aksiyonların Belirlenmesine Yönelik Örgütsel Müdahale Yöntemi Önerisi", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2020 Özel Sayı, 288-307.

İşcan Ö. F. ve Sayın U. (2010). "Örgütsel Adalet, İş Tatmini ve Örgütsel Güven Arasındaki İlişki", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24 (4). 201-219.

Köse S., Çakan s, ve Terzi D. (2018). "Örgütsel Adaletsizliğin Örgütsel Dışlanmaya Etkisinde Psikolojik Dayanıklılığın Aracı Rolü", İşletme Bilimi Dergisi (JOBS), 6(1): 245-264.

Lengnick-Hall, M. L., ve Moritz, S. (2003). "The Impact of e-HR on the Human Resource Management Function", Journal of Labor Research, 24 (3), 365- 379.

Meyer, J.P. ve Allen, N. (1991). "A Three-Component Conceptualization Of Organizational Commitment", Human Resource Management Review, 1 (1), 61-89.

Molla G. (2011). Çalışanların Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarına Ait Tutumları İle Örgütsel Güven İlişkisine Yönelik İlaç Sektöründe Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öge, S. (2004). "Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi (E-HRM)'nde İnsan Kaynakları Enformasyon Sistemi (HRIS)'nin Önemi ve Temel Kullanım Alanları", 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Eskişehir.

- Saldamlı A. (2008). "İnsan Kaynakları Yönetiminde Bilişim Teknolojisinin Kullanımına Yönelik Bir Araştırma: Tekirdağ Örneği", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (13), 239-263.
- İdil T. (2015). Örgüt Yönetimi Bir Derleme, Ankara: Nobel.
- Taşkın F. ve Dilek R. (2010). "Örgütsel Güven ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Alan Araştırması", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2 (1), 38-45.
- Tortop N., Aykaç B., Yayman H. Ve Özer M. A. (2017). İnsan Kaynakları Yönetimi, 7B, Ankara: Nobel Yayınları.
- Tülen M. (2010). Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi ve Bir Uygulama Araştırması, Yayınlanmamış Yüksekisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Uğur A. Ve Güner A. (2017). Dijital İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları ve Karşılaşılan Problemler, Sakarya üniversitesi çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri seçme yazılar, (Ed. M. Çağlar Özdemir), 10-27, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Voermans, M., ve Veldhoven, M. V. (2007). "Attitude towards E-HRM: an Empirical Study at Philips", Personnel Review. 36 (6), 887-902.
- Wendell L F., (1978). The Personnel Management Process, Boston: Houghton Mifflin Company.
- Yılmaz Y. (2007). "İnsan Kaynakları Yönetiminde E-Dönüşüm". Gazi Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (1), 159-168.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Institutions should be open to changes and innovations in technology in order to be effective and productive in human resources management and turn this situation into an opportunity and identify it with its human resources. In this process, it is aimed to have the necessary qualitative equipment for the adaptation of the employees of the company to technology and to move the human resources management practices to the digital environment. With the migration of human resources applications to digital environment, bureaucracy and stationery decreases, decentralization, efficiency in terms of service, decreases in costs and more accurate and faster access to data emerge. In order to achieve these advantages, institutions are aware of the fact that by transferring human resources to the electronic environment and ensuring the adaptation of their personnel to these practices, an environment of trust will be created accordingly; Because conscious work increases the sense of trust in the personnel and this increase affects the trust in the institution positively. Otherwise, as the uncertainties faced by the employees in business life increase, so does the trust in the institution. Study The reason for choosing e-HRM is that this issue has not been researched enough in the public institution.

In the study, first, a literature review was conducted on the concepts of Human Resources Management (HRM), Electronic Human Resources Management (e-HRM) and Organizational Trust. Then Staff Attitudes and Organizational Trust questionnaires were applied to administrative staff working at Siirt University. Then, the relationship between personnel attitude and Organizational Trust in Electronic Human Resources Management practices and the relationship between demographic information (age, gender, education, duration of service) were analyzed.

Method

In the study, firstly, literature information is given. Afterwards, a questionnaire form method, which is a qualitative research method, was used in order to determine which level of E-HR practices are used and the effect of these practices on Organizational Trust within the information provided by administrative staff working at Siirt University. The research includes the Administrative Staff of Siirt University. Although an attempt was made to provide access to the entire target mass, 56 of them answered the questionnaire. Lack of full participation remains a limitation in this research.

This study was approved by Bitlis Eren University Ethical Principles and Ethics Committee's decision dated 15.05.2020 and numbered 2020/04-I and it was prepared in accordance with research and publication ethics. 100 personnel constitute the main mass of the study. 56 of them answered the questionnaire. The personnel participating in the research constitute 56% of the main mass. Questionnaires in 3 sections, consisting of a total of 48 questions, were used to investigate the attitudes of the personnel and their relationship with organizational trust in the use of e-HRM.

Conclusion and Findings

In the research, the relationship between the institution's human resources transactions and the relationship between the "Attitudes of the staff towards Electronic Human Resources Management practices and Organizational Trust" were examined and in this context, the administrative staff at the University of Siirt established in 2007 was selected as a sample. This study was approved by Bitlis Eren Ethical Principles and Ethics Committee's decision dated 15.05.2020 and numbered 2020/04-I and it was prepared in accordance with research and Publication ethics.

In the questionnaire that determines the state of participation of the statements about the attitude of the personnel about e-HRM applications; In all four demographic characteristics in the table, it seen that those who think positively about e-HRM applications are far more than those who think negatively.

In the questionnaire that determines the state of participation of the personnel whose trust in the institution is measured; In all four demographic characteristics in the table, it seen that "the trust of the staff towards the institution- those who think positively about Organizational Trust" is far more than the ones who think negatively.

From here, it is obvious that there is a positive relationship between the Attitude of the Staff on e-HRM Practices and the Trust of the Staff (organizational trust). However, the figures resulting from both scales are not very close. The fact that there are many other factors that affect organizational trust should be considered

As a result of our researches, it has been observed that the attitudes of the staff towards e-hrm practices are positive and there is a direct proportional relationship with organizational trust, but some staff are undecided about organizational trust. 35.29% of high school graduate staff, 30.07% of graduate staff, 36.47% of staff aged 46 and over, 23.41% of male staff, 44.12% of staff

between 11-15 years of service have been unsure about their trust in their Institutions. These are, of course, huge rates. It is concluded that the organization should fulfill different standards related to human resources management in which it is not sufficient to know and apply these practices in organizational trust formation.

YENİ MEDYADA ESKİ KODLARIN İZLERİ: 2018 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİNDE ADAYLARIN TWITTER KULLANIMININ ANALİZİ

Esra VONA KURT* **Hakan Mahmut NEĞİŞ****

Öz

Siyasi partilerin ya da siyasi aktörlerin zaman ve mekândan bağımsız olarak kendi görüş ve düşüncelerini takipçilerine, yurttaşlara iletmesinde etkin bir araç haline gelen sosyal medyanın siyasal iletişim kampanyalarını dönüştürücü etkisinden söz edilmektedir. Özellikle ana akım medya araçlarına hem seçmenlerin hem de siyasi aktörlerin eşit bir şekilde ulaşamayacağı hallerde, sosyal medya araçları seçmenlere siyasal aktörlerle etkileşime geçebilme, onlara fikirlerini açıklamada önemli olanaklar sunmaktadır. Çalışma, 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Genel Seçimleri'nde Cumhurbaşkanı adaylarının siyasal iletişim kampanyalarında Twitter'ı kullanma biçimlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, seçim kampanyası sırasında siyasi aktörlerin çevrimiçi (online) kampanya oluşturma stilleri ve seçim kampanyası boyunca hangi konuları gündemde tuttukları ve seçmenle olan etkileşimlerinin düzeyi ortaya konulmaktadır. İçerik analizi tekniğiyle toplanan veriler üzerinden yapılan değerlendirme sonucunda siyasi aktörlerin çift yönlü iletişime ve etkileşime olanak sağlayan sosyal medyayı, tek yönlü olarak ve yeni olan bu teknolojiyi eski siyasal iletişim stratejileri çerçevesinde kullandıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, İçerik Analizi, Twitter, Siyasal İletişim, Yeni Medya

* Dr. Öğretim Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, esravonakurt@gmail.com / esravona@isparta.edu.tr

** Öğretim Görevlisi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokulu, Tasarım Bölümü, hakannegis@isparta.edu.tr

TRACES OF OLD CODES IN NEW MEDIA: ANALYSIS OF THE TWITTER USE OF CANDIDATES IN THE PRESIDENTIAL ELECTION AT 2018

Abstract

Social media, which has become an effective tool for political parties or political actors to convey their views and opinions to their followers and citizens independently of time and place, is referred to the transformational effect of political communication campaigns. Considering the fact that both voters and political actors do not achieve equal access to mainstream media tools, social media tools offer important opportunities for voters to interact with political actors and to explain their ideas to political actors. The study aims to analysis the ways in which presidential candidates use Twitter in political communication campaigns in the Presidential and General Elections of June 24, 2018. During the election campaign, the role of political actors in creating online campaigns, how and how they use Twitter, what they intend to use Twitter, what issues they keep on the agenda during the election campaign, and the level of their interaction with the electorate are presented. As a result of the data collected through content analysis technique, it was determined that political actors used social media in one way and used the new technology within the framework of the old political communication strategies.

Keywords: Social Media, Content Analysis, Twitter, Political Communication, New Media

1. GİRİŞ

İletişim teknolojilerinde ortaya çıkan gelişmeler, toplumsal yapının tüm alanlarında değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Siyasal süreçlerin yönetilmesinde ve siyaset yapma biçimleri üzerinde etkisini gösteren bu dönüşüm, eskiye ait siyaset yapma pratiklerini de değişikliğe uğratmıştır. Bu nedenle internet ile siyasal iletişim süreci arasındaki ilişki, siyaset bilimciler ile iletişim ve medya uzmanları arasında artan bir ilgi alanı haline gelmektedir.

Sosyal medya ortamları siyasi aktörlerin de birer kullanıcı olarak konumlandıkları ve seçmenlerle etkileşime olanak veren platformlar olarak işlev görmesi nedeniyle siyaset yapma biçimleri üzerinde bir etki yaratmaktadır (Genel, 2012: 23). Sosyal medya ortamlarının siyasal iletişimde güçlü ve etkin bir araç olup olmadığı, demokratik ve katılımcı bir siyaset inşası üzerindeki katkısı hakkında bilgi sahibi olabilmenin yolu, siyasi aktörlerin bu ağları nasıl ve ne şekilde kullandıklarını ortaya koymayı gerektirmektedir. Bu noktadan hareket eden çalışma, sosyal medya ortamlarından biri olan Twitter'ın 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olan liderler tarafından nasıl ve ne şekilde kullanıldığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Seçim kampanyası sırasında liderlerin çevrimiçi kampanya oluşturma biçimleri, Twitter'ı kullanma amaçlarının ne olduğu, seçim kampanyası boyunca hangi konuları gündemde tuttıkları ve seçmenle olan etkileşimlerinin düzeyini belirlemeye odaklanan bu çalışmada, içerik analizi tekniğiyle yapılan analiz üzerinden nicel bir çözümleme yapılmaktadır. Bu çerçevede Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adayı Recep Tayyip Erdoğan, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) adayı Muharrem İnce, İyi Parti adayı Meral Akşener, Saadet Partisi adayı Temel Karamollaoğlu, Halkların Demokratik Partisi (HDP) adayı Selahattin Demirtaş ve Vatan Partisi adayı Doğu Perinçek'in 14 Mayıs 2018 – 24 Haziran 2018 tarihleri arasında resmi Twitter hesaplarından paylaştıkları tweet'ler incelenmiştir. Çalışmada öncelikli olarak siyasal iletişim kavramına ilişkin tartışmalar aktarılacak, ardından siyasal iletişim aracı olarak sosyal medya ortamları değerlendirilecek ve son olarak da araştırma yöntemi ve bulgularına ilişkin bilgiler paylaşılacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Siyasal İletişim Kavramı

Siyasal iletişim kavramı, liberal demokrasi anlayışının bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal iletişim kampanyalarının ilk biçimleri parti üyeleri ve seçmenleri arasında yüz yüze iletişime dayanırken, radyonun I. Dünya Savaşı'ndan sonra, televizyonun da II. Dünya Savaşı'ndan sonra devreye girmesi, siyasal iletişim çalışmalarının da gelişmesine yol açmıştır. Siyaset ve iletişimin arasındaki yakın ilişkiye dikkat çeken Ithaiel de Sola Pool (1968), siyasal iletişimi, *"hükümet işlerine ait bilgi, fikir ve tutumları yaymak için oluşturulmuş bazı uzman kuruluşların uğraşlarıdır"* şeklinde ilk tanımlayan isimlerden biri olarak kabul edilmektedir (1968'den Akt. Tokgöz, 2008: 108). Bu tanımlama siyaset ve iletişimin birlikte ele alınması gereken iki kavram olduğuna işaret ederken aynı zamanda bir uzmanlık alanı olarak değerlendirilmektedir. Erol Mutlu da (1994: 199), bir akademik alan olarak değerlendirdiği siyasal iletişimi, *"siyasal süreçlerle, iletişim süreçleri arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalardan oluşan, disiplinler arası bilimsel bir alan"* olarak tanımlamaktadır. Siyasal iletişime ilişkin kapsamlı bir tanımlama yapan Aysel Aziz, kavramı, bilgi yönetimine ek olarak siyasal tutum ve davranışlarda değişiklik yaratmayı hedefleyen ikna edici iletişim çerçevesinde ele almaktadır. Aziz (2015: 3) siyasal iletişimi, *"siyasal aktörlerin belli ideolojik amaçlarını, politikalarını belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere çeşitli iletişim tür ve tekniklerini kullanmaları"* olarak tanımlamaktadır.

Brian McNair, "An Introduction Political Communication" isimli eserinde (2007:4) siyasal iletişimi, 3 maddelik bir çerçevede sunmaktadır. Bunların ilki siyasi aktörler tarafından belirlenen hedeflere ulaşmak için kullanılan tüm iletişim biçimleri; ikincisi politikacı olmayan aktörlerin, siyasi aktörlere yönelik

gerçekleştirdikleri iletişim biçimleri ve sonucusu da siyasi aktörler ve onların siyasi eylemlerini ve etkinliklerini içeren haber, yorum ve politika içerikli medya formlarını içeren iletişim biçimleridir. Siyasal iletişim bu çerçeveye göre siyasi aktörlerin seçmenleriyle, seçmenlerin siyasi aktörlerle ve yine siyasilerin medya ile ilişkilerini kapsayan bir şekilde kavramsallaştırılmaktadır[†]. Köker (2007:23) kavramı, siyasal iletişim sürecinde insanların düşüncelerinin, eğilimlerinin ve fikirlerinin nicel yöntemlerle tahmin edilebilir hale gelmesinin tıpkı bir mal ya da hizmet gibi “Pazar”ın içine dahil edilmesi çerçevesinde ele almaktadır. Gerçekten de tarihsel süreç açısından siyasal iletişim incelendiğinde bu sürecin siyasal reklamcılık, siyasal pazarlama gibi kavramlar etrafında tartışıldığı görülmektedir. Bouza (2004) bu yaklaşıma temkinli bakmaktadır. Bouza (2004:253), siyasal iletişimin medyanın siyaset üzerindeki etkilerini inceleyen bir bilim alanı olarak değerlendirilmesi gerektiğine, siyasal pazarlamanın ise siyasal iletişime uygulanan, tanıtımla yakından ilişkili bir teknik olarak ele alınması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Siyasal iletişim alanında yapılan araştırmalar, iletişim çalışmalarında anadamar ve eleştirel kuram tarafından farklı perspektiflerle ele alınmıştır. Siyasal iletişimi anadamar kuramlar, *“siyasetin tanımlı işlevlerini (yasama, yürütme ve yargı) yerine getirecek siyasi aktörler (partiler, hükümetler, siyasi liderler vb.) ile yönetilenlerin (yurttaşlar) arasındaki bir enformasyon akışı olarak”* (Yaşın, 2006:

[†]Darren G. Lilleker (2006) benzer bir yaklaşım sergilemektedir. Kavrama ilişkin modern tanımların siyasal iletişimi üreten tek bir devletten ziyade üç siyasi aktöre odaklandığını belirten Lilleker (2006:1), bunların ilkinin devlet ve siyasi aktörler olarak açıklamaktadır. Devlet ve siyasal aktörlerin rolü halk arasında meşruiyet kazanmak ve onlara uyum sağlamak için eylemlerini topluma iletmektir. Siyasi aktörlerden ikincisi, seçmenler, politik organizasyon ve kuruluşlardan oluşan devlet dışı aktörlerdir. Bu grupların her birinin rolü, üzerinde uzlaşma umuduyla siyasi alana mesajlar iletmektedir. Son aktör ise siyaset alanında içerik üreten ve kamuoyunu etkileme gücüne sahip olan medyadır. Bu üç siyasal aktör siyasal iletişim arenasında bağımsız ancak birbirleriyle eşzamanlı olarak iletişim kurmaktadırlar. Başka bir deyişle, bu üç aktör belirli bir siyasal amacı gerçekleştirmek adına istediklerinde istediklerini söylerler, ancak birbirlerinden etkilenmektedirler.

633) değerlendirmektedir. Eleştirel yaklaşımlar, siyasal iletişim sürecini iktidar ilişkileri çerçevesinde ele almakta ve iktidar mekanizmalarının nasıl inşa edildiğini (Yaşın, 2006: 631) ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. İletişim modellerinin siyaset bilimine entegre edilmesi çalışmalarının ilk örnekleri seçim kampanyalarında kullanılan kitle iletişim araçlarının seçmen üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik anadamar çalışmalarıdır. Laswell'in 1948 yılında geliştirdiği iletişim modelinin temeli propagandaya dayanmaktadır (McQuail ve Windahl, 1997: 25). Kitle iletişim araçlarının insan eylemini etkilemede güçlü katkılarına olduğuna inanılan bu dönemden sonra Katz ve Lazarsfeld'in (1955) iki aşamalı akış modeli, bu etkinin sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde Berelson, Lazarsfeld ve McPhee (1954)'nin "Voting: A Study of Opinion Formation in Presidential Campaign", Carl I. Hovland'ın (1949) "Experiment on Mass Communication", Joseph Klapper (1960) "The Effects of Mass Communication" isimli çalışmalarında kitle iletişim araçlarının sınırlı etkisinden söz edilmiştir. Bu sınırlı etki görüşü, izleyiciyi pasif konuma düşüren önceki görüşü de değiştirmiştir. 1970'li yıllara geldiğinde kitle iletişim araçlarının kamuoyu üzerindeki etkisi farklı bir evreye girmiştir. Walter Lippmann'ın "Public Opinion" (1965: 11) isimli eserinde medyanın insanlara, dünyada yaşanan olaylara ilişkin bir anlam haritası sunduğuna ilişkin fikri, kitle iletişim araçlarının sınırlı etkileri olduğuna ilişkin düşüncüyü de değiştirmiştir. Gündem belirleme yaklaşımının da temelini oluşturan bu düşüncüyü Bernard Cohen "The Press and Foreign Policy" isimli eserinde, kitle iletişim araçlarının bireylerin "ne hakkında düşüneceklerini" belirlemede başarılı olamayacağını, ama insanların "nasıl düşüneceklerini" belirlemede oldukça etkili olduğunu belirterek geliştirmiştir (1969: 13). McCombs ve Shaw da (1984: 65) gündem belirleme yaklaşımıyla bu görüşü destekler veriler ortaya koymuşlardır. Gündem belirleme yaklaşımı ile birlikte medyanın gerek birey gerekse toplum üzerindeki güçlü etkilerinin olduğuna ilişkin görüşlerin ağırlık kazanması

“suskunluk sarmalı” yaklaşımıyla güçlenmiştir. Elisabeth Noelle-Neumann’ın (1997: 223) geliştirdiği suskunluk sarmalı yaklaşımının temeli, insanların fikirlerinin azınlıkta olduğunu hissettiklerinde suskunluk içinde davranmayı tercih ettikleri, kendi fikirlerinin çoğunlukta olduğunu hissettiklerinde ise daha yüksek sesle konuşma eğiliminde olduğuna dayanmaktadır. Neumann’a göre düşüncelerin azınlık ve çoğunluk fikrinin oluşmasında medya önemli bir rol oynamaktadır.

Blumler ve Kavanagh (1999) II. Dünya Savaşı sonrası dönemi siyasal iletişim açısından üç döneme ayırarak değerlendirmektedirler. Janda ve Colman’ın (1998: 612) partilerin “altın çağı” olarak isimlendirdikleri ve II. Dünya Savaşı’ndan sonraki 20 yılı kapsayan ilk dönem, parti egemenliğinin hüküm sürdüğü bir dönemdir. 1960’lı yılları kapsayan ikinci dönem, sınırlı sayıda televizyonun ulusal çapta yayına başlamasıyla siyasal iletişimde baskın araç haline geldiği ve bu dönemde seçmenlerin parti sadakatinin olmadığı yıllar olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü dönem iletişim araçlarının çoğalmasına işaret etmekte ve bu dönemin temel karakteristiği iletişim araçlarına her an ve her yerde erişim olarak belirlenmektedir (Blumler ve Kavanagh, 1999: 209-212). Blumler ve Kavanagh’ın II. Dünya Savaşı sonrası yaptığı üçlü sınıflandırmaya ek bir dördüncü dönem 2010 yılından itibaren “sosyal medya çağı” olarak adlandırılmaktadır (Enli, 2017: 52). Gerçekten de iletişim teknolojilerindeki gelişmeye paralel olarak yeni medya ortamlarının getirdiği yenilikler hem siyasal iletişimin aktörlerine hem de yurttaşlara geleneksel medyadan çok daha farklı, yeni olanaklar sunduğu bir gerçektir.

1.2. Siyasal İletişim ve Yeni Medya

Geleneksel medyaya ek olarak yeni medyanın siyasi aktörlere sunduğu olanaklar, siyasal iletişim sürecini önemli ölçüde değiştirmiştir. Abramson,

Arterton ve Orren (1988) bu değişimi “*hacim, hız, biçim, yön ve bireysel kontrol*” olmak üzere beş öge temelinde (Akt. Yılmaz, 2008: 151) değerlendirmektedir. Hacim, yeni medyanın geleneksel medyayla karşılaştırıldığında daha fazla bilgi içerdiğini, hız ise verilerin sıkıştırılması ve bir iletiyi göndermede gereken sürenin azaltılmasını ifade etmektedir. Biçim, yeni medyada herhangi bir iletinin hem yazılı, hem sesli, hem de görüntülü olarak gönderilebilmesidir ki bu özellik aynı anda dinamik, derinlikli ve görsel olarak desteklenen bir iletişimi mümkün hale getirmektedir. Yön, yeni medyada iki yönlü ve tam olarak interaktif ya da senkronize iletişim için olanakların olduğu anlamına gelmektedir. Bireysel kontrol, yeni medyada iletilerin gönderimi ve alımında, neyin görüneceği ya da yayınlanan iletileri kimin göreceğine ilişkin kontrolün kullanıcıda olduğunu ifade etmektedir.

Yeni medyanın siyasal iletişim süreci üzerinde nasıl bir etki yarattığı konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. İki farklı yaklaşımın olduğu bu alanda iyimserler yeni medyanın katılımcı demokrasiyi güçlendireceği fikrini savunurken, siber uzam ve siber uzamdaki çevrimiçi söylemin politik katılımı artırarak demokratik bir ütopyaya zemin hazırlayacağı ileri sürülmektedir (Papachiarissi, 2004: 260). Öte yandan (Negroponte ve Dertouzos, 1995) mobilizasyon teorilerine dayanılarak, internetin yeni siyasi aktivizm biçimlerini kolaylaştıracağı ve teşvik edeceği iddia edilmektedir (Norris, 1999: 3). Woody ve arkadaşları ise (2004: 169), yeni medyanın siyasi enformasyonu daha ilgi çekici hale getireceğini, siyasal katılımın gerçekleşebilmesi için gerekli olan maliyeti düşüreceğini ve siyasal katılımı sağlama açısından yeni fırsatlar yaratacağını öne sürmektedirler. Demokrasi bağlamında, çevrimiçi bilgi edinmek, siyasi kampanyalarla etkileşime girmek ve siyasi aktörlerin görüşlerini diğer vatandaşlar ile paylaşmasıyla, seçmenlerin siyasi olarak daha etkin ve demokratik sürece katılmaya daha istekli hissedebilecekleri düşünülmektedir (Shah vd., 2001;

Gurevitch vd., 2009: 169). Tersine bu teknolojiye şüpheyle yaklaşanlar ise internet erişimindeki eşitsizliğe dikkat çekerek, yeni medyanın canlanmış bir kamusal alanı garanti etmekten uzak, parçalı, anlamsız ve öfkeli tartışmalara neden olduğu konusunda uyarılmaktadırlar (Papachiarissi, 2004: 260). İnternet teknolojisinin ve bu teknolojinin kullanımının mevcut siyasi katılım kalıplarını güçlendireceği ancak radikal bir şekilde değiştirmeyeceği görüşü de mevcuttur (Norris, 1999: 3). Bu nedenle şüpheciler yeni medyanın siyasal iletişim sürecinde yer alan mekanizmaları güçlendirmek üzerine geleneksel medyaya destek veren bir araçtan öteye gidemeyeceği görüşünü paylaşmaktadırlar (Yılmaz, 2008: 164).

Günümüzde sosyal medya, siyasi partilerin ve siyasi aktörlerin politika tercihleri ve görüşleri hakkındaki bilgileri yansıtmaları açısından siyasal kampanyaların iletişim stratejilerinde önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal medyanın haber ve siyasal söylem için bir platform olarak ortaya çıkmasından bu yana (Shirky, 2011: 29), siyasi aktörler geniş kitlelere ulaşmak, önemsedikleri konularda farkındalık yaratmak için yeni dijital platformları aktif olarak kullanmaktadırlar. Böylece paylaşılan bakış açıları siyasi aktörlerin takipçilerini harekete geçirmekte ve gerçek zamanlı geri bildirimler yoluyla kurulan etkileşim, sosyal medyanın siyasal iletişim açısından önemini ortaya koymaktadır (Broersma ve Graham, 2012: 405; vd., 2010: 1613). Bu önem seçim sonuçlarına da yansımakta ve bazı çalışmalar sosyal medya faaliyetlerinin aktif olarak sürdürülmesinin siyasi aktörlerin seçim sonuçlarıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (DiGrazia vd., 2013; Kruikemeier, 2014; Williams ve Gulati, 2008).

Dijital teknolojilerin ve sosyal medya platformlarının yükselişiyle siyasi partiler ve siyasi aktörler kamu gündemini etkilemek ve yönlendirmek için resmi kampanya web siteleri ve sosyal medya platformları gibi (Kioussis vd., 2009;

Lassen ve Brown, 2011) yeni araçlar kullanmaktadırlar. Facebook gibi sosyal ağlar, Twitter gibi mikrobloglar ve YouTube gibi video paylaşım sitelerinin siyasilere sağladığı avantajlar (Nulty vd., 2016: 430; Lee ve Xu, 2018: 202) şu şekilde sıralanmaktadır:

- Yurttaşlarla etkileşimde bulunmak için güçlü bir yol sağlar,
- Kişiselleştirilmiş içerik sunmalarını sağlar,
- Düşüncelerini düşük maliyetli stratejilerle iletme olanağı verir,
- Siyasi aktörlerin kampanyası hakkında bilgi verir,
- Siyasi aktörlerin gündemdeki konulara ilişkin duruşlarını ortaya koymasını sağlar,
- Siyasi aktörlerin oluşturdukları içeriğe her yerde erişebilmelerine olanak tanır,
- İçerik üzerinde tamamen kontrol sahibi olurlar.

Sosyal medya platformları siyasi aktörlerin seçmenlerle doğrudan, karşılıklı ve anlık iletişime izin vermesi ve anında seçmenlere dağıtılması, adayların medya gündemi olmasa bile kamu gündemini sosyal medya yoluyla belirlemesini mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte siyasi adayların güçlü bir şekilde finanse edilen seçim kampanyalarıyla bu olanakları eşleştirme fırsatını da yaratmaktadır. Böylece adaylar siyasi pozisyonları hakkında takipçilerine bilgi vermekte, kampanya ve etkinliklerine davet etmekte ve “hareket halindeyken” kendi fikirlerini yansıtan kısa mesajlarla takipçileriyle etkileşime geçmekte ve aynı zamanda kendi etkinliklerini yine aynı platformlar yoluyla eşzamanlı (canlı) olarak yayınlama olanağını yaratabilmektedirler.

1.3. Bir MikroBlog Platformu:Twitter

Twitter bir mikroblog servisi. Blog ve anlık mesajlaşma arasındaki bir eylemi ifade eden mikrobloglar, mobil aygıtlar üzerinden hızlı üretilen içeriklerin

paylaşımını kapsamaktadır. Twitter’da kullanıcılar diğer kullanıcıların paylaşımlarına erişmek için arkadaşlık kurabilir veya takipçi olabilir. Twitter’ın basit formatı 140 karakterle sınırlıyken, 2017 yılından bu yana 280 karaktere yükseltilmiştir. Yayın medyasının ve yüz yüze iletişimin özelliklerini birleştiren (Marwick ve Boyd, 2010: 114) bu platformda tweet kavramı, metin içeren mesajlardır ve kullanıcılar tweet’ler aracılığıyla duygularını, düşüncelerini, kurumsal paylaşımları takipçilerine iletebilmektedir (Conover vd., 2012: 4). Twitter kullanıcıları birbirleriyle doğrudan iki temel yolla etkileşime girebilmektedirler. Retweet, Twitter’daki mesajların yayılması için gerekli, bilgiyi yaymanın hızlı, etkileşimli bir yolu olarak değerlendirilmekte ve çoğunlukla ilgi çekici ve beğenilen içerikleri diğer kullanıcılarla paylaşmak amacıyla kullanılmaktadır (Lee ve Xu, 2018: 203). “Retweet”, paylaşılan içeriğin görünürlüğünü arttıran bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Twitter kullanıcıları yönlendirmek istedikleri mesajları ya da diğer kullanıcıların gönderdikleri mesajları okuyabilmelerini sağlamak amacıyla “mention” olarak adlandırılan işaretleme biçimini kullanmaktadırlar. Mention, kullanıcının diğer bir kullanıcıyı hedef almasına ve üçüncü şahıstaki bir bireye atıfta bulunmasına izin vermektedir (Conover vd., 2012: 4). Twitter’ın bir diğer bileşeni de “hashtag”lerdir. Gönderilen tweetin içine “#konu etiketi” şeklinde tanımlanan hashtag’ler tweet konusunu tanımlamakta, ayrıca bu etiketi Twitter’da arayan kullanıcıların da paylaşılan tweet’i okuyabilmesini sağlamaktadır (Bayraktutan vd., 2012: 16).

Sosyal medya ve siyasal iletişim süreci ile ilgili araştırma literatürü, üç ana başlıkta toplanabilir. İlk grup, dijital kampanyaların tarihsel gelişimi ve seçmenleri harekete geçirmek için blogların ve sosyal medya araçlarının kullanımı ile ilgilidir (Bruns ve Highfield, 2016; Stromer-Galley, 2014). İkinci grup, siyasal iletişim sürecinde sosyal medya araçlarının kullanımında seçmenlerle etkileşim seviyesini

incelemektedir (Enli ve Naper, 2016). Üçüncü grup araştırmalar ise sosyal medya kampanyalarının profesyonelleşme düzeyiyle ilgilidir (Stromer-Galley, 2014). Alanda yapılan akademik çalışmalara bakıldığında, Twitter'ın siyasal iletişim kampanyalarındaki etkilerine yönelik yapılan araştırmalar, siyasi aktörlerin Twitter kullanımının, seçmenlerin desteği üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Parmelee ve Bichard, 2011; Park, 2013; Vaccari vd., 2015; Vergeer ve Hermans: 2013).

2. YÖNTEM

2.1.Araştırma Modeli

Bu çalışma 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında adayların Twitter üzerinden çevrimiçi kampanya tarzlarını ortaya koymak amacıyla tanımlayıcı/betimleyici bir araştırma deseni üzerinden yapılandırılmıştır. Siyasi aktörlerin 14 Mayıs 2018 ve 24 Haziran 2018 tarihleri arasında bir sosyal medya platformu olan Twitter üzerinden seçmenlerine gönderdikleri tweet'ler incelenmiştir. Çalışmada veriler, metinlerin ya da diğer anlamlı durumların kullanım bağlamlarından yinelenebilir ve geçerli sonuçlar çıkarmak için yapılan bir araştırma tekniği (Krippendorff, 2004: 18; Fiske, 1997: 176) olarak tanımlanan içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir.

2.2.Örnekleme

18 Nisan 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinin öne alınmasına ilişkin kararın açıklanmasından sonra Cumhurbaşkanı adaylığını açıklayan liderlerin bireysel Twitter hesapları çalışma kapsamına alınmıştır. Zengin bilgi içerdiği düşünülen vakaların / konuların çalışılmasını sağlayan (Patton, 2002: 273) bir teknik olarak değerlendirildiğinden, çalışmanın örnekleme "amaçlı örnekleme" tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Bu araştırma, temel veri

kaynağı olarak Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adaylığını açıklayan altı siyasi liderin 14 Mayıs-24 Haziran 2018 tarihleri arasında paylaştıkları tweet'leri içermektedir. Twitter'daki verilerin kayıt altına alınabilmesi ve geçmişe yönelik incelemeleri mümkün kılarken, Cumhurbaşkanı adaylarının kendi hesaplarından (@vekilince, @RT_Erdogan, @meral_aksener, @T_Karamollaoglu, @hdpedemirtas, @Dogu_Perincek) paylaştıkları tweet'ler içerikle birlikte (ses, video, fotoğraf vb.) listelenmiş ve kaydedilmiştir.

2.3.Kodlama Kategorileri

Çalışmanın kategori birimleri üç temel perspektife dayandırılarak oluşturulmuştur. İlk olarak cumhurbaşkanı adaylarının Twitter profillerini analiz etmeyi hedefleyen kategoriler oluşturulmuştur. Çalışmada ikinci olarak siyasi liderlerin paylaştıkları tweet'lerdeki etkileşim türlerinin seviyelerini belirlemek amacıyla tweet türü (ör. @ - reply, retweet), paylaşılan tweet'de web bağlantısı, fotoğraf gibi görsel malzemeye yer verilip verilmediğine ilişkin kodlama kategorileri oluşturulmuştur. Siyasi liderlerin tweet'leme davranışlarındaki bu eğilimler, seçmenlerle bağlantı kurma çabalarına ilişkin değerlendirmeyi mümkün kılarken, seçmenlerin beğenme ve retweet davranışları da liderlerin seçmenlerdeki karşılığını göstermesi ve siyasi katılımın ölçülmesi ile seçmen mobilizasyonu bakımından anlamlı görülmektedir. Bu yüzden yurttaşların siyasi aktörler tarafından paylaşılan tweet'lere yönelik "beğenme" ve "retweet" bilgileri de etkileşimin bir boyutu olarak değerlendirilerek tanımlanmıştır.

Çalışmada son olarak adayların diğer kullanıcılarla paylaştıkları tweet'lerin içeriği incelenmiştir. Bu çerçevede kodlayıcılar cumhurbaşkanı adaylarının paylaştıkları tweet'leri konu/içerik ve kullanım amacı bağlamında ayrı ayrı inceleyerek kodlamıştır.

Tablo 1.Tweet İçeriklerine İlişkin Kodlama Kategorileri

Konu Başlığı	İçerik	Örnek
Seçim Kampanyası Duyurusu ve Aktivitesi	Seçim kampanyası çerçevesinde gerçekleşen etkinlikler ile zaman ve mekanın belirtildiği aktiviteleri içeren tweet'ler.	Sanayinin, üretimin merkezi, Türkiye'nin lokomotifini Kocaeli'deyiz. #VakitKocaeliVakti #VakitTürkiyeVakti
Siyasi Rakipler	Diğer siyasi partileri ve liderleri eleştiren tweet'ler.	Biliyorsunuz Erdoğan en çok da Kürtler artık c.evinde kendi anadillerinde görüşme yapabiliyorlar diye övünürdü. Bütün Kürtleri c.evine atınca anadil sorunu da kendiliğinden hallolacak sanıyor. Mantıken doğru, ama ahlaken yanlış işte.
Siyasi Başarıların Yönetimi	Partinin ve/veya adayın başarılarını anlatan tweet'ler.	Türkiye'nin savunma sanayinde şahlanışı sürüyor. 15 milyar lira bedelli AR-GE çalışmalarımızla, tanklarımızda, İHA ve SİHA'larımızda, helikopterlerimizde kullanılan motorları yerli olarak tasarlayıp üretme hamlesini başlattık!
Türkiye'yi İlgilendiren Konular	Eğitim, hukuk-demokrasi, terörizm, dış politika, kültür-spor, kadınlar, gençler, yaşlılar vb. için geliştirilen sosyal politikalar, doğa-çevre ve ekonomiye ilişkin tweet'ler.	Bugün ekonomi bir çıkmazın içinde! İşsizlik çözülüyor, dış borç artıyor, faiz sürekli yükseliyor, asgari ücret açlık sınırının üzerine çıkamıyor.
Türkiye Gündemi	Gündeme ilişkin olayları içeren tweet'ler.	Bugün #Suruç'ta meydana gelen vahim hadisede hayatını kaybedenlere Allah'tan rahmet, yaralılara acil şifalar dilerim.
Kişisel Gündem	Adayların kendi kişisel gündemlerine ilişkin paylaştıkları tweet'ler.	Seçilince değişmeyeceğime dair herkese verdiğim sözü

		sevgili eşime de veriyorum. Ütü, yemek, temizlik dahil bütün yükleri birlikte omuzlayacağız.
Kutlamalar	Bayram, başarı veya sınav gibi günlere ilişkin paylaşılan tweet'ler.	Final Four'da finale kalan Fenerbahçe'yi yürekten kutluyorum. Finalde şampiyonluk gururunu bize yaşatmaları dileğiyle, başarılar dilerim.
Diğer	Hiçbir kategoride değerlendirilemeyen paylaşımlar.	

Çalışmada ayrıca liderler tarafından paylaşılan tweet'lerin paylaşım amaçları 5 kategoride değerlendirilerek “siyasi anlamda görünürlüğü arttırmak”, “özel amaçlı paylaşım”, gündemi değerlendirmek”, “anlık paylaşımında bulunmak” ve “seçimlere yönelik vaatler” başlıkları altında kodlanmıştır. Bu çerçevede çalışmanın araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

1. Cumhurbaşkanı adaylarının Twitter profillerinin özellikler nelerdir?
2. Cumhurbaşkanı adayları kiminle ya da kimlerle etkileşime girmektedir?
3. Cumhurbaşkanı adayları en çok hangi konu/içerikte tweet paylaşmaktadır?
4. Cumhurbaşkanı adayları tweet'lerini hangi amaçlarla kullanmaktadır?

2.4.Güvenilirlik

Araştırmada kullanılan içerik analizinin güvenilirliği tekrarlanabilirlik (reproducibility) (Krippendorf, 2004: 215) testiyle ortaya konulmuştur. Bu teste göre farklı kodlayıcılar, farklı mekan ve koşullarda aynı veri setini kodlamıştır. Birbirinden bağımsız olarak gerçekleşen bu kodlama işleminde, kodlayıcılar arasında tutarlılık ve tutarsızlık ölçülmektedir. İki araştırmacı bu testi uygulamış ve kodlama yönergesinde uzlaşılan ve ayrılan noktalar Neuendorf'un (2002: 241)

formülüne uygulanmıştır. Bu formüle göre tekrarlanabilirlik testinde kodlayıcıların güvenilirliği .81 olarak bulunmuştur. Krippendorff (2004: 241) .80 ve üzerindeki bir değer güvenilir kabul edildiğine dikkat çekerken, çalışmada kullanılan veri toplama aracı bu ölçüler içinde yer aldığından güvenilir bir araç olarak değerlendirilmektedir.

3.Bulgular

3.1.Cumhurbaşkanı Adaylarının Twitter Profillerine İlişkin Bulgular

Tablo 2. Liderlerin Twitter Profili

Liderler	Tarihler	Paylaşılan Tweet Sayısı	Takip Edilen Kullanıcı Sayısı	Takipçiler
Muharrem İnce	14 Mayıs 2018	14.200	1.495	3.091.000
	30 Mayıs 2018	14.300	1.500	4.005.000
	11 Haziran 2018	14.400	1.505	4.200.000
	22 Haziran 2018	14.500	1.511	4.350.000
Recep Tayyip Erdoğan	14 Mayıs 2018	5.069	4	13.000.000
	30 Mayıs 2018	5.107	4	13.000.000
	11 Haziran 2018	5.156	4	13.100.000
	22 Haziran 2018	5.234	4	13.100.000
Meral Akşener	14 Mayıs 2018	8.282	948	2.550.000
	30 Mayıs 2018	8.433	954	2.610.000
	11 Haziran 2018	8.612	969	2.640.000
	22 Haziran 2018	8.758	969	2.680.000
Temel Karamollaoğlu	14 Mayıs 2018	1.386	8	206.000
	30 Mayıs 2018	1.445	9	239.000
	11 Haziran 2018	1.515	9	257.000
	22 Haziran 2018	1.575	9	277.000
Selahattin Demirtaş	14 Mayıs 2018	1.342	1.042	1.061.000
	30 Mayıs 2018	1.440	1.043	1.064.000
	11 Haziran 2018	1.535	1.040	1.066.000
	22 Haziran 2018	1.621	1.039	1.068.000

	22 Haziran 2018			
Doğu Perinçek	14 Mayıs 2018	5.813	945	201.000
	30 Mayıs 2018	5.888	806	203.000
	11 Haziran 2018	5.984	15	204.000
	22 Haziran 2018	6.006	15	206.000

Araştırmaya dahil edilen adayların Twitter profilleri 4 ayrı dönemde takipçi, takip edilenler ve paylaştıkları tweet sayıları bağlamında incelenerek kayıt altına alınmıştır. Tablo 2'ye bakıldığında AKP-MHP adayı Recep Tayyip Erdoğan'ın takipçi sayısının, muhalefet partilerinin adaylarına göre daha fazla olduğu görülmektedir. İncelenen dönem içinde takipçi sayısı bakımından anlamlı artış CHP adayı Muharrem İnce'de görülmektedir. Buna karşılık liderlerin takip ettikleri kullanıcıların sayısına bakıldığında Muharrem İnce birinci, Selahattin Demirtaş ikinci, Meral Akşener üçüncü, Doğu Perinçek dördüncü, Temel Karamollaoğlu beşinci, Recep Tayyip Erdoğan altıncı sırada yer almaktadır.

Tablo 3. Cumhurbaşkanı Adaylarının Tweet Sayıları

Liderler	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Muharrem İnce	334	%19.8	%19.8	%19.8
Recep Tayyip Erdoğan	164	%9.7	%9.7	%29.5
Meral Akşener	493	%29.2	%29.2	%58.7
Temel Karamollaoğlu	182	%10.8	%10.8	%69.4
Selahattin Demirtaş	353	%20.9	%20.9	%90.3
Doğu Perinçek	163	%9.7	%9.7	%100
Toplam	1689	%100	%100	

İncelenen dönemde liderlerin paylaştıkları tweet sayısı bakımından bir değerlendirme yapıldığında Vatan Partisi adayı Doğu Perinçek 163 tweet sayısı ile (%9.7) ile en az tweet paylaşan lider olmuştur. AKP-MHP adayı Recep Tayyip

Erdoğan da 164 tweet'le (%9.7) en az tweet paylaşan adaylardan biridir. En fazla tweet paylaşan lider ise İyi Parti adayı Meral Akşener (%29.2)'dir.

3.2.Cumhurbaşkanı Adaylarının Etkileşim Türlerinin Tespitine İlişkin Bulgular

Tablo 4. Cumhurbaşkanı Adaylarının Retweet Sayıları ve Tweet Dili

Liderler	Retweet Sayısı	Tweet Dili
Muharrem İnce	1	-
Recep Tayyip Erdoğan	31	4 İngilizce 1 Arapça
Meral Akşener	11	-
Temel Karamollaoğlu	2	-
Selahattin Demirtaş	-	6 İngilizce 6 Kürtçe
Doğu Perinçek	47	3 İngilizce

Liderlerin retweet oranlarına bakıldığında en fazla retweet yapan lider Doğu Perinçek olmuştur. İkinci sırada 31 retweet'ile Recep Tayyip Erdoğan yer almaktadır. Ancak liderlerin yaptıkları retweet destekçilerinin ya da takipçilerinin mesajlarını değil, parti teşkilatının paylaştıkları tweet'lerin, yeniden yönlendirilmesini içermektedir. Dolayısıyla takipçilerle etkileşim söz konusu değildir.

Tablo 5. Cumhurbaşkanı Adaylarının Hashtag Kullanımına İlişkin Dağılım

Liderler	Evet	Hayır	Toplam
Muharrem İnce	112 (%33.5)	222 (%66.5)	334 (%19.8)
Recep Tayyip Erdoğan	90 (%54.9)	74 (%45.1)	164 (%9.7)
Meral Akşener	405 (%82.2)	88 (%17.8)	493 (%29.2)
Temel Karamollaoğlu	58 (%31.9)	124 (%68.1)	182 (%10.8)
Selahattin Demirtaş	181 (%51.3)	172 (%48.7)	353 (%20.9)
Doğu Perinçek	31 (%19)	132 (%81)	163 (%9.7)
Toplam	877 (%51.9)	812 (%48.1)	1689 (%100)

Liderlerden en fazla hashtag kullanımı Meral Akşener’de (%82,2) görülmektedir. Recep Tayyip Erdoğan (%54,9) ve Selahattin Demirtaş’ın (%51,3) da diğer liderlere oranla daha yüksek oranda hashtag kullandığı gözlenmektedir. Kullanılan hashtag’lerin içeriği incelendiğinde cumhurbaşkanı adaylarının seçim kampanyalarının stratejilerine uygun kampanya sloganlarıyla uyumlu ve bütünlüklü söylemler ürettiği görülmektedir.

Tablo 6. Cumhurbaşkanı Adaylarının Mention Kullanımına İlişkin Dağılım

Liderler	Evet	Hayır	Toplam
Muharrem İnce	2 (%0.6)	332 (%99.4)	334 (%19.8)
Recep Tayyip Erdoğan	1 (%0.6)	163 (%99.4)	164 (%9.7)
Meral Akşener	2 (%0.4)	491 (%99.6)	493 (%29.2)
Temel Karamollaoğlu	8 (%4.4)	174 (%95.6)	182 (%10.8)
Selahattin Demirtaş	147(%41.6)	206 (%58.4)	353 (%20.9)
Doğu Perinçek	12 (%7.4)	151 (%92.6)	163 (%9.7)
Toplam	172(%10.2)	1517 (%89.8)	1689 (%100)

Cumhurbaşkanı adaylarının diğer kullanıcılarla etkileşimin bir boyutu olarak değerlendirilen mention bilgileri değerlendirildiğinde Selahattin Demirtaş’ın takipçileriyle en yüksek düzeyde (%41,6) etkileşim halinde olduğu görülmektedir. Selahattin Demirtaş’ın seçim kampanyasını yüz yüze iletişim ya da kitle iletişim araçları vasıtasıyla yürütememesi nedeniyle, Twitter’ı seçim kampanyasının ana ortamı olarak kullandığı görülmektedir.

Cumhurbaşkanı adaylarının paylaştıkları tweet’lerin diğer kullanıcılar tarafından retweet yapılması ve beğenilmesi etkileşimin bir boyutu olarak değerlendirilmektedir. Tablo 7’ye bakıldığında içerikleri en fazla retweet edilen liderlerin Muharrem İnce ve Recep Tayyip Erdoğan olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Tweet'lerin Retweet'lenmesine İlişkin Dağılım

Retweet Sayısı	Muharrem İnce	Recep Tayyip Erdoğan	Meral Akşener	Temel Karamollıoğlu	Selahattin Demirtaş	Doğu Perinçek	Toplam
0-500	0 (%0)	0 (%0)	160 (%32.5)	21 (%11.5)	115 (%32.6)	158 (%96.9)	454 (%26.9)
501-1000	0 (%0)	0 (%0)	212 (%43)	96 (%52.7)	75 (%21.2)	3 (%1.8)	386 (%22.9)
1001-1500	37 (%11.1)	1 (%0.6)	50 (%10.1)	35 (%19.2)	7 (%2)	1 (%0.6)	131 (%7.8)
1501-2000	41 (%12.3)	11 (%6.7)	23 (%4.7)	11 (%6)	24 (%6.8)	1 (%0.6)	111 (%6.6)
2001-2500	38 (%11.4)	11 (%6.7)	15 (%3)	5 (%2.7)	23 (%6.5)	0 (%0)	92 (%5.4)
2501-3000	45 (%13.5)	16 (%9.8)	6 (%1.2)	4 (%2.2)	25 (%7.1)	0 (%0)	96 (%5.7)
3001-5000	53 (%15.9)	79 (%48.2)	12 (%2.4)	5 (%2.7)	70 (%19.8)	0 (%0)	219 (%13.0)
5001-10.000	71 (%21.3)	30 (%18.3)	11 (%2.2)	4 (%2.2)	10 (%2.8)	0 (%0)	126 (%7.5)
10.001-15.000	17 (%5.1)	8 (%4.9)	3 (%0.6)	0 (%0)	4 (%1.1)	0 (%0)	32 (%1.9)
15.001-20.000	12 (%3.6)	5 (%3)	0 (%0)	1 (%0.5)	0 (%0)	0 (%0)	18 (%1.1)
20.001-50.000	15 (%4.5)	2 (%1.2)	1 (%0.2)	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)	18 (%1.1)
50.001-100.000	4 (%1.2)	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)	4 (%0.2)
100.001-150.000	1 (%0.3)	1 (%0.6)	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)	2 (%0.1)
Toplam	334 (%19.8)	164 (%9.7)	493 (%29.2)	182 (%10.8)	353 (%20.9)	163 (%9.7)	1689 (%100)

Benzer şekilde Cumhurbaşkanı adayları tarafından paylaşılan tweet'lerin beğeni oranlarına bakıldığında (Tablo 8) diğer adaylara nazaran Muharrem İnce ve Recep Tayyip Erdoğan'ın tweet'lerinin yüksek oranda beğeni sayısına ulaştığı görülmektedir.

Tablo 8. Cumhurbaşkanı Adaylarının Paylaştıkları Tweet'lerin Beğeni Sayıları

Retweet Sayısı	M. İnce	R. Tayyip Erdoğan	M. Akşener	T. K.Mollaoğlu	S. Demirtaş	D. Perinçek	Toplam
0-500	0 %0	0 %0	0 %0	0 %0	0 %0	139 %8.2	139 %8.2
501-1000	0 %0)	0 %0)	1 %0.2	0 %0	0 %0	17 %1	18 %1.1
1001-1500	0 %0	0 %0	54 %11	5 %2.7	0 %0	2 %1.2	61 %3.6
1501-2000	0 %0	0 %0	52 %10.5	14 %7.7)	4 %1.1	1 %0.6	71 %4.2
2001-2500	0 %0	0 %0	87 %17.6	28 %15.4	57 %16.1	0 %0	172 %10.2
2501-3000	0 %0	0 %0	59 %12	16 %8.)	60 %17	1 %0.6	136 %8.1
3001-5000	0 %0	1 %0.6	106 %21.5	63 %34.6	65 %18.4	1 %0.6	236 %14
5001-10.000	18 %5.4	21 %12.8	84 %17	36 %19.8	68 %19.3	2 %1.2	229 %13.6
10.001-15.000	64 %19.2	43 %26.2	19 %3.9	10 %5.5	67 %19	0 %0	203 %12
15.001-20.000	47 %14.1	49 %29.9	11 %2.2	5 %2.7	14 %4	0 %0	126 %7.5
20.001-50.000	137 %41	40 %24.4	17 %3.4	4 %2.2	18 %5.1	0 %0	216 %12.8
50.001-100.000	44 %13.2	8 %4.9	3 %0.6	1 %0.5	0 %0	0 %0	56 %3.3
100.001-150.000	11 %3.3	1 %0.6	0 %0	0 %0	0 %0	0 %0	12 %0.7
150.001-200.000	5 %1.5	0 %0	0 %0	0 %0	0 %0	0 %0	5 %0.3
200.001-300.000	8 %2.4	1 %0.6	0 %0	0 %0	0 %0	0 %0	9 %0.5
Toplam	334 %19.8	164 %9.7	493 %29.2	182 %10.8	353 %20.9	163 %9.7	1689 %100

3.3.Cumhurbaşkanı Adaylarının Tweet İçeriklerine İlişkin Bulgular

Tablo 9. Cumhurbaşkanı Adaylarının Tweet Konularına İlişkin Dağılım

Tweet Konusu	M. İnce	R. Tayyip Erdoğan	M. Akşener	T. K. mollaoglu	S. Demirtaş	D. Perinçek	Toplam
Seçim Duyurusu ve Aktivitesi	240 %71.9	104 %63.4	230 %46.7	86 %47.3	155 %43.9	38 %23.3	853 %50.5
Siyasi Rakipler	11 %3.3	0 %0	36 %7.3	23 %12.6	61 %17.3	24 %14.7	155 %9.2
Başarı Yönetimi	1 %0.3	1 %0.6	43 %8.7	9 %4.9	26 %7.4	0 %0	80 %4.7
Eğitim	17 %5.1	8 %12.3	19 %3.9	1 %0.5	14 %4	6 %3.7	65 %3.8
Hukuk Demokrasi	7 %2.1	0 %0	17 %3.4	8 %4.4	35 %9.9	1 0.6	68 %3.4
Terörizm	6 %1.8	0 %0	15 %3.0	3 %1.6	2 %0.6	31 %19	57 %4.3
Dış Politika	0 %0	12 %7.3	14 %2.8	8 %4.4	7 %2	20 %12.3	61 %3.6
Kültür-Spor	7 %2.1	3 %1.8	9 %1.8	2 %1.)	3 %0.8	2 %1.2	26 %1.5
Sosyal Politikalar	11 %3.3	6 %3.7	19 %3.9	2 %1.1	7 %2	0 %0	45 %2.7
Doğa-Çevre	2 %0.6	7 %4.3	0 %0	2 %1.1	3 %0.8	0 %0	14 %0.8
Ekonomi	7 %2.1	15 %9.1	45 %9.1	9 %4.9	10 %2.8	29 %17.8	115 %6.8
Türkiye Gündemi	0 %0	1 %0.6	13 %2.)	8 %3.8	4 %1.1	5 %3.1	31 %1.8
Kişisel Gündem	4 %1.2	0 %0	1 %0.2	0 %0	18 %5.1	4 %2.5	27 %1.6
Kutlamalar	8 %2.4	3 %1.8	10 %2	10 %5.5	2 %0.6	1 %0.6	34 %2
Diğer	13 %3.9	4 %2.4	22 %4.5	11 %6	6 %1.7	2 %1.2	58 %3.4
Toplam	334 %19.8	164 %9.7	493 %29.2	182 %10.8	353 %20.9	163 %9.7	1689 %100

Cumhurbaşkanı adaylarının Twitter’da ele aldıkları konular açısından bir değerlendirme yapıldığında, en fazla seçim kampanyası duyurusu ve aktivitesi kategorisinde yer alan tweet paylaşıldığı görülmektedir. Diğer taraftan muhalefet adayları siyasi rakiplerini eleştiren içeriklere ağırlık verirken, iktidar partisinin adayı Recep Tayyip Erdoğan siyasi rakiplerini eleştiren hiçbir tweet paylaşmamıştır.

Tablo 10. Cumhurbaşkanı Adaylarının Paylaştıkları Tweet’lerin Kullanım Amacına İlişkin Dağılım

Kullanım Amacı	M. İnce	R. Tayyip Erdoğan	M. Akşener	T. K.mollaoğlu	S. Demirtaş	D. Perinçek	Toplam
Siyasi Görünürlük	175 %52.3	73 %44.5	211 %42.8	121 %66.5	282 %79.3	82 %50.4	942 %55.9
Özel Amaçlı Sesleniş	41 %12.3	11 %6.7	44 %8.9	5 %2.7	19 %5.4	8 %4.9	128 %7.6
Anlık Paylaşım	82 %24.6	54 %32.9	76 %15.4	34 %18.7	0 %0	3 %1.8	249 %3.8
Vaatler	36 %10.8	26 %15.9	162 %32.9	22 %12.1	54 %15.3	70 %42.9	370 %21.9
Toplam	334 %19.8	164 %9.7	493 %29.2	182 %10.8	353 %20.9	163 %9.7	1689 %100.0

Cumhurbaşkanı adaylarının Twitter’ı hangi amaçlarla kullandıklarını belirlemek amacıyla yapılan incelemede, tüm liderlerin en fazla siyasi görünürlüğü yaymak amacıyla paylaşım gerçekleştirdikleri görülmektedir. Liderler ikinci olarak vaatlerini kamuoyuyla paylaşmak için Twitter’ı kullanmışlardır. Anlık paylaşımında bulunma oranı da liderlerin Twitter’ı kullanma amaçlarının başında gelmektedir. Özellikle yaptıkları mitinglere ait canlı yayınlar ve fotoğraflar, televizyon programlarına ait görüntülerin diğer kullanıcılarla paylaşılmasında liderler Twitter’ı bir araç olarak kullanmışlardır.

SONUÇ

Çalışmada ilk olarak Cumhurbaşkanı adaylarının Twitter profilleri incelenmiştir. Bu incelemeye göre AKP-MHP ortak adayı olarak gösterilen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın en fazla takipçiye sahip olan lider olduğu görülmektedir. Ancak incelenen dönemde takipçi sayısı bakımından anlamlı artış CHP adayı Muharrem İnce'de yaşanmıştır. Takipçi sayılarına oranla Cumhurbaşkanı adaylarının takip ettikleri kullanıcı sayılarının ise çok düşük olduğu, takip ettikleri kullanıcıların da ağırlıklı olarak parti teşkilatına ilişkin hesaplar olduğu görülmektedir. Bu durum Cumhurbaşkanı adaylarının diğer kullanıcıların görüşlerini takip etmek yerine tek taraflı mesajlarını iletmek için Twitter'ı kullandıklarını göstermektedir. Bu nedenle adayların Twitter'daki iletişim biçimi, etkileşimli diyalog yerine geleneksel medyanın temel özelliği olan tek taraflı iletişim biçiminde olduğu görülmektedir.

Cumhurbaşkanı adayları arasında en az tweet paylaşan lider Vatan Partisi adayı Doğu Perinçek ile AKP-MHP adayı Recep Tayyip Erdoğan'dır. Bu da söz konusu iki adayın Twitter'ı seçim kampanyasının merkezine alan bir çalışma yürütmediklerini göstermektedir. Buna karşılık Twitter'da en fazla tweet paylaşan İyi Parti adayı Meral Akşener olmuştur. Akşener'in bu platformu aktif olarak kullanmasının nedeni, geleneksel medyada yeterince yer almadığı temeline dayandığı düşünülmektedir[‡]. Bu sonuçlar ayrıca, adayların paylaştığı tweet sayısı ile seçim başarısı arasında doğrudan bir ilişki olmadığını da göstermektedir.

[‡]Türkiye Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nca 17 Nisan 2018 - 6 Mayıs 2018 tarihlerini kapsayan çalışmaya göre TRT, AK Parti-MHP ittifakına yayınlarında 37 saat 40 dakika 2 saniye, CHP'ye 3 saat 4 dakika 28 saniye, CHP'nin Cumhurbaşkanı adayı Muharrem İnce'ye 27 dakika 20 saniye, İyi Parti'ye ise 9 dakika 30 saniye yayın yapıldı. Saadet Partisi ve HDP'ye TRT ekranlarında hiç yer verilmemiştir. (Kaynak:<https://www.mynet.com/24-haziran-secimleri-icin-trt-hangi-siyasi-partiye-ne-kadar-sure-ayirdi>) Erişim tarihi: 15.05.2019).

Çünkü 24 Haziran 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan en az tweet paylaşan adaylardan biridir.

Çalışmada ikinci olarak Cumhurbaşkanı adaylarının Twitter’da kiminle ya da kimlerle etkileşime girdiklerini tespit ederek, etkileşimin boyutları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Adayların diğer kullanıcılarla etkileşim kurmanın en önemli araçlarından biri olan “retweet” kullanımı yapmazken, “hashtag” kullandıkları görülmektedir. Bu da adayların yaptıkları paylaşımlarının daha geniş bir kitleye ulaşmasını istemelerinden kaynaklanmaktadır. Cumhurbaşkanı adaylarının diğer kullanıcılarla etkileşiminin bir boyutu olarak değerlendirilen mention kullanımında ise HDP adayı Selahattin Demirtaş öne çıkmaktadır. Demirtaş’ın seçmen kitlesiyle gerek kitle iletişim araçları vasıtasıyla gerekse yüz yüze iletişim kuramaması⁵ nedeniyle, Twitter’ı seçim kampanyasının merkezine yerleştirdiği düşünülmektedir. Takipçilerinden gelen soruları Twitter üzerinden yanıtlayan Demirtaş’ın takipçi kitlesiyle doğrudan bir etkileşime girdiği görülmektedir. Diğer adayların “mention” kullanmaması, seçmenle iletişim olanağı yaratan ve siyasi katılım mekanizmalarını destekleyerek, demokrasiyi güçlendirme aracı olarak görülen sosyal medyanın bu özelliğinden yararlanmadıklarını ya da tercih etmediklerini göstermektedir. Bir başka ifadeyle bu adayların, siyasal iletişimin ana merkezinde yer alan ikna edici veya bir fikrin etkileşimli paylaşımı noktasında sosyal medyanın sahip olduğu potansiyeline ilişkin bir strateji geliştirmedikleri de söylenebilir.

Çalışmada üçüncü olarak Cumhurbaşkanı adaylarının paylaştıkları tweet’lerin içerikleri ve paylaşım amaçlarına göre bir değerlendirme yapılmıştır. Adayların geniş bir yelpazede ülke gündemini ilgilendiren konular üzerinde paylaşımlarda buldukları görülmektedir. Ancak adayların tamamı seçim kampanyası

⁵HDP adayı Selahattin Demirtaş 4 Kasım 2016 tarihinden bu yana Edirne F Tipi Cezaevi’nde bulunmaktadır.

döneminde Twitter’da en çok seçim kampanyası duyurusu ve aktivitelerine ağırlık vermişler, miting ve toplantılara ilişkin paylaşımlarda ve duyurularında bulunmuşlardır. Bu yüzden adayların Twitter’ı öncelikle siyasi görünürlüğü yaymak ve daha fazla seçmene ulaşmak amacıyla kullandıkları anlaşılmaktadır. Özellikle adayların yaptıkları mitingleri sesli ve görüntülü olarak canlı yayınlamaları ya da mitinglere ait fotoğrafların anlık olarak diğer kullanıcılarla paylaşmaları da Twitter’ı televizyon gibi geleneksel bir iletişim aracı olarak kullanmaya çalıştıklarını göstermesi bakımından anlamlıdır.

Sonuç olarak yeni medyanın siyasi aktörlere sunduğu olanaklar (*hacim, hız, biçim, yön ve bireysel kontrol*) açısından bir değerlendirme yapıldığında adaylar, seçim çalışmalarına ilişkin bilgi ve enformasyonu etkin bir şekilde takipçilerine aktardıkları, bu verileri hızlı bir şekilde hatta çoğu zaman anlık olarak paylaşımında buldukları görülmektedir. Adaylar tarafından iletilen veriler hem yazılı, hem sesli, hem de görüntülü olarak gönderilmekte ve böylece adayların takipçileriyle dinamik, derinlikli ve görsel olarak desteklenen bir iletişim gerçekleştirdiklerini ortaya koymaktadır. Cumhurbaşkanı adaylarının Twitter kullanma performanslarında paylaşılacak içeriklerin kontrolünün kendilerinde olması nedeniyle daha çok seçim çalışmalarına ilişkin içeriklerin paylaşıldığı görülmektedir. Ancak cumhurbaşkanı adaylarının, iki yönlü ve tam olarak interaktif ya da senkronize iletişim olanağı yaratan bu platformu, tüm olanaklarıyla kullanamadıkları gözlemlenmektedir. Adayların Twitter kullanım pratiklerinde diğer kullanıcılarla daha fazla etkileşime girmeden, tek yönlü iletişim biçimini tercih ettiklerini ve bu süreci geleneksel medyanın temel özelliğine göre şekillendirdiklerini söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Özellikle cumhurbaşkanı adaylarının Twitter hesaplarında takip ettikleri kullanıcı sayısının çok az olması, diğer kullanıcılarla etkileşime olanak veren araçların (retweet, hashtag, mention gibi) çok az düzeyde kullanılması ya da sadece parti örgütüyle diyalog içinde olmaları, bu platformu etkin kullanamadıklarının birer göstergesi olarak

değerlendirilmektedir. Halbuki Twitter gibi sosyal medya ortamlarında geliŐtirilecek bir siyasal iletişim stratejisi seçim kampanyalarında adaylara etkin bir çalışma imkânı sağlayabilir. Ancak yapılan araştırmada yeni bir iletişim ortamı olarak Twitter'in sunduğu imkanlarına karşılık, adayların bu iletişim ortamını sadece geleneksel medya alışkanlıkları çerçevesinde kullanması bir bakıma yeni medyada eski kodların izleri gibi durmaktadır. Ancak bu çalışmanın bazı bölümlerinde vurgulandığı gibi, toplumların günlük hayatında yer alan siyaset gibi dinamiklerin ihtiyaç duyduğu etkin iletişim sürecinin, iletişim teknolojilerinin gelişimine paralel olarak, hem biçimini hem de metodunu değiştirmeye zorlayacağı bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden önümüzdeki yakın dönemlerde siyasal iletişim süreçlerinin gittikçe geleneksel medya alışkanlıklarından daha bağımsız, daha zgn biçimleri ortaya çıkaracağını kabul etmek, en azından varsaymak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aziz, A. (2015). *Siyasal İletişim*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Bayraktutan, G., Binark, M., Çomu, T., Doğu, B., İslamoğlu, G. ve Telli Aydemir, A.(2012). “Sosyal Medyada 2011 Genel Seçimleri: Nicel – Nitel Arayüzey İncelemesi”, Selçuk Üniversitesi, İletişim Dergisi, 7, 3, 5-29.
- Blumler, J.G. ve Kavanagh, D. (1999). “The Third Age of Political Communication: Influences and Features”, *Political Communication*, 16,3, 209 – 230.
- Broersma, M. Ve Graham, T. (2012). “Social Media as Beat”, *Journalism Practice*, 6, (3), 403-419.
- Bruns, A. ve Highfield, T. (2016). “May the best tweeter win: The Twitter strategies of key campaign accounts in the 2012 US election”. (Editörler) Bieber, Christoph, & Kamps, Klaus, *Die US-Präsidentschaftswahl 2012*. Wiesbaden: Springer, 425–442.
- Bouza, F.(2004). “The Impact Area of Political Communication: Citizenship Faced with Public Discourse”. *International Review of Sociology*, 14:2, 245 – 259.
- Cohen, B. (1969). *The Press and Foreign Policy*, Princeton: Princeton University Press.
- Conover, M.D., Gonçalves, B., Flammini, A. ve Menczer, F. (2012). “Partisan Asymmetries in Online Political Activity”, *EPJ Data Science*, 1:6, 1-19.
- Digrazia, J., McKelvey, K., Bollen, J. ve Rojas, F. (2013). “More Tweets, More Votes: Social Media as a Quantitative Indicator of Political Behavior”, 8-11.
- Enli, G. ve Naper, A. (2016). “Social media incumbent advantage: Barack Obama’s and Mitt Romney’s Tweets in the 2012 U.S. Presidential Election Campaign” (Editörler), Bruns, A, Enli, G, Skogerbø, E, v.d., *The Routledge Companion to Social Media and Politics*, New York: Routledge, 364–377.

- Enli, G. (2017). "Twitter as arena for the authentic outsider: exploring the social media campaigns of Trump and Clinton in the 2016 US presidential election", *European Journal of Communication*, 32(1), 50 –61.
- Fiske, J. (1997). *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Çev. Süleyman İrvan, Ankara: Bilim Sanat Yayınları-Ark
- Genel, M. G. (2012). "Siyasal İletişim Kampanyalarında Sosyal Medyanın Kullanımı", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, TOJDAC, V.2, S.4., 23-31.
- Golbeck, J., Grimes, J. M. ve Rogers, A. (2010). "Twitter use by the US Congress". *Journal of the American society for information science and technology*, 61(8), 1612-1621.
- Gurevitch, M., Coleman, S. ve Blumler, J. G. (2009). "Political Communication Old and New Media Relationships", *ANNALS, AAPSS*, 625,164-181.
- Janda, K. ve Colman, T. (1998). "Effects of Party Organization on Performance during the 'Golden Age' of Parties", *Political Studies*, XLVI, 611-632.
- Kiousis, S., Kim, S.Y., McDevitt, M. ve Ostrowski, A. (2009). "Competing for Attention: Information Subsidy Influence During Election Campaigns in Agenda Building", *J&MC Quarterly* V. 86, (3), 545-562.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis An Introduction to Its Methodology*, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Kruikemeier, S. (2014). "How Political Candidates use Twitter and the Impact on Votes", *Computers in Human Behavior*, 34, 131-139.
- Köker, E. (2007). *Politikanın İletişimi İletişimin Politikası*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Kushin, M.J. ve Kitchener, K. (2009). "Getting Political on Social Network Sites: Exploring Online Political Discourse on Facebook". *First Monday*, 14(11), 2645-2350.
- Lassen, D.S. ve Brown, A.R. (2011). "Twitter: The Electoral Connection?", *Social Science Computer Review*, 29(4), 419-436.

- Lee, J. ve Xu, W. (2018). "The More Attacks, The More Retweets: Trump's and Clinton's Agenda Setting on Twitter", *Public Relations Review*, 44, 201–213.
- Lilleker, D.G. (2006). *Key Concepts in Political Communication*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Lilleker, D.G. (2013). *Siyasal İletişim Temel Kavramlar*, (Editörler) Yusuf Devran, Alparslan Nas, Betül Ekşi, Yenal Göksun, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Lipmann, W. (1965). *Public Opinion*. New York: Harcourt Brace.
- Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grany, I. ve Kelly, K. (2009). *New Media a Critical Introduction*, London and New York: Routledge.
- Marvick, A.E. ve Boyd, D. (2010). "I Tweet Honestly, I Tweet Passionately: Twitter Users, Context Collapse, and The Imagined Audience", *New Media & Society*, 13(1), 114–133.
- McCombs, M. E. ve Shaw, D.I. (1984). "The Agenda Setting Function of the Press". *Media Power in Politics*, (Editörler), Doris A. Graber, Washington: Congressional Quarterly Inc.
- McGirt, E. (2008). "The Brand Called Obama". *Fast Company*, 124, 85–92.
- McNair, B. (2007). *An Introduction to Political Communication*. London-New York: Routledge.
- McQuail, D. ve Windahl, S. (1997). *Kitle İletişim Modelleri*. (Çev: Konca Yumlu), Ankara: İmge Kitapevi.
- Mutlu, E. (1994). *İletişim Sözlüğü*, Ankara: Ark Yayınevi.
- Negroponste, N. (1995). *Being Digital*, New York: Knopf.
- Neuendorf, K. A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Noelle-Neumann, E. (1997). "Suskunluk Sarmalı Kuramı'nın Medyayı Anlamaya Katkısı", *Medya Kültür Siyaset*, (Derleyen) Süleyman İrvan, Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 223-233.

- Norris, P. (1999). Who Surfs? New Tecnology, Old Voters and Virtual Democracy in the 1996 and 1998 US Elections, <http://www.artefaktum.hu/it2/pippa.pdf>, Erişim Tarihi: 29.01.2019.
- Norris, P. (2000). *A Virtuous Circle. Political Communications in Postindustrial Societies*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nulty, P., Theocharis, Y., Popa, S.A. ve Parnet, O. (2016). “Social Media and Political Communication in the 2014 Elections to the European Parliament”, *Electoral Studies*,44, 429 – 444.
- Parmelee, J.H. ve Bichard, S.L. (2011). *Politics and the Twitter revolution: How Tweets Influence the Relationship Between Political Leaders and the Public*, Plymouth, United Kingdom: Lexington Books.
- Papacharissi, Z. (2004). “Democracy Online: Civility, Politeness, and the Democratic Potential of Online Political Discussion Groups”. *New Media & Society*, 6, (2), London, Thousand Oaks, CA and New Delhi : Sage Publications, 259-283.
- Shah, D.V., Kwak, N. ve Holbert, L. (2001). “Connecting and Disconnecting with Civic Life: Patterns of Internet Use and the Production of Social Capital”. *Political Communication*, 18, 141-62.
- Shirky, C. (2011). “The Political Power of Social Media: Technology, the Public Sphere, and Political Change”, *Foreign Affairs*, 90, (1), 28-41.
- Stromer-Galley, J. (2004). “Interactivity-as-product and interactivity-as-process”. *The Information Society*, 20(5), 391–394.
- Tokgöz, O. (2008). *Siyasal İletişimi Anlamak*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Tokgöz, O. (2010). *Seçimler, Siyasal Reklamlar ve Siyasal İletişim*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Yaşın, C. (2006). “Siyasal Kampanya Yönetiminde Bütüncül Yaklaşım”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 15, 631-650.

- Vaccari, C., Valeriani, A., Barbera, P., Bonneau, R., Jost, J.T., Nagler, J. ve Tucker, J.A. (2015). "Political Expression and Action on Social Media: Exploring the Relationship Between Lower and Higher-Threshold Political Activities Among Twitter Users in Italy", *Journal of Computer-Mediated Communication*, 20, 221–239.
- Vergeer, M. ve Hermans, L. (2013). "Campaigning on Twitter: Microblogging and Online Social Networking as Campaign Tools in the 2010 General Elections in the Netherlands", *Journal of Computer-Mediated Communication*, 399–419.
- Williams, C. ve Gulati, G.J. (2008). "What is a social network worth? Facebook and Vote Share in the 2008 Presidential Primaries", Annual Meeting of the American Political Science Association, August 28-31, Boston, MA.
- Woody, S.J., Weare, C. ve Musso, J. (2004). "Participation, Deliberative Democracy, and the Internet: Lessons from a National Forum on Commercial Vehicle Safety", *Democracy Online: The Prospects for Political Renewal Through the Internet*, (Editör) Peter M. Shane, 167-179.
- Yılmaz, M. (2008). *Politik İletişim Sürecinin Dijital İletişim Teknolojisi Olarak İnternet Dolayımında Kurgulanması: Yeni Olanaklar, Stratejiler ve Beklentiler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Today, social media plays an important role in transferring the communication strategies of political campaigns to the public. Social media, which has become an effective tool for political parties or political actors to convey their views and opinions to their followers and citizens independently of time and place, is also referred to the transformational effect of political communication campaigns. Considering the fact that both voters and political actors do not achieve equal access to mainstream media tools, social media tools offer important opportunities for voters to interact with political actors and to explain their ideas to political actors. Twitter is a microblogging site that allows sharing of small messages, snapshots or videos from social media tools. Twitter is a social media platform that political actors actively use. This study focuses on the performance of political actors using Twitter. The study aims to analyze the ways in which presidential candidates use Twitter in political communication campaigns in the Presidential and General Elections of June 24, 2018. During the election campaign, the role of political actors in creating online campaigns, how and how they use Twitter, what they intend to use Twitter, what issues they keep on the agenda during the election campaign, and the level of their interaction with the electorate are presented.

Method

This study is carried out with the aim of revealing the online campaign styles of the candidates on Twitter during the 24 June 2018 Presidential elections. In the study, which was structured through a descriptive research design, tweets of political actors sent to their voters on Twitter between 14 May 2018 and 24 June 2018 were examined. The data collected by quantitative content analysis technique were analyzed using descriptive statistical tests.

The analysis was based on three main research perspectives:

- Examining the Twitter profiles of the presidential candidates (such as the number of followers, the number of follow-up, the number of tweets shared),
- Examining the types of interaction of presidential candidates on Twitter (such as “retweet”, “hashtag”, “mention”,
- Examining the contents (subject, purpose of sharing) of the presidential candidates' tweets.

Findings (Results)

Vatan Party candidate Doğu Perinçek and AKP-MHP candidate Recep Tayyip Erdoğan were the leaders who shared at least tweets. The leader who shares the most tweets is the İyi Party candidate Meral Akşener. Doğu Perinçek was the leader in the most retweets. Recep Tayyip Erdoğan takes the second place. However, it does not include the messages of the retweet supporters made by the leaders. Mostly, tweets shared by the party organization are retweeted. Therefore, there is no interaction with followers. The highest hashtag usage among the leaders is seen in Meral Akşener. It is observed that Recep Tayyip Erdoğan and Selahattin Demirtaş also use hashtags at a higher rate than other leaders. In the hashtags, it is seen that the presidential candidates produce consistent discourses that are consistent with the campaign slogans in line with the strategies of the election campaigns. It is evaluated that mention of the presidential candidates as a dimension of interaction with other users. Selahattin Demirtaş has the highest level of interaction with his followers. It is seen that Selahattin Demirtaş used Twitter as the main medium of the election campaign because he could not conduct his election campaign through face-to-face communication or mass media. The tweet contents of the presidential candidates were evaluated in two parameters. First, the tweet contents of the leaders were defined on a subject-by-topic basis, and then the purpose of sharing tweets was determined. Presidential candidates share the highest number of tweets in the campaign announcement and activity category. On the other hand, while opposition candidates focused on content criticizing their political rivals, Recep Tayyip Erdoğan, the ruling party candidate, did not share any tweets that criticized his political rivals. It is seen that the presidential candidates shared tweets the most in order to spread political visibility. Instant sharing is also one of the leaders' goals for using Twitter. In particular, the leaders used Twitter as a means of sharing live broadcasts and photographs of their meeting and images of television programs with other users.

Conclusion and Discussion

As a result, candidates use Twitter in one-way communication. the candidates shape this process according to the basic characteristics of traditional media. However, a political communication strategy to be developed in social media such as Twitter can provide candidates with the opportunity to work effectively in election campaigns. Therefore, it is possible to accept and at least assume that in the near future political communication processes will increasingly reveal more independent forms than traditional media habits.

ARAPKİR ONAR KÖYÜNDE TÜRK ESERLERİ

Fuat ŞANCI*

Öz

Malatya'nın Arapkir ilçesine bağlı Onar köyü Arapkir'e 15 km mesafede olup Malatya – Arapkir karayolunun 5 km doğusunda kalmaktadır.

Bir Türkmen yerleşimi olan köyde iki adet zaviye (cem evi), baldeken bir yapı ve bir çeşme bulunmaktadır. Zaviyeler 13. yüzyıla tarihlenmekte olup bunlar tüteklikli (kırılmalı) kubbeleri ile dikkat çekmektedir. Tüteklikli örtünün etrafında dolanan koridor ile işlevleri farklılık gösterse bile Kubbetü's -Sakhra ve Bursa II. Murat türbeleri ile benzerlik göstermektedir

Ayrıca baldeken yapı olarak adlandırdığımız eser günümüzde bir çamaşırhane mekânı gibi kullanılsa da bu yapının mimari formu türbe mimarisinde yaygın kullanım alanı bulmuştur. Zamanla değişime uğrayan yapının benzer plandaki örnekleri Malatya ve çevresinde türbe mimarisinde uygulandığı görülmektedir. Bu sebepten dolayı bu yapının bir türbe olması kuvvetle muhtemeldir.

Anahtar Kelimeler: Zaviye, Cem evi, Tüteklikli Örtü. Türbe, Arapkir

TURKISH WORKS IN ARAPKIR ONAR VILLAGE

Abstract

Onar village in the Arapkir district of Malatya is 15 km from Arapkir and 5 km east of Malatya – Arapgir Highway.

The village, which is a Turkmen settlement, has two zawiya (djemevi), a baldachin structure, and a fountain. Zawiya 13. They are dated to a hundred years and are notable for their "tüteklikli" (swallow) domes. Even if their functions differ from the corridor that wraps around the tüteklikli cover, they are similar to Dome of the Rock and Bursa Shrine of Murad II.

Additionally, although the work that we call baldachin structure is used as a laundry place today, the architectural form of this structure has found widespread use in the architecture of the shrine. Similar examples of the structure that has changed over time are seen to be applied in the architecture of the shrine in and around Malatya. For this reason, the possibility of this structure being a shrine is strong.

Keywords: Zawiye, Djemevi, Swallow Domes. Arapkir

1. GİRİŞ

1.1. Coğrafi Durum ve Tarihçe

Malatya'nın kuzeyinde bulunan Arapkir. Sivas, Erzincan ve Elâzığ illeri ile çevrilidir. Denizden 1200 m yükseklikte ve Arapkir çayı kenarında kurulmuştur. Bizans Kaynaklarında Arabrakes olarak geçen yerleşim Türkler tarafından Arapkir veya Arapgir olarak adlandırılmıştır (Halaçoğlu, 1991:328; Ostrogorsky,1986:221). Bölge persler tarafından Kapadokya Satraplığına bağlanmış daha sonra Romalılar M.Ö. 69 yılında Anadolu'da yeniden idarî düzenlemeler yaparken Romalı komutan Lucullus tarafından Roma topraklarına dahil edilmiştir (Özman,2016:2; Özsait,1982: 364, 365). Bölgedeki kaya mezarları buranın Romalılar dönemine kadar dayanan bir yerleşke olduğunu göstermekle beraber 10. Nolu mezardaki at figürlerinde Türk etkilerinden söz edilmektedir

(Özman, 2016: 11). Bölge İran ve Bizanslılardan sonra Selçukluların eline geçmiştir (Halaçoğlu, 1991:328; Turan,1993: 347-351). Anadolu'nun fethi üç koldan gerçekleştirilmeye çalışılırken Erzurum ve Erzincan'a hareket eden kola bağlı Emir Dinar yönetimindeki birlikler Kemah ve Arapkir üzerinden ilerleyip Malatya'ya 1058 yılında ulaşmışlardır (Metin, 2013: 35).XV. yüzyıldaki Timur istilasından sonra Osmanlı yönetimine geçen Arapkir'de yapılan ilk tahrirde iki mahalle mevcut olup Arapkir XIX yüzyılda önemli bir ticari merkez haline gelmiştir (Tuğlacı, 1985: 30; Halaçoğlu, 1991: 328). 1847 yılında Mamurat-ül Aziz Sancağına bağlı olan Arapkir Cumhuriyet döneminde Malatya vilayetine bağlı bir ilçe haline getirilmiştir (Halaçoğlu, 1991: 328).

2- KATALOG

2.1- Şeyh Hasan Onar Zaviyesi (Büyük Ocak Cem Evi)

Onar köyü merkezinde bulunan Büyük Ocak olarak da adlandırılan Şeyh Hasan Onar Zaviyesi 1224 yılında olduğu belirtilen bir vakfiyeye dayandırılarak Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat devrine tarihlenmektedir (Kaygusuz, 1983: 29, resim 26, 27; Metin, 2013: 185). Bu tarihlendirme orijinal vakfiyenin bulunmaması sebebiyle ihtiyatla karşılanmalıdır (Akın, 1991, 340).

Yapı hafif eğimli bir arazide kurulu olup kenar ölçüleri birbirinden farklı kareye yakın yaklaşık içten içe 9.00 x 9.78 m ölçülerinde bir alan üzerine kurulmuştur. Güney doğu köşede yer alan giriş kapısına 1.20 x 20.00 m. ölçülerinde üzeri ahşap örtülü bir koridorla ulaşılmaktadır (Plan 1, Resim 1). Kare iç mekân ortada sekiz ahşap dikme tarafından taşınan kırilangıç kubbe (tüteklikli örtü) ile örtülmüştür. Kare orta alan 5.50 x 5,50 m ölçülerinde olup etrafında yaklaşık 2.00 m genişliğinde ahşap örtülü bir koridor bulunmaktadır (Plan 1). Orta alan (Meydan) sekiz dikmenin belirlediği kare alandan oluşmakta ve mesafeleri değişen dikmeler kirişlerle birbirine bağlanarak üst örtünün ana çatkısını oluşturan kare alanı meydana getirmiştir. Ekseni kaydırılmış ikinci kare bunların üzerine

yerleştirilmiştir (Resim 2). Günümüzde bu kademelenme iki sırayla sınırlı kalmıştır. Çokgen üst örtü bu aşamada doğrudan ahşap direklerle kapatılmak sureti ile bugünkü şeklini almış görünmektedir. Üst örtü eksenli kaydırılan karelerden kaynaklanan yıldız biçimi oluşturmaktadır. Kademe sayısının artmasına paralel yıldızın kol sayıları da artmaktadır.

Cem'e katılan ailelerin oturdukları koridor düz bir tavan şeklinde ele alınmıştır bazı bölümlerde sekiler bulunmaktadır. Bu sekiler oturmaya elverişli olmayıp daha sonraki eklemeler gibi görünmektedir. Zemin ve duvarlar çamur sıvalı olup yüzeyi perdahlanmıştır.

Kapı dışında dışa açıklığı bulunmayan yapının iç aydınlatması bugün tahrip olmuş tüfeklikten sağlanıyor olmalıydı. Günümüzde üst örtünün doğu yönünde sır lokma penceresi olarak adlandırılan bir açıklık dışında iç mekânı aydınlatan başka bir unsur bulunmamaktadır (Resim 3).

Yapının inşa malzemesi taş olup kalın duvarlar düzgün bir işçilik göstermemektedir. Aynı şekilde üst örtüde kullanılan ahşap malzemede de özensizlik görülmektedir. Yapıda Ahşap malzeme olarak kullanılan ağaç çeşitleri dut, akmeşe, dışbudak kavak, çam yabani armut ağaçları kullanılmıştır (Akkemik vd., 2019: 45) Çam ağacı hariç diğerleri yörede yetişen ağaç türleridir.

2.2- Arapkir Küçük Ocak Zaviyesi (Şeyh Bahşiş) (Cem Evi)

Arapkir'in Onar Köyünde bulunan Yapı 13. yüzyıla tarihlenmektedir (Akın, 1991: 340). Yapı kare bir alana kurulu olup iç mekâna bir koridor aracılığı ile ulaşılmaktadır. Ana eksen üzerinde bulunan dikdörtgen çerçeveli kapıdan iç mekâna giriş verilmiştir. Kare iç mekân ortada altı dikmeye binen tüteklikli (kırılmaç kubbe) bir örtü ile örtülmüştür (Plan 2, Resim 4). Bu alan cem törenlerinin yapıldığı meydan olarak adlandırılan alanı oluşturmaktadır. Bunların

etrafında oluşan dört yönü dolaşan ahşap örtülü bir koridor ise katılımcıların oturmalarına yönelik bir alan olarak değerlendirilmiştir (Resim 5). Orijinal kırilangıç kubbeden üç sıra kalmış olup bunun üzeri daha sonraki onarımlarda yine ahşap malzemeyle beşik tonoz şeklinde kaplanmıştır. Örtü içerisinde üçgen şeklinde sır lokma penceresine yer verilmiştir. Duvarlar dışa kapalı olup duvar yüzeylerinde nişlere yer verilmiştir (Resim 6). İç mekânın aydınlatması tütelik ve sır lokma penceresi ile kapıdan sızan ışıkla sağlanıyor olmalıdır (Resim 7). Yapı ahşap ve taş malzemenin kullanımı ile inşa edilmiş olup üst örtüyü taşıyan dikmelerde akmeşe, dut ve kavak ağaçları kullanılmıştır (Akkemik vd., 2019: 45).

Yapı Şeyh Hasan Onar Zaviyesi'nin plan özelliklerini yansıtmakta olup Şeyh Hasan Onar zaviyesinde sekiz dikme ile taşınan üst örtü burada altı dikme ile taşınmaktadır. Her ikisinde birer sır lokma penceresi bulunurken her iki yapıda dışa kapalıdır.

2.3- Baldaken Yapı

Onar Köyü'nün girişinde küçük bir vadi içerisinde bulunan yapı günümüzde küçük baş hayvanların su ihtiyacını karşılamak üzere yalaklı bir çeşme şeklindedir (Resim 8,9). Bu yapının güneyinde ayrıca bir çeşme bulunmakta ve bu çeşmeden alınan su baldakenin güney yüzünden iç mekâna verilmiştir.

Baldaken yapının dıştan beton harçlı duvarlarla kaplanmış olup iki yönü kapatılmış diğer iki yönde dikdörtgen biçimli açıklıklar bırakılmıştır (Plan 3, Resim 9). Üst örtü de aynı tarzda çimento harçla kaplanmıştır. Yapının orijinal halinin izleri iç mekânda daha net bir şekilde görülmektedir. Buna göre 0,66 m genişliğindeki kemerler köşelerdeki ayaklara basmakta olup kemer açıklıkları 2.90 metredir. Kemerler kesme taştan inşa edilmişlerdir (Resim 9, Plan 3). Pandantiflerle geçilen kubbesi taş malzeme ile inşa edilmiş olmakla beraber

kubbede görülen doku farklılığı kubbenin etek kısmından itibaren onarıldığını göstermektedir (Resim 10).

Yapının iç düzenlemesi, günümüzde köylüler tarafından, bir çamaşırhane olarak kullanılıyor olabileceğini gösterse de orijinalde ne olduğu konusu net değildir. Bu şekildeki baldeken formu bize bir türbe olabileceğini düşündürmektedir. Baldeken yapı bugünkü şeklini, çeşme üzerinde bulunan kitabedeki H.1417 M 1997 tarihli onarımlardan sonra almış olabilir (Resim 11). Yapının dış yüzeyinin onarımlar esnasında kapatılmış olması sebebiyle yapıda herhangi bir tezyinat uygulamasının olup olmadığı tespit edilememiştir.

Yapının banisi ve tarihi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamış olmakla birlikte yapım amacı hakkında da net bir bilgi elde edilememiştir.

2.4- Onar Köyü Çeşmesi

Köyün girişinde hafif meyilli bir alan üzerinde bulunan çeşme baldaken yapının güneyinde kalmaktadır. Çeşme nişi içerisinde geniş bir yüzeyi oluşturan taş yüzeyine yazılmış kitabesi H.1417 M.1997 yılını vermektedir (Resim 11).

Sivri kemerli bir nişe sahip olan çeşmenin arka kısmında bir su haznesi bulunmaktadır (Plan). Çeşme kaynak suyundan beslenmektedir. Kesme taştan yapılan çeşmede taş boyutlarının birbirinden farklı oluşu burada devşirme malzemenin kullanıldığına işaret etmektedir (Resim 12). Ayrıca 1997 tarihinde ciddi bir onarım geçirdiği kullanılan beton harçlardan belli olmaktadır. Çeşme nişi 0,35 m derinliğinde 1,30 m genişliğinde olup sivri kemerlidir (Resim 12). Yapı üzerinde herhangi bir dekoratif unsura rastlanmamış olup oldukça mütevazı bir görünüme sahiptir.

3-KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Arapkir Onar köyü Şeyh Hasan Onar zaviyesi ve yine aynı yerde bulunan Küçük ocakta (Şeyh Bahşiş) zaviyelerini plan yönünde ele aldığımızda; Ortada dikmelerin taşıdığı tüteklikli örtü ve etrafında bir koridorla genişletilmiş bir alandan oluştuğu görülmektedir. Bu düzenlemeyi Sivas Şarkışla Yahyalı Köyü cem evinde (1884)de görmekteyiz (Plan 5) (Akın, 1991: s 340). Bunların ortak özelliği dikmelerin sınırladığı alan (meydan) ve bunun etrafında yer alan koridor ile orta alanın (meydanın) örtüsünde kullanılan kırılmaç kubbe olarak da adlandırılan tüteklikli örtüdür. Aynı özelliklere sahip olduğu resimlerinden anlaşılan Sivas'ın İmranlı ilçesine bağlı Kondilan köyündeki Cihan Çelik'e ait cem evi ve Malatya Bilal Uşağı köyünde bulunan Dede Damı olarak da anılan cem evinde de benzer özellikler görülmektedir (Akın, 1991: s 340; Bulut, 2013: 36). Yahyalı Köyü'nde bulunan yapı, dört dikme üzerine bindirilmiş bir örtüye sahiptir. Burada ortada oluşturulan meydana semah yapılırken diğer katılımcılar koridor şeklinde dört yanı dolaşan alanda oturup semahı izlemektedirler. Bu plan şeması galerili yapılar içerisinde değerlendirebileceğimiz Kubbetü's Sakhra ve II. Murat Türbesi ile işlevsel farklılıklarına rağmen benzerlik göstermektedir. Bunlardan farklı olarak Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesi'nde meydanın tüteklikli örtüsü doğrudan duvarlar üzerine bindirilmiştir. Bu durum Tokat Şeyh Eylük (Şeyh Mehmet) Türbesi'nde de görülmektedir (Gündoğdu vd., 1999: 356). Amasya örneklerinde mekanlar dikdörtgen olup üst örtü üç yanda beden duvarlarına oturtulurken bir yönde iki ahşap dikme tarafından taşındığı görülmektedir (Doğanbaş, 2007: 1523 vd.). Arapkir örnekleri iç düzenleme ve örtü sisteminin sekiz dikme ile taşıyor olması ile farklılık göstermektedir.

Şeyh Hasan Onar zaviyesinde üst örtüde açılmış olan sır lokma penceresi Onar Şeyh Bahşiş Zaviyesi'nde de karşımıza çıkarken diğer cem evlerinde görülmemektedir. Dışa kapalılık yönüyle Amasya örnekleri ile benzerlik

göstermektedir (Doğanbaşı, 2007: 1522). Arapkir örnekleri bir ahşap örtülü dehlizle giriş kapısına ulaşıyor olmaları ile de birbirine benzemektedirler.

Tüteklikli örtülerin kökeni, Anadolu'dan Asya'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış olan yarı gömülü konutlara dayanır. Bu gömülü evlerin oluşumunda soğuk iklim ve yakacak sıkıntısının etkin rol oynayabileceği düşünülmektedir (Akın, 1991: 325). Bu örtü sistemi taşıyıcılarla oluşturulan kare bir alan üzerine kaydırmalı eksenlerde yerleştirilmiş kademeli karelerden oluşturulan bir örtü sistemi olarak karşımıza çıkmaktaydı. Cem evlerinde görülen bu örtü sisteminin sembolik anlamlar da ihtiva ettiği belirtilmektedir. Tüteklikli örtünün oluşturduğu sekiz kollu yıldız dört ana, dört ara yönü belirlemekte ve İslam öncesi kadim evren tasavvuruna işaret etmekle birlikte bir mandala şeması da oluşturmaktadır (Akın,1991: 341, Emel, 1972: 72 Lev.IV B). Halveti – Mesudiye tarikatına ait Kütahya Şeyh Sait Tekkesi'nde de aynı örtü sistemi kullanılarak kareler 45 derecelik açılarla döndürülerek sekiz kollu yıldız biçimi oluşturmuştur (Akın,1991: 341). Şanlıurfa'da bulunan Halveti tekkesi (1656) planı ile dikkat çekmektedir. Tekkenin planı dört ana yönde dört eyvan ara yönlerde üçgenlerle nihayetlenen nişler ve orta alanı örten kubbesi ile sekiz kollu şemanın ana yapıya yansıtıldığı görülmektedir (Plan 6) (Kürkçüoğlu, 2013:75). Bu uygulamalar da mandala fikrinin Türk sanatı ve Türk tasavvufunda önemli bir yere sahip olduğuna işaret etmektedir. Üst örtüde olsun yapı planında olsun sekiz kollu yıldız imgesinin kaydırılmış eş merkezli karelerin köşeleri evrenin tüm yönlerini gösteren bir nevi tevhit inancına vurgu yapıyor olmalıdır (Akın,1991: 339). Köşeleriyle evrenin tüm yönlerini gösteren eş merkezli kareler, merkezi vurgulayan bir tür "tevhit" sembolü olarak görülebilir.

Onar köyünde bulunan ve 13. yüzyıla tarihlenen bu yapıların üst örtülerinin zamanla yenilenecek günümüze ulaştığını kabul etmemiz gerekmektedir. Malatya çevresinde yaygınlığı bulunmayan tüteklikli örtü geleneğinin Türk sanatı

içerisinde günümüze ulaşabilmiş nadir örnekleri olmaları ve bölgedeki cem evlerinin karakteri hakkında bilgi vermesi açısından bu iki yapı önemli bir yere sahiptir.

Baldeken yapı olarak adlandırdığımız ancak inşa amacını net olarak ortaya koyamadığımız yapı tipi genellikle türbe yapılarında karşımıza çıkmaktadır. Arapkir’de Şakir Paşa’nın Annesi Ayşe Hatuna ait baldeken türbe (1873 yılı) bulunmaktadır (Aytaç, 2013: 197). Bunun benzer yakın örneğini Malatya/Battalgazi ilçesinde 16. yüzyıla tarihlenen Kanlı kümbette ve Hacı Nefise Hatun Kümbeti (18. yüzyıl) (Eskici; 2013: 158-161) ile Malatya/Darende Hüseyin Paşa (1743), Yusuf Paşa (1760) ve Hasan Paşa (H.1250) türbelerinde görmekteyiz (Şancı, 2013: 109-115). Baldeken tarzında yapılan yapının, bölgedeki yaygın kullanımı dikkate alınarak bu yapının da bir türbe olma ihtimalinin kuvvetli olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Bu çalışmamızda; Arapkir’in Onar köyünde bulunan iki tanesi zaviye (Cem evi) biri kuvvetle muhtemel türbe olarak inşa edilmiş baldeken yapı ve bir diğeri çeşme olan Türk İslam dönemi yapıları incelenmiştir. Zaviyeler 13. yüzyıla tarihlenmekte olup Anadolu Selçuklu dönemi eserleri olup kırilangıç kubbeli yapılar olması nedeniyle önem kazanmaktadır. Her ne kadar zamanla üst örtülerinin yenilenmiş olma ihtimali olsa da bu örtü sistemi ile ön plana çıkmaktadırlar. Bugün işlik olarak kullanılan baldeken yapının orijinalde bir türbe olma olasılığı kuvvetli olup çevredeki örnekler dikkate alındığında 18. yüz yılla tarihlendirile bilinir. Bu Türkmen yerleşiminde bulunan eserler geleneksel mimari öğelerini günümüze kadar taşımaları ile dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

- Akın, G, (1991) "Tüteklikli Örtü Geleneği: Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tüteklikli Örtü", Vakıflar Dergisi, Ankara, 22, 323-354
- Akkemik,Ü., Zencirkaya A., Kaygusuz İ., (2019), " Identification and evaluation of the wood materials used in two historical djemevies in the village of Onar (Arapgir, Malatya)", Eurasian Journal of Forest Science , 7 , 40-53
- Aytaç, İ., (2013), Malatya Türk İslam Dönemi Mimari Eserleri II, İstanbul, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları
- Bulut, F., (2013), "Kocgiri Aşireti", Atlas Dergisi, 245.36-56
- Doğanbaş, M., (2007) "Cem Evi Mimarisine Giriş" 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı 17-18-19 Ekim*, 2007 Ankara, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacıbektaş-ı Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2, 1517-1530
- Esinl, E., (1993) "Muyanlık" Uygur "Buyan" Yapıandan (Vihara) Hakanlı Muyanlığına (Ribat) ve Selçuklu Han ile Medresesine Gelişme", Malazgirt Armağanı, Ankara, TTK Yayın Evi, 76-102
- Eskici, B., (2013), Malatya Türk İslam Dönemi Mimari Eserleri I Battalgazi/ Eski Malatya, İstanbul, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları
- Gündoğdu H., Bayhan A.A., Aktimur A. Murat, vd.:(1999), *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara
- Halaçoğlu, Y, (1991) "Arapkir" mad." TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 3,328-329
- Kaygusuz İ, (1983), Onar Dede Mezarlığı ve Adı Bilinmeyen Bir Türk Kolonizatörü Şeyh Hasan Oner, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Kürkçüoğlu, C., (2013), Şanlıurfa ili camileri, Ankara, Şurkav Yayınları
- Metin T. (2013), Selçuklular Döneminde Malatya, İstanbul, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı yayınları
- Ostrogorsky G., (1986) Bizans Devleti Tarihi, Çev. Fikret İşıltan, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları

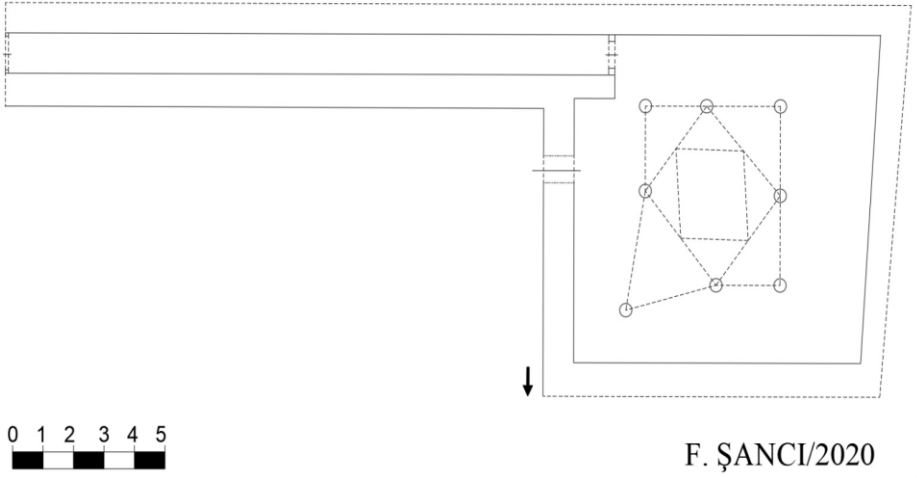
Özman, R, (2016), "Arapkir Onar Köyü Kaya Mezarları" Tarih Dergisi, İstanbul 62 (2015 / 2), 1-36

Özsait M., (1982) "Anadolu'da Hellenistik Dönem", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi., İstanbul, Görsel Yayınları, 2, 334-378.

Şancı, F., (2013) Malatya Türk İslam Dönemi Mimari Eserleri III, İstanbul, Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları

Tuğlacı Pars. (1985) Osmanlı Şehirleri, İstanbul, Milliyet Yayınları

Turan, O, (1993), Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, Boğaziçi Yayınları,

Plan 1 Şeyh Hasan Onar Zaviyesi (Büyük Ocak Cem Evi)

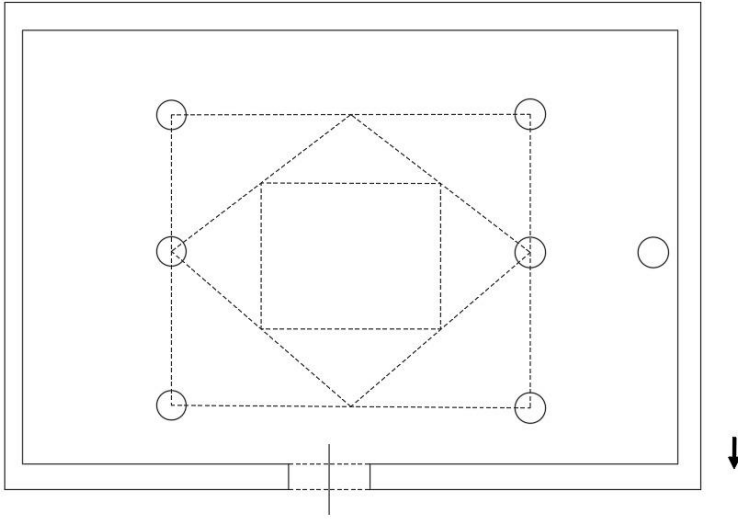
Resim 1) Büyük ocak (Şeyh Hasan Onar) zaviyesi giriş koridoru

Resim 2) Büyük ocak (Şeyh Hasan Onar) zaviyesi iç mekan

Resim 3 Büyük ocak (eyh Hasan Onar) zaviyesi üst örtü ve sır lokma penceresi

Plan 2 Onar Şeyh Bahşiş Zaviyesi (Küçük Ocak Cem Evi) (Akkemik'den İşlenerek)

Resim 4) Küçük Ocak (Şeyh Bahşiş) Zaviyesi Girişi

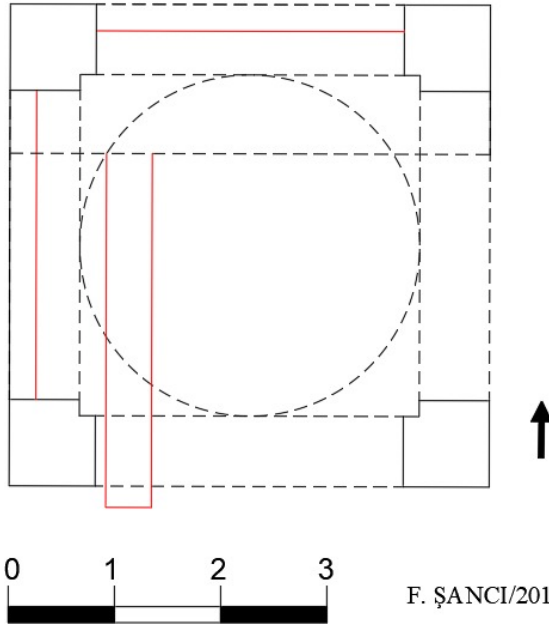
Resim 5) Küçük Ocak (Şeyh Bahşiş) Zaviyesi İç mekan

Resim 6) Küçük Ocak (Şeyh Bahşiş) Zaviyesi çevre koridoru

Resim 7) Küçük Ocak (Şeyh Bahşiş) Zaviyesi sır lokma penceresi

Plan 3 Onar Baldeken Yapı (Türbe)

Resim 8) Onar köyü baldeken yapı dış cephe

Resim 9) Onar köyü baldeken yapı iç mekan

Resim 10 Onar köyü baldeken yapı üst örtü

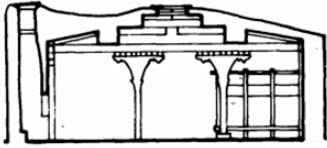
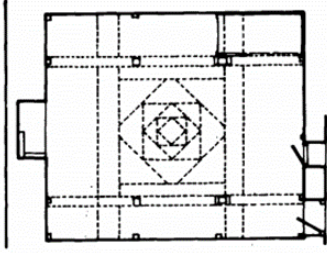
Plan 4 Onar Köyü'nde Çeşme

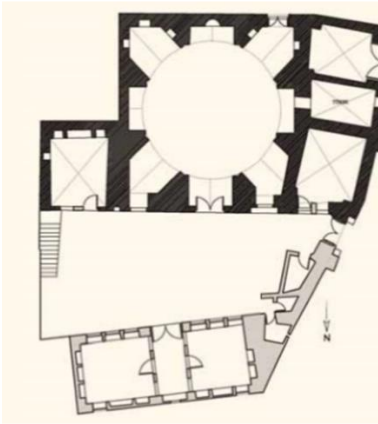
Resim 11) Onar köyü çeşme Kitabesi

Resim 12) Onar k y  eŐmesi

Plan 5) Sivas/ Yahyalı Ky Cem evi (G. Akın'dan)

Plan 6) Urfa Halveti Tekkesi (C.Krkoğlu'ndan)

EXTENDED ABSTRACT

When we consider Arapkir Onar Village Sheikh Hasan Onar zawiya and the small hearth (Sheikh Bahşış) zawiya located in the same place in the direction of the plan; it is seen that they consist of an expanded area with a tütelikli cover carried by the pylons in the middle and a corridor around it. This arrangement is seen in Sivas Şarkışla Yahyalı Village djemevi (1884). Their common feature is the tütelikli cover, also called the swallow dome, which is used in the cover of the square with the square bounded by the pylons and the corridor around it. Djemevi, belonging to Cihan Celik in Kondilan village of Imranli District of Sivas, which is understood from its pictures that it has the same features and djemevi also referred to as grandfather's roof in Malatya Bilal Uşağı village have the same characteristics. It has a cover embarked on four pylons in the village of Yahyalı. Here, while the whirling is performed in the square created in the middle, other participants sit in the space that goes on all four sides in the form of corridors and watch the whirling. This plan schema shows similarity to Dome of the Rock and Shrine of the Murad II, which can be evaluated within the galleried structures, despite their functional differences. Different from those, the tütelikli cover of The Square in Hacı Bektaş Veli Monastery was superimposed directly on the walls. This situation is also seen in the Tokat Sheikh Eyluk Shrine (Sheikh Mehmet). In Amasya examples, the places are rectangular, and the upper cover is placed on the body walls on three sides, while it is seen that two wooden studs carry it in one direction. Arapkir example differs in the internal arrangement and the fact that the covering system is carried by eight pylons.

While in the Sheikh Onar zawiya, the secret arched window, which was opened on the top cover, is also visible in the Onar Sheikh Bahşış zawiya; it is not visible in other djemevis. It is similar to Amasya examples in terms of being closed to outside.

Arapkir examples are also similar in that they reach the entrance door with a wooden covered hall.

It can be seen that tütelikli covers are applied in semi-buried housings whose origins are spread over wide geography from Anatolia to Asia. It is believed that the cold climate and shortage of firing may have played an active role in the formation of these buried houses. This cover system appeared as a cover system created from gradual squares placed on sliding axes on a square area created by carriers. It is stated that this covering system seen in djemevis contains symbolic meanings. The eight-armed star formed by the tütelikli cover identifies the four

main and four intermediary directions and points to the pre-Islamic ancient universe vision but also draws a mandala diagram. In the Kütahya Sheikh Sait Monastery belonging to the Halveti – Mesudiye sect, the squares were rotated at 45-degree angles and formed an eight-armed star shape. Halveti Monastery (1656), located in Şanlıurfa, is notable for its plan. The plan of the monastery is reflected in the main structure of the eight-armed scheme with niches ending in triangles in four main directions in four iwan intermediary directions and a dome covering the central area. It is shown that the mandala idea indicates that it has an important role in Turkish art and Turkish Sufism in these practices. It is said that the corners of the shifted concentric squares of the eight-armed star image, whether on the upper cover or in the building plan, should emphasize a kind of belief in monotheism that shows all aspects of the universe. Concentric squares showing all aspects of the universe with their corners must be a kind of "monotheism" symbol that emphasizes the center.

We should accept that the upper covers of these structures located in Onar village and dated to the 13th century have reached today by being renewed in time. These two structures have an important place in terms of the fact that the tradition of tütelikli cover, which is not widespread around Malatya, is rare examples that have survived in Turkish art and provides information about the character of djemevis in the region.

This work, which we call Baldachin construction, but we cannot clearly reveal the purpose of construction, usually appears in the structures of the shrines. In Arapkir, there is a baldachin shrine (dated 1873) belonging to Ayşe Hatun, the mother of Shakir Pasha. We see a similar example of this in the 16th century Kanlı Kümbet in Malatya / Battalgazi district and in the Tombs of Hacı Nefise Hatun (18th Century) and Malatya / Darende Hüseyin Pasha (1743), Yusuf Pasha (1760) and Hasan Pasha (1250). Considering this widespread use, we should state that this building is likely to be a shrine.

The fountain structure is considered in the form of traditional Turkish fountain architecture and consists of a simple fountain niche and trough.

TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARI: ADIYAMAN ÖRNEĞİ

Hakan EVİN*

Öz

Temelleri Sanayi Devrimi ve II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’nın yeniden inşası, kentlerdeki çöküntü bölgelerinin ortadan kaldırılması için başlatılan çalışmalarla atılan kentsel dönüşüm uygulamaları, ülkemizde ilk olarak iç göçlerin bir sonucu olarak büyük kentlerde oluşan yasa dışı konut bölgelerinin “gecekondu” alanlarının dönüşümü ile başlamıştır. Böylece başlangıçta ülkemizin belli başlı büyük kentlerinde başlayan kentsel dönüşüm uygulamaları 1990’lardan sonra Anadolu’nun tüm kentlerinde ranta dayalı gerçekleşen kentsel ve işlevsel dönüşümler kentsel dönüşümü yeni bir imar faaliyetine dönüştürmüştür. Ancak belirtmek gerekir ki kentsel dönüşüm yeni bir imar faaliyeti olmayıp mevcut yapı stokunun ve kentsel hafıza/kimliğin korunarak kentin çağdaş ihtiyaçlara uygun olarak dönüştürülerek canlandırılması ve iyileştirilmesidir. Buradan hareketle bu çalışmada öncelikle kentsel dönüşümün kavramsal temelleri ele alınmış, ardından Dünyada ve Türkiye’de kentsel dönüşüm süreci incelenmiştir. Çalışma, Güneydoğu Anadolu’nun önemli kentlerinden olan ve yapı stokunun %70’inden fazlasının kaçak/ruhsatsız olduğu Adiyaman ili örneğinde gerçekleşen konut odaklı kentsel dönüşüm sürecine ilişkin literatür taraması ile elde edilen verilerin genel bir değerlendirilmesi yapılarak, önerilerle sonlandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentsel Dönüşüm, Kentsel Yenileme, Adiyaman.

URBAN TRANSFORMATION PRACTICES IN TURKEY: THE CASE OF ADIYAMAN PROVINCE

Abstract

The urban transformation practices, which were founded with the efforts to rebuild Europe after the Industrial Revolution and the Second World War and to eliminate the rift zones in the cities, started with the transformation of the slum areas of the illegal housing zones that were formed in big cities as a result of internal migration. However, it should be noted that urban transformation is not a new development activity, it is the revitalization and improvement of the city by transforming it in accordance with contemporary needs while preserving the existing building stock and urban memory/identity. Hence, the conceptual basis of urban transformation is discussed in this paper first; then urban transformation process in the world and Turkey were examined. The study is concluded with a general evaluation of the data obtained through the literature review of the housing-oriented urban transformation process in Adiyaman, one of the important cities of Southeastern Anatolia and where more than 70% of the building stock is illegal/unlicensed.

Key Words: *City, Urban Transformation, Urban Renewal, Adiyaman*

*“Birçok durumda yeniden yapmanın
başlangıcı olarak yıkmak gerekir.”
Bertrand Russell*

1. GİRİŞ

Karmaşık ve dinamik sistemler olan kentler zaman içerisinde olumlu ya da olumsuz değişime, dönüşüme uğrarlar. Artan göçlerle birlikte çarpık kentleşmenin bir sonucu olarak plansız, kontrolsüz bir biçimde gelişen kentlerimiz ekonomik, sosyal, çevresel ve fiziksel açıdan kötü, kaçak yapılaşma nedeniyle de afetler karşısında riskli mekanlara dönüşmüştür. Kentlerdeki denetimsiz büyümenin önemli nedenlerinden biri de kentleşmenin hızına yanıt verebilecek yeterli düzeyde konut arzının olmaması sonucunda gelişen gecekondu bölgeleridir.

Bu bağlamda ülkemizde kentsel dönüşüm, göçlerle nüfusu sürekli artan ve denetimsiz, plansız kentleşen ana kentlerin gecekondu bölgelerinin yasallaştırılması, ıslahı odaklı dönüşüm planları ile 1980’lerde başlamış ve günümüze kadar önemini koruyan bir konu olmuştur. 1990’lardan sonra eskiyen kentsel dokular, özelleştirmeye birlikte alışveriş merkezi ve eğlence mekanına dönüşen ve konut alanı gibi yeni fonksiyonlara sahip olan alanlarla, afet riski taşıyan alanlarda kentsel dönüşüm ilk akla gelen araç olmuştur (Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2010).

Diğer taraftan dönüşüm pratiğinde tarihi yerler ve kentsel alanlarda koruma ve dönüşüm yaklaşımı birlikte değerlendirilerek, tarihi ve kültürel mirasın korunması temelli dönüşüm projeleri ile turizmin canlandırılmasına, kentlerin ekonomik değerinin yeniden artırılmasına çalışılmaktadır.

Ülkemizde kentsel dönüşüm, fiziki yerleşimlerin restorasyonuna odaklanmış, dönüşümün sosyal, ekonomik ve çevresel yönü önemsizdir. 2000’lerden itibaren gerçekleştirilen dönüşüm tasarıları genellikle “soylulaştırma”

yaklaşımını benimseyen pratiklerdir. Halbuki kentsel dönüşüm, fiziki çevrenin dönüşümüyle birlikte, toplumsal dönüşüm, yerel kalkınma, tarihi ve kültürel değerler ile doğal çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gibi ilkeler temelinde kapsamlı ve bütünlük bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Bu çalışmada kentsel dönüşüm olgusu hakkında kavramsal bir çerçeve oluşturulduktan sonra, tarihsel süreç içerisinde dünyada ve ülkemizde kentsel dönüşüm uygulamalarının gelişimi üzerinde durulmuş, devamında Adıyaman'da gerçekleştirilen kentsel dönüşüm ve koruma uygulamaları ele alınıp, bu uygulamaların dönüşüm literatürü temelinde genel bir değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

2. KAVRAMSAL TEMELDE KENTSEL DÖNÜŞÜM

Varlığı II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllara uzanan kentsel dönüşüm kavramı, savaş sonrasında çöken ekonomiler ve yaşanan sosyal sorunlara sermayenin merkezi olan büyük kentlerin yeniden imarı temelinde çözüm arayışlarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

1980'lerden sonra sermayenin hareketliliği ile gündem olan küreselleşme ve yerelleşme olgusunun kent hayatına ve kentsel alanlara önemli etkisi olmuştur. Kentsel dönüşüm kavramı; "mevcut kentleri ve merkezleri günün koşullarına uygun biçimde düzenlemek amacıyla yeniden planlama ve bu planı uygulama" olarak tanımlanabilir (Özden ve Kubat, 2003). Keleş (1980)'e göre ise kentsel dönüşüm; "devlet desteği ya da girişimiyle gecekonduların temizlenmesi, mevcut yapıların iyileştirilerek korunması ve halka daha iyi barınma olanaklarının sunulması vb. için kentleri ve merkezlerini günün koşullarına uygun hale getirmektir". Bir başka ifadeyle kentsel dönüşümü genelleştirilmiş bir anlatımla "zamanla eskiyen, köhneyen, yıpranan ya da potansiyel arsa değeri üst yapı değerinin üzerinde olan ve değerlendirilmeyi bekleyen kent dokusunun,

altyapısının toplumsal ve ekonomik programlarla belirlenen stratejik bir yaklaşımla, günün sosyoekonomik ve fiziksel koşullarına uygun olarak değiştirilmesi, geliştirilmesi, yeniden canlandırılması ve bazen de yeniden inşa edilmesi eylemi” biçiminde tanımlanması olanaklıdır (Özden ve Kubat, 2003:78). Bu bağlamda olmak üzere önceleri II. Dünya Savaşı sonunda yenileme ve yeniden yapılandırma, gelişmiş batılı ülkelerde genellikle tercih edilen dönüşüm araçları olurken ilerleyen zamanlarda ihtiyaçların farklılaşması ve değişimler dikkate alınarak canlandırma, iyileştirme, koruma, yasallaştırma ve sağlıklılaştırma gibi araçlar tercih edilir olmuştur. Türkiye’nin ise son dönemde kapitalist üretim ilişkisi temelinde oluşan “doğal kentsel dönüşüm” diye adlandırabileceğimiz tapu sahibi ile müteahhit anlaşmasına dayanan küçük ölçekte dönüşüm ile beraber merkezi yönetimin de teşvikleriyle yerel yönetimler etkisinde “planlı kentsel dönüşüm/yenileme stratejisi”nin benimsendiği söylenebilir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm uygulamalarında hedeflenen amaçlara ulaşmak için kullanılan yöntemlerin eylem biçimleri ise:

a) Kentsel Yenileme (urban renewal); kentteki yapıların fiziki ve sosyal yönden eskimesi ile ortaya çıkabildiği gibi belli bir kentsel alanda rantların çok düşmesi sonucu da olabilmektedir. Bu durum yapı sahiplerinin kendiliklerinden karar vermeleri ya da dışsal unsurların etkisi ile eski olanın yıkılıp yerlerine yüksek kat yoğunluklu yapıların yeniden yapılması şeklinde gerçekleşmektedir. Bölgesel temizlik olarak adlandırılan bu yöntemle, mekânın işlevsel değişime tabi tutulması ve ekonomik yönden canlandırılması sağlanmış olmaktadır. Yerel yönetimler bu yaklaşım ile mevcut alandan en üst seviyede yararlanma, daha fazla taban alanı ile kent merkezine yüksek gelirlileri çekebilmek ve ekonomik faaliyetlerin buralarda yoğunlaşmasını sağlayabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu yöntem artık terk edilmiş olmakla birlikte Türkiye’de, uygun konut, altyapı ve çevre koşullarını sağlamak, kent merkezini modern hale getirmek için en elverişli araç olarak değerlendirilmektedir.

b) *Eski Durumuna Getirme (rehabilitation)*; bölgenin mevcut yapısının korunarak, koruma, tamir ve restore edilmesi ilkesi çerçevesinde bir plan dahilinde gelişmiş olan ancak zaman içerisinde yıpranan, yoğunluğu artan ve işlevini yerine getirmekten uzaklaşan eski kent alanlarının eski durumuna getirilmesi yaklaşımını içermektedir.

c) *Yeniden Canlanma-Canlandırma (revival, revitalitation)*; sosyo-kültürel, ekonomik veya fiziki yönden çöküntü bölgesi haline gelmiş alanlarda çöküntü nedeni olan unsurları ortadan kaldırarak ya da değiştirerek o alanın yeniden yaşama döndürülmesi, canlandırılmasını, kente kazandırılmasını ifade eder. Sonuçta o alanda ekonomik faaliyetler yeniden gerçekleştirilir.

d) *Kentsel Koruma (urban preservation/conservation)*; koruma kavramı iki boyutta değerlendirilebilir. Bunlardan ilki yapı veya yapı gruplarını değiştirmeden yani orijinal hali ile koruma (preservation) yaklaşımını içerirken diğeri olan sınırlı değişimle koruma (conservation) yaklaşımı; “yapıların, yapı gruplarının ya da varlığın ekonomik kullanımını sürdürmek üzere niteliğin ve ölçeğin korunarak zamanın koşullarına uyarlanması, eklentiler yapılması, geliştirilmesi ve çağdaştırılmasıdır” (Kocamemi, 2006:13-14).

e) *İslah-İmar (improvement)*; imar planlarına ve şehircilik standartlarına “aykırı” olarak inşa edilen sağlıksız ve düzensiz yasa dışı yapı topluluklarının ya da yerleşim alanlarının “imar yasasına uygun parsellere dönüştürülmesi” için kentsel dönüşümde kullanılan yöntemlerdendir.

f) *Kentsel Yeniden Oluşum (regeneration)*; kentin çöküntü bölgelerinde yeni bir dokunun oluşturulması veya mevcut alanların, yapıların iyileştirilmesi yoluyla buraların kente yeniden kazandırılmasını ifade eder. Düşük gelir sahiplerinin karşılayamayacakları bir maliyet yaratması sonucu yerlerinden sürülmelerine neden olan bir uygulama olduğu için eleştirilmektedir.

g) *Sağlıklaştırma (sanitation, upgrading)*; alt yapı yönünden yetersiz olan bir kentsel alanın içerisinde yaşayanlarla beraber iyileştirilmeye çalışıldığı bir yöntemdir. Kültürel yapıların orijinal hallerinin korunduğu, yerel üretim tarzı ve ilişkilerinin, sosyal yaşamın desteklendiği bir dönüşüm yöntemidir.

h) *Soylulaştırma (gentrification)*; ilk olarak 1964’de sosyolog Ruth Glass tarafından üretilmiş bir kavram olup, seçkin toplumsal bir sınıf oluşturabilmek amacıyla devrim niteliğinde, kentsel alanlarla birlikte toplumsal yapının da dönüştürülmesini ifade eder. Soylulaştırma yöntemi dönüştürülen alandaki eski yaşam tarzını, ekonomik ilişkileri ve sosyal yapıyı kökten değiştirdiği, yaşayanları yerinden etme sürecini de içerdiğinden çokça eleştiri almaktadır.

i) *Yapı stokunu iyileştirme (improve building stock)*; yasal olarak inşa edilmiş ancak ömrünü tamamlamış ya da afetlere karşı dayanıksız duruma gelmiş yapıların yıkılarak yerlerine yenilerinin yapılmasını ifade etmektedir.

Dinamik bir yapı sergileyen kentlerde kentsel dönüşüm süreci pek çok ülkede farklı zamanlarda farklı biçimlerde gerçekleşmekte, gerçekleşen bu dönüşümlere paralel farklı zamanlarda farklı müdahale yöntemleri uygulanmaktadır. Bu dönüşüm süreçlerinin temelinde yer alan düşünce ise kentlerde zaman içerisinde ortaya çıkan deformasyonun ortadan kaldırılmasıdır.

Bu bağlamda Türkiye’de 1999 Marmara depremi ile dönüşüm uygulamaları hız kazandı. Kentsel dönüşüm pratiğinin temel unsurlarını güvenlik endişesi ve afet riskleri oluşturmaya başladı. Dönüştürülmesi kararlaştırılan kent mekanları konum ve rant potansiyeli, konut talebi ve mülkiyet nitelikleri vb. konular değerlendirilerek yukarıda ifade edilen farklı eylem biçimleri ile dönüştürülmeye başlandı. En temelde kentlerde konut alanlarındaki dönüşümün hukuku dört ayrı düzenleme ile oluşturulmuştur; süreç olarak değerlendirildiğinde ilk iki düzenleme gecekondular ve imar affı yasasına dayanır. Üçüncü sırada ise kentsel

yenileme alanı ilan edilerek sağlanan dönüşümdür. Bugünkü uygulamalara da yön veren sonuncu ve geçerli düzenleme ise “afet riskli alan” ilanı ile dönüşümün gerçekleştirilmesidir.

3. DÜNYA’DA KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN GELİŞİMİ

1850’li yıllarda Kuzey Amerika ve Avrupa’da kırsal alanlardan, kentsel alanlara yoğun göçler olmuş ve artan nüfus nedeniyle kentlerde sağlık, yerleşim ve sosyoekonomik sorunlar baş göstermiştir. Zamanla sorunlar kentlerde çöküntü alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Anakentlerde bu çöküntü bölgelerinin canlandırılmasına ilişkin faaliyetlerle başlayan planlı kentsel dönüşüm uygulamaları kentlerde, ilk kullananların terk ettiği, yoksulların olumsuz fiziki koşullar altında hayatlarını sürdürmeye çalıştıkları konut ve terk edilen sanayi bölgeleri, limanların çevresi kentsel dönüşüm projelerinin ilk uygulandığı alanları oluşturmuştur (Uyar, 2009:27). Bu bağlamda kamu yönetiminin önderliğinde gerçekleşen kentsel dönüşüm süreçlerinin iki ayrı yönü vardır. Bunlardan ilki 1851 yılında İngiltere’de kabul edilen konut yasası iken diğeri 1852-1868 yılları arasında Fransa’da, Paris’i modern bir kent görünümüne kavuşturmak için kentin dönüşümünü gerçekleştiren ve günümüzdeki görünümüne kavuşturan Vali Baron Georges-Eugène Haussmann’ın çalışmalarıdır (Gürler, 2003). Nitekim kentsel dönüşüm fikrini ilk ortaya çıkaran gelişme, Paris kentinin Haussmann tarafından çağdaşlaşmanın ideal kenti inşa etme amacı olan “yaratıcı yıkım” düşüncesiyle tekrardan inşasıdır (Işık, 1994:29-30). Kenti yaşatmak/canlandırmak için bu yaklaşımla, yoksulluk mekânı gecekondu alanları yıkılmış, caddeler genişletilmek suretiyle yeni bulvarlar açılmış, köşeli mahalleler oluşturulmuş, bu sayede Paris kentine bir düzen ve estetik kazandırılmaya çalışılmıştır. (Bumin, 1990:70). Bu çalışma diğer Avrupa kentlerine de “Paris örneği” olarak yayıldı, siyasal boyuta sosyal gerekçeler eklemelendi. Nüfusun artan hareketliliği ile kentin büyüüp genişlemesi kent merkezleri başta olmak

üzere kent mekânında dönüşümü başlatmış, kent merkezleri yaşanamaz duruma gelince merkezde yaşayanlar kentin diğer bölgelerine taşınarak yerlerini başkalarına ve başka fonksiyonlara bırakmışlardır. Diğer taraftan sanayileşmiş ülkelerde, 19. yüzyıl sonlarına doğru mevcut kentlerin dönüştürülmesinin yanı sıra, yeni kentler yaratma çabası da bazı “Kent Ekolojisi” düşünürleri tarafından çözüm yöntemi olarak ileri sürülmüştür. Bu kapsamda, “Güzel Kent (City Beautiful)”, “Camillo Sitte’ci anlayış”, “Ebenezer Howard, Bahçe Kent (Garden City)”, “Berlage, Amsterdam Planlaması”, “Tony Garnier, Endüstriyel Kent (Cité Industriel) ve Pratik Kent (City Efficient)” ismini taşıyan hayali ve yeni kentlerin planlanması ile uygulanmasına çalışılmıştır (Tekeli, 2009:33-43; Ersoy, 2007:119-121; Harvey, 2008:197-213).

1870 ile 1880 yılları arasında Avrupa anakentlerinde geniş içerikli kentsel planlama ile çağdaş merkezler oluşturulmaya çalışılmıştır. Avrupa’da sanayi devrimine koşut oluşan işçi kentlerinin olumsuz koşulları 1910-1940 yılları arasında tartışma konusu olurken bu tartışmalar kentsel dönüşüm düşüncesinin de düşünsel temellerini hazırlamıştır. II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile yıkılan Avrupa kentlerinin yeniden imar, ıslah ve canlandırılması zorunluluğu doğmuş, sonuçta kentsel planlama çok daha önem kazanmıştır (Demirkıran, 2008:12). Bu bağlamda Batı Avrupa ülkeleri ve İngiltere savaşta tahrip olan kentlerini tekrardan imar çalışmalarına girişmişlerdir. Hazırlanan kent planları ile kentsel dönüşüm alanında başta ABD olmak üzere İngiltere Fransa ve Almanya’da çalışmalar yapılamaya başlanmıştır. ABD, “New Heaven” kentinin restorasyonu, II. Dünya Savaşı’nın yıktıklarının yerine yenisini inşa etmek için Almanya, sanayi devrimine paralel oluşan, olumsuz yaşam koşullarına sahip işçi kentlerini yaşanabilir, sağlıklı kentlere dönüştürebilmek için İngiltere ile ülkedeki isyanları sonlandırmak için Fransa kentsel dönüşüm projeleri hazırlamışlardır (Seydioğulları, 2016:53). 1950’li yıllarda ise, kapitalist ekonomik sistemin varlığıyla yeniden geliştirme projelerine ağırlık verilirken, 60’lı yıllarda tarihi

mekanlar ile kentlerin korunması, 70'lerde ise turizm sektörü ile kent içerisindeki boş yerlerin iyileştirilmesini içeren canlandırma yaklaşımı benimsenmiştir (Üstün, 2009:11). Bu inşa çalışmalarında başlangıçta, planlı kentsel dönüşümün aracı olarak "yenileme" ile "yeniden yapılandırma" yöntemleri tercih edilirken, sonrasında ise "kentsel canlandırma", "iyileştirme", "sağlıklaştırma", "koruma" gibi yöntemler benimsenmiştir (Uyar, 2009:27). 1980'li yılların dönüşüm projelerinin temelinde ise kentlerde boşaltılmış, atıl durumda olan, çöküntü alanlarının ekonomik, mekânsal ve sosyal açıdan canlandırılmasına yönelik kentsel dönüşüm politikalarının üretildiği, yenileme yaklaşımlarının benimsenmesi yer almaktadır (Demirkıran, 2008:13). Başlangıçta devlet destekli (kamu mali kaynaklı) kentsel dönüşüm projelerinin finansmanı, içeriği ve örgütlenmesinde 1970'lerde yaşanan ekonomik bunalımdan çıkış amacıyla benimsenen neoliberal ekonomi politikalarının etkisiyle değişime gidilmiştir. Bu yönde olmak üzere 1980'lerden günümüze Amerika ve Avrupa'da kentsel dönüşüm politika ve uygulamalarında neoliberal ekonomi politikalarının hayata geçirilmesine bağlı olarak ülkelerin çoğunda kamusal kaynaklarının azalması ve özelleştirme uygulamaları ile birlikte kamu, sivil toplum ve özel sektör ortaklıklarına gidilirken bu devrede gerçekleşen bütün yatırımlarda ve konut projeleri ile konutların iyileştirilmesinde özel teşebbüsün daha fazla ön planda olduğu görülmektedir.

1980'lerde kentsel yeniden canlandırma politikalarının merkezinde yer alan gayrimenkul odaklı kamu-özel sektör iş birliği sonucunda gerçekleşecek olumlu ekonomik gelişmelerden toplumun tüm kesimlerinin faydalanacağı varsayılmış, ancak beklenenin aksine bu gayrimenkul odaklı kentsel dönüşüm yaklaşımı kentlere sürdürülebilir, istikrarlı bir ekonomik ortam sunamamıştır.

1990'lardan bugüne kentsel dönüşüm uygulamalarında ise; 1980'lerin temel yaklaşımı olan kentsel alanların yalnızca fiziksel ve ekonomik boyutuyla ele

alınması yaklaşımına toplumsal ve çevresel unsurların da dahil edilmesi ile bütünleşik kentsel dönüşüm yaklaşımı benimsenmiş, sürece kamu ve özel sektöre ilave olarak gönüllü kuruluşlar, toplumun farklı kesimleri ve yerel yönetimler eklenmiş, kentsel büyümenin, yayılmanın sınırlanması, birden fazla işleve sahip kentsel mekanların geliştirilmesi, sürdürülebilir ulaşım tekniklerinin planlanması, doğal çevre ile tarihi mirasın korunması ve kent merkezlerinin yeniden canlandırılması benimsenen temel politikalar olmuştur. Bu bağlamda planlı kentsel dönüşüm yöntemi olarak “kentsel canlandırma” yaklaşımı tercih edilmiş, kentlerin çöküntü alanlarındaki kentsel yenileme, dönüşüm uygulamaları kentleşme politikasına dönüştürülmüştür.

4. TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN TARİHİ

Türkiye’de kentsel dönüşümün izleri Osmanlı’ya kadar uzanmakla birlikte, imparatorluğun son yüzyılında kentsel dönüşüm faaliyetleri Batılı sanayileşmiş ülkelerdeki gibi sanayileşmenin kentlerde oluşturduğu olumsuz çevre ile konut şartlarının sağlıklılaştırılmasına ilişkin bir plana bağlı olmayıp; sanayileşmenin gerçekleştirilememiş olmasına rağmen ekonominin kapitalist ilişkiler temelinde gelişmesiyle birlikte ilk olarak ticaret kentleri olan İstanbul, Bursa, İzmir gibi Osmanlı kentlerinde bir modernite projesi olarak kent planlarıyla uygulamaya konulmasıdır (Tekeli, 2009:108-110).

Osmanlı ekonomisinin kapitalist dünya ekonomik sistemine eklenme süreciyle birlikte, özellikle 1860’lı yıllardan sonra, geleneksel Osmanlı kentinde bedesten ve liman çevresindeki eski ticaret merkezlerine ilaveten, yeni, modern “merkezi iş alanı”nın varlığı görülmektedir. Modern toplumun inşa edilmeye çalışıldığı süreçte kentin merkezinde devletin kurumsallaşması ve yeni bürokratik yapının simgelerinden olan kamu binaları yer almaya başlamıştır. Sonuçta kent merkezi büyümüş, fonksiyonları çeşitlenmiş, modern ile gelenekseli temsil eden kesimler farklılaşmıştır. Yaya ağırlıklı olan kent içi

trafiğin yerini toplu taşıma araçlarıyla gerçekleştirilen ulaşım almıştır (Tekeli, 2009:110).

Bu dönemde yürütülen kentsel dönüşüm eylemlerinin İstanbul kentinin yangın çıkabilecek bölgelerinin düzenlenmesine yönelik yalnızca bölgesel imar planlamalarına dayandığı söylenebilir. 1854 Aksaray ve 1864 HocaPaşa yangınından sonra hazırlanan yangın alanı planı ve haritası bu kapsamda değerlendirilebilir. Savaşlarda kaybedilen yerlerden Anadolu'ya göç eden nüfusun iskân edilmesi amacıyla yeni yerleşim alanlarının oluşturulması da döneminin kentsel dönüşüm faaliyetleri içerisinde yer almaktadır. Yürütülen kent içi müdahaleler İstanbul dışında İmparatorluğun bütün topraklarını kapsayan Turuk ve Ebniye Nizamnameleri (1863) ve 1882 tarihli Ebniye Kanunu ile gerçekleşebilmiştir. Bu yasal düzenlemeler ile Osmanlı kentinin fiziki görünümü değişmeye başlarken, kentsel altyapıya ilişkin konular da belli standartlara bağlanmaktaydı. 1957 tarihinde kabul edilen 6785 sayılı İmar Yasası'na kadar kentlerin fiziki gelişimi ve dönüşüm faaliyetlerini bu nizamnameler yönlendirmiştir (Tekeli, 2009:109).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı'da olduğu gibi kentsel alanın planlanması ve dönüştürülmesi özde modernite tasarısı olarak değerlendirilmiş, İmparatorluk'ta İstanbul kenti ve diğer ticaret kentleri ile sınırlı tutulan ve buralarda kısmen uygulanabilen kentsel dönüşüm uygulamaları ülkenin tüm kentlerine genişletilmiştir. Cumhuriyet yönetiminin kentsel dönüşüm alanında önemli bir diğer girişimi de eski kentlerin yeniden inşası ile birlikte yeni kentler oluşturma çabalarıdır. Bu girişimlerin temelinde ulusal savunma sanayi için güvenli yer arayışları ile sanayileşmenin Anadolu kentlerinde gerçekleştirilmesi düşüncesi yer almaktadır. Nitekim köy statüsündeki yerleşmeler olarak değerlendirilecek Kırıkkale ve Karabük kısa sürede gelişerek Cumhuriyetin ilk sanayi kentleri olurken başkent olan Ankara'ya ise yeni kurulan rejimin başarısının bir simgesi olma, diğer kentlere örnek oluşturma misyonu yüklenmiştir. Alman mimar

Herman Jansen’e Ankara’nın önceki ve imara açılacak olan yeni yerleşim alanları için kent imar planları yaptırılmış olması da bu açıdan önemlidir.

Bu çalışmalar sırasında kentsel planlama ve dönüşüm eylemlerinde Osmanlı döneminden kalma yasa ve kurumsal düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle ideal kent modeline ulaşmayı sağlayacak, kentlerdeki kentsel dönüşüm/yenileme ile yeni kent bölgelerinin inşa edilmesine yönelik kararları etkileyecek yeni kurumsal ve yasal düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. 1930 tarihinde çıkarılan 1580 sayılı Belediye Yasası ile 1930 tarihli 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Yasası, 1933 tarih ve 2290 sayılı Yapı ve Yollar Yasası ile 1933 tarih ve 2031 sayılı Belediye Bankası yasası ve 1934 tarihli 2722 sayılı Belediye İstimlâk yasası ile 1935 tarihli 2763 sayılı Belediyeler İmar Heyetinin Kuruluşuna Dair Yasa bu yönde yapılan yeni yasal ve kurumsal düzenlemelerdir.

Cumhuriyetle birlikte kentlerin “sağlık, temizlik, estetik ve modern kent yaşamının örneğini oluşturması temelinde “Güzel Kent (City Beautiful)” anlayışının yayılmaya başlaması ile birlikte kentsel dönüşüm, Anadolu’nun bütün kentlerinde hayata geçirilen temel bir dönüşüm eylemidir. Bu bağlamda, batıda sanayileşme süreci ile ortaya çıkan sorunlara yönelik önerilen “Bahçe Kent (Garden City)” düşüncesi, ülkede çağdaşlaşmanın bir göstergesi olmak üzere düşük yoğunluklu bahçeli konutlardan meydana gelen, (mevcut kentsel dokuyu önemsemeyen, yeni mekanlarda bahçeli evler konsepti öneren) kentsel bir doku oluşturularak uygulanmaya çalışılmış, ancak tüm kenti bütün unsurlarıyla tasarlama ve dönüştürme amacı ile hareket edilmesine rağmen belediyelerin mali kaynak yetersizlikleri nedeniyle, tarihi kesimlerde uygulanamamış, daha çok yeni yerleşim alanlarında uygulanabilmiştir (Tekeli, 2009:115-116).

1950’lerde sanayileşmeye koşut kentleşme hızının yoğun göçlerle artması, mevcut kentsel kapasitenin bu hıza ayak uydurmada geri kalması ülkemizde

çarpık kentleşmenin de nedenini oluşturmuştur. Kentlerdeki denetimsiz büyümenin önemli unsurlarından olan hızlı kentleşmeye yanıt verecek konut arzının yetersizliğinin sonucu gecekondu bölgeleridir. Bu sorunu çözüme kavuşturma noktasında geçmişten günümüze aktif bir denetime, kalıcı çözümlere, kararlılıkla yürütülen politikalara yer verilmemiştir.1960'lardan itibaren gecekonduunun tarz değiştirmeye başlaması, ifrazlı arsa ve illegal yapılanma sonucunda ortaya çıkan konut dokusu, 1970'lerden itibaren kentleri örgütlü bir yağmacılık yöntemi ile tehdit eder duruma dönüşmüştür. Devamlı çıkarılan imar afları sorunu giderek büyümüş, özellikle sürekli göç alan metropol kentlerimizde artan boyutlara varan plansızlık, denetimsizlik çarpık kentleşmeyi hızlandırmıştır. Yaşanan bu olumsuzluklara rağmen, inşaat sektörü ülkede zaman zaman ortaya çıkan ekonomik sıkıntıları aşmada bir "lokomotif sektör" görevini üstlenmiştir (Görgülü, 2002). 1970'lerde bir taraftan büyük kentlerde kentleşme süreci devam ederken diğer taraftan da uydu kentler sahneye çıkmıştır.

1950 ile 1980 yılları arasında, kaçak konut alanlarına yönelik üç dönüşüm eylemi gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, sağlıklaştırma olarak tanımlanabilir. Bu eylem altyapı hizmetlerinin gecekondu alanlarına götürülmesi, kurulması olası gecekondu mahalleleri için gecekondu ıslah alanı olarak düzgün ve düşük yoğunluklu alanların belirlenmesi ve planlanmasıdır. İkinci tür dönüşüm ise yeniden yapılandırmadır. Bu eylem ise; kentin çeperindeki gecekondu sahiplerinin kendi olanaklarıyla çok katlı binalar inşa ederek bu yeni yapıları taşınmasını ifade eder. Dönüşüm sürecinin sonucusu ise, nüfus ve alan olarak büyüyen metropol kent çeperinde orta ve üst gelir grubunun konut talebine yanıt verebilmek için maddi karşılığı ödenmek suretiyle gecekondu sahiplerinin kentin başka alanlarına taşınmalarının gerçekleştirilmesi ve elde edilen gecekondu alanlarının inşaat firmaları tarafından değerlendirilmesi suretiyle gerçekleşmiştir. Bu şekilde gecekondu alanlarının özel sektör tarafından

dönüştürülmesi süreci kentsel yenileme olarak adlandırılabilir (Ayhan, 2013:87). Bu dönemde konut üretimine kamu tarafından İmar ve İskân Bakanlığına bağlı Emlak ve Kredi Bankası, Sosyal Sigortalar Kurumu, Bağ-Kur, Ordu Yardımlaşma Kurumu gibi kamu kurumları tarafından destek sağlanırken artan enflasyon gerekçe gösterilmek suretiyle mali destek konusunda diğer bankalar sorumluluk almamışlardır.

Bu dönemde kentsel dönüşümün yasal dayanağını oluşturabilmek için yasa çalışmaları da yapılmıştır. Bunlar; 1959 tarih ve 7367 sayılı “Hazineden Belediyelere Devredilecek Arazi ve Arsalar Hakkında Kanun”, 1965 tarih ve 634 sayılı “Kat Mülkiyeti Kanunu”, 1966 tarihli 775 sayılı “Gecekondu Kanunu,” 1969 tarihli 1164 sayılı “Arsa Üretimi ve Hakkında Kanun” dur. Bu kanunlar, çarpık kentleşmenin kentsel mekânda bir görüntüsü olan gecekondu sorununun yasal zeminde çözülebileceği öngörüsüne dayalı yaklaşımın ürünü yasalar olmanın ötesine geçememiştir.

1983’te Anavatan Partisi iktidarı ile birlikte ekonomik liberalizmin hayata geçirilmesi, sermayenin toplandığı yer olan kentlerin metropolitenleşmesi süreci kentleri tekrardan ilgi alanı haline getirmiştir. Bu ilgi, kent mekanlarında ruhsatsız imar faaliyetleri ve gecekondu bölgelerinin rehabilitasyonu ve büyükşehir modelinde örgütlenme biçimi ile kendini göstermiştir. Nitekim 1980’li yıllarda, kentleşme hızı yavaşlarken kent merkezleri ile gecekondu bölgelerinin dönüşümü ve sanayinin kent dışına çıkarılması projeleri kentlerde uygulanmaya başlanmıştır. Kentsel dönüşüm projeleri daha çok gecekondu bölgelerinde uygulama olanağı bulmuştur. Gecekondu bölgelerinin kentsel dönüşüme dahil edilmesinde 1984 tarih ve 2981 sayılı “İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 sayılı İmar Kanunu’nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun” af kanunu etkili olmuştur. Bu imar affi yasası ile gecekondu alanlarının dönüştürülebilmesi için ıslah imar planları yapma olanağı elde edilirken dönüşüm projelerinin

gerçekleştirilebilmesi de mümkün olmuştur. Başlarda dönüşüm kent merkezlerine yakın gecekondü bölgelerinde özel sektör girişimi ile gerçekleşmiştir. Bu türden kentsel dönüşüm uygulamalarına 1984-89 yılları arasında yapımı gerçekleştirilen Ankara Portakal Çiçeği ve 1989-1994 yılları arasında yapımı tamamlanan Dikmen Vadisi (1989-1994) projeleri örnek olarak verilebilir.

Kentsel dönüşümün söz konusu olduğu bir diğer alan ise kültürel ve ticari kullanım amacıyla kent içinde yer alan sanayi binalarının yenilenmesi ve bazen de konut yapımını içermesidir. Bu yönde başta büyükşehirler olmak üzere diğer kentlerde de dönüşüm projeleri uygulanmaya başlanmıştır. 1984 yılında kabul edilen 2985 sayılı “Toplu Konut Yasası” ile birlikte yine bu yıllarda farklı toplu konut uygulamaları yaygınlaşmıştır. Bunlar konut kooperatifleri ile konfederasyonları, TOKİ’nin toplu konut üretimi, belediyeler ve TOKİ ortaklığına dayalı toplu konut alanlarının gelişimi, özel sektörün ve Türkiye Emlak Kredi Bankası’nın yapmış olduğu toplu/lüks konutlar gibi uygulamalardır. İlk üç proje dar ve orta gelir grubuna, sonuncusu ise üst gelir gruplarına yöneliktir (Seydioğulları, 2016:54). Gecekondü mekanlarının yıkılıp, yeni sosyal konut alanlarına dönüştürülmesi projelerine Ankara’da Eryaman, İzmir’de Mavişehir ve İstanbul’da Halkalı örnek olarak gösterilebilir.

1980’li yıllardan 2000’li yıllara kadar kentlerdeki dönüşüm uygulamalarının temelini oluşturan diğer yasal düzenlemeler ise; “1983 tarih ve 2805 sayılı İmar ve Gecekondü Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 sayılı İmar Kanunu’nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, “1983 tarih ve 18285 sayılı Kamulaştırma Kanunu”, “ 1983 tarih ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”, “1984 tarihli 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu”, “1985 tarih ve 3194 sayılı İmar Kanunu”, “1986 tarih ve 3290 sayılı Kanun”, “1987 tarihli 3366 sayılı Kanun” ve “1988 tarihli 3414 sayılı Kanun”dur. Kentsel dönüşüm uygulamalarının temelini oluşturan bu yasal

düzenlemeler bir taraftan gecekonduların mülkiyet sorunlarını çözmek ve gecekonduların apartmanlar şeklindeki konutlara dönüşümünü amaçlarken diğer taraftan da kent içi tarihi alanların korunması, rehabilitasyonu ve yeniden kullanımını amaçlamıştır. Bu doğrultuda tarihi değeri olan alanların soylulaştırılarak korunması uygulamasına da bu dönemde başlanmıştır

Diğer taraftan bu yasal düzenlemelerin getirmiş olduğu önemli bir değişim de kentsel dönüşüm konusunda plan yapma yetkisinin yerel yönetimlere devredilmesi ile daha fazla kaynak aktarılmasının sağlanmasıdır. Bu durumda yerel yönetimler kendileri tarafından belirlenen hedefler açısından, kentsel mekânın gelişim ve dönüşümü noktasında direkt karar veren ve yönlendiren konumuna da yükseltilmişlerdir. Yine bu dönemin literatürüne bakılırsa kavramsal açıdan kentin mekânsal gelişimi ve dönüşümü konusunda dönüşüm kavramı yerine “yenileme”, “rehabilitasyon” veya “desantrilizasyon” kavramlarının yaygın olarak kullanıldığı da görülmektedir. Diğer taraftan 2000’li yıllara ve yapılan düzenlemelere kadar belediyeler özelinde bazı büyükşehir belediyeleri kentsel dönüşüm/yenileme projelerinin uygulayıcısı olmaktan öteye de gidememiştir.

1999 Marmara depreminden sonra ise, kentsel dönüşüm eylemleri yasal düzenleme değişikliklerine paralel afet riski taşıyan kentsel mekanlar üzerine odaklanmıştır. 2000’ler ise mahalli idareler-özel sektör birlikteliğinin arttığı ve “dönüşüm”ün ilk defa bir strateji olarak benimsendiği bir dönemdir. Şunu da belirtmek gerekir ki dönüşüm stratejisi yalnızca kent mekânının yenilenmesi olarak anlaşılmış, sonuçta bu yaklaşım kentin farklı alanlarının farklı kullanımlar için dönüştürülmesi pratiğinde kullanılmıştır. Bununla birlikte tarihi konutların yer aldığı bölgeleri soylulaştırarak koruma ve apartmanların bulunduğu alanların iyileştirilmesine yönelik projelerin hayata geçirilmesi de dikkat çekicidir (Ataöv ve Osmay, 2007:58-59). Stratejik planlama ve koruma sürecinde katılımcı

politikalara ilave olarak çok aktörlü karar mekanizmaları ve aktif vatandaş girişimi gibi eylemler de bu dönemde yaygınlık kazanmıştır.

2004 yılından itibaren AB uyum yasalarında kentsel dönüşüm/yenileme konusuna ağırlık verilmeye başlanmıştır. AB ile üyelik müzakerelerinin de etkisiyle 2000'li yıllarda gerçekleştirilmeye çalışılan kamu yönetimi alanındaki reformlarda kentsel dönüşüm/yenilemeye ilişkin yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerden bazıları; planlama faaliyetlerini yönlendiren mevzuatın temelini 3194 sayılı İmar Yasası, 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu, 2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye ile 2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası" ve 1984 tarih ve 2981 sayılı İmar Affı Yasası" gibi kanunlar oluşturur. Diğer taraftan 2005 tarih ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi ile 2004 tarih ve 5273 sayılı Arsa Ofisi Yasası ve Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılması İle Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Yasa, 2004 tarih ve 5162 sayılı Toplu Konut Yasası, 2004 tarihli 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası ve yine 2005 tarih ve 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Yasa, 5998 sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (73. madde), 1999 Marmara depreminden sonra 2012 tarihinde çıkarılan ve halk arasında "Kentsel Dönüşüm Yasası" olarak da bilinen 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ve 2012 tarih ve 6360 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu kentsel dönüşüm ile ilgili yapılan yasal düzenlemelerdir.

Bu yasalardan 2004 tarih ve 5104 sayılı "Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu" ülkemizde planlı kentsel dönüşümün ilk yasal düzenlemesini oluştururken, Ankara dahilinde belirli mekânsal alanda gecekonduların yıkımı ve yerine sağlıklı, modern yapıların inşası yoluyla kentsel yenileme uygulaması gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" ile afetler karşısında risk azaltıcı

araçlardan biri olarak yenileme/dönüşüm önerilirken afet riski taşıyan alanlar ile riskli yapıların üzerinde yer aldığı arsa ve arazilerde, fennin ve sanatın kurallarına ve kalıplarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşam alanları oluşturma, iyileştirme, tasfiye ve yenilemeye ilişkin yöntem ve ilkeler belirlenirken mekânsal yenileme/dönüşümün boyutu genişlemiş, sadece kentsel alanlar değil kırsal da planlı mekânsal dönüşüme açılmıştır. 6306 sayılı yasa ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yerine getirilen “riskli alan tespiti” yetkisi 2018 yılında yapılan düzenlemeyle Cumhurbaşkanlığı’na devredilmiştir. 2012 tarih ve 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Yasa” ile TOKİ’ye bazı görevler yüklenmiştir. Bunlar; toplu konut projelerine arsa ile konut yapımı için kredi temini, köy mimarisinin geliştirilmesi, gecekondu alanlarının dönüşümüne, tarihi çevre ile yöresel mimarinin korunup, yenilenmesine ilişkin projeleri kredilendirmek, konut, altyapı ve sosyal donatı uygulamaları yapmak veya yaptırmak, sağlık, spor ve kültür tesisleri ile konut sektörünün teşviki için işletme ve yatırım kredisi sağlanması, girişimciliği teşvik etmek ve istihdamı artırmak için esnaf ve sanatkârlar ile küçük ölçekli işletmelere kredi desteği, afet alanlarında konut ve sosyal donatıları altyapıları ile birlikte inşa etmek ve yeni konut üretiminin özendirilmesi görevleridir. Bu yönde olmak üzere, gerek 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Yasa hükümleri ile gerekse de 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasasıyla büyükşehir belediyelerine de kentsel dönüşüm ve gelişim alanlarının tespiti, projelerinin hazırlanması ile uygulama yetkisi verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Süreci

DEĞİŞKENLER	1950 – 1980	1980 – 2000	2000 SONRASI
YAPISAL/ BAĞLAMSAL	Ekonomi Politikaları: İktisadi Büyüme. Demografik Değişim: Kentlere göç ve kent nüfusunun hızlı artışı.	Ekonomi Politikaları: Dışa açılan ekonomi; küreselleşme, yerelleşme. Demografik Değişim: Kent nüfusu artışı.	Ekonomi Politikaları: Özelleştirme; AB ile ilişkiler. Demografik Değişim: Doğudan Batıya göç
SOSYO EKONOMİK	Konut Arzı Biçimleri: Yapsatçı konut, sınırlı sayıda kooperatif, toplu Konut. İşgücü-Konut ilişkisi: Düşük gelirli işgücünün sanayi ve sanayi dışı istihdamı; konut gereksinimine çözüm gecekkondular.	Konut Arzı Biçimleri: yasal ve kaçak yapılaşma. İşgücü-Konut ilişkisi: Kent merkezlerindeki küçük ölçekli işletmelerde çalışanların çevre gecekkonu ve merkez mahallelerde yaşayan niteliksiz ve düşük gelirli gruplardan oluşması; orta gelir grubunun yaşam alanlarının yerleşmesi	Konut Arzı Biçimleri: Toplu Konut Kooperatifleri, özel sektör lüks konut siteleri, afet riskli alanlarda kamu desteği ile afet konutları. İşgücü-Konut ilişkisi: Üst gelir grubu kent dışında konut alanları oluşturuyor; gecekkonu bölgelerinde çalışma ilişkilerindeki değişime paralel konut biçimleri farklılaşıyor.
YÖNETİM / UYGULAMA	Yetkilerin Aktarılması: DPT; İmar ve İskân Bakanlığı, Yeni Belediyeçilik Hareketi. Planlama Uygulamaları: Merkezi Planlı Kalkınma Modeli; Bütüncül Plan- lama Anlayışı. Politikalar ve Yasal Düzenlemeler: Belediye, Gecekkonu, Arsa Ofisi, İmar ve Kat Mülkiyeti Kanunları.	Yetkilerin Aktarılması: ilçe belediyelerine planlama yetkisinin verilmesi; Yerel Ajanda 21. Planlama Uygulamaları: Kentsel gelişmeye yerelleşme; Nazım İmar ve Uygulama Planları, Yerelde hiyerarşik yönetim yaklaşımı. Politikalar ve Yasal Düzenlemeler: Büyükşehir Belediyesi, İmar, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma, Çevre ve Af Kanunları.	Yetkilerin Aktarılması: Büyükşehir belediyelerine ait yetkilerin artırılması. Planlama Uygulamaları: Stratejik plan; katılımcı planlama uygulamalarının başlaması. Politikalar ve Yasal Düzenlemeler: Büyükşehir, Belediye, Finans kurumları, Kentsel Dönüşüm, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasaları.
KENTSEL MAKRO- FORM	“Azman Kent” (merkezde yığılma; gecekkonu alanlarının gelişimi)	Çok Merkezli Metropolitan Kentleşme (kentsel yayılma; kaçak yapılaşmanın yasallaşma süreci)	Bölgesel Yayılma: (merkezlerin farklılaşması ve yeni ilişki örüntülerinin oluşumu)

KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARI	a) Gecekondu alanlarının sağlıklılaştırılması; b) Kent merkezinin çöküntü bölgesine dönüşümü; c) Gecekondu bölgelerinin yeniden yapılandırılması; d) Gecekondu alanlarında kentsel yenileme.	a) Hayat standardı düşük ve riskli bölgelerde kentsel yenileme; b) İyileştirmeye yönelik sağlıklılaştırma ve ıslah-imar uygulamaları; c) Tarihi mekanları koruma ve soylulaştırılma.	a) Kentsel mekanlarda yenileme; b) Apartman bölgelerinin iyileştirilmesi; c) Yeni siteler ve kapalı yerleşim alanlarının yeniden geliştirilmesi; d) Tarihi konut alanlarının soylulaştırılması
------------------------------	---	--	---

Kaynak: Ataöv, A., Osmay, S. (2007). Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım. *METU JFA* 2007/2, s. 60.

5. ADIYAMAN’DA KENTSEL DÖNÜŞÜM

Anadolu topraklarının en eski yerleşim birimlerinden olan Adıyaman 1516 yılında Osmanlı topraklarına katılmış, başlangıçta merkezi Samsat'ta olan bir Sancakla Maraş Beylerbeyliğine bağlı iken, bir kaza olarak Tanzimat'tan sonra Malatya'ya bağlanmıştır. 1 Aralık 1954 yılında 6418 sayılı kanunla Malatya'dan ayrılarak bağımsız il haline gelmiştir.

Adıyaman kenti Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer almakta olup, güneyinde Şanlıurfa ve Gaziantep, batısında Kahramanmaraş, doğusunda Diyarbakır, kuzeyinde ise Malatya ili ile çevrilidir. Arazi yapısı genelde engebeli olup, kuzeyden güney yönüne doğru alçalarak uzanan derin vadilerle parçalanmış olması çevre illerle bağlantısını zorlaştırmaktadır.

Kentin ilk kurulduğu yer, günümüzde kentin kuzeydoğusunda bulunan Malatya yolu üzerinde, kente 5 km uzaklıkta yer alan Pirin mağaralarıdır. Kent daha sonra Adıyaman kalesinin olduğu alanda kurulmuştur. Zaman içerisinde kentsel yerleşim alanı bugünkü Atatürk caddesi çevresinde yoğunlaşmıştır. Kent, 1927'den sonra kalenin etrafında çevresine doğru kuzey-güney ve doğu-batı yönünde gelişme göstermiş, Hocaömer, Kapcami, Sıratut, Ulucami, Eskisaray, Mara, Musalla ve Yenipınar Mahalleleri adında yeni yerleşim alanları oluşmuştur. Adıyaman'ın kent merkezi kale ve çevresi idi. Günümüzde ise kentin

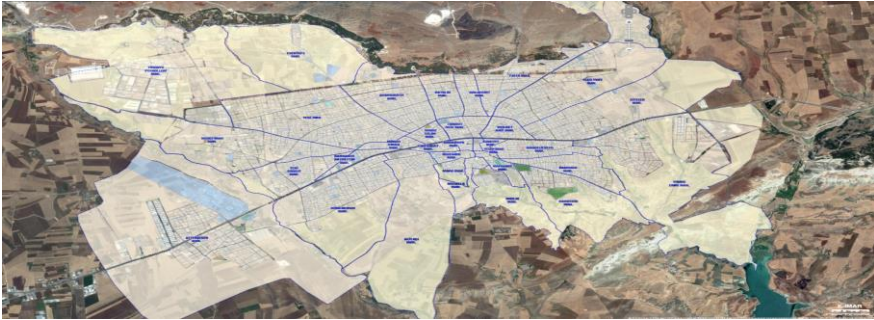
nüfus ve ekonomisinin gelişmesine paralel zaman içerisinde kent daha çok doğu-batı yönünde gelişme göstermiş, yukarıda belirtmiş olduğumuz mahallelere yeni mahalleler eklenerek mahalle sayısı Belediye kayıtlarına göre 33'e ulaşmıştır (Harita 1).

Tablo 2: 1955-2019 Yılları Arası Adıyaman Kenti Merkez Nüfusu

Yıl	Nüfus
1955	13.966
1970	31.263
1985	71.644
1990	100.045
2000	282.510
2015	290.382
2019	308.915

Kaynak: TÜİK Genel Nüfus Sayımı ve ADNKS Verilerinden Derlenmiştir.

Tablo 2'de görüldüğü üzere Adıyaman'ın il oluşunu takiben kent merkez nüfusu hızla artmaya başlamıştır. Artan nüfusa bağlı olarak kentteki konut alanları genişlemiş ve genişlediği yönde yer alan kırsal yerleşimlerle de birleşmeye başlamıştır. Bu birleşme sırasında bazı mekanlarda gecekondu alanları oluşmuştur. 1980 sonrasında çıkarılan gecekondu yasaları ile de bu gecekondu alanları kent mekanının bir unsuru haline getirilerek gerekli altyapı hizmetleri götürülmüştür.

Harita 1: Adıyaman Kenti Mahalleleri ve Sınırları

Kaynak: <http://www.adiyaman.bel.tr/Content.aspx?ContentID=4002&CategoryID=140>
(12/09/2020)

Adıyaman kent mekânın planlanması ile ilgili ilk düzenleme 1988 tarihli “Uygulama İmar Planı” kapsamında gerçekleştirilmeye çalışılmış, bu plandaki eksiklikler 1996 tarih, 1/1000 ölçekli Adıyaman (merkez) ili uygulama imar planı ile giderilmeye çalışılmıştır.

Resim 1: Adıyaman Kent Merkezinde Kentsel Dönüşüm Projesinin Uygulandığı Bölge
(Eski Marangozlar Çarşısı)

Kaynak: <https://www.google.com.tr/maps/@37.7574646,38.2773783,3a...>

Adıyaman kentinin mekânsal gelişimi incelendiğinde Anadolu’nun en fazla 2 katlı klasik kerpiç ve yığma taş yapıları Adıyaman kent merkezini 1970 yılına kadar karakterize etmektedir. 1970 ile 1990 arasında ise 2-3 katlı, briketten oluşan yapılar taş ve kerpiç yapılardan daha fazla görülmektedir. 1985 yılından sonra Atatürk barajı göl sahası içerisindeki arazi sahiplerinin kamulaştırma bedellerini almaları ve buna bağlı olarak kent ekonomisinin canlanmasına paralel kırsaldan kent merkezine göç apartman türü binaların kent merkezinde çoğalmasına neden olmuştur (Demir, 2002). Nitekim 1988 tarihli uygulama imar planında konut alanları genelde ayırık nizam ve 4 kata kadar izinli imar adalarından oluşmakta, 1996 yılı uygulama imar planı ve sonrası yapılan revizyon imar planında ise adaların yükseklik sınırı artırılmış ve emsal verilerek, uygulamaların toplu konut olarak yapılması belediye tarafından teşvik edilmiştir.

Adıyaman belediyesinden alınan bilgilere göre belediye tarafından uzun süredir üzerinde çalışılan, Mara ve Varlık Mahallelerinin tamamı ile Musalla, Ulucami ve Alitaşı Mahallelerinin bir kısmını içeren ve 61 ha bir alanı kapsayan kentsel dönüşüm projesi kararı ilk olarak belediye meclisinin 2007 tarih ve 71 sayılı kararı ile alınmıştır. 2009 tarihli kamulaştırma onay yazısı üzerine 110 bina kamulaştırılmıştır. Kamulaştırılan 83 adet dükkân ile 25 adet alt katı dükkân olan iki katlı bina ve iki adet 3 katlı bina yıkılmıştır. Toplam 8.892.015 TL kamulaştırma bedeli ödenirken, hak sahiplerinden 6'sı konut talebinde bulunmuş, 78 parsel sahibi ile de uzlaşma yoluna gidilmiştir. 31 parselden 105 hak sahibine kamulaştırma davası açılmış, açılan davalar 2012 yılında sonuçlanmıştır.

Kent merkezinde Musalla ve Mara Mahalleleri arasında bulunan ve eskiden Marangozlar Çarşısı olarak anılan yaklaşık 5 ha'lık bir alanda belediye ile TOKİ'nin ortaklaşa gerçekleştirdiği ilk kentsel dönüşüm projesinde dönüşüm alanında kentsel dönüşüm öncesi emsal değer eski marangozlar sitesinde 0,50, konut alanlarında 0,90 ve 1,50 iken yeni planda emsal artırılarak 2,50 olarak belirlenmiştir. Ayrıca bölgedeki yeşil alan miktarı artırılmış, kent merkezine çıkan yolun genişliği de 15 m'den 17 m'ye çıkarılmıştır.

Harita 2: Kentsel Dönüşüm Projesi Vaziyet Planı

Kaynak: Adıyaman Belediyesi

Kentsel dönüşüm projesi kapsamında toplamda 363 konut, 10 adet dükkân ile 1 adet ticaret merkezi inşaatı ve altyapı ile çevre düzenlemesi işi planlanmıştır. Konutların 121’i 85 m², 242 adedi 145 m² ve ticaret merkezi ise 1.234 m²’dir.

Temmuz 2012 tarihinde başlayan proje uygulama çalışmaları iki yıl içerisinde tamamlanarak Temmuz 2014 tarihinde 1 adet ticaret merkezi ile 10 dükkân ve 11 bloktan oluşan 363 konutun teslimi gerçekleştirilmiştir (Adıyaman Haber, 2015).

Musalla ve Mara Mahalleleri arasında kalan ve Marangozlar Çarşısı olarak da adlandırılan, bu yerleşim alanında, kentsel dönüşüm adı altında hazırlanan kentsel yenileme projesi ile esas amaçlardan biri olan afetlerden zarar görebilecek kent merkezindeki bu alanın konut stokunun iyileştirilmesi gerçekleştirilmiştir.

Resim 2: Eski Marangozlar Çarşısının Yeni Görünümü

Kaynak: <https://www.erkut.com.tr/projeler/taahhut-projelerimiz/adiyaman-merkez-2>
Diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi plansız yapılaşma ve gecekondu Adıyaman kenti için de önemli sorunlardan biridir. Bu bağlamda belediye tarafından yapılan bir araştırmada kentin yaşam ve fiziki mekân kalitesi yönünden en sorunlu iki mahallesinin Varlık ve Mara Mahalleleri olduğu tespiti yapılmıştır. Bu iki mahalle her ne kadar yaşam ve fiziki mekân kalitesi yönünden sorunlu olarak ön planda olsa da belediye kayıtlarına göre ildeki toplam otuz bin civarındaki yapının %70'e yakını ruhsatsızdır (Yüksek, 2015:6).

1767 hak sahibinin olduğu Mara, Musalla ve Ulucami Mahallerinde üç etap halinde yürütülecek olan kentsel dönüşüm çalışmaları kapsamında yine Adıyaman belediyesinin girişimi ile 2015 tarih ve 4216 sayılı Bakanlar Kurulu

Kararı ile Mara ve Musalla Mahalleleri sınırları dâhilinde 41 ha’lık alan riskli alan ilan edilmiştir. Kentsel dönüşüm projesi kapsamında, Mara Mahallesi sınırları dahilinde 8,5 ha bir alan acele kamulaştırılarak alandaki sağlıksız dokular ve afet riski taşıyan yapıların modern şehircilik ve planlama ilkelerine uygun olarak TOKİ’nin koordinasyonunda yeniden yapılması sağlanarak, yaşanabilir kentsel ve sosyal yaşam alanının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Resim 3: Riskli Alan Sınırı ve Kamulaştırma Sınırı Uydu Görüntüsü

Kaynak: Adıyaman Belediyesi

Acele kamulaştırma alanı içerisinde 98 adet parsel bulunmakta olup alan içerisindeki hak sahibi sayısı 323’tür. 16.07.2020 tarihinde açılan Adıyaman kentsel dönüşüm bürosu ile hak sahiplerine bilgilendirme ve uzlaşma sağlama çalışmaları da sürdürülmektedir. Yapımı planlanan konut sayısı 484’tür. Bu konutlardan 326 adedi 3+1 ve 158 adedi ise 2+1’dir. Planlanan konutların kat adedi ise B+Z+5 şeklindedir. Yapılacak olan sosyal donatı sayısı ise 4’tür. Bu donatılar park, mescit, çocuk oyun alanı ve spor alanıdır (ÇŞM, 2020).

Bu kapsamda Ekim 2020 tarihinde Adıyaman merkez, Musalla ve Mara Mahallelerinde gerçekleştirilecek olan kentsel dönüşüm 1. etap 484 adet konut inşaatı ve altyapı ile çevre düzenlemesi projesi için ihaleye çıkmış olup, süresi yer teslim tarihinden itibaren 600 takvim günü olarak belirlenmiştir (TOKİ, 2020).

Resim 4: Mara Mahallesinden Eski ve Yeni İki Görsel

Kaynak: Adıyaman Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2020)

Mara, Musalla, Varlık ve Ulucami Mahallelerinde gerçekleştirilen kentsel yenileme çalışmalarının, yetersiz yapı stokunun tasfiyesi ve afet riski nedeniyle Adıyaman kent genelinde gerçekleştirilmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zorunluluk gelecek yıllarda yapı stokunun yenilenmesini ve konut sektörünün gelişimini de destekleyecektir.

Bir taraftan orta sınıfın konut ihtiyacını karşılayan kooperatiflerin diğer taraftan da neoliberalizmin mekânsal etkilerini test etmeye olanak tanıyan kapalı konut sitelerinin birlikte var olmaya başladığı “kooperatifleşme ve özel sermayenin

oyuna katılımı”nın gerçekleşmeye başladığı 1980’li yıllarda Adıyaman kentinin batısında toplu konut inşası için 1983 yılında üyelerinin çoğunluğu orta ve üst gelir guruplarından oluşan ve daha sonra yerleşim alanına da adını veren 520 üyeli Altınşehir Yapı Kooperatifi kurulmuştur. Kooperatif tarafından 33 ha arazi üzerinde 26 bloktan oluşan 520 konut ve bir ticaret alanı inşa edilmiştir.

Şu anda 350 civarında konutun kendilerine geçici koruma statüsü verilen Suriyeli sığınmacılar tarafından kullanıldığı, yapı kalitesi olarak günümüz standartlarına sahip olmayan sağlıksız, kullanım ömrünü tamamlamış, yapı kooperatifi tarafından çürük raporu alınmış yapı stokunun özel sektör desteğinde kentsel dönüşüme dahil edilmesi için 2015 yılında Adıyaman belediyesine başvurulmuş ancak bugüne kadar bir ilerleme kaydedilememiştir.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından Adıyaman genelinde 31 adet proje planlanmış, bu planlanan projelerden 4781 adet konutun 2355 adeti tamamlanmış, 2426 adeti ise yapım aşamasındadır. Adıyaman merkezde tamamlanıp teslim edilen konut sayısı 1191 olup (Esentepe Mahallesi ve Eski Marangozlar Çarşısı), 1184 konut (Mara ve Musalla Mahallesi) ise yapım aşamasındadır. Ayrıca TOKİ, bu alanlarda konut yapımının yanı sıra altyapı ve çevre düzenlemesi ile peyzaj çalışmaları gerçekleştirmiş, 3’ü tamamlanmış 4 adet okul, 3’ü tamamlanmış 4 ticaret merkezi ile 1’i tamamlanmış 2 adet cami gibi sosyal donatı alanları da inşa etmiştir (TOKİ, 2020a). Böylece TOKİ’nin projeleriyle yerleşime açılan veya dönüşüme tabi tutulan alanlarda yapı kooperatiflerinin ve özel sermayenin girişimleri ile yeni yerleşim alanları da oluşmaya başlamıştır.

Adıyaman’da kentsel koruma kapsamında kentin güçlü tarihsel kimlik unsurlarını oluşturan eserlerin restorasyonu Kültür ve Turizm Bakanlığının desteğinde Adıyaman belediyesi ve valiliğinin iş birliğinde yürütülmektedir. Koruma uygulamaları kapsamında Adıyaman belediyesi tarafından kentin tarihi

bölgesi içinde yer almasıyla önem arz eden “Adıyaman Kalesi” ve “Keleş Konağı” restorasyonu 2015 yılında gerçekleştirilmiştir (Adıyaman Belediyesi, 2016). Adıyaman Valiliği ile Kültür ve Turizm Bakanlığı iş birliğinde “Nemrut Dağı Tümü'lüs'ü Çevre Düzenleme Uygulaması (2012-2015)”, “Perre Antik Kenti Çevre Düzenleme Uygulaması (2013-2014)” ve “Yeni Kale (Kahta) Restorasyonu (2014-2016)” tamamlanarak kullanıma açılmıştır (KTB., 2020). Ayrıca İl Özel İdaresi tarafından hazırlanan restorasyon projesi kapsamında tarihi “Tuz Hanı”nın restorasyon işine 2019 yılında başlanmış olup 2022 yılında tamamlanarak hizmete sunulması planlanmaktadır (Adıyaman Valiliği, 2020). 1980'lerden itibaren hayata geçirilen neoliberal politikaların unsurlarından kentlerin markalaştırılması sürecinin somut uygulamaları olan bu kentsel koruma uygulamaları ile Adıyaman kenti turizmde bir “marka kent” haline getirilmeye çalışılmaktadır.

Toplumların geçmişi ve bugünü arasında bağlantı kuran tarihi çevrelerin kente yeniden kazandırılması, bu kapsamda eskiyen dokulara müdahale edilmesi bir ihtiyaç olup tarihi eserler ile korunması gerekli yapı stokunun, anıt eserler ve sivil mimarlık örneklerinin korunarak geliştirilmesi olası afet risklerine karşı güçlendirilmesi bir gerekliliktir (Avcıoğlu, 2016:713-714). Bu gerekliliğe farklı kanunlar içinde yer verilmesinden önce bu yapılara ilişkin bütünleşik bir planlamaya ve özel yasal düzenlemeye ihtiyaç olduğu gerçeği de unutulmamalıdır.

6. SONUÇ

1980'lerden itibaren ülkemizde gündemi işgal etmeye başlayan ve son zamanlarda isminden çokça söz ettiren “kentsel dönüşüm” kavramı, uygulamada dönüşüm planlarıyla metropollerde karşılaştığımız bir olgu iken, 1999 Marmara depreminden sonra kentsel dönüşümün, mevcut alan ile üzerindeki yapıların iyileştirilmesi uygulamalarının afet riski odaklı çalışmalara

evrildiği süreçte Adıyaman kenti de bu mekânsal dönüşümden payını almıştır. Başlangıçta kalenin etrafında başlayan mekânsal yerleşim daha sonraki süreçte kalenin etrafında çevresine doğru kuzey-güney ve doğu-batı yönünde gelişme göstermiş olan kentin, konut gereksinimini karşılamada bireylerin kendi çabaları ile özel sektör girişimciliğine 80’lerden sonra kooperatifler ve 2000’li yıllardan itibaren de dar ve orta gelirli için TOKİ’nin sürece eklenmesiyle yeni yerleşim bölgeleri belirlenerek buralarda konut projeleri gerçekleştirilmiştir.

Adıyaman kentleşme sürecinde planlı yerleşmelerle, plansız yerleşmeleri beraber deneyimlemiştir. Kent özellikle il oluşundan itibaren aldığı göçlerle nüfusun merkezde yoğunlaşmasına bağlı olarak denetimsiz ve plansız gelişen yerleşimlerin hızla artışına maruz kalmıştır. Son dönemde belediye ve TOKİ iş birliğinde gerçekleşen kentsel dönüşüm uygulamalarının odaklandığı temel yerleşimler olan Mara, Musalla, Varlık ve Ulucami Mahalleleri rant potansiyeli yüksek, kent merkezine yakın bu türden gecekondü bölgeleridir. Bu bağlamda gerçekleştirilen dönüşüm uygulamaları bütüncül bir yaklaşımdan ziyade, kent içindeki mikro alanlara odaklanmış olup, dönüşüm ağırlıklı fiziksel bir yenilenme şeklinde gerçekleşmektedir.

Kentin batısında yer alan ve Adıyaman Üniversitesi yerleşkesinin de içerisinde yer aldığı Altınşehir Mahallesinde 1980’lerde “Altınşehir Yapı Kooperatifi” tarafından yapılan konutların kooperatif ortakları tarafından belediyenin desteğinde özel sektör tarafından kentsel dönüşüme dahil edilmesi yönündeki girişimleri belediye ile kooperatif ortaklarının anlaşamaması (Düzenleme Ortaklık Payı) nedeniyle teşebbüs aşamasında kalmış, hayata geçirilememiştir. Kentin batı girişinde yer alan, kente girişte ilk karşılaşılan ve olumsuz bir izlenim bırakan bu alan rant için mekân dönüştürme amacı dışında merkezi yönetim, yerel yönetim ve yapı kooperatifi iş birliğinde kent kimliği ile uyumlu yatay mimari temelinde kentsel dönüşüme dahil edilmelidir.

Diğer taraftan turizmde “marka kent” olma yolunda Adıyaman kenti için kentsel koruma projeleri gerçekleştirilmektedir. Bu koruma çalışmaları yalnızca turizm amaçlı olmamalı, tarihi çevrelerin kente kazandırılmasına, kente mekânsal özgünlük kazandırma anlayışına sahip olmalıdır. Tarihi çevrelerde koruma ve yeniden canlandırma faaliyetlerinin hayata geçirilmesinde koruma, kullanma ve sürdürülebilirlik ilkeleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Kentsel dönüşüm/yenileme kavramı birbirleriyle uyuşan “fiziksel/tasarım, sosyoekonomik ve yönetsel/yasal” gibi üç temel boyutu olan bir kavramdır. Merkezi yönetim, çıkarmış olduğu yasalarda ve bugüne kadarki uygulamalarda da görülmektedir ki afet riski taşıyan alanlarda yer alan eski, ruhsatlı/ruhsatsız yapıların yıkılarak, yerine kentsel yenileme, imar-ıslah adı altında eskinin tasfiyesi yöntemine dayalı planlı kentsel yenileme/dönüşüm yöntemlerini tercih ederken diğer unsurları ihmal etmiştir. Uygulamaya geçirilecek kentsel dönüşüm/yenileme projelerinin başarısı “insan-mekân” ilişkisinin ve dönüşümün üç unsurunun birbirini tamamlayıcı ve dengeli olarak ele alınmasına bağlıdır. Diğer taraftan projelerin ve katılımcılarının, uygulayıcılarının farklılığı, tercih edilecek yöntemlerin ve uygulama biçimlerinin de farklılığını gerektirmekte, projelerin gerçekleştirilmesi için paydaşların beklentilerinin de karşılanması önemsenmelidir.

Özellikle kent kimliğinin ve çevre koşullarının dikkate alınmadığı, estetikten yoksun TOKİ konutlarının kent kimliğine verebileceği zararlarla birlikte Adıyaman’ın tarihi kimliğini yeniden canlandırmak isterken kimliksizleşme riskiyle karşı karşıya kalılabileceği gerçeği de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu nedenle kentsel dönüşümde standart tek tip projeler yerine özgünlüğü ve yereli önceleyen projelere odaklanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adıyaman Belediyesi (2016). Keleşin Konağı Hizmete Giriyor. <https://www.facebook.com/AdiyamanBelTR/photos/a.218728088261474/773182306149380/?type=3> (18.12.2020)
- Adıyaman Haber. (Mayıs-2015). Musalla Mahallesi’nin TOKİ Sakinlerine Yapı Kullanma İzin Belgesi. <http://www.adiyamanhaber.com/musalla-mahallesinin-toki-sakinlerine-yapi-kullanma-izin-belgesi.html> (10.06.2020)
- Adıyaman Valiliği (2020). Tarihi Tuz Hanı’nda Yıkım ve Restorasyon Çalışmaları Başladı. <http://adiyaman.gov.tr/tarihi-tuz-haninda-yikim-ve-restorasyon-calismalari-basladi> (10.11.2020)
- Ataöv, A., Osmay, S. (2007). Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım. METU JFA 2007/2, 24(2) 57-82. http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2007/cilt24/sayi_2/57-82.pdf
- Avcioğlu, S. (Eylül-2016). “Tarihi Çevrelerde Kentsel Koruma ve Kentsel Yenileme Eğilimleri: Yasal ve Yönetmelik Çerçeve.” İdeal Kent, 20(7): 698-719.
- Ayhan, F. (2013). “Kentsel Dönüşüm Kavramı ve Tarihsel Gelişimi.” (Ed.) M. Yasin ve C. Şahin. Kentsel Dönüşüm Hukuku. İstanbul Üniversitesi. 2013/1: 71-90.
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı. (2010). KENTGES (Sürdürülebilir Kentsel Gelişme için Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı). Ankara: Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Yayını.
- Bumin, K. (1990). Demokrasi Arayışında Kent. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ÇŞM (Adıyaman Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü). (2020). Adıyaman İli, Merkez İlçesi Mara ve Musalla Mahalleleri Riskli Alan Bilgilendirme Raporu. Adıyaman.

- Demir, E. (2000). "Adıyaman Şehrinin Yerleşimi, Nüfusu ve Ekonomik Yapısı." *Türk Coğrafya Dergisi*, S.42, 115-144. İstanbul.
- Demirkıran, S. (2008). *Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü: Bursa Büyükşehir Belediyesi Örneği*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Ersoy, M. (2007). Kapsamlı Planlama Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Bugünü. Melih Ersoy (Ed.) *Kentsel Planlama Kuramları içinde* (s.115-170). Ankara: İmge
- Görgülü, Z. (2002). "Tematik Açıklama, Konut Politikaları". Aktörler, Roller ve Değişim Paneli, 6 Kasım 2001, İstanbul: Erkam Basımevi.
- Gürler, E. (2003). "Kentsel Yeniden Üretim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Çalışma: İstanbul Örneği", *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul.
- Harvey, D. (2008). *Umut Mekânları. Çev., Zeynep Gambetti*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- [http://www.adiyaman.bel.tr/Content.aspx?ContentID=4002&CategoryID=140-in-Adıyaman Kenti Mahalleleri ve Sınırları. \(12/09/2020\).](http://www.adiyaman.bel.tr/Content.aspx?ContentID=4002&CategoryID=140-in-Adıyaman Kenti Mahalleleri ve Sınırları. (12/09/2020).)
- [https://www.google.com.tr/maps/@37.7574646,38.2773783,3a-in-Adıyaman Kent Merkezinde Kentsel Dönüşüm Projesinin Uygulandığı Bölge \(Eski Marangozlar Çarşısı\). \(10.10.2020\).](https://www.google.com.tr/maps/@37.7574646,38.2773783,3a-in-Adıyaman Kent Merkezinde Kentsel Dönüşüm Projesinin Uygulandığı Bölge (Eski Marangozlar Çarşısı). (10.10.2020).)
- Işık, O. (1994). "Değişen "Toplum/Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması", *Toplum ve Bilim*, S.64-65, 7-35.
- Keleş, R. (1980). *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Kocamem, G. N. (2006). *Kentsel Dönüşüm Süreci Kızılçesme Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- KTB (Kültür ve Turizm Bakanlığı). (2020). Adıyaman. <https://gazianteproloveveanitlar.ktb.gov.tr/TR-180049/adiyaman.html> (14.12.2020)
- Özden, P. P., Kubat, A. S. (2003). Türkiye’de Şehir Yenilemenin Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler. İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım, 2(1), 77-88, (10.06.2020),http://itudergi.itu.edu.tr/index.php/itudergisi_a/article/view/998/901
- Seydioğulları, H.S. (2016). “Yeni Yasal Düzenlemelerle Kentsel Dönüşüm”. Planlama, 26(1): 51-64.
- Tekeli, İ. (Kasım-2009). Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İlhan Tekeli Toplu Eserler-8. Birinci Basım.
- TOKİ., (2020), <https://www.toki.gov.tr/ihale-tarihleri/11609> (18.10.2020)
- TOKİ., (2020a). İllere Göre Projeler, <https://www.toki.gov.tr/illere-gore-projeler> (11.12.2020)
- TÜİK., (2019). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları, Adıyaman İli Merkez İlçe Nüfus Sonucu. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>. (09.05.2020).
- TÜİK., (2020). Nüfus İstatistikleri: 1927-2000 Genel Nüfus Sayımları. www.tuik.gov.tr/VeriBilgi. (11.06.2012).
- Uyar, N. (2009). “Kentsel Dönüşüm Politikaları”. TMMOB Diyarbakır Kent Sempozyumu, 24–26 Nisan, Diyarbakır.
- Üstün, G. (2009). Kentsel Dönüşümün Hukuki Boyutu. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Yüksek. A.V. (2015). Adıyaman’da Şehirleşme ve Mevcut Durum. Yayınlanmamış Brifing Raporu.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Cities, beyond being just a physical life space, are the production areas of public memory. That is why, over the centuries, they process and present the motifs of cultural life in their own unique forms and diversity with the memory they produce. For this reason, every city carries the efforts, pains and products of transforming the life form into a good life form with its knowledge and talent. In this respect, it can be said that cities, beyond being a form of space, are alive, living and producing forms of organic combination of space and time. This organic unity of the city, kneaded with time and space, always makes it the subject of a dynamic process. The spirit of the time inevitably surrounds the cities.

All the large and small transformations and changes of human history manifest themselves in cities. These processes also bring new concepts for cities. The concept of "urban transformation" has entered the urban literature with the ruins caused by the World War II. This concept was discussed primarily for the conversion of large cities as a result of migration issues in Turkey. After the 1990s, it found application in all cities of the country. In this study, the concept of "urban transformation" will be discussed historically and conceptually through its application in Adıyaman.

Method

The study challenges the acceptance of a choice between the inevitability of urban transformation and the preservation of urban identity. For this reason, it questions whether the urban transformation can be done independently from the identity of the city, based on the acceptance of a routinized production mentality or not. Depending on the problematic of the subject, the conceptual genealogy of the urban transformation application will be examined first via addressing and application manners of urban transformation both in Turkey and in the World.

This concept will be discussed in an expanded format with a journey of history and law specific to Turkey. The transformations regarding the content of the concept will be tried to be revealed especially in certain historical processes. Adıyaman province was preferred because the claim of the study necessitates focusing on a city beyond the necessity of field limitation.

In this preference, the specificity of Adıyaman, embodying its own historical and cultural motifs, and its exposure to the routinized application of urban transformation has been an important factor. For this reason, urban transformation practices in various districts have been analyzed, with emphasis on the history of the city and its unique spaces.

Findings (Results)

The urban transformation applications in Turkey is carried out considering only a limited section of the meanings embodied in the concept. The particular focus has been on the renewal of the physical space for various reasons. In this process, the approach of urban transformation, which we call "gentrification", became prominent. The predominance of this preference for urban transformation has caused the cultural and historical texture of the cities and the protection of their natural environment to be ignored most of the time.

In the case of Adıyaman, it has been revealed that urban transformation does not contain an understanding of the whole city. The city has been subjected to urban transformation through the physical transformation of mostly micro-ones. Another factor in the urban transformation process stems from tourism concerns. Another striking factor is the weight of TOKI in the transformation process.

Conclusion and Discussion

The transformation need arising in cities due to the change of time requires a comprehensive and integrated urban transformation understanding. The current practice of urban transformation seems to lead to destruction while trying to transform cities. The transformation of cities, which is the product of the accumulation of thousands of years of human experience, is in danger of being sacrificed to the priorities of cyclical necessities.

The difference of the historical experience of each city creates and sustains its own unique city spirit. That's why every city has a name. When a city is referred to by its name, what is meant is not its geographical coordinates. When a city is addressed by its name, it is addressed to its soul/vitality that makes it what it is. This call adds color not only to the city itself, but also to the sound. The urban transformation in practice destroys the color of the city and the timbre of the sound, as the difference of experience surrenders to sameness. In this respect, it is necessary to review TOKI houses, which are rising with the same lack of form and aesthetics all over the country.

In order for urban transformation to be carried out with all the meanings contained in the concept, it should be reconsidered in the legal dimension. On the one hand, it is necessary to strengthen national solution generating mechanisms against risks and crisis processes that concern every city such as natural disasters such as earthquakes and floods. On the other hand, it is necessary to highlight the uniqueness of the city with legal regulations. This aspect of the subject emphasizes the local specificity. Especially the architectural and environmental dimensions of urban transformation should be considered in this respect.

BİRLEŞME VE SATIN ALMALARDA FİNANSAL DURUM TESPİTİ (DUE DILIGENCE): GERÇEK VAKA İNCELEMESİ

Halil ARSLAN*

Eyyüp Ensari ŞAHİN**

Öz

Gelişmiş ekonomilerde firmalar için büyüme eşiklerinin artması, yerel para birimlerinin dünyada geçerli olması gibi faktörler birçok gelişmiş ülke şirketini geliştirmekte olan ülkelere şirket ve varlık satın alma yoluyla büyümeye teşvik etmiştir. Yurtdışından gelen sermaye ile birleşme ve satın alma işlemleri artarken bu süreçte en etkili aşama durum tespiti çalışmalarıdır. Finansal, teknik, hukuki-vergisel, bilişim ve insan kaynakları üzerinde yapılan birçok durum tespiti çalışması bulunurken tüm birleşme ve satın alma süreçlerinde ortak olan ise finansal durum tespiti çalışmasıdır. Bu çalışmada finansal durum tespiti aşamaları ve takvimi detaylı bir şekilde incelenirken gerçek vakalar üzerinden finansal durum tespiti örneklerine yer verilmiş ve alan yazına bu anlamda önemli bir katkıda bulunulmuştur. Finansal durum tespiti çalışmalarının sonucunda elde edilen maddeler sıralanmış ve hisse devir anlaşmasının finansal risk kısmı özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Durum tespiti, Birleşme ve Satın Alma, Şirket Değerleme, Dışsal Büyüme.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ahi Evran Üniversitesi, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, halil.arslan@ahievran.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yönetimi, eyupensarisahin@hitit.edu.tr

FINANCIAL DUE DILIGENCE IN MERGERS AND ACQUISITION: A REAL CASE STUDY

Abstract

Factors such as increased growth thresholds for firms in developed economies and local currencies being valid in the world have encouraged many developed country companies to grow through mergers and acquisitions in developing countries. While merger and acquisition transactions with capital from abroad are increasing, the most vital stage in this process is due diligence work. While there are many due diligence studies like financial, technical, legal-tax, informatics and human resources, financial due diligence is the common one for all merger and acquisitions. In this study, while the phases and calendar of financial due diligence are examined in detail, examples of financial due diligence are given over real cases and an important contribution is made to the literature in this regard. The items obtained as a result of financial due diligence studies are listed and the financial risk part of the share purchase agreement is summarized.

Keywords: *Due Diligence, Mergers and Acquisitions Company Valuation, External Growth*

1. GİRİŞ

Gelişmiş birçok ekonomide sektörlerde doygunluğun hâkim olması nedeniyle firmalar için içsel büyüme olanakları azalmıştır. Bu ülkelerde genç nüfusun azalması yurtiçi piyasada üretme seçeneklerini zorlaştırdığı gibi iç tüketimi de azaltıcı bir etkiye sahiptir. Ayrıca bu ülkelerin yerel para birimlerinin dünyada geçerli olması söz konusu ülkelerdeki firmaları dışsal büyümeye itmektedir. Birleşme ve satın alma metodu en önemli dışsal büyüme metotları arasında yer almaktadır (Şimşek & Çelik, 2012, s. 41; Gönüllü, 2017, s. 1432). 90'lı yıllarda liberalizmin gelişimiyle ülkeler arası sınırlar kalkmış ve küreselleşme rüzgârı tüm dünyayı etkilemiştir (Arslan, 2005, s. 117). Bu süreci gelişmekte olan ülkeler bir

fırsat gibi görseler de Chang (2012)'ye göre aslında durum merdivenin arkadan itilmesi şeklinde yorumlanabilir. Birçok gelişmiş ülke şirketi gelişmekte olan ülkelere giriş yapmıştır. Emekleme aşamasındaki birçok sektör de bu girişlerden olumsuz etkilenmiş ve daha gelişimini tamamlayamadan gelişmiş ekonomi şirketi tarafından satın alınmış ya da yok edilmiştir. Bu durum gelişmekte olan ekonomileri kırılgan hale getirmiş ve yurtdışı piyasalardan gelecek sermayeye bağımlı kılmıştır. İçeride yerli üretim de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Chang (2012)'ye göre küreselleşmenin etkisindeki birçok görüş de sorunludur. Enflasyonun yüksek olması sanıldığı gibi kötü olmayabileceği gibi gelişmiş ekonomilerin önemli bir kısmı gelişme evresindeyken gümrük duvarları oluşturmuştur. Şahin (2018)'e göre dünyada gerçekleşen 50 bine yakın birleşme ve satın alma işleminin toplam büyüklüğü 3,6 trilyon dolar seviyesinde olup bu hacmin yaklaşık % 70'i ABD merkezli işlemlerden kaynaklanmaktadır. Ernst & Young (EY) Birleşme ve Satın Alma İşlemleri 2017 raporuna göre 2010 ve 2012 yıllarında birleşme ve satın alma hacmi Türkiye'de zirveyi görürken 2017 yılında yaklaşık 7,4 milyar olduğu tahmin edilmektedir. Bu tutarın %62'si yabancılar tarafından gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında Türk yatırımcılar 176 işlem gerçekleştirirken yabancı yatırımcılar 78 işleme imza atmıştır. İşlemlerin %33'ü finansal yatırımcı tarafından gerçekleştirilirken %67'si stratejik yatırımcı tarafından gerçekleştirilmiştir. İşlemlerin %66'sında işlem süresi 6 ay ve üzerini bulmaktadır (EY, 2017). Birleşme satın alma süreci bünyesinde birçok aşamayı barındırır. Consulting (2018)'e göre satıcı firmanın ön tanıtım dokümanının gizli bir şekilde potansiyel alıcılara paylaşımı ile başlayan süreç, detaylı tanıtım dokümanı, gizlilik sözleşmesi, bağlayıcı olmayan tekliflerle kısa listenin oluşması, veri odasının alıcılara açılımı ile başlayan durum tespiti çalışmaları, saha ziyareti, yönetim sunumu, bağlayıcı teklifler, pazarlık aşaması ve hisse devir sözleşmesi ile tamamlanır.

Bu süreçte hem alıcı hem de satıcı için en önemli aşama durum tespiti sürecidir. Firmanın karmaşık yapısına göre birçok durum tespiti çalışması yapılabilmektedir. Finansal durum tespiti, teknik durum tespiti, vergi ve hukuksal durum tespiti, çevresel durum tespiti çalışmaları bunlardan bazılarıdır (Arıkan, 2016, s. 273- 278). Durum tespiti süreçleri ortalama 1 ay ile 2 ay arasında değişmektedir. Tüm durum tespiti çalışmalarının aynı zaman diliminde yapılması satıcı için daha pratik bir süreç anlamına gelirken ekipler arasında sinerjinin gerçekleşmesi sağlanır. Durum tespiti çalışmaları arasında en çok yapılanı ise finansal durum tespiti çalışmasıdır. Firmanın geçmiş verileri analiz edilerek gelir ve giderlerinin anahtar değişkenleri belirlendiği gibi geçmişte gerçekleşen tek seferlik gelir ve giderler belirlenerek geçmiş mali tablolar düzeltilir. Böylece sürdürülebilir faaliyet karı ve net satışlar belirlenmiş olur. Bununla birlikte devir sonrası firmanın gelir ve giderlerinde gerçekleşmesi muhtemel değişkenler tespit edilir. Devir sonrası karşılaşılabilecek ilişkili taraf gelir kaybı ya da sözleşmelerin rayice getirilmesiyle artan kira giderleri gibi tüm değişkenler tahmin edilmelidir. Finansal durum tespiti sadece mali tablolar ile ilgilenmez. Çetinyılmaz (2016)'ya göre firmanın değerlemesine dair risk teşkil edebilecek tüm ticari noktaları belirler ve hisse devir sözleşmesinde söz konusu risklere karşı satıcıdan bazı garantilerin alınması sağlanmış olur. Türk firmaları için finansal durum tespiti çalışması bir maliyet unsuru olarak görülmektedir. Birçok alıcı ve satıcı, şirketlerinin değerini ve risklerini profesyonel durum tespiti ekiplerinden daha iyi bildiklerini iddia etmektedir. Oysa 80'li yıllarda ABD'de gerçekleşen şirket devirlerinde anlaşılmıştır ki gerçek maliyet, satıcıya ödenen bedelden ziyade kaliteli bir durum tespiti çalışmasının yapılmamasıdır (Davidson, 1988, s. 25; Jarrett, 1989, s. 65).

Eyceyurt ve Serçemeli (2013), Liargovas ve Spyridon (2011), Moeller ve Zhu, (2016), Yörük ve Ban (2006)'a göre yerli ve yabancı alan yazına bakıldığında genellikle birleşme ve satın alma süreçleri, durum tespiti çeşitleri

tanımlanmakta ve birleşme ve satın alma süreçlerinin şirket değerine olan etkisi üzerine çalışmalara yoğunlaşmaktadır. Çalışmamız ise gerçek finansal durum tespiti örneklerini incelemekte ve söz konusu durum tespiti çalışmalarında elde edilip hisse devir sözleşmesine konulan riskleri belirlemektedir. Örnek vakalar gerçek çalışmalardan derlendiği için satıcının ismi gizlenirken mali verilerine kısıtlı bir şekilde yer verilmiştir. Ancak potansiyel alıcıların bilgileri açıklanmıştır. Çalışmamız alan yazına durum tespiti çalışmasının detayları ile ilgili katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Tüm örneklerin gerçek bir işleme dayanması ise bir diğer önemli noktadır. Çalışmamızın ilk kısmında alan yazına bir bakış gerçekleştirilirken ikinci bölümde metodoloji ve veriler özetlenmiştir. Üçüncü bölümde uygulama sonuçları gerçek vakalar üzerinden incelenirken son bölümde sonuçlar yorumlanmıştır.

1.1 Birleşme ve Satın Almalarda Finansal Durum Tespiti

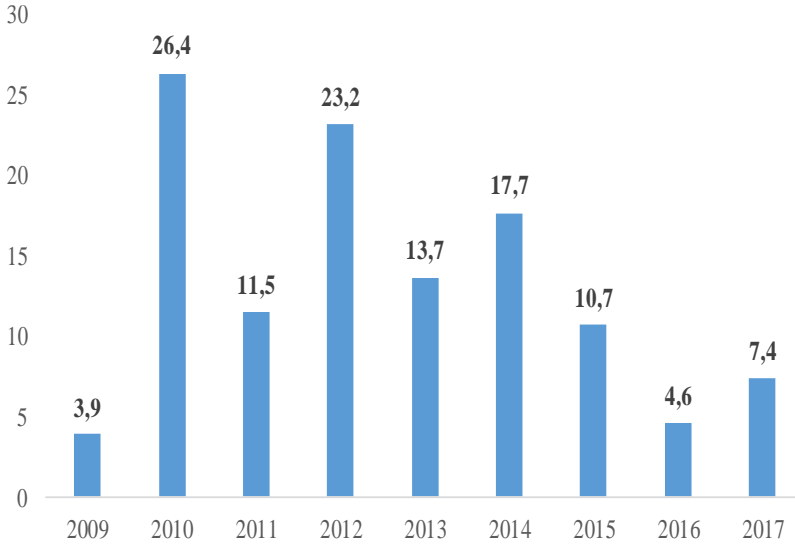
Birleşme ve satın almalarda alıcı tarafın şirket devrini gerçekleştirmeden önce temel olarak 6 durum tespiti çalışması gerçekleştirilmesi gerekmektedir. (Arkan, 2016, s. 273- 278). Bunlardan 3 tanesi genelde ön plandadır. İlk olarak hukuki durum tespiti (Legal Durum Tespiti) ile şirketin ortakları, çalışanları, lisansı ve tüm sözleşmelerine yönelik mevzuata uygunluk ve lehte ve aleyhteki davalar incelenerek yeni alıcılara raporlanır. İkinci aşamada teknik durum tespiti çalışması ile şirketin makine ve ekipmanlarının gerekli niteliğine uygun olup olmadıkları incelenir. Eşanlı olarak yapılması gereken bir diğer durum tespiti çalışması ise finansal durum tespiti raporudur. Bu raporda şirketin ticari ve finansal olarak tüm risklerinin resmi çekilir ve hisse devir anlaşmasında kullanılmak üzere şartlı teklifler alıcıdan satıcıya sunulur. Finansal durum tespiti bağımsız denetim çalışması olarak görülemez. Lamb ve Smith (2018)'e göre bu çalışma firmanın sadece geçmişi ile ilgilenmez. Bağımsız denetim raporları daha çok firmanın geçmişi ile ilgilendir. Finansal durum tespiti çalışmasında ise

firmanın gelecek projeksiyonu hakkında da analizler gerçekleştirir. Mevcut ortak yerine potansiyel firma alıcıları için hazırlanır. Bağımsız denetim raporundan en belirgin farkı ise potansiyel yatırımcıya firmanın iş modelini tanımlar ve daha ticari bir bakış açısı ile raporlama gerçekleştirilir. Finansal durum tespiti çalışmasında mevcut gelir tablosu ve bilançolar alıcının risk algısına göre tekrardan sınıflandırılır. Böylece şirket değerine mesnet olacak mali tablolar baştan oluşturulmuş olmaktadır. Hem mevcut durum hem de bütçeler analiz edilir. Tarihi ve aktüel bir analiz söz konusudur. (Arıkan, 2016, s. 274)

Finansal durum tespiti raporu ile firmanın maliyetlerini azaltabilecek noktalar belirlenir. Firmanın son 3 yıldaki mali tablolarında görülen net satış geliri ve faiz amortisman vergi öncesi kardan (FAVÖK) ziyade sürdürülebilir net satış geliri ve FAVÖK belirlenmeye çalışılır (Lamb ve Smith, 2018; Busby, 2014, s. 12). Fiyatlama için bu durum önemlidir. Firmayı satın alırken hangi bölümlerin satın alınmayacağına karar verilir. Firmanın sadece markası satın alınabileceği gibi firma üzerinde yer alan yatırım amaçlı gayrimenkullerle yeni alıcı ilgilenmeyebilir. Finansal durum tespiti raporu ile Hisse Devir Sözleşmesi'nde (SPA) yer alacak alıcı lehine garantiler ve opsiyonlar tanımlanır. Bu raporun en büyük amacı alıcı ve satıcı arasında fiyat için pazarlığa geçmeden pazarlığa tabi konuların belirlenmesidir. Söz konusu tespitler yapıldıktan sonra alıcıya teklif edilen ilk fiyattan indirimler talep edilecektir. Finansal durum tespiti raporunun belirlediği riskler hem yeni fiyata hem de Hisse Devir Anlaşması'na entegre edilecektir. Firmanın mali verilerinin doğruluğu finansal durum tespiti ile test edilirken firmanın gelecek yıllardaki nakit akışları, yatırım politikası, borçluluk politikası, önemli müşteri sözleşmeleri, değişken ve sabit maliyetleri ve karlılık seviyesi analiz edilir (CFI, 2015)

Değeri açıklanmayan işlemlerle beraber 2017 yılında yaklaşık 10 milyar dolar seviyesinde birleşme ve satın alma işleminin olduğu görülürken darbe

teşebbüsünün gerçekleştiği 2016 yılına göre önemli artış dikkat çekmektedir. İşlemlerin çoğu KOBİ ölçekli olup yabancıların tutar bazlı işlemlerden aldığı pay %62'dir. Özel sermaye fonlarının toplam işlemlerden aldığı pay %33 olarak gerçekleşirken 2016 yılına göre oransal artış dikkat çekmektedir. Sektörel dağılım ise 2016 yılına benzer şekilde gerçekleşmiştir. İşlem hacmi bazında enerji sektörü, işlem adedi bazında ise bilişim sektörü ön plana çıkmaktadır. Enerji sektöründe devam eden özelleştirmeler sektörü öne çıkarırken işlem adedi bazında bilişimin öne çıkması dünyadaki trendin Türkiye'de de yaşandığını göstermektedir. Bilişim sektöründeki çoğu şirket el değiştirmesi start-up firmalar üzerinden gerçekleştiği için işlem tutarlarına yansımaları henüz sınırlıdır. (EY Birleşme ve Satın Alma İşlemleri 2017 Raporu, 8- 10 - 12).

Şekil 1. Gerçekleşen İşlem Hacimleri (Milyar USD)

Kaynak: EY Birleşme ve Satın Alma İşlemleri 2017 Raporu

Tablo 1: Yatırımcıların İşlem Değeri (Mn USD)

Türkiye	2.838
Hollanda	1.441
İspanya	921
Avustralya	869
Güney Kore	246
ABD	206
Brezilya	179
Katar	167
Fransa	160
Diğer	363

Kaynak: EY Birleşme ve Satın Alma İşlemleri 2017 Raporu

Tablo 2: İşlem Hacmine Göre Sektörel Dağılım (m USD)

Enerji	2.878
Ulaştırma	1.330
Finansal Hizmetler	998
Gayrimenkul	650
Yiyecek ve İçecek	393
Bilişim	281
Madencilik	205
Perakende	198
Diğer	457

Kaynak: EY Birleşme ve Satın Alma İşlemleri 2017 Raporu

Tablo 3: Özel Fonların Payı (2017)

	İşlem Adedi
Finansal Yatırımcı	82
Stratejik Yatırımcı	169

Kaynak: EY Birleşme ve Satın Alma İşlemleri 2017 Raporu

Tablo 4: İşlem Sayısına Göre Sektörel Dağılım

Bilişim	75
Enerji	37
Ulaştırma	19
Sağlık	18
Yiyecek ve İçecek	16
İmalat	13
Perakende	12
Kimya	12
Finansal Hizmetler	10

Kaynak: EY Birleşme ve Satın Alma İşlemleri 2017 Raporu

2. Finansal Durum Tespiti ile İlgili Yapılan Akademik Çalışmalar

Son yıllarda Türk ekonomisine yönelik birleşme ve satın almalarda önemli bir artış görülmektedir. Birleşme, şirketlerin çatı bir şirket altında toplanarak diğer şirketlerin tasfiye edilme süreci olarak tanımlanmaktadır (Göktürk, 2013, s. 635). 2017 yılında EY raporuna göre açıklanmayanlar dahil gerçekleşen birleşme ve satın alma işlemlerinin büyüklüğü 10 milyar doları yakalamıştır. 2010 yılında ise bu rakam 26 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (EY, 2017).

Birleşme ve satın alma daha çok doygunluğa ulaşmış ekonomilerde firmaların büyüme metodu olarak uygulanırken Türkiye'deki işlemlerin önemli bir kısmında yabancı yatırımcılar baskındır. 1990'lı yıllarda gümrük vergileri ve ticari bariyerlerin azalmasıyla sermaye hareketleri canlanmış ve özellikle birleşme ve satın alma işlemleri ile ülkelere doğrudan yatırımlar akmaya başlamıştır (Arslan, 2005, s. 117). Şirketler birçok açıdan dışsal büyüme olan birleşme ve satın alma ile büyümeyi tercih edebilmektedir. Birleşilen firmadan sağlanan sinerji, finansman ve vergi avantajı temel parametreler olarak görülebilir (Eyceyurt ve Serçemeli, 2013, s. 159; Ceylan, 2003, s. 85). Brealey vd. (2007)'ye göre bir diğer

önemli sebep ise firmalar için hayati olan üretim sürekliliğinin sağlanması adına firmaların tedarikçileri ile birleşerek bu riski azaltma dürtüsüdür

Sing (2002) göre birleşme ve satın almalarda ABD öne çıkarken Kandemir (2003)'e göre Avrupa'da İngiltere ve Fransa birleşme ve satın almalar açısından önemli ülkelerdir

Birkinshaw, Bresman, ve Hakanson (2000)'a göre birleşme ve satın almalarda başarının kaynağı firmaya katma değer katabilecek sinerjileri yakalayabilmek ve kaynakların etkin kullanımını artırmaktır. Başarının oluşabilmesi için devir işleminde olabildiğince sağlıklı bir durum tespiti çalışması yapılmalıdır. Birleşme ve satın alma sürecinde en önemli kavramlardan birisi Durum Tespiti kavramıdır. Durum tespiti satın alınacak firmanın detaylı bir şekilde incelenmesi ve analiz süreci olarak tanımlanabilir. (Arıkan, 2016, s. 268 - 269).

Reed ve Reed Lajoux (1999)'a göre durum tespiti satın alınacak firmanın faydaları ve yükümlülüklerinin geçmiş, mevcut durum ve gelecek açısından analizinden ibarettir. Sağlıklı bir durum tespiti işlemi, satın alan tarafın firma hakkındaki bilgi düzeyini satıcı düzeyine yaklaştırırken satın almada anlaşılacak fiyatın tam olarak belirlenmesinde oldukça etkili olacaktır. Ayrıca durum tespiti, satın alan tarafın devir sonrası firmayı bünyesine sağlıklı bir şekilde entegre edebilmesi ve sinerji elde edebilmesini beraberinde getirir. (Pulaşlı, 2007, s. 211).

Arslan (2005)'e göre 1999 yılındaki bir ankette Avrupa'daki firmaların birleşme ve devralmalarda durum tespiti sürecine yeteri kadar zaman ve kaynak ayırmadıkları ortaya çıkmıştır. (Arslan, 2005, s. 119).

Arıkan (2016)'a göre durum tespiti ABD menşeli bir kavramdır ve şirketlerin halka arzında ya da satışında imzalanan izahname ve sözleşmede tarafların o

günkü şartlardaki firma hakkındaki bilgi havuzunun doğruluğunu gösteren bir teyit mekanizmasıdır. Kutlan (2004)'e göre durum tespiti firmayı satın alacak tarafa doğru bilgi vererek yapılan işlemde yatırımcının hata yapmasını engellemeye çalışan sistematik bir olgudur.

Angwin (2001) ve Harvey ve Lusch (1995)'e göre durum tespiti bir ekip çalışmasıdır ve firmanın teknolojik alt yapısı, insan kaynakları, üretim, pazarlama ve satış ağı detaylı bir şekilde incelenir. Hohn (2003)'e göre finansal durum tespiti firmanın tarihsel verilerini ve mevcut finansal performansını analiz etmek amacıyla yapılan detaylı çalışmayı simgeler. Zacharakis ve Meyer (1998)'e göre durum tespiti girişimcilerin yatırım kararı vermelerinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Davidson (1988), Jarrett (1989)'a göre 1980'li yıllarda yapılan birleşme ve satın almalarda anlaşılmıştır ki birleşme ve satın almalarda maliyet satın alınan firmalara ödenen sermaye değil, satın alma sürecinde doğru bir durum tespiti çalışması ile ortaya çıkarılmayan risklerdir.

Harvey ve Lusch (1995)'e göre durum tespiti çalışmalarında firmaların entelektüel sermayesine de yoğunlaşılmalı ve bu anlamda durum tespiti çalışmalarının alanı genişletilmelidir. Firmanın gerçek değeri entelektüel sermayesinden kaynaklanabilir. Durum tespiti çalışmaları yönetim, pazarlama ve bilgi sistemlerini kapsayacak şekilde genişletilmeli ve durum tespiti çalışmaları için ortalama zaman süresi artırılmalıdır.

Gilbert (1992) ve Rechten (1992)'e göre firmanın sahibi olduğu teknolojik süreçler, lisanslar ve mülkiyet hakları, birleşme ve satın alma sürecinde değer için önemli bir kısmını oluşturabilir.

Alan yazında genel olarak birleşme ve satın almaların şirketin hisse ve finansal performansına etkisi anlamında çalışmalar ön plana çıkmaktadır. 2008 - 2009 döneminde 5 şirket üzerine yapılan bir çalışmada birleşme işleminin şirketlerin piyasa değerine kayda değer bir şekilde etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır (Eyceyurt ve Serçemeli, 2013, s. 173). Liargovas ve Spyridon (2011)'in Yunan bankaları için yaptıkları çalışmada birleşme ve satın almalar sonrası şirketlerin finansal rasyolarında önemli bir iyileşme görülmemiştir.

Moeller ve Zhu (2016), Çin firmalarının İngiltere'deki birleşme ve satın alımlarının piyasa değerlerine etkisini çalışmış ve Kobi ölçeğindeki firmaların piyasa değerindeki anlamlı iyileşmelerin büyük firmalara göre bu süreçte daha iyi olduğu sonucuna varmışlardır. Borsa İstanbul'da 1997 - 2004 dönemleri arasında gıda sektörü için yapılan bir çalışmada ise uzun vadeli kayda değer bir getiri farkı görülemezken kısa vadeli olarak birleşme ve satın alma haberlerinin şirketlerin piyasa değerini pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. (Yörük ve Ban, 2006, s. 100)

Alan yazında birleşme ve satın almaların şirket değerine olan etkisinde anlamlı bir sonuca ulaşılamamıştır. Bu durum hisse senedi piyasalarının verimsiz çalışmasından kaynaklanabileceği gibi gerçekleşen birleşme ve satın alma süreçlerinin sinerji üretmemesinin de bir sonucu olabilir. Alan yazında durum tespiti çalışmaları tanımlanmasına rağmen gerçek vaka incelemelerine yer verilmemiştir. Çalışmamız gerçek durum tespiti vaka incelemesi ile alan yazına katkıda bulunmakta ve özel sektör analistleri için referans noktası olabilecek noktaları belirlemektedir.

3. Çalışmada Kullanılan Firmalara İlişkin Finansal Durum Tespiti

Çalışmada hedef şirketlerin son 3 yıl itibariyle gelir tabloları, bağımsız denetim raporları, mizanları ve muavin hesapları veri kaynağı olarak kullanılırken hedef firmaların isimleri gerçek birleşmeleri yansıttığı için kullanılmamıştır. Alıcı firmaların isimlerine ise yer verilmiştir.

3.1 Birleşme ve Satın alma Çalışmasının Aşamaları

PWC Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Şirket Değerlemeleri (2006) raporuna göre birleşme süreci farklı aşamalarda gerçekleşmektedir. Buna göre ilk olarak satıcı firmanın danışmanları Ön Tanıtım Dokümanını (Teaser) potansiyel alıcılara paylaşmaktadırlar. Bu dokümanda firmanın ismi yer almaz. Sadece firma hakkında kısa ve öz bilgiler verilir ve firmanın satış sürecini başlattığı ifade edilir. Söz konusu doküman yatırımcılarla paylaşıldıktan sonra yatırımcılara sürece dâhil olup olmayacaklarına yönelik süre tanınır. Belirli bir süre sonra Ön Tanıtım Dokümanını alan potansiyel yatırımcılardan resmi cevap beklenir. Sürece dahil olmak isteyen yatırımcılarla Gizlilik Sözleşmesi imzalanır. Gizlilik sözleşmesi imzalanan potansiyel yatırımcılarla Geniş Tanıtım Dokümanı (Information Memorandum) paylaşılır. Bu dokümanda Ön Tanıtım Dokümanından çok daha detaylı bilgi bulunmaktadır. Firmanın güçlü yanları detaylı bir şekilde potansiyel alıcılara paylaşılır. Potansiyel alıcılara referans olmak kaydı ile firmanın gelecek 10 yılda beklenen nakit akışı tahminleri satıcının beklentilerine göre potansiyel alıcılara bu raporda paylaşılmış olmaktadır. Bu aşamada potansiyel alıcılara firmanın fiyatlanabilmesi için daha fazla detay verilmiş olmakta ve potansiyel alıcılardan bağlayıcı olmayan fiyat tekliflerinin verilmesi beklenmektedir. Satıcı gelen fiyat tekliflerini değerlendirir. Burada en yüksek fiyatın tercih edilmesi gibi genel bir standart yoktur. Firmanın hangi alıcıda gelecekte daha iyi bir konuma geleceği değerlendirilir. Hangi alıcının mevcut iş modeli ile firmada daha iyi

sinerji oluşturulabileceği dikkate alınır. Kimi zamanlarda hisse satış oranı % 100 olmamaktadır. Bir iş birliği söz konusu olacaksa hangi alıcının mevcut finansal ve ticari bakış açısı ile firmayı daha stratejik bir konuma getireceği dikkate alınmalıdır. Bu kriterlere göre firma ve danışmanları Yatırımcı Kısa Listesini oluşturur. Kısa listeye dahil olan yatırımcılara firma hakkındaki tüm gizli ve açık bilgileri içeren Veri Odası açılır. Veri odasındaki verilere göre yatırımcılar hukuki, vergisel, teknik ve finansal durum tespit rapor çalışmalarını yaparlar. Finansal durum tespiti çalışması bu aşamada gerçekleştirilmektedir. Veri odasının açık kaldığı süre zarfında finansal ve teknik durum tespiti raporlarını hazırlayan danışmanlar potansiyel yatırımcılarla saha ziyareti gerçekleştirir. Firmanın genel merkez, fabrika ve şubelerini yerinde incelerler. Veri odasının açık kaldığı dönemde mevcut ortaklar kısa listede yer alan potansiyel alıcılara firmanın tarihçesi, vizyon ve hedefleri, finansman açığı ve yaratılabilecek sinerjileri içeren bir sunum yaparlar. Danışmanlar birleşme ve satın alma sürecinde çoğu kez teyit mekanizması görürler. Anlaşmanın sağlandığı ya da sağlanmadığı nokta alıcı ve satıcı ortaklarının bir araya geldiği yönetim toplantılarıdır. Veri odasının kapanması sonrası kısa listeden bağlayıcı teklifler beklenir. Potansiyel alıcılar da finansal, hukuki, vergi ve teknik durum tespiti raporlarını beklerler. Bu raporlardaki noktalara göre nihai tekliflerini sunarlar. Bağlayıcı tekliflerin alınması sonrası yatırımcılarla satıcı arasında pazarlık aşaması başlar. Teklifi veren kurumlardan fiyatlamının metodolojisi de istenir. Pazarlık aşamasının zamanlaması açısından doğrudan bir standarttan bahsedemeyiz. Bazen bu süre oldukça uzun da sürebilir. Pazarlık aşamasından sonra en iyi teklifi veren yatırımcı ile anlaşılır. En iyi teklifi veren yatırımcı finansal durum tespiti raporundaki çıktılarına göre Hisse Devir Anlaşması'na bazı maddeler ekler. Hisse devir anlaşması güncellenir. Hisse devir anlaşmasının güncellenmesi sürecinde gerekli resmî kurumlardan şirketin satın alınması ya da birleşme için onay alınır. Rekabet Kurumu'nun bu işlemi onaylaması gerekir. K & P Legal (2007)'ye göre

eğer firma enerji sektöründe faaliyet gösteriyor ise ya da halka açık bir firma ise EPDK ve SPK'nın da işlemleri onaylaması gerekecektir. Resmî kurumlardan alınan onaylar sonrası Hisse Devir Anlaşması imzalanır

Birleşme ve satın almalarda hem satıcı hem de alıcı finansal durum tespiti raporu hazırlayabilir. Alıcı tarafından talep edilen finansal durum tespiti raporlarında firmanın finansal ve stratejik noktaları risk ve getiri bazlı incelenir. Amaç satın alma işleminde alıcının potansiyel getirisini maksimum seviyeye getirmektir. Satıcı tarafından da finansal durum tespiti (Vendor Durum Tespiti) yapılabilmektedir (Arıkan, 2016, s. 280). Bu raporda amaç potansiyel alıcılara sinerji oluşturabilecek noktaların tespitidir. Potansiyel alıcılara tartışma konusu olabilecek konulara makul cevaplar belirlenir. Amaç satıcının getirisinin maksimize etmek adına fiyatı olabildiğince yükseltmektir. Satıcı tarafından hazırlanan finansal durum tespiti raporlarında firmanın hikayesi doğru bir şekilde anlatılmalıdır. Firmanın mali tablolarında yer alan tek seferlik gelir ve giderler belirlenmelidir. Veri odasındaki tüm finansal veriler arasında bir uyum olmalıdır. Örneğin sabit kıymet defterinde hesaplanan amortisman gideri ile mizanlarda görülen amortisman gideri arasında fark olması halinde verinin güvenilirliği tartışma konusu olacaktır. Satıcının hazırladığı finansal durum tespiti raporunda firmanın gelecek on yıllık gelir ve giderlerinin makul modellerinin oluşturulması verinin kaliteli bir şekilde işlenerek potansiyel alıcılara paylaşılması anlamına gelmektedir.

3.2. Finansal Durum Tespiti Raporunun Konu Başlıkları

Firmanın Vergi Usul Kanunu'na göre hazırladığı tüm mali verileri UFRS bazına çevrilmelidir. Mali verilerdeki yeniden sınıflandırma sürecinde firmanın muhasebe politikalarına yönelik eleştiri ve öneriler varsa raporda yer almalıdır. Finansal durum tespiti potansiyel yatırımcılara yönelik bir çalışma yapar. Lamb &

Smith (2018)'e göre firmanın anahtar gelir ve gider kalemleri ve değişkenleri belirlenir. Gelirler ve net karın kalitesi ve sürdürülebilirliği ölçülür. İşletme sermayesi analizi, geçmiş mali verilerin değerlendirilmesi, firmada kilit personelin tespiti temel konu başlıkları arasında yer alır . Anahtar müşteri ve faaliyet sözleşmeleri incelenir ve raporda yer alacak şekilde önemli noktalar belirlenir. En büyük on müşteri ve tedarikçinin toplam gelirler ve giderlerdeki payına göre müşteri ya da tedarikçi yoğunluğu varsa Finansal Durum tespiti raporunda risk olarak tanımlanır. Firmanın nakit akışı ve işletme sermayesi incelenir. Geçmişin incelenmesi sonrasında gelecek için de bu modeller oluşturulur. Firmanın net borç seviyesi tespit edilir. Değerlemede kullanılacak net borç rakamının doğru tespiti oldukça önemlidir. Firmanın 3. şahıslar için vermiş olduğu kefaletler ve teminatlar analiz edilir. Firmanın gelecek nakit akışını gerçekleştirebilmesi için yapması gereken sabit sermaye ve bakım yatırımları tespit edilir. Her yıl gerçekleştirilecek stok eğer düşüklüğü karşılığı, kıdem ve izin karşılıkları, şüpheli alacak karşılığı ve dava karşılıkları belirlenir. Maliyet avantajı sağlanabilecek konular tespit edilir. Firma ile ilişkili firmalar tespit edilmeli ve ilişkili taraflardan alımlar ve ilişkili taraflara satışlar ölçülmelidir. İlişkili taraflar olmadan firmanın net kar ve faaliyet karı belirlenmelidir. Satış sonrası firmanın ilişkili taraflarla tüm işlemleri sonlandırılabilir.

4. Bulgular

4.1 Mobilya Firması

X Mobilya'nın birleşme ve satın alma sürecinde alıcı tarafında yer aldığı projede mobilya sektöründe faaliyet gösteren firmanın satın alınma sürecinde finansal durum tespiti raporu hazırlanmıştır. Firma ile gizlilik sözleşmesinin imzalanması nedeniyle hedef firma ve alıcı firma ismi gizli tutulmuştur.

Finansal durum tespiti raporunda aşağıdaki noktalar tespit edilmiş ve Hisse Devir Anlaşması'na risk unsuru olarak konulmuştur;

1- Mizanda görülen Kasa hesabının 1,5 mn TL civarında fiktif nakit barındırdığı anlaşılmıştır. Fiktif kasa belirli bir süre sonra ortaklardan alacak hesabına aktarılmakta ve firmanın net kar üreteceği dönemlerde temettü ile mahsup edilerek kapatılmaktadır.

2- Firmanın ticari alacakları yaşlandırılmış ve vadesini 150 gün aşan tüm alacaklar donuk alacak olarak görülmüştür. Böylece firmanın alacakları donuk alacak miktarı kadar silinirken silinen alacaklar geçmiş yıl zararına atılmış ve firmanın öz kaynakları bu oranda azaltılmıştır.

3- Şirketin stokları yaşlandırılmış ve donuk stoklar belirlenerek aktiflerden hurda değerinden çıkarılmışlardır. Bu durum öz kaynaklarda geçmiş yıl zararı olarak azalmayı beraberinde getirmiştir.

4- Verilen avanslarda karşı taraftan fatura gelmediği için bakiyeye rastlanmıştır. Söz konusu stoklar firmaya ulaşmış ve firma bu stokları satarak deposundan çıkarmasına rağmen tedarikçinin faturayı kesmemesi nedeniyle maliyete atılması gereken stoklar hala verilen sipariş avanslarında kaydedilmeye devam etmektedir.

5- İşçilere elden maaş ödemelerin olduğu anlaşılmıştır. Kasa fazlasını doğuran ana etken de işçilere kayıt dışı ödemelerden kaynaklanmaktadır. Gelir tablosundaki kaydi işçilik maliyetleri fiili işçilik maliyetleri ile değiştirilmiş ve gerçek brüt kara ulaşılmıştır. Firma karlı pozisyonunu gizlemek ve vergi ödememek için fazla faturalarla giderlerini artırmıştır. Söz konusu fazla faturalar gelir tablosundan çıkarılmış ve gerçek karlılığa ulaşılmıştır. Firma kıdem ve izin karşılıklarını giderleştiremezken Finansal Durum Tespiti raporunda kıdem ve izin

karşılıkları bilanço ve gelir tablosuna yansıtılmıştır. Firmanın son üç yıllık gelir tablosunda süreklilik arz etmeyen gayrimenkul satış karı ve kur şoku kaynaklı kur farkı gelir giderleri de net kara giderken mali tablolardan çıkarılmıştır.

6- İlişkili tarafa yüksek satışlar dikkat çekmiştir. İlişkili taraflardan gelirler toplam gelirlerden çıkarılarak faaliyet karı bulunmaya çalışılmış ve değer bu rakam üzerinden hesaplanmıştır.

7- Firmanın üretim ve pazarlama şirketlerinin ayrı ayrı olması da gelecek dönemlerde halka arzın gerçekleşmesi halinde yatırımcı nezdinde önemli bir risk unsuru olacaktır. Üretim tarafında kar düşük tutulup pazarlama şirketine karın transfer edilmesi halinde toplam değer değişmese de halka açık firmanın değeri rahatlıkla halka kapalı firmaya transfer edilebilir. Bu durumu yok etmek için halka arz öncesi pazarlama firması ile üretim firmasının birleşmesi ya da tam konsolide edecek şekilde yapılanması önerilmektedir.

Firmanın satın alınma sürecinde kayıt dışılık gibi önemli bir riske ulaşılmış ve firmanın gelir tablosu ve bilançosunda hesap hareketlerini doğru göstermediği sonucuna varılmıştır. Böyle bir firmanın satın alınmasında Hisse Devir Sözleşmesine geçmiş on yıldan kaynaklanabilecek tüm risklerin eski satıcıya ait olduğu maddesinin konulması elzemdir. Hedef firmanın başka bir mobilya firmasınınca satın alınması da ise bazı sinerjiler oluşabilir. Hedef firma ihracatta oldukça güçlüdür. Alıcı ise yurtiçi pazarda güçlüdür. Alıcı, hedef firmanın yurtdışı ağına kendi ikame ürünlerini pazarlayabilir. Ters bir sinerji de hedef firma için yurtiçi pazarda geçerlidir. Firma çok yüksek iade oranı, alacak ve stok değer düşüklüğü karşılığı ile çalışmaktadır. Alıcı firma bu oranları kendi ortalamasına çekerek firmaya değer katabilir. Hedef firma, tedarikçileri nezdinde kredibilite olmadığı için hammaddeyi peşin almakta ve müşterilerine yüksek vadelerde mal satmaktadır. Alıcı firma, kendi kredibilitesini kullanarak satın alma sonrası hedef firmanın uzun vadelerde hammadde alımı yapmasıyla işletme sermayesini

düzeltebilir. Aynı şekilde hedef firma bankalardan yüksek maliyetli borçlanırken devir sonrası alıcı firmanın bankalar nezdindeki yüksek kredibilitesi ile hedef firmanın borçlanma maliyeti düşecektir. Söz konusu sinerjiler sonrası firmanın değeri artacaktır.

Tablo 5. Bilanço Düzeltmesi (1000 TL)	Düzeltilme
Kasa (100)	-1.532
Çekler (101)	-449
Alıcılar (120)	-567
Senetler (121)	-273
Stoklar (150)	-2.007
Verilen Avanslar (159)	-3.994
Binalar (252)	2.288
Tesis ve Makinalar (253)	2.547
Kıdem Tazminatı Karşılığı (472)	1.338
Toplam Öz kaynak Değişimi (Kümülatif)	-5.325

4.2 Polsan

Polsan'nın birleşme ve satın alma sürecinde alıcı tarafında yer aldığı projede enerjinin alt sektöründe faaliyet gösteren firmanın satın alınma sürecinde finansal durum tespiti raporu yapılmıştır. Firma ile gizlilik sözleşmesinin imzalanması nedeniyle hedef firma ismi gizli tutulmuştur.

Finansal durum tespit raporunda aşağıdaki noktalar tespit edilmiş ve Hisse Devir Anlaşması'na risk unsuru olarak önerilmiştir;

1- Hedef firma devir öncesi kamu statüsünde bulunduğu için bankalardan düşük maliyetli borçlanabilmektedir. Devir sonrası alıcının kredibilitesi kamudan düşük olacağı için kredi maliyetleri artacaktır. Firmanın satın alınması sonrası gelecek 3 yıl için kamudan köprü kredi kullandırması talep edilebilir.

2- Sektördeki düşük kâr marjı dikkat çekicidir. Agresif oyuncular pazara girmekte; bazı durumlarda brüt kâr marjı negatife dönmektedir. Sektörde kayıt

dışılık önemli bir sorun olarak görülmektedir. Sektörde ilk 5 oyuncu %80'lik pazar payı ile oligopol bir yapı oluşturmuştur.

3- Firmanın gelirlerinin %80'i kamuya gerçekleşirken kamudaki kâr marjı %1 gibi oldukça düşük bir seviyededir.

4- Sektör ve firmaya dair risklere ek olarak alıcı, hedef firmanın ticari modeline aşına değildir. Firmanın satın alınma sürecinden önce öğrenme sürecini yaşamak adına firmanın bazı bayilerinin satın alınması önerilmiştir.

5- Firmanın satın alınması sonrası alıcı için ters sinerji oluşacaktır. Ticari borç ödeme süreleri kısalacak ve borçlanma maliyetleri artacaktır. Kamunun kaldırıcı ortadan kalkacaktır. Devir sonrası muhtemelen kamuya satışlar azalacak ve firma gelir kaybı riski ile karşı karşıya olacaktır.

4.3 Boydak Enerji Projeleri

Müşteriler arasında yer alan Boydak Enerji'nin birçok birleşme ve satın alma projesinde finansal durum tespiti raporu hazırlanmıştır. Bu projelere yönelik çıkarımlar özet şekilde aşağıda gösterilmiştir.

1- Bazı projelerde enerji santrali inşaatı bitirilmediği için hisse devir anlaşmasına santralin belirlenen sürede bitirilmemesi halinde put opsiyon ile alınan hisselerin tekrardan satıcıya satma hakkı konmuştur. Kimi projelerde inşaat süresince anlaşılan hisse bedeli emanet bir hesaba aktarılması önerisinde bulunulmuştur.

2- Bazı projelerde genel müdür seviyesindeki kişinin kilit personel olması ve yatırım-müşteri tarafında önemli kontaklara sahip olması nedeniyle söz konusu personelin devir sonrası hedef firmada en az beş yıl çalışma şartı finansal durum tespiti raporunda belirtilmiştir.

3- Bazı santrallerde fizibilite raporu ile uyumlu kapasite kullanım oranına karşılık gelen şirket değerinde anlaşılırken fizibilite raporundaki istatistiklerin göreceli olması ve santralin üretime başlama süresinin oldukça yeni olması nedeniyle anlaşılan kapasite kullanım oranının gelecekte gerçekleşmeme riski bulunmaktadır. Bu tarz santrallerde anlaşılan kapasite kullanım oranına karşılık gelen değer devir sonrası 3 yılda ortalama kapasite kullanım oranının anlaşılan tutardan önemli oranda saptması halinde ilk fiyatın güncellenmesi ya da put opsiyon ile alıcıya tekrardan hisselerin satılma hakkının verilmesi finansal durum tespiti raporlarında belirtilmiştir.

4- Bazı rüzgâr enerjisi santral satıcıları firmayı elden çıkarmaya yakın zamanlarda grup şirketlerine ikili anlaşmalarla yüksek fiyattan elektrik satışı gerçekleştirmiş ve firmanın faaliyet karını normalin üzerine çıkarmışlardır. Söz konusu durum finansal durum tespiti raporunda düzeltilerek alıcıya sunulmuştur.

5- Bazı rüzgâr enerjisi santral satıcıları grup şirketlerinden yıllarca borç kullanmış ve grup şirketleri hiçbir dönem finanse ettikleri firmaya faiz faturası kesmemişlerdir. Söz konusu firmanın el değiştirmesi sonrası grup şirketlerinden böyle bir fatura kesilmeyeceği hisse devir anlaşmasında yer almalıdır.

6- Bazı santraller yatırım aşamasında satın alınmışlardır. Bu santraller için anlaşılan fiyat sonrası yatırım ya da lisans dönemine dair herhangi bir ilave faturanın alıcıya kesilmeyeceği hisse devir anlaşmasına konulmak üzere finansal durum tespiti raporunda yer almıştır.

7- Satın alınan firmaların bilanço dışı bir borcunun, yatırımının ya da iştirakinin olmadığına dair taahhütlerin verilmesi gerekmektedir. Ayrıca geçmiş on yıldan kaynaklanabilecek personel, vergi, hukuki ya da finansal her konuda rücu edilecek kurum satıcıdır maddesi hisse devir anlaşmasına konulmalıdır.

Tablo 5. Dönemin FAVÖK Düzeltmesi (1000 TL)	Düzeltilme
İşçilik Giderleri (720-730)	-1.070
Fazla Fatura (150)	3.001
Fiili Stok Farkı (150)	1.150
Alacak Karşılığı (120-128-121-101)	-427
Stok Değer Düşüklüğü (150)	-115
Toplam FAVÖK Değişimi	2.539

4.4 Kombassan Holding (Bera) Finansal Durum Tespit Raporu

Kombassan Holding için benzer şekilde finansal durum tespiti raporu hazırlanmıştır. Kombassan Holding A.Ş., Borsa İstanbul'da işlem görmekte olup ismi Bera Holding olarak değiştirilmiştir. Firma için hazırlanan finansal durum tespiti raporunun genel çıktıları aşağıda özetlenmiştir;

1- Tüm iştiraklerde farklı raporlama standardının olması yatırımcı ve mevcut yönetimin firmanın faaliyetlerini yorumlaması açısından bazı zorluklar doğurabilir. Firmanın tüm iştiraklerinin benzer standartlarda raporlama yapması önerilmiştir. Tüm firmalar için FAVÖK benzer şekilde ve uluslararası boyutta tanımlanırsa kıyaslama yapmak daha makul olacaktır.

2- Benzer alanda faaliyet gösteren firmaların birleşmesi, bazı firmaların tasfiye edilmesi ve satılması, faaliyet alanları oldukça farklı iç içe geçmiş firmaların ise bölünmesi holdingin yapısını daha sade ve anlaşılabilir kılacaktır. Anlaşılabilir yalın yapılar yatırımcılar tarafından daha sağlıklı fiyatlanabilmektedir.

3- Birçok firmada faaliyet alanları dışında yatırım amaçlı gayrimenkul tespit edilmiştir. Firmaların emlakçılık yapmaları beklenmemekte; kendi faaliyet alanlarına yoğunlaşmaları daha verimli sonuçlar doğurmaktadır. Tüm iştiraklerdeki yatırım amaçlı gayrimenkullerin yeni kurulacak bir firmada

toplanması hem söz konusu gayrimenkullerin bakımı ve yönetimi açısından sağlıklı olacaktır hem de söz konusu firmanın gelecekte gayrimenkul yatırım ortaklığı olarak halka açılması mümkün kılınacaktır.

4- Birçok firma kendi markasını bünyesinde barındırmaktadır. Firmaların kendi faaliyet alanlarına yoğunlaşması ve marka yönetimini holdingin yapması daha verimli bir yapı doğuracaktır. Bu model için tüm markaların değerlendirilip piyasa değerinden holdinge satışı gerçekleştirilmeli ve iştirakler holdingden söz konusu markaları kiralamalıdır.

5- Birçok iştirak son dönemde kara geçmiş olmalarına rağmen geçmiş yıl zararından dolayı temettü dağıtamamaktadır. Grubun toplam değerini artırmak ve yatırımcı nezdinde kredibilitelerini yükseltmek için iştiraklerdeki geçmiş yıl zararının sermaye ile mahsup edilmesi ve sermaye azaltımı sonrası geçmiş yıl zararlarının bilançodan çıkarılması önerilmektedir. Böylece firmalar yatırımcılarına temettü dağıtabileceklerdir.

4.5 Diğer Projeler

Hem alıcı hem de satıcının isminin açıklanmasının uygun olmadığı diğer projelerde finansal durum tespiti raporunda elde edilen ortak çıktıları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz;

1- Bazı durumlarda satıcı iş modelinde oldukça başarılı olduğu için devir sonrası beş yıl devrettiği işi yapmama taahhütü alıcının hisse devir anlaşmasına koyması gerektiği finansal durum tespiti raporunda ifade edilmiştir.

2- Kimi firmalarda stoklarda illegal bir şekilde fire oranı belirlendiği ve bu sayede zararın artırılarak vergi kazancı elde ettikleri gözlenmiştir. Fire olarak gösterilen stoklar ise bilançodan çıkarılarak vergisiz ve faturasız bir şekilde satılarak paralel

bir temettü mekanizması kurgulanmıştır. Bu tarz firmalarda devrin gerçekleşebilmesi için söz konusu risklere yönelik taahhütlerin alınması gerekmektedir. Aksi takdirde yeni alıcı söz konusu risklerle baş başa kalacaktır.

3- Dünyadaki büyük bir şirketin Türkiye distribütörü olan bir firma için finansal durum tespiti raporu hazırlanmıştır. Firmanın ürünlerinin % 90'ı küresel tedarikçiden sağlanmaktadır. Küresel tedarikçinin dünyadaki diğer uygulamaları incelendiğinde bazı ülkelere önce acentelik ve bayilik ile giriş yaptığı ve belirli bir süre sonra ülkeye bizzat kendisinin girerek bayisi ile olan ilişkisini kopardığı gözlenmiştir. İncelemesi yapılan firma bu anlamda önemli bir tedarikçi yoğunlaşma riski ile karşı karşıyadır. Ayrıca söz konusu firma yüksek işletme sermayesi ile çalışmakta ürünlerini peşin alıp satışını vadeli yapmakta ve finansman açığına düşmektedir. Finansal durum tespiti raporunda firmaya aynı sektörde distribütörlük işine dikey entegrasyonla perakende alanında faaliyet gösteren bir firmanın satın alınması önerilmiştir. Böylece gelecekte karşılaşılabilecek tedarikçi riski çeşitlenecek ve yüksek işletme sermayesi açığı işletme sermayesi fazlası olan perakende segmenti ile azaltılmış olacaktır.

4- Halka arza hazırlanan bir şirkette değeri artırabilmek adına şirketin üretim hatları, fabrika binası ve genel merkezi grup şirketine satıp kiralaması önerilmiştir. Piyasa değerinden yapılan kiralamada firma çok yüksek nakde sahip olacak buna karşılık ödenen kira bedeli oldukça düşük olacaktır. Bu durum firmanın halka arz öncesi değerini artıracaktır. Ayrıca tüm varlıklar grup şirketine satıldığı için üretimin sürdürülebilirliği açısından bir problem gözükmemektedir. Bununla birlikte varlıkları satın alan grup şirketi gelecekte gayrimenkul yatırım ortaklığına dönüşerek varlıkların bakımı ve işletilmesinden sorumlu olacaktır.

5- Bazı firmalarda sözleşmelerin piyasa değerinden yapılmadığı gözlenmiştir. Doğru fiyatlamanın yapılabilmesi adına tüm sözleşmeler piyasa rayicine çekilmelidir. Örneğin firmanın genel merkez binası kurucu ortağın eşine aittir ve

firma söz konusu binanın kira bedeli için oldukça düşük bir ücret ödemektedir. Devir sonrası alıcı için söz konusu genel merkez binasının kira gideri gelir tablosunda gösterilen tutarın oldukça üzerinde olacaktır. Finansal durum tespiti raporu bu durumu düzelterek fiyat belirlemek zorundadır.

5. Tartışma ve Sonuç

Dünyada küreselleşmenin etkisiyle 90'lı yıllarda ekonomik sınırlar kalkmış ve her ülke farklı ülkelere mal alıp satabilir hale gelmiştir. Sermaye arayışında olan gelişmekte olan ülkeler için bu durum ilk etapta önemli bir kilometre taşı olarak görülmüştür. Birçoklarına göre yurtdışından ithal edilen ürünler yurtiçinde de üretim kalitesini artıracak ve dünya standartları yakalanacaktır. Ancak gelişmekte olan ülkeler bu süreçten zayıflayarak çıkmışlardır. Üretimden ziyade tüketime dayalı bir ekonomik modele yakınsamışlardır. Gelişmiş ekonomiler için ise bu süreç doğunluk kaynaklı yavaş büyümelere bir çözüm olarak görülmüştür. Dışsal büyüme ile firmalar büyüme süreçlerini hızlandırmışlardır. Finansal durum tespiti çalışmasının önemli bir aşaması olduğu birleşme ve satın alma süreçleri kuvvetli bir dışsal büyüme kaynağıdır. (Öztunalı, 2008, s. 30)

Yaşanan sermaye hareketleri ilk olarak finansal varlıklarda kendini gösterse de bir süre sonra şirket satın alma ve birleşmelere de yansımıştır. Birçok yabancı firma yerli firmayı satın almış ya da birleşerek bünyesine katmıştır. Bugün itibariyle birçok firmanın ortaklık yapısında yabancı bir firma ya da şahıs ortak bulunmaktadır. EY Birleşme ve Satın Alma Raporuna göre 2017 yılında Türkiye'de toplamda 7,4 milyar dolar birleşme ve satın alma işlemi kaydedilirken bu işlemlerin % 62'si yabancılar tarafından gerçekleştirilmiştir (EY Birleşme ve Satın Alma İşlemleri 2017 Raporu, 2017, s. 8 - 10 - 12). Tutar olarak enerji sektörü öne çıkarken adet bazlı olarak bilişim sektörünün ön planda olduğu görülmektedir. Birleşme ve satın alma süreçlerinde en önemli adım satıcı ve alıcı

tarafından ayrı ayrı yapılan durum tespiti çalışmalarıdır. Vergisel, hukuki, finansal, insan kaynakları ve bilişim alt yapısı üzerine durum tespiti çalışmaları yapılırken tüm birleşme ve satın alma işlemlerinde finansal durum tespiti çalışması yapılmaktadır. Davidson (1988) ve Jarrett (1989)'a göre şirketin satın alınmasındaki esas maliyet firmanın değeri değil kaliteli bir durum tespiti çalışmasının yapılmamasıdır. Çalışmamızda 10 farklı birleşme ve satın alma işlemindeki gerçek finansal durum tespiti raporları incelenmiştir. Elde edilen çıktılar firma bazlı değişmektedir. Türk firmalarında mizan kayıtlarında fiili ve resmi ayrımı net bir şekilde görülmüştür. Bu durum alıcı açısından büyük güven problemine sebep olmaktadır. Firmaların alacak, dava, stok, kıdem ve izin karşılıkları mali tablolarında net bir şekilde görülmemektedir. Söz konusu karşılıkların doğru bir şekilde ayrılması firmanın değerine önemli oranda etki etmektedir. Çalışmamızın bir diğer önemli çıktısı mali tabloların düzenlenmesine ek olarak hisse devir anlaşmasında gelecekte potansiyel alıcının karşılaşılabileceği risklere karşı satıcıdan alınması gereken taahhütlerdir. Bu taahhütler finansal durum tespit çalışmalarında net bir şekilde görülmüştür. %30 kapasite kullanım oranı ile satın alınan bir rüzgar santrali için gelecek 3 yılda söz konusu kapasite kullanım oranının dramatik bir şekilde azalması halinde hisse devir anlaşmasına put opsiyon ile alınan hisselerin tekrardan eski satıcıya satılma hakkının konulması bu taahhütlerden sadece bir tanesidir.

Çalışmamızın bir diğer önemli sonucu ise finansal durum tespit çalışmalarında sürdürülebilirlik ve ilişkili taraf hacimlerinin incelenmesidir. Buna göre deviş sonrası şirketlerin ilişkili taraflarına olan mal ve hizmet satışları ya da ilişkili taraflardan olan mal ve hizmet alımları değişebilecektir. Bu durum devir sonrası şirketin karını etkileyecektir. Benzer şekilde firmaların geçmiş yıllarda karlılığı ve marjları dalgalanabilmektedir. Şirketlerin karlılıklarında tek seferlik gelirler ve giderler olabilmektedir. Finansal durum tespit çalışmaları firmaların tek seferlik gelir ve giderlerini ayırtırmakta ve sürdürülebilir gelir ve marjları geçmiş için

oluşturmaya çalışmaktadır. Hem ilişkili taraf işlemleri hem de tek seferlik işlemlerde finansal durum tespit raporlarında amaçlanan en önemli değişkenin sürdürülebilirlik olduğu anlaşılmaktadır.

Alan yazında birçok çalışmada birleşme ve satın alma sonrası şirketlerin değerindeki artış incelenirken genelde durum tespiti kavramı tanımlanma aşamasında bırakılmıştır. Çalışmamız durum tespiti kavramını, detaylarını ve süreçlerini tanımlamakla birlikte gerçekleşmiş on vaka üzerinden elde edilen sonuçları da alan yazına sunmaktadır. Çalışmanın en büyük kısıtı ise durum tespiti raporlamalarından elde edilen risklerin kayıt dışılık gibi unsurları bünyesinde barındırmasından dolayı hedef firmalara yönelik gizliliğin bulunmasıdır.

KAYNAKÇA

- Angwin, D. (2001). "Mergers and Acquisitions Across European Borders: National Perspectives an Preacquisition Due Diligence and The Use of Professional Advisers". *Journal of World Business*, 32-57.
- Arıkan, M. (2016). "Due Diligence Kavramı ve Şirket Birleşme ve Devralma Sözleşmelerinde Satıcının Sorumluluğu Hakkında TBK Hükümleri Çerçevesinde Değerlendirmeler". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 265-300.
- Arslan, H. (2005). "Toward a New Generation Due Diligence: Shift in the Cornerstones of Tradition". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 115-129.
- Birkinshaw, J., Bresman, H., and Hakanson, L. (2000). "Managing Post Acquisition Integration Process: How the Human Integration and Task Integration Process Interact to Foster Value Creation". *Journal of Management Studies*, 395-425.
- Brealey, R., Myers, S., and Marcus, A. (2007). *İşletme Finansının Temelleri*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Busby, D. (2014). "What's Your Business Worth? Start with Your Profitability and Go from There". *Austin Business Journal*.
- Ceylan, A. (2003). *İşletmelerde Finansal Yönetim*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- CFI. (2015). *Corporate Finance Institute*. Types of Due Diligence: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/deals/types-of-Due-Diligence/> adresinden alındı
- Chang, H. (2012). *Sanayileşmenin Gizli Tarihi*. Ankara: Epos Yayınları.
- Consulting, A. (2018). *M & A Süreç Sunumu*. İstanbul: Ark Consulting.
- Davidson, K. (1988). "Tax-distorted Mergers". *Journal of Business Strategy*, September-October:63-64.

- EY. (2017). Birleşme ve Satın Alma İşlemleri 2017 Raporu. <https://docplayer.biz.tr/78263057-Birlesme-ve-satin-alma-islemleri-2017-raporu-ocak-2018.html> adresinden alınmıştır
- Eyceyurt, T., ve Serçemeli, M. (2013). “Şirket Birleşme ve Satın Almalarının Hisse Senedi Fiyatına Etkisi”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 159-175.
- Gilbert, F. (1992). “Evaluating Technology as an Asset”. National Law Review, 25-29.
- Göktürk, K. (2013). “Türk Ticaret Kanunu’na Göre Ticaret Şirketlerinin Birleşme Süreci ve Bazı Sorunlar”. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 631-662.
- Gönüllü, O. (2017). “Birleşme ve Devralmalar Yoluyla Büyümenin Hisse Senedi Performansı Üzerine Etkisi”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1430-1440.
- Harvey, M., ve Lusch, R. (1995). “Expanding The Nature and Scope of Due Diligence”. Journal of Business Venturing, 5-21.
- Hohn, J. (2003). *Einführung in die Rechtliche Due Diligence*. Zürich.
- Hutchby, Ian (1991). “The Organization of Talk on Talk Radio.” Broadcast Talk. (Der.) Paddy Schannel. London: Sage. 154-178.
- Jarrett, T. (1989). “The Perils of Acquisition”. Mortgage Banking, March: 85-87.
- K&P Legal. (2007). *K & P Legal*. Şirket Birleşme ve Satın almalarında Hukuki Süreç: <https://kplegal.com.tr/sirket-birlesme-ve-satinalmalarinda-huku-ki-surec> adresinden alındı
- Kandemir, T. (2003). *Küresel Rekabet Ortamında Birleşme ve Satın Almaların İşletmeler Üzerine Finansal Etkisi ve İMKB’deki Birleşmeler Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE.

- Kutlan, S. (2004). *Birleşme ve Devir Almalarda Due Diligence*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Lamb, B., and Smith, L. (2018). "Understanding the Differences Between an Audit and Financial Due Diligence". Maxwell & Rocke Ritter: <https://www.mlrpc.com/articles/understanding-the-differences-between-an-audit-and-financial-due-diligence/> adresinden alındı
- Liargovas, P., and Spyridon, R. (2011). "The Impact of Mergers and Acquisitions on the Performance of the Greek Banking Sector: An Event Study Approach". *International Journal of Economics and Finance*, 89-100.
- Moeller, S., and Zhu, L. (2016). "An Analysis of Short-Term Performance of UK Cross Border Mergers and Acquisitions by Chinese Listed Companies". <http://openaccess.city.ac.uk/> adresinden alınmıştır
- Öztunalı, A. (2008). *Birleşme ve Satın Almalar Yoluyla Değer Yaratımı*. Yayınlanmamış *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Ankara
- Pulaşlı, H. (2007). "Şirket Satın Alma ve Birleşmelerinde İşletme Değerlemesi ve Due Diligence". *Batider*, 203-235.
- Pwc. (2006). *Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Şirket Değerlemeleri, PwC Türkiye*. <https://docplayer.biz.tr/323250-Birlesme-ve-satin-alma-islemleri-sirket-degerlemeleri.html> adresinden alındı
- Rechtin, M. (1992). "Intellectual property: Ticking Time Bomb for the Unwary Buyer". *Mergers and Acquisitions*, 28-31
- Reed, S., & Reed Lajoux, A. (1999). *The Art of M&A*. New York: McGraw-Hill.
- Sing, A. (2002). "Capital Account Liberalization, Free Long Term Capital Flows, Financial Crises and Economic Development". ESRC Centre For Business Research, University of Cambridge Working Paper.

Şahin, A. (2018). *Fortune*. Fortune Turkey: <https://www.fortuneturkey.com/ey-2017de-dunyadaki-satin-alma-ve-birlesme-hacmi-36-trilyon-dolar-50389> adresinden alındı

Şimşek, M., ve Çelik, A. (2012). *Genel İşletme*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Yörük, N., ve Ban, U. (2006). “Şirket Birleşmelerinin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: İMKB’de İşlem Gören Gıda Sektörü Şirketlerinde Birleşme Etkisinin Analizi”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 88-101.

Zacharakis, A., and Meyer, G. (1998). “A Lack of Insight: Do Venture Capitalists Really Understand Their Own Decision Process?” *Journal of Business Venturing*, 57-76.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Factors such as increased growth thresholds for firms in developed economies and local currencies being valid in the world have encouraged many developed country companies to grow through merger and acquisitions in developing countries. While merger and acquisition transactions are increasing, the most vital stage in this process is due diligence works. While there are many due diligence studies like financial, technical, legal-tax, informatics and human resources, the financial due diligence is the common one for all merger and acquisition transactions.

Method

The merger and acquisition process take place at different stages. Firstly, the consultants of the vendor share the Teaser with potential buyers. Only brief information about the company is given and stated that the company has started the share sales process. After the teaser stage, the period is given to the investors whether they will be involved or not. An official response is expected from potential investors. Confidentiality Agreement is signed with investors who want to be involved in the process. Information Memorandum is shared with potential investors signed confidentiality agreement. This document contains much more detailed information than the teaser. At this stage, more details are given to potential buyers so that the firm can be priced easily and non-binding offers are expected from potential buyers. The vendor evaluates the price offers. There is no general standard here that the highest price is preferred. It is taken into account which buyer can build a better synergy with the current business model. It should be taken into consideration which buyer will bring the company to a more strategic position with the current financial and commercial perspective. According to these criteria, consultants constitute the Investor Short List. The Data Room is opened to investors, containing all confidential and detailed information about the company. After data room process, investors conduct legal, tax, technical and financial due diligence works. Financial due diligence study is carried out at this stage. Advisors preparing financial and technical due diligence visit the company's headquarters, factories and branches. it on site. During this process, the available partners make a management presentation to potential buyers, including the company's history, vision and goals, synergies that can be created. After the data room closes, binding offers are expected from the short list. Potential buyers also expect financial, legal, tax and technical due diligence reports. They present their final offers according to the points in these reports. After the binding offers are received, the negotiation phase begins between the

investors and the seller. We cannot directly talk about a standard in terms of timing of the negotiation phase. Sometimes this period can take quite a long time. The best offer wins the game. The Competition Authority must approve this transaction. If the firm operates in the energy sector or is a publicly traded company, EMRA and CMB will also have to approve the transaction. After the approvals received from official institutions, the Share Purchase Agreement is signed (K & P Legal, 2007).

Findings (Results)

In this study, while financial due diligence stages and calendar are examined in detail, examples of financial due diligence are given over real cases and a vital contribution is made to the literature in this regard. The items obtained as a result of financial due diligence studies are listed and the financial risk part of the share purchase transfer agreement is summarized. The study contributes to the academic literature and is an important reference point for market analysts who will conduct due diligence study.

Conclusions and Discussion

Through the quantitative easing process many foreign companies bought the Turkish company. According to EY Mergers and Acquisitions in 2017 report \$ 7.4 billion merger transactions pointing 62 % of the total transactions in Turkey were carried out by foreigners (EY Merger and Purchase 2017 Report, 8-10-12). While the energy sector stands out in terms of amount, it is seen that the information sector is prominent in terms of numbers. The most important step in the merger and acquisition processes is due diligence studies performed separately by the seller and the buyer. While due diligence studies are carried out on tax, legal, financial, human resources and IT infrastructure, financial due diligence is carried out for all mergers and acquisitions. According to Davidson (1988) and Jarrett (1989), the main cost of purchasing the company is not the value of the company, but a lack of quality due diligence. In this study, 10 real financial due diligence reports were examined. The receivables, net earnings, payables, net debt, net sales, EBITDA and other provisions are not clearly seen in the financial statements. The financial due diligence corrects these recordings.

In the literature, while valuation models for the companies making mergers and acquisition are examined, the concept of due diligence has been left at the stage of definition. While this study defines the concept of due diligence, it shows application of financial due diligence processes with 10 cases. The biggest limitation of the study is the existence of confidentiality for target firms.

VATANDAŞLIK BAĞLAMINDA SURİYELİ SİĞİNMACILAR

*Hıdır ÖNÜR **

Öz

“Arap Baharı”yla başlayan iç savaş nedeniyle milyonlarca Suriyeli Türkiye’ye göç etmiştir. Türk halkı onları “misafir” olarak kabul etmiştir. Ancak savaşın uzaması Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de “kalıcı” hale gelmesine neden olmuştur. Bugün sığınmacılara “vatandaşlık” verilmesinden söz edilmektedir. Fakat bu konu bilimsel olarak yeterince tartışılmamıştır. Bu çalışmada Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesinin sosyolojik olarak tartışılması amaçlanmıştır. Tartışmanın temel argümanlarından ilki, Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesinin Türkiye’deki toplumsal eşitsizlikleri arttıracığıdır. İkincisi, vatandaşlık için toplumsal entegrasyonun gerekliliğidir.

Anahtar Kelimeler: *Suriyeli sığınmacılar, vatandaşlık, toplumsal eşitsizlik, toplumsal entegrasyon.*

SYRIAN REFUGEES IN THE CONTEXT OF CITIZENSHIP

Abstract

Due to the civil war which begins the "Arab Spring", millions of Syrians have migrated to Turkey. Turkish people have accepted them as "guests". However, prolongation of the war caused that Syrian refugees becoming "permanent" in Turkey. Nowadays it is talked about granting "citizenship" to asylum seekers. However, this issue has not been sufficiently discussed scientifically. In this study, it is aimed to discuss citizenship of Syrian refugees sociologically. The first basic arguments of the debate is the granting of citizenship to Syrian refugees will increase social inequality in Turkey. The second is the necessity of social integration for citizenship.

Key Words: Syrian refugees, citizenship, social inequality, social integration.

1. GİRİŞ

Türkiye tarihi boyunca pek çok kez kitlesel göç kabul etmiş bir coğrafyanın adıdır. 15. Yüzyılın sonlarında İspanya'dan sürülüp Osmanlı'ya sığınan Yahudiler, 18. Yüzyılın son çeyreğinde Kırım'ın Çarlık Rusya'sının eline geçmesiyle Osmanlı topraklarına göç eden Tatarlar, 19. Yüzyılda Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle Kafkasya'dan ve Balkanlardan Osmanlı topraklarına gelen muhacirler, Balkan Savaşları nedeniyle yine Balkanlardan ve Kafkasya'dan Anadolu'ya yönelen kitlesel göçler ilk akla gelen örneklerdir. Daha yakın zamanlardaki kitlesel göç hareketlerine örnek olarak 1984-1989 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen "soydaş"ların göçü ve nihayet 2011'den sonra Suriye'den gelen göç dalgasını belirtmek gerekir (Adıgüzel, 2016; Songur ve Sırtkaya, 2018; Yıldız, 2018).

2011'de Suriye'den başta Türkiye olmak üzere Irak, Lübnan ve Ürdün'e yönelen göç dalgasının başlangıç noktasını 1997'de ABD'nin ortaya attığı Yeni Dünya Düzeni Yaklaşımına dayandırmak yanlış olmayacaktır. Bu yaklaşımın en önemli

unsurlarından biri Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) idi. Bu projenin amaçları 2003'te ABD Dışişleri Bakanı Condolezza Rice tarafından "Ortadoğunun ve buradaki tüm enerji kaynaklarının ABD'nin denetiminde olması, İsrail'in güvenliğinin garantilenmesi, Çin ve AB'nin ABD'ye rekabetinin zayıflatılması ve radikal grupların ABD'nin denetimine alınarak kullanılması" olarak açıklanmış, ancak ABD'nin Ortadoğu'ya müdahalesi demokratik ilkelerle süslenmiştir (Dilek, 2018: 24-26). Medyatik söylemde "Arap Baharı" olarak yer alan süreç önce 2010'da Tunus'ta sonra 2011'de Mısır'da ve Yemen'de nihayet 2011'de Suriye'de başlamıştır (Sancaktar, 2016: 119). Arap Baharını Türkiye'nin sınır olduğu Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkan demokratikleşme süreci olarak değerlendirmek ve Türkiye'ye etkilerinin dolaylı olacağını düşünmek pek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Zira Suriye krizinin ortaya çıkmasından sonra Türkiye'ye Suriye kaynaklı terör saldırıları gerçekleşmiş, bu saldırılarda pek çok sivil-asker-polis Türk vatandaşı hayatını kaybetmiş, kamu malları zarar görmüş, maddi ve manevi kayıplar yaşanmıştır (Gök, 2019: 91-94). Bu çerçevede 2011'de başlayan Arap Baharı sürecinden sonra gittikçe artan sayıda Suriye vatandaşı, Türkiye'ye sığınmıştır. Göç sürecini ve Türkiye'nin süreç yönetimini Erdoğan (2019: 20-21) şu dört dönemde değerlendirmektedir.

2011-2013 Dönemi: Göç süreci acil durum yönetimi ile karşılanmış ve krizin kısa sürede aşılabacağına yönelik beklentiler dile getirilmiştir. 2013 yılında Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı sayısı 224.655 olup sığınmacılar sınır bölgelerindeki kamplarda barındırılmıştır (GİGM, 2015: 75-76).

2014-2016 Dönemi: Savaş kontrolden çıkmış, Suriyelilerin ülkelerinden kaçışları ve özellikle Avrupa'ya yönelik gelecek arayışları artmıştır (Erdoğan, 2019: 20). Ancak Avrupa'nın büyük güçleri ulusal çıkarlarını korumayı AB çerçevesinde ortak çıkarlarını gözetmeye tercih etmiş ve sadece İsveç ile Almanya belli ölçüde

mülteciyi kabul etmiştir (Abdi, 2016: 348-349). Dönem sonunda Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı sayısı 2.834.441 kişiye ulaşmıştır (GİGM, 2017: 77).

2017-2018 Dönemi: Suriye'de Rusya ve İran'ın desteklediği rejim yıkılamamış ve Türkiye'deki Suriyelilerin kalıcılık eğilimi güçlenmiştir. Türkiye ile AB arasında 2013'te imzalanmış olan geri kabul anlaşmasının genişletilerek uygulanmaya başlanması (Erdoğan, 2019: 20) Türkiye'yi dünyanın en fazla mülteci barındıran ülkesi durumuna getirmiştir. Dönem sonunda 3.623.192 kişiye dayanan Suriyeli sığınmacılara (GİGM, 2021) vatandaşlık verilebileceği yönünde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamaları üzerine (Yazıcıoğlu, amerikaninsesi.com, 03.07.2016) göç idareleri ve yerel yönetimlerce uyum çalışmalarına başlanmıştır.*

2019 ve sonrası: AB'den Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar için beklenen mali destek gelmediği için 28.02.2020'de Türkiye, sınırlarını açarak sığınmacıların Avrupa'ya geçişini durdurma kararı almış (Efecik, sabah.com.tr, 28.02.2020); Yunanistan Kastanies Sınır Kapısını kapatmış, Yunan güvenlik güçleri sığınmacılara sert yöntemlerle müdahale etmiştir. Covid 19 salgınının da başlaması üzerine sığınmacılar 27.03.2020'de İl Göç İdaresine sınırı geçmekten vazgeçtiklerini bildirmiş ve Edirne Valiliğinin koordinasyonu ile uygun bölgelere yerleştirilmişlerdir (sabah.com.tr, 27.03.2020). Böylece 10 Şubat 2021 itibarıyla Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı sayısı 3.653.619'a ulaşmıştır (GİGM, 2021).

Böylece göç olayının başlarında misafir oldukları ifade edilen Suriyeli sığınmacıların artık misafir olmadıkları anlaşılmış ve onlara vatandaşlık verilmesi gerektiği hükümet tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Ancak aşağıda

* Bu makalenin yazarının da katıldığı ve Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nce 23.12.2019'da İzmir'de düzenlenen "Uluslararası Öğrenci ve Akademisyenler Sosyal Uyum Buluşması" adlı Ege Bölgesi toplantısında, kalıcı olmaları durumunda Suriyeli sığınmacıların sosyal uyumlarının nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda fikir alışverişinde bulunulmuştur. Aynı toplantı diğer bölgelerde de düzenlenmiştir.

detaylı olarak üzerinde durulacağı gibi, sığınmacıları misafir olarak kabul eden Türk toplumunun vatandaşlık konusunda aynı tavrı sergilediği söylenemez. Bunun da ötesinde, birey ile devlet arasındaki ilişkileri en üst düzeyde tanımlayan vatandaşlık olgusunun sadece hukuki boyutta ele alınmayıp sosyolojik bağlamda da tartışılması, Suriyeli sığınmacıların bu bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı Marshall'in "*toplumsal [sosyolojik] vatandaşlık*" kavramından hareketle, Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesini toplumsal eşitsizlikler bağlamında tartışmaktır. Tartışmada cevabı aranan temel soru şudur: Vatandaşlık verilmesinin Suriyeli sığınmacılara ve Türk toplumuna sağlayacağı muhtemel kazanımlar ve riskler nelerdir?

Bu ve benzeri tartışmaların hem sığınmacılar hem de Türk toplumu bakımından doğru, faydalı olan kararların verilmesine katkı yapacağı düşünülmektedir.

2. Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar Konusunda Yapılmış Diğer Araştırmalar

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar konusunda zengin bir literatür olduğunu söylenebilir. Literatürde yer alan çalışmaların bir kısmı (Ünal, 2014; Güney ve Konak, 2016; Çömez Polat ve Kaya, 2017; Aslan, 2017; Özdemir, 2018; Kaya, 2020) Suriyeli sığınmacılara yönelik Türk toplumunda ayrımcı, dışlayıcı-ötekileştirici tutum ve davranışlar olduğunu bulgular iken, bir kısmında ise (Duruel, 2017a; Erdoğan, 2018a; Tunç, 2015) Suriyelilerin savaş mağduru, mazlum, yardıma muhtaç insanlar olarak kabul gördüğünü bulgulamıştır.

Suriyeli sığınmacıların ötekileştirildiğine dair çalışmalarda dikkat çeken husus, *biz-ötekiler* ayrımından ziyade sığınmacıların Türk toplumu üzerindeki etkilerinden kaynaklanan bir olumsuzlama olduğu yönündeki tespittir. Örneğin Ünal (2014: 77-79) araştırmasında Suriyeli sığınmacıların özellikle güvenlik ve

düzeni tehdit ettikleri ve ekonomik kaynakların paylaşımında devletin kendi insanını ihmal ettiği gibi nedenlerle dışlandıklarını ortaya koymuş; hatta bu nedenlerin dışlamanın meşruiyet kaynağını oluşturduğunu ileri sürmüştür. Güney ve Konak'ın araştırmasına göre de (2016: 123-124) yerel halk, sosyal yardım almada, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden faydalanmada Suriyeli sığınmacılara öncelik tanındığını düşünmekte, sığınmacılarla Türk vatandaşlarının eşit muamele görmesini istemekte, öncelik tanınacaksa da bunun Türk vatandaşlarına yönelik olması gerektiğini savunmaktadırlar.

Öte taraftan Suriyeli sığınmacıların savaş mağduru, mazlum ve yardım edilmesi gereken insanlar olarak kabul gördüğünü ortaya koyan çalışmaların vurguladığı ortak nokta Yıldırımalp, İslamoğlu ve İyem'in de (2017: 112) ifade ettikleri gibi, bu toplumsal kabulün sürdürülebilir olmasını sağlamak için uyum çalışmalarının bir an önce yapılması gerektiğidir. Örneğin Erdoğan (2018a: 126-127) araştırması Türk halkının, "Suriyeli sığınmacıların varlığını Türkiye'nin yararına olduğu" yönündeki fikri güçlü şekilde reddetmelerine (%70,8) rağmen, onları insani gerekçelerle kabul etmemiz gerektiğini savunanların oranının hayli yüksek olduğunu (%64,6) ortaya çıkarmıştır. Üstelik bu toplumsal kabulün din, dil ve etnik durumdan bağımsız olarak "insani" gerekçeye dayandırılması son derece önemli ve değerlidir. Benzeri şekilde Tunç (2015: 59), hem sığınmacıların özellikleri ve beklentilerinin hem de yerel halkın davranış ve kaygılarının toplumsal uyum ve kabulle ilgili evrensel özelliklerle benzerlik gösterdiğini, bununla birlikte iki noktada farklılık görüldüğünü belirtmektedir. Bu iki noktadan ilki, Türk toplumunun Suriyeli sığınmacılara yönelik yüksek kabul oranı, ikincisi ise Suriyelilerin Türkiye'de olmaktan duydukları yüksek memnuniyet düzeyidir. Duruel'in (2017a) araştırmasında incelediği, savaşta babasını kaybetmiş olan Suriyeli yetim çocukların ve annelerinin yararlandığı yetim yaşam merkezleri Türk toplumunun sığınmacılara insani değerlerle yaklaşımını

örneklendirmektedir. Kısacası, Türk toplumu ülkesine gelen Suriyeli sığınmacıları Bauman'ın (2019) eserine isim olarak verdiği üzere *kapımızdaki yabancılar* olarak hissetmemiştir. Bauman'ın (2019: 21) "tercihen değil, kalpsiz bir yazgının buyruğu" ile geldiklerini söylediği göçmenler, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Fransa'da da "rahatsız edici, sinir bozucu ve ürkütücü" olarak görülmüşlerdir. Dahası, yabancı akınından kaynaklanan bu kaygının politikacılar tarafından avantaja çevrilmek üzere kullanılması söz konusudur. Nitekim Bauman'a göre, zaten kısıtlı iş imkanları ve artmak bilmeyen maaş ve ücretlerin göçmenler nedeniyle daha da düşmesi ihtimalini oy toplayabilecekleri bir avantaja çevirmek isteyen politikacılar toplumu "göçmenler" ve "yerliler" olarak ayırtırmakta, göçmenlerle aralarındaki mesafeyi koruma yoluna gitmektedirler. Halbuki Suriyeli sığınmacıların Türkiye örneği Avrupa örneklerinden farklıdır. Her şeyden önce Türkiye'de siyasi iktidar sığınmacıları "misafir", Türk halkını da "ensar" olarak tanımlamış (haber7.com, 07.10.2014), toplumsal realite bu tanımlama ile çoğu zaman örtüşmüştür. Ancak buna rağmen sorunlar da yok değildir. Zaten sorunların aşılması zorunluluğudur ki, yukarıda bahsedildiği üzere, uyum programlarının bir an önce uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Zira Suriyeli sığınmacıların Türk toplumuna bazı fırsatlar sunduğu ifade edilmekle birlikte potansiyel tehditler de önemsiz görülebilecek boyutlarda değildir. Duruel'in (2017b: 217) sığınmacıların en yoğun yaşadığı on bir ilde, İlgazi'nin (2019) de iki ilde oluşturduğu fırsat ve tehditleri emek piyasaları açısından değerlendirdiği çalışmalarında eğitim ve vasıf seviyesi düşük olan ve kayıt dışı çalışan Türk vatandaşları arasında, aynı özelliklere sahip Suriyeli işgücünün işsizlik oranındaki artışa neden olduğu ve kayıt dışı sektörde Suriyeli sığınmacıların düşük ücretle çalışmaya razı olmalarından dolayı ücret seviyelerinin düştüğüne dikkat çekilmektedir. Sığınmacıların sadece %5'inin profesyonel meslek sahibi olduğunu belirten Duruel, ücretlerdeki düşüşü Suriyeli sığınmacı işgücünün genellikle niteliksiz ve kayıt dışı çalışan olmasına

ilaveten Türkçe bilmemeleri nedeniyle pazarlık güçlerinin zayıflığıyla ilişkilendirmektedir.

Dil bilmemenin etkisi sadece işgücü piyasaları açısından sorun oluşturmamaktadır. Altaş ve Şimşek'in (2020: 345) araştırması Erzurum'daki sığınmacıların Türkçeyi düzgün konuşamamalarından ötürü kentsel entegrasyonda zorlukluklar yaşandığını; Soyhanoğlu'nun (2018) Ankara'daki Suriyeli sığınmacılar üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında özellikle çocukların eğitim sürecine dahil edilmeleri gerektiğini, aksi taktirde Türkiye'nin büyük ölçüde çözüme kavuşturduğu çocuk işçiliğinin yeniden patlak verebileceğini; Kiremit, Akpınar ve Tüfekci Akcan'ın (2018) araştırmasında Türkçe bilmeyen Suriyeli öğrencilerin akranlarıyla uyum sorunu yaşadıklarını, öğretmenlerin bu çocukları dil bilmedikleri için eğitim sürecine katamadıklarını göstermektedir.

Bu ve benzeri bulgular uyum programlarının gerekliliğine işaret etmekle beraber uyum politikalarının sığınmacıların kalıcılığını özendirdiği de bilinmektedir. Kaldı ki Erdoğan Suriye'de savaş bitse dahi, sığınmacıların kısa ve orta vadede ülkelerine dönmelerinin zor olduğunu ve Suriyeli sığınmacıların %80'inden fazlasının artık geri dönmeyeceğini ileri sürmektedir (Erdoğan, 2019: 24). Ne var ki, onların kalıcılık eğilimi güçlendikçe Türk toplumunun endişeleri ve itirazları da artmaktadır. Endişeler özellikle temel kamu hizmetlerinin aksaması, ekonomik kaygıların artması, güvenlik ve toplumsal düzenin bozulması ve vatandaşlık da dahil bazı temel hakların kullanımıyla ilgilidir (Tunç, 2015: 58-59).

3. Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar

10 Şubat 2021 tarihi itibarıyla Türkiye’de geçici koruma altında 3.653.619 Suriye vatandaşı bulunmaktadır. Tablo 1’de Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyelilerin yaş ve cinsiyet dağılımı görülmektedir. Buna göre Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı nüfusun %53,78’ini erkekler, %46,21’ini kadınlar oluşturmaktadır. Daha açık ifadeyle bu toplamda 100 kadına 116 erkeğin karşılık geldiği bir cinsiyet oranı anlamına gelmektedir.[†] Söz konusu oran 25-35 yaş aralığında 100 kadına karşılık 137 erkek sığınmacı şeklinde olup evlilik kurumu açısından bu dağılımın bir dengesizlik içerdiği düşünülebilir.

Yaş dağılımı açısından Tablo 1 değerlendirildiğinde 15 yaşın altındaki Suriyeli sığınmacıların oranının %40,43; 65 yaşın üstündekilerin %1,86 olduğu dikkate alınırsa bağımlı nüfus oranının yüksek (%42,29) olduğu ifade edilmelidir.[‡] Ayrıca çocuk yaş aralığındaki bağımlı nüfusun fazla oluşu öncelikli olarak eğitim ve sonrasında istihdam alanında yatırım zorunluluğunu arttıran önemli bir husustur. Nitekim Erdoğan (2018b: 31) 2017 yılı itibarıyla okul çağındaki Suriyeli çocuk sayısına göre 1.189 okula, 28.545 dersliğe ihtiyaç olduğunu, AB fonlarının bu ihtiyacın ancak %12,6’lık kısmını karşılamaya yeteceğini belirtmiştir.

Tablo 1. Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

Yaş	Erkek	Kadın	Toplam	%
0-4	258.423	241.240	499.663	13,67
5-9	287.983	270.473	558.456	15,28
10-14	216.446	203.333	419.779	11,48
15-18	136.692	117.069	253.761	6,94
19-24	280.734	211.501	492.235	13,47
25-29	218.880	158.851	377.731	10,33
30-34	165.056	119.791	284.847	7,79

[†] 2018 yılı Türkiye örnekleminde 100 kadına 96 erkeğin karşılık geldiği bir oran söz konusudur (TNSA, 2018: 10).

[‡] 2018 yılı Türkiye örnekleminde bağımlı nüfus 0-14 yaş için %24,5 ve 65 yaş üzeri için %10,0 olmak üzere toplamda %34,5’tir (TNSA, 2018: 21).

35-39	123.848	96.989	220.837	6,04
40-44	84.630	73.785	158.415	4,33
45-49	57.364	56.081	113.445	3,10
50-54	45.507	44.387	89.894	2,46
55-59	34.625	34.677	69.302	1,89
60-64	22.826	23.570	46.396	1,26
65-69	14.868	15.696	30.564	0,83
70-74	8.786	9.678	18.464	0,50
75-79	4.321	5.355	9.676	0,26
80-84	2.367	3.159	5.526	0,15
85-89	1.126	1.664	2.790	0,07
90+	771	1.067	1.838	0,05
Toplam	1.965.253	1.688.366	3.653.619	100

Kaynak: (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 15.02.2021)

Öte yandan okul çağındaki Suriyeli çocukların okullaşma oranları (Tablo 2) dikkate alındığında eğitim konusunun ne denli zor, karmaşık ve uzun zaman gerektiren bir problem olduğu anlaşılacaktır. Nitekim Tablo 2’de görüldüğü Türkiye örnekleminde ilk öğretimden lise eğitimine geçildiğinde net okullaşma oranlarında düşüş görülmekle beraber toplumsal cinsiyet eşitsizliği giderilmiş gibidir. Suriyeli sığınmacılar örnekleminde ise okullaşma oranlarında düşüklük ciddi düzeydedir. Ayrıca okullaşma oranlarının oğlan çocukları için çok daha düşük düzeyde olması akla çocuk işçiliğini getirmektedir.

Tablo 2. Okul Çağındaki Çocuklarda Net Okullaşma Oranları (% , 2018)

Suriyeli Sığınmacılar				Türkiye Örneklemi			
İlköğretim (6-13 y.)		Lise (14-17 yaş)		İlköğretim (6-13 y.)		Lise (14-17 yaş)	
Kız	Oğlan	Kız	Oğlan	Kız	Oğlan	Kız	Oğlan
78	74	17	12	95	94	77	78

Kaynak: (TNSA, 2018: 14 ve TNSA Suriyeli Göçmen Örneklemi, 2018: 11’den oluşturulmuştur.)

Tablo 3: Suriyeli Sığınmacıların En Fazla Bulunduğu İlk On İlerdeki Sayısı

İl Adı	Kayıtlı Sığınmacı	İl Nüfusu	Sığınmacıların nüfusuna oranı	il
İstanbul	519.584	15.519.267	3.35	
G.ante	449.677	2.069.364	21.73	
Hatay	433.859	1.628.894	26.64	
Şanlıurfa	421.815	2.073.614	20.34	
Adana	252.616	2.237.940	11.29	
Mersin	223.308	1.840.425	12.13	
Bursa	178.502	3.056.120	5.84	
İzmir	147.718	4.367.251	3.38	
Konya	118.231	2.232.374	5.30	
Kilis	105.011	142.490	73.70	

Kaynak: (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 15.02.2021)

Tablo 3, Suriyeli sığınmacıların en fazla bulunduğu ilk on ili ve bu illerdeki Suriyeli sığınmacıların toplam nüfus içindeki oranını vermektedir.

Tablo 3'te görüldüğü üzere en fazla Suriyeli sığınmacı barındıran ilk on il içinde Adana ve Mersin il nüfusunun %10'undan fazlası; Şanlıurfa, Gaziantep ve Hatay il nüfusunun %20'sinden fazlası ve Kilis il nüfusunun %70'inden fazlası Suriyeli sığınmacılardan oluşmaktadır. Bununla birlikte, Tablo 4'te verilen Türkiye ve Suriyeli göçmen örneklerinde yer alan kadınların doğurganlık oranları karşılaştırıldığında toplam nüfus içinde Suriyelilerin oranının gelecekteki değişimini, dolayısıyla Türk toplumunun demografik dönüşümünü tahmin etmek zor olmayacaktır. Zira eğitim seviyelerine bağlı olarak farklılık göstermekle beraber 15-49 yaş aralığında Türkiyeli bir kadının doğuracağı çocuk sayısı 2,3 iken Suriyeli kadında bu sayı 5,3'e çıkmaktadır.

Tablo 4. Eğitim Seviyesine Göre Kadınların Toplam Doğurganlık Hızı

Temel Özellik	Toplam Doğurganlık Hızı (15-49 yaş)	
	Türkiye Örneklemi	Suriyeli Göçmen Örneklemi
Eğitimi yok / ilkokulu bitirmemiş	4,2	5,8
İlkokul	3,6	5,5
Ortaokul	2,8	4,9
Lise ve üzeri	1,8	4,1
Toplam	2,3	5,3

Kaynak: (TNSA, 2018: 62 ve TNSA Suriyeli Göçmen Örneklemi, 2018: 43'den oluşturulmuştur.)

Tablo 5'te Türkiye ve Suriyeli sığınmacı örneklemindeki kadın nüfusun eğitim seviyelerine dair karşılaştırmaya, Tablo 6'da ise aynı gruptaki erkek nüfusun eğitim seviyelerine dair karşılaştırmaya yer verilmiştir. Tablo 5 ve Tablo 6'nın birlikte değerlendirilmesi iki bakımdan önemlidir. İlk olarak, eğitim imkanlarına erişim bakımından cinsiyetler arasındaki toplumsal eşitsizliğin boyutu Türkiye ve Suriyeli sığınmacılar düzeyinde önemli farklılık göstermektedir. İkinci olarak ise, eğitim seviyeleri arasındaki farka bağlı olarak gelir seviyesi bakımından toplumsal eşitsizliğin boyutuna dair ipucu yakalanabilmektedir.

Tablo 5: Kadınların Eğitim Seviyesi (%)

Temel Özellik	Kadın Nüfusun Eğitim Düzeyi	
	Türkiye Örneklemi	Suriyeli Sığınmacı Örneklemi
Eğitimi yok / ilkokulu bitirmemiş	25,1	40,3
İlkokul mezunu	33,5	37,3
Ortaokul mezunu	15,0	13,2
Lise ve üzeri okul mezunu	26,3	8,9
Cevapsız	0,2	0,2
Toplam	100	100

Kaynak: (TNSA, 2018:25 ve TNSA Suriyeli Göçmen Örneklemleri, 2018: 20'den oluşturulmuştur.)

Tablo 6: Erkeklerin Eğitim Seviyesi (%)

Temel Özellik	Erkek Nüfusun Eğitim Düzeyi	
	Türkiye Örneklemleri	Suriyeli Sığınmacı Örneklemleri
Eğitimi yok / İlkokulu bitirmemiş	13,5	34,8
İlkokul mezunu	32,5	38,2
Ortaokul mezunu	20,5	15,0
Lise ve üzeri okul mezunu	33,0	11,2
Cevapsız	0,5	0,8
Toplam	100	100

Kaynak: TNSA, 2018:26 ve TNSA Suriyeli Göçmen Örneklemleri, 2018: 20'den oluşturulmuştur.

Nitekim Erdoğan'ın (2018b: 108-109) araştırmasına göre 2017 yılı itibarıyla kamplardaki ve kamp dışındaki Suriyeli sığınmacıların %38,7'si çalışmaktadır. Bunların %43,1'i gündelik yevmiye ile, %40,7'si düzenli ücretli bir işte, %6,2'si mevsimlik işlerde, %1'i kendi hesabına (esnaf) çalışan olup %7,8'i işverendir. Öte yandan Suriyeli sığınmacıların %19,7'si kendisini "işsiz" olarak nitelendirirken %24,5'i ev hanımı, %11,7'si öğrenci, %4,4'ü engelli ve %0,4'ü de emekli olduğunu belirtmişlerdir. Kısacası, Suriyeli sığınmacılar arasında çalışan nüfus düşük, çoğu da kayıt dışıdır. Bu tablonun Türkiye'de mevcut ekonomik eşitsizlikleri derinleştireceği açıktır. Dolayısıyla Suriyeli sığınmacıların da eklenmesiyle Türkiye'de düşük ücretli kayıt dışı çalışanların oluşturduğu dezavantajlı kesimin genişlemesi söz konusudur.

4. Hukuki Vatandaşlıktan Sosyolojik Vatandaşlığa Suriyeli Sığınmacılar

Hukuk ve siyaset kuramlarında bireyin devlete karşı yükümlülüklerini ve özgürlüklerini tanımlayan vatandaşlık kavramı sosyolojide bir toplumun “tam üye”si olmayı ifade eden ve bu anlamda “statü”ye gönderme yapan bir kavramdır (Marshall, 2009: 833). Kavramın bu şekilde sosyolojik anlamda kullanımı T.H. Marshall ile başlar. Marshall (2000: 21) vatandaşlığın tarihsel süreçte üç ekseninde geliştiğini açıklar. Bunlar sırasıyla medeni haklar, siyasal haklar ve sosyal haklardır. Bunlardan medeni haklar bireysel özgürlük, konuşma özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü ve adalet hakkı gibi hak ve özgürlükleri kapsar. Siyasal haklar siyasal karar alma süreçlerine seçen ve seçilen olarak katılma hakkını ifade eder. Sosyal haklar ise toplumun standartları ölçüsünde ekonomik refah ve sosyal güvenlik hakkından çağdaş bir birey olarak yaşayabilme hakkına kadar uzanan geniş bir yelpazedeki hakları ifade eder ki eğitim hakkı ve sosyal hizmetler bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Marshall medeni haklara ve siyasal haklara -dolayısıyla, bu ikisine bağlı olarak sosyal haklara- sahip olmanın bu hakları kullanabilmekle aynı anlama gelmeyeceğini vurgular. Çünkü sınıfsal önyargılar ve kaynakların eşitsiz dağılımı yasal olarak sahip olunan hakların pratikte kullanımını engelleyebilmektedir. Örneğin mülkiyet hakkına sahip olmak yoksul ve zengin kişiler için aynı anlamı ifade etmeyecektir. Veya siyasal olarak seçme hakkına sahip olan birey, rasyonel seçim yapmasını sağlayacak bir eğitim imkânı elde edememiş ise bu hakkını kendisinin ve toplumun çıkarlarını koruyacak şekilde kullanamayacaktır. O nedenle demokrasinin geliştiği sağlıklı bir toplum için, hukuken sahip olunan vatandaşlık haklarının kullanımını sağlamak üzere sosyal hakların gelişmiş olması gerekir. Diğer bir ifadeyle, Marshall’a göre vatandaşlık haklarının kullanımı insancıl bir eşitliğin toplumun tüm kesimlerine doğru yaygınlaşmasına bağlıdır

(Marshall, 2000: 42-43). Böylece Marshall, vatandaşlığın ilkeleri ile kapitalist piyasaların işleyişi arasında sürekli bir gerginliğin, çelişkinin varlığına (Marshall, 2009: 833) işaret eder.

Bu gerginlik ve çelişkiden hareketle Marshall'in ayrımını yaptığı *hukuki vatandaşlık-sosyolojik vatandaşlık* kavramlarını Bottomore (2000: 108-109) *resmi vatandaşlık-tözel vatandaşlık* kavramlarıyla ifade eder. O, bu ayrımı daha da ileri taşıyarak *insan hakları* kavramına ulaşır. İnsanların ülkelerine bakılmaksızın vatandaşlık haklarının insan hakları olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bottomore'ı bu düşünceye iten üç önemli gelişme vardır: (i) Savaş sonrası dönemde bazı ülkelere göç eden göçmenlere vatandaşlık hakkının tanınmaması, (ii) istihdamın küreselleşmesiyle birlikte Avrupa Topluluğu ülkelerinde ikamet iznine sahip "yabancılar"ın gündeme gelmesi, (iii) ikamet ile vatandaşlık arasındaki ilişki ve ulus devletin tözel vatandaşlık hakları konusunda tek hareket noktası olup olmayacağına dair tartışmalar.

Bu gelişmelere dayanarak Bottomore (2000: 132-133) medeni, siyasal ve sosyal hakların vatandaş hakkı değil, insan hakkı olması gerektiğini savunurken *dünya vatandaşlığı* kavramı imasında bulunmakta, hatta derinleşen küresel eşitsizliklere rağmen bugün Avrupa'da insan haklarının genişletilmesine dair olumlu bir hareketlenme olduğunu ileri sürmektedir. Bottomore'ın ulus ötesi bir anlayışla savunduğu dünya vatandaşlığı fikrini bir ideal olarak savunmak mümkün olsa da bunun toplumsal realiteyle örtüşmeyen ütopyik bir düşünce olduğunu ifade etmek için fazlasıyla gerekçe bulunmaktadır. Suriyeli sığınmacıların *nitelikli* olanlarından az sayıda ülkelerine kabul eden veya - Yunanistan örneğinde olduğu gibi- sınırlarına dayanmış sığınmacılara ateş etmekten çekinmeyen, veyahut da Türkiye ile geri kabul anlaşması imzalayan Avrupa'da insan haklarının genişlemekte oluşundan nasıl söz edilebilir?

Kaldı ki insan haklarından söz edilecekse, öncelikle her yurttaş gibi, Suriyeli sığınmacıların “sığınmacı” konumuna düşürülmeden kendi ülkelerinin yurttaşı olarak yaşama haklarını dikkate almak gerekmektedir. Bauman’ın (2019: 11) ifade ettiği gibi bugün kitlesel göç fenomeni Batılı güçlerin yanlış hesaplanmış, beyhude politikaları ve askeri girişimlerinin sonrasında Ortadoğu bölgesinin istikrarsızlaştırılmasının sonuçları olarak yaşanmaktadır. Kitlesel göçün varış noktası olan ülkelerde, iş dünyasının kâr arayışları içinde göz diktikleri ucuz işgücü olan sığınmacıların artışı kolaylaştırıldıkça hem gelir farkı sürececek hem de diasporalar birikmeye devam edecektir (Collier, 2013’ten aktaran Bauman, 2019: 13).

Dolayısıyla ulus devletin sosyolojik bir gerçeklik olduğu fikrinden hareketle her devletin kendi çıkarlarını mütekabiliyet esasına göre korumak durumunda olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, ulus devlet sosyolojik vatandaşlık hakları konusunda tek hareket noktası olma gerçekliğini -en azından günümüz için- sürdürmektedir. Bununla birlikte Turner’ın (2001: 60) ifade ettiği üzere küresel ekonominin merkeziliği karşısında ulus devletlerin bazı güçlüklerle karşı karşıya oldukları da bilinen bir gerçektir. Genellikle liberal bir politik çerçevede hükümetler fırsat eşitliğini geliştirmeye çalışmakla birlikte, sonuç eşitliğini güvence altına almayı garanti etmemektedirler. Bu yüzden eşitlik ideolojisi ile eşitsizlik deneyimi arasında bir gerilim vardır.

Sığınmacıların da dahil olduğu dezavantajlı toplumsal gruplar, bireysel kapasitelerindeki farklılıkları telafi etmek için hükümetlerden daha fazla fırsat eşitliği talep ederler. Ancak kaynakların sınırlı oluşu, hükümetlerin kendilerine yönelik politik desteği sürdürme çabaları bazen çelişkili veya yanlış kararlar alınmasına da neden olur. Dolayısıyla toplumsal eşitsizliklerin hafifletilmesi beklentisine rağmen, eşitsizliklerin derinleştirilmesi söz konusu olabilir. İşte

Türkiye’de Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesi konusunu bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

Erdoğan’ın (2018b: 140-141) araştırmasında Suriyeli sığınmacıların %16,3’ü hiçbir şekilde Suriye’ye dönmek istemediğini, %61,1’i savaş biter ve iyi bir yönetim olursa dönebileceklerini belirtmişlerdir. Bu durumda, Türkiye’deki Suriyelilerin kalıcılığının artık sosyolojik bir gerçeklik olduğu ifade edilmektedir. Türkiye ve Suriye dışında başka bir ülkeye gitmeyi isteyip istemedikleri sorulduğunda Suriyelilerin %66,9’u hiçbir şekilde gitmeyi istemediklerini belirtmişlerdir (Erdoğan, 2018b: 143). Bunların da %60,9’u hem Türkiye Cumhuriyeti hem de Suriye vatandaşı olmak üzere çifte vatandaşlığı tercih etmişlerdir (sadece Türk vatandaşı olmak isteyenlerin oranı %7,5). Çifte vatandaş olmayı tercih edenlerin çoğunluğunu 25-34 yaş aralığında (35,5) ilkokul mezunu (%26,2) erkekler (%67,1) oluşturmaktadır (Erdoğan, 2018b: 146-147). Bununla birlikte Türkiye’de üniversite öğrencisi olan Suriyeli sığınmacıların ikamet izni ve çalışma izni almayı istedikleri, vatandaş olmayı o ölçüde istemedikleri tespit edilmiş olup eğer vatandaş olurlarsa üçüncü ülkelere gitme ihtimallerinin azalacağından böyle düşündükleri tahmin edilmiştir (Erdoğan, Erdoğan ve Yavcan, 2017: 57).

Buna karşın Türk halkının sadece %15,7’si Suriyelilerin tamamına yakınının veya yarısından fazlasının ülkelerine döneceklerine inandığını, çoğunluğu ise onların kalıcı olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Türk halkının %7,9’u Suriyelilerin istedikleri şehirde Türk halkıyla beraber yaşamasını desteklemekte, %7,7’si Türkiye’nin tüm illerine dengeli bir şekilde dağıtılmalarını savunmaktadır. Geriye kalan %80’den fazla kesim sığınmacılarla ilgili olarak Suriye’de güvenli bölgelere yerleştirilmeleri, sadece kamplarda yaşamaları, mutlaka geri gönderilmeleri veya Türkiye’de onlara özel şehirler kurulması gibi önerilerde bulunmuşlardır (Erdoğan, 2018b: 88-89). Kısacası Türk halkının ezici bir çoğunluğu Suriyeli

sığınmacılarla birlikte yaşamayı onaylamamakta, hele ki onlara vatandaşlık verilmesini %84,5 gibi yüksek bir düzeyde kabul etmemektedirler. Vatandaşlığa bakıştaki bu olumsuz tavırda yaş, cinsiyet, siyasi yaklaşım, etnisite, vb. hiçbir faktörün ciddi bir farklılık yaratmaması da dikkat çekicidir (Erdoğan, 2018a: 147). Benzer şekilde Suriyeli Gündem Araştırması'nda (Ekonomistler Platformu ve Aksoy Araştırma, 2017) Türk halkının %66,3'ünün Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesinin zorlaştırılması gerektiğini düşündüğü tespit edilmiştir. Aynı araştırma Türk halkın %65,7'sinin Suriyelilerin Türk ekonomisine olumsuz etki yaptığını, %67,2'sinin ev kiralarnın artmasına neden olduğunu, %78,2'sinin güvenlik ve asayiş sorunu yarattıklarını, %51'inin Suriyeliler tarafından kurulan bir işyeri ile alışveriş yapmayı reddettiklerini göstermektedir.

Bu algı ve kabullere rağmen Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesi durumunun yol açacağı toplumsal sonuçlar nelerdir? Elbette ki bu soruya *"geleceği okuma"* tarzında cevap verme imkânı bulunmamaktadır. Ancak, bahsedilen veriler ışığında bazı öngörülerde bulunmak mümkündür. Her şeyden önce, çoğunluğunu 15 yaşın altında çocukların oluşturduğu ve toplam sayıları dikkate alındığında erkeklerin kadınlardan fazla olduğu bir sığınmacı kitlesi (Tablo 1) ile karşı karşıya olduğumuzun dikkate alınması gerekmektedir. Türkiye oranlarıyla karşılaştırıldığında Suriyeli kadın ve erkeklerin her düzeydeki eğitimlerinin düşük ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yüksek (Tablo 5-6); okul çağındaki çocuklarda net okullaşma oranlarının düşük ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yüksek (Tablo 2); kadınların doğurganlık hızının Türkiye örnekleminin iki katından fazla (Tablo 4); istihdama katılımın çoğunluğunun kayıt dışı sektörde olduğu bir sığınmacı kitlesinin Türk toplumuna maddi / manevi maliyetinin çok yüksek olduğu ortadadır. Üstelik maddi maliyetin karşılanmasında AB üzerine düşeni yeterince yapmamaktadır. Bu durumun toplumsal eşitsizlikleri derinleştireceğini, toplumda gerilim alanlarını artıracığını

tahmin etmek zor değildir. Yerli nüfus içinde sığınmacı sayısının fazla olduğu illerde (Tablo 3), doğurganlık hızları dikkate alındığında demografik yapının dönüşmesi ve yakın gelecekte buralarda muhtemel dil, kültür ve kimlik aidiyeti tartışmalarının Türk toplumunun bütünleşmesi açısından riskler barındıracağı söylenebilir. Yıldız (2018: 132) bugün dahi “göçler sonucunda Türkiye’nin birçok kentinde kentsel yaşam kalitesinin düştüğünü” belirtmektedir.

O nedenle Suriyeli sığınmacılara -aslında, diğer ülkelerden gelen sığınmacılara da- başta Türk dili ve kültürünün kazandırılmasını içermek üzere çok yönlü toplumsal uyum programlarına bir an önce başlanmalıdır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün bu konudaki açıklaması “...*kanunda ve genel müdürlüğümüz çalışmalarında öngörülen uyum ne asimilasyon ne de entegrasyondur. Göçmenle toplumun gönüllülük temelinde birbirlerini anlamalarıyla ortaya çıkan harmonizasyondur. Uyum düzenleme ve çalışmalarında iki yönlü aktif bir etkileşim ve gönüllülük hedeflenmekte ve göçmen odaklı bir yaklaşım benimsenecektir*” şeklindedir (<https://www.goc.gov.tr>, 10.02.2021). Her şeyden önce bu ifadedeki *gönüllülük* vurgusu, planlı bir uyum çalışmasına karşı esnek bir tutum sergilendiği kanaatini oluşturmaktadır. Öte taraftan uyumdan asimilasyonun ve entegrasyonun değil “harmonizasyon”un anlaşıldığı ifade edilmesine karşın bunun nasıl sağlanacağı, hangi uyum süreçlerini içerdiği açıklanmamıştır. Bu durumda, örneğin Suriyeli sığınmacıların topluma uyum sağlamaları için Türk dili ve kültürünü öğrenmelerinin hedeflenip hedeflenmediği konusu muğlaklık taşımakta; dahası, asimilasyon bir tarafa, entegrasyonun reddedilmesi nedeniyle entegre olma sürecinin en önemli bileşeni olan göç edilen toplumun dilinin öğrenilmesinin plânlanmadığını düşündürmektedir. Şayet sığınmacılar, içinde yaşadıkları toplumun dilini ve kültürünü öğrenmeyeceklerse *uyum* nasıl sağlanacak, “...*göçmenle toplumun...birbirlerini anlamaları...*” nasıl mümkün olacaktır? Dilini ve kültürünü öğrenmediği ama -verildiği taktirde- vatandaşı olarak tam üyesi sayıldığı

toplumda yaşayan milyonlarca Suriyeli ile Türk halkının birlik ve beraberliği nasıl sağlanacaktır? Cevabı net olarak verilmemiş olan bu soruya rağmen, “*Ne entegrasyonun ne de asimilasyon*”un[§] benimsenmediği, “*göçmen odaklı yaklaşımın benimsendiği*” ifadesi ve Suriyeli sığınmacıların çoğunun vatandaşlık istedikleri bir arada değerlendirildiğinde hükümet politikalarında sığınmacılara vatandaşlık verilmesi yönünde bir yaklaşımın kabullenildiği düşünülebilir. Ne var ki, Türkiye’nin 2012 yılından beri Suriye’nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturularak Suriyelilerin buraya yerleştirilmesi fikrini savunduğu da bilinmektedir (<https://www.bbc.com>, <https://www.dw.com>, 19.02.2021). Dolayısıyla Türkiye’deki Suriyeli sığınmacıların statüleriyle ve gelecekleriyle ilgili belirsizliklerin sürdüğü, Türkiye’de içeriği netleştirilmiş bir uyum politikasının ve programlarının bulunmadığı sonucuna varılabilir. Ancak bu belirsizlik ve programsızlık sürdürülebilir olmaktan uzaktır. Dolayısıyla bu durumun Türkiye’de *Uyumsuzluk* → *Toplumsal Tepki* → *Gerilim* → *Çatışma* şeklinde formüle edilebilecek bir sürecin yaşanmasına neden olacağı söylenebilir. Nitekim bazı illerde Suriyeli sığınmacılarla yerli halk arasında yaşanan münferit kavga, çatışma olaylarını ulusal ve yerel basından takip etme imkânı bulunmaktadır.

[§] Asimilasyon kendi toplumunun dışında yaşayan göçmen bireyin egemen toplumla geliştirdiği ilişkiler sonucunda tamamen baskın olan topluma benzemesi, özgün kültürel kimliğini kaybetmesi olarak tanımlanmakta (Adigüzel, 2018: 161-162) ve bir kültürün diğer kültürü kendi içinde eritmesi süreci olarak eleştirilmektedir. Entegrasyon ise göçmenlerin kendi etnik kültürlerini devam ettiren ev sahibi toplumla bütünleşmelerini ifade eden bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Adigüzel, 2018: 163). Entegrasyon sürecinin, ev sahibi topluma sonradan eklenen ve doğal olarak “uyuma” zorunluluğunu ona yükleyen, ev sahibi toplumun sorumluluğunu ortadan kaldıran bir işleyiş olduğu gerekçesiyle eleştirildiğini ifade eden Erdoğan “toplumsal kabul” kavramını önermekte ve bu kavramın “toplumsal dışlama”nın karşısında yer aldığını belirtmektedir (2018a: 22). Ona göre “toplumsal kabul ve uyum”un sürekliliği Türkiye için şundan dolayı önemlidir: “...Suriyeliler Türkiye’de... karmaşaya, nefrete, yabancı düşmanlığına da...daha özgürlükçü ve çok kültürlü bir kültürel zemine yönelmesine de katkı sağlayabilir...yani biz bugün sadece Suriyelileri değil, aslında geleceğin Türkiye’sini de tartışmak durumundayız” (Erdoğan, 2018a: 24).

Suriyeli sığınmacıların Türk toplumuna entegre olmalarını dışlayan yaklaşımların ihmal ettiği hususlardan biri, gettolaşma riskidir. Getto kentlerin ortak sosyal yaşamından ayrılmış ve ayrı mahallelerde yaşayan, kendilerine karşı kolektif bir önyargının yöneltildiği sosyal grupları ifade eden bir kavramdır (Phillipson, 2020: 359-360). Dolayısıyla Suriyeli sığınmacıların gettolaşma riski, onların kendi içlerine kapanarak kentlerin belli bölgelerinde, genellikle de çeperlerinde, toplaşıp kent yaşamını tehdit etme potansiyeline işaret etmektedir. ** Nitekim TEPAV (2019) tarafından İstanbul’da gerçekleştirilen bir araştırmanın bulguları böyle bir Suriyeli gettosunun oluşmakta olduğunu göstermektedir. Buna göre İstanbul’daki Suriyeli nüfus Fatih ilçesinin Akşemsettin, Aksaray, Ali Kuşçu ve Molla Gürani mahallelerinde; Sultangazi ilçesinde ise Zübeyde Hanım ve İsmetpaşa mahallelerinde kümelenmekte ve bu mahalleler gettolaşmanın tanımlayıcı özelliklerini yansıtmaktadır. Bu özellikler Suriyeli nüfusun adı geçen mahallelerde yoğunlaşması, mekânsal ayrışma göstermesi, kendi aralarında homojen ilişkilerin güçlü olması, Suriyelilerle Türkler arasında sosyal dışlamanın bulunmasıdır. Öyle ki araştırma bulgularına göre Fatih’te Ali Kuşçu mahallesindeki *Malta Çarşısı*, *Suriye Çarşısı* olarak; Akşemsettin mahallesindeki *Akşemsettin Caddesi Suriye Caddesi* olarak adlandırılmaktadır. Buralardaki işletmelerin çoğu Suriyelilere ait olup işletme sahipleri tabelalarında Arapça-Türkçe kullanımını düzenleyen ilgili yönetmeliklere uymamaktadır. Bölgede yerleşik Türklerin çoğu Beylikdüzü, Başakşehir, Esenyurt gibi ilçelere taşınmış olup kalanlar da Suriyelilerle bir arada yaşamaktan mutlu olmadıklarını belirtmişlerdir.

** Bauman getto kavramını “gerçek getto” ve “gönüllü getto” ayrımı üzerinden açıklar. Gönüllü gettolar gerçek gettodan kesin olarak ayrılırlar. Gerçek gettolar, içinde yaşayanların dışına çıkamayacağı yerler iken, gönüllü gettolarda dışardakilerin içeri girmesinin engellenmesi amaçlanır (2017: 123 vd.) Ancak bu makalede getto kavramıyla ilgili böyle bir ayrım gözetilmemiş olup entegrasyonun önünde engel oluşu dikkate alınmıştır.

Bu çerçevede, Suriyeli sığınmacıların vatandaşlığını entegrasyon sürecini dışlayan bir yaklaşımla ele almanın kabul edilemezliği ortadadır. Çünkü entegrasyon, göçmenleri vatandaş olmaya hazırlayan bir uyum sürecidir; ancak tek taraflı bir süreç değildir. Sürecin bir tarafında göç ettiği topluma uyum sağlaması beklenen göçmen, diğer tarafında onun toplumun aslî üyesi oluşunu kabul etmesi beklenen yerli halk vardır (Yıldız, 2017: 64). Buradan hareketle denilebilir ki, toplumsal uyum sağlanmadan göçmenlere vatandaşlık verilmesi toplumsal kabulü zorlaştırır, toplumsal gerilimi artırır, çatışma sürecini tetikler.

Entegrasyon sürecinde göçmen bireyin uyum sağlaması beklenen konular ülkelerin kendine özgü toplumsal koşullarına, beklentilerine göre değişebilmekte ise de yasal oturma süresine bağlı vatandaşlığın kazanılmasında genellikle sosyo-ekonomik entegrasyon sürecinin tamamlanmış olması beklenmektedir. Bu kapsamda yeterli düzeyde o ülkenin dilini bilmek, sosyal yardım almıyor olmak, düzenli gelire sahip olmak gibi ortak kriterlerin yanı sıra İspanya’da toplumuna entegre olmak ve İspanyol kültürü ve yasaları sınavını geçmek; Danimarka’da toplum ve Danimarka tarihi hakkında bilgi sahibi olmak, vatandaşlık ve tarih sınavını geçmek; Yunanistan’da siyasete aktif katılım sağlayabilecek durumda olmak, son 10 yıldır suça karışmamış olmak; Almanya’da yeterli bir konuta sahip olmak, entegrasyon kursu sertifikasını almış olmak, vatandaşlık testini geçmek; Fransa’da vergilerini düzenli ödüyor olmak ve Fransız kültürüne, toplumuna entegre olmak; İngiltere’de vatandaşlık testi olarak bilinen İngiltere’de Yaşam Testi’ni geçmek; Belçika’da sosyal ve ekonomik uyumu sağlamış olmak ve 400 saat mesleki eğitim almış olmak; Avusturya’da Avusturya’nın demokratik düzeni ve tarihi ile ikamet edilen eyalet hakkında temel bilgilere sahip olduğunu (sınavla) ispat etmek gibi uyum kriterlerini sağlamış olma şartı aranmaktadır (Yıldız, 2017: 47-48). Bu kriterlerden entegrasyon eğitimi ve sınavlarına örnek olmak üzere, Almanya’da uygulanan 33

soruluk vatandaşlık testi “demokratik toplumda yaşam”, “tarih”, “insan ve toplum” konularını içerirken iki yıllık süreyi kapsayan entegrasyon kursları 600 saatlik Almanca dersleri ile 60 saatlik Almanya tarihi, kültürü, çalışma hayatı, toplumsal hayatı ve yasalarını içermektedir (Yıldız, 2017: 53).

Entegrasyon süreçlerini ulus devletlerin bireyleri kendi varlıklarının devamlılığına katkı sağlamak üzere biçimlendirmesi gibi dar ve ideolojik bir bakış açısıyla değerlendirmemek gerekir. Çünkü Akıncı, Nergiz ve Gedik’in belirttikleri üzere (2015: 80) insanlar daha iyi standartta yaşamak, en azından mevcut standardını korumak istemekte, toplumda saygı görmeyi, düşük stres ortamında yaşamayı, karmaşadan uzaklaşmayı arzu etmektedirler. Ancak göç olgusu bu istek ve arzuların gerçekleşmesi sürecinde bir kesintiye neden olmaktadır. Göçmenler, yeni geldikleri ortamda bildikleri her şeyi yeniden öğrenmek ve tecrübe etmek zorunda kalırlar. İşte entegrasyon onların yabancıları oldukları toplumla bütünleşerek toplumun bir parçası olma süreçleridir. Göçmenler *yeniden sosyalleşme* diye adlandırılabilen bu süreci ne kadar başarılı bir şekilde atlatırlarsa göç ettikleri toplumun onları kabullenmesi o kadar hızlı ve kolay olacaktır (Adıgüzel, 2016: 155). Dolayısıyla göçmenlere vatandaşlık verilmesini, sağlıklı bir entegrasyon sürecinin son aşamasında en beklenen ve somut bir gereklilik olarak değerlendirmek gerekmektedir (Yıldız, 2017: 64). Ekonomik, kültürel ve mekânsal uyumun doğal sonucu olarak ortaya çıkan vatandaşlık, sosyolojik bir içerikle toplumsal aidiyetin, sürdürülebilir bir toplumsal kabulün sağlayıcısı olabilecektir.

5. SONUÇ

2010 tarihinde Tunus’ta başlayan “Arap Baharı” öncelikle Arap ülkelerini ve çevre ülkelerini, aynı zamanda dünyanın diğer ülkelerini etkilemiştir. İç savaş ve çatışmalardan kaçan milyonlarca insan başka ülkelere sığınmak ve göç etmek zorunda kalmıştır. Mısır, Tunus ve Libya’daki olaylar Türkiye’yi pek fazla

etkilemez iken Suriye’de meydana gelen olaylar fazlasıyla etkilemiştir. Suriye’de 2011 yılında başlayan olayların şiddeti gittikçe artmış ve bunun sonunda ülkedeki insanlar başka ülkelerde sığınmacı konumuna düşmüşlerdir. Bu anlamda Türkiye, Suriyelilerin en çok sığındığı ülkedir. Başlangıçta Türkiye’ye sığınanlar “misafir” olarak görülmüşse de iç savaşın uzaması ve halen devam etmekte oluşu nedeniyle “kalıcı” oldukları düşünölmeye başlanmış, Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesinden söz edilir olmuştur.

Türkiye’de sayıları dört milyona yaklaşan Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesi hem reddedilmesi hem de kabul edilmesi zor bir konudur. Bu zorluğun temel nedeni Suriyeli sığınmacılara vatandaşlık verilmesi durumunda bunun Türkiye’nin toplumsal yapısı üzerinde meydana getireceği etkilerdir. Çünkü Suriyeli sığınmacıların demografik özelliklerine bakıldığında kadın erkek oranı açısından dengesizlik olduğu, erkeklerin kadınlardan sayıca önemli ölçüde fazla olduğu göze çarpar. Bu durumun gerek kadın ve erkek bireyler gerekse Türk aile yapısı üzerindeki muhtemel etkileri dikkate alınmalıdır.

Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı nüfusun yarısından fazlasını çocuklar ve gençler oluşturmaktadır. Bu durum eğitim ve istihdam imkânlarının genişletilmesi zorunluluğuna işaret eder. Özellikle genç işsizliğin hiç de düşük olmadığı Türk toplumunun yeni işsizleri karşılayabilme kapasitesi ve sonuçları sorgulanmalıdır. Zira, vatandaş olarak çalışma hakkını kullanmayı, yani hukuki vatandaşlığını sosyolojik vatandaşlıkla örtüştürme isteğini daha güçlü bir şekilde dile getirme hakkını elde edecek olan bu kişilerin beklentilerinin karşılanamaması durumunda toplumu tehdit edecek gasp, hırsızlık, çeteleşme, fuhuş gibi suçların artma riski göz ardı edilmemelidir. Aynı zamanda eğitim çağında olan çocuk sığınmacılara Türkiye’de eğitim imkânı sunmanın malî güçlükleri vardır. Ayrıca Suriyeli kız ve oğlanların okullaşma oranları düşük olduğu gibi hem Türk toplumuna kıyasla hem de kendi içinde toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri

barındırmaktadır. Bugün eğitim imkânlarından yeterince faydalanamayan bu çocuk ve gençlerin yarının eğitimsiz ve işgücü piyasalarının talep etmediği niteliksiz kesimi oluşturacakları açıktır. Dolayısıyla Türkiye’de tabakalar arası eşitsizliğin daha da derinleşeceğini kestirebilmek zor değildir.

Diğer taraftan Suriyeli kadın sığınmacılarda doğurganlık hızının Türkiye ortalamasının iki katından fazla oluşu, yakın gelecekte Türkiye’nin demografik yapısını dönüştürecek bir potansiyel anlamına gelmektedir. Özellikle Suriyeli sığınmacıların yoğun olduğu illerde bugün dahi gözlemlenebilecek olan bu olgu, üzerinde durulmaya değer bir öneme sahiptir.

Suriyeli sığınmacıların vatandaşlığa kabul edilmesi konusunun entegrasyon süreçlerinden bağımsız olarak ele alındığı görülmektedir. İlgili bakanlığın sığınmacılara yönelik uyum politikaları entegrasyona dayanmamakta, süreç *“tarafkların gönüllü aktif katılımına dayalı harmanizasyon”* olarak ifade edilmektedir. Halbuki göçmenleri ve sığınmacıları vatandaşlığa kabul eden ülkelerin ekseriyeti öncelikle sığınmacıları entegrasyon eğitimine tabi tutmaktadır. Belirli bir entegrasyon eğitiminden geçmeyen sığınmacıların topluma uyum sağlayamayacağı bilinmektedir. Buradan hareketle entegrasyonu asimilasyon anlamına geldiği gerekçesiyle reddetmenin gerçekçi bir yaklaşım olmadığı düşünülebilir. Tam aksine entegrasyon göçmen ve sığınmacıların topluma uyumlarını kolaylaştırırken, kendi dil ve kültürlerini korumalarına da yarayan bir uyum stratejisi olarak belirir. Nitekim toplumsal uyumu engelleyen en önemli faktörün dil problemi olduğu pek çok araştırmada ortaya konulmuş bir gerçektir. O nedenle Suriyeli sığınmacılara entegrasyon eğitimi kapsamında Türk dilinin ve kültürünün belirli bir düzeyde öğretilmesi önem arz eder. Marshall’ın (2000) medeni, siyasi ve sosyal haklar temelinde açıkladığı sosyolojik vatandaşlık, vatandaşlı olunan ülkenin resmi dilinin yetkin kullanımıyla mümkün olabilecektir. Her ne kadar bu hakların vatandaşlık bağı ile ilişkilendirilmeksizin

insan hakkı olarak herkese verilmesi gerektiğini savunan yaklaşımlar (Bottomore, 2000; Bauman, 2019) insani değer olarak hoş çağrışımlar yapsa da bu yaklaşımların, sığınmacıların ülke sınırlarından geçirilmediği bazı Avrupa ülkeleri ve Arap ülkelerinin uygulamalarından hareketle toplumsal karşılık bulmadığı açıktır. Bu noktada Türk halkının Suriyeli sığınmacılara gösterdiği “ensar-muhacir” yaklaşımının değeri gözden kaçırılmamalıdır. *Yeniden sosyalleşme* (Adıgüzel, 2016) olarak görülmesi gereken entegrasyonun daha başından asimilasyonla ilişkilendirilerek dışlanması uyum süreçlerini ihmal etmek anlamına gelmektedir. Ancak toplumsal uyumsuzlukla başlayan sürecin toplumsal tepkiye neden olduğu, gerilim ve çatışmaları tetiklediği de bilinmelidir.

Sonuç olarak Suriyeli sığınmacılara verilmesi düşünülen vatandaşlık, toplumsal uyum süreçlerinin sonunda tabii olarak beklenen bir durum olmalıdır. Bu süreçleri ihmal eden yaklaşımlar doğrultusunda alınacak kararlar, telafisi zor sonuçlar doğurabilir. Kaldı ki Türkiye, ülkesine sığınan tüm insanlara vatandaşlık statüsü verse bile sığınmacı problemi devam edecektir. Çünkü asıl problem, sığınmacı olarak başka bir ülkenin vatandaşlığına geçmek isteyen insanların kendi ülkelerinde yaşama haklarını doğrudan ya da dolaylı olarak gasp eden uluslararası politiklardır. Ortadoğu'nun istikrarsız bir bölge haline gelmesine neden olan Yeni Dünya Düzeni ve benzeri yaklaşımlar, bu bölgedeki insanların yurtsuz kalmasına neden olmuştur. İnsan hakkı ihlallerinin aranması gereken öncelikli yer, küresel düzeyde sonuçlar yaratan bu politiklardır. Sığınmacıların insan hakları ihlallerini ortaya çıkaran bu politikalar sorunsallaştırılmadığı müddetçe, kalıcı çözümlerin geliştirilmesi pek mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdi, Z. (2016). Avrupa Birliği'nin Suriye Politikası. H.Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.) *Uluslararası Politikada Suriye Krizi içinde* (ss. 347-357). İstanbul: Beta Yayıncılık
- Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yay.
- Akıncı, B., Nergiz, A. ve Gedik, E. (2015). "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul." *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 58-83. <http://gam.gov.tr/files/sayi2-2.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.02.2021).
- Altaş, N.T. ve Şimşek, Ö. (2020). "Erzurum'daki Suriyeli Sığınmacıların Kentsel Entegrasyonu." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(4): 331-349. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1310700> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).
- Aslan, C. (2017). "Türkiye'nin Yeni 'Ötekileri': Suriyeliler." *Route Educational and Social Science Journal*. 4(8): 335-341. http://www.ressjournal.com/Makaleler/1643712732_26%20Cahit%20ASLAN.pdf (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- Bauman, Z. (2017). *Cemaatler*. Çev., Nurdan Soysal. İstanbul: Say Yayınları.
- Bauman, Z. (2019). *Kapımızdaki Yabancılar*. Çev., Emre Barca. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayram, Y. (2017). "Yerelde Öteki Olmak: Suriyeli Sığınmacıların Trabzon Yerel Gazetelerinde Söylemsel Temsili." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42): 1416-1430. https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt9/sayi42_pdf/6iksisat_kamu_i_sletme/bayram_yavuz.pdf (Erişim Tarihi: (28.01.2021).
- Bottomore, T. (2000). *Kırk Yıl Sonra Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar. Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar içinde* (ss. 83-134). Çev., Ayhan Kaya. Ankara: Gündoğan Yayınları.

- Çömez Polat, F. ve Kaya, E. (2017). "Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye’de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar." Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-dergi 1(1): 38-48. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/389770> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).
- Dilek, B.S. (2018). *Suriyeli Göçü*. Ankara: Kripto Yay.
- Duruel M. (2017a). "Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Suriyeli Yetim Yaşam Merkezleri: Hatay İli Örneği." PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 3(4): 150-160. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/454435> (Erişim Tarihi: 11.02.2021).
- Duruel, M. (2017b). "Suriyeli Sığınmacıların Türk Emek Piyasasına Etkileri Fırsatlar ve Tehditler." Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3(2): 207-222. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/792850> (Erişim Tarihi: 25.01.2021).
- Efecik, V. Türkiye Mültecilere Sınır Kapılarını Açtı. <https://www.sabah.com.tr/video/haber/son-dakika-turkiye-multecilere-sinir-kapilarini-acti-video> (Erişim Tarihi: 01.02.2021).
- Ekonomistler Platformu ve Aksoy Araştırma (2017). Suriyeli Gündem Araştırması, http://www.ekonomistler.org.tr/wp-content/uploads/2017/10/suriye_gundem_algi.pdf, (Erişim Tarihi, 17.02.2021).
- Erdoğan, M., Erdoğan, A., Yavcan, B. (2017). Elite Dialogue: Türkiye’deki Suriyeli Mülteci Akademisyen ve Üniversite Öğrencilerinin Durumu, Sorunları ve Beklentileri Araştırması-2017, <https://igamder.org/uploads/belgeler/ELITE-DIALOGUE-01102017-TR.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.02.2021).
- Erdoğan, M. M. (2018a). *Türkiye’deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Erdoğan, M. M. (2018b). *Suriyeliler Barometresi Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M.M. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler*. Ankara: Konrad Adenauer Stiftung Yayınları, <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/T%C3%BCrkiye%27deki+Suriyeliler.pdf/acaf9d37-7035-f37c-4982-c4b18f9b9c8e?version=1.0&t=1571303334464> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).
- Gök, N. (2019). "Suriye Krizinin Türkiye'ye Yansımaları (2011-2017)." Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 8, ss. 77-114. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/790528> (Erişim Tarihi: 02.02.2021).
- Güney, Ü. ve Konak, N. (2016). "Bolu'da Suriyeli ve Iraklı Sığınmacılar Vatandaşlık ve Kaynak Dağılımı Temelinde Öteki Algısı." Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 4(2): 113-133, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/222980> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).
- İlgazi, A. (2019). "Suriyeli Sığınmacıların Emek Piyasasına Etkileri: Gaziantep ve Şanlıurfa Örneği." Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi, 3(4): 93-123. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/817839> (Erişim Tarihi: 11.02.2021).
- Kaya, M. (2020). "Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Gruplara Yönelik Şiddet." Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi, 4(5): 231-243. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tihek/issue/59385/852585> (Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Kiremit, R.F., Akpınar, Ü. ve Tüfekçi Akcan, A: (2018). "Suriyeli Öğrencilerin Okula Uyumları Hakkında Öğretmen Görüşleri." Kastamonu Eğitim

- Dergisi, 26(6): 2139-2149. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/480383> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev., Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marshall, T. H. (2000). *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar. Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar içinde* (ss.15-82). Çev., Ayhan Kaya. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Özdemir, E. (2018). "Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Algıları." *Savunma Bilimleri Dergisi*, 16(1): 116-136. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/khosbd/issue/36114/405253> (Erişim Tarihi: 16.01.2021).
- Phillipson, C. (2021). *Getto. Sosyoloji Sözlüğü içinde* (ss.359-360). Çev., Talha Can İşsevenler. (Ed. Bryan S. Turner). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Sancaktar, C. (2016). "Arap Baharı'nın Dış Faktörleri. H.Çomak, C. Sancaktar ve Z. Yıldırım (Ed.) *Uluslararası Politikada Suriye Krizi içinde* (ss. 119-135). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Songur, H. Ve Sirtkaya, F. (2018). *Türk Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Osmanlı'dan Cumhuriyete Göç Olgusu. 21. Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler Bir Türkiye Perspektifi içinde* (ss.1-35). Ed. Hasan Hüseyin Aygül ve Erdal Eke. Ankara: Nobel Yay.
- Soyhanoğlu, S. (2018). "Suriyeli Sığınmacıların Gözünden Türkiye'de Yaşam: Ankara Örneği." *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 228-245. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/625451> (Erişim Tarihi: 12.02.2021).
- TEPAV (2019). İstanbul'da Suriyeliler ve Savaş Sonrası Suriye Gettoları Final Raporu. https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2019/haberler/tepav_istanbulda_suriyeliler_ve_savas_sonrasi_suriye_gettolari.pdf, (Erişim Tarihi: 15.02.2021).

- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2015). *2013 Türkiye Göç Raporu*, Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 32. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2013_yillik_goc_raporu.pdf (Erişim Tarihi: 08.02.2021).
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017). *2016 Türkiye Göç Raporu*, Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 40. https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yillik_goc_raporu_haziran.pdf (Erişim Tarihi: 09.02.2021).
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021). *Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler*, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 10.02.2021).
- Yazıcıoğlu, Y. (03.07.2016). *Erdoğan'ın Sözleri Suriyelilere Vatandaşlık Tartışması Başlattı*. <https://www.amerikaninsesi.com/a/erdoganin-sozleri-suriyelilere-vatandaslik-tartismasi-baslatti/3402171.html> (Erişim Tarihi: 03.02.2021).
- (27.03.2020). Göçmenlerin Umutlarını Corona Vurdu! Şimdi de Karantina. <https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/gocmenlerin-umutlarini-corona-vurdu-simdi-de-karantina> (Erişim Tarihi: 03.02.2021)
- (07.10.2014). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bizler Ensar, Sizler Muhacir. <https://www.haber7.com/ic-politika/haber/1208342-cumhurbaskani-erdogan-bizler-ensar-sizler-muhacir> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).
-(28.09.2019). Suriye’de Güvenli Bölge planları Ne Kadar Gerçekçi? <https://www.dw.com/tr/suriyede-g%C3%BCvenli-b%C3%B6lge-planlar%C4%B1-ne-kadar-ger%C3%A7ek%C3%A7i/a-50625205> (Erişim Tarihi: 19.02.2021).
-(29.07.2019). Suriye’de ‘Güvenli Bölge’: Türkiye Ne İstiyor, ABD Neden Sıcak Bakmıyor? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49134096> (Erişim Tarihi: 19.02.2021).

- Turner, B.S. (2001). *Statü*. Çev., Kemal İnal. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Tunç, A.Ş. (2015). "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme." *TESAM Akademi Dergisi*, 2(2): 29-63. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/138008> (Erişim Tarihi: 19.01.2021).
- Ünal, S. (2014). "Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: 'Öteki' Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi." *Zeitschrift für die Welt der Türken* 6(3): 65-89. <https://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/view/643/643> (Erişim Tarihi: 27.01.2021).
- Yıldırım, S., İslamoğlu, E., İyem, C. (2017). "Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma." *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 19(2): 107-126. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/453989> (Erişim Tarihi: 18.01.2021).
- Yıldız, A. (2017). "Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık." *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 36-67. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/658484>, (Erişim Tarihi: 11.02.2021).
- Yıldız, İ. (2018). *Türkiye'ye Uluslararası Göçler ve Türkiye'nin Göç Politikası*. Ankara: Kırmızı Çatı Yay.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Turkey many times throughout its history has been exposed to massive migration. The recent wave of migration flows to Turkey have emerged due to the war in Syria. From 2011 until today our Syrian neighbors migrated to Turkey. Initially, the Turkish people accepted them as “guests”. Because they thought that when the war was over, the Syrian refugees would return to the country. But the war is not over, and today lives close to four million Syrian refugees in Turkey. Thus, Turkey has become a country hosting the most refugees in the world. Very few of the refugees live in camps. Almost all of them are scattered all over Turkey. Now Syrian refugees in Turkey “permanent” are thought to be. The majority of Syrian refugees in Turkey want to stay as citizens in Turkey. But it cannot be said that the Turkish people think the same thing. Moreover, since 2016 it has been talked about Turkish citizenship to Syrian refugees. However, it is not correct to give citizenship to refugees without ensuring their social adaptation and social acceptance of the Turkish people. In fact, these issues are not discussed enough in Turkey. The purpose of this study is to have such a discussion. The main arguments of the debate are the necessity of social cohesion for citizenship and the granting of citizenship to Syrian refugees will increase social inequality in Turkey.

This study was carried out at a theoretical debate about granting citizenship to Syrian refugees in Turkey. Statistical data reflecting the demographic characteristics of the Syrian refugees were used in the discussion. Thus, it has been tried to explain whether the “sociological citizenship” used by Marshall for the first time is possible for refugees and the relation of the issue with social inequalities.

Discussion

Literature about the Syrian refugees in Turkey are usually focused on their problems and expectations. However, the phenomenon of immigration is not one-sided. Migration is a two-way process that affects both the immigrant and the people in the society he or she migrated to. Therefore, there is a need for studies to reveal the views and expectations of the Turkish people about Syrian refugees. Because the expectations of the refugees and the Turkish people on this issue are not the same.

The limited number of studies show that the vast majority of Syrian refugees no longer want to return to their home country. However, the Turkish people hoped that they were “guests” and that they would return to their country

when the war was over. For this reason, they endured Syrian refugees, albeit hard. However, today it is talked about granting citizenship to Syrian refugees. Granting citizenship to Syrian refugees has become one of Turkey's new tension areas.

Today about four million Syrian refugees live in Turkey. 60,84% of these refugees are under the age of 25. However, the net attendance ratios for girls aged 6-13 is 95% in Turkey while 78% in Syria; the net attendance ratios for boys aged 6-13 is 74% in Syria while 94% in Turkey. This is a very important difference. Likewise, the net attendance ratios for girls aged 14-17 is 95% in Turkey while 17% in Syria; the net attendance ratios for boys aged 14-17 is 78% in Turkey while 12% in Syria. These ratios indicate that social inequalities related to access to education in Turkey and Syria is so high. At the same time, these ratios show that gender inequality in education in Turkey and Syria is too high. These educational inequalities also apply to adult women and men. Educational inequality causes income inequality. As a matter of fact, only 38.7% of the Syrian refugees work. However, as their education level is low, they usually work off the record. For this reason, unqualified labor is faced with the problem of unemployment in Turkey. This is why when considering all these circumstances, granting citizenship to Syrian refugees in Turkey will further increase social inequalities.

The proportion of Syrian refugees in the total population of some provinces is quite high; these ratios are 26,64% in Hatay, 21,73% in Gaziantep and 20,34% in Şanlıurfa. In fact, 73,70% of those living in Kilis are Syrians. On the other hand, the fertility rate of women aged 15-49 years is 2.3 in Turkey, this ratio is 5.3 for Syrian women. This means demographic structure of Turkey will change over 10-15 years. The high level of social inequalities makes it difficult for Syrians to integrate into Turkish society. As a matter of fact, researches show that Syrian ghettos were formed in Fatih district of Istanbul. The Syrian population lives in these ghettos and they have strong homogeneous relations. In addition, they are spatially segregated and there is social exclusion between Syrians and Turks. Most of the Turkish population had to settle in other neighborhoods. Some streets are referred to by names such as "Syria Street" "Syrian Avenue", not with their real names.

Result

In this context, is it really a right idea to give citizenship to Syrian refugees? It is not possible to give an affirmative answer to this question because for asylum seekers to become a sociological citizenship, not only a legal status, asylum seekers need to adapt to society. Social acceptance takes place if social

cohesion is achieved. Dissonance causes social reaction, social reaction causes social tension, and social tension causes social conflict. However, people want to live in a tension-free society. People want to increase their standards of living, but they do not want their standards of living to decrease. They desire to be respected in society and want to live away from stress. No society wants its standard of living to decrease. Syrian refugees need to learn about them. This is a re-socialization process. Courses and seminars should be organized for this. Their education and income levels should be improved. The lifestyle of the Syrian refugees should not disturb other individuals in the society. It takes a long time for asylum seekers to integrate into society. Citizenship can be considered after the Turkish people's acceptance of them increases.

TÜRKİYE’DE TURİZM GELİRİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ÖNEM DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

*İlkay ALTINDAĞ** *Özlem AKAY***

Öz

Turizm, karmaşık sosyal, ekonomik ve fiziksel etkisiyle uluslararası bir fenomen haline gelen ve uluslararası pazarda en büyük ve en hızlı büyüyen endüstrilerden biridir. Oldukça rekabetçi bir sektör olan turizm, günümüzde arz odaklı olmak yerine talep odaklı bir piyasa olarak ele alınmaktadır. Türkiye, tarihi zenginlikleri ve doğal güzellikleri ile turistlerin sıklıkla tercih ettiği ender turizm merkezleri arasında yer almaktadır. Bu durum sayesinde Türkiye’deki turizm sektörü, ülke ekonomisine oldukça önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çalışmada Türkiye’nin turizm gelirine etki eden değişkenlerin önem düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’nin 2001-2019 yılları arasındaki turizm gelirinin belirleyicileri olarak, ziyaretçi sayısı, dolar kuru, acente sayısı ve yatak sayısı değişkenleri ele alınmıştır. Çalışmada analiz yöntemi olarak Yapay Sınır Ağları (YSA) ve Path Analizi kullanılmıştır

Anahtar Kelimeler: *Turizm Geliri, Yapay Sınır Ağları, Path Analizi*

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, ialtindag@erbakan.edu.tr, Konya/Türkiye.

** Arş.Gör.Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, oakay@cu.edu.tr, Adana/Türkiye.

DETERMINING THE IMPORTANCE LEVELS OF FACTORS AFFECTING TOURISM INCOME IN TURKEY

Abstract

Tourism is one of the largest and fastest growing industries in the international market, which has become an international phenomenon with its complex social, economic and physical impact. Tourism, which is a highly competitive sector, is today considered as a demand-oriented market rather than supply-oriented. Turkey, with its historical riches and natural beauty, is among the rare tourist centers that tourists often prefer. In this way, the tourism sector in Turkey, provides a very significant contribution to the national economy. In this study, it was aimed to determine the importance levels of variables affecting Turkey's tourism income. For this purpose, the number of visitors, dollar rate, number of agents and number of beds were considered as the determining variables of Turkey's tourism income between 2001 and 2019. Artificial Neural Networks (ANN) and Path Analysis were used as analysis methods in the study.

Keywords: *Tourism Income, Artificial Neural Networks, Path Analysis.*

1. GİRİŞ

Turizm, çok geniş, canlı, dinamik ve büyüme odaklı bir endüstridir. Turizm endüstrisi, insanların eğlence, sosyal veya ticari amaçlarla yurt içinde veya yurt dışında başka yerlere seyahat ederken ihtiyaç duydukları tüm iş faaliyetlerinin bütünüdür.

Turistler modern anlamıyla benzer bir motivasyona sahip olan gezginler, 1600'lerden beri bu tür faaliyetlerde bulunsalar da "turist" kelimesinin kullanımı ilk olarak 1800'lü yıllarda kayıtlara geçmiştir. Bununla birlikte turizm, modern haliyle, yakın geçmişteki sosyoekonomik dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Bunghez, 2016: 1-2).

Turizm karmaşık bir olgudur. Kısmen veya tamamen ve doğrudan veya dolaylı olarak turizmle ilgilenen paydaşların bir karışımından oluşan, misafirler ile bir barınma yeri arasındaki geçici bir etkileşimdir. Başarılı bir turizm destinasyonu için hayati önem taşıyan hizmetler, altyapı, bilgi ve birincil ve ikincil turizm ürünleri sağlayan çok çeşitli kamu, özel ve hibrit taraflar turizmde yer almaktadır. Yine de turist, destinasyonu entegre bir varlık olarak algılamakta, deneyimlemekte ve tüketmektedir (Zee ve Vanneste, 2015: 47).

Günümüzde turizm işletmesi, dünyanın en hızlı büyüyen sektörlerinden biridir ve dünyadaki ekonomik faaliyetin yaklaşık % 10'unu temsil etmektedir (Radovanov ve vd., 2020: 1). Pek çok ülkede turizm, GSYİH'nın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve işgücünün önemli bir bölümünü istihdam etmektedir. Ayrıca turizmden elde edilen uluslararası gelirler de cari açığın finansmanına önemli katkı sağlamaktadır. Bölgesel düzeyde, turizm işsizlik sorununu çözmeye yardımcı olabilir ve rekabet avantajlarını kaybeden faaliyetlerin yerini alabilir (özellikle tarım sektöründe). Üstelik turizm sektörünün ulaşım, ticaret, inşaat, konaklama, yiyecek / içecek endüstrileri ve diğer hizmetler gibi birçok ekonomik faaliyet üzerinde yayılma etkileri (doğrudan ve dolaylı) vardır (Proença & Soukiazis, 2008: 791-792). Bu nedenle, turistik bölgelere, özellikle turizm binalarına yatırım, büyük kazanç potansiyeline sahiptir (Zhou ve vd., 2017: 1973).

Turizm geliştirme stratejileri, turizm altyapısının kendisine yatırım yapılmasını gerektirir. Yani iyi yol ve ulaşım koşulları, güvenli suya erişim, kanun ve düzenin kontrolü, eğitilmiş ve motive edilmiş iş gücünün sağlanması, verimli bankacılık tesislerinin mevcudiyeti vb. tüm bu fiziksel ve sosyal altyapı faktörleri ve işletmeye yönelik sürdürülebilirlik yaklaşımları, gelişmekte olan bir ülkenin bütünsel turizm geliştirme stratejisinin bir parçası olmalıdır (Saner, Yiu ve Filadoro, 2019: 230). Örneğin taşımacılık sektörünün önemli ölçüde gelişmesi

turizme olan talebin artmasına neden olmaktadır. Tüketiciler daha hızlı ve daha ucuz olan ve daha fazla varış noktası seçeneklerine olanak tanıyan daha fazla ulaşım aracına sahiptirler. Seyahat ve turizm sektörlerine olan bu eğilim ile firmalar, taleplerini etkin bir şekilde tahmin edip kaynakları makul bir şekilde tahsis ederlerse, daha fazla müşteri çekerek gelirlerini artırma şansına sahip olacaklardır (Martins, Gan ve Ferreira-Lopes, 2017: 249).

İnsan uygarlığının doğduğu yerin merkezinde olan Türkiye, coğrafi konumundan dolayı turistlerin önemli rotalarından birisidir. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye’de turizm, büyük oranda Ege-Akdeniz sahillerindeki tatil beldelerine ve tarihi bakımından zengin yerlere odaklanmış durumdadır. Türkiye aynı zamanda kültür, spa ve sağlık hizmetleri açısından dikkat çeken bir turizm merkezidir. Bu sebeple Türkiye’de turizm, ülke ekonomisi için oldukça önemli bir sektördür. Türkiye’deki son 19 yıllık turizme ait gelir, gider, ortalama harcama, ortalama geceleme sayısı ve turizmin GSYİH’deki payının yıllara göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de 2001-2019 Yılları Arasındaki Bazı Turizm Verileri

Yıl	Turizm geliri (000 \$)	Kişi başı ortalama harcama (\$)	Ortalama geceleme sayısı	GSYİH İÇİNDEKİ PAYI (%)	Turizm Gideri (Milyon \$)
2001	10 450 728	777	-	5,3	-
2002	12 420 519	816	-	5,2	-
2003	13 854 866	850	11,1	4,4	2 425
2004	17 076 607	843	10,7	4,2	2 954
2005	20 322 111	842	10,4	4,1	3 395
2006	18 593 951	803	12,0	3,4	3 271
2007	20 942 500	770	11,3	3,1	4 043
2008	25 415 067	820	11,0	3,3	4 266
2009	25 064 482	783	11,2	3,9	5 090
2010	24 930 997	755	10,8	3,2	5 875
2011	28 115 692	778	11,0	3,4	5 531
2012	29 007 003	795	10,8	3,3	4 593
2013	32 308 991	824	10,2	3,4	5 254
2014	34 305 903	828	10,0	3,7	5 470
2015	31 464 777	756	10,1	3,7	5 698
2016	22 107 440	705	11,4	2,6	5 050
2017	26 283 656	681	10,9	3,1	5 137
2018	29 512 926	647	9,9	3,8	4 896
2019	34 520 332	666	9,9	4,6	4 404

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı: 2020

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye’ye gelen turistlerin ülke ekonomisine önemli düzeyde döviz katkısı sağladığı görülmektedir. Türkiye turizmi son yıllarda yabancı ziyaretçi çekme açısından önemli büyüme kaydederek dünyanın ilk 10 ülkesi arasına girmeyi başarmıştır. 2018 ve 2019 yılı Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verileri dikkate alındığında uluslararası gelen turist sıralaması açısından Türkiye, Dünya 6'ncısı konumundadır (Tablo 2).

Tablo 2. 2018-2019 Yıllarında Ülkelere Göre Uluslararası Gelen Turist Sayısı

Sıra		Ülke	Uluslararası Gelen Turist Sayısı (Milyon)		Değişim (Milyon)
2019	2018		2018	2019	2019/2018
1	1	Fransa	89,4	90,2	+0,8
2	2	İspanya	82,8	83,7	+0,9
3	3	ABD	79,7	79,3	-0,4
4	4	Çin	62,9	65,7	+2,8
5	5	İtalya	61,6	64,5	+2,9
6	6	Türkiye	45,8	51,2	+5,4
7	7	Meksika	41,3	45	+3,7
8	10	Tayland	38,2	39,8	+1,6
9	8	Almanya	38,9	39,6	+0,7
10	9	İngiltere	38,7	39,4	+0,7

Kaynak: Dünya Turizm Örgütü (UNWTO, World Tourism Barometer, 2020,s. 6)

Tablo 2'den 2018-2019 yılları için uluslararası gelen turist sayıları kıyaslandığında, ziyaretçi sayısını en fazla arttıran ülkenin +5,4 milyon ziyaretçi ile Türkiye olduğu görülmektedir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2023 yılı turizm stratejisine göre Türkiye'nin turist sayısı ve turizm geliri açısından ilk beş ülke arasında olması ve bir dünya markası haline gelmesi hedeflenmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007: 3). Turizmden sağlanan gelir Türkiye ekonomisi için büyük önem arz etmektedir

1.1. Literatür Taraması

Turizm konusu ile ilgili literatür incelendiğinde, konu hakkında pek çok çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda turist sayısı değişkenini bağımlı değişken olarak ele alınmış ve turizm talebini etkileyen faktörler araştırılmıştır. İşletmeler için alınan idari kararların daha başarılı olabilmesinde turizm talebinin doğru tahmin edilmesi önemlidir. Bununla birlikte hükümetlerin de ulusal düzeyde toplam uluslararası gelen ve giden turist sayısı/harcamalarıyla

yakından ilgilenmeleri nedeniyle de turizm talep analizi oldukça önem arz etmektedir. Konu ile ilgili benzer çalışmaların özetleri aşağıda verilmiştir.

Çımat ve Bahar (2003) çalışmalarında, turizmin temel ekonomik büyüklükler açısından durumunu, Türkiye ekonomisi içindeki yerini, gelişimini ve önemini incelemişlerdir. Elde edilen veriler; turizmin 1980 yılından itibaren büyük bir gelişme kaydettiğini göstermişlerdir. Bu durum Türk ekonomisine katkı sağlayan en önemli sektörlerinden birinin turizm sektörü olduğunu göstermektedir.

Aktaş (2005) çalışmasında, ülke ekonomileri açısından turizmin önemini incelemiş ve turizm gelirin e etki eden en önemli değişkenleri tespit etmiştir. Elde edilen zaman serisi verileri için durağanlık sorunu hata terimleri ile bağımsız değişkenler arasında ilişki olup olmadığı ve değişen varyanslılık durumları incelenmiştir.

Karagöz (2008) çalışmasında, çekim modeli yaklaşımı kullanarak Türkiye’nin ülkeler açısından turizm potansiyelini ve Türkiye’ye gelen turist sayısını etkileyen talep-yanlı faktörleri incelemiştir. Analiz sonuçlarından, ülkelerin ekonomik büyüklük, komşuluk, kültürel/tarihsel bağlantı ve uzaklık gibi özelliklerinin Türkiye’ye gelen turist sayısı üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Çeken ve vd. (2008) çalışmalarında sosyal, ekonomik, psikolojik, yasal ve politik faktörlerin turizm talebi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Uluslararası ve bölgeler arası turist hareketlerine ve turizmin küresel ekonomi içindeki yerine değinmişlerdir. Turizme açılan yeni bölgelerin durumunun analizini, uluslararası turizmin gelişme eğilimlerini ve uluslararası turizmin geleceğine yönelik sorunlarını ele almışlardır.

Kızılgöl ve Erbaykal (2008) çalışmalarında Toda-Yamamoto yöntemiyle Türkiye’nin turizm gelirleri ile ekonomik büyümesi arasındaki nedensellik

ilişkisini araştırmışlardır. 1992:01–2006:02 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak elde edilen sonuçlara göre, ekonomik büyümeden turizm gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

Aydın ve vd. (2015) çalışmalarında, 1996(1)-2013(4) dönemi için Türkiye açısından uluslararası turizm talebini etkileyen ekonomik faktörleri araştırmışlardır. Çalışmada, turizm talebinin belirleyicileri için fiyatlar, milli gelir, döviz kurları ve taşıma maliyetleri temel değişkenleri esas alınarak panel veri analizi yapılmıştır. Döviz kurları ile turizm talebi arasında pozitif ve güçlü, turizm fiyatları ve seyahat maliyetleri ile turizm talebi arasında beklendiği gibi negatif ve güçlü ilişki tespit edilmiştir.

Şen ve Sit (2015) çalışmalarında, reel döviz kurunun turizm gelirleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada 2000-2012 yılları arası aylık verileri için Frekans Dağılımı, Toda-Yamamoto ve Bootstrap tabanlı Toda-Yamamoto nedensellik testleri ve birim kök testleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlardan, reel döviz kurunun Türkiye'nin turizm gelirlerini etkilediği ve turizm gelirlerinin de reel döviz kurunu etkilediği tespit edilmiştir.

Selim ve Eryiğit (2016) çalışmalarında, 2005-2011 dönemi için Türkiye'ye ve 27 AB üyesi ülkelere ait turist sayısı, ülkenin Akdeniz'e kıyısının olup olmaması, turizm harcaması, internet kullanıcıları sayısı, ve ihracat geliri değişkenlerinin turizm gelirlerine olan etkisini panel veri kullanarak incelemişlerdir. Analiz sonuçları, ele alınan değişkenlerin turizm geliri üzerindeki etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğunu göstermiştir.

Yıldırım ve vd. (2017) çalışmalarında, Türkiye'de enflasyon ve turizm gelirleri ilişkisini belirlemek amacıyla 2005-2015 yılları arasındaki verileri incelemişlerdir. Turizm gelirlerine ve TÜFE'ye ait aylık veriler Merkez Bankası ve TÜİK'ten alınmıştır. Çalışmada, yapılan arttırılmış Dickey-Fuller testi ile serilerin durağan

olmadığı anlaşılmıştır. Seriler durağanlaştırıldıktan sonra vektör hata düzeltme modeli, Johansen eş bütünleşme testi ve Wald testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular, turizm gelirleri ile enflasyon arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ancak kısa dönemde değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını göstermiştir. Johansen eş bütünleşme testi sonucu enflasyonun turizm gelirlerini negatif olarak etkilediğini göstermiştir.

Gündüz (2018) çalışmasında farklı sosyal ve kültürel yapıya sahip komşu iki ilçede ikamet eden yerel halkların ilçelerindeki turizmin gelişmesine karşı algılarının ve beklentilerinin karşılaştırmasını yapmıştır. Çalışmada, Türkiye’de turizmin gelişmesi adına yaptıklarıyla diğer illerden pozitif anlamda ayrılan Adana ilinin turizm potansiyeli yüksek ve Akdeniz’e kıyısı olan Yumurtalık ve Karataş ilçeleri çalışmanın alanı olarak belirlenmiştir. Bu iki farklı ilçede yaşayıp aynı öğrenim düzeyine sahip, aynı ekonomik düzeyde olan veya aynı yaş grubunda yer alan kişilerin turizme karşı algılarının buldukları ilçenin sosyal ve kültürel yapısı ile ilişkili olup olmadığı araştırılmıştır.

Gündüz ve ark. (2019) çalışmalarında Türkiye’ye yönelik sağlık turizmi akımını etkileyen faktörleri çekim modeli ile açıklamışlardır. Çalışmada 2014 yılında Türkiye’de sağlık hizmeti alan turistlere ve geldikleri ülkelere ait yatay kesit verileri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, sağlık turistlerinin kendi ülkelerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değerlerinin Türkiye’nin sağlık turizmi potansiyeli ile pozitif yönde ilişkili olduğu, kişi başına düşen gelirleri ve Türkiye’ye olan uzaklıklarının ise turizm potansiyeli ile negatif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, turistlerin kendi ülkelerinin Müslüman ülkeler arasında olmasının sağlık turizmi potansiyeli üzerinde negatif yönde etkisi bulunurken, Avrupa ülkesi olmasının ve Türkiye’nin vize uygulamadığı ülkeler arasında olmasının ise pozitif yönde etkisi bulunmuştur.

Hepkorucu ve Doğan (2019) çalışmalarında, 2014-2018 yılları aralığında, aylık verileri kullanarak turizm gelirlerinin mevsimsel birim kök yapısını incelemişlerdir. Franses ve Hobjin (1997) tarafından bulunan kritik değerler analiz sonuçları ile karşılaştırmışlardır. 3/6/12 aylık ve seçilen tüm dönem (sıfır frekans) itibarı ile verinin durağan olmadığını göstermişlerdir. Böylece turizm sektöründe oluşan şokların etkisinin zamanla azalmadığını ve sistemde kalıcı etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bayraktutan ve Solmaz (2020), turizm sektöründe talebi etkileyen faktörleri belirlemek için 2008Ç1-2018Ç3 dönemi verilerini kullanarak 69 ülkeden Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı ile TÜFE düzeyi, döviz kuru, bir önceki döneme ait turist sayısı, kaynak ve hedef ülke arası uzaklık ve kaynak ve hedef ülke (Türkiye) GSYİH düzeyi arasındaki ilişkinin yönünü ve şiddetini panel çekim modeli ile incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, TÜFE ve ülkeler arası uzaklık Türkiye'ye yönelik turizm akımlarını olumsuz, Türkiye'nin ve kaynak ülkenin GSYİH düzeyi, bir önceki dönem ziyaretçi sayısı ve döviz kuru ve turizm akımlarını olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Hedef ülkenin GSYİH düzeyi ve TÜFE, turizm talebini en belirgin şekilde etkileyen değişkenler olarak belirlenmiştir.

Kırca ve vd. (2020) çalışmalarında 1995-2017 dönemi için Türkiye'de uluslararası turizm talebi ile kişi başına reel gayri safi yurtiçi hasıla arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri ile incelemişlerdir. Johansen eşbütünleşme testi sonuçları değişkenler arasında anlamlı uzun dönemli ilişkilerin olmadığını, Granger nedensellik test sonuçları ise kısa dönemde uluslararası turizm talebinden iktisadi büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin turizm gelirine etki eden değişkenlerin önem düzeylerini belirlemektir. Bu amaçla Türkiye'nin 2001-2019 yılları arasındaki

turizm gelirinin belirleyici faktörleri olarak, ziyaretçi sayısı, dolar kuru, acente sayısı ve yatak sayısı değişkenlerinden yararlanılmıştır. Araştırmada Yapay Sinir Ağları (YSA) ve path analizi yöntemleri kullanılmıştır. Her iki yöntemden elde edilen MAPE (Mutlak Hata Oranları Ortalaması), MAE (Ortalama Mutlak Hata) MSE (Hata Kareleri Ortalaması), RMSE (Hata Kareleri Ortalamasının Karekökü) ve R^2 değerlerinin karşılaştırmaları yapılmıştır.

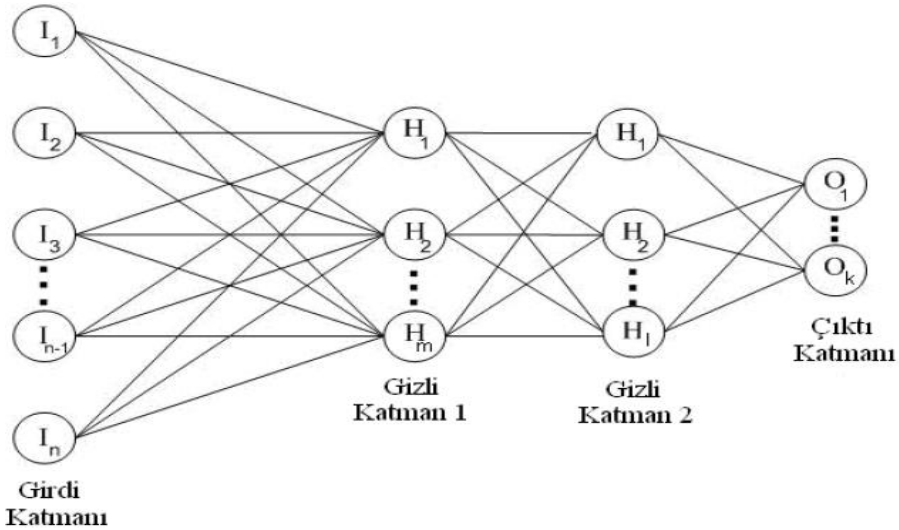
2. YÖNTEM

Bu çalışmada Yapay Sinir Ağları ve Path Analizi yöntemleri kullanılmıştır.

2.1. Yapay Sinir Ağları

Yapay Sinir Ağları (YSA) insan beyninden esinlenerek geliştirilmiştir. YSA, ağırlıklı bağlantılar aracılığı ile birbirine bağlanan işlem elemanlarından oluşan paralel ve dağıtılmış bilgi işleme yapılarıdır (Uğur ve Kınacı, 2006: 345). Temel çalışma prensibi beyindeki sinir ağlarına benzer. İnsanlar gibi tecrübeler yaşayarak öğrenir ve bu öğretileri karar vermede kullanır (Tektaş ve Karataş, 2004: 338). YSA herhangi bir olay karşısında girdi ile çıktılar arasındaki ilişkiyi mevcut örneklerle uygulayarak genellemeler yapar. Önceki girdilerden çağırışım yaparak daha önce rastlanılmamış problemi çözmeye çalışır (Karaatlı ve vd., 2005: 41).

YSA'nın yapısını, yapay sinir hücresi yani nöron, bağlantılar ve öğrenme algoritması oluşturur. YSA'nın temel işlem elemanı nörondur. Birbirleriyle bağlantılar aracılığıyla bir araya gelen nöronlar YSA'yı oluştururlar (Şekil 1.). Ağ içerisinde bulunan nöronlar, probleme etki eden faktörlere göre bir ya da daha fazla girdi alırlar ve problemde beklenen sonuç sayısı kadar çıktı verirler. Genel bir YSA sisteminde katmanlar, aynı doğrultu üzerinde yer alan nöronlar tarafından oluşur (Çuhadar ve Kayacan, 2005: 26).

Şekil 1. Girdi, 2-Gizli ve 1-Çıktı Katmanından Oluşan Yapay Sinir Ağı

(Kaynak: Kutlu ve Badur, 2009: 29)

İki katmandan oluşan girdi katmanı probleme etki eden parametrelerden oluşur ve dışarıdan gelen verilerin yapay sinir ağına alınmasını sağlar. Parametre sayısına göre girdi katmanındaki nöron sayısı şekillenir. Çıktı katmanı son katmandır ve bilgilerin dışarıya iletilmesini sağlar. Girdi katmanı ile çıktı katmanı arasında bulunan modeldeki diğer katmanlar ise gizli katmandır. Gizli katmanda yer alan nöronların dış ortamla herhangi bir bağlantısı bulunmamaktadır. Girdi katmanından aldıkları sinyalleri çıktı katmanına iletirler (Çuhadar ve vd., 2009: 103).

Ağ üzerinde yer alan her birim, alt düzeyden gelen girdi değerlerini alır ve ağırlıklı toplamları hesaplar. Başlangıçta, ağırlıklar rastgele şekilde belirlenerek sistemin başlangıç noktasında kilitlemesi önlenir. Girdi verileri, bağlantı ağırlıkları ile çarpılarak ağ üzerinde ilerler. İlk gizli katmanda toplanan çarpım sonuçları, sonuç aktivasyon fonksiyonundan (genellikle, 0-1 aralığında çıktı sonuçları veren, sigmoid fonksiyonu tercih edilir) geçirilir. Sinyaller gizli

katmanlarda olduğu gibi çıktı katmanına da iletilerek süreç tamamlanır (Budak ve Erpolat, 2012: 26).

Problemin çözüm yönteminin bilindiği geleneksel yöntemlerden farklı olan YSA yaklaşımı problemi modellemeye çalışmaz bunun yerine veriden ve oluşan hatalardan sürekli bir öğrenim sağlar. Öğrendikçe ağırlıkları uyarlar ve performansını optimal düzeye çıkarmaya çalışır. Ağın gücü, birimleri bağlayan ağırlıkların uyarlanabilen yapısından, birimler arasındaki çok sayıda bağın görevi paylaşmasından ve birçok işlemin paralel yapılabilmesinden kaynaklanmaktadır (Tektaş ve Karataş, 2004: 339).

YSA’nın doğrusal bir model olmaması ve algoritmalar ile eğitilebilmesi nedeniyle problemin çözümünde oldukça başarılıdır. Bunun yanısıra, klasik istatistiksel modelleme yöntemlerinden farklı olarak analizden önce sağlanması gereken varsayımlar içermez. Verilerde bilgi kaybı yaşanmaz ve deneme yanılma yoluyla uyarlanabilen modellerdir (Gonzalez, 2007: 27; Kaastra ve Boyd, 1996: 225; Akcan ve Kartal, 2011: 32). Geleneksel yöntemler, eksik ve/veya aşırı sapma içeren veriler için yanlış sonuçların elde edilmesi riski nedeniyle uygun değildir. Verilere bağlı olmayan YSA yaklaşımı ise, eksik, kısmen hatalı veya aşırı sapmalı verileri değerlendirebilir. Ayrıca karmaşık ilişkileri öğrenip, genelleyerek daha doğru sonuçlar elde edebilirler (Özalp ve Anagün, 2003: 30; Güngör ve Çuhadar, 2005: 90).

2.2. Path Analizi

Path analizi, yapısal eşitlik modellemesinin (YEM) özel bir durumu olarak kabul edilen çoklu regresyon analizinin bir uzantısıdır (Streiner, 2005: 115). YEM, ölçülen ve gizil değişkenlerle ilgilenirken, path analizi ise yalnızca ölçülen (gözlemlenen) değişkenlerle ilgilenir (Peng ve vd., 2019, s.462). Path analizi, 1930’lu yıllarda Sewall Wright tarafından geliştirilen bir yöntemdir. Çalışma ilk

başta sadece popülasyon genetiğiyle ilgili olsa da artık hayatın tüm alanlarında yoğun bir şekilde uygulanmaktadır (Akintunde, 2012: 9).

Modern uygulamalar, path analizinin üç bileşenini vurgular: (1) path diyagramı, (2) kovaryansları ve korelasyonları model parametreleri açısından ayırtırmak ve (3) bir değişkenin diğeri üzerindeki doğrudan, dolaylı ve toplam etkileri arasındaki ayrımlar. (Bollen, 1989: 32).

Path diyagramı, bir eşzamanlı denklem sisteminin resimli bir temsidir. Bir path diyagramının temel avantajlarından biri, geçerli olduğu varsayılan ilişkilerin bir resmini sunmasıdır. Path diyagramı modeldeki ilişkilerin daha iyi anlaşılmasını, modele dâhil edilmesi gerekirken unutulmuş değişkenlerin veya ilişkilerin görünmesini sağlar. Bu özelliğinden dolayı birçok araştırmacı path diyagramının ilişkileri denklemlerden daha net bir şekilde temsil etme özelliğine sahip olduğunu düşünmektedir (Bollen, 1989: 32; Karagöz, 2019: 1142).

Path analizi yöntemi etkiyi, doğrudan, dolaylı ve toplam etkiler olmak üzere üçe ayırır. Doğrudan etki, bir değişkenin bir yol modelindeki diğer herhangi bir değişken tarafından aracılık edilmeyen bir diğerine etkisidir. Bir değişkenin dolaylı etkilerine en az bir araya giren değişken aracılık eder. Doğrudan ve dolaylı etkilerin toplamı, toplam etkilerdir.

Toplam etkiler = Doğrudan etki + Dolaylı etkiler (1)

Etkilerin ayrıştırılması her zaman belirli bir modele göreler. Denklem sistemi, değişkenler dâhil edilerek veya hariç tutularak değiştirilirse, toplam, doğrudan ve dolaylı etkilerin tahminleri değişebilir (Bollen, 1989: 36).

İstatistikte değişkenler arasındaki ilişkinin miktarı (derecesi) ve yönü korelasyon katsayıları ile belirlenirken, ilişkinin matematiksel yapısı regresyon analizi ile belirlenmektedir. Bununla birlikte bu yaklaşımlar, değişkenler arası ilişkinin tam

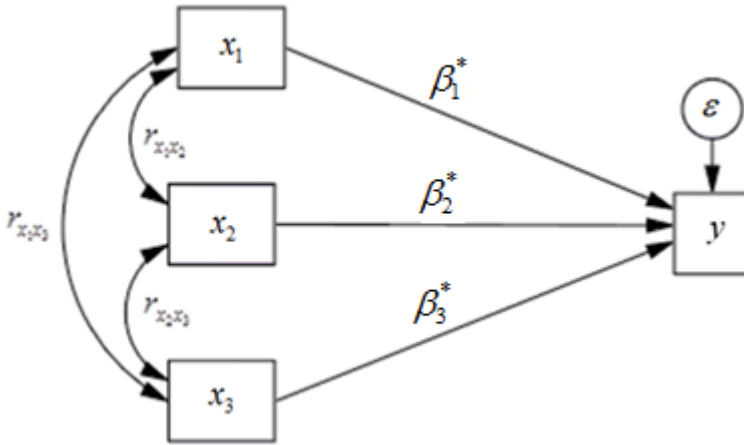
olarak ortaya konması için çoğu zaman yeterli olamamaktadır; çünkü iki değişken arasında var olan ilişki üçüncü bir değişkene bağlı olarak da ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca, incelenen çok değişkenli analiz yapısında bir değişken, bazı değişkenler için bağımlı, bazı değişkenler için ise bağımsız değişken olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir yapıda regresyon ve korelasyon analizi yaklaşımları neden ve sonuç ilişkilerini ortaya koymada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, değişkenler arası ilişkileri daha doğru belirleyebilmek için path analizinden yararlanılır. Path analizinin kullanılmasıyla her bağımlı değişken her bir bağımsız değişken ile analiz edilmekte ve bu analiz için birden fazla regresyon analizi yapılmaktadır. Yani path analizi yöntemi çoklu regresyon analizinin genişletilmiş bir hali olarak düşünülebilir (Alpar, 2011: 757-758).

Path katsayısı, modeldeki bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki doğrudan etkisini belirten standardize edilmiş regresyon katsayısıdır (beta- β^*). Path katsayıları standartlaştırılmış kısmi regresyon katsayıları olarak da bilinirler (Karagöz, 2019: 824). Bu katsayılar kurulan path diyagramına göre hesaplanır.

Örnek olarak üç bağımsız değişkenli çoklu doğrusal regresyon için standartlaştırılmış regresyon modeli eşitlik 2’de verilmiştir.

$$y = \beta_1^* x_1 + \beta_2^* x_2 + \beta_3^* x_3 + \varepsilon \quad (2)$$

Bu üç bağımsız değişkenli modele ilişkin path diyagramı Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Üç Bağımsız değişkenli bir path modeli diyagramı

Burada;

y : Bağımlı değişken (İçsel Değişken)

x_1, x_2, x_3 : Bağımsız değişkenler (Dışsal Değişkenler)

$r_{x_1x_2}, r_{x_1x_3}, r_{x_2x_3}$: Korelasyon katsayıları

$\beta_1^*, \beta_2^*, \beta_3^*$: Path katsayıları

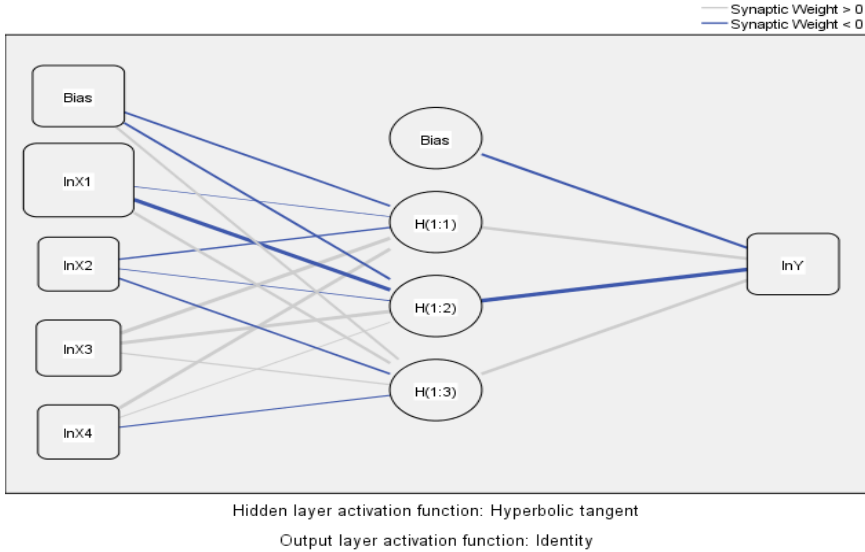
ε : Hata terimi

Path analizi her bir bağımsız değişkeninin etki düzeyini gösterdiğinden modele dâhil olabilecek bağımsız değişkenlerinin seçiminde önemli bir yere sahiptir. Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değerler alırken, path katsayıları ise bu sınırların dışında değerler alabilmektedir. Başka bir deyiş ile path katsayılarının negatif ve pozitif etkili olanları birbirlerini dengelemekte ve bu sayede korelasyon değerlerini $[-1,1]$ sınırları arasında tutmaktadır (Orhan ve Kaşıkçı, 2002: 70).

2.3. Ampirik Uygulama

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisindeki turizm geliri belirleyicilerinin önem düzeylerini tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler literatür incelemesi yapılarak belirlenmiştir. 2001-2019 yılları arasında turizm gelirleri (Y), ziyaretçi sayısı (X1), dolar kuru (X2), acente sayısı (X3) ve yatak sayısı (X4) verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) ile Kültür ve Turizm Bakanlığı veri tabanları aracılığı ile elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analize başlanmadan doğal logaritmaları alınmıştır. Analizler, tahmin problemlerinde en yaygın şekilde kullanımı olan YSA modellerinden Çok Katmanlı Algılayıcı (ÇKA) Modeli ve Path Analizi yöntemleri ile yapılmıştır. YSA için IBM SPSS Statistics 25, Path analizi için IBM SPSS AMOS 22 programlarından yararlanılmıştır. Her iki yöntemle elde edilen tahmin sonuçlarının doğruluğunun ölçümünde, MAPE, MAE, MSE, RMSE ve R² tekniklerinden yararlanılmıştır.

YSA için modelde bir giriş katmanı, bir gizli katman ve bir çıkış katmanı bulunmaktadır. Giriş katmanında beş, birinci gizli katmanda dört, çıkış katmanında ise bir nöron bulunmaktadır. Verinin %94.7’si eğitim, %5.3’ü de test verisi olarak kullanılmak üzere Bernoulli dağılımına göre rassal yöntemle iki alt gruba ayrılmıştır. Gizli katmanda hiperbolik tanjant fonksiyonu çıktı katmanında ise kimlik doğrulama fonksiyonu kullanılmıştır ve değişkenlerin yeniden ölçeklenme tekniği standardizedir. Girdi katmanında bağımsız faktörler (ziyaretçi sayısı (X1), dolar kuru (X2), acente sayısı (X3) ve yatak sayısı (X4)) yer alırken çıktı katmanında ise bağımlı değişken turizm gelirleri (Y) yer almaktadır. Şekil 3, çalışmada kullanılan yapay sinir ağı modelini temsil etmektedir ve daireler nöronları, çizgiler ise ağırlıkları göstermektedir.

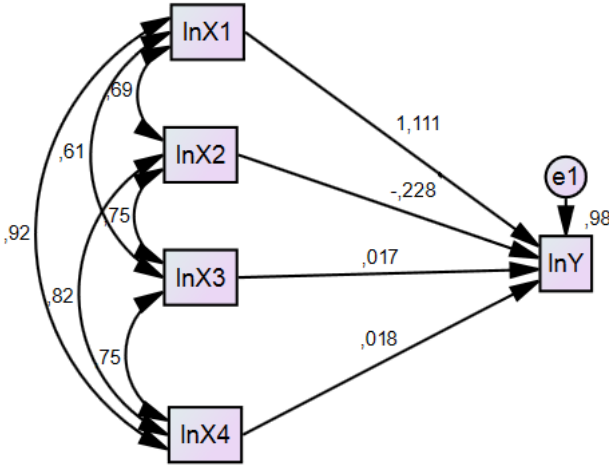
Şekil 3. Çalışmada Kullanılan Turizm Geliri İçin Yapay Sinir Ağı Modeli

Tablo 3'te YSA'da girdi katmanının çıktı katmanı üzerindeki önem düzeyi sıralaması görülmektedir. Buradaki mantık, tüm koşullar değişirse de her YSA modeline atanan ilk ağırlıkların tesadüfi olması sebebiyle sonuçların az da olsa farklı çıkması ve bağımsız değişkenlerin önem sıralamasının değişmesidir. Tabloda görüldüğü gibi ziyaretçi sayısının (X1) turizm gelirleri üzerine olan etkisi %100 olarak birinci sırada önem düzeyine sahiptir. %28.9 değeriyle acente sayısı (X3) turizm gelirleri üzerine olan etkisi ikinci sırada öneme sahipken, %20.6 değeriyle yatak sayısı (X4) üçüncü sırada önem düzeyine sahiptir.

Tablo 3. Bağımsız Faktörlerin Önem Sıralamasına Ait Analiz Sonuçları Tablosu

	Importance	Normalized Importance
InX1	,592	100,0%
InX2	,115	19,4%
InX3	,171	28,9%
InX4	,122	20,6%

Path analizi sonucunda elde edilen path diyagramı standartlaştırılmış değişken katsayıları ile birlikte Şekil 4’te verilmiştir. Bu sonuçlara göre ele aldığımız model için turizm gelirini en çok etkileyen faktör 1.111 birim pozitif etkiye sahip ziyaretçi sayısı (X1) değişkenidir. İkinci büyük etki 0.228 birim negatif etki ile dolar kuru (X2) değişkeni olurken son iki sırada sırasıyla 0.018 ve 0.017 birimlik pozitif etkilerle yatak sayısı (X4) ve acente sayısı (X3) değişkenleri yer almaktadır. Acente sayısı (X3) ve yatak sayısı (X4) değişkenleri arasındaki farkın çok az olması dikkat çekmektedir.

Şekil 4. Turizm Gelirini Etkileyen Değişkenler İçin Önerilen Modelin Path Diyagramı

Her iki yöntemde de turizm gelirini en fazla etkileyen faktörün ziyaretçi sayısı olduğu görülmektedir. Tablo 4’te her iki yöntem için elde edilen MSE, RMSE, MAPE, MAE ve R² değerleri verilmiştir. YSA ve Path analizi yöntemlerinin MSE, RMSE, MAPE ve MAE değerleri karşılaştırıldığında, YSA modeline ait değerlerin daha düşük olduğu görülmektedir. R² değerleri ise birbirlerine oldukça yakındır. Bu nedenle gelecek dönemlere ait tahminler yapmak için YSA modeli kullanmak uygun olacaktır.

Tablo 4. YSA ve Path analizi yöntemlerinin Tahmin Performansları

	MSE	RMSE	MAPE	MAE	R ²
YSA	0,001	0,043	0,202	0,034	0,983
Path Analizi	5,982	2,445	14,436	2,445	0,984

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Son yıllarda turizmin sosyal ve kültürel etkilerinin yanı sıra uluslararası politik ve ekonomik ilişkilerde de aldığı rol oldukça önemlidir. Turizm, uluslararası kültürel ve toplumsal iletişimi sağladığından bütünleştirici bir etkisi vardır. Bununla birlikte turizm sektörü, istihdam sağlayıcı ve döviz girdisini artırıcı özellikleriyle de ulusal ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Böylece turizme verilen önem uluslararası turizm hareketinden büyük pay alan gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde de artmaktadır. Turizm birçok dünya ülkesinde olduğu gibi Türkiye açısından da oldukça önemli bir üretim, istihdam, tanıtım ve döviz kaynağıdır. Geçen yıllar içinde Türkiye'ye gelen turist sayısı artış eğilimi göstermektedir. Bu nedenle, özellikle dış finansman kaynağı olarak genel makroekonomik yapı içinde vazgeçilmez bir konumdadır. Böylesine önem arz eden bu sektörde aksaklıklarının giderilmesi ve daha da geliştirilmesi için konuya daha fazla ilgi gösterilmelidir. Bununla birlikte, sektörün etkinliğinin daha da artırılması için akılcı ve tutarlı politikalar geliştirilmelidir.

Turizm gelirlerini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Yapılan çalışmalara göre turizm gelirlerini etkileyen faktörlerden bazıları Kişi Başı Gayrisafi Yurtiçi Hasıla , fiyatlar genel düzeyi, döviz kuru, seyahat maliyetleri, tüketici fiyat endeksi, turist sayısı, ihracat geliri, internet kullanıcıları sayısı, ülkenin Akdeniz'e kıyısının olup olmadığı ve turizm harcaması'dır. Bu çalışmada da turizm gelirlerini etkilediği düşünülen ziyaretçi sayısı (X1), dolar kuru (X2), acente sayısı (X3), yatak sayısı (X4) değişkenleri ele alınarak path analizi ve yapay sinir ağı (YSA) ile turizm gelirleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. YSA verileri arasındaki

doğrusal olmayan ilişkileri öğrenerek genelleme yapabilmektedir. Böylece önceden hiç karşılaşmadığı problemlere makul bir hatayla çözüm bulabilmektedir. Bu nedenle YSA, tahminlemede etkili bir yöntemdir. Birçok araştırmacı, YSA’nın dinamik ve doğrusal olmayan sistemleri modellemede yararlı olduğunu kabul etmektedir. Path analizi yöntemi ise bağımlı bir değişken ile iki veya daha fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkileri inceleyerek nedensel modelleri değerlendirmek için kullanılan çoklu regresyon analizinin bir biçimini temsil etmektedir. Yöntemlerin turizm gelirleri tahmin performanslarını karşılaştırmak için MSE, RMSE, MAPE, MAE ve R^2 değerleri kullanılmıştır. Elde edilen değerler, yapay sinir ağı yaklaşım sonuçlarının path analizi sonuçlarına göre daha iyi olduğunu göstermiştir.

Daha önce yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar gibi bu çalışmadan da bulunan sonuçlar ele alındığında; mimarinin hatalı oluşturulması, aşırı eğitime vb. problemleri olmayan YSA modellerinin literatürde kullanılan diğer modelleme yöntemlerinden daha iyi sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. İstatistiksel yöntemler, problem ile ilgili yorumlamaya imkân veren anlaşılabilir parametreler üretirken YSA’daki bağlantı ağırlıkları henüz yorumlanamamaktadır. Bu yüzden YSA ile elde edilen sonuçlarda modelin kapalı bir kutu olarak kaldığı göz önünde bulundurulmalıdır. YSA ile elde edilen sonuçlara göre, ziyaretçi sayısının (X1) turizm gelirleri üzerine olan etkisi %100 olarak birinci, acente sayısı (X3) %28.9 değeriyle ikinci ve %20.6 değeriyle yatak sayısı (X4) üçüncü sırada önem düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Dolar kuru (X2) değişkeni ise %20,6 önem düzeyiyle son sırada yer almaktadır. Rekabetin arttığı turizm sektöründe seyahat acenteleri sayısının artırılması, turist sayısının artışıyla birlikte, turizm gelirlerinin artışı sağlayacaktır.

Turizm gelirlerinin ülke ekonomisine doğrudan ve dolaylı katkıları bulunmaktadır. Bu nedenle, turizm sektörüne gereken önem verilmelidir.

Ülkenin gelişmişliğine katkıda bulunulabilmek için uluslararası turizmde yaşanan yeni eğilimler takip edilmelidir. Türkiye’de uygulanan turizm politikalarına daha fazla önem verilerek turizm sektörünün daha üst seviyeye çıkarılması sağlanmalıdır. Türkiye’nin geleceği için ülke tanıtımına daha fazla pay ayrılarak turizm sektörünü teşvik eden politikalar çeşitlendirilmelidir. Dinamik bir yapıya sahip turizm sektörüne uygulanan politikalarla, turizmde istenilen hedeflere ne derecede ulaşılabileceği konusu tartışmaya açıktır.

KAYNAKÇA

- Akcan, A., ve Kartal, C. (2011). İMKB Sigorta Endeksini Oluşturan Şirketlerin Hisse Senedi Fiyatlarının Yapay Sinir Ağları İle Tahmini. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (51), 27-40.
- Akintunde, A. (2012). Path analysis step by step using excel. Journal of Technical Science and Technologies, 1(1), 09-15.
- Aktaş, C. (2005). Türkiye'nin turizm gelirini etkileyen değişkenler için en uygun regresyon denkleminin belirlenmesi.
- Alpar, R. (2011). Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler. Detay yayıncılık.
- Aydın, A., Darıcı, B., ve Taşçı, H. (2015). Uluslararası turizm talebini etkileyen ekonomik faktörler: Türkiye üzerine bir uygulama. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (45), 143-177.
- Bollen, K. A. (1989). Structural equations with laten tvariables. NewYork: Wiley.
- Budak, H., ve Erpolat, S. (2012). Kredi Riski Tahmininde Yapay Sinir Ağları ve Lojistik Regresyon Analizi Karşılaştırılması. AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology, 3(9), 23-30
- Bunghuez, C. L. (2016). The importance of tourism to a destination’s economy. Journal of Eastern Europe Research in Business & Economics, 2016, 1-9.

- Çeken, H., Ateşoğlu, L., Dalgın, T. ve Karadağ, L. (2008). Turizm Talebine Bağlı Olarak Uluslararası Turizm Hareketlerindeki Gelişmeler. *Electronic Journal of SocialSciences*, 7(26).
- Çımat, A. ve Bahar, O., (2003) Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme, Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3 (6), 1-18.
- Çuhadar, M. ve Kayacan, C. (2005). “Yapay Sinir Ağları Kullanılarak Konaklama İşletmelerinde Doluluk Oranı Tahmini: Türkiye’deki Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Deneme”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16 (1): 24-30.
- Çuhadar, M., Güngör, İ. ve Göksu, A. (2009). “Turizm Talebinin Yapay Sinir Ağları İle Tahmini ve Zaman Serisi Yöntemleri ile Karşılaştırmalı Analizi: Antalya İline Yönelik Bir Uygulama”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1): 99-114.
- Gonzalez, S., (2000). “Neural networks for macroeconomic forecasting: a complementary approach to linear regression models” (pp. 2000-07). Ottawa, Ontario, Canada: Department of Finance.
- Gündüz, S. (2018). Gelişme Potansiyeli Olan İki Turistik Destinasyonun Turizm Algılarının Karşılaştırmalı Analizi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16), 2186-2216.
- Gündüz, F. F., Gündüz, S., ve Yavuz, H. B. (2019). Türkiye'nin Sağlık Turizmi Talebini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Çekim Modeli Yaklaşımı. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, (17).
- Güngör, İ. ve Çuhadar, M. (2005). “Antalya iline Yönelik Alman Turist Talebinin Yapay sinir Ağı Yöntemi ile Tahmini”, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2): 84-98.

- Hepkorucu, A. ve Doğan, Ö. (2019). Turizm Gelirleri için Mevsimsel Birim Kök Yapısının İncelenmesi. *Journal of International Social Research*, 12(62).
- Kaastra I. ve Boyd M., (1996), "Designing a Neural Network for Forecasting Financial and Economic Time Series," *Neurocomputing*, Vol. 10, p.215-236
- Karaatlı, M., Güngör, İ., Demir, Y. ve Kalaycı, Ş. (2005). Hisse senedi fiyat hareketlerinin yapay sinir ağları yöntemi ile tahmin edilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 38-48.
- Karagöz, K. (2008). Türkiye'nin Turizm Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 149-156.
- Karagöz, Y. (2019). SPSS-AMOS-META uygulamalı istatistiksel analiz. Ankara: Atlas Akademik Basın Yayım Dağ. Ltd. Şti.
- Kırca, M., Canbay, Ş., Türkay, K., Yelman, E. ve Piralı, K. (2020). Türkiye'de Uluslararası Turizm Talebi ve İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkiler: 1995-2017 Dönemi. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 2(2), 48-68.
- Kızılgöl, Ö. ve Erbaykal, E. (2008). Türkiye'de Turizm Gelirleri Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics&Administrative Sciences*, 13(2).
- Martins, L. F., Gan, Y. ve Ferreira-Lopes, A. (2017). An empirical analysis of the influence of macroeconomic determinants on World tourism demand. *Tourism Management*, 61, 248-260.
- Orhan, H. ve Kaşıkçı, D. (2002). Path, korelasyon ve kısmi regresyon katsayılarının karşılaştırılması olarak incelenmesi. *Hayvansal Üretim*, 43(2), 68-78.
- Özalp A.,ve Anagün S. (2003). Yapay Sinir Ağı Performansına Etki Eden Faktörlerin Analizinde Taguchi Yöntemi: Hisse Senedi Fiyat Tahmini Uygulaması", *İstatistik Araştırma Dergisi*, 2(1), 29-45.

- Peng, Y., Feng, T. ve Timmermans, H. (2019). A path analysis of out door comfort in urban publicspaces. *Building and Environment*, 148, 459-467.
- Proença, S. ve Soukiazis, E. (2008). Tourism as an economic growth factor: a case study for Southern European countries. *Tourism Economics*, 14(4), 791-806.
- Radovanov, B., Dudic, B., Gregus, M., Marcikic Horvat, A., ve Karovic, V. (2020). Using a Two-Stage DEA Model to Measure Tourism Potentials of EU Countries and Western Balkan Countries: An Approach to Sustainable Development. *Sustainability*, 12(12), 4903.
- Saner, R., Yiu, L. ve Filadoro, M. (2019). Tourism development in least developed countries: challenges and opportunities. In *Sustainable Tourism: Break throughs in Research and Practice*(pp. 229-255). IGI Global.
- Selim, S. ve Eryiğit, P. (2016). Türkiye ve AB 27 ülkelerinde turizm gelirlerini belirleyen faktörler: Panel veri analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 85-94.
- Solmaz, A. R. ve Bayraktutan, Y. (2020). Türkiye Turizm Talebi: Panel Çekim Modeli. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(1), 425-435.
- Streiner, D. L. (2005). Finding our way: an introduction to path analysis. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 50(2), 115-122
- Şen, A., ve Şit, M. (2015). Reel Döviz Kurunun Türkiye'nin Turizm Gelirleri Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi. *Journal of Yasar university*, 10(40).
- TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Eylem Planı 2007-2023. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (3085). ISBN:978-975-17-3260-6.

- TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yıllara Göre Seyahat Acentası Sayıları, Erişim Adresi <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-243988/yillara-gore-seyahat-acentasi-sayilari.html>, Erişim Tarihi: 11.10.2020.
- TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm Yatırım ve İşletme (Bakanlık) Belgeli Tesis İstatistikleri–Yıllık İstatistikler, Erişim Adresi <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-243988/yillara-gore-seyahat-acentasi-sayilari.html>, Erişim Tarihi: 11.10.2020.
- Tektaş, A., ve Karataş, A. (2004). Yapay sinir ağları ve finans alanına uygulanması: Hisse senedi fiyat tahminlemesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18(3-4).
- TÜİK, (2020). Çıkış Yapan Ziyaretçiler ve Vatandaş Giriş Araştırmaları, Turizm Geliri, Gideri ve Ortalama Geceleme Sayısı, 2001 – 2020 Erişim adresi https://www.tuik.gov.tr/tr/PrelstatistikTablo.do/?istab_id=1609, Erişim Tarihi: 03.09.2020.
- Uğur, A. ve Kınacı, A. C. (2006). Yapay zeka teknikleri ve yapay sinir ağları kullanılarak web sayfalarının sınıflandırılması. XI. Türkiye'de İnternet Konferansı (inet-tr'06), Ankara, 1-4.
- UNWTO, (2020), World Tourism Barometer, Volume 18, Issue 5, August/September.
- Van der Zee, E. ve Vanneste, D. (2015). Tourism network sunravelled; a review of the literature on networks in tourism management studies. Tourism Management Perspectives, 15, 46-56.Yıl: 2, Sayı: 1
- Yıldırım, B. I., Yıldırım, F. ve Gülmez, M. (2017). Türkiye'de enflasyon ve turizm gelirleri ilişkisi üzerine ekonometrik bir analiz. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(1), 69-81.
- Zhou, M., Liu, X., Pan, B., Yang, X., Wen, F., ve Xia, X. (2017). Effect of tourism building investments on tourist revenues in China: A spatial panel

econometric analysis. *Emerging Markets Finance and Trade*, 53(9), 1973-1987.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Tourism has emerged as a result of recent socioeconomic transformations and is a very large, vibrant, dynamic and growth-oriented industry. Tourism is a temporary interaction between guests and a place of residence, which consists of a mix of stakeholders involved in tourism, partially or completely and directly or indirectly. Today, the tourism business is one of the fastest growing sectors in the world and represents about 10% of the economic activity in the world (Radovanov et al., 2020: 1). In many countries, tourism accounts for a significant portion of GDP and employs a significant portion of the workforce. In addition, international revenues from tourism contribute significantly to the financing of the current account deficit. At the regional level, tourism can help solve the problem of unemployment and replace activities that have lost their competitive advantage (especially in the agricultural sector). Moreover, the tourism sector has spillover effects (direct and indirect) on many economic activities such as transportation, trade, construction, accommodation, food / beverage industries and other services (Proença & Soukiazis, 2008: 791-792). Therefore, investment in tourist areas, especially tourism buildings, has great earning potential (Zhou et al., 2017: 1973).

Method

Artificial Neural Networks (ANNs) were developed inspired by the human brain. ANN are parallel and distributed information processing structures consisting of transaction elements connected by weighted links (Uğur & Kınacı, 2006: 345). The structure of the ANN is constituted by the artificial nerve cell, namely the neuron, connections and learning algorithm. The basic processing element of

ANN is the neuron. Neurons coming together through connections with each other form the ANN. Neurons in the network receive one or more inputs, depending on the factors affecting the problem, and output the expected number of results from the problem. In a general ANN system, layers are formed by neurons located on the same direction (Çuhadar & Kayacan, 2005: 26).

Path analysis is an extension of multiple regression analysis, which is considered a special case of structural equation modeling (SEM) (Streiner, 2005: 115). While SEM deals with measured and latent variables, path analysis deals only with measured (observed) variables (Peng et al., 2019: 462). Modern applications emphasize three components of path analysis: (1) the path diagram, (2) decomposing covariances and correlations in terms of model parameters, and (3) distinctions between direct, indirect, and aggregate effects of one variable on another (Bollen 1989: 32).

Findings (Results)

This study aimed to determine the level of importance of the factors affecting tourism revenues for the economy of Turkey. The variables used in the study were determined by making a literature review. Between the years 2001-2019, the tourism income (Y), the number of visitors (X1), US dollar exchange rate (X2), agent number (X3) and number of beds (X4) data sets are obtained from Turkey Statistical Institute (TUIK), Central Bank of Electronic Data Dissemination System (EDDS) and the Ministry of Culture and Tourism databases. The natural logarithms of the obtained data were taken before starting the analysis. The Multi-Layer Sensor (MPA) Model, which are the most widely used ANN models in prediction problems, and Path Analysis methods were performed. IBM SPSS Statistics 25 was used for ANN and IBM SPSS AMOS 22 programs were used for Path analysis.

For artificial neural network analysis, the dataset is divided into two subgroups according to Bernoulli distribution to be used as 94.7% as training data and 5.3% as test data. The hyperbolic tangent function is used in the hidden layer, the authentication function is used in the output layer, and the rescaling technique of the variables is standardized. While there are independent factors (number of visitors (X1), dollar rate (X2), number of agencies (X3) and number of beds (X4)) in the input layer, there are dependent variable tourism revenues (Y) in the output layer. According to the findings obtained, the effect of the number of visitors (X1) on tourism revenues is 100% and this variable has the first level of importance. The effect of the number of agencies (X3) on tourism revenues is the second with a value of 28.9%, while the number of beds (X4) is the third with a value of 20.6%.

According to the results obtained from the path analysis, the factor affecting the tourism income the most for the model considered is the variable number of visitors (X1) with a positive effect of 1,111 units. The second major effect is the dollar rate (X2) variable with 0.228 unit of negative effect, while the last two are the variables of bed number (X4) and number of agencies (X3) with positive effects of 0.018 and 0.017 units, respectively. It is noteworthy that the difference between the variables of agency number (X3) and number of beds (X4) is very small.

Conclusion and Discussion

Tourism provides production, employment, promotion, and a source of foreign exchange in Turkey as in many countries of the world. The number of tourists coming to Turkey over the years tends to increase. For this reason, it has an

indispensable position in the overall macroeconomic structure, especially as an external financing source.

In this study, the variables of number of visitors (X1), dollar rate (X2), number of agencies (X3), number of beds (X4), which are thought to affect tourism revenues, are discussed and the effect of these variables on tourism revenues has been investigated with path analysis and artificial neural networks (ANN).

MSE, RMSE, MAPE, MAE and R^2 values were used to compare the tourism revenue forecast performance of the methods. The values obtained showed that the artificial neural network approach results were better than the path analysis results. Considering the results from this study as well as the results obtained from previous studies; It has been observed that ANN models, which do not have problems such as erroneous construction of the architecture and over-training, give better results than other modeling methods used in the literature.

COVID-19’UN DÜNYA VE TÜRKİYE TEDARİK ZİNCİRİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Cüneyt ÇATUK* **Kadir AYDIN****

Öz

COVID-19 salgını ilk olarak 31 Aralık 2019 tarihinde Çin hükümetinin Dünya Sağlık Örgütüne bildirmesiyle kamuoyunun gündemine geldi, Küresel olarak 3,4 milyondan fazla teyit edilmiş vaka ve 86 binden fazla ölüm vakasına neden oldu (5 Mayıs 2020 itibarıyla). Covid-19 dünya ekonomisini etkilediğinden dolayı küresel bir konu haline gelmiştir. Bu çalışma mevcut raporları kullanarak salgının Dünya ekonomisine ve Türkiye’nin tedarik zincirine etkisini analiz eden bir inceleme makalesidir. Sonuç olarak Salgının diğer ülke ekonomileri gibi Türkiye ekonomisini de kötü yönde etkileyeceği ama Türkiye virüsün yayılmasını kısa vadede engelleyebilirse tedarik zincirinde yaşanan aksaklıkları doğru stratejiler kullanarak fırsata çevirebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Tedarik zinciri, pandemi

* Dr. Öğr. Üyesi. Şırnak Üniversitesi, Silopi MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, c.catuk@sirnak.edu.tr.

** Arş. Gör. Dr. Adiyaman Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetim Bölümü, kaydin@adiyaman.edu.tr

THE EFFECT OF COVID-19 ON WORLD AND TURKEY'S SUPPLY CHAIN

Abstract

The COVID-19 outbreak first came to the public agenda of the Chinese government reported to the World Health Organization on 31 December 2019, causing more than 3.4 million confirmed cases and more than 86 thousand deaths globally (5 May 2020). Covid-19 is becoming a global issue since it affects the world economy. Turkey's economy is based on a review article that analyzes the supply chain and Turkey.

As a result, it was concluded that the outbreak would affect the Turkish economy as badly as other countries ' economies, but if Turkey could prevent the spread of the virus in the short term, it could turn supply chain disruptions into opportunities using the right strategies.

Keywords: Covid-19, supply chain, pandemic.

1. GİRİŞ

İlk olarak Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve son dönemde tüm dünyaya yayılan Covid-19 (Koronavirüs) salgını uluslararası piyasalardaki baskı ve bütün ülkelerdeki yüksek vaka sayıları ve ölüm oranlarıyla tüm dünyada derin bir endişe yaratıyor. Salgınının dünya çapında ekonomik dalgalanmalara sebep olması, ülkelerin acil önlemler almasına neden oldu.

COVID-19 vakalarının en çok görüldüğü ülkeler arasında Çin, Fransa, Birleşik Krallık, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya bulunmaktadır. Bu ülkelerin Dünya'nın Gayri Safi Yurtiçi Hasılatının %57'sini, üretiminin %63'ünü ihracatının %38 oluşturmak taktadır. Bu ülkelerde yaşanan arz kesintileri ve talep şokları küresel anlamda tepkilere neden olacaktır. Altı ülkede yaşanacak olan talep daralması, dünya ticaretini önemli ölçüde yavaşlayacaktır. Küresel devler uluslararası tedarik zincirinin merkezinde yer almalarından dolayı,

birbirlerine ve üçüncü ülkelere önemli girdi sağlamaktadır. Küresel tedarik zincirlerini ciddi boyutlarda etkileyen korona virüs salgını, tedarik zincirlerinde sebep olduğu aksaklıklar sebebiyle ülke ekonomilerini birçok yönden olumsuz etkilemiştir.

Dünya genelinde Covid-19 yayılması kademeli olarak büyük ekonomik depresyona neden olacaktır. Seyahatlerin azalmasından dolayı Havayolu ve turizm ilk etkilenecek sektörler arasında yer almaktadır. Tüketimin azalması ise üretim sektöründe zararlara ve iflaslara neden olacaktır. Bunun sonucunda işsizlik oranı artacaktır. Hükümetlerinde yatırımların artması ve iç harcamaların yükselmesi için faiz oranlarını düşürmeleri gerekecektir. Küresel dünyanın etkisiyle dünya genelinde azalan talep domino etkisiyle ülke ekonomilerinin birbirinden etkilenmesine de neden olacaktır (Dünya Bankası, 2018). 2013 Dünya Bankası tarafından yayınlanan raporda göre şiddetli bir salgının küresel bir savaşa eş değer etki yaratacağını belirtmiştir. Birleşmiş Milletler Ticaret konferansında Covid-19 2 trilyon dolara yakın etkisi olacağı belirtilmiştir (Birleşmiş Milletler Konferansı, 2020).

Bu bağlamda bu çalışma Dünya ve Türkiye açıklanan verileri temel alarak değerlendirme yaparak pandeminin Türkiye'nin tedarik zinciri üzerine etkisini incelemeyi amaçlamıştır.

2. Dünya Üzerindeki Etkisi

21. yy. ile birlik de tüm dünya ekonomileri birbirine bağımlı hale gelmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle dünyanın herhangi bir ülkesinde oluşacak olumsuz bir etkinin diğer ülkelerin kayıtsız kalmaları imkânsızdır. Pandemi oluşturan COVID-19 salgını tüm dünyayı ekonomik ve psikolojik olarak etkilemektedir. Özellikle üretim ve tüketim alanlarını olumsuz etki yapmaktadır. Buda tüm dünyada arz-talep şoku oluşturmaktadır. COVID-19 arz şoku aynı zamanda talep şokudur. Her

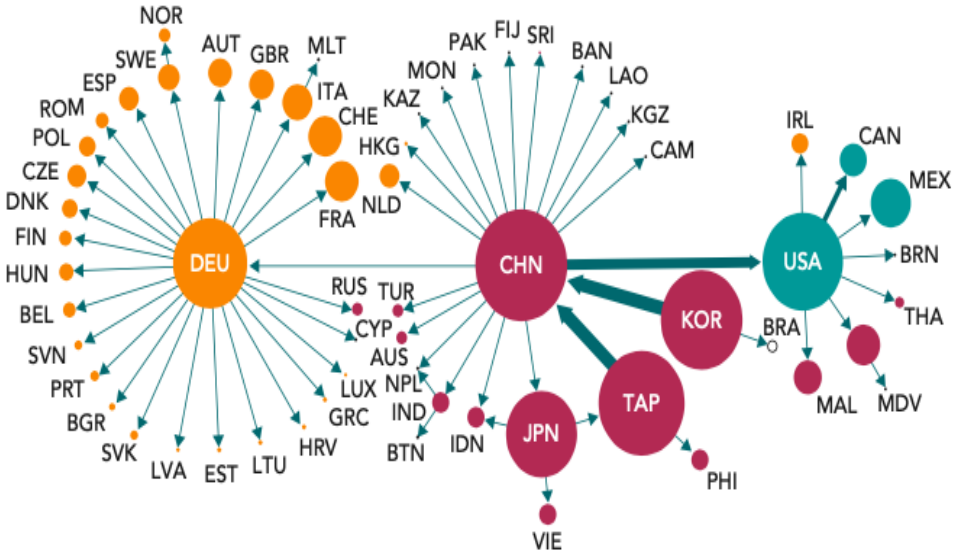
iki husus da uluslararası mal ve hizmet ticaretini etkileyecektir (Baldwin and Tomiura, 2020). COVID-19 vakalarının en çok görüldüğü ülkeler arasında Çin, Fransa, Birleşik Krallık, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya bulunmaktadır. Tablo:1 incelendiğinde, bu ülkelerin Dünya'nın Gayri Safi Yurtiçi Hasılatının %57'sini, üretiminin %63'ünü ihracatının %38 oluşturmakta olduğu görülecektir. Bu ülkelerde yaşanan arz kesintileri ve talep şokları küresel anlamda tepkilere neden olacaktır. Altı ülkede yaşanacak olan talep daralması, dünya ticaretini önemli ölçüde yavaşlayacaktır. Küresel devler uluslararası tedarik zincirinin merkezinde yer almalarından dolayı, birbirlerine ve üçüncü ülkelere önemli girdi sağlamaktadır. Örneğin Çin'de üretilen endüstriyel parçalar ve bileşenler, dünyada çoğu ülkenin üretim süreci için önem arz etmektedir. Yaşanacak olan arz şokunun ciddi bir ekonomik krize neden olacaktır. Dünya ekonomisini etkileyen 2008 yılındaki krizin meydana gelmesinin temel sebebi de arz şoku olduğu görülmektedir (Bems et al. 2010, Yi 2009, Alessandria et al. 2010, Altomonte et al. 2012).

Tablo 1. Büyük Ekonomiler ve COVID-19 (06 Mayıs 2020 tarihinde güncellendi)

	<i>Gayri safi yurtiçi hasılat</i>	<i>Üretim</i>	<i>İhracat</i>	<i>COVID-19 vaka yüzdeliği</i>
Amerika	24%	16%	8%	32,80%
Çin	16%	29%	13%	0,2%
Japonya	6%	8%	4%	0,04%
Almanya	5%	6%	8%	0,5%
Birleşik krallık	3%	2%	2%	0,5%
Fransa	3%	2%	3%	0,4%
Toplam	57%	63%	38%	34,44%

Kaynak: Dünya Bankası, Who.int, 2020.

Şekil:1, Bilgi ve İletişim Teknolojisinde (BİT) kullanılan ara mallar için aynı bilgileri göstermektedir. Arz bağlantıları sektörler göre farklılık göstermektedir. BİT sektöründe Çin'in merkezde olduğu anlaşılmaktadır ancak önemli nüanslar bulunmaktadır. Tayvan ve Kore'nin BİT sektöründe Çin'in önemli tedarikçileri olduğu sonucuna varılmaktadır. BİT sektöründe bölgeselliğin tekstil sektörüne göre daha güçlü olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil: 1 Bilgi Ve İletişim Sektöründe Birbirine Bağlı Üç Merkez

Kaynak: DTÖ Küresel değer zinciri geliştirme raporu, 2019.

Dünya tedarik zincirinin anlaşılabilmesi için incelenen iki sektörün analiz sonucunda, Doğu Asya'nın imalat sektörlerindeki arz kesintilerinin dünyadaki diğer ulusların imalat sektörlerine zarar vereceği muhtemel bir sonuç olarak gözlemlenmiştir.

Ekonomist dergisinde yayınlanan makalede birçok elektronik bileşen için alternatif kaynakların eksikliği ile elektronik endüstrisinin kırılganlığına işaret etti (www.economist.com, 2020). Amerika ithalatının %25 fazlasını ve bilgisayar ve Elektronik ürün ithalatının %50'sinden fazlasını Çin, Güney Kore ve Japonya oluşturmaktadır (Baldwin R. Tomiura E.: 2020). John Kernan (2020) yayınladığı makalesinde giyim ve ayakkabı şirketlerinin özellikle Doğu Asya tedarik kesintilerine karşı savunmasız olduğunu belirtti.

Otomobil sektörü, özellikle Doğu Asya'da, uluslararası tedarik zincirlerindeki kopmalar nedeniyle önemli ölçüde sorunlara neden olmuştur. Örneğin, Çin'den gelen parça sıkıntısı Koreli otomobil üreticisi Hyundai'yi Kore'deki tüm araba tesislerini kapatmaya zorladı. Japonya firması Nissan geçici olarak Japonya'da bir fabrikasını kapattı. Şok Avrupa 'da aksamalara neden oldu. Fiat-Chrysler kısa süre önce Avrupa fabrikalarından birinde üretimi durdurabileceği konusunda uyardı. İngiltere merkezli bir otomobil şirketi olan Jaguar Land Rover, Şubat ayının sonundan itibaren parçaların bitebileceğini açıkladı (www.economist.com, 2020). İktisadi İş Birliği ve Gelişme Teşkilatı tarafında yayınlanan Katma değerli veri tabanı tablosu sayesinde ülkelerin uluslararası tedarik zinciri bağlantılarını analiz edebiliyoruz. Tablo:2'de ülkelerin tedarik zinciri konusunda birbirlerine bağımlılığı gösterilmektedir. Tablo her ulusun doğrudan ve dolaylı olarak yaptığı alımların kaynağını göstermektedir. Çin Amerika'ya üç farklı yoldan ihracat yapabilir. Birincisi doğrudan üretilen ürünlerin ihracatını yapabilir. İkincisi, Amerika sanayisinde üretilen nihai mallar için ara mal ihracatı yapabilir. Son olarak da üçüncü bir ülkede üretilen malların ihracatı yapılabilir. Örnek olarak, Meksika Amerika'ya gönderdiği araçların motorunu Çin'den yapabilir. Tablo:2 verilen örnekteki hesaplamaların sonucudur. Yani ülkelerin doğrudan ve dolaylı olarak yaptığı ithalatların sonucudur. Tablodan çıkarılacak en önemli sonuç, Amerika, Japonya, Almanya

ve Çin'in tüm büyük ulusların harcamalarında büyük önem taşıdığını göstermektedir. Listenen tüm ülkelerde Çin'in katma değeri %3'den az olmamaktadır. Tablodan çıkarılacak bir başka önemli sonuç ise, Kuzey Amerika bölgesinde Amerika'nın özellikle Kanada ve Meksika'nın ana tedarikçisi olduğunu, Çin ve Japonya'nın Doğu Asya'daki ülkelerin ana tedarikçisi olduğu sonucuna varılmıştır. Avrupa'da ise Başta Almanya olmak üzere İngiltere, Fransa ve İtalya'nın önemli tedarikçileri olduğunu göstermektedir (Baldwin R. Tomiura E.: 2020).

Tablo:2 Ülkelerin Doğrudan Ve Dolaylı Olarak Yapmış Olduğu İthalatlar

	USA	CAN	MEX	DEU	GBR	FRA	ITA	ESP	TUR	NLD	CHE	CHN	JPN	IND	KOR	AUS	IDN	BRA
USA		39%	24%	5%	11%	10%	5%	5%	7%	11%	11%	6%	8%	4%	8%	10%	3%	8%
CAN	4%		1%															
MEX	5%	5%																1%
DEU	5%	4%	3%		19%	20%	14%	15%	15%	20%	25%	4%	2%	2%	6%	8%	2%	2%
GBR	1%	2%		3%		4%	3%	4%	4%	4%	8%	1%		1%	1%	3%		
FRA	1%	1%		6%	5%		5%	10%	6%	5%	5%	1%			2%	1%	1%	1%
ITA	1%	1%		2%	3%	4%		4%	3%	2%	6%					1%		1%
ESP				2%	5%	7%	4%		4%	3%	3%					1%		
TUR				1%	2%	2%	2%	2%		1%								
NLD					1%	1%					1%							1%
CHE																		
CHN	7%	7%	7%	3%	4%	4%	4%	4%	5%	5%	6%		6%	9%	12%	9%	7%	7%
JPN	6%	4%	4%	2%	3%	3%	2%	2%	2%	3%	3%	3%		2%	8%	16%	8%	2%
IND			1%						1%		1%							
KOR	3%	3%	2%		3%	1%	3%	1%	3%	1%	1%	2%	1%	3%		7%	2%	2%
AUS																1%		
IDN																1%		
BRA			1%															

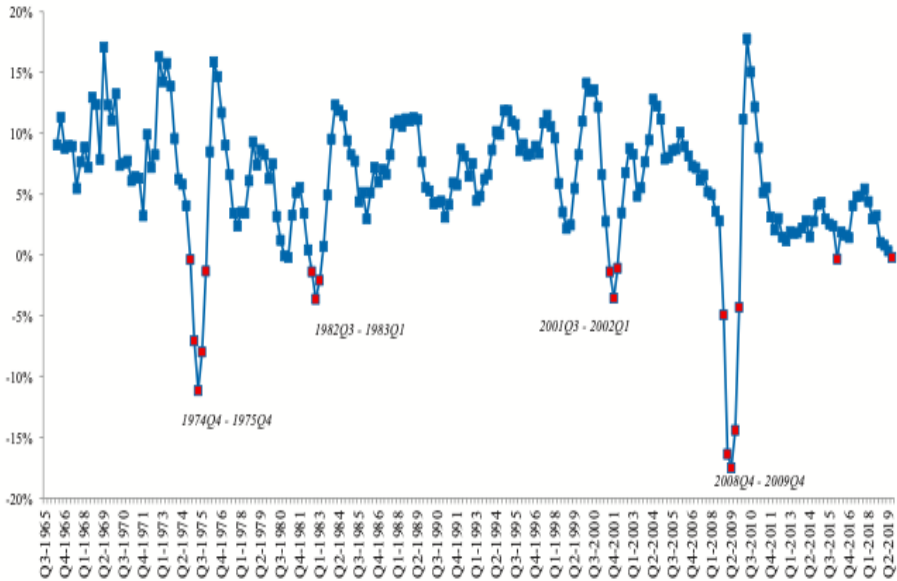
Kaynak: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı, 2020.

Note: USA = US, CAN = Canada, MEX = Mexico, DEU = Germany, GBR = UK, FRA = France, ITA = Italy, ESP = Spain, TUR = Turkey, NLD = Netherlands, CHE =

Switzerland, CHN = China, JPN = Japan, IND = India, KOR = Korea, AUS = Australia, IDN = Indonesia, BRA = Brazil.

3. Dünyada Yaşanan Küresel Şoklardan Alınan Dersler

2008'in üçüncü çeyreği ile 2009'un ikinci çeyreği arasında gerçekleşen Küresel Kriz Büyük Ticaret Çöküşü olarak bilinmektedir. Büyük Buhrandan bu yana gerçekleşen en sert düşüş olarak tarihte yerini aldı.

Şekil: 3 1965-2019 Yılları Arasında Dünya İthalat Hacmi

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü, 2020.

II. Dünya savaşından sonra küresel ticaret birkaç kez düşüş yaşadı. Şekil:3'te görüleceği üzere, 1974-1975 yıllarında petrol şoku durgunluğu, 1982 latin

amerika dış borç şoku, 2001-2002 Tech Wreck resesyonu ve 2008-2009 yılları arasında yaşanan Mortgage krizi olmak üzere dört büyük durgunluk yaşadı.

Crowley ve Luo (2011) Büyük Buhranda yaşanan ekonomik krizi ana nedenleri aşağıdaki gibi sıralamıştır;

1. İthal ürünlerde olmak üzere talepte yaşanan daralma
2. Ticaret finansmanında yaşanan zorluklar
3. Yükselen ticaret engelleri

Yapılan bir başka çalışmada ise, Büyük Buhranda Çöküşün talep yönünde yaşanan daralma nedeniyle kaynakladığı sonucuna varılmış (Eaton et al. 2009, Bénassy-Quéré et al. 2009, Levchenko et al. 2009).

Ekonomik krizlerde yaşanan durgunluk en çok üreticileri etkilmektedir (Zavacka 2012). Nihai mallara olan düşüş tedarik zincirindeki her halkanın stoklarında bulunan ürünlerin tüketilmesine neden olmakla birlikte talepte düşüşe neden olmaktadır bunun sonucunda krizin etkisini artırmaktadır.

Bems, Johnson ve Ki (2010) 2008-2009 krizinde AB ve ABD ülkelerinde yaşanan talep düşüşün %20-%30 oranında Asya ve Avrupa da gelişmekte olan ülkeler tarafından karşılandığı sonucuna varmıştır.

4. Covid-19 Türkiye Tedarik Zinciri Üzerine Etkileri

Dünyada ilk COVID-19 vakası 2019 Aralık ayında ortaya çıkmasına rağmen Türkiye 11 Mart 2020 tarihine kadar virüsü kendinden uzak tutabilmeyi başarmıştır. Türkiye'de ilk vaka tespit edilmeden önce Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü Kasım 2019 tarihinde yayınlanan raporunda 2020 Türkiye büyüme tahminini %1,6'dan %2,7'e revize etti (www.bloomberght.com, 2020). 2 Mart 2020 tarihinde Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü 'Korona virüsü: Dünya ekonomisi risk altında' adlı ikinci raporunda ise Türkiye 2020 tahmini büyüme rakamlarını %-0,3 olarak revize etti (www.oecd-ilibrary.org, 2020). Rapor da

ayrıca Gelişmekte olan birçok piyasa ekonomisinde kademeli, mütevazı da olsa bir toparlanma 2020-21 için öngörülmüştür, ancak bu toparlanmanın kapsamı belirsiz olduğunu, Çin'deki yavaşlamanın Meksika ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde iyi odaklanmış politika önlemleriyle fırsata çevrilebileceği belirtilmiştir. Türkiye Küresel salgından önce tekstil, mobilya, demir çelik ve gıda gibi bazı sektörlerde turizm patlaması ve küresel talep değişimini bekliyordu. Ancak, pandemik ülke çapında ve tüm dünyaya yayıldığı için bu tahminler en azından kısa vadede gerçekleşmeyecek.

Taymaz (2020), 2017 yılı verilerini kullanarak hazırladığı raporda, Kısıtlanan sektörde 7,3 milyon kişi çalıştığı ve 204 milyar dolarlık katma değer yaratıldığını, Covid-19 tedbirlerinin 2017 yılında uygulanmış olsaydı 3,4 milyon kişinin işsiz kalacağı sonuca varmıştır. Ayrıca Kısıtlanan sektörde çalışanlarda yaşanacak olan talep düşüklüğü sonucu diğer sektörlerde 3,3 milyon kişinin daha işsiz kalacağını ve işsizlik oranının %28 çıkacağını belirtiyor.

Belirsizlik yabancı yatırımcıların ülkemize gelmelerini etkileyen önemli bir faktördür. Türkiye'nin ekonomik endeksi şubat ayında 97,5 iken Mart ayında 91,8 geriledi, Nisan ayında ise 44,1 oranında azalarak 51,3 değerine düştü (TUİK, 2020). Türkiye Merkez Bankası finansal yapıyı desteklemek için faiz oranlarını Mart ayında %10,75'den %9,75'e indirmiş, nisan ayında bu oran %8,75 olarak revize edilmiş, Mayıs ayında ise alınan son karar ile %8,25 düşürülmüştür (TCMB, 2020). Türkiye 18 Mart 2020 tarihinde vergi indirimleri ve ödeme ertelemeleri olmak üzere başka tedbirleri de kapsayan 100 milyar dolarlık ekonomik paketi açıkladı (www.bbc.com, 2000). İşletmelerin içinde bulunduğu kirizin ve işsiz kalacak çalışanların sorunlarını çözebilmek adına hükümetin daha uzun vadeli ekonomik paketi açıklaması gerekmektedir (Açıkgöz ve Günay, 2020: 524). Türkiye 18 Mart 2020 tarihinde vergi indirimleri ve ödeme ertelemeleri olmak üzere başka tedbirleri de kapsayan 100 milyar dolarlık ekonomik paketi

açıkladı (www.bbc.com, 2020). İşletmelerin içinde bulunduğu kirizin ve işsiz kalacak çalışanların sorunlarını çözebilmek adına hükümetin daha uzun vadeli ekonomik paketi açıklaması gerekmektedir (Açıkgöz, Günay: 2020: 524).

Türkiye 771.53 Milyar dolar gayri safii yurt içi hasılayla dünyanın en büyük 19. Ekonomisidir (www.databank.worldbank.org, 2020). 2019 yılında toplam ihracatı 180.839 milyar dolar iken ithalatı 210.343 milyar dolar, dış ticaret açığı ise 29.505 milyar dolara ulaşmıştır (www.ticaret.gov.tr, 2020).

Tablo:2'de ise, Türkiye'nin Meksika, Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya için önemli ara mal tedarikçisi olduğu görülmektedir. Türkiye'nin üretiminde ara mal ithalatında ise Meksika ve Fransa'nın çok önemli olduğu görülmektedir. Bu veriler sonucunda Türkiye tedarik zincirinin ağırlıklı olarak Çin'e bağlı olmadığını ama nihai olarak diğer ülkelerin Covid-19 etkilendiğinden dolayı Türkiye'nin üretim sektörünün etkileneceği görülmektedir.

Tablo:3'te görüleceği üzere 2019 yılında Türkiye en çok ihracatı 16.618 milyar dolar ile Almanya, 11.279 milyar dolar ile İngiltere, 9.753 milyar dolar ile İtalya'ya 8.971 milyar dolar ile Amerika Birleşik Devletleri'ne, 8.139 milyar dolar ile İspanya'ya, 7.946 milyar dolar ile Fransa'ya, 5.762 milyar dolar ile Hollanda'ya, 4.464 milyar dolar ile İsrail'e ve 4.152 milyar dolar ile Rusya'ya yapmıştır.

Tablo:3 Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke

	Ülkeler	2019 yılı verileri	Toplam İhracata yüzdelik oranı
1	Almanya	16.618	9,30%
2	İngiltere	11.279	6,30%
3	Irak	10.224	5,70%
4	İtalya	9.753	5,40%
5	A.B.D.	8.971	5%

6	İspanya	8.139	4,50%
7	Fransa	7.946	4,40%
8	Hollanda	5.762	3,20%
9	İsrail	4.464	2,50%
10	Rusya Federasyonu	4.152	2,30%

KAYNAK: TÜİK (GTS), 2020.

Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülkeler ise, 23.115 milyar dolar ile Rusya Federasyonu, 19.279 milyar dolar ile Almanya, 19.128 milyar dolar ile Çin, 11.847 milyar dolar ile ABD, 9.350 milyar dolar ile İtalya, 6.760 milyar dolar ile Fransa, 6.635 milyar dolar ile Hindistan, 5.777 milyar dolar ile Güney Kore, 5.638 milyar dolar İngiltere ve 4.446 milyar dolar ile İspanya'ya yapmıştır.

Tablo: 4 Türkiye'nin En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke

	Ülkeler	2019 yılı verileri	Toplam İthalata Yüzdeler oranı
1	Rusya Federasyonu	23.115	11%
2	Almanya	19.279	10%
3	Çin	19.128	9%
4	ABD	11.847	5,60%
5	İtalya	9.350	4,40%
6	Fransa	6.760	3,20%
7	Hindistan	6.635	3,10%
8	Güney Kore	5.777	2,70%
9	İngiltere	5.638	2,60%
10	İspanya	4.446	2,10%
KAYNAK: TÜİK (GTS)			

Covid-19 etkisini görebilmek için, 2019-2020 ihracat verileri Tablo:5'te karşılaştırılmıştır. İspanya ile olan ihracatımız -23% oran ile en sert düşüşün yaşandığı ülke olmuştur. İspanyanın ardından -15% İtalya, -%8,9 ile İngiltere olmuştur. Covid-19 nedeniyle Irak ve İran sınırlarında uygulanan karantina önemleri AB ülkelerinde yaşanan talep ve Pazar daralmaları ihracatımızın düşmesinin ana nedeni olmuştur (Ticaret Bakanlığı: 2020).

Tablo:5 2019-2020 Ocak-Mart İhracat Rakamları Değişimi

	Ülke Adı	OCAK -MART		Değişim
		2019	2020	
1	Almanya	4.235	4.036	-5%
2	İngiltere	2.745	2.525	-8,90%
3	İtalya	2.552	2.191	-15%
4	Irak	2.357	2.211	-7%
5	İspanya	2.251	1.778	-23%
6	A.B.D.	2.137	2.366	10%
7	Fransa	1.893	1.784	-6%
8	Hollanda	1.314	1.412	7%
9	İsrail	1.118	1.173	4%
10	Rusya Federasyonu	919	1.088	18%
	Toplam	21.521	20.564	-5%

KAYNAK: TÜİK (GTS), 2020.

Dünya genelinde düşen enerji ve petrol fiyatlarına rağmen Türkiye'nin ocak mart aylarında bir önceki yıla göre baz alınan 12 ülkede 18% bir artış yaşanmıştır. İthalat rakamları göze çarptığı zaman en çok Irak ile yapılan ithalatın arttığı bunun ardından en çok artışın ABD ile yapıldığı gözlemlenmiştir.

Tablo:6 2019-2020 Ocak-Mart İthalat Rakamları Değişimi

	Ülke Adı	OCAK-MART		Değişim Oranı
		2019	2020	
1	Rusya Federasyonu	5.419	5.176	-5%
2	Çin	4.331	5.019	15%
3	Almanya	4.396	4.921	12%
4	ABD	2.630	3.773	43%
5	İtalya	2.020	2.264	12%
6	İrak	154	1.836	110%
7	Fransa	1.520	1.647	8%
8	İsviçre	892	1.596	7,80%
9	Güney Kore	1.557	1.510	9,70%
10	İngiltere	1.260	1.509	19%
11	Hindistan	1.692	1.360	-20%
12	İspanya	1.013	1.171	15%
	GENEL TOPLAM	26.885	31.781	18%

KAYNAK: TÜİK GTS) 2020.

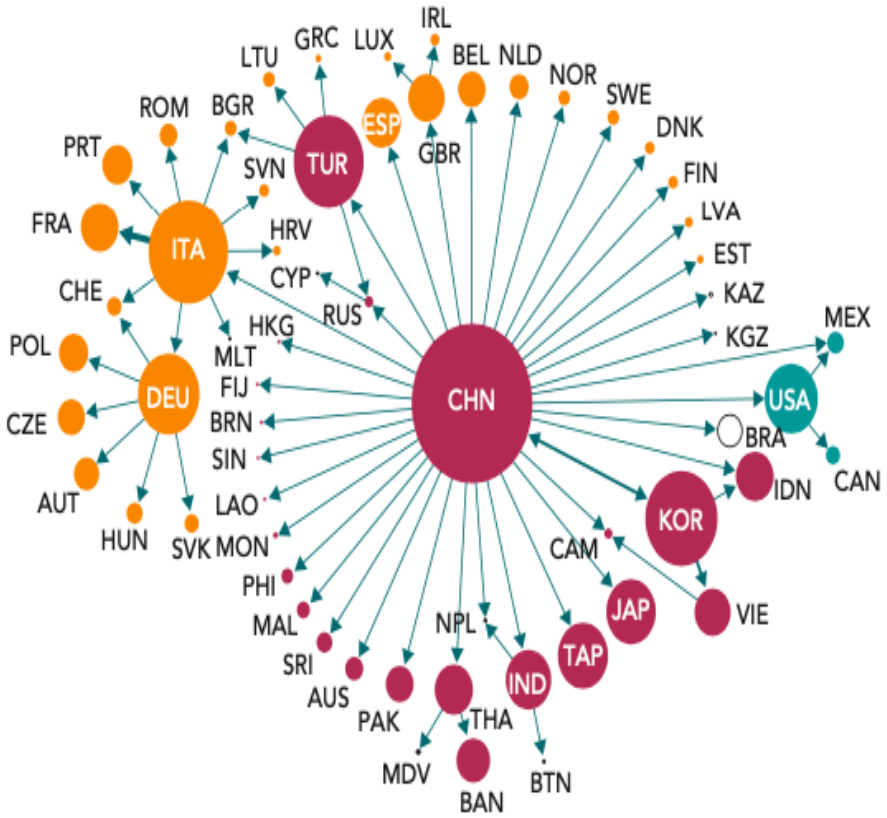
Türkiye 2018'den itibaren yıllık %13,7 oranla yüksek işsizlik ile mücadele etmektedir (www.tuik.gov.tr, 2020). Covid-19 etkisiyle, ekonomik zarara ya da kapanan işyerlerinin artması sonucu özellikle mavi yakalı çalışanlarda işten çıkarmaların artacağı öngörülmektedir. Bunun sonucunda, Türkiye'nin GSYİH düşüş ve çalışanlarda gelir kaybına neden olacaktır. Özellikle hizmet sektörlerinde yer alan turizm, otel, lokantacılık gibi sektörler salgının en çok hissedileceği sektörler arasında yer almaktadır (Bayar, 2020a). Bu sektörler haricindeki diğer sektörlerinde doğrudan ya da dolaylı etkileneceği

görülmektedir. Taymaz (2020) Covid-19 salgınının ve ekonomik politikalarının etkilerinin incelenmesi kapsamında sektörleri olmak üzere iki farklı gruba ayırmıştır;

Kısıtlanan sektörler: İdari tedbirler nedeniyle faaliyeti durdurulan veya büyük ölçüde azalan hava yolu taşımacılığı, konaklama, restoran, seyahat, perakende ticaret gibi sektörler

Diğer sektörler: Kısıtlanan sektörler dışından kalan diğer sektörler

Şekil 1'de belirtilen diyagram tekstil sektöründe kullanılan ara girdilerin ticaretini göstermektedir. Dairelerin büyüklüğü, ülkelerin dikkate alınan ticaret açısından büyüklüğünü yansıtır. Bağlantı oklarının kalınlığı ise iki ülke arasındaki ticaretin önemini göstermektedir. Dünya'da tekstil sektörü girdileri baz alındığı zaman, Çinin tüm küresel ticaret ve üretim ağının merkezinde olduğu anlaşılmaktadır. Bölgesel olarak incelendiği zaman İtalya'nın tekstil sektöründe Avrupa'nın, Çinin Asya'nın ve Amerika'nın Kuzey Amerika'nın merkezi olduğu sonuca varılmaktadır. Uyanık ve Celikel (2019) çalışmalarında Türkiye'nin en çok tekstil ihracatı yaptığı ülkelerin sırasıyla Almanya, İtalya, Bulgaristan, ABD olduğu sonucuna varmıştır. Şekil:1 incelendiği zaman Türkiye'nin ham madde tedarikliğini Çinden yaptığı ve bunu işleyip tekrar ihraç ettiği görülmektedir. İmalat sanayiinde üretim kapasitesi itibarıyla gıda üretiminin ardından tekstil sektörü gelmektedir (Uyanık, Celikel. 2019). Çinde ara mal ithalatında yaşanan sorunlar, Dünya talebinde yaşanan daralma Türkiye tekstil imalatında kapasite düşüşüne ve bunun sonucunda ihracatın düşmesi, işsizliğin artması gibi ekonomik sonuçlara etki edeceği görülmektedir.

Şekil 1: Dünya'nın Tekstil Tedarik Zincirinde Birbirine Bağlı Üç Merkez

Kaynak: DTÖ Küresel Değer Zinciri Geliştirme Raporu, 2019.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

COVID-19 sonucunda, Ülke politikaların ve firmaların tepkileri nedeniyle ticaret sistemine kalıcı hasarlara neden olabilir. ABD'nin tüm ticaret ortaklarına (özellikle Çin'e) karşı devam eden ticaret savaşının ve COVID-19'un yol açması muhtemel tedarik zinciri aksamalarının birleşimi, tedarik zincirlerinin ülkelerine geri gönderilmesine yol açabilir.

Pandemi üretim sektöründe yeni sorunlarında beraberinde getirdi. Fabrikaların kapatılması ve insanların evlerinde oturmalarını sağlamak politikacıların istedikleri önlemler değildir. Salgın yayılmaya devam ettiği sürece işsizlik oranı artacak ve tedarik zincirine etkisi daha fazla olacaktır. Ülkeler bu süreçte ekonomiyi en az kayıpla atlattırmaya çalışırken, toplumun sağlığını göz ardı etmemeleri gerekmektedir.

Organizasyonların ana hedefi çalışanlarının sağlıklarını koruyabilmek ve mevcut düzenlerini pandemi ile mücadele kapsamında nasıl yürüteceklerinin bulmaları gerekmektedir. Firmalar Salgınla mücadele edebilmek için alternatif kaynaklar bulmaları gerekmektedir. Politikacıların ülke ekonomisini ayakta tutabilmesi için yaşanacak bu sorunların çözülebilmesi için sektörlerde destek paketleri hazırlamaları gerekecektir.

Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülkeler ise, 23.115 milyar dolar ile Rusya Federasyonu, 19.279 milyar dolar ile Almanya, 19.128 milyar dolar ile Çin, 11.847 milyar dolar ile ABD, 9.350 milyar dolar ile İtalya, 6.760 milyar dolar ile Fransa, 6.635 milyar dolar ile Hindistan, 5.777 milyar dolar ile Güney Kore, 5.638 milyar dolar İngiltere ve 4.446 milyar dolar ile İspanya'ya yapmıştır. Covid-19 dış ticaretimize etkisinin dış ticaretimize olan etkisini analiz edebilmek için ihracat ve ithalat rakamlarının 2019 ve 2020 yılı ilk üç ay verilerinin karşılaştırılması yapılmıştır. İhracatımızda bir önceki yıla göre %5 bir düşüş yaşanmıştır. İspanya

ile olan ihracatımız -23% oran ile en sert düşüşün yaşandığı ülke olmuştur. İspanyanın ardından -15% İtalya, -%8,9 ile İngiltere olmuştur. Covid-19 nedeniyle Irak ve İran sınırlarında uygulanan karantina önemleri AB ülkelerinde yaşanan talep ve Pazar daralmaları ihracatımızın düşmesinin ana nedeni olmuştur. İthalatımızda ise %18 bir artış yaşanmıştır. Irak ile yapılan ithalatın artması yaşanan yükselişin önemli nedenlerinden biri olduğu sonucuna varılmıştır. Pandemiye küreselleşeme karşıtı bir gerekçe olarak yorumlamamız gerekiyor. Ucuz iş gücü nedeniyle çok uluslu firmaların Çine olan bağımlılığın Dünya tedarik zincirine çok büyük sorunlar açtığı ve açacağı görülmektedir. Doğru stratejiler kullanılarak çok uluslu firmaların Türkiye’de üretim yapmaları sağlanabilirse mevcut krizi fırsata çevrilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz Ö. ve Günay A. (2020). “The early impact of the Covid-19 pandemic on the global and Turkish economy”, *Turkish Journal of Medical Sciences* 50:520-526
- Baldwin R. Tomiura E. (2020). Thinking ahead about the trade impact of COVID-19
- Bayar, A. A., Ö. Günçavdı ve H. Levent (2020a). Covid-19 salgınının Türkiye’de gelir dağılımına etkisi ve mevcut politika seçenekleri. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü, Politika Raporu, İstanbul. <https://www.istanpol.org/post/covid-19-salgınının-türkiye-de-gelir-dağılımına-etkisi-ve-mevcut-politika-seçenekleri>
- Bems, R, R C Johnson and K M Yi (2010), “Demand spillovers and the collapse of trade in the global recession”, *IMF Economic Review* 58(2): 295-326. <https://www.economist.com/international/2020/02/15/the-new-coronavirus-could-have-a-lasting-impact-on-global-supply-chains>).

- Crowley, M and X Luo (2011). "Understanding the Great Trade Collapse of 2008-09 and the subsequent trade recovery", *Economic Perspectives* 35(2): 44.
- Eaton, J, S Kortum, B Neiman and J Romalis (2016). "Trade and the global recession", *American Economic Review* 106(11): 3401-38.
- Uyanik S. ve Çelikel D. C. (2019). "Türk Tekstil Endüstrisi Genel Durumu", *Teknik Bilimler Dergisi*: 9(1): 39
- Taymaz, E. (2020). "COVID-19 tedbirlerinin Türkiye ekonomisine etkisi ve çözüm önerileri. <https://sarkac.org/2020/04/covid19-tedbirlerinin-turkiye-ekonomisine-etkisi-cozum-onerileri/>
- Türkiye İstatistik Kurumu. Ekonomik Fiyat Güven Endeksi, Nisan 2020; 22 Nisan 2020
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, <https://www.tcmb.gov.tr> (Erişim 25.Mayıs.2020)
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, <https://ticaret.gov.tr/haberler/2020-yili-mart-ayi-dis-ticaret-ticaret-esnaf-ve-kooperatif-verileri> (Erişim 28.Mayıs.2020)
- United Nations Conference on Trade and Development. (2020). The Covid-19 Shock to Developing Countries: Towards a "whatever it takes" programme for the two-thirds of the world's population being left behind. Geneva, Switzerland; March 2020.
- World Bank (2018). World Bank Open Data: Population, total <https://data.worldbank.org> [accessed 15 Haziran 2020].
- Zavacka, V. (2012). "The bullwhip effect and the Great Trade Collapse", ERBD Working Paper No. 148.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52114495>

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52114495>

<https://www.bloomberght.com/oece-turkiye-nin-2019-ve-2020-buyume-tahminlerini-yukseltti-2238520>

https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=TUR

<https://www.economist.com/finance-and-economics/2020/02/22/covid-19-presents-economic-policymakers-with-a-new-sort-of-threat?cid1=cust/ednew/n/bl/n/2020/02/29n/owned/n/n/nwl/n/n/E/415278/n>

<https://www.nasdaq.com/articles/japanese-market-fails-to-sustain-initial-gains-2020-03-18>

<https://www.oecdilibrary.org/docserver/7969896ben.pdf?expires=1589879298&id=id&accname=guest&checksum=8DFDC0797CEA3D907AE9F681F75D139C>

<https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri/dis-ticaret-statistikleri-2019-2020-ocak-mart-donemi-genel-ticaret-sistemi>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The outbreak of Covid-19 (Coronavirus), which first appeared in Wuhan, China and recently spread all over the world, is causing deep concern around the world, with pressure on international markets, high case numbers and death rates. The outbreak caused economic fluctuations around the world, causing countries to take urgent measures.

If the pandemic is to bring new formations in our political, social and economic lives in the future, it will have to be questioned in its cities with a population of more than 30 million. Our collective lifestyle will turn into more traditional structure. Individualism that increases with modernization will growth because of the effect of Covid 19 and will become a threat for nation states. Religious formations will change due to individualization. Multi-storey buildings and crowded cities will lose their pace of development, apartment life will become controversial because of life safety. After the Industrial Revolution, crowded cities will lose their importance and the social life, which is clean, healthy and hygiene, will become valuable. Authority pressure will start to increase in countries due to security measures. The future of the health sector the personal and professional rights of professionals values such as ethical rights and the right to refuse medical treatment to sustain life, as well as the establishment of hospitals for untreated diseases will soon be new topics of discussion.

The Countries with the most cases of COVID-19 include China, France, United Kingdom, Japan, the United States and Germany. These countries constitute for 57% of the world's Gross Domestic Product and 63% of its production and 38% of its exports. Supply disruptions and demand shocks in these countries will cause global reactions. The contraction demand in the six countries will significantly slow World Trade. As global giants are at the center of international supply chains, they provide significant input to each other and to third countries. The coronavirus epidemic, which seriously affects the global supply chains, has negatively affected the economies of the country in many ways due to the disruptions in the supply chains

The spread of Covid-19 across the global world will gradually result in large economic depopulation. Airlines and tourism are among the first sectors to be affected due to reduced travel. The decrease in consumption will cause losses and bankruptcy in the production sector. As a result, the unemployment rate will rise. The governments will need to cut interest rates to increase investment and domestic spending to rise. With the impact of the global world, declining demand across the globe will also cause countries economies to be affected by

the domino effect (World Bank, 2018). 2013 World Bank report stated that a severe outbreak would have the equivalent effect of a global war. It was stated at the United Nations Trade Conference that Covid-19 will have an impact of nearly 2 trillion dollars (United Nation Conference, 2018).

In this context, this study aimed to examine the impact of the pandemic on Turkey's supply chain by evaluating the world and Turkey based on the data described.

Method: This study is a review article that analyzes the impact of the epidemic in the world economy and Turkey's supply chain using existing reports.

Findings (Results): The pandemic has a very serious impact on the workforce, customers, on every single ring in the supply chain and on financial markets. It is not known how long this global crisis will continue since there is no clear information about when the pandemic will end. With Covid-19, International firms realised that dependence on China in the supply chain of international firms poses huge problems. If Turkey can overcome the pandemic effect in a short time, it can turn the global crisis into an opportunity and make investments in Turkey with the right strategies.

Conclusion and Discussion

As a result of COVID-19, the country could cause permanent damage to the trading system due to the reactions of policies and firms. The combination of the ongoing trade war against all US trade partners (especially China) and the supply chain disruptions likely to be caused by COVID-19 can cause major disruptions in the supply chains of countries

The pandemic brought new problems in the manufacturing sector Closing factories and making people sit in their homes are not the measures politicians want As long as the epidemic continues to spread, the unemployment rate will rise and its impact on the supply chain will be greater. The main goal of the organizations is to protect the health of their employees and to find out how to carry out their current arrangements in the context of combating the pandemic Firms need to find alternative sources to overcome the epidemic. Politicians will need to prepare support packages for companies to solve these problems in order to keep the country's economy afloat.

Covid-19 comparison of export and import data for the first three months of 2019 and 2020 has been made to analyze the impact on Turkish Foreign Trade. Our exports were down 5% compared to the previous year. Our exports with Spain -23% rate has been the country experiencing the hardest decline. After Spain -15% Italy and -8.9% England were the countries with the most drops.

Turkey's top exporting countries are 23.115 billion dollars with the Russian Federation, 19.279 billion dollars Germany, 19.128 billion dollars with China, the United States 11.847 billion dollars, Italy with 9.350 billion dollars, with \$ 6.760 billion in France, 6.635 billion dollars with India, 5.777 billion dollars with South Korea, Great Britain, with 5.638 billion dollars and Spain 4.446 billion dollars. Covid-19 due to the importance of quarantine at the borders of Iraq and Iran demand and market contraction in EU countries has been the main reason for the decline of our exports. Our imports increased by 18%.

ROMA YÖNETİMİNE GEÇİŞTE MİSİR'DAKİ HUKUKSAL DEĞİŞİMLER (İÖ 30-İS 14)

Kevser TAŞDÖNER*

Öz

İÖ 30 yılında Actium Deniz savaşı zaferi sonrası Mısır, Roma'nın bir eyaleti haline geldi. Augustus için söz konusu eyalet sadece Roma'nın yabancı bir düşmana karşı kazandığı zafer değil aynı zamanda kendi iktidarını ve gücünü Roma'ya karşı kanıtladığı bir iç savaşın galibiyetiydi. Mısır, Augustus'un tüm yetkileri eline almasıyla kişisel bir alan haline geldi. Bundan dolayıdır ki Augustus, yeni eyalette hiçbir eyalet için alınmayan tedbirleri aldı ve düzenlemeler yaptı. Eyalette, yapmış olduğu reformist icraatları Roma'nın emperyal yayılımının nitekim çarpıcı örnekleridir. Pek çok alanda değişimlerin uygulandığı Mısır'da hukuk alanında da düzenlemeler yapıldı.

Bu makalede amacımız, Mısır'ın Roma Eyaletine dönüştürülmesiyle uygulanan hukuksal değişimleri değerlendirmektir. Çalışmamızda sadece İÖ 30-İS 14 yılları Augustus Dönemi'ni ele almamızın sebebi, çalışma konumuzu, Roma'nın da aynı zamanda kendi iç siyasetinde yaşadığı değişimler çerçevesinde değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Mısır Eyaleti, Augustus, Roma Hukuku, Roma.

IN EGYPT IN THE TRANSITION TO ROMAN RULE LEGAL CHANGES (BC 30-BC 14)

Abstract

After Actium Sea War victory in 30 BC, Egypt became a province of Rome. For Augustus, the state in question was not only the victory that Rome won against a foreign enemy, but also the victory of a civil war in which it proved its power against Rome. Egypt became a personal domain with Augustus taking over all the power. That is why Augustus took the measures and regulations that were not taken for any state but in the new state. His reformist actions in the province are indeed striking examples of the imperialism of Rome. In Egypt, where changes were applied in many fields, regulations were also made in the field of law.

In this article, our aim is to evaluate the legal changes implemented by the transformation of Egypt into a Roman State. The reason why we only deal with the Augustus Period between 30 BC and AD 14 in our study is to evaluate our study within the framework of the changes that Rome also experienced in its own domestic politics.

Keywords: *Egyptian Province, Augustus, Roman Law, Rome.*

GİRİŞ

Eskiçağ Tarihi alanında çalışma konusu açısından, Antik Mısır medeniyeti oldukça zengin verilere sahiptir. Rahip ve tarihçi Manetho'nun Yunanca kaleme aldığı günümüze kadar ulaşmış olan eserinden, Mısır'da otuz hanedanın hüküm sürdüğünü biliyoruz. Söz konusu hanedanlıklarla ilgili çalışmalar, Mısır tarihini dönemlere ayırmada kolaylık sağlamıştır. Zamanla Antik Mısır'a hükmeden sülaleler, Mısırlı olmayan halkların egemenliği, Antik Mısır'ın olağanüstü bir tarih ve kültüre sahip olmasına kaynak olmuştur. Bundan dolayıdır ki, yerel Mısır geleneklerini ve son hanedanları Makedon kökenli Ptolemaiosların yönetimini değerlendirerek konumuza giriş yapmamız uygun olacaktır.

Aşağı Mısır ve Yukarı Mısır olarak iki bölgeye ayrılmış olan Mısır'ın en eski devirlerinde yönetimde doğal olarak iki farklı kralların idaresindeydi. Ünlü Mısır tarihçisi Manetho'ya göre, Antik Mısır medeniyetinin tarihi, söz konusu iki bölgenin birleştiği tarih yaklaşık olarak İÖ 3100 itibariyle başlar. İki ülkeyi birleştiren ise "Azgın Kedi Balığı" anlamına gelen ismiyle Kral Narmer/Menes'dir. (Bauer 2018, 45-47.) Sonrasında, üniter bir sisteme sahip olan Mısır ülkesinin iyi yapılandırılmış bir kamu yönetimi vardı. Şüphesiz kral yönetimle beraber her türlü makamın en üstünde olan kişiydi. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım 2020) Merkezi hükümetin başıydı. Ayrıca doğruluk ve adalet tanrıçası Maat'ta simgelenen evrenin kozmik düzeninin korunmasından da kral sorumluydu. Başrahiplik, baş yargıçlık ve daha pek çok göreve liderlik yapıyor olsa da uygulamalarda kralın görevlerini ve isteklerini yerine getirmeleri için çok sayıda memur tayin ediliyordu. (Brewer-Teeter 2011, 87) Kraldan sonraki ilk otorite vezirdi. Vezirlerin genel gözetimi altında, aralarında hazine, tahıl ambarları, tarım, bayındırlık işleri, cephanelik ve ordu gibi sayıca fazla önemli idari bölüm bulunuyordu. Merkezi hükümete bağlı olan yerel yönetimler vardı. Genel devlet

politikası ise temeli dinsel bir siyasete dayanan, krala mutlak güç veren bir sistemdi.

Kral tarafından tayin edilen söz konusu memurlardan bir kısmı olan yerel güvenlikten sorumlu birimi, yasalara aykırı hareket eden kişileri yakalamakla görevliydi. Suçlu olduğu iddia edilen bu kişiler mahkemelerde yargılanır ve gereken cezayı çarptırılırlardı. Mısırlılar, suçluların cezalandırılması ve yaralanan tarafların ikna edilmesi konusunda çok netlerdi. Çünkü mahkemelerin kararlarına ilişkin haksız sonuç korkusu ve rüşvetin, toplum düzenini bozacağına inanıyorlardı. (Diodoros. *Bibliotheca Historica* I, 75) Antik Mısır'da iki tür mahkeme vardı. İlki çoğu davayı ele alan yerel mahkeme ikincisi, başkentte bulunan Yüksek Mahkemeydi. Bu mahkeme ciddi suçlara bakardı. Hâkimler, sopa ya da dayak gibi, şiddete yönelik cezalar verebiliyorlardı. Eğer bir suçlu kaçmaya kalkarsa ve yakalanırsa, burnu veya kulakları kesilirdi. Herkes tarafından vücudun görünen uzuvlarının kesilmesi muhtemelen suçlunun ifşa edilmek istenmesi olabilir. Zira krala yönelik bir komplo düzenlediği iddia edilen kişinin cezası idamdı. Bunun yanında, köleler hariç, tüm sosyal sınıflardan insanlar da dâhil olmak üzere erkek ve kadınlar yasalar karşısında eşitler. Hem erkeklerin hem de kadınların mülk edinme ve satma, sözleşme yapma, evlenme ve boşanma, miras alma ve dava açma hakkı vardı. (Ajdini 2014, 388)

İÖ 18. yüzyılın sonlarından itibaren işgallere maruz kalan Mısır'da yönetsel olarak alt yönetimlerde farklılıklar olsa dahi merkezi hükümetin ve kralın mutlak gücü daima muhafaza edildi. Antik Mısır'ın son hanedanı Ptolemaioslar Dönemi'nde, Mısır'ın politik yapısı daha da belirginleşti. Makedonya Kralı Büyük İskender İÖ 332 yılında Persleri yenerek Mısır'ı ele geçirdi. İÖ 323 yılında ise beklenmedik ölümü üzerine kurmuş olduğu imparatorluk halefleri tarafından yönetsel olarak paylaşıldı. Mısır, İskender'in generallerinden Ptolemaios'un yönetimine verildi. Bu tarihten itibaren Mısır'da bir Makedon kökenli

Ptolemaioslar dönemi başlamış oldu. İÖ 305 yılına kadar İskender'in imparatorluğuna bağlı bir vali gibi yönetimi sürdüren Ptolemaios, bu tarihte kendisini kral ilan etti (Kaya 2012, 167 vd.) ve Mısır ülkesi İÖ 30'a kadar Makedon kökenli krallar tarafından yönetildi. Ptolemaios ve oğlu II. Ptolemaios, krallığı, çağın en katı merkezi bürokrasisine sahip bir ülke haline getirdi. Merkezi hükümet her türlü faaliyeti kontrol ediyordu. (Jones 1971, 296-297) Özellikle ilk üç Ptolemaios yönetiminde Mısır, İskender İmparatorluğu'nun parçalarından oluşan krallıkların en güçlüsü oldu ve gücü sonraki krallar altında gerilese de Doğu Akdeniz'in devlet sisteminde önemli bir faktör olmaya devam etti. (Bell 1922, 139) Makedon kral ise adeta firavunun soyunun devamı gibi Mısır'a hükmediyordu. (Turner 2008, 132)

Yunan ve Mısır kültürleri, Ptolemaioslar döneminde oldukça barışçıl şekilde bir arada var olabildiler. Bundan dolayıdır ki, Ptolemaioslar yönetiminin olumlu ekonomik ve sosyal etkileri sayesinde, Mısır ülkesi, güçlü ekonomik hayata sahip olduğu gibi çok çeşitli bir toplum haline geldi. Bu konforu Antik çağ boyunca devam etti.

Ptolemaiosların son temsilcisi VII. Kleopatra'ydı. Kraliçenin, Actium Deniz Savaşı'nda, Romalı Caesar Octavianus karşısında aldığı yenilgi sonucu Mısır Ülkesi Romalıların eline geçti ve Mısır İÖ 30 yılında Roma eyaleti haline dönüştürüldü. (Plutarkhos. *Marcus Antonius*. 68; Scullard 1988, 168 vd.)

Roma Hâkimiyeti

Mısır ülkesi, tarihi boyunca farklı kökenli hanedanlar tarafından yönetilmiş olsa da her zaman bağımsız bir krallık olarak varlığını devam ettirmişti. Roma tarafından ele geçirildikten sonra ise dönemin en büyük gücünün bir eyaleti pozisyonuna düştü. Zira Roma, yeni eyaletinde kendi eyalet yönetim sistemi ve yasaları dâhilinde düzenlemeler yaptı. Söz konusu düzenlemelerden söz

etmeden önce Ptolemaioslar dönemine kapı aralarsak, Ptolemaioslar, Mısır'da dil, kültür, din ve yasal uygulamalarda çeşitlilik gösteren etnik grupları, tek bir millette toplamak amacı olmadan yönetmişlerdi. Bundan dolayı, Mısır'ın tüm nüfusu için bağlayıcı olan tek bir kanun da oluşturulmamıştı. Ana temalar daha çok hoşgörü ve hatta belirli yasal geleneklerin korunmasıydı. Bu sebeple, hem köken olarak Mısırlı olan nüfusun hem de göç ederek Mısır'a yerleşen toplulukların, atalarının yasalarına uygun olarak özerk mahkemelerde yargılanmaları için kendi geleneklerini sürdürmelerine izin verildi. Zira bunun en belirgin örneği, Mısır halkının kullandığı yerel dil olan *demotikayı* kaldırmaya yönelik bir yönetim uygulamalarıydı. Ancak İÖ 2. yüzyıldan itibaren Greek ve Mısır unsurlarından oluşan yeni bir hukuk sistemi oluşmaya başladı. (Bagnall 2009, 555) Hukuk alanında başlayan değişimler Roma hâkimiyeti döneminde de devam etti.

Roma İÖ 30 yılında Mısır'ı Roma eyaletine dönüştürmeye başladığı zaman, ekonomik olarak zengin bir toprağa sahip olmanın yanında, köklü bir bürokrasi ve bununla bağlantılı olarak kurumsallaşmış bir hukuk anlayışının da avantajına sahip oldu. Augustus'un, *Res Gestae*'da "Mısır'ı Roma halkının imparatorluğuna ekledim." (Augustus. *Res Gestae*. 27.1.) şeklindeki ifadesinin oldukça sadelik taşıması, Mısır'ın Hellenisasyonu sağlanmış coğrafya olarak, Roma eyalet politikası gereğince uygun olmasındandır. Her ne kadar Augustus, Mısır'a princepsliğinin ilk eyaleti olması bakımından özen göstermiş olsa da yoktan bir kültür ya da yasalar oluşturmak zorunda kalmamıştır.

Öte yandan, Mısır Ülkesi, yalnızca siyasi anlamda Roma için önem arz etmiyordu. Başkent İskenderiye, kütüphanesi, bilimselliği, edebi çevresi ile dünyanın önde gelen entelektüel merkezlerinden biriydi. Dahası, coğrafi olarak, birçok ticaret yolunun buluşma yeri olduğu gibi bilimde de İskenderiye, çeşitli

akımların ve hislerin buluştuğu ve karıştığı büyük bir takas noktasıydı (Bell 1922, 140.)

Mısır Ülkesinin tüm bu özelliklerinden dolayı, Augustus yeni eyalette yönetimsel olarak tedbirler aldı ve pek çok alanda düzenlemeler yaptı. (Taşdöner 2019.) Ülkeyi yönetimsel olarak düzene koyduktan kısa bir süre sonra, Mısır'daki Roma hukuk sisteminin temelini attı. Söz konusu temeller, 3. yüzyılın sonundaki İmparator Diocletianus'un reformlarına kadar büyük ölçüde yürürlükte kaldı. (van Loon 2014, 42.) Yargı görevini, Augustus bir ayrıcalıklı makam yerine ağır bir sorumluluk olarak değerlendirmişti. Yargılama yetkisini Senato'nun elinden aldı. (Suetnius, *Augustus* 32. 3.) Lex Iulia Iudiciaria hükümleri içerisinde *iudices selecti* adı verilen yargıç heyetini bütünüyle yeniden yapılandırdı. Bu yasal düzenleme ile en az 400 000 sestertius değerinde serveti olan, *equites* sınıfına mensup yurttaşlardan meydana gelen üç tane *decuriae* adı verilen yargıç heyeti kuruldu. *Decuriae iudicum* ya da *decuriae equitum* olarak adlandırılan yargıçlar heyetini oluşturan *equites* sınıfına mensup kişiler, sadece servetlerine göre belirlenmiyorlardı. (Jones 1960, 44) Bu kişiler yetişkin yaşlardaydılar. Yargıç heyetine üye olmak için en küçük yaş sınırı başlangıçta 35 iken, daha sonra 30'a indirildi. (Suetonius, *Augustus* 32. 3.) Roma'da hukuk sistemi bu şekilde düzenlendiği gibi, İmparatora bağlı olan eyaletlerde *equites* sınıfından olanlara görev verildi. Mısır'ın *praefectus*'u muhtemelen ilk örnekti. (Bowman 2008, 346) Dolayısıyla Augustus'un legatusu olarak görev yapan, *equites* sınıfından *praefectus*, mahkemelerde resmi olarak görevlendirildi. (Tacitus. *Annales*. XII. 60)

Augustus döneminde devam eden yenilikler, yeni uzmanların doğmasına sebep oldu. İmparatorun profesyonel danışmanları olan yazarlar, hukuk hocaları Principatus döneminin maaşlı yetkilileri haline geldi. Yeni rejimin yeni hukukçuları, Augustus siyasetinin kendilerine verdiği yetkilerin yanı sıra imparatorun kişisel otoritesinin de etkisindeydiler. (Ward – Heichelheim- Yeo 2016,

293) Ptolemaios mahkemesinde yer alan memuriyetler ve unvanların pek çoğu kaldırıldı. Mevcudiyetini koruyan unvanlardan *Ídioslogos*, memuriyet özellikleri değiştirilerek, hukuk konusunda üst otorite olarak devam etti. (Strabon. 17.1.12) Maliyeden sorumlu *dioiketes* de devam eden unvanlardandı. Ancak yetkisi belirsizdi. Vali, doğal olarak atlı sınıftan seçildi. *Dikaíodotes*, Latince *iuridicus*'a çevrildi. Valinin sorumluluğu, cumhuriyetin devam eden emsali sivil yargıyla paylaşıldı. Bu memuriyet, özellikle yeni katılan bölgeler içindi. (Bowman-Rathbone 1992, 110.) Valiye yakın adli görevliler olan *dikaíodotesler*, genelde valiye gideceği yerde eşlik ediyorlardı. Başka bir deyişle valilerin, başka bir deyişle adli konularda danışmanları gibiydiler. Çalışma alanları ise, daha önce alt hâkimler tarafından soruşturulan ve onlar tarafından kendi yargı yetkisine yönlendirilen davalarabakmak ve karara bağlamaktı. İmparator tarafından atanan *dikaíodotesler* genelde equites sınıfındandı. (Milne 1913, 4.)

Eyaletin her bölgesinde daimi mahkemeler yoktu, bir dava olduğu zaman vali olay yerine gider, mahkeme kurardı, ancak Roma vatandaşlarının üstünde yargı yetkisi yoktu. (Adkins-Adkins 2004, 49.) Suç ve polis yargı yetkisi büyük olasılıkla şehir valisi ve gece gözetimi valisi tarafından kontrol ediliyordu. (Strabon.17.1.12; Jones 1971, 304) Mahkemelerle ilgili olarak en dikkat edilmesi gereken husus elbette dildi. Mısır'da davacılar taleplerini mahkemede diledikleri biçimde sunma konusunda tam bir özgürlüğe sahipti. Terimlerin özellikle Latince olması gerekmiyordu, bu yüzden dava dili terminolojisi ile yasal dil, Latince değildi. Kuşkusuz Roma yetkilileri zaman zaman Roma yasal kurumlarını ve onların terminolojisini açıklamak durumunda kalmışlardır. Davalılar da aynı şekilde Latince bilmek zorunda değildi ve kendilerini yerel dilleri ile ifade edebilirlerdi. Fakat mahkemelerde, hâkim pozisyonundaki praetörün ifadelerini anlayabilmek için Roma hukuk uzmanlarından yardım alıyorlardı. Bir bölgenin Romanizasyonu açısından önemli bir unsurdu bu durum.

Roma hukuku, yasal Roma düzenlemeleri sayesinde Mısır'a nüfuz etme imkânına sahipti. Fakat Mısır'ın Roma hâkimiyetinden çok zaman önce yüzyıllardır Mısır'daki etkin Greek kültürü sebebiyle ilk dönemlerde, hem Romalılar hem de Romalı olmayanlar, sözleşmelerini daha evvel Greek kâtipler tarafından geliştirilmiş tekniklerle, Grekçe yazdılar. Fert, aile ve özellikle veraset hukuku bu konuda istisnaydı. Çünkü Roma vatandaşlarının vasiyetleri yasalık kazanabilmesi için Latince yazılması gerekiyordu. Bu kural Mısır Eyaleti'nde de uygulandı ve 1. ve 2. yüzyılda Mısır'da, Roma vatandaşlarının vasiyetleri Latince yazıldı. İS 70 yıllarına doğru Mısır mahkemelerinde kullanılan dil Latince olarak belirlendi. (Bagnall 2009, 557)

Augustus Dönemi hukuk yenilikleri içinde evlilik, azat etme, miras ile ilgili yasalar yer alıyordu. (Bowman- Rathbone 1992, 113.) Bu dönemde yasaların yazılı olarak yer aldığı *Gnomona* göre, çeşitli evlilik biçimleri yasaklandı*. Öyle ki Ptolemaios hanedanlığından Philadelphos ile üvey kız kardeşi II. Arsinoe arasında gerçekleşen evlilik, Mısır kraliyet ailesi açısından kabul gören bir gelenek olmasına rağmen, tüm Yunan dünyasında bu evlilik bir skandaldı. (Turner 2008, 136; BMC, 42) Yunan dünyasında dahi kabulü zor olan kardeş evliliği, Augustus dönemi Roma'sında asla kabul göremezdi. Bundan dolayı Mısır'daki Romalıların kız kardeşleri veya teyzeleriyle evlenmelerine izin verilmedi ancak erkek kardeşlerinin kızıyla evlenmeye izin verilmişti. (van Loon 2014, 42) Yasa dışı evlat edinme de bilinen suçlardandı. Mısırlı bir kişi ile evli Romalı erkek ya da kadının çocukları daha düşük bir statüye sahip oluyordu. (Rowlandson 2013, 221; van Loon 2014, 42). Mısırlılar, Roma imparatorluğunun nüfusu arasında oldukça düşük bir yasal statüye sahipti; çünkü yöneticileri, onları, medeni bir kent yaşamına uygun olmayan, batıl inançlı, kanunsuz olarak nitelendirirdi. (Rowlandson 2013, 213. 219-

* İS 212 yılındaki *Antonine Anayasası*'ndan sonra, imparatorluktaki tüm vatandaşlara, Roma vatandaşlığı verildi. Hopkins'e göre, İmparator Caracalla döneminde Mısırlılara Roma vatandaşlığı verildikten sonra, kardeş evlilikleri yasaklandı. Hopkins 1980, 303-354; Parkin- Pomeroy 2007, 292; Dolganov 2018, 2 vd.

220.) Mesela, bir kanun maddesindeki, “gübre yığınınına maruz kalan bir çocuk rahip olamaz” (Goodman 1997,266; Byren 2013, 39.) şeklindeki ifadeden de anlaşılacağı gibi çiftçilik ya da hayvancılıkla uğraşan yerel Mısır halkı, eyaletteki şehirli Romalılarla aynı tutulmuyordu. Romalı olamayanların, Roma vatandaşlığı elde etmeleri konusunda zorlaştırıcı düzenlemeleri her kurumda hissedilmiştir. (Türkoğlu 2011, 268.)

Mısır'daki Romalı kadınlar, İtalya'daki gibi, evliliği ve çocuk sahibi olmayı teşvik eden Augustus mevzuatına tabi tutuldular. Aynı zamanda Romalı yöneticiler, kırsalda yaşayan yerli kültür olarak karışık Greko-Mısır nüfusu yabancı kadınları Mısırlılar olarak kabul ettiler. (Vandorpe- Waebens 2010, 415-435) Zira Mısır Ülkesi'nde kadının sahip olduğu hukuk ve özgürlükler, aynı devirde yaşayan Yunan ve Roma gibi medeniyetlerin kadınlarında daha fazlaydı. (Babila 2016, 140) Roma yönetiminin varlığı onlara büyük bir ayrıcalık tanımadığı gibi mevcut özgürlüklerine kısıtlama getirdiğini söyleyebiliriz. İÖ 6 yılında, *lex Iulia Vicesimaria* yasası ile Roma vatandaşları miras aldığı mülklerin yüzde 5'ini vergi olarak, özel kurulmuş bir büroya ödüyorlardı. (Bagnall 2009, 553-554, 556) Hazırladığı yasal bir mirası olmadan ölen ve yasal varisi olmayan kişilerin mülkleri *fiscusa* yani kamu hazinesine dâhil edilirdi. Özellikle İskenderiye'de, bir kişinin hanesinde en fazla dört çocuğu varsa, karısına miras bırakamazdı. Şayet çocuk sayısı koşullara uygunsuzsa karısına, oğullarının her birine sahip olduğundan daha büyük bir pay veremezdi .(Goodman 1997,265)

Byren'nin eserinde, Roma ordusunun aslında bir iç polis gücü olma niyetinde olmadığını ancak bir kişi direkt olarak Roma yetkilisine şikayette bulunmadıkça, ev içi cinsel partner seçimini yada miras konusundaki kararları takip etmeyeceği, yönündeki görüşünü destekleyebiliriz. (Byren 2013, 40) Çünkü, Roma Devleti'nin, ev baskınları veya suç işlenip işlenmediği konusunda sıkı takipler gibi aktif bir

polis-suçlu kovalamasının yanı sıra şikâyetlere göre harekete geçtiğini, her türlü sistemlerinin yönetiminde görebiliyoruz.

Üstelik Mısır, Roma öncesi, Ptolemaioslar yönetimi altında bir kişi her türlü mevzuda şikâyetini iletebileceği dilekçe yöntemlerini uygulamayı öğrenmiş ve alışmıştı. (Byren 2013, 41) Roma'nın bu konuda yeni bir sistem oturtmasına gerek kalmamıştı.

Roma anayasasına göre, özgür doğmuş her vatandaş bir askerdi ve devletin ordularında, yaşamının herhangi bir döneminde, on altıdan kırk altı yaşına kadar çağrıldığında hizmet etmek zorundaydı. Üstelik belli bir yıl, genelde on yıl, boyunca seferlere katılanlar bürokratik görevler alabiliyordu. (Polybius. *Histories*. 6.19.1.) Cicero "Yasalar" adlı eserinde bu durumu şöyle ifade etmiştir; *etkili bir şekilde yöneten adam geçmişte başkalarına itaat etmiş olmalı ve dürüstçe itaat eden adam daha sonra bir hükümdar olmak için uygun görünecektir. Bu nedenle, itaat eden kişi gelecekte bir hükümdar olmayı beklemeli ve kuralları yönetenlerin kısa sürede itaat etmesi gerektiğini hatırlamalıdır.* (Cicero. *Laws*. III.2) Askerliği atandaşlık görevinin birinci kuralı gibi kabul eden Roma ordusu içinde yer alan yardımcı birliklerin Mısırlı askerleri, yalnızca 25 yıllık bir askerlik hizmetinden sonra Roma vatandaşlığı alabiliyorlardı. (Parker 1928) Yunan şehirleri vatandaşı olarak kaydolmaya çalışan Mısırlılar para cezasına çarptırıldı. Olması gereken zamanda taburcu edilmeyen, Roma ordusunda görev yapmış olan Mısırlı askerler, Roma vatandaşı gibi hareket ettiklerinde mülklerinin dörtte birini para cezasıyla ödeyeceklerdi. (Shooter 1991, 38; Byren 2013, 39.) Zira Mısır'ın önde gelen ailelerine, Roma vatandaşlığı verilmesinde sorun yoktu.

Yasaların belirlendiği Roma Dönemi Mısır'da tanımlayabileceğimiz, en yaygın suç kategorileri ise şunlardır: bireylere karşı suçlar, mali suçlar, siyasi suçlar, sosyal düzene karşı suçlar, hakların kötüye kullanılması ve dini suçlar. Ptolemaios

dönemi ile karşılaştırıldığında, siyasi suçları, bir kategori olarak değiştirildiğini ve sosyal düzene karşı suçların da artık tanındığını görüyoruz. (van Loon 2014, 44).

Kişisel suçlarda cinayet durumunda, katili bulmak ve mahkemede kendisine dava açmak genellikle mağdurun ailesine kalmıştı. Ancak öldürülen kişi devlet memuru ise, yetki idioslogos'a devredilirdi. Mali suçlarla ilgili cezalar hakkında çok fazla bilgiyi sahip olmasak da bilinen Augustus'un mali suçların para cezasını en fazla 500 drahmi olarak belirlediğidir. (van Loon, 2014, 44, 54).

Augustus, Roma'nın tek adamı olarak yetkileri eline almaya başladığı zaman, hükümetin ve toplumun diğer tüm alanlarında olduğu gibi ceza mahkemelerinde de derin bir değişiklik için koşullar yarattı. *Cognitio extraordinaria*'yı yani ceza yargılamalarını *ordo iudiciorum publicorum*'un jüri mahkemelerinin sınırlamalarından sıyrılıp, özgürleştirmek için tasarlanmıştır. Yeni oluşturulan özgürlüğü yöntem sayesinde suçun tanımlanması ve verilmesi gereken cezanın derecesi de kolaylaşmış oldu. (Bauman 2006, 50)

Üretimlerin denetimi, Ptolemaioslar döneminde kurulan *agoranomos*larla yapılıyordu. Agoranomoslar, İÖ 3. yüzyılın ortalarından İS 4. yüzyılın başlarına kadar noter olarak görev yaptılar. Mısır ülkesi de muhtemelen böyle bir kurumla Ptolemaioslar döneminde tanışmış olmalıdır. Roma döneminde noter gibi görev yapmaya devam eden agoranomoslar, sözleşme yapma, kredi takipleri gibi hizmetlerde bulunurlardı. Vasiyet işlerinde, yetkili belgeleri hazırlayıp kaydederdiler. Bazı zamanlarda, vasiyetin değiştirilmesi ya da iptali söz konusu olabilirdi. Bu işler de agoranomoslar tarafından yapılırdı. Roma Mısır'ında herhangi bir sorunun yaşanmaması için özellikle vasiyeti ilk hazırlayan agoranomos tarafından iptali ya da değiştirilmesi konusunda titiz davranılmıştı. Üstelik agoranomos vasiyeti hazırlarken tanıkların da bulunması gerekiyordu. Bir süre sonra bu kurum Roma yönetiminde aedilislere benzemeye başladı. Ptolemaioslar döneminde agoranomoslar için tapınakla bağlantılı geleneksel

aileler tercih ediliyordu. Roma döneminde ise toprak sahibi seçkinler tarafından bir yıllık dönem boyunca zorunlu bir kamu hizmeti haline geldi. (Rahyap 2019, 47-58)

Sanat, kültür ve bilim alanında Roma-Mısır etkileşimi belirgindi. Augustus şehrin içindeki ayinleri ve Mısır dinlerini yasakladı. Ancak Mısır sanatı ve mimarisi devam etti. İÖ 28 yılında inşa edilen Apollon Tapınağı'nda Mısır'a özgü lotus çiçeği figürü kullanılmış olması buna bir örnektir. Entelektüel nüfusu ile Eskiçağ dünyasına ün salmış olan İskenderiye eski kültürel ahengini kaybetti. Sadece felsefe ve tıp araştırma merkezi olan kent, 2. yüzyılda coğrafya ve astronomi alanlarında uzmanlaşmış Claudius Ptolemaeus ile anılmaya başladı.(Goodman 1997, 267)

SONUÇ

İÖ 30 yılında Mısır'ın Roma eyaletine dönüştürülmesi ile birlikte ülke, tarihinin en büyük siyasi değişimini yaşamış oldu. Bu tarihten önce, yönetimleri, farklı kökenden hanedanlıklar tarafından sık sık el değiştirmiş olsa da Ptolemaioslar 300 yıla yakın zaman diliminde Mısır'da hüküm sürmüşlerdi. Augustus'un Principatus dönemi ile antik dünyanın büyük gücü olan Roma'nın değişime girmesiyle beraber, hâkimiyeti altındaki ya da eyaleti haline dönüştürdüğü coğrafyalar da bu değişime maruz kaldı. Augustus'un reformist hareketleri çerçevesinde gerçekleştirdiği hukuksal yenilikler, Roma Devlet yapısını güçlendirmek adına atılmış adımlar olarak kabul edilse dahi aynı zamanda Roma Devleti'nin emperyalist yayılmacılığının başlangıcı olarak da kabul edilebilir. Cumhuriyetle yönetildiği dönemlerde Roma, eyaleti haline getirdiği coğrafyalarda kendi siyasi varlığını hissettirecek değişimler yapmış olsa da asimilasyon izlerine rastlanmaktadır. Principatus dönemi asimilasyon girişimlerinin ilk başlangıç evresidir ki sonraki yüzyıllarda Roma, antik dünya tarihi çalışmalarında imparatorluk olarak isimlendirilmiştir.

Augustus, Mısır'ı princepsliğinin ilk zaferi olarak kabul etmesi, yeni eyalette farklı uygulamalar getirdi. Fakat Augustus'un İÖ 30'da başlattığı hukuk sisteminin ön koşulları zaten mevcuttu. O zamana kadar, Ptolemaios hukuk sisteminin ayırt edici özelliklerinden biri olan idare mahkemeleri bir süredir varlığını yitirmişti. Bununla birlikte, tüm yargı yetkisi merkezi otoritenin elindeydi. Üstelik Mısır öz yönetiminin ortadan kalkması, Greekler ve Mısırlılar arasındaki kültürel farklılıkların azalmasıyla sonuçlandı. Her iki gelişme de genel Roma eyalet yönetimi kavramına iyi karşılık verdi: homojen bir nüfus üzerindeki merkezi ve otoriter güç. Başka bir deyişle Roma hukukunun Mısır ülkesindeki gelişimi bir devrim niteliği taşıyor olsa da Mısır hukuk sistemi kesinlikle birçok değişiklik geçirdi, ancak bunların çoğu önceden var olan uygulamaların kısıtlı altındaydı. Bazı kültürel farklılıklar azalırken, yasal bir bağlamda Romalılar, Yunan, Mısırlılar ve toplumdaki diğer gruplar arasındaki sosyal eşitsizlikleri korudular. Sosyal statü, Roma hukuk sisteminde son derece önemliydi ancak Roma hukuku Mısır'da gücünü en fazla üretim ve gelirlerle ilgili konularda hissettirdi. Zira Mısır, her zaman Roma'nın önemli gelir kaynağıydı.

Kesin olan, Mısır, ülkeyi kendi adına yönetmek için bir vali atayan ve atlı sınıfın üyelerini en yüksek idari pozisyonlara yerleştiren Augustus'un özel ilgi alanı oldu. Sonraki Roma imparatorları da Augustus'un Mısır politikasını derece derece arttırarak devam ettiler. İmparatorluğun yöneticileri, hukuksal alan dahil her konuda baskıcı, şiddet içeren cezalar ve kanunlar uyguladı.

KAYNAKÇA

- Augustus, *Res Gestae Divi Augusti* (text, translation, and commentary transl. by A.E. Cooley) Cambridge 2009.
- Augustus, *Monumentum Ancyranum*-Ankara Anıtı (çev. Ç. Dürüşken) İstanbul 2009.
- Cicero. *De re Publica: De Legibus* (Engl. Transl. C. W. Keyes) Loeb.1951.
- Dio Cassius, *Historia Romana* (Dio's Roman History, Eng. trans.by E. Cary) New York 1914.
- Diodoros. *Bibliotheca Historica* (Engl. transl. C.H. Oldfather) Harvard University Press, Loeb, London 1953, 1961, 1967.
- Plinius, *Natural History*. Vols. 10 (ed. T.E.Page, transl. H. Rackham) Loeb, London 1961.
- Plutarkhos, *Marcus Antonius* (çev. M. Özaktürk) Ankara 1992.
- Polybius, *The Histories*, (Engl. Transl. W. R. Paton) Loeb, London 1923.
- Suetonius, *Oniki Caesarin Yaşamı* (çev. F. Telatar-G. Özaktürk) Ankara 2008.
- Strabon. *The Geograph of Strabo*. (Engl. transl. H.L.Jones) Harvard University Press. London 1967.
- Tacitus, *Annales* (transl.by A.J. Woodman) Cambridge 2004.

Modern Kaynaklar

- Adkins, L.-R. A. Adkin, (2004) *Handbook to Life in Ancient Rome*. New York.
- Ajdini, S. (2014) "Public Administration in Ancient Rome and Egypt" *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. Vol.3. No.6. MCSEER Publishing. Rome 385-389.
- Babila, M.H.A. (2016) "Eski Mısır'da Kadın". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt.13 Sayı.1. Kahramanmaraş. 139-143.

- Bagnall, R.S. (1993) *Egypt in Late Antiquity*. Princeton University Press. Princeton.
- Bagnall, R.S. *Papyrology of The Oxford Handbook*. Oxford University Press. Oxford 2009.
- Bauman, R. A. (2006) *Crime and Punishment in Ancient Rome*, Routledge, London .
- Bell, H.I. (1922) "Hellenic Culture in Egypt". *The Journal of Egyptian Archaeology*. Jstor. Vol. 8. No.3/4, 139-155.
- Bowman, A. K.-Dominic Rathbone. (1992) "Cities and Administration in Roman Egypt" *Society for The Promotion of Roman Studies*. Jstor. Vol. 82. 107-127.
- Bowman, A. K. (2008) "Provincial Administration and Taxation", *The Cambridge Ancient History*, X, 344–370.
- Bryne, A.Z. (2013) *Violence in Roman Egypt*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia .
- Dolganov, A. (2018) "Reichsrecht and Volksrecht in Theory and Practice: Roman Justice in the Province of Egypt", *Administration, Law and Administrative Law: Comparative Studies in Imperial Bureaucracy and Officialdom*, Vienna, 1-42.
- Goodman, M. (1997) *The Roman World- 44 BC- AD 180*. Routledge. London-NewYork.
- Jones, A.H.M. (1960) *Studies in Roman Government and Law*, Oxford, S. 43–50 Oxford.
- Hopkins, K. (1980) "Brother-Sister Marriage in Roman Egypt" *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22, No. 3. 303-354.
- Kaya, M. K. (2012) *Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları II- Pers Hâkimiyeti ve Hellenistik Dönem*, İlya Yayınevi, İzmir.

- Jones, A.H.M. (1971) *Cities of the Eastern Roman Provinces*.
- Milne, J. G. A (1913) *History of Egypt under Roman Rule*. London.
- Parker, H.M.D. (1928) *Roman Legions*. Oxford 1928.
- Parkin, T. G. - A. J. (2007) Pomeroy. *Roman Social History*. Routledge. London.
- Rahyab, S.(2019) "The Rise and Development of the Office of Agoranomos in GrecoRoman Egypt", *New England Classical Journal*, Vol. 46/1, 37-58.
- Rowlandson, J. (2013) "Dissing the Egyptians: legal, ethnic, and cultural identities in Roman Egypt" *Creating Ethnicities & Identities in the Roman World*. The Institute of Classical Studies University of London. London, 213-247.
- Scullard H.H. (1988) *From the Gracchi to Nero. A History of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*. London-New York.
- Shooter, D. (1991) *Augustus Caesar*. Routledge. London- New York.
- Taşdöner, K. (2019) " İÖ 30-İS 14 Yılları Arasında Roma Mısır'ı: Yönetim, Ordu ve Vergi". *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı. 21. 137-149.
- Teeter, B. D.J & E. Teeter. (2011) *Mısır ve Mısırlılar* (çev. N. Uzan) Arkadaş Yayınları. Ankara.
- Turner, E. (2008) "Ptolemaic Egypt" *The Cambridge Ancient History. The Hellenistik World. Vol.VII.* (ed. F.W. Walbank-A.E.Astin-M.W.Fredereksen-R.M. Ogilvile). Cambridge University Press. Cambridge, 118-174.
- Türkoğlu, H.G. (2011) "Roma Hukukunda Humanitas ile Maiestas Populı Romanı Arasındaki Bağlantı" *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (Ocak), 229-268.
- Vandorpe, K.- S. Waebens (2010) "Women and Gender in Roman Egypt The Impact of Roman Rule". *Tradition and Transformation: Egypt under Roman Rule*, 415-435.

van Loon A. J. (2014) "Law and Order in Ancient Egypt- the Development of Criminal justice from the Pharaonic New Kingdom until the Roman Dominate". Leiden University. (M.A. Thesis).

Yıldırım, E. (2020) *Nil'in Tanrı Kralları*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul.

Ward, A. M.- F. M. Heichelheim-C. A. Yeo. (2016) *A history of the Roman People*. Routledge.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Egypt, which has a unitary system, had a well-structured public administration. Undoubtedly, the king was the head person of any authority with the administration. He was the head of the central government. In addition, the king was responsible for maintaining the cosmic order of the universe, symbolized in the goddess of truth and justice, Maat. Though he was a priest, chief judge, and many other leaders, many officers were appointed in practice to fulfill the king's duties and wishes. The first authority after the king was the queen. Under the general supervision of the viziers, there were many important administrative divisions, such as treasury, granaries, agriculture, public works, the arsenal and the army. There were local governments attached to the central government. General government policy, on the other hand, was a system based on religious politics, which gave absolute power to the king.

There were two types of courts in ancient Egypt. The first was the local court, which handled most cases. The second was the Supreme Court in the capital. This court would deal with serious crimes. Judges could impose violence against violence, such as sticks or beating. Both men and women had the right to buy and sell property, to contract, to marry and divorce, to inherit and to sue.

During the Ptolemy Dynasty, the Egyptian Kingdom became the country with the strictest central bureaucracy of its time. The central government controlled all kinds of activities. The last representative of the Ptolemy, Cleopatra VII. As a result of the defeat of the queen in the Actium Sea War against the Roman Caesar Octavianus, the country of Egypt fell to the Romans and Egypt was transformed into a Roman province in 30 BC.

When Rome started converting Egypt into the Roman province in 30 BC, it had the advantage of not only having an economically rich land, but also a well-established bureaucracy and an institutionalized understanding of law. Due to all these characteristics of the Egyptian Country, Augustus took administrative

measures in the new state, made arrangements in many areas and laid the foundation of the Roman legal system in Egypt. Within the provisions of Lex Iulia Iudiciaria, he completely restructured the judicial panel called iudices selecti. Praefectus of the equites class, who served as the legatus of Augustus, was officially appointed in the courts.

Continuing innovations in the Augustus Period led to the birth of new specialists. Authors, professional advisers of the emperor, became lawyers' salaried officials of the Principatus era. Many of the civil service and titles in the Ptolemaios court had been abolished. There were no permanent courts in every part of the state, when there was a case, the governor would go to the scene, set up a court, but Roman citizens did not have jurisdiction over it. Of course, the most important point regarding the courts was the language.

Roman law had the opportunity to penetrate Egypt through the legal Roman regulations. But long before the Roman domination of Egypt, for centuries, both Romans and non-Romans wrote their contracts in Greek with techniques developed earlier by Greek scribes' due to the active Greek culture in Egypt. Individual pupil, family and especially inheritance laws were exceptions in this regard. Because Roman citizens' testaments had to be written in Latin for legality. Laws related to marriage, emancipation and inheritance were amongst the innovations of the Augustus period. The wills were prepared by agoranomos to avoid any problems in Roman Egypt. At the same time, it was done meticulously by the agoranomos who prepared the will for canceling or changing the wills. During the Ptolemaic period, agoranomos, traditional families associated with the temple were preferred. In the Roman period, it became a compulsory public service, for one year, by the landowning elite.

Roman women in Egypt were subjected to the legislation of Augustus, as in Italy, which encouraged marriage and having children. At the same time, Roman rulers accepted the mixed Greco-Egypt population foreign women as Egyptians as the local culture living in the countryside. We can say that the presence of Rome did not give them a great privilege, but it restricted their freedom.

Egyptian soldiers could only get Roman citizenship after 25 years of military service. Egyptians who tried to register as citizens of Greek cities were fined. Egyptian soldiers who were not discharged at the time should have served in the Roman army and would have to pay a quarter of their property with fines when they acted like Roman citizens.

The categories of crime that we can define in Roman Egypt, where the laws are set, are: crimes against individuals, financial crimes, political crimes, crimes against social order, abuse of rights and religious crimes. Compared with the Ptolemy Period, we see that political crimes have been changed as a category and crimes against social order are now recognized.

As a result, Egypt became the personal space of Augustus, who appointed a governor to rule the country on his behalf and placed members of the equestrian class in the highest administrative positions. The subsequent Roman emperors continued, increasing the Egyptian policy of Augustus gradually. Roman law made Egypt feel stronger in terms of production and in income related issues.

UYUŞTURUCU BAĞIMLILARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ VE MADDE KULLANIM ALIŞKANLIKLARI*

Muhammet ÇEVİK Zahir KIZMAZ*****

Öz

Madde kullanma ve bağımlılık sorununun bireysel alanı aşan etkileri, sorunu sosyal problem düzeyine çıkarmaktadır. Bu nedenle sorunun anlaşılması ve çözümüne katkı sunulması da önem arz etmektedir. Bu makalede uyuşturucu madde bağımlılarının demografik özellikleri ve madde kullanım alışkanlıkları ele alınmıştır. Çalışmanın örneklemini inanç temelli programlar aracılığıyla bağımlılıklarından kurtulma mücadelesi veren gönüllü kişilerden oluşmaktadır. Makale, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı uygulamalı bir çalışmanın bulgularını değerlendirmektedir. Sonuçlar madde kullanımının ekseriyetle adolesan dönemde başladığını, yirmili yaşlarda, bağımlılıkla mücadele kaygılarının ve çabalarının en yüksek düzeye ulaştığını, madde kullanmaya başlama, kullanmayı sürdürmede ve bırakmada sosyal çevrenin önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Şiddet/istismara maruz kalmanın madde kullanma riskini artırdığı ve madde kullanma alışkanlığına birçok riskli davranışın eşlik ettiği de sonuçlara yansımıştır. Katılımcılar arasında bir maddeden diğerine geçmek şeklindeki değişen/çoklu madde kullanımının yaygınlığı, madde kullanım davranışında korkunun önemli bir faktör olduğu, bağımlılar arasındaki dayanışmanın madde temini ve kullanımın sürdürülmesinde önemli bir etken olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Uyuşturucu Bağımlılığı, Demografik Özellikler, Madde Kullanım Alışkanlıkları.*

* Bu makale Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalında hazırlanan "Madde Bağımlılığı İle Mücadelede İnanç Temelli Yaklaşım" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, muhammetcevik@adiyaman.edu.tr

*** Prof. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü, zkizmaz@firat.edu.tr

DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND SUBSTANCE USE HABITS OF DRUG ADDICTIONS

Abstract

It is important to understand and contribute to the solution of the problem of substance use and addiction due to its wide individual and social consequences. In this article, demographic characteristics and substance use habits of drug addicts are discussed. The sample of the study consists of volunteers who struggle to get rid of their addiction through faith-based programs. The article evaluates the findings of an applied study using qualitative and quantitative methods. The results show that substance use usually begins in the adolescence period, in the twenties, the concerns and efforts to combat addiction are the most intense, and the social environment is an important factor in starting, continuing and quitting substance use. It is also reflected in the results that exposure to violence / abuse increases the risk of substance use and that substance use habits are accompanied by many risky behaviors, varying / multiple substance use is common among the participants and fear is an important factor in substance use.

Keywords: *Drug Addiction, Demographic Characteristics, Substance Use Habits.*

1. GİRİŞ

Madde kullanma ve bağımlılık sorunu tüm dünyada giderek büyüyen bir sorundur. Bireyi ve yakın çevresini aşan etkileri, yaygınlığı, kriminal ve ekonomik boyutları, sorunu küresel bir sosyal problem düzeyine çıkarmaktadır. Çeşitlenen ve nicelik olarak artan yasadışı maddelerin yanı sıra yasal statüdeki maddelerin kullanımı, madde kullanmayı ve bağımlılığı ciddi ve tehdit edici bir sorun haline getirmektedir. Bu nedenle madde kullanma ve bağımlılık sorununu anlamak ve çözüm arayışlarına katkıda bulunmak önem arz etmektedir.

“Maddenin kötüye kullanılması/madde istismarı” tanımlaması uyuşturucu maddelerin kullanımının yanı sıra uyuşturucu olmayıp günlük yaşamda kullanılan ama sinir sistemi üzerindeki etkileri nedeniyle uyuşturucu olarak kullanılabilen maddelerin bu niyetle kullanımına göndermede bulunmaktadır. akmak gazı, baly, tiner gibi hayatın içinde başka amaçlarla kullanılan maddeler “kötüye kullanım-istismar” sonucu uyuşturucu niteliği kazanmaktadır. Bu tür maddelerin varlığı madde kullanım yaygınlığını ve bağımlılıkla mücadeleyi etkileyen önemli bir faktördür. Yasal ya da yasa dışı uyuşturucu ayırımı da bu çerçevede önem arz etmektedir. Yukarıdaki maddelerin yanı sıra sigara ve alkol gibi sağlığa zararlı, sinir sistemi üzerinde etkili olduğu halde yasal olarak üretilip satılan maddeler ya da yasal yollarla temin edilebilen uyuşturucu etkili psikiyatri ilaçları, maddenin temin edilebilirliğini, yaygınlığını etkilemektedir. Ancak asıl sorun yasadışı olarak tanımlanıp yasaklanan çok çeşitli uyuşturucuların piyasada yaygın olarak satılması ve çok düşük maliyetlerle temin edilebilir olmasıdır. Bonzai gibi sentetik kannaboidlerin ortaya çıkmasıyla madde kullanma davranışının olumsuz sonuçları ve bağımlılık sorunu adeta çığırından çıkmıştır.

Bağımlılık terimi genel olarak farmakolojik bileşenleri içeren kendine zarar verme davranışı olarak tanımlanır. Davranış yapısının zayıf özdenetim içermesi, olumsuz geri bildirimlere rağmen devam etmesi ve kontrol dışı görünmesi ile tezahür eden bağımlılık, kişinin hayatında baskın hale gelerek kişinin yaşayışının ve başa çıkma şeklinin ayrılmaz bir parçasına dönüşür (Di Clemente, 2016: 4). Dünya Sağlık Örgütü bağımlılığı bir hastalık, bir sağlık sorunu olarak ele almaktadır. Bağımlılık sendromu, bir maddenin veya madde grubunun kullanımının, bir zamanlar daha büyük bir öneme sahip olan diğer davranışlardan çok daha yüksek bir önceliğe sahip olduğu fizyolojik, davranışsal ve bilişsel fenomenler kümesi olarak kabul edilir. Bağımlılık sendromunun merkezi tanımlayıcı özelliği, psikoaktif maddeleri (tıbbi olarak reçetelenmiş veya reçete edilmemiş), alkolü veya tütünü almak için

duyulan (genellikle güçlü, bazen karşı konulmaz) arzudur (World Drug Report, 2018).

Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından zihinsel hastalıkların tanı ölçütlerini belirlemek üzere yayınlanan DSM-IV'de madde bağımlılığının temel özelliği, “madde kullanımına bağlı belirgin sorunlara rağmen bireyin madde kullanımını sürdüreceğine işaret eden bilişsel, davranışsal ve fizyolojik belirtiler göstermesidir” (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2001). Bu çalışmada, özü itibariyle yasal veya yasa dışı maddelerin farklı bilinç durumları oluşturacak şekilde kötüye kullanılmasına ve söz konusu kullanımın günlük yaşamı, sağlığı ve sosyal ilişkileri etkileyecek şekilde alışkanlık ve daha ileri düzeyde bağımlılık yaratmasına göndermede bulunan bir durum ele alınmaktadır.

Madde kullanma davranışının ortaya çıkmasında ve bağımlılık sendromu gelişmesinde psikoaktif maddelerin yaygınlığının yanında başka birçok faktör etkilidir. Ailede madde kullanımından, çocukluk dönemi ihmal ve istismara, akran etkisinden kriminojenik çevreye kadar faktör madde kullanma davranışı üzerinde etkilidir. Bu faktörleri ve etkileme düzeylerini belirlemek alan araştırmalarının önemli konularındandır. Bu etkenlerin yanında madde kullanma davranışına ve bağımlılığın doğasına ilişkin araştırılmayı ve anlaşılmayı gerektiren daha birçok konu vardır. Bu makalede, maddenin kötüye kullanılması ve madde bağımlılığı sorunu, bağımlıların bazı demografik özellikleri ve madde kullanım alışkanlıklarını da konu edinen ve asıl konusu bağımlılıkla mücadelede inanç odaklı yaklaşımlar olan bir araştırmanın bulguları üzerinden ele alınmıştır. Örnekleme ilişkin bulguların bir kısmı alana katkı sunmak amacıyla müstakil olarak bu makalede kullanılmıştır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışma, bağımlılıklarından kurtulmak için inanç temelli bağımlılıkla mücadele yaklaşımını tercih eden ve bu amaçla Ankara ve İstanbul'da yatılı rehabilitasyon programları uygulayan derneklere kalan madde bağımlıları ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma yöntemi olarak nitel ve nicel araştırma tekniklerini bir arada kullanan karma bir yöntem tercih edilmiştir. Çalışmada anket, katılımlı gözlem, derinlemesine görüşme ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Çalışmalara katılım gönüllülük esasına göre gerçekleşmiştir.

Çalışmalar için belirlenen derneklere farklı zamanlarda gidilerek katılımlı gözlem yapılmıştır. Derneklere geçirilen süre içerisinde, programlara devam edenler ile irtibat kurulmuş, günlük faaliyetlerde birlikte zaman geçirilmiş, güven ilişkisi kurulmasının ardından kabul edenler ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmelerin nitel analizinde betimsel analiz yöntemi benimsenmiştir.

Alan çalışmasında ayrıca nicel araştırma yöntemleri de kullanılmıştır. Tedavi olmak üzere derneklere katılanların oluşturduğu çok geniş olmayan bu evrende kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılabilen 23 kişi ile derinlemesine görüşme, 118 kişi ile de anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS programına işlenerek analiz edilmiş ve frekans tabloları elde edilmiştir. Araştırma bulguları nitel ve nicel veriler harmanlanarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu makalede örnekleme ilişkin bulguların bir kısmı konu bütünlüğü arz edecek şekilde derlenmiştir. Anket uygulanan örneklemin azlığı ve katılımcıların tamamının erkek olması çalışmanın sınırlılıklarındandır. Ancak konunun mahiyeti göz önünde bulundurulduğunda, bu durum anlaşılabilir.

3. BULGULAR VE TARTIşMA

Bu makalede araştırmanın sosyal ve demografik bulguları, madde kullanmaya başlamada ve kullanımı sürdürmede risk faktörleri, madde kullanım alışkanlıkları ve bağımlılığa ilişkin bazı bulgular özet olarak ele alınmış ve teorik tartışmalar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çoğunlukla sıklık analizleri üzerinden değerlendirme ve yorumlamalar yapılmıştır. Ancak konuyu anlaşılır kılmak için zaman zaman mülakatlardan elde edilen ifadelerden de yararlanılmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi çalışma yapılan dernekler sadece erkek madde kullanıcılarını kabul ettiğinden hem mülakat yapılan, hem de anket uygulanan katılımcıların tamamı erkektir. Bu durum çalışmanın sınırlılıklarından birini oluşturmakta ise de Türkiye’de istatistiklere yansıyan uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanıcılarının çoğunluğunun (%90’ların üzerinde) erkek olduğu (Türkcan, 1998: 64; Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2019: 92) gerçeği göz önüne alındığında, normal bir durum olarak karşılanmalıdır.

Çalışmaya katılan kişilerin doğdukları yerleşim birimine bakıldığında büyükşehirlerde doğanların çoğunlukta olduğu görülmüştür. Katılımcıların %61.9’u büyükşehir, %20.3’ü il, %16.1’i ilçe ve %1.7’si kasaba/köy doğumludur. Verilere ilişkin genel değerlendirme kırsal alandan büyükşehirlere doğru gidildikçe madde kullanım riskinin arttığını ortaya koymaktadır. Hem nüfus yoğunluğu, hem sosyal etkileşim, hem maddeye erişebilirlik açısından bu zaten beklenen bir durumdur. Örneklem grubunun ikamet ettikleri yere ilişkin veriler %89.8’inin Büyükşehirlerde, geriye kalan %10.2’sinin ise il merkezlerinde yaşadığını, ilçe, kasaba ve köylerde doğmuş olanların artık buralarda yaşamadığını göstermektedir. İkametgâh durumu Türkiye’nin kırdan kente, küçük şehirlerden büyük şehirlere göç gerçeği ile uyumludur. Ayrıca incelenen derneklerin İstanbul ve Ankara gibi Türkiye’nin en büyük iki şehrinde olması sebebiyle programlara katılımlar çok büyük oranda bu şehirlerden olmaktadır.

Yapılan birçok araştırma madde kullanımı konusunda yaş değişkeninin önemli olduğunu göstermektedir. TUBİM tarafından yapılan kesitsel araştırmada hayatında en az bir kere madde kullananların yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde en yoğun yaş grubunun 15-34 yaş grubu (%65) olduğu görülmektedir. Maddeyi ilk kullanım yaşı ortalaması 19'dur (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2019: 92). Bu çalışmanın uygulandığı bağımlılıkla mücadele programlarına dâhil olmuş katılımcıların yaşları da 15-34 yaş arasında yoğunlaşmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Yaş Kategorilerine İlişkin Dağılım

	Sayı	%	
Yaş kategorileri	0-18	2	1.7
	19-25	64	54.7
	26-30	38	32.5
	31-35	6	5.1
	36-45	6	5.1
	46 ve üstü	2	1.7
	Toplam	117	100.0
	Yanıtız	1	

Bağımlılıkla mücadele eden katılımcıların yaş kategorileri incelendiğinde en yoğun kategorinin %54.7 ile 19-25 yaş kategorisi olduğu, sonrasında ise %32.5 ile 26-30 yaş kategorilerinin geldiği görülmüştür. 31-35 (%5.1) ve 36-45 (%5.1) yaş kategorilerinde katılım düşük ve dağılım birbirine yakındır. En düşük yoğunluk ise %1.7 ile 46 yaş ve üstü %0.9 ile 0-18 yaş kategorilerindedir.

Katılımcıların en küçüğü 17 yaşında, en büyüğü 58 yaşındadır ve yaş ortalaması 26.2'dir. En çok katılımcının bulunduğu yaş 20 kişi ile 24 yaştır (%17.1). Diğer yakın yaşlara göre programlara katılım 21-23 yaşlarında düşüktür. Bu yaşlarda gözlemlenen düşük oranlar erkeklerin bu yaşta askerde olması ihtimali ile açıklanabilir. Genel olarak veriler, yirmili yaşların, bağımlılıkla mücadele kaygılarının ve çabalarının en yoğun olduğu dönemler olduğunu göstermektedir.

Bireylerin olgunlaşması ve gelecek kaygısının daha yoğun hissedilmesiyle, çoğunlukla adolesan dönemde başlayan madde kullanımından ve bağımlılıktan kurtulma çabalarının bu yaşlarda yoğunlaşması anlaşılır bir durumdur.

Madde kullanımı ve bağımlılık sorunu genel itibarıyla genç yaşlarda görülen ve yaşam pratiklerini önemli ölçüde etkileyen bir problemdir. Sebep olduğu fiziksel ve ruhsal sorunlarla bireyin sosyal hayatını da önemli ölçüde etkilemektedir. Bu etkilerden biri de aile ilişkilerini sürdürme ve evlilik sorumluluğu alma davranışlarında görülmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Medeni Durum ve Aile Bilgileri

	Sayı	%	
Medeni durumu	Hiç evlenmemiş, bekâr	89	75.4
	Dul, bekâr	4	3.4
	Boşanmış, bekâr	4	3.4
	Evli	16	13.6
	Ayrı yaşıyor, evli	2	1.7
	Birlikte yaşadığı kişi var	2	1.7
	Birden fazla kişiyle yaşıyor	1	0.8
	Toplam	118	100.0
Aile türü	Geniş aile	37	31.9
	Çekirdek aile	68	58.6
	Dağılmış aile	11	9.5
	Toplam	116	100.0
	Yanıtsız	2	

Derneklerde uygulanan inanç temelli rehabilitasyon çalışmalarına devam eden gençlerin medeni durumlarını gösteren Tablo 2 incelendiğinde %75.4'ünün bekâr (hiç evlenmemiş) olduğu görülmektedir. Buna dul ve boşanmış bekârlar da eklendiğinde bekârların oranı %82.2 olmaktadır. Evli olanların oranı ise %13.6 ile son derece düşüktür. Katılımcıların evlilik düzeyinin beklenenden düşük olduğu yani madde kullanma ve bağımlılık sorununun evlilik yaşını geciktirdiği değerlendirilebilir.

Katılımcıların büyüdüğü aile ortamına bakıldığında çekirdek ailede büyüyenler %58.6 ile ilk sırada yer almaktadır. Katılımcıların %31.9'u geniş aile ortamında büyüdüğünü ifade ederken, %9.5'i ise dağılmış ailede büyüdüğünü belirtmiştir. Büyüdükleri aile ortamına ilişkin veriler çoğunluğun çekirdek ailede büyüdüğünü ortaya koymakta ise de çekirdek aile yapısının yaygın olduğu büyükşehirlerden katılımcıların yoğun olduğu bu çalışmada, çekirdek aile ortamı ile madde kullanımı arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmek yanıltıcı olacaktır.

Adolesan dönem madde kullanımı açısından riskli bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda Türkiye'de "ortaöğretim" olarak tanımlanan ortaokul ve lise eğitiminin sürdürüldüğü dönemdir. Adolesan dönemdeki gençler üzerine İstanbul'un 15 ilçesinden rasgele seçilen 43 okuldan 3843 10. sınıf öğrencisi ile yapılan bir çalışmada, yaşam boyu en az bir kez tütün kullananların oranı ve alkol kullananların oranı sırasıyla %34.3 ve %49.7, herhangi bir madde kullananların oranı ise %14.3 olarak belirlenmiştir. Madde kullanma riskini arttıran arkadaş özellikleri içinde, öğrencinin madde kullanan arkadaşı bulunması ön plana çıkmaktadır (Erdem vd., 2006: 113).

Tablo 3: Katılımcıların Eğitim Durumlarına İlişkin Dağılım

	Sayı	%	
Eğitim durumu	İlkokul terk	3	2.5
	İlkokulu bitirmiş	3	2.5
	Ortaokul terk	10	8.5
	Ortaokul bitirmiş	21	17.8
	Ortaöğretim (lise) terk	46	39.0
	Ortaöğretim (lise) bitirmiş	20	16.9
	Üniversite terk	11	9.3
	Üniversite bitirmiş	4	3.4
	Toplam	118	100.0

Madde kullanımı eğitime devam etmeyi de etkilemektedir. Araştırma bulguları, özellikle lise düzeyinde okuldan ayrılma ile madde kullanımı arasında büyük

ölçüde tutarlı bir pozitif ilişkiye işaret etmektedir (Townsend vd., 2007). Ancak ilişkinin yönü net değildir. Bazı araştırma sonuçları, okul yaşamına davranışsal ve duygusal katılımı azalmış ergenlerin suçluluğunun zaman içinde arttığını ve bu kişilerin madde kullanım eğiliminde olduklarını göstermiştir. Muhtemelen davranışsal ve duygusal katılım ile gençlik dönemi problemleri davranışları arasında çift yönlü ilişkiler vardır (Wang ve Fredricks, 2014). Okuldan ayrılma davranışı başka birçok etkenle ilişkilidir ve yapılan araştırmalarda okuldan ayrılmaya sebep olan diğer etkenler sağlıklı bir şekilde değerlendirilmelidir.

Bu araştırmadan elde edilen veriler de okuldan ayrılma davranışının yüksekliğini göstermektedir. Sonuçlara göre ortaöğretimden (lise) okulu terk edenlerin oranı %39 ile en yüksektir. İkinci olarak ortaokulu bitirmiş ve liseye gitmemiş olanlar %17.8 ve lise mezunları %16.9 ile en yoğun kategoriler olmuştur. Düşük oranda üniversite terk ve üniversite bitirmiş kişiler de (% 12.7) bulunmaktadır. Lise bitirmek veya yükseköğretime devam etmek eğitim hedefi olarak ortaya konduğunda, madde kullanma ve bağımlılık sorunu olanların %70,4'ünün eğitimlerinin yarıda kaldığı değerlendirilebilir. Nitekim madde kullanımına bağlı olarak eğitim hayatında sorunlar yaşayıp yaşamadıklarına ilişkin soruya verdikleri yanıtlarda katılımcıların çoğu (%61.6'sı) "neredeyse her zaman" sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Okul terk oranlarının yüksekliğinin riskli sosyal çevre, madde kullanımı gibi kriminal özelliklerle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Mesleklerine ve Çalışma Durumlarına İlişkin Dağılım

	Sayı	%	
Bir mesleğinin olma durumu	Hayır, yok	17	14.4
	Kismen	17	14.4
	Evet, var	83	71.2
	Toplam	117	100.0
	Yanıtsız	1	
Herhangi bir işte çalışma durumu	Evet	80	67.8
	Hayır	38	32.2

	Sayı	%	
Bir mesleğinin olma durumu	Hayır, yok	17	14.4
	Kısmen	17	14.4
	Evet, var	83	71.2
	Toplam	117	100.0
	Yanıtsız	1	
	Toplam	118	100.0

Madde kullanımı ile çalışma hayatına katılım arasında da önemli bir ilişki vardır. Bazı çalışmalar erken yaşta çalışmanın, sigara, alkol ve yasadışı uyuşturucu kullanımını arttırdığını göstermektedir (Wu vd., 2003). İşsizler arasında sigara içme, problemlili alkol tüketme, yasadışı uyuşturucu kullanma ve alkol ve uyuşturucu bozuklukları (istismar, bağımlılık) görülme olasılığı daha yüksektir. Problemlili madde kullanımı, bir iş bulma ve o işte tutunma şansını azaltırken, işsizlik olasılığını arttırmaktadır. İşsizlik, madde kullanım bozukluklarının gelişimi için önemli bir risk faktörüdür. Ayrıca işsizlik, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı tedavisinden sonra nüks riskini arttırmaktadır (Henkel, 2011).

Örnekleme grubunun herhangi bir mesleklerinin olup olmadığına bakıldığında birçoğunun meslek sahibi olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin %70.3'ü bir mesleğinin olduğunu ifade etmiş, %14.4'ü kısmen meslek sahibi olduğunu belirtmiştir. Herhangi bir mesleği olmadığını ifade edenlerin oranı da %14.4 çıkmıştır. Görüşme yapılan katılımcıların çok çeşitli alanlarda ve mesleklerde çalıştıkları görülmüştür. Elektrik-elektronik sektörü ilk sıralarda yer almakta, onu şoförlük ve kuaförlük takip etmektedir. Daha genel bir değerlendirme ise okul eğitimi ile elde edilen mesleklerden ziyade esnafılık ya da usta çırak ilişkisi ile öğrenilen teknik ve mesleki sektörlerin ya da düşük nitelik isteyen mesleklerin önde geldiğini göstermektedir. Çalışma durumuna ilişkin olarak ise katılımcıların %67.8'i bir işte çalıştığını, %32.2'si ise herhangi bir işte çalışmadığını ya da yasal olmayan işlerde çalıştığını ifade etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, çalışmaya katılanların bir kısmının derneklerde yatılı tedavi programlarında

kalanlardan, diğer kısmının programları tamamlayıp ayrılanlardan oluşmasıdır. Programlardan ayrılıp temiz kalmayı sürdürenler istihdam olanaklarının daha iyi olduğu Büyükşehirde olmanın da avantajı ve dernek yöneticilerinin çabasıyla çoğunlukla iş yaşamında yer almaktadır.

Madde bağımlıların ekonomik durumunu değerlendirmek amacıyla sorulan sorularda, rakamsal verilerden çok kişilerin ekonomik olarak kendilerini hangi sınıfta gördükleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle “çok iyi, iyi, orta, kötü ve çok kötü” şeklinde beşli bir sınıflandırma yapılmıştır. Elde edilen verilere göre katılımcıların %67.2’si ekonomik durumunu “Orta” düzey olarak tanımlamaktadır. Ekonomik durumunu “iyi” ve “çok iyi” olarak tanımlayanların toplamı %18.1 iken, “kötü” ve “çok kötü” olarak tanımlayanların oranı toplamda %14.6’dır. Ekonomik nedenlerle temel ihtiyaçlarını sağlamada güçlük çekecek kadar ciddi ekonomik sıkıntı yaşayıp yaşamadıklarına ilişkin soruya ise %47.0’si “bazen”, %13.7’si ise “sık sık” cevabını vermiştir.

Çalışma hayatına katılım ve işsizlik gibi ekonomik durum da madde kullanma davranışını etkileyen ve madde kullanımından etkilenen bir değişkendir. Ögel’e göre sosyoekonomik durum ile madde kullanımı arasındaki ilişkinin boyutu ve yönü konusunda kesin bir yargıya varmak mümkün gözükmemektedir. Genel olarak uyuşturucu kullanım sıklığı sosyoekonomik duruma göre önemli bir fark göstermemektedir. Değişen, kullanılan maddenin cinsidir (Ögel, 2012: 27).

Uyuşturucu maddelerin maliyeti açısından ekonomik durum ile madde kullanımı arasında bir ilişki olması beklenebilir. Ancak bugün uyuşturucu piyasasında çok yüksek maliyetli uyuşturucuların yanında son derece düşük maliyetle temin edilebilen uyuşturucular da bulunmaktadır. Uyuşturucuların çeşitliliği, uyuşturucuyu her sosyo ekonomik sınıftan insan için ulaşılabilir kılmaktadır. Yüksek maliyetli uyuşturuculara bağımlılığı olanlar da madde temin etmek üzere başta torbacılık ve hırsızlık olmak üzere çeşitli suçlara bulaşmaktadır. Ancak

madde istismarı ve bağımlılık sorunu olanların ekonomik durumu, yalnızca kullanılan madde türü ya da sıklığı üzerinde etkili değildir. Ekonomik durumun sosyal, kültürel, sınıfsal, psikolojik, davranışsal birçok durumla ilişkisi vardır. Ekonomik duruma ilişkin genel değerlendirme Türkiye'nin gelir dağılımıyla örtüşen bir dağılım olduğunu dolayısıyla madde kullanma ve bağımlılık sorununun her ekonomik sınıf açısından sorun olduğunu düşündürmektedir.

Çocukluk döneminde fiziksel şiddet ya da istismara maruz kalmanın fiziksel ve psiko-sosyal açıdan birçok olumsuz sonucu olduğu çalışmalara yansımaktadır. Üç farklı ülkeden uluslararası bir ergen örnekleme üzerine yapılan bir çalışmada, sigara içme, alkol kullanma, esrar kullanma ve ağır uyuşturucu kullanma düzeylerinin ergenlerin şiddete maruz kalmasıyla (tanıklık veya mağduriyet) artış gösterdiği tespit edilmiştir (Vermeiren vd., 2003). Yine araştırma bulguları yaşamın farklı alanlarında birden çok şiddet biçimine maruz kalmanın, madde kullanımı da dâhil olmak üzere ergenlik dönemi sonuçlarını olumsuz etkilediğini gösteren önceki araştırmaları desteklemektedir (Wright vd., 2013). Bu nedenle çalışmamıza katılan madde kullanıcısı ve bağımlı bireylerin çocukluk döneminde şiddete maruz kalma durumları araştırılmıştır. Örneklem grubuna çocukluk döneminde ebeveynlerinin veya kendisini yetiştirenlerin herhangi bir fiziksel şiddet veya istismar edici tutumuna maruz kalıp kalmadıkları ve kalmışlarsa hangi sıklıkta maruz kaldıkları sorulmuştur.

Tablo 6: Katılımcıların Fiziksel Şiddet ve İstismar Durumuna İlişkin Dağılım

	Sayı	%
Çocukluk döneminde fiziksel şiddete/istismara maruz kalıp kalmadığı	Evet	45.8
	Hayır	54.2
	Toplam	100.0

Ankete katılanların %45.8'i çocukluk döneminde fiziksel şiddete/istismara maruz kaldıklarını belirtmiştir. "Mağduriyet" düzeyinde ortaya çıkan bu oran, yukarıdaki

çalışmalar çerçevesinde değerlendirildiğinde, madde kullanma nedenleri açısından ihmal edilemeyecek bir orandır. Şiddet ve istismara maruz kalmanın 'tanıklık' düzeyinde ele alınması ve ifade edilmeyen şiddet kuşkusuz bu oranları daha da yükseltecektir. Sonuçlar, fiziksel şiddet/istismara maruz kalmanın madde kullanım riskini arttırdığını ortaya koyan araştırma sonuçları ile uyumludur

Bağımlılık üzerinde etkili bir faktör de sosyal çevredir. Sosyal çevresel model, bağımlılık ediniminde ve bu davranışın sürdürülmesinde akran baskısı, ulaşılabilirlik ve aile sisteminin rolü gibi toplumsal etkileri vurgulamaktadır. Bu modelin bazı savunucuları toplumsal normlardan sapmayı bağımlılığın altında yatan nedeni olarak öne çıkarırken, bağımlılığa sebep olan temel etken olarak daha yakın çevre olan aile etkilerinin üzerinde durmakta, bazıları da akran etkisini ve rol modelleri taklidi vurgulamaktadır (Di Clemente, 2016: 7-9). Madde kullanmada ve suç işlemede arkadaş çevresinin pozitif etkisine ilişkin çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür (Ellickson ve Hays, 1992; Akfert vd., 2009; Dilbaz vd., 2011). Söz konusu durum bu çalışmada da doğrulanmıştır.

Tablo 7: Katılımcıların Riskli Arkadaşlık İlişkilerine Göre Dağılımı

	Sayı	%	
Suç işleyen arkadaş çevresinin varlığı	Yok	14	11.9
	Çok azı	36	30.5
	Çoğunluğu	68	57.6
	Toplam	118	100.0
Arkadaş çevresinde uyuşturucu kullanımı	Yok	7	6.0
	Çok azı	22	19.0
	Çoğunluğu	87	75.0
	Toplam	116	100.0
Madde kullanmaya başlamada arkadaş etkisi veya teşvikinin varlığı	Yanıtız	2	-
	Hayır	12	10.3
	Kısmen	21	17.9
	Evet	84	71.8
	Toplam	117	100.0
	Yanıtız	1	-

Örnekleme “Arkadaşların arasında suç işleyen, polisle veya kanunlarla başı derde giren var mı? Eğer varsa, kaç tane böyle arkadaşın var?” sorusu sorulmuş, cevap verenlerin %57.6’sı arkadaşlarının “çoğunluğu”nun bu türden kriminal riski olan kişiler olduğunu ifade etmiştir. Görüşmecilerin %30.5’i “çok azı” seçeneğini işaretlemiştir. Risk grubunda arkadaşı olmadığını belirtenlerin oranı %11.9 ile en düşük seviyede gerçekleşmiştir. Arkadaş çevresinde uyuşturucu kullanımı olup olmadığına dair soruya ise %75.0’i olumlu yanıt vermiştir. Doğrudan, madde kullanmaya başlamada arkadaş etkisini ölçmek için sorulan soruya ise çok daha yüksek oranlarda (%71.8) olumlu cevaplar gelmiştir. %17.9’luk “kısmen” diye cevap verenlerin oranı da eklendiğinde, madde kullanmaya başlamada arkadaş etkisi %90’lara dayanmaktadır. Bulgular madde kullanmaya başlamada arkadaş etkisinin en önemli faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Bu durum, anket formunda yer alan başka sorularla da teyit edilmiştir. Ancak arkadaş çevresi yalnızca madde kullanmaya başlamakta etkili olmamaktadır. Araştırmanın nicel ve nitel bulguları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, madde kullanma davranışını sürdürmede, kullanılan maddenin belirlenmesinde, kullanım

yoğunluğu üzerinde, hatta bırakma girişimlerinde bile arkadaş çevresinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Tablo 8: Katılımcıların Oturdukları Çevrenin Risk Durumuna İlişkin Görüşleri

	Sayı	%	
Oturduğu çevrede suç işlemenin yaygınlığı	Hayır	16	13.6
	Kısmen	46	39.0
	Evet	56	47.5
	Toplam	118	100.0
Oturduğu çevrede alkol veya uyuşturucu kullanımının yaygınlığı	Hayır	3	2.5
	Kısmen	32	27.1
	Evet	83	70.3
	Toplam	118	100.0

Çalışmada ayrıca katılımcıların ikamet ettiği çevrenin, madde kullanım alışkanlığının başlamasında ve sürdürülmesinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır. “Oturduğum mahallede veya çevrede suç işleme yaygın mı?” şeklindeki soruya “evet” veya “kısmen” şeklinde olumlu cevap verenlerin toplam oranı %86.4’tür. Çevrelerinde madde kullanımının yaygınlığına “evet” ve “kısmen” şeklinde olumlu cevap verenlerin oranı ise %97.5 gibi oldukça yüksek bir orandır. Sonuçlar, bireylerin yetiştiği fiziki ve sosyal çevrenin madde kullanımı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ancak burada önemli bir sorun, çevre diye algılanan fiziki mekânın sınırlarının belirli olmamasıdır. İletişimin ve hareketliliğin yaygın olduğu büyükşehirlerde yaşayanların mekan/muhit algıları son derece geniş olabilmektedir. Yaşanılan çevrede suç işleme ve madde kullanmanın yaygınlığına ilişkin kanaat ve yüksek oranlar, bir gerçekliğe karşılık gelebileceği gibi, fiziki çevre algısının belirsizliğinden de kaynaklanıyor olabilir. Aynı şekilde katılımcılar temas halinde oldukları sosyal çevrenin kriminal niteliğinin bütün bir fiziki çevrede var olduğu şeklinde subjektif bir kanaate de sahip olabilirler. Nitekim, mahalle, okul, akran ve aile faktörlerinin ergen uyuşturucu kullanımı ile ilişkisini araştıran bir çalışmada mahallenin ve okulun

ergenlerin uyuşturucu kullanımı ile doğrudan ilişkili olmadığı ortaya çıkmıştır. Mahallenin madde kullanımı üzerinde, okul, akran ve aile çevresi aracılığıyla; okulun ise akran grubu aracılığıyla etkili olduğu önerilmiştir. Aile ve akran değişkenlerinin ise ergenlerin uyuşturucu kullanımı üzerinde doğrudan etkili olduğu anlaşılmıştır (Brook vd., 1989). Söz konusu çalışma fiziksel/çevresel etkenlerden ziyade, sosyal etkenlerin önemini vurgulamaktadır. Çünkü ikamet edilen fiziki çevre aynı zamanda sosyalleşme alanıdır ve kişinin sosyal çevresi ile fiziki çevresi önemli ölçüde çakışmaktadır.

Bu çalışmada katılımcıların madde kullanımına eşlik eden bazı riskli davranışlara ilişkin veriler de elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, katılımcıların % 41.4'ü vücudunda dövme olduğunu belirtmiştir. Ayrıca %55.3'ünün vücudunda kesi izleri olduğu, % 63.8'inin okulda veya askerde bir veya daha fazla disiplin cezası aldığı ortaya çıkmıştır. Sonuçlar madde kullanım alışkanlığına başka birçok riskli davranışın eşlik ettiğini göstermektedir. Ancak bu davranışlarla madde kullanma davranışı arasında bir neden sonuç ilişkisinin mi olduğu yoksa yalnızca bir arada mı bulunduğunun anlaşılması için detaylı araştırmalara ihtiyaç vardır.

Bulgulardan elde edilen dikkat çekici bir sonuç da örneklem grubunun %33'ünün intihar girişiminde bulunmuş olmasıdır. Literatürdeki çalışmalar, bağımlıların intihar açısından genel popülasyona göre yüksek risk altında olduğunu göstermektedir. Örneğin Bakırköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanesi AMATEM kliniğinde 1997 ila 2000 yılları arasında yatarak tedavi görenlerle yapılan bir çalışmada 1244 olgunun 313'ü (%25.2) en az bir kez intihar girişiminde bulunduğunu bildirmiştir. İntihar girişimi olan olgularda kadın cinsiyeti, düşük yaş ortalaması, bekar olma, yalnız yaşama, işsizlik, eğitim seviyesinin düşüklüğü, ailede alkol ve madde kullanımı, madde etkisindeyken tehlikeli ve zarar verici davranışlarda bulunma, erken yaşta madde kullanma, tercih maddesi ve ilk kullanılan maddenin benzodiazepin türevleri olması riski arttıran faktörler olarak

saptanmıştır (Evren vd., 2001: 235). Bu çalışmaya katılanların da söz konusu risk faktörlerinden birçoğuna sahip olduğu göz önüne alınırsa %33'lük intihar girişimi oranı daha anlaşılır olacaktır.

Çalışmada bağımlılığın doğasına ve madde kullanım alışkanlığının seyrine ilişkin tespitler de yapılmıştır. Katılımcıların uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanım geçmişlerinden hareketle kullanmaya başlama, kullanmayı sürdürme ve bağımlılığın gelişimi gibi konular ele alınmış, bazı risk faktörleri belirlenmiştir.

Madde kullanma alışkanlıklarına ilişkin İstanbul'da yapılan bir çalışma madde kullanmaya başlama yaşının 11-34 arasında olup ortalamasının 22 olduğunu göstermektedir (Türkcan, 1998: 58). Daha sonra Gaziantep ilinde yapılan bir başka çalışmada ise ilk madde kullanımına başlama yaşının 15-29 arasında olduğu, ortalamasının 22.44 olduğu tespit edilmiş ve maddeyle karşılaşma yaşının batı bölgelerinde doğu bölgelerine kıyasla daha düşük olduğu değerlendirilmiştir (Bulut vd., 2006: 66). Bu çalışmada elde edilen nitel bulgular da Türkcan'ın bulgularına benzer olarak ilk kullanım yaşının 11'e kadar düşebildiğini göstermektedir.

“11 yaşında başladım. Altı yıl eroin kullandım.” (S.E.17) ***“12 yaşında baly çekiyordum... 14 yaşında eroinle tanıştım, 2,5 sene bilfiil eroin içtim.”*** (F.A.22)

Başlama yaşına ilişkin bulgular, uyuşturucu madde kullanmaya başlama riskinin çok küçük yaşlarda ortaya çıktığını göstermektedir. Ancak uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanma davranışına geçiş niteliğinde olan bir duruma dikkat çekmek gerekmektedir. 5198 madde kullanıcısı ile yapılan çalışmada madde kullanıcılarının %86,8'i uyuşturucu kullanmaya başlamadan önce tütün, %44,4'ü alkol kullanmış olduğunu söylemiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2019: 96; Siqueira ve Brook, 2003). Yani sigara ve alkol, uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanmaya geçiş maddeleri olarak risk teşkil etmektedir.

Madde kullanmanın ve bağımlılığın nedeni olarak tek bir etkenden söz edebilmek çok güçtür. Bazı durumlar madde kullanımı açısından risk yaratan etkenler olarak öne çıkmaktadır. Ruhsal sorunları ya da bağımlılığı olan ebeveynin bulunduğu kaotik aileler, doğru olmayan yetiştirme yolları, ebeveyn-çocuk arasında bağlanma ve ilgi eksikliği, sınıfta aşırı utangaçlık ya da şiddet içeren davranışlar, okul başarısında düşüş, sosyal becerilerin zayıf olması, sapkın davranışlar sergileyen arkadaşlarla takılma, okul, iş, aile ortamlarında uyuşturucu kullanımının onaylanması gibi nedenler madde kullanımı açısından risk oluşturabilmektedir (Ögel, 2012: 3). Bu çalışmada katılımcıların madde kullanma nedenleri daha genel kategoriler üzerinden araştırılmıştır.

Tablo 9: Katılımcıların Madde Kullanma Nedenlerine İlişkin Dağılım

	Sayı	%	
Temel madde kullanma nedeni/ motivasyonu	Ruh hali, duygusal durumu	20	18.7
	Travmatik yaşam olayları	7	6.5
	Arkadaş etkisi	68	63.6
	Aile/akraba etkisi	12	11.2
	Toplam	107	100.0
	Yanıtız	11	-

Madde kullanma nedenlerine ilişkin dağılım incelendiğinde, katılımcıların büyük kısmı (% 63.6) arkadaş etkisi ile madde kullandığını belirtmiştir. Katılımcıların belirttiği en yüksek orana sahip ikinci neden ise bireylerin içinde bulunduğu ruh hali, duygusal durumudur (% 18.7). Aile/akraba etkisi ise (%11.2) üçüncü sırada gelmiştir. Arkadaş/akran grubunun madde kullanma davranışının ortaya çıkmasında ve sürdürülmesinde önemi bir kez daha doğrulanmıştır. Anlatımlar arkadaş/akran grubu etkisinin özentisi, taklit, tepki, ortama ayak uydurma ve zorlama gibi farklı şekillerde ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

Madde kullanma ve sürdürme üzerine yapılan araştırmalar kişinin içinde bulunduğu psikolojik duruma vurgu yapmaktadır. Ergenlerde madde kullanımı ile

bir arada görülen rahatsızlıkların başında depresyon gelmektedir. Depresyonu, anksiyete bozuklukları ve diğer psikiyatrik rahatsızlıklar izlemektedir. Yüksek kaygı düzeyi ve düşük sosyal desteğin özellikle uçucu madde kullanım riskini arttırdığı ortaya konmuştur (Turhan vd., 2011: 41). Derneklerde kalan bağımlıların da madde kullandıkları ya da ara verdikleri dönemde içine düştükleri sıkıntılarının ardından ya da yaşadıkları duygusal boşluk hissi ve tatminsizlik nedeniyle madde kullanmaya devam ettikleri anlaşılmıştır. Diğer sorunlarıyla başa çıkma konusunda yetersiz olan kullanıcılar, mevcut durumu unutmak, sıkıntılarından geçici de olsa kurtulmak için madde kullanmaya devam etmektedir.

Madde kullanma ve bağımlılık sürecinin aile ile ilişkisi ise birçok yönden değerlendirilebilir. Öncelikle ailenin temel eğitim ve sosyalleşme kurumu olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Olumlu işlevleri üzerinden değerlendirildiğinde aile, birey için ana referans grup olarak, bireye toplumsal norm ve değerleri kazandırarak, toplumsal bağları inşa ederek ve sosyal faaliyetlere katılımı sağlayarak bireyi suçlu ya da madde kullanımı gibi zararlı/riskli davranışlardan koruma işlevi görebilir. Zayıf aile bağları, uyuşturucu yanlısı sosyal etkilere maruz kalma olasılığını artırarak kullanımı teşvik etmektedir (Ellickson ve Hays, 1992: 378). Bu işlevleri yerine getirmediğinde birey, olumsuz davranışlara yönlendirecek akran gruplarının ya da çetelerin etkisine girebilir. Ancak aile, koruma işlevini yerine getirmek yerine tam tersi etki de gösterebilir. Toplumsal norm ve değerlerden sapmış aile bireyleri olumsuz rol model olarak kişiyi sapkın, suçlu, zararlı ya da riskli davranışlara bizzat itebilir. Türkiye’de yapılan bazı çalışmalar madde kullanmaya başlamada aile etkisini ortaya koymuştur (Turhan vd., 2011: 42).

Tablo 10: Katılımcıların Ailelerinde Madde Kullanımına İlişkin Dağılım

		Sayı	%
Madde kullanmaya başladığında ailede alkol kullanımı	Evet	38	32.2
	Hayır	80	67.8
	Toplam	118	100.0
Ailede alkol kullanan kişiler	Baba	23	54.8
	Kardeş/ler	10	23.8
	Yakın akraba	9	21.4
	Toplam	42	100.0
	Yanıtsız	76	-
Madde kullanmaya başladığında ailede uyuşturucu kullanımı	Evet	20	17.2
	Hayır	96	82.8
	Toplam	116	100.0
	Yanıtsız	2	-
Ailede uyuşturucu kullanan kişiler	Baba	1	4.5
	Kardeş/ler	5	22.7
	Yakın akraba	16	72.7
	Toplam	22	100.0
	Yanıtsız	96	-
Madde kullanmaya başlamada aile etkisi veya teşvikinin varlığı	Hayır	88	75.9
	Kismen	15	12.9
	Evet	13	11.2
	Toplam	116	100.0
	Yanıtsız	2	-

Katılımcıların %32.2'si madde kullanmaya başladığında ailede alkol kullanan olduğunu, %17.2'si ise uyuşturucu kullanan olduğunu belirtmiştir. Madde kullanmaya başlamasında aileden birilerinin etkisinin olup olmadığına ilişkin soruya ise katılımcıların %24,1'i "Evet" ya da "Kismen" cevabını vermiştir. Uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanma gibi sorunlu bir alanda %24,1'lik aile etkisi önemli bir etkidir. Ancak ailenin asıl etkisini, olumsuz rol modelleri barındırmasında ya da madde kullanımının öğrenilmesinde değil, olumlu işlevlerini yerine getirmemesi nedeniyle çocukların sosyalleşme süreçlerinde problemler yaşanmasında aramak daha doğru bir yaklaşım olabilir.

Çoklu madde kullanımı, madde kullanan veya bağımlılık sorunu olanlarda sıkça karşılaşılan bir durumdur. Aidiyet ve sevgi arayışı, eğlenmek, sosyalleşmek, bireyleşmek/bağımsızlaşmak, rahatlamak, kaygıyı gidermek, kontrol elde etmek/güçlü olduğunu hissetmek gibi nedenlerle (Dilbaz vd., 2011: 86) başlayan madde kullanımı erken dönemde terk edilmezse, zamanla hem kullanım miktarı artmakta, hem de kullanılan maddeler çeşitlenmektedir. Katılımcıların anlatımları madde kullanım alışkanlığının bu duruma uygun olarak sigaradan başlayarak, hafif uyuşturuculara geçtiğini, daha sonra kullanım şekillerinin farklılaştığını, ardından kullanılan madde türlerinin çeşitlenerek daha ağır uyuşturuculara geçildiğini göstermektedir. Katılımcıların madde kullanım alışkanlıklarının gelişimine ilişkin anlatımları şu şekildedir:

“Sigarayı özentilikten kullanıyorduk, abiler atardı biz de gidip yerden alıp içerdik. Öyle öyle başladık küçüklükten, ondan sonra paket almaya başladık, uyuşturucuya esrarla başladık, bu çok değişik bir şey durmadan artıyor mesela. İlla bir uyuşturucuyu farklı bir boyuta getirmeye gerek yok, içim tarzı bile değişiyor mesela ilk içmeye başlarken sarıp içiyorsun sonra bunun farklı içiş tarzını öğreniyorsun, mesela kovadır, atıyorum pet, her türlü şeyini öğreniyorsun. Bu durmadan ilerliyor, hiç yerinde sayan bir şey değil. İçim tarzını değiştiriyorsun onu değiştiriyorsun, bunu değiştiriyorsun ve belli bir şeyden sonra bu sana yetmiyor, yetmemeye başlıyor, önce dozların artıyor sonra kullanım şekillerin artıyor, ondan sonra bu madde sana zevk vermemeye başlıyor sıradanlaşıyor, ilk içtiğin hazzı almamaya başlıyorsun, bu sefer farklı bir şeyler aramaya başlıyorsun. Hap atıyordum, ekstazi, kubar ondan sonra piyasaya bonzai çıktı, kendimizi bonzaiye verdik.”
(E.N.23)

“15 yaşında semt ortamında sigara ve baly ile başladım. Ondan sonra esrar, kademe kademe, sonra kimyasallar başladı. Yaklaşık 6 yıl sürdü. Şu an piyasada olan bütün maddeleri kullandım.” (A.H.26)

Literatürde çoklu madde kullanımı denilince (*multiple substance use*) daha çok aynı anda birden fazla madde kullanma davranışı anlaşılmaktadır. Çoklu madde kullanımı hayati riskler barındıran bir davranıştır. Türkiye’de madde bağlantılı ölüm vakalarının önemli bir kısmına, çoklu (karışık) madde kullanımı sebep olmuştur. (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2019: 77). Çalışmada aynı anda birden fazla madde kullanma alışkanlığına dair bulgular elde edilmişse de, bir maddeden diğerine geçmek şeklindeki değişen/çoklu madde kullanımının çok daha yaygın olduğu ortaya çıkmıştır.

Bazı analizlerde ergenlerde madde bağımlılığının 4 evrede gerçekleştiği, ilk denemelerden sonra sosyal kullanımın geldiği, madde kullanımı yoğunlaştıkça zihnin madde ile devamlı meşgul olmaya başladığı ve sonunda bağımlılığın geliştiği belirtilmektedir (Alikashiöğlu ve Ercan, 2006: 76).

“Sigara ile başladım, kademe kademe esrar, mesela bi duman ile başladım... bi ondan bi ondan içtim, ondan sonra sürekli içmeye başladım, haftada iki, üç güne çıktı. Artık mesela evde canım sıkılıyor, kavga ediyorum, direkt aklıma o geliyor, hep onunla meşgul oluyorum. Mutlu olsan da içiyorsun, üzgün olsan da içiyorsun. Boş kaldığın zaman yine onu arıyorsun, paran olduğu zaman cebinde, direk aklına o geliyor.” (E.E.24)

Anlatımlar madde kullanmaya başlama ve sürdürme süreçlerinin benzeştiğini göstermektedir. Özellikle zihnin sürekli madde ile meşgul olması ve bir süre sonra kontrolü kaybetmeye ilişkin söylenenler dikkat çekicidir. Nicel veriler de madde kullanmada artışı istatistiksel olarak da ortaya koymaktadır.

Tablo 11: Katılımcıların Madde Kullanım Alışkanlıklarına İlişkin Dağılım

		Sayı	%
Madde kullanım miktarında artış	Hiçbir zaman	1	.9
	Bazen	19	17.0
	Neredeyse her zaman	92	82.1
	Toplam	112	100.0
	Yanıtsız	6	-
Planladığından fazla madde kullanımı	Hiçbir zaman	3	2.6
	Bazen	27	23.7
	Neredeyse her zaman	84	73.7
	Toplam	114	100.0
	Yanıtsız	4	-
Madde kullanımından dolayı yaşamın rutinlerden vazgeçme sıklığı	Hiçbir zaman	3	2.6
	Bazen	24	21.1
	Neredeyse her zaman	87	76.3
	Toplam	114	100.0
	Yanıtsız	4	-

Elde edilen sonuçlar katılımcıların % 82.1'inin neredeyse her zaman madde kullanımında bir artış yaşadıklarını göstermektedir. Örneklemin %73.3'ü neredeyse her zaman, planladığından daha fazla madde kullandığını belirtmiştir. Örneklem grubunun % 76.3'ü neredeyse her zaman madde kullanımından dolayı yaşamın rutinlerden vazgeçtiğini bildirmiştir. Dolayısıyla madde kullanma davranışının belli bir noktadan sonra yönetilemez bir nitelik arz ettiğini ve kontrol kaybının genel bir durum olduğunu söylemek mümkündür.

Madde kullanım geçmişine ilişkin anlatımların bazılarında, kullanım alışkanlığının gelişiminde dikkat çekici bir başka unsurun “korku” olduğu görülmüştür. Korkularını yenme ve bir sonraki aşamaya geçme hususunda anlatımlar şöyledir:

“13-14 yaşında esrar ile madde kullanmaya başladım. Öncesinde sigara içiyordum gizli gizli. Babam sigara içtiğini görürsem seni öldürürüm derdi. Belki de onun etkisiyle, bazı korkular insana

cesaret verir aslında, insanı korkutmaz. İnsan bazen korkudan öyle şeyler yapar ki cesareti olanlar bile yapamaz. Babamın sigaradan dolayı verdiği tepki beni farklı şeylere yöneltti.” (S.A.27)

“İnsan, içindeki korkuyu bitirince bir sonrakine daha çok yelteniyor. Korkusu kalmıyor cesaret buluyor. Çakmak gazı bakkalarda bile veriliyor. Uyuşturucu gibi görünmüyor ama bunu insanlar keşfettiğinde aslında bir uyuşturucu olduğunu anlıyor. En basitinden herkesin evinde olan bir şey bu. Daha sonra baly kullanmaya döndüm. Sonrasında işte esrar hayatımıza giriyor ondan bir kere içtiğimizde içimizdeki tüm korkuyu alıyor. Sonra şeker bunun arkasından gelmek zorunda, hemen geliyor zaten. Daha sonra ikisini birleştirip içiyorsun. Tamamen cesaret işi, birini içtin mi diğerleri daha kolay olur.” (Ü.Ç.24)

Başlarda çeşitli nedenlerden kaynaklanan korku, kullanımın düşük seviyede ve kontrollü olarak sürdürülmesini sağlamaktadır. Ancak korkunun yenilmesi ile madde kullanımının önündeki önemli oto kontrol mekanizmalarından biri devre dışı kalmaktadır. Bundan sonra madde kullanımı konusunda kontrol kaybedilmekte ve daha ileri aşamalara geçilmektedir. Korkunun yenilmesi bazen maddenin verdiği cesaret ile bazen madde kullanımına verilen aşırı tepkiler ile bazen de içinde bulunulan durumdan hissedilen ümitsizlik ile olmaktadır.

Madde kullanımı ve bağımlılık konusunda önemli dışsal faktörlerden biri maddenin temin edilmesi sorunudur. Uyuşturucu ve uyarıcı maddelerin yaygınlığı, kolay ulaşılabilir olması ve maliyetinin düşük olması, madde kullanımının artmasını ya da azalmasını dolaylı olarak etkileyen faktörlerdendir. Maddeyi nasıl temin ettiklerine dair soruya verilen cevaplarda öncelikle madde temininin kolaylığı öne çıkmaktadır:

“Satış da, temin etmek de çok çok kolay. Bi selam çak, ben bunu istiyorum de, yoldan giden, böyle köşe başında takılan 3 - 5 kişi, onlarda yoksa bile sana yardımcı olurlar yani.” (İ.A.20)

“(Uyuşturucu) her yerde var, her yerde. Yabancı bir semtteysen bile birkaç sokak dolaş illaki biri sana bakıyordur, bi bakış atıyordur, bakış atıyorsa illaki kullanıyordur, yanına gidersin dış atarsın konuşursun... Onlar da kullanıcıları tanıyor gözlerinden anlıyor belki, konuşmasından anlıyor.” (M.G.25)

“Para olduktan sonra ilkokul çocuğu bile ulaşır eroine. Parası olması yeterli.” (Ü.Ç.24)

Söylenenler bir yandan maddenin yaygınlığını ve kolay ulaşılabilirliğini ortaya koyarken diğer yandan uyuşturucu alt kültürü içerisinde madde kullanıcıları ve satıcılarının kendine özgü iletişim dili ve ilişkiler ağını göstermektedir. Dışarıdan bir insanın fark dahi edemeyeceği nüanslar kullanıcılar arasında ya da kullanıcılar ile satıcılar arasında bir iletişim sağlayabilmektedir.

Araştırma bulguları bazı semtlerin kriminal nitelikleri ile öne çıktığını göstermektedir. Maddenin temin edilmesinde bu semtlerin özel bir yeri olmakla beraber İstanbul için her semtte uyuşturucu temin edilebileceği görülmektedir. Büyükşehirler söz konusu olduğunda maddenin ulaşılabilirliğinin önünde herhangi bir engel olmadığı da anlaşılmaktadır. Fiziki çevreden kaynaklanan engelleri aşmak, başka bir semtte kolayca madde bulmak ve kullanmak imkân dâhilindedir.

Türkiye Uyuşturucu Raporu (2019) verileri uyuşturucunun ilk olarak %71,9'luk oranla arkadaşlardan veya arkadaş çevresinden temin edildiğini, %25,2 oranında

parayla satın alındığını ortaya koymuştur. Bazı görüşmecilerin anlatımları da madde temininde bağımlılar arasındaki dayanışmayı öne çıkarmıştır.

“Saticılık yaptım bir süre. Saticılık yaptığım zamanlarda arkadaşlarıma yardımım çok dokunmuştu. Sonradan ben bıraktım. Hastalığım geldiği zaman param yoksa bile arkadaşımın yanına giderdim, ondan alırdım, ona yardımcı da olurum, onla beraber koştururdum, mal benim değil onundu ama hani beni hayatta asla bırakmazdı bana fazlası ile verirdi, 5 gr verirdi 10 gr verirdi al, iç derdi.” (M.G.25)

“14 yaşında eroinle tanıştım, 2,5 sene bilfiil eroin içtim. Arkadaşım vardı, arkadaşım benden biraz büyüktü o zaman. Ben gitsem vermezler tabi o yaşta. Onun aracılığıyla alıyorduk, o temin ediyordu.” (F.A.22)

Kendi habitusları içerisinde bağımlıların, yeri geldiğinde parasal ilişkilerin ötesine uzanan bir dayanışma içine girdikleri öte yandan satıcılık ile kullanıcılık arasında da geçişin söz konusu olduğu görülmektedir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 191. Maddesinde, “kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmamak ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak” eylemleri suç olarak düzenlenmiştir (Türk Ceza Kanunu, 2004). Dolayısıyla madde kötüye kullanım alışkanlığının kendisi birçok madde açısından suç teşkil etmektedir. Ancak yasadışı madde kullanımı olan kişilerin uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanmak dışında suçlara bulaşması da sıkça karşılaşılan bir durumdur. Kendi kullandığı maddeyi karşılamak için torbacılık, yine madde temin etmek için hırsızlık, dilencilik gibi suçlar başta gelen suçlardır. Bunların dışında madde etkisi altında şiddet türü suçlar ya da suçlu alt

kültürü içerisinde başka suçlarla karşılaşmak da olasıdır. Bu durum anlatımlara açıkça yansımıştır:

“Kullandığım madde miktarı sürekli artmaya başladı. Son dönemde iyice abartmışım maddeyi... yapmayacağız dediğimiz her şeyi yapmaya başlıyorsun, hırsızlık gibi, torbacılık gibi. Belli bir zaman sonra işi bırakıyorsun. İş olmayınca para da olmuyor, aile de bir süre sonra parayı kesiyor. Bu sefer para biriktirip eroini alıp başkalarına satmaya başlıyorsun, onu çevirmeye çalışıyorsun.” (V.A.27)

“Madde temin etmek için hırsızlık yapıyordum, duygu sömürüsü yapıp çevremden para alıyordum, evden bir şeyler aşırıyordum.” (S.E.17)

Hırsızlık ve torbacılık suçlarının madde bağlantılı suçların başında geldiği anlaşılmaktadır. Ancak madde temini için suça bulaşmadan önce başka arayışlar dikkat çekmektedir. Duygu sömürüsü ile aile ve yakın çevreden para toplamak, elinde bulunan malzemeleri satmak, dilenmek gibi kabahatler para temin etmenin yolu olarak öne çıkmaktadır. Bu kaynakların yetersiz kalması durumunda hırsızlık ve uyuşturucu satıcılığı gibi kriminal eylemler gerçekleştirilmektedir. Bazen de kişiye özel yazılan reçeteli ilaçların uyuşturucu olarak kullanılması ve satılması gibi yine suç mahiyeti olan fiillerle karşılaşmaktadır.

Elde edilen bulgular da bağımlılık ile suç arasında ihmal edilemeyecek bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada zarar azaltma stratejilerini ve suç olmaktan çıkarma uygulamalarını hatırlamakta yarar vardır. Belli bir miktarın altında esrar yetiştirmeyi, bulundurmaya ve kullanmayı tolere eden bu uygulamanın kişileri madde bağlantılı risklerden ve diğer suçlardan korumak açısından işe yarayıp yaramayacağı ya da aksine önündeki yasal engellerin

esnetilmesinin madde kullanımını daha da yaygınlaştırıp yaygınlaştırmayacağı yeni araştırmalara konu edilebilir.

Araştırmada derinlemesine görüşme yapılan katılımcıların madde kullanım geçmişi ve bağımlılıkla mücadele çabalarına ilişkin hikayeleri özet olarak bir arada verilmiş ve tamamı üzerinde bütüncül değerlendirmeler de yapılmaya çalışılmıştır. Nicel veriler ve katılımcıların anlatımları bir arada değerlendirildiğinde madde kullanma davranışları ve bağımlılıklarına ilişkin olarak şu hususların çoğunlukla ortak olduğu tespiti yapılmıştır.

- ✓ Katılımcılar ekseriyetle madde kullanmaya erken yaşlarda ve hafif uyuşturucular ile başlamıştır. Madde kullanıcılarının birçoğu uyuşturucu madde kullanmaya başlamadan önce sigara kullanmaya başlamıştır. Madde kullanımı, hafif maddelerden ağır uyuşturuculara doğru, seyrek kullanımdan yoğun kullanıma doğru ilerlemektedir. Katılımcıların neredeyse tamamı uzun süreli ve ağır madde kullanıcısıdır.
- ✓ Katılımcıların arkadaş grupları çoğunlukla kriminal nitelikleri ve madde kullanımı olan kişilerden oluşmaktadır. Madde kullanma alışkanlığı daha çok arkadaş çevresinde, merak ve özentiden başlamaktadır. Madde kullanmaya başlamada arkadaş etkisi %90'lara dayanmaktadır. Arkadaş çevresi yalnızca madde kullanmaya başlamakta değil madde kullanma davranışını sürdürmede, kullanılan madde türünün belirlenmesinde, madde kullanım yoğunluğu üzerinde ve maddeyi bırakma girişimlerinde de etkili olmaktadır.
- ✓ Kırsal alandan büyükşehirlere doğru gidildikçe madde kullanım riski artmaktadır. Bazı semtler kriminal nitelikleri ile öne çıkmaktadır.
- ✓ Madde kullanmaya başlama ve sürdürmede problemlili aile ilişkilerinin etkisi görülmektedir. Madde kullanma ve bağımlılık sorunu evlilik yaşını ve aile sorumluluğu alma davranışını etkilemektedir.

- ✓ Madde kullanımı aile, eğitim ve iş hayatı üzerinde olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Okul terk oranı %70'in üzerindedir.
- ✓ Görüşmecilerin %70.3'ünün bir mesleği vardır. Okul eğitimi ile elde edilen mesleklerden ziyade esnafılık ya da usta çırak ilişkisi ile öğrenilen teknik ve mesleki sektörler ya da düşük nitelik isteyen meslekler öne çıkmaktadır.
- ✓ Çevrelerinde madde kullanımının yaygınlığına "evet" ve "kısmen" şeklinde olumlu cevap verenlerin oranı ise %97.5 gibi oldukça yüksek bir orandır. Sonuçlar, bireylerin yetiştiği fiziki ve sosyal çevrenin madde kullanımı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.
- ✓ Ankete katılanların %45.8'i çocukluk döneminde fiziksel şiddete/istismara maruz kaldıklarını belirtmiştir. Madde kullanım alışkanlığına dövme yaptırmak, vücudunu kesmek, intihar girişiminde bulunmak ve disiplin cezası almak gibi başka riskli davranışlar da eşlik etmektedir. Örneklem grubunun %33'ü daha önce bir intihar girişiminde bulunmuştur. Sonuç bağımlıların intihar açısından yüksek risk altında olduğunu göstermektedir.
- ✓ Madde kullanma nedenleri arasında arkadaş etkisi birinci (% 63.6) , bireylerin içinde bulunduğu ruh hali, duygusal durum ikinci (% 18.7), aile/akraba etkisi üçüncü (%11.2) sırada gelmiştir.
- ✓ Katılımcıların % 82.1'inin neredeyse her zaman madde kullanımında bir artış yaşadıklarını, %73.3'ü neredeyse her zaman, planladığından daha fazla madde kullandığını belirtmiştir.
- ✓ Madde kullanma davranışı belli bir noktadan sonra yönetilemez bir nitelik arz etmekte ve kontrol kaybedilmektedir.
- ✓ Madde kullanım alışkanlığının gelişiminde dikkat çekici bir etken "korku"dur. Başlarda çeşitli nedenlerden kaynaklanan korku, kullanımın düşük seviyede ve kontrollü olarak sürdürülmesini sağlamaktadır. Korkunun yenilmesi ile madde kullanımı konusunda kontrol kaybedilmekte ve daha ileri aşamalara geçilmektedir.

- ✓ Madde temininde bağımlılar arasındaki dayanışma dikkat çekmektedir. Bağımlılar parasal ilişkilerin ötesine uzanan bir dayanışma içine girmektedir. Bağımlılarda kullanıcılık ile satıcılık arasında bir geçişin söz konusu olduğu görülmektedir. Hırsızlık ve torbacılık suçları madde bağlantılı suçların başında gelmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde, madde kullanma davranışının erken yaşlarda, arkadaş grubu ve diğer sosyal çevrenin etkisiyle, başta sigara olmak üzere hafif uyuşturucular ile başladığını ortaya koymaktadır. Bu durum, aile ve eğitim kurumlarında ortaya çıkan aksaklıklar kadar geçiş maddelerinin ve uyuşturucu maddelerin kolay temin edilebilirliğine de odaklanmamız gerektiğini göstermektedir.

Çocukların ve gençlerin mahalle ve okul çevresinde yüz yüze kaldıkları uyuşturucu ve suç riski, ortamların denetimsizliği kadar boş zamanların değerlendirilmesi için sosyal imkanların yetersizliğine de işaret etmektedir. Aileler ile çocukları arasındaki ilgi ve iletişim eksikliği, olumlu rol modellerden mahrumiyet, destek mekanizmalarının zayıflığı ve problem çözme becerilerinin zayıf olması, gençlerin riskli alternatiflere yönelmesine sebep olmaktadır.

Bulgular madde kullanmaya başlamada ve madde kullanma davranışını sürdürmede arkadaş etkisinin en önemli faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Bunun yanında madde kullanmayı bırakma kararları ve girişimlerinde de arkadaş çevresi önemli bir rol oynamaktadır. Bağımlılıkla mücadele kuruluşlarının ve programlarının bu durumu göz önünde bulundurması ve mevcut hastalar/vakalar üzerinden yeni kişilere ulaşması daha verimli sonuçlar alınmasına katkı sunacaktır.

Madde istismarı ve bağımlılık sorununun kentli niteliği de Türkiye’de yaşanan toplumsal değişme ve göç olgusuna yeni bir perspektiften bakmayı gerekli kılmaktadır. Kentlerin, özellikle büyükşehirlerin tanıdığı iletişim, hareketlilik ve özgürlük imkânı beraberinde ciddi riskler getirmektedir. Aile gibi geleneksel kurumların ve değerlerin çözülmesi, yakın ilişkilerin ve sosyal dayanışmanın zayıflaması ve bireyselleşmenin artması, bireyin sosyal yaşamdaki direncinin kırılmasına ve sorunların artmasına yol açmıştır.

Madde bağımlılarının madde kullanma sürelerinin uzunluğu, bağımlılıkla mücadelede destek mekanizmalarından yoksunluğun, problem çözme becerilerinin zayıflığının ve tedavi süreçlerinin başarısızlığının da bir göstergesidir. Benzer şekilde madde kullanımına bağlı olarak sağlık, eğitim, iş, aile gibi alanlarda yaşanan sorunların çok çeşitli ve büyük olması, madde kullanımına birçok riskli davranışın eşlik etmesi, soruna zarar azaltma perspektifinden eğilimin önemini de ortaya koymaktadır. Tedavi edilemeyen vakalar için risk yönetimi ve zarar azaltma stratejileri değerlendirilmelidir.

Üzerinde durulması gereken bir nokta da madde istismarı ve bağımlılık sorununun cinsiyet ile ilişkisidir. Bu çalışmada olduğu gibi Türkiye’de uyuşturucu ve uyarıcı kullanımı ve tedavileri konusunda istatistiklere yansıyan vakaların çok büyük bir çoğunluğunun erkek olması, kadınların madde kullanımı sorunu olmadığını mı göstermektedir? Yoksa kadınların madde kullanma ve bağımlılık sorunu gizli kalmakta veya ihmal mi edilmektedir? İkinci durumun geçerli olması, madde kullanma ve bağımlılık sorununun ilerde nitelik ve nicelik olarak bambaşka bir boyutta karşımıza çıkacağını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akfert, Serpil K., Ebru Çakıcı, ve Mehmet Çakıcı (2009), “Üniversite Öğrencilerinde Sigara-Alkol Kullanımı ve Aile Sorunları ile İlişkisi”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, (10), 40-47.
- Alikaşifoğlu, Müjgan, ve Oya Ercan (2006), “Ergenlerde Madde Kullanımı”, *Türkiye Klinikleri-Özel Konular*, 2(5), 76-83.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2001), *DSM-IV-TR Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*. Çeviren Ertuğrul Köroğlu. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Brook, Judith S., Carolyn Nomura, ve Patricia Cohen (1989), “A Network of Influences on Adolescent Drug Involvement: Neighborhood, School, Peer, and Family”, *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 115(1), 125-145.
- Bulut, Mahmut vd. (2006), “Gaziantep Üniversitesi Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları Birimine Başvuran Hastaların Sosyodemografik Özellikleri”, *Journal of Dependence*, (e, 7), 65-70.
- Di Clemente, Carlo C. (2016), *Bağımlılık ve Değişim*. Çeviren Ezgi İldırım ve Hanife Uğur Kural, Ankara: Nobel Yayınları.
- Dilbaz, Nesrin vd. (2011), “Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma” Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Ellickson, Phyllis L., ve Ronald D. Hays (1992), “On Becoming Involved with Drugs: Modeling Adolescent Drug Use Over Time”, *Health Psychology*, 11(6), 377-385.
- Erdem, Gizem vd. (2006), “Lise Öğrencilerinde Arkadaş Özellikleri ve Madde Kullanımı”, *Journal of Dependence* (7), 111-116.
- Evren, Cüneyt vd. (2001), “Madde Kullanımı Nedeni İle Yatarak Tedavi Görenlerde İntihar Girişimi Öyküsü”, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 4(4), 232-240.
- Henkel, Dieter (2011), “Unemployment and Substance Use: a Review of the Literature (1990-2010)” *Current Drug Abuse Reviews*, 4(1), 4-27.

- Ögel, Kültegin (2012), *Sigara, Alkol, Uyuşturucu ve Diğer Bağımlılıklar*, <http://www.ogelk.net/Dosyadepo/etyoloji.pdf> (21.06.2020 tarihinde erişilmiştir)
- Siqueira, L. M., ve Brook, J. S. (2003). "Tobacco Use as a Predictor of Illicit Drug Use and Drug-related Problems in Colombian Youth" *Journal of Adolescent Health*, 32(1), 50-57.
- Townsend, Loraine, Alan J. Flisher, ve Gary King (2007), "A Systematic Review of the Relationship between High School Dropout and Substance Use" *Clinical Child and Family Psychology Review*, 10(4), 295–317.
- Turhan, Ebru vd. (2011), "Üniversite Öğrencilerinde Madde Kullanımı, Şiddet ve Bazı Psikolojik Özellikler" *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 9(1), 33-44.
- Türk Ceza Kanunu, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu. 26.09.2004.
- Türkcan, Ahmet (1998), "Türkiye'de Madde Kullananların Profili: Hastane Verilerinin İncelenmesi" *Düşünen Adam*, 11(3), 56-64.
- Türkiye Uyuşturucu Raporu*. (2019), Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı.
- World Drug Report 2018 (United Nations Publication, Sales No. E.18.XI.9)
- Vermeiren, Robert vd. (2003), "Violence Exposure and Substance Use in Adolescents: Findings From Three Countries" *Pediatrics*, 111(3), 535-540.
- Wang, Ming-Te, ve Jennifer A. Fredricks (2014), "The Reciprocal Links Between School Engagement, Youth Problem Behaviors, and School Dropout During Adolescence" *Child Development*, 85(2), 722-737.
- Wright, Emily M., Abigail A. Fagan, ve Gillian M. Pinchevsky (2013), "The Effects of Exposure to Violence and Victimization Across Life Domains on Adolescent Substance Use" *Child Abuse & Neglect*, 37(11), 899-909.

Wu, Li-Tzy, William E. Schlenger, ve Deborah M. Galvin (2003), "The Relationship Between Employment and Substance use Among Students Aged 12 to 17", *Journal of Adolescent Health*, 32(1), 5-15.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

It is important to work on the problem of substance use and addiction, which is a growing problem all over the world, to understand the problem and to contribute to the search for solutions. Many factors, from family substance use to childhood neglect and abuse, from peer influence to criminogenic environment, has an effect on substance use behavior. In addition to these factors, there are many other issues regarding substance use behavior and the nature of addiction that require research and attention. In this article, some demographic characteristics and substance use habits of addicts are discussed.

Method

The study was conducted with substance addicts treated in faith-based residential rehabilitation programs. As a research method, a mixed method in which qualitative and quantitative research techniques are used together was preferred. Questionnaire, participatory observation, in-depth interview and content analysis techniques were used in the study. The questionnaire study was conducted with substance addicts who can be reached with the snowball sampling method. In-depth interviews were conducted with 23 participants from three associations and a survey study was conducted with 118 people.

Findings (Results)

- ✓ Participants often started using substances at an early age and with light drugs. Many drug users started smoking before they started using drugs.
- ✓ Substance use habits mostly started with curiosity and imitation in the circle of friends. Problematic family relationships have an effect on starting and maintaining substance use. Substance use has negative consequences on family, education and work life. Substance use and addiction problems affect marriage age and family responsibility behavior.
- ✓ Substance use has progressed from mild to heavy drugs, from infrequent to intensive use. Almost all of the participants are long-term and heavy substance users.

- ✓ Most of the participants grew up in nuclear families. 67.2% of the participants define their economic situation as "Medium" level.
- ✓ Substance use affected participants' school attendance. The school dropout rate is over 70%.
- ✓ 70.3% of the interviewees have a profession. Instead of professions acquired through school education, technical and vocational sectors learned through craftsmanship or professions requiring low qualifications come to the fore.
- ✓ Almost all of the participants had problems in business life due to substance use.
- ✓ Peer influence in the development of substance use habits is based on 90%. Findings show that peer influence is one of the most important factors in starting substance use. The circle of friends is effective not only in starting substance use, but also in maintaining substance use behavior, determining the type of substance used, substance use intensity, and attempts to quit substance use.
- ✓ Substance use habits are accompanied by many risky behaviors such as tattooing, cutting off the body, attempting suicide and taking disciplinary punishment.
- ✓ 33% of the sample group has attempted suicide before. The result shows that addicts are at high risk for suicide.
- ✓ Among the reasons for substance use, peer influence was the first (63.6%), mood and emotional state of the individuals (18.7%), and family / relative influence was the third (11.2%).
- ✓ Substance use behavior becomes unmanageable after a certain point and control is lost.
- ✓ A remarkable factor in the development of substance use habits is "fear". In the beginning, fear arising from various reasons ensures that the use is continued at a low level and in a controlled manner.
- ✓ Solidarity among addicts comes to the fore in drug supply. Dependents enter into solidarity that extends beyond monetary relationships.
- ✓ It is seen that there is a transition between drug using and selling in addicts. Theft and drug dealing are the main drug-related crimes.

Conclusion

The findings of this study reveal that substance use behavior starts at an early age, with the influence of friendship groups and other social environment, with mild drugs, mainly smoking. This suggests that we should focus on the easy availability of transitional substances and drugs as well as the disruptions that occur in family and educational institutions.

The drug and crime risks that children and young people face in the neighborhood and around the school point to the inadequacy of social facilities for the use of leisure time as well as the uncontrolled environment. In metropolitan cities, efforts should be made to reintegrate people out of school or to improve their life skills, and low-risk environments for leisure activities should be expanded.

The wide variety of problems experienced in areas such as health, education, work and family related to substance use reveals the importance of focusing on substance use and addiction from a harm reduction perspective.

DEMOKRAT PARTİNİN İKİNCİ KONGRESİNDE KABUL EDİLEN “MİLLİ TEMİNAT ANDI”NIN İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Oğuz KAAN*

Öz

Türkiye'nin demokrasi tarihini anlamak için iktidar-muhalefet ilişkileri önemli bir parametre olabilir. İktidar muhalefet ilişkilerini anlayabilmek için parti kongrelerine bakmak önemlidir. Bu çalışmada DP'nin İkinci kongresi ve sonrasında 1950 seçimlerine kadar olan zaman dilimindeki iktidar muhalefet ilişkileri analiz edilecektir. 1949 yılında yapılan DP İkinci Kongresi, iktidar muhalefet ilişkilerinin belli ölçüde yumuşadığı bir ortamda yapılmıştır. Ancak DP, 1946 seçimlerinden sonra yapılan ara seçimlere girmemiştir. DP'nin seçimlere girmeme nedeni Demokrasi ile uyumlu bir Seçim Kanununun yapılmamış olmasıdır. DP İkinci Kongre sonrasında kabul edilen "Milli Teminat Andı"nın en önemli vurgusu demokratik usullere uygun bir Seçim Kanununun yapılmasıdır. DP'nin bu talepleri kısmen kabul edilmiş ve yeni seçim sistemi ile yapılan 1950 seçimlerini DP kazanmış ve 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, İktidar-Muhalefet İlişkisi, Parti Kongreleri

EFFECTS OF "NATIONAL COMMITMENT OATH" ACCEPTED AT THE DEMOCRAT PARTY'S SECOND CONGRESS ON THE POWER-OPPOSITION RELATIONS

Abstract

Power-opposition relations to understand the history of Turkey's democracy could be an important parameter. It's important to look at party congresses in order to understand the power-opposition relations. The Second Congress of DP held in 1949 was took place in an environment where the power-opposition relations had softened to a certain extent. The most important emphasis of the "National Assurance Oath" adopted after the DP Second Congress is making Election Law in line with democratic procedures. DP's demands were partially accepted and DP won 1950 elections held with new election system and 27-year CHP rule came to end. In this study, power-opposition relations from DP's second congress until 1950 election will be analyzed. The sources used in this study are the newspapers of period, the memories of those who lived in the period, and the reports of Grand National Assembly of Turkey journals. Articles and books about the subject have also been researched.

Keywords: Democrat Party, Republican People's Party, Power-Opposition Relations, Party Congresses

1. GİRİŞ

Osmanlı- Türk siyasi tarihinde iktidar muhalefet ilişkileri sürekli var olmuştur. Siyasal rejim olarak mutlakiyet ve hükümet sistemi olarak monarşinin hâkim olduğu dönemlerde bile iktidar muhalefet ilişkisi hep sert yaşanmıştır. Bazen iktidar gücünü elinde bulunduran padişah, kendine muhalif olanlara karşı sert yaptırımlar uygularken bazen de muhalefet taraftarları padişahı etkileme ve hatta darbe girişimlerinde bulunmuş ve kendilerine göre başarılı sonuçlar da almışlardır.

İktidar muhalefet ilişkilerinin belirlenmesinde zaman zaman yapılan siyasal örgütlerin ve partilerin kongreleri etkili olmuştur. Kongreler bazen iktidar tarafından yapılırken bazen de muhalif gruplar veya örgütler tarafından yapılmıştır. Bu kongrelerden bazıları sadece kongreyi yapanları etkilemekle kalmamış aynı zamanda Türkiye'nin siyasal hayatını da etkilemiştir.

II. Abdülhamit iktidarına karşı birlikte mücadele etmek için 1902 yılında I. Jön Türk Kongresi toplanmıştır. Bu kongre amaçlanan aksine Türkiye'nin siyasi tarihinde bir ayrışmaya neden olmuştur. Merkez sağ ve merkez sol diyebileceğimiz bu ayrışma, II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında Cumhuriyet tarihinde de devam eden bir ayrışma olmuştur. 1907 yılında yapılan II. Jön Türk Kongresi'nde II. Abdülhamit idaresine karşı her türlü araçla mücadele ve müdahale edilmesi üzerinde anlaşılmış ve özellikle askeri hareketlilik ile II. Meşrutiyetin ilan edilmesi sağlanmıştır. II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra İttihat ve Terakki'nin kısa süre içinde iktidar gücünü elde etmesi ve karşısında Osmanlı Ahrar Fırkasının muhalefet safında yer alması, bu ayrışmanın ilk somut mirasıdır. II. Meşrutiyetin ilan edilmesinde etkili olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet dönemini kendi eseri olarak görmüştür. İttihat ve Terakki Cemiyeti meşrutiyeti koruma ve kollama görevini kendi üzerine almış ve kısa süre içinde muhalefet üzerinde büyük baskılar oluşturmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti, elitist ve vesayetçi bir anlayışla muhalefetin gelişmesine müsaade etmemiştir. İttihat ve Terakki Cemiyetinin sahip olduğu bu zihniyet, Cumhuriyeti kuran kadrolara da yansımış ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kadroları da kısa süre içinde İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi muhalefet hareketlerine karşı tedbirler almış ve muhalefetin güçlenmesine elitist-vesayetçi bir anlayışla izin vermemiştir. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra özellikle 1931 ve 1935 CHP Kurultayları Türk siyasal hayatını derinden etkilemiştir. Çünkü 1931 Kurultayı sonrasında partinin kabul ettiği ilkeler, 1935 Kurultayından sonra parti-devlet bütünleşmesi ile Anayasal nitelik kazanmıştır. Çok partili hayata geçildikten

sonra DP kurulmuş ve yaklaşık bir yıl sonra 1947 yılında yapmış olduğu ilk kongresi hem siyasal hayatı hem de iktidar muhalefet ilişkilerini derinden etkilemiştir. 1947 yılının sonunda yapılan CHP Kurultayı da DP'nin birinci kongresinden etkilenmiş ve CHP programı çok partili hayatın gereklerine göre yeniden düzenlenmiştir.

Bu çalışmada ilk olarak Demokrat Parti (DP)'nin kuruluşu kısaca anlatıldıktan sonra özellikle CHP ve DP arasında gelişen iktidar muhalefet ilişkileri incelenecektir. 1946 yılında gerçekleşen seçimler ile seçimlerin sonrasında Recep Peker'in Başbakan olması, DP Birinci Büyük Kongresi sonrasında yayınlanan Hürriyet Misakı iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin sertleşmesine neden olmuştur. İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesini yayınladıktan sonra iktidar muhalefet ilişkilerinde göreceli bir yumuşama olmuş ve Recep Peker'in istifa etmesinden sonra ılımlı siyasetçilerden önce Hasan Saka Başbakan olmuş ve bir süre olarak Şemsettin Günaltay Başbakan olmuştur. Haziran 1949 yılında gerçekleşen DP İkinci Büyük Kongresi iktidar ile muhalefet arasındaki bu göreceli yumuşama ortamında yapılmıştır. Ancak DP'nin özellikle seçim sisteminin değiştirilmesi ve siyasal hayatta daha demokratik bir yapılanmanın olması talepleri iktidar tarafından karşılanmadığı için DP Kongresi sonrasında Milli Teminat Andı kabul edilmiştir. Bu bildirin yayınlanmasından sonra 1950 seçimlerine kadar siyasal hayatta iktidar muhalefet ilişkisine etkisi analiz edilerek çalışma sonlandırılacaktır.

2. DP'NİN KURULUŞU VE İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

1923 yılında başlayan CHP'nin iktidarda olduğu tek partili sistem, 1945 yılında çok partili sisteme dönüşmüştür. Tek partili sistemden çok partili sisteme geçişte hem dış faktörlerin etkisi hem de iç faktörlerin etkisi büyüktür. II. Dünya Savaşı sonrası ülkelerin siyasal sistemleri değişirken Türkiye de bu değişimden

etkilenecek biraz da zorunlu olarak çok partili siyasal hayata geçmek zorunda kalmıştır (Özata, 2014: 107-111).

Çok partili siyasal hayata geçiş kararında İnönü ve CHP'lilerin niyeti, çerçevesini belirledikleri koşullarda siyasal partilerin kurulmasıdır. Böylece demokrasi ile uyuşmayan tek parti rejiminin hem dış politikada hem de iç politikada meşruiyet sorunu ortadan kalkacaktır. CHP, siyasal faaliyetleri kendi tekelinde devam ettirecek toplumun siyasal sisteme katılımı, denetimli ve kısıtlı bir şekilde gerçekleşecektir (İncioğlu, 2007: 268).

CHP içindeki bir grup, 1945 yılında TBMM'ye “Dörtlü Takrir” olarak isimlendirilen bir önerge vermişlerdir. Önerge'de imzası olan Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan partiden ihraç edilmiştir. İhraç kararına tepki gösteren Celal Bayar da istifa etmiştir (Karpaz, 2013: 234). İhraç edildikten sonra bu kişiler, hem CHP politikalarını eleştirmişler hem de CHP'yi de totaliter olmakla itham etmişlerdir (Lewis, 1991: 304).

Bayar, 3 Aralık 1945 günü partiden istifa etmiştir. İnönü'nün onayını alınarak dört gün sonra 7 Ocak 1946'da Bayar ve CHP'den ihraç edilenlerin önderliğinde DP kurulmuştur (Kabasakal, 1991: 167). DP'nin kurulmasından sonra ilk haftalarda yumuşak olan iktidar- muhalefet ilişkileri ilerleyen haftalarda sertleşmeye başlamıştır CHP, muhalefet partilerinin kurulmasına demokrasinin şeklen iyileştirilmesi için izin vermiştir. Ancak hem DP'ye halkın yoğun ilgisi hem de partilerin etkili muhalefeti CHP'nin tepkisini çekmiştir. Bu sebeple CHP, özellikle DP'ye karşı anlayışını ve politikalarını sertleştirmiştir. CHP, DP'nin ve diğer muhalefet partilerinin örgütlenmesini ve gelişimini engellemek için hem genel seçimler hem de belediye seçimleri için erken seçim kararı almıştır. Muhalefet partilerinin bu erken seçim kararına tepkisi mayıs ayında yapılan belediye seçimlerine katılmamak şeklinde olmuştur (İnan, 2002: 118).

DP'nin seçimlere katılmama kararını savunan Menderes, bu kararla partilerinin hem siyasal hayatta "muvazaa partisi" olmadığını hem de bağımsız bir parti kimliği sergilediğini belirtmiştir (Menderes, 19.05.1946). DP'nin ve muhalefet partilerinin belediye seçimlerine katılmama kararını, CHP'li idareciler Türkiye'nin yabancı devletlere karşı kötülenmesi olarak değerlendirirken (Aydın Tarihi Dergisi, 1946: 32-33) DP ve diğer partiler "vatana ihanet" ile suçlanmıştır (İnan, 2002: 121).

26 Mayıs 1946'da yapılan belediye seçimlerinden sonra 21 Temmuz'da da genel seçimler yapılmıştır. DP'lilerin niyeti milletvekilliği seçimlerine de katılmamaktır (Ahmad, 1994: 33). Ancak Erim'in muhalefet partilerinin bu şekilde politika üretmesine devam etmesi halinde hürriyetlerin askıya alınacağı (Erim,30.05.1946: 1) tehditleri ve imaları sebebiyle parti genel merkezi seçimlere katılma kararı almıştır (Eriş, 2012: 220).

21 Temmuz 1946 günü yapılan seçimlerde açık oy gizli sayım usulü uygulanmıştır. Aynı zamanda seçimler idarenin denetimi ve kontrolü altında yapılmıştır. Bu seçimlerde ilk kez tek dereceli seçim sistemi uygulanmıştır (Taşyürek, 2009: 40; Bakan ve Özdemir, 2013, s. 378). 1946 genel seçimleri Türkiye'nin demokrasi tarihinde hileli ve şaibeli seçimler olarak nitelendirilmiştir.

Seçimler yapıldıktan sonra yeni meclisin açılışı 5 Ağustosta yapılmıştır. Meclis tarafından İnönü Cumhurbaşkanı seçilirken Kazım Karabekir de Meclis Başkanı seçilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 05.08.1946: 1-3). Peker de İnönü tarafından başbakan olarak atanmıştır.

3.DP'NİN BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (HÜRRİYET MİSAKİ) VE İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Peker, başbakan olduktan sonra iktidar muhalefet ilişkisi daha da gerilmiştir. Taraflar birbirlerini eleştirirken gerilim de sürekli artmıştır. Ocak 1947 yılında yapılan DP I. Büyük Kongresi bu gergin ortam içinde yapılmıştır.

DP Birinci Kongresi 7-11 Ocak 1947 tarihleri arasında yapılmıştır. Kongrenin sonunda kabul edilen rapor “Hürriyet Misakı” olarak isimlendirilirken (Fersoy, 1978: 180) siyasal hayata en büyük etkisi, talep ettikleri değişikliklerin gerçekleşmemesi halinde sine-i millete dönme tehdididir. DP’nin talep ettiği düzenlemeler; demokratik bir seçim kanunu ile seçim güvenliğinin sağlanması, parti başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı makamının aynı kişide toplanmaması, demokrasiye ve anayasaya aykırı kanunların kaldırılmasıdır (Ahmad, 1994: 37).

İktidar partisi CHP’nin “Hürriyet Misakı”na vermiş olduğu isim “Hürriyeti Baltalama Misakı”dır (Esmer, 16.01.1947: 3). CHP’li idareciler, bu şekilde alınan kararın isyan ve ihtilal niteliği taşıdığını belirtmiştir (Erim, 12.01.1947: 1-3; Kocabaş, 2009: 478). DP Başkanı Bayar, “Hürriyet Misakı” bildirisinin siyasal hayatı ve iktidarı derinden etkilediğini ve bu bildirin ihtilal ve isyan olarak nitelendirilmesinin yanlış olduğunu, bildirin yayınlanması ile demokratik hakların kullanıldığını ifade etmiştir (Şahingiray, 1999: 100).

CHP ile DP arasındaki ilişkilerin giderek sertleşmesi üzerine Cumhurbaşkanı İnönü, hem DP’li hem de CHP’li idareciler ile haziran ayının başlarından itibaren görüşmeler yapmaya başlamıştır. Bu görüşmelerin sonunda İnönü, 12 Temmuz Beyannamesini yayınlamıştır (Şeyhanlıoğlu, 2012: 89; Kabasakal, 2013: 16). 12 Temmuz Beyannamesinin yayınlanmasında iç politika kadar dış politikanın da etkisi vardır. Bu beyanname ile İnönü, hem iktidar tarafından muhalefeti baskılama politikasının sona erdirilmesini hem de bu sayede batının talep ettiği demokratik gelişmelerin önünü açmak istemiştir (Kara, 2012: 120).

Peker hükümetine yapılan eleştiriler gittikçe şiddetlenmiş ve parti içinde de eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Peker hem partiden hem de muhalefetten gelen tepkilere daha fazla dayanamamış ve bir görüşe göre istifa ettirilmiştir (Ahmad, 1994: 41).

Peker'in istifası muhalif basında çıkan bir haberde "Tek Partiden miras kalan tahakküm kalesi çöktü" şeklinde olmuştur (Recep Peker Nihayet İstifa, Vatan, 10.09.1947). Bayar, demokrasinin önünde bir engel olarak gördüğü için Peker'in istifasını olumlu bir gelişme olarak karşılamıştır (Şahingiray, 1999: 165-167).

12 Temmuz Beyannamesi sonrasında Recep Peker'in istifası ve ılımlı kişiliği ile bilinen Hasan Saka'nın başbakan olması iktidar muhalefet ilişkilerini bir ölçüde yumuşatmıştır. İktidar- muhalefet ilişkilerinin yumuşadığı bir dönemde CHP 7. Kurultayı 17 Kasım'da başlayıp 4 Aralıkta tamamlanmıştır. Kurultay sonrasında laiklik anlayışında yumuşama (Uzun, 2012: 130), halkçılık ilkesinin yeniden düzenlenmesi (CHP, 1947: 7), ılımlı devlet anlayışına geçilerek katı devletçilik anlayışından uzaklaşılması, inkılapların yapılmasında radikal devrimci anlayışından evrimci metotlara geçilmesi düşüncesi hakim olmuştur (Ahmad, 1994: 42; Tanör, 1998: 260). Kurultay sonrasında hazırlanan parti programı ve tüzüğü DP'nin program ve tüzüğüne oldukça yaklaşmıştır. Bu durumu Timur "ikiz partiler demokrasisi" olarak isimlendirmiştir (Tanör, 1998: 260).

CHP Yedinci Kurultayı sonrasında parti programındaki değişikliklerin DP'ye benzemesi, Peker'in istifasından sonra önce ılımlı bir kişi olan Saka'nın başbakan olması ve Saka'nın istifa etmesinden sonra daha ılımlı bir kişilik olarak Şemsettin Günaltay'ın başbakan olması, bazı antidemokratik kanunların yeniden düzenlenmeye çalışılması ve ilkokullarda din dersleri konulması kararı alınması (Bila, 1999: 131) iktidar muhalefet ilişkilerinde bir yumuşamaya sebep olmuştur. Ancak seçim kanununda muhalefet tarafından talep edilen değişikliklerin yapılmaması sebebiyle yapılan tüm ara seçimlere DP katılmamıştır. DP'nin ara

seçimlere katılmaması seçimlerin meşruiyetinin düşük olmasına ve CHP'nin halk nazarında itibarının düşmesine sebep olmuş ve bu da iktidar ile muhalefetin ilişkilerinin zaman zaman sertleşmesine neden olmuştur. 20 Haziranda başlayan DP'nin İkinci Kongresi siyasal hayattaki bu değişme ve gelişmelerin bulunduğu bir ortamda gerçekleşmiştir.

4. 1949 DP İKİNCİ KONGRESİ VE MİLLİ TEMİNAT ANDI

İkinci Kongre öncesinde DP'nin anayasada değişiklikler talep ettiği basında çıkan bazı haberlerde yer almıştır. Gazeteye göre bu değişikliklerin en önemli maddelerinden biri ikinci bir meclisin kurulmasının ülke idaresi için daha yararlı olacağı düşüncesidir (D.P. Büyük Kongresi, Hürriyet, 19.06.1949). Ancak Kongrede anayasanın değiştirilmesinden ziyade hükümlerinin tam olarak tatbik edilmesi düşüncesi hâkim olmuştur (D.P.nin İkinci Büyük Kongresi, Hürriyet, 21.06.1949). Kongre başladıktan hemen sonra bazı delegeler tarafından seçimlerde yolsuzlukların ve hilelerin önüne geçebilmek için “hür milli teminat ahitnamesi” teklif edileceği yönünde kuvvetli bir iradenin ortaya çıktığı ifade edilmiştir. (Büyük Kongre Sergievi, Son Posta, 21.06.1949).

DP İkinci Büyük Kongresi 20-25 Haziran 1949 tarihleri arasında Ankara'da yapılmıştır. Kongre'nin DP için önemli özelliklerinden biri, bir süre önce partiden ihraç edilme kararlarının bu kongrede hesabının verilmesidir. DP'den çıkarıldıktan sonra “Müstakil Demokratlar” ismi ile bir araya gelen partililerin temel amacı Genel İdare Kuruluna karşı şiddetli bir mücadele sonunda partiyi ele geçirmektir. Adnan Menderes de bu muhalif grubun amacının partinin programını değiştirmekten ziyade partiyi ele geçirmek olduğu düşüncesindedir (Burçak, 1979: 168-169). İkinci Kongrede söz alan bazı partililer, hem Müstakil Demokrat grubuna hem de Millet Partisi'ne karşı şiddetli eleştiriler getirmiş ve bu grupları “hürriyet ve demokrasi davasına ihanetle” suçlamışlardır

(D.P.Kongresinde Dikkate, Ulus, 22.06.1949). DP'nin İkinci Büyük Kongresinin diğer bir önemi de halk kitlelerinin partiye daha fazla yönelmesinin nasıl gerçekleştirileceğidir. Bu soruya verilen cevap siyasal sistemin olumsuzluklarının siyasal hayattan kaldırılmasıdır (Burçak, 1979: 168-169).

İkinci Kongredeki en önemli konulardan biri Hürriyet Misakında yer alan hükümlerin ne kadarının uygulandığı ve ne kadarının uygulanmadığı üzerinedir (D.P. Büyük Kongresi, Hürriyet, 20.06.1949). DP'nin İkinci Büyük Kongre'sine sunulan raporda "Hükümetle İlişkiler" başlıklı maddede Birinci Kongre sonrası siyasal hayatta meydana gelen değişiklikler ve gelişmeler hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci Kongre sonrası kabul edilen Hürriyet Misakına hükümetin çok sert tepki gösterdiği belirtildikten sonra bu tepkinin 12 Temmuz 1947 tarihinde İnönü tarafından yayınlanan "12 Temmuz Bildirisi"ne kadar devam ettiği ifade edilmiştir. Bu bildiri ile o tarihe kadar uygulanan sert ve hatalı politikaların kabul edildiği vurgulanmıştır. Bayar, bildirinin hem demokratik hayatta az da olsa faydalarının görüldüğünü hem de DP'nin gelişmesine o günün şartları içerisinde hizmet ettiğini söylemiştir (Burçak, 1979: 175). Rapora göre bildirinin Hürriyet Misakının gerçekleştirilmesine yönelik bir adım olduğu da belirtilmiştir. Bildiriden kısa bir süre sonra "şiddet ve yıldırma" politikasını benimseyen Recep Peker hükümetinin düşmüş olmasını, Sıkıyönetim idaresinin kaldırılmış olmasını ve seçim kanunlarında yapılan küçük değişikliklerin ümit verici hadiseler olduğu belirtilmiştir. Raporun "Partide Bozgunculuk" başlıklı maddesinde parti içinde "bozguncu" bir hareketin olduğu ve bu hadisenin olmaması halinde "Hürriyet Misakı"nın gerçekleştirilmesi yolunda daha ileri bir aşamada olunabileceği belirtilmiştir. Ancak raporda "Hürriyet Misakı"nın önemli amaçlarından olan bazı demokratik gelişmeler yolunda ilerlemelerin olduğu da ifade edilmiştir (Bayar Dün İkinci, Son Posta, 21.06.1949; Burçak, 1979: 170-171).

Bayar, CHP tarafından baskıların devam ettirilmesi durumunda isyan edilmesi gereğini öne süren partililere, DP “isyan etmeden bir mucize gösterecektir.” (Bayar Dün Kongrede Bütün, Son Posta, 24.06.1949). “Maksat ve gayesini başkalarına akıl ve mantıkla kabul ettirmek yolundadır... Biz başka memleketlerde çıkarılan isyan ve ihtilallere ayak uyduramayız” şeklinde cevap vermiştir. Bayar konuşmasının devamında 21 Temmuz seçimleri sonrası halkın özellikle Ankara’da “cuş-u huruç” içinde olduğunu ve bu durumun da ihtilal ortamına müsait bir zemin hazırladığını, arzu edilseydi o gün bir ihtilalin gerçekleştirileceğini belirtmiştir. Bayar, 21 Temmuz seçimleri sonrasında “Meclise gitmemek ve sine-i millete çekilmenin açık manası ihtilale” hazırlanıyoruz manasına geleceğini söyleyerek kongrede delegeleri sakinleştirmeye çalışmış ve sonrasında yapılan oylamada raporun kabul edilmesi ile amacına ulaşmıştır. Bayar, yaptığı bu konuşma ile partinin birlik ve beraberliğini korumaya muvaffak olmuştu (Burçak, 1979: 175-176).

Kongre sonunda kabul edilen Milli Teminat Andı’nın ortaya çıkmasında etkili olan temel soru Bayar tarafından delegelere sorulmuştur. Bayar, tarafından sorulan “Antidemokratik kanunlar değiştirilmez, seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminat ihtiva eder bir şekilde konmaz, az veya çok farklarla 21 Temmuz metotlarının önümüzdeki umumi seçimlerde de tatbikine kalkışılacak olursa vaziyet ne olacaktır” sorusuna bazı delegeler cevap vermiştir. Bu delegelerden Isparta Delegesi Kemal Demiralay, yapılacak seçimlerin 21 Temmuz seçimlerinden farklı olmayacağını düşündüğünü iktidarın her türlü baskı ve hileye başvuracağını ancak karşılarında milleti bulacaklarını ifade etmiştir (Kongre Genel İdare Kurulu, Son Posta, 24.06.1949). İzmir delegesi Mehmet Erçetin, milletin oyunun namus olduğunu ve bu “mukaddes namusa tecavüz edenlere ne gibi muamele” yapılıyorsa aynı muamelenin yapılacağını söylemiştir. İzmir delegesi Ali Çetin, BM Anayasası’nın 13. Maddesinin zulme karşı isyan hakkı verdiğini ve bu hakkın kullanılması gereğini ifade etmiştir. İzmir

delegesi Pertev Arat ise 21 Temmuz seçimlerinde partilerinin milletin burnunun bile kanamaması için her türlü çareye başvurduklarını ancak iktidar tarafından aynı uygulamaların devam etmesi durumunda “halkı serbest bırakacağız. Ölmek icabederse öleceğiz. Öldürmek icabederse öldüreceğiz” şeklindeki sözleri parti üyelerinde karşılık bulmuş ve delegeler tarafından “çılgınca” alkışlanmıştır. (Burçak, 1979: 173-174). Osman Kapani isimli bir delege, CHP'nin seçim imtihanına hazırlanan bir talebe gibi davranmadığını aksine 21 Temmuz'u kopyalama niyetinde olan bir talebe gibi davrandığını ancak bu tip metotlara müsaade etmeyeceklerini ifade etmiştir (Demokrat Parti Kongresi, Son Posta, 23.06.1949).

Balıkesir delegesi Sıtkı Yırcalı, 21 Temmuz seçimlerinde uygulanan “metotların önümüzdeki seçimlerde de tatbik edilirse” ne olacak sorusuna Balıkesir delegeleri tarafından önerilen “Milli Teminat Andı” teklifini fiiliyata geçirelim şeklinde cevap vermiştir. Birinci kongrede kabul edilen hürriyet misakı halk tarafından da kabul görmesine rağmen iktidar tarafından gerçekleştirilmemiştir. Yırcalı, iktidar partisinin bir sonraki seçimlerde de 1946 seçimlerinde uyguladığı metotlara benzer uygulamalarını devam ettireceği düşüncesini dile getirdikten sonra Milli Teminat Andının kabul edilmesini talep edilmiştir. Yırcalı'ya göre bu and; “vatandaşın anayasa ile tanınmış hürriyetlerinin teminatı mahiyetinde olacaktır. Bu hürriyetlere karşı gelecek her hareket millet suçu sayılacaktır” (D.Parti Kongresinin İkinci Günü, Hürriyet, 22.06.1949).

25 Haziran 1949 tarihinde DP Kongresi sonunda oylanan ve oy birliği ile kabul edilen ve son fıkrası kongreye katılanların birlikte okuduğu “Milli Teminat Andı”,[†]

[†] “Kongremize sunulan genel İdare Kurulu raporunun ‘anti-demokratik kanunlar değiştirilmez, seçim kânunu emniyet verecek ve adli teminatı ihtivâ eden bir şekle konmaz, az veya çok farklarla 21 Temmuz metodlarının önümüzdeki umumi seçimlerde

“Bu itibarla vatandaş siyasi hak ve hürriyetlerinin kullanılmasına ve milli hakimiyet esaslarının tahakkukuna herhangi bir surette engel olacak kanun dışı hareketlerden tevakki olunması lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirlemek isteriz. Aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise, milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete”

muhakkak mahkum olacakları şeklinde bitmiştir (Fersoy, 1978: 213).

Milli Teminat Andı'nın temel amacı birinci maddeye göre seçim kanunun yeniden düzenlenmesi ve millet iradesinin demokratik usuller içinde serbest bir şekilde tecelli etmesidir. Bildiriye göre, CHP'nin tek parti zihniyetini devam ettirerek kanunları ihlal etmeye devam etmesini engellemek için Milli Teminat Andının kabul edildiği ifade edilmiştir. Bildiride Milli Teminat Andı'nın CHP tarafından ihtilale teşvik gibi yorumlanabileceği belirtilmiştir. Bildiriye göre, ihtilal demek “müesses ictimai nizamın cebren” değiştirilmesi demektir. Ancak

de tatbikine kalkışılacak olursa, ne olacaktır?’ suâllerini inceleyen komisyonumuz; Birinci Büyük Kongre’de tesbit edilen Hürriyet Misâki rûhuna sâdık kalarak, aşağıdaki husûsati yüksek kongrenin tasvibine arz eder.

1) Seçim kânunun ve seçimlerle alâkalı hükümlerin vaazından maksat, millet iradesinin serbestçe tecellisini teminden ibarettir. Mevzu kanunlara ve müessese nizâma aykırı hareket, kuvvet darbesi, millet ve vatandaş haklarının ihlâli neticesine varacağından buna meydan verilmemek üzere, memleket için büyük zarar ve tehlikeleri mücip olacak bu hale müsaade edilmemesi, bu mevzuda haklarına tecâvüz olunan bütün vatandaşların meşrû müdafaa hallerinde kalmaları, haklarını anayasa ve Türk Ceza Kânunu’nun müeyyidelerine dayanarak hareket etmeleri, kaçınılmaz bir zaruret olacaktır. Bu hususların rey sahibi bütün partilere ve Türk umûmi efkârına bildirilmesi, ayrıca hükûmetin ve vazifelilerin keyfiyetten haberdâr edilmelerinin temini zârûri görülmüştür.

2) Ancak, tek-parti zihniyetinin ve (Cumhuriyet) Halk Partisi iktidarının, kânunların ihlâli bahasına da olsa, devâmını kararlaştırmış olanlar, kongremizin bu karârı almış olmasını ihtilâl teşvik mâhiyetinde tefsir etmeye kalkışabilir.

Halbuki, ihtilâl, mevcut ve müesses ictimâi nizâmın cebren değiştirilmesine mâtuf bir hareket olup, yukarıda tavsif edilen hareketler, ihtilâl tâbirinin tamamı ile şümûlü dışında, meşrû hakların ve meşrûiyetin müdâfaası mahiyetindedir.”

DP'nin ihtilal gibi bir düşüncesinin olmadığı belirtilmiş ve sadece meşru hakların korunması ve kullanılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Bildirinin sonunda siyasi hak ve özgürlüklerin kullanılmasına ve “milli hakimiyet esaslarının tahakkukuna” engel olunması halinde sebep olanların milletin husumetine maruz kalacakları belirtilmiştir.

DP'nin İkinci Büyük Kongresi Burçak'a göre tam bir ihtilal havası içinde geçmiştir. Ancak Burçak'a göre bu ihtilal havasının içinde şiddet veya tahrip edici nitelikler yoktur. Aksine bu ihtilal havasının kanunlara saygıyı sağlamak, Türk vatandaşlarının haklarını korumak ve demokrasiyi tesis etmek gibi amaçları vardır (Burçak, 1979: 174).

4.1. Milli Teminat Andı'nın İktidar-Muhalefet İlişkilerine Etkisi

DP'nin İkinci Kongresinde tartışılan en önemli konu hiç şüphesiz 1946 seçimleri deneyiminden sonra seçim güvenliği meselesidir. Kongreden sonra Ana Davalar Komisyonu Raporu'nda seçimlerin millet iradesini yansıtmamasını, vatandaşların vermiş olduğu oylara yapılacak saldırı olursa bu durumun vatandaşların meşru müdafaa hakkını kullanmasına yol açacağı vurgulanmıştır. DP'nin İkinci Büyük Kongresi sonucunda kabul edilen ve yayınlanan “Milli And” veya “Milli Teminat Andı” isimli bildiri de seçim kanunlarının yeniden düzenlenerek adil seçimlerin yapılmasını istemeyen idarecilerin “milletin husumeti” ile karşılaşacakları iddia edilmiştir. Sert ifadeler ve tehditvari uyarılardan dolayı iktidar bu bildiriye “Linç Kanunu” (Öztürkci, 2019: 294) ve “Milli Husumet Andı” isimlerini vermiştir. Bu bildirinin yayınlanmasından sonra iktidar ile muhalefet arasındaki gerginlikler biraz artmıştır (Tanör, 1998: 260; Uyar, 1998: 201).

21 Temmuz 1946 seçimlerinde uygulanan usullerin uygulanması durumunda milletin kendi haklarını ve reylerini korumak için meşru müdafaa hakkına sahip olduğu yönündeki kongre kararı CHP'liler tarafından şiddetli bir şekilde

eleştirilmiştir. Bu ifadelerin ve anlayışın kanun yollarından sapma, kanunları ihlal ve ihtilal metodu sayılacağı bazı CHP’li idareciler tarafından dile getirilmiştir (Abadan, 27.06.1949: 1; Kongrenin Blançosu, Yeni Sabah, 27.06.1949). Milli Teminat Andı, CHP’lilere göre kongre öncesinde hazırlanmış ve Bayar’ın konuşması ile hem partilileri hem de halkı kanun aleyhine isyana teşvik etmiştir. İktidar, bu bildiriye ülkede şiddet ve terörle bir diktatörlük kurma hazırlığı olarak görmüş ve demokrasiyi ve kanun hakimiyetini korumak için her türlü tedbirin alınması gerekliliğini vurgulamıştır (D. Partinin Milli, Akşam, 27.06.1949).

Milli Husumet Andının yayınlanmasından sonra Ankara’da hukukçular ve siyasilere ile görüşen iktidardan bazı isimler bu kararları alan DP’nin kanun dışı ilan edilerek derhal feshedilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. CHP milletvekili Halil Özyörük, at yarışlarına ait bir müsvedde kağıdının arkasına “Bu Husumet Andı karşısında Demokrat Parti kapatılabilir” cümlelerini yazmış ve Özyörük’ün bu düşünceleri Başbakan Günaltay’a intikal ettirilmiştir. Günaltay, Adalet Bakanı Fuat Sirmen’e danışmış ve Sirmen’in de DP’nin feshedilmesi gerektiği tezini savunmasından sonra Başbakan Günaltay, CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran’a da bu konudaki düşüncesini sormuş ve Uran da DP’nin kapatılmasını uygun bulmadığını söylemiştir. Günaltay da yapmış olduğu açıklamada “bu derece ileri gitmeye taraftar olmadığını” belirtmiştir (Giritlioğlu, 1965: 230-231).

DP’nin İkinci Kongresi sonrasında ilan ettiği bildiri CHP’yi ürkütmüş ve partinin “tatlı-sert bir bildiri” yayınlanmasına neden olmuştur (Burçak, 1979: 180). Bu bildiri 27 Haziran 1949 tarihinde Başbakanlık tarafından yayınlanmıştır.

Bu bildiride Milli Ant adı altında yayınlanan bildirinin hükümet tarafından incelendiğini ve bildiride “bir hukuk ve nizam devleti mefhumu ile telifi asla kabil olmayacak” hususların varlığı görülmüş ve “muğlak bir üslupla yazılmış olan bu karar vatandaşların seçimlerde meşru müdafaa halinde kalabilecekleri” ifadeleri

şiddetle eleştirilmiştir. Böyle bir durumun “seçim hakkının ihlal edildiğini gören veya zanneden her vatandaş” veya partilinin, memurların işlerine karışacağını ve memurlara kendi takdir ve arzularına göre işleri gördüreceği noktasında zorlayacağını aksi halde “milli husumete maruz” kalacakları ile tehdit edeceklerini belirtmiştir. Bildiride bir kanunun Anayasa’ya uygun olup olmadığı hakkında partilerin veya vatandaşların kendi menfaat, kanaat ve düşüncesine göre uygulamaya kalkması halinde devletin süratle anarşik bir ortama sürükleneceği ve devletin yıkılmasına kadar gidecek bir sürecin başlayacağı vurgulanmıştır. Bildiride bu düşüncelerden vazgeçilmesi istenmiştir. Bildiride zaten Demokratik bir idarenin temelini seçim olduğu vurgulanarak herhangi bir tereddüt ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde bir seçim kanununun hazırlanacağı noktasında CHP’nin kararlı olduğu ve bu amaçla hem DP’nin hem de diğer partilerin kendileri ile her fırsatta işbirliği içinde olması istenmiştir. Hatta yakında gerçekleştirilecek olan ara seçimler için partilerden “lüzum gördükleri” değişiklikleri kısa bir süre içinde bildirmelerini talep etmişlerse de partilerden olumlu bir dönüş olmadığı belirtilmiştir (Bayar Hükümetin, Son Posta 29.06.1949; Hükümetimiz Dün Akşam Ulus, 28.06.1949). CHP bildirisinde, 1950 seçimlerine en iyi seçim kanunu ile girilmesi ve seçimlerin serbest ve emniyetli bir şekilde gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Türkiye demokrasisinin kökleştirilmesi için şiddet, korku ve vatandaşların “vicdanlarına tahakküm” üne asla müsaade edilmeyeceği, kardeş kavgalarına götürecek kin ve nifak havasına izin verilmeyeceği, vatanın iç ve dış huzuruna yönelik hareketlerin önleneyeceği ve “nihayet rejimimizi bir Diktatörlüğe götürecek hareketlere Hükümet” elindeki her türlü araç ve politikalarla karşı koyacağı ilan edilmiştir (Burçak, 1979: 180).

Başbakanlık açıklamasında da hükümet, “And” dolayısıyla DP’ye hayret ve teessüflerini iletmış ve gelecek seçimlerin tam serbestlik ve emniyet içinde geçeceğini beyan etmiştir. Beyannamede “Rejimi diktatörlüğe götürecek hareketlere hükümet tarafından bütün vasıtalarla karşı” koyulacağı belirtilmiştir.

Ayrıca Kongre kararlarının “delâlet ettiği zihniyet bakımından, bir hukuk ve nizam devleti mefhumları ile telifi asla kâbil olmayacak mâhiyette görüldüğü” ifadeleri kullanıldıktan sonra devlet görevlilerini “milli husumete” maruz kalmakla tehdit ederken seçmenleri de baskı ve korku altına almayı hedeflediğini vurgulamıştır (Milli Husumet Andına Cevap, Hürriyet, 28.06.1949).

Başbakanlık tarafından yayınlanan bu bildiriye DP Başkanı Celal Bayar cevap vermiştir. Bayar, raporun ülkede demokratik ilkelere dayalı bir idarenin kurulması ve düzenin sağlanmasına yönelik alındığını belirtmiştir. Bayar, ülkede var olan endişenin DP’den kaynaklanmadığını ifade etmiştir. Bayar, bu endişenin iktidarın tek parti zihniyetini devam ettirmek istemesinden ve 21 Temmuz 1946 seçimlerinde uygulanan usullerin tekrar edilme ihtimalinden kaynaklandığını ifade etmiştir (Bayar Hükümetin, Son Posta 29.06.1949: 7; Demokrat İzmir, 29.06.1949 Akt. İnan, 2002: 286). Bayar, Başbakanlık beyannamesine karşı vermiş olduğu cevapta, “hukuk ve nizam devleti” tabirlerine açıklık getirmeye çalışmıştır. Bayar, hukuk ve nizam devletinin demokratik sisteme göre milletin iradesinin serbest bir şekilde gerçekleşmesiyle kurulacağını ifade etmiştir. Bayar, Anayasanın koruduğu hak ve hürriyetlere karşı yapılacak tecavüzlerin karşılıksız kalmasını istemenin 21 Temmuzda uygulanan usulleri tekrarlamak isteyenlere cesaret vermek anlamına geleceğini ifade etmiştir (Şahingiray, 1999: 357-358). Bu konuşmadan kısa bir süre sonra İstiklal Mahkemeleri resmen kaldırılmıştır (Anadol, 2004: 63).

Bayar, kendisine hükümetin DP’yi “ihtilal hazırlamakla itham” etmesi hakkında sorulan bir soruya ihtilali yapacak olanların vatandaşlar olduğunu ifade ederek böyle bir düşüncenin DP’nin aklından dahi geçmediği şeklinde cevap vermiştir (Şahingiray, 1999: 159). Menderes, İktidar partisinin gizli toplantılarında Başbakan Yardımcısı Nihat Erim’in “ordunun ve millet hazinesinin, devlet kuvvetlerinin kendi emirlerinde olduğunu ve binaenaleyh; lüzum hâsıl olursa,

İktidarda kalmak için, devlet kuvvetlerini Halk Partisi emrinde kullanacaklarını” çeşitli yerlerde dile getirdiğini iddia etmiştir (Anadol, 2004: 63). Uran, DP’nin İkinci Kongresi sonrasında kabul ettiği “Milli Teminat Andı”nın yaklaşan seçimler öncesinde “İktidara hukuken ve kânûnen onu feshetmek fırsatını hatta belki vazifesini verdiği” ifade etmiştir. Uran, CHP’nin böyle bir yola başvurmamakla “fırsat düşkünü” olmadığını gösterdiği gibi demokratik sistemin yerleşmesinde de samimi olduğunu belirtmiştir (Uran, 1959: 508-509 Akt. Koçak, 2016: 537).

İkinci Kongre sonrası kabul edilen Milli Teminat Andı sonrasında iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler şiddetli bir hale dönüşmüştür. Cumhurbaşkanı İnönü, partileri ve halkı sakinleştirmek için 23 günde 26 yerde konuşma yapmıştır. Konuşmalarının ana teması partiler arasında gelişen olumsuz ilişkilerin yumuşaması gereği üzerinedir. Özellikle DP tarafında geliştirilen şiddet dilinin tehlikelerinden bahsetmiştir. İnönü, Kemalpaşa’da yapmış olduğu konuşmasında “Antidemokratik Kanunlar” meselesi üzerinde konuşurken “bir ülkede Antidemokratik kanunların” varlığının rejimi kötölemek için yeter bir sebep olamayacağını belirttiikten sonra Anayasa’nın kendisine kanunları müdafaa mecburiyeti verdiği ve bu nedenle “Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği her vesikayı müdafaa mecbur olduğunu” söylemiştir. İnönü, Ödemiş konuşmasında seçimlerin hem serbestlik hem de emniyet içinde yapılması için hükümetin çalışma içinde olduğunu demokrasiyi ülkeye kendilerinin getirdiğini ve geliştirdiğini, eksikliklerini de partilerinin tamamlayacağını belirtmiştir. İnönü, bugün “Türk demokrasisi”nin tehlike içinde olduğunu bu tehlikenin de “demokrasi davası güden bir partiden” geldiğini ve DP’nin sahip olduğu şiddet ve düşmanlık siyasetinin “Kanun üstünlüğü rejimi demek olan demokrasi” ile birlikte yürüyemeyeceğini vurgulamıştır (Burçak, 1979: 183-185).

İkinci Kongreden sonra İnönü'nün ülkenin bazı yerlerde konuşma yapmasına karşılık olarak DP'li idareciler de bazı konuşmalar yapmıştır. Bayar, İnönü'nün partilerine karşı geliştirilen kin ve düşmanlık ithamlarına partilerinin kimseye karşı düşmanlık politikası benimsemediği şeklinde cevap vermiştir. Bayar, İzmir Mitinginde İnönü'nün ithamına karşılık “Vazifemizi yaparken Kanun yollarından ayrılmayı aklımızdan bile geçirmedi; aksine olarak bütün gayretlerimizi karşımızdakileri kanun yollarına getirmek için harcadık” şeklinde cevap vermiştir. Bayar, konuşmasının devamında CHP tarafından “Milli Husumet Andı” olarak nitelenen andın kendi kongrelerinde bu adla kabul edilmediğini bu ismin “Halkçılar” tarafından uydurulmuş olduğunu ve CHP tarafından koparılan yaygara ve “gürültülerin hiçbir samimi tarafı”nın olmadığını söylemiştir. CHP tarafından kendilerine kuruldukları dönemde “Balkan Komitçileri, İhtilalciler, Komünistler” gibi nitelermeler yapılarak siyasete “husumet zehirini” attıklarını ve memlekette nizam ve istikrarın sadece kendileri tarafından tesis edileceği düşüncesiyle çok hatalı politika ve propaganda içine girdikleri aynı zamanda “Şahsi ikballerini” millete rağmen gerçekleştirmeye çalıştıklarını söyleyerek bu kişilere “Siyaset Derebeyleri dense yeri yok mudur” sorusunu sorarak konuşmasına devam etmiştir. Konuşmasına İnönü'nün “Ben kanunları müdafaa etmekle vazifeliyim” sözüne karşılık olarak “Milli Hakimiyetin tecellisini sağlayacak olan 21 Temmuz 1946 seçimlerinde bu vazifenin yerine getirilmediği” şeklinde cevap vermiştir (Burçak, 1979: 185).

İkinci Kongreden sonra İktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin sertleşmesi basına da yansımıştır. CHP basını DP'yi kanun dışı faaliyetlerin içinde bulunmakla itham ederken CHP idarecileri de her fırsatta muhalefeti özellikle de DP'yi kötülemiştir (Burçak, 1979: 181). Ulus Gazetesi'nde çıkan bir haberde DP'nin İkinci Kongresinde bazı delegeler, İktidar partisini “kanlı akıbetler” hazırlamakla itham etmişlerdir (D.P.Kongresinin Üçüncü, Ulus, 23.06.1949).

4.2. Milli Teminat Andı Sonrası İktidar-Muhalefet İlişkileri Temelinde Siyasal Gelişmeler

DP idarecileri, ara ara gündeme getirdiği seçimlerin yenilenmesini talebini 1949 yılında sık sık gündeme getirmeye başlamıştır. DP'nin kurucularından olan Menderes, tek partili sistemin artık süresini doldurduğunu ve bu sistemin partisi olan CHP'nin ülkenin menfaatleri için seçim kararı alması ve yeni seçimlerle birlikte seçimi kazanan partinin yeni ve büyük bir heyecanla işbaşına gelmesini talep etmiştir (Adnan Menderes'in Haklı Şikayetleri, Hürriyet, 22.04.1949).

İkinci Kongrenin yapılmasından birkaç ay sonra gerçekleşen ara seçimlere iktidar partisi olan CHP'den henüz beklediği teminatları bulamayan DP seçimlere girmemiştir. 16 Ekim 1949 tarihinde içlerinde İstanbul'un da bulunduğu 12 ilde ara seçimler gerçekleştirilmiştir. Rauf Orbay, İstanbul'dan aday olmuş ve yapılan seçimlerde sandıklardan 7155 oyun Orbay lehine çıktığı iddia edilmiştir. Yapılan ara seçimlerin 21 Temmuz 1946 tarihinde ve sonrasında yapılan seçimlerden bir farkının olmadığı ve halkın da düşük seviyelerde seçimlerde oy kullandığı gözlenmiştir. Seçimlere katılma oranı İçel'de %29, İstanbul'da ise oran sadece %19'dur. Muhalefet partileri tarafından İçişleri Bakanlığının yayınlamış olduğu seçimlere katılma oranlarının daha düşük olduğunu ve bakanlığın açıklamış olduğu oranların şişirilmiş oranlar olduğu iddia edilmiştir (Burçak, 1979: 188). Yalman, 12 ilde gerçekleştirilen ara seçimlerin 1946 seçimlerine benzediğini ve CHP'nin "tek parti huylarından vazgeçmediğini" ifade etmiştir. Yalman'a göre İçişleri Bakanlığının seçimlere katılma oranı olarak İstanbul için vermiş olduğu %19'luk oranın gerçeği yansıtmadığını ve bu oranın ancak %9'lar seviyesinde olduğunu belirtmiştir (Yalman, t.y.: 184). Muhalefetin seçimlere katılmaması ve neticesinde seçimlere katılım oranlarının son derece düşük olması iktidar kanadında da rahatsızlıklara neden olmuştur. İnönü, "Seçim Kanunu hususunda şu noktalar bilhassa ehemmiyetlidir: İyi niyet sahibi fakat vesveseli vatandaşların

yüreğinde dahi seçimde hile imkânı olmadığı inancını yerleştirmelidir” (TBMM Tutanak Dergisi, 01.11.1949: 9) ifadeleriyle bu durumun farkındalığına işaret etmiştir. Milli Teminat Andının en önemli vurgusu olan yeni bir seçim kanununun yapılması hususu artık iktidar partisinin de birinci önceliği olmuştur.

Hilmi Uran, DP’nin seçime katılmama tehdidini eleştirmiş ve Seçim Kanununda var olan eksikliklerin giderilmesini sağlamaya çalıştıklarını ve DP idarecilerine bu hususta neler yapılabileceğini sorduklarını ama bir cevap alamadıklarını belirtmiştir. Uran, Seçim Kanununda yapılması gereken düzenlemeleri yapacaklarını ve muhalefetin “seçime girmeme silahını” elinden alacaklarını vurgulamıştır (C.H.P. Genel Başkan, Ulus, 10.05.1949).

4.3. Seçim Kanunu

Yeni seçim kanunun Meclis’e getirileceği sıralarda DP Genel Kurulu Ankara’da 7 Ocak 1950 tarihinde toplanmıştır. DP, her ilden gelen üçer delegenin katılımı ile küçük bir kongre gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda DP yöneticileri, 1950 yılında yapılacak seçimleri partilerinin kazanacaklarını söyledikten sonra CHP’nin bu durumu değiştirmek için yeni arayışlar içinde olduğunu belirtmişlerdir. DP’li konuşmacılar, CHP’nin seçimlerde huzursuzluk meydana getirerek kargaşanın hâkim olduğu bir ortamda seçimlere gitmek niyetinde olduklarını iddia etmişlerdir. Parti yöneticileri, seçimlerde huzur ve sakinlik olmazsa seçimlere girilmeyeceği, 1946 seçimlerinde olduğu gibi seçimlerde hile vb. oyunlar oynanırsa “kazandığımız Milletvekili adedi ne olursa olsun Meclis’e girmeden istifa edeceğiz, Meclis’e girmeyeceğiz. Bizsiz Meclis ve Hükümet olmaz.” (Burçak, 1979: 189-190) şeklinde ifadeler kullanmışlardır. DP Başkanlığı, Kongre sonrası 13 Ocak 1950 tarihinde bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri de seçimlerde tehdit ve baskı havası olması halinde partilerinin genel seçimlere girmeme kararını vermek zorunda kalabileceği belirtildikten sonra seçimlerin hileli ve

kötü bir şekilde gerçekleşmesi halinde “Meclise iştirakten istinkafı yüksek memleket menfaatine daha uygun” bulunacağı beyan edilmiştir (DP Başkanlığınca, 13.01.1950 Akt. Burçak, 1979: 190). DP’nin yayınladığı beyannamede seçim emniyetinin kanunla sağlanmaması ve idarenin tarafsızlığına imkan vermeyen zihniyetin değişmemesi halinde “seçime girmeyi Türk demokrasisine karşı” işlenmiş en ağır suç sayılacağı belirtilmiştir (Anadol, 2004: 60).

DP’nin seçimlere girmeme tehdidi hükümet ve CHP üzerinde derin tesirler meydana getirmiştir. Ara seçimlerde olduğu gibi halkın DP’nin katılmadığı seçimlere itibar göstermeyeceği endişesi hâkimdi. Aynı zamanda böyle bir durumda memleket huzurunun nasıl korunacağı iktidar kanadında endişelere neden oluyordu. Bu nedenle yeni seçim kanunu hemen meclis gündemine gelmiştir (Burçak, 1979: 190).

17 Aralık 1949 tarihinde yeni seçim kanunu TBMM’ne sunulmuştur. Taslakta tek dereceli seçim sistemi korunurken “gizli oy açık tasnif” ve seçimlerin yargı denetiminde gerçekleştirilmesi gibi hükümler vardı. İçişleri Bakanlığı uzmanları tarafından önerilen nisbi temsil sistemine Nihat Erim’in karşı çıkması ile çoğunluk sistemi kabul edilmiştir. DP idarecileri, 1950 seçimlerinden önce Seçim Kanunu’nun çoğunluk sisteminin neden olacağı kusurları azaltmak için CHP idarecileri ile görüşmek üzere Menderes, Köprülü ve Fevzi Lütfi’yi görevlendirmiştir. Bu kişiler Hilmi Uran, Tevfik Sılay ve Faik Ahmet Barutçu ile buluşmuşlardır. Bu görüşmede Barutçu, DP’lilere “Endişenizi anlıyorum, Partinin esaslı elemanlarının seçilmesini sağlamak üzere bizden bir kontenjan istemeğe geldiniz. Bunu size vermeğe hazırız” sözlerine karşılık Köprülü “Biz sizden kontenjan dilenmeğe değil” seçim kanunundaki bazı sakıncalı hükümleri düzeltmeye geldik şeklinde olmuş ve “Söze devamda fayda görmüyoruz”

ifadelerini kullanarak toplantının bu şekilde devam edemeyeceğini (Yalman, t.y.: 208) söyleyerek toplantıdan ayrılmışlardır.

Yapılan görüşmeler neticesinde yeni Seçim Kanunu 16 Şubat 1950 tarihinde 336 milletvekilinin kabul 10 milletvekilinin red oyu vermesi neticesinde kabul edilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 16.02.1950: 710; Güngör, 2004: 37-38). Kabul edilen yeni seçim kanunu sonrasında Menderes bu düzenlemeyi “demokrasimizin Sakarya zaferi” olarak nitelemiştir (Anadol, 2004: 62).

4.4. 1950 Seçimleri

Peker’den sonra kurulan Saka ve Günaltay Kabineleri “mutedil” ve liberal davranış ve politikalarla 1950 seçimleri öncesinde siyasal hayatı kısmen rahatlatmıştır. Saka ve Günaltay dönemlerinde CHP, İslam’a karşı geliştirmiş olduğu militarist ve baskıya dayalı politikasını ve uygulamalarını değiştirmiştir. Din karşıtı tutumlarında yumuşamaya giden CHP hükümetleri, okullara din dersleri koymuş, din adamlarının yetiştirilmesi için yeni okullar açmış ve 1949 yılında da Ankara’da bir İlahiyat Fakültesi açmıştır. CHP’nin sosyal-ekonomik ve siyasal alandaki yumuşama politikaları; Diyanet İşleri Başkanlığı’nda bazı düzenlemelere gidilmesi, türbelerin ziyaretlere açılması, İstanbul’da sıkıyönetim idaresinin kaldırılması, İstiklal Mahkemelerin kaldırılması, seçim kanununda yapılan değişikliklerle gizli oy-açık tasnif sisteminin kabul edilmesi ve seçimlerin yargı güvencesinde gerçekleştirilmesi gibi uygulamalardır (Eriş, 2012: 228). Bu düzenlemeler iktidar-muhalefet ilişkisinde belli bir yumuşama meydana getirmiştir. Ancak özellikle 1946 milletvekilliği seçimlerini yaşayan muhalefet CHP’nin seçim politikasına karşı az da olsa bir güvensizlik içinde olmuştur.

18 Ocak 1950 tarihli Zafer Gazetesi’nde Bayar’ın Kırşehir’de yapmış olduğu konuşması hakkında bilgi verilmiştir. Bayar, bu konuşmasında seçimlere fesat veya hile karıştırılacak olursa seçimlere girmeyebileceklerini, seçimler esnasında

fesat ve hilenin varlığını tespit ettikleri takdirde de Meclise girmeyeceklerini ifade etmiştir (Şahingiray, 1999: 395-396).

Yalman, Celal Bayar'ın yapmış olduğu bir konuşmasını değerlendirmiştir. Yalman, 1950 seçimleri öncesinde "Türk milletinin davasını: cebir ve şiddete yol açacak bir kin ve husumet davası halinden kurtaracak karşılıklı bir anlayışla, tam bir sevgi ve sulh davası haline" getirmenin gerekli olduğunu belirtmiştir. Yalman, ifadelerine "Türk milleti 1950 de namuslu ve temiz bir seçim imtihanı geçirmeğe mecburdur. Bekamız ve varlığımız için başka" bir seçeneğin olmadığını vurgulayarak devam etmiştir (Celal Bayar'ın, Zafer, 01.07.1949).

Zafer Gazetesi, Son Posta Gazetesinde yayınlanan bir makaleye atfen 1950 seçimleri ile ilgili değerlendirme ve tavsiyelerde bulunmuştur. Yazıda seçim emniyetinin önemine vurgu yapılmakta ve seçimlerdeki teminatın "lâfzi ve amelî" teminatla sağlanacağını güzel sözlerin "vait: ahit, besa, and, yemin" in halk üzerinde tesir göstermeyeceği belirtilmiştir. Artık halkın maddi teminat istediğini ve bunun dışında bir teminat vaadine güvenmediğini ifade etmiştir (Vaid, And, Besa, Zafer, 01.07.1949).

DP'nin 1946 seçimlerindeki acı tecrübelerinden dolayı partililere en önemli tavsiyesi seçim sandıklarına sahip çıkılmasıdır. DP Ankara Kongresinde söz alan Senihi Yürüten, yaklaşan seçimlerde partilerinin iktidara gelebilmesi için partililerin seçim zamanlarında gözlerini açıp "rey sandıklarına fare girmeden" milletvekillerini seçip meclise gönderilmesinin gereğine vurgu yapmıştır (Demokrat Partinin, Hürriyet, 06.06.1949).

Muhalefetin yoğun itirazlarına ve eleştirilerine rağmen CHP tarafından kabul edilen "Liste Usulü Çoğunluk" sistemine dayalı seçimler, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılmıştır. DP, liste usulü çoğunluk sisteminin özelliklerinden dolayı %53.35 oy almasına rağmen TBMM'de 408 milletvekilliği kazanırken %83.57'lik

temsil oranına kavuşmuştur. CHP ise tüm itirazlara rağmen kabul ettiği liste usulü çoğunluk sisteminden dolayı %39.78’lik bir oy oranına ulaşmasına rağmen TBMM’de ancak 69 milletvekilliği kazanırken %14.40’lık bir temsil oranına ulaşmıştır. DP, seçim sisteminin özelliğinden dolayı tahmin edilen oranların üzerinde bir temsil oranına kavuşmuştur (Tanör, 1998: 266).

DP’nin seçimleri kazanması ile iktidar ile muhalefet arasındaki roller değişmiştir. DP, iktidar partisi olurken CHP de muhalefet partisi rolüne geçmiştir. Özellikle CHP’nin 1923-1946 yılları arasında oluşturduğu “elitist” iktidar partisi konumu seçimlerin sonucunda iktidardan muhalefete geçmesi ile “elitist-vesayetçi” bir anlayışa dönüşmüştür. CHP’liler tarafından kullanılan ifadeler ve yapılan eylemlerde bu anlayışın izleri görülmüştür. CHP’li idarecilerden bazıları DP’lileri ve onlara oy verenlere “Hasolar” ve “ Memolar” gibi ifadeler ile halkın memleketi yönettiği nerede görülmüş (Yılmaz, 1997: 19-20) sorusunu sorarken elitist yaklaşımları öne çıkılmaktadır. 1950 seçimlerinin yapıldığı gece, dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Abdurrahman Nafiz Gürman saat 23.00’a doğru Cumhurbaşkanlığı Köşkü’ne gelmiştir. Gürman İnönü ile yapmış olduğu görüşmede “baklayı ağzından çıkarmış” ve “Paşam emrederseniz seçimi iptal ederiz” sözlerini söylemiştir. Bunun üzerine İnönü “Beyler bu iş burada biter” şeklinde cevap vererek seçimlerin sonuçlarını kabul ettiğini belirtmesine (Bağlum, 1992: 31) rağmen DP, askeri ve sivil bürokrasi ile özdeşleşen CHP’nin vesayetçi anlayışı karşısında kendini tehdit altında görmüştür. Bu da 1950-1960 DP iktidarı döneminde iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde çok etkili olmuştur (İncioğlu, 2007: 274).

5. SONUÇ

1945-50 dönemi çok partili sisteme geçiş sürecinde toplum-devlet ilişkilerinde önemli dönüşümlerin gerçekleşmesinde temel sorunların çözülememesi, siyasal

sistemin oluşmasındaki eksikliklerden kaynaklanmıştır. Özellikle ABD ve İngiltere gibi ülkelerin baskıları sonucu çok partili hayata geçilmiştir. Ancak iktidarın biçimsel olarak başlattığı çok partili hayata ve demokrasiye geçiş süreci, CHP'nin kendi çizdiği sınırlar içinde muhalefeti kontrol altında tutmaya çalışması ve parti idarecilerinin devlet-parti özdeşliğini çözecek çözümler üretememesi nedeniyle çoğulcu demokratik sistemin kurulması için gerekli olan yasal-ekonomik ve siyasal düzenlemeleri yapmakta isteksiz davranmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin siyasi tarihine bakıldığında bazı kongrelerin sadece yapanları değil tüm Türkiye'yi etkilediği bir gerçektir. I. ve II. Jöntürk Kongreleri, Sivas Kongresi, 1923-1931 ve 1935 CHP Kurultayları Türkiye'nin siyasi tarihine etkileri bakımından önemli kongrelerdir. Özellikle 1931 ve 1935 CHP Kurultayları tek partili bir sistemin ve otoriter anlayışın kurumsallaşması açısından muhalif yapılara izin vermeyen özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. 1947 yılında yapılan DP I. Kongresi ise Cumhuriyetin ilanından beri ilk kez bir muhalefet partisi tarafından gerçekleştirilmiş kongre olması açısından büyük öneme sahiptir. Aynı zamanda bu kongre neticesinde yayınlanan "Hürriyet Misakı" Bildirisi ile hem muhalefet ilk kez siyasal hayatta var olmak için bir güvence sağlamış hem de CHP tarafından şekli demokrasinin gerçekleşmesi için kendine biçilen muvazaa parti rolünü kabul etmediğini ve güçlü bir muhalefet partisi ve iktidar hedefinin olduğunu ortaya koymuştur. Bu kongre sonrasında iktidar muhalefet ilişkileri önce çok sertleşmiş ancak bir süre sonra İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi sonrasında CHP'nin zihniyetinde ve politikalarında değişikliğe gitmeye başlaması ile yumuşamaya başlamıştır.

25 Haziran 1949 tarihinde sona eren DP İkinci Büyük Kongresi'nin sonunda kabul edilen "Milli Teminat Andı" da "Hürriyet Misakı" kadar siyasal hayatı etkilemiştir. CHP, bu andı "Milli Husumet Andı" olarak isimlendirmiştir. İktidar muhalefet ilişkilerinin gerildiği bu ortamda 1949 yılının Ekim ayında yapılan ara

seçimlere DP, seçim kanununda “Milli Teminat Andı”nda da talep ettiği değişikliklerin yapılmamasını sebep göstererek katılmamıştır. İstanbul gibi bir seçim bölgesinde %30ları bulmayan seçimlere katılma oranı bu seçimlerin meşruiyetinin çok düşük olmasına neden olmuştur. Bunun üzerine genel seçimlerde de benzer bir tablo ile karşılaşmak istemeyen CHP seçim kanunu değişikliği için çalışmalar yapmıştır. Kongre sonrasında gerilen iktidar muhalefet ilişkileri 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilen yeni seçim kanunu sürecinde biraz yumuşamıştır. Çünkü bu seçim kanununda gizli oy-açık sayım ve yargı denetiminde seçimlerin yapılması hükmü getirilmiştir. Bu da zaten DP’nin İkinci Büyük Kongresinin sonunda kabul ettiği “Milli Teminat Andı”nın en önemli talebiydi. Yeni Seçim Kanununun kabul edilmesi DP’nin İkinci Büyük Kongresinin önemli bir zaferidir. Menderes bu durumu demokrasinin zaferi olarak nitelemiştir.

Hem 1946 seçimlerinde hem de 1950 seçimlerinde seçim propagandası yaparak halktan oy isteyen CHP, halk iradesinin siyasal iktidarın kaynağı olduğu düşüncesini de kabul etmiş ve meşruiyetin kendi siyasal kimliğinden değil halk tarafından gerçekleşmesi gerektiği olgusunu kabul etmek zorunda kalmıştır. CHP, halkın özellikle DP’nin İkinci Kongresi sonrası göstermiş olduğu tatlı sert tutumu ve bildiriye sahip çıkmasını önemsemiş ve kongre sonunda kabul edilen Milli Teminat Andında talep edilen seçim kanunu değişikliklerini yapmıştır. 1949 DP İkinci Büyük Kongresi’nin etkisi altında yapılan seçimlerde ise DP iktidar partisi olmuş ve 27 yıl iktidar partisi olan CHP de muhalefet partisi konumuna gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Abadan, Y. (27.06.1949). "Yalnız Kanun Yolu". Ulus.
- Adnan Menderes'in Haklı Şikayetleri, (22.04.1949). Hürriyet.
- Ahmad, F. (1994). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Anadol, C. (2004). *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*. İstanbul: Yeni Kuvayi Milliye Yayınları.
- Ayın Tarihi Dergisi, (Mayıs 1946). No:150.
- Bağlum, K. (1991). *Anıpolitik 1945-1960*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Bakan, S., Hakan, Ö. (2013). "Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı". C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(1): 363-397
- Bayar Dün İkinci Büyük Kongrede İdare Kurulu Raporunu Okudu, (21.06.1949). Son Posta.
- Bayar Dün Kongrede Bütün Sualleri Cevaplandırdı, (24.06.1949). Son Posta.
- Bayar Hükümetin Beyannamesini Cevaplandırdı, (29.06.1949). Son Posta.
- Bila, H. (1999). *CHP 1919-1999*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Burçak, R. S. (1979). *Türkiye'de Demokrasi'ye Geçiş (1945-1950)*. İstanbul: Olga Matbaası.
- Büyük Kongre Sergievi Binasında Toplandı, (21.06.1949). Son Posta.
- C.H.P. Genel Başkan Vekili Dedi ki, (10.05.1949). Ulus,
- C.H.P. Program ve Tüzüğü. (1947).
- Celal Bayar'ın Nutku Vatani Bir Nutuktur, (01.07.1949). Zafer.
- D. Partinin Milli Husumet Beyannamesi, (27.06.1949). Akşam.
- D.P Büyük Kongresi Bu Sabah Açılıyor, (20.06.1949). Hürriyet.
- D.P. Büyük Kongresi Yarın Toplanıyor, (19.06.1949). Hürriyet.
- D.P.Kongresinde Dikkate Değer Bir Tenkid Yapıldı, (22.06.1949). Ulus.
- D.P.Kongresinin Üçüncü Günü de Hayli Cünbüşlü Geçti, (23.06.1949). Ulus.

D.P.nin İkinci Büyük Kongresi, (21.06.1949). Hürriyet.

D.Parti Kongresinin İkinci Günü Çok Hararetli Münakaşalarla Geçti, (22.06.1949).
Hürriyet.

Demokrat Parti Kongresi Gün Geçtikçe Hareketleniyor, (23.06.1949). Son Posta.

Demokrat Partinin Dünkü Toplantısı, (06.06.1949). Hürriyet.

Erim, N. (12.01.1947). “Demokrat Parti Kurultayı Dağıldıktan Sonra”. Ulus.

Erim, N. (30.05.1946). “Demokrasi Gaye midir, Vasita mıdır?”. Ulus.

Eriş, M. (2012). *Osmanlıdan Günümüze Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasi
Hayatı ve Kemalizm*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

Esmer, A.Ş. (16.01.1947), Hürriyeti Baltalama Misakı, Ulus.

Fersoy, O. C. (1978). *Bir Devre Adını Veren Başbakan- Adnan Menderes*.
İstanbul: Hun Yayınları.

Giritlioğlu, F. (1965). *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisini Mevkii*.
Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Güngör, S. (2004). *Muhalefette CHP*. Ankara: Alternatif Yayınları.

Hükümetimiz Dün Akşam Bir Tebliğ Yayınladı, (28.06.1949). Ulus.

İnan, S. (2002). *Muhalefette Andan Menderes 1945-1950*. Süleyman Demirel
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Isparta.

İncioğlu, N. K. (2007). “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi
Sorunları”. *Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*. Ed. Ersin
Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay. İstanbul: Der Yayınları. 265-277.

Kabasakal, M. (1991). *Türkiye’de Siyasi Parti Örgütlenmesi, 1908-1960*. İstanbul:
Tekin Yayınevi.

Kara, S. (2012). Tek partiden çok partili hayata geçiş sürecinde Türkiye’de din
politikaları üzerindeki değişim üzerine 1945-1950. Yayımlanmamış
yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih
Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı. Konya.

- Karpat, H. K. (2013). *Türk Demokrasi Tarihi*. (Edit. N. Akbıyık). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kocabaş, S. (2009). *T.C Devleti Tarihi 4- İnönü Dönemi Milli Şef yönetimi- Demokrasiye Geçiş 1938-1950*. İstanbul: Süleyman Kocabaş Kütüphanesi.
- Koçak, C. (2016). *Türkiye’de İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)- Uzlaşma*. C.5. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kongre Genel İdare Kurulu Raporunu İttifakla Kabul Etti, (24.06.1949). Son Posta
- Kongrenin Blançosu, (27.06.1949). Yeni Sabah.
- Lewis, B. (1991). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Menderes, A. (19.05.1946). “Teessür Verici Bir Manzara”. *Vatan*.
- Milli Husumet Andına Cevap Olarak Hükümet Dün Akşam Bir Beyanname Neşretti, (28.06.1949). Hürriyet.
- Özata, M. (2014). *Türkiye-ABD İlişkileri (1943-1945)*. İstanbul: Akademi Titez Yayınları.
- Öztürkci, A. (2019). “Siyasal Katılım ve İfade Özgürlüğü Bağlamlarında Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi (20-25 Haziran 1949)”. *Mediterranean Journal of Humanities*, IX/1, 287-299 DOI: 10.13114/MJH.2019.464.
- Recep Peker Nihayet İstifa Etti, (10.09.1947). *Vatan*.
- Şahingiray, Ö. (1999). *Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri, 1946-1950- Demokrat Partinin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2012). “12 Temmuz Beyannamesi’nin siyasi etkileri ve önemi siyasi hayatımızda çatışma çözümüne bir başarı örneği”. *Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(16), 77-100.

- Tanör, B. (1998). *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*. 3. Baskı. İstanbul: Afa Yayınları.
- Taşyürek, M. (2009). *Adnan Menderes*. İstanbul: Anonim Yayıncılık.
- TBMM Tutanak Dergisi, (01.11. 1949). D. 8 B. 1, O.4, c.21
- TBMM Tutanak Dergisi, (05.08.1946.). D.8, B.1, O.1, c.1.
- TBMM Tutanak Dergisi, (16.02.1950). D.8, B.48, O.2, C.24.
- Uyar, H. (1998). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Fırkası*. İstanbul. Boyut Yayın Grubu.
- Uzun, H. (2012-Güz/Autumn). “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 Olağan Kurultayı”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies*, XII/25, 101-139.
- Vaid, And, Besa, Yemin kitle üzerinde tesirsizdir, (01.07.1949). Zafer.
- Yalman, A. E.(t.y.). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*. C.4 (1945-1971).
- Yılmaz, M. (Eylül-Ekim 1997). “Devlet, Şeref Haysiyet”. *Türkiye Günlüğü*, S.47, 28-31.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Government opposition relations to understand the history of Turkey's democracy could be an important parameter. Party congresses are one of the steps to understand the government and opposition relations. In this study, the government - opposition relations between the DP's second congress and its aftermath until the 1950 elections will be analyzed. The sources used in the study are both the newspapers of the period, the memories of those who lived in the period and the TBMM Minutes Magazines. At the same time, articles and books on the subject were researched.

The CHP's transition to multi-party life after World War II was somewhat compulsory. Demands for democracy, especially from western countries, were influential in the decision to adopt a multi-party life. However, the CHP is thinking of giving DP a role in political life as a party of collusion. It has been understood with the strong opposition of the DP that this opinion of the CHP will not come true in a short time. CHP's decision to take early elections for both municipal and general elections was effective in the hardening of the government-opposition relationship. DP and other opposition political parties reacted in the form of not participating in municipal elections.

There are accusations of pressure, fraud and intimidation alleged by the government in the general elections held on 21 July 1946. For this reason, the government-opposition relations have become even harder. In 1947, after the First Congress of the DP, first the government-opposition relations hardened, and then a change was observed in both CHP and political life. During this period, especially the 12 July Declaration was effective in the softening of the government-opposition relations. The resignation of Prime Minister Recep Peker shortly after the declaration and the appointment of a more moderate person, Hasan Saka, further softened the government - opposition relations. After the CHP Congress held in December 1947, important changes were made in the party program and a program which was close to the DP's party program was adopted. However, DP did not participate in the midterm elections held after the 1946 general elections, because the Election Law was not harmonized with democracy.

The Second Congress of the DP, held on 20-25 June 1949, was held in an environment where the government-opposition relations softened to a certain extent. It was stated in the Second Congress that some democratic developments were experienced with the "Freedom Pact" accepted after the 1st Congress. The "National Commitment Oath" adopted at the end of the Second

Grand Congress of the DP, which ended on 25 June 1949, affected the political life as much as the "Pact of Freedom". In the declaration named "National Oath" or "National Commitment Oath" accepted and published as a result of the Second Grand Congress of DP, it is claimed that the administrators who do not want to hold fair elections by rearranging the election laws will face the "hostility of the nation". Due to harsh statements and threatening warnings, the government named this declaration "Law of Lynch" and "Oath of National Hostility". After the publication of this declaration, tensions between the government and the opposition increased a little more. After this declaration, some members of the ruling party claimed that DP could be closed.

Method

The sources used in this study are the newspapers of the period, the memories of those who lived in the period, and the reports of Grand National Assembly of Turkey journals. Articles and books about the subject have also been researched.

Finding (Results)

The most important emphasis of the "National Commitment Oath" adopted after the DP Second Congress is making an Election Law in line with democratic procedures. If a regulation is not made regarding the Election Law, the issue of not participating in the elections by DP was discussed. Two months after the congress, by-elections were held in 12 provinces. DP did not participate in the elections as there was no new Election Law. The legitimacy of the government was questioned in these elections where the participation rate was low. After the act of not participating in the elections, CHP accelerated its efforts for the new Election Law. CHP adopted the new Election Law in the Turkish Grand National Assembly on February 16, 1950. The adoption of the new Election Law is an important victory of the Second Grand Congress of the DP. Menderes described this situation as the victory of Democracy. DP won the 1950 elections held with the new electoral system and ended the 27-year CHP government.

Conclusion and Discussion

CHP, which demanded votes from the public by making election propaganda both in the 1946 elections and in the 1950 elections, accepted after the Second Congress of DP that the idea that the will of the people was the source of the political power and had to accept the fact that legitimacy should be realized by the people rather than their own political identity.

COERCIVE EXTERNALITIES IN DECISION-MAKING PROCESSES: IS IT POSSIBLE MIGRATION POLICY FOR TURKEY?

Özkan DURNA*

Abstract

This article claims that national migration policies are limited by some externalities. These limitations are so powerful that they do not nearly let national governments decision-making about migration policies. In the last decade, Turkey, struggling with enormous immigration inflows, is the most obvious example of this situation. On one side, some international organizations forcing Turkey to be their policy instrument, and on the other side, Turkey tries to keeping some tenets like humanitarian diplomacy policy and some human rights agreements. In addition to these restrictions, there are others already accepted in the literature of decision-making on public policy. In conclusion, the article is dissolving whether Turkey's making migration policy with descriptive method is possible or not and under coercive externalities, it reaches that is difficult to design a rational migrant policy.

Keywords: *Migration policy, coercive externalities, Turkey, decision-making.*

KARAR ALMA SÜREÇLERİNDEKİ DIŞSAL ZORLAYICILAR:

TÜRKİYE İÇİN GÖÇ POLİTİKASI MÜMKÜN MÜ?

Öz

Bu makale, ulusal göç politikalarının bazı dışsallıklar tarafından sınırlandırıldığını iddia ediyor. Bu sınırlılıklar o kadar güçlü ki, ulusal hükümetlerin göç politikasına karar vermesine bile neredeyse imkân tanımıyor. Son on yıldır muazzam bir göç akışıyla mücadele eden Türkiye, bu durumun en açık örneğidir. Bir yandan uluslararası kuruluşlar Türkiye'yi politikalarının bir aracı olmaya zorlarken, diğer taraftan Türkiye insancıl diplomasi ve insan hakları antlaşmaları gibi bazı ilkeleri ve insan hakları antlaşmalarını sürdürmeye çalışıyor. Bu sınırlılıklara ilaveten, karar verme literatüründe halihazırda kabul edilen sınırlılıklar var. Sonuç olarak, makale Türkiye'nin göç politikası yapımının mümkün olup olmadığını betimsel yöntemle çözümlüyor ve bu sınırlılıklar altında rasyonel göç politikası yapmanın zor olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç politikası, zorlayıcı dışsallıklar, Türkiye, karar verme.

1.INTRODUCTION

Today, we are living in an era of migrations. Most of our national states somehow include minorities and a lot of immigrants. Peoples keeping flow on both internal and external areas and it doesn't seem end near future. There are plenty of theories, which explain why migrations realize. Some of them focus on economic, environmental and demographic reasons for migrations and others describe migrations as a conclusion of historical-structural perspectives. The common feature of these theories is related to equilibrium. According to the historical-structural perspective, economic and political powers are not equally distributed, so different countries highly unequal access to resources. The capitalist economic model supports these unplanned economic choases for cheap laboring force (Castles, De Haas and Miller, 2013: 28-36). Within globalization, unequal circumstances trigger endless migrations.

Endless migrations have made not only migration policies but also migration-related policies more important. Endless migrations cause endless reforms on policies. Migration policies are defined as an establishment in order to affect behavior of a target population (potential migrants) in an intended direction (Czaika, M., & De Haas, 2013: 489). Border controls and visa applications are the first devices for realizing this aim. In addition to these first devices, residence and working permissions are the other important devices. Actually, some scholars differ the immigrant and alienage policies. This classification is based on the competencies determined by the legal system. So, it is a functional distinction in migration policies (Filindra, 2019: 501). In this study, migration policies are held as a whole, even immigration-related policies are included in that definition.

Migration policies are quite broad. For this reason, some scholars debate migration policies whether public policy or not. Anderson (2003: 2) defines public policy as a relatively stable, purposive course of action followed by an actor or set of actors in dealing with a problem or matter of concern. According to the definition, public policies have four features: first, becoming relatively stable; second, purposive actions; third, to make and follow a set of actors; the last one is related to a problem. Migration policies even contain lots of different concerns and problems, on the basic, they plan to affect foreigner's attitudes. So, it should be said that migration policies are public policies (Filindra, 2019: 500). Since migration policies are public policy, it could be analyzed with public policy's theories, phenomenons, and other paradigms. In this way, we could understand migration policies' effectiveness, possibilities, conclusions more easily. But firstly, it should be shown what migration policies' extent, because it is related to lots of public policy. Scope of this article, every policy about the

migration adopted as migration policy. So even, migration-related policies regarded as migration policy, even though other policies' competences are so different. In this way, not only visa, border controls and legal statue of foreigners are migration policies, but also health, education, laboring forces related policies are migration policies. Although, it is nearly impossible to see this all fields on a single paper, thanks to some tenets or aims we could create or evaluate the migration policies.

Today's national states are mostly deciding their public policies by themselves. They could specify rigid or soft migration policies. But sometimes, they could hesitate about it; because free marketing systems always want to cheap laboring power but on the other side, states could be unwilling to accept immigrants because of sustainable wealth. This is a really important dilemma of wealthy and welfare states. Separately, it is difficult to make a balance on acceptance of immigrants and other factors make the process more complicated. The abovementioned about migration policies' aim is to affect to potential immigrants, but every state aims it. For this reason, states' rigid migration policies affect other states. It is called a substitution effect in the literature (Czaika, M., & De Haas, H., 2013: 497). Taking account of that effect made migration policies more complicated. This effect is actually unintended effects on other migration flows. It could be on four different ways: 1) spatial substitution through the diversion of migration to other countries; 2) categorical substitution through a reorientation toward other legal or illegal channels of immigration; 3) inter-temporal substitution affecting the timing of migration, such as "now or never migration" in the expectation of future tightening of policies; and 4) reverse flow substitution if immigration restrictions reduce not only inflows but also return migration, which can make the effects on net immigration rather ambiguous (Czaika, M., & De Haas, H., 2013: 497). Besides them, some international treaties or tenets are very

important while preparing migration policies. Some of these international sources like Convention Relating to the Status of Refugees which has also known as a 1951 Refugee Convention or European Convention on Human Rights have binding forces and others like 1948 Universal Declaration of Human Rights are just important as tenets.

In the light of these explanations, in this article examines Turkey's coercive externalities about migration policies in the last decade. After the unrest in Syria in 2011 caused great inflows towards other countries. Turkey one of the most affected countries by these inflows. According to Directorate General of Migration Management's (DGMM) numbers, today, 3.7 million Syrian people are living in Turkey on a statue of temporary protection (goc.gov.tr, 2019*). Turkey's Syrian migration policy based on the temporariness. They supposed that these people would turn back their home soon, but Syria's civil war still remain and it seems not to end near future. For this reason, Turkey should prepare detailed migration policies. However, Turkey has great difficulties: first, numbers of Syrian immigrants still increase and nobody knows what happens near future. Secondly, the number of immigrants is transcending Turkey's facilities for humanitarian living conditions. For most immigrants, Turkey is a transit country for going to western countries, but because of European countries' rigid border policies, Turkey is transforming as a target country. For this reason, Turkey is both a transit and target country. In addition, Turkey is a part of Convention Relating to the Status of Refugees, they couldn't expel or return in case of their life or freedom in danger because of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion.

In this article is dissolving Turkey's possibilities about migration policymaking under coercive externalities. These externalities are separated into three main

* <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Last Access: 30.10.2019).

sections. First is caused by its treaties, conventions, and tenets of international law. International law affects countries not only binding forces but also some phenomena like humanitarian diplomacy. The second section is Turkey's relationships with different international organizations. This institutional section explains Turkey's position in the migrations world. These international organizations limited in this study with European Union (EU), United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) and International Organization for Migration (IOM). EU is important for being the most common target countries for all migrations and of course for Syrian migrations. So, their policies related to migrations deeply affect Turkey as a border neighbor of them. United Nations is really important especially on funding for humanitarian aids. UNHCR is a global refugee agency whose aim saving lives, protecting rights and building a better future for refugees, forcibly displaced communities and stateless people (UNHCR, 2019). Besides UNHCR, IOM wants to exact and swift solution for migration problems. For this reason, they want immediate integration of immigrants in which they are living. But Turkey is not sure having the opportunity for all Syrian immigrants living in Turkey. Third section is interested in decision-making which in ambiguous circumstances. One of the most important elements of decision-making on public policies is knowledge about the subjects. The more actors know about the subject, the easier to find a solution for the public problem. But for the migration policies to know detailed processes to motivate potential migrants to move or to guess what happens middle future is really difficult. So, deciding on public policies related to migrants made the process more complicated. For Turkey, Ambiguity ambience is not just related to only bloody conflict, it is also up to some target countries' migration policies.

Before these three topics, the article starts with a section defining migration. In this section, it will be mentioned not only the definition of migration, also Turkey's narrative about migrations in the last decade. The main sources of the article are international treaties, agreements, governmental papers, policy papers, the legal systems of Turkey related migration, activity reports of some international and national institutions, academic books and articles related to the migration policy of Turkey. With descriptive method, the article reaches a conclusion about Turkey's pros and cons for migration policies and reply to the question of whether it is possible to decision making on migration policies with coercive externalities or not.

2. MEANING OF MIGRATION FOR TURKEY

Briefly, the meaning of migration is moving from a place to another place for temporary or permanent time. It doesn't matter whether it is temporary or permanent, it has always a deep effect sociologically and politically. This movement could be in a country or it could transcend the border. If it doesn't transcend the borders named internal migration, but if it transcends, named external migration. At the migration studies, the reasons caused migration are varied but it is generally explained by economic theories. A most common model explaining migration is push-pull factors. According to this model, some reasons push people to move and, at the target places, some reasons pull them. Population growth, lack of economic opportunity, political repression are some of the push factors. Demand for labor, availability of the land, economic opportunities, and political freedoms are some pull factors (Castles, De Haas and Miller, 2013: 28). Push-pull model isn't just economical, it's also demographic and environmental.

Historical-structural theories are also important for explaining migrations. According to this theory, political and economic power is unequally distributed among wealthy and poor countries. For this reason, peoples' opportunities are the varied and capitalist economic model reinforces the unequal situation (Castles, De Haas and Miller, 2013: 32). So, it is a very critical phenomenon for every country, regardless of which theory is taken into consideration. Migration as a phenomenon is not new. However, it has never been as pervasive, or as socio-economically and politically significant, as it is today. Never before have political leaders accorded such priority to migration concerns (Castles, De Haas and Miller, 2013: 317). For this reason, migration policies are always the leading agenda of nearly every country. If we think of other policies related to migratory processes, we could more easily understand its enormous effect on policy formulation. Migration policies differ from other policies in terms of object and subject. Other public policies formulate subject but on migration policies, immigrants are both subject and object. Natter (2018: 13-16) says that some problems about migration policy aren't peculiar to democratic or developed countries. It is also the same problem with other countries. So in this perspective, it could be said that migration policies are transcending political systems in this way. The important one is the state's structure, functioning, and practices instead of autocracy and democracy. We should give up thinking states as homogenizing while formulating migration policies and realize internal fragmentations of policy actors.

Turkey experienced both immigrations and emigrations in the near past. The reasons having come to Turkey for international protection are generally political conflict or wars. Following the Revolution of 1979, nearly one million people used Turkey for transit passing and 200 000 of them stayed in Turkey. In 1989, more than 300 000 people who are ethnically Turks have come to Turkey for asylum seekers from Bulgaria because of repressive regime and harsh

assimilation policies imposed on them. In Bulgaria, the regime changed in 1990 and some of those asylum seekers turned back their country but nearly 200 000 of them settled in Turkey. After the Iran-Iraq war, Turkey hosted 50 000 people displaced by Iraqi military actions. In 1991, as the second wave of Iran-Iraq conflict, nearly 500 000 people escaping from the Iraqi military entered Turkey. In 1992, after the outbreak of persecution in Bosnia-Herzegovina where a total of 20,000 Bosnians took shelter in Turkey between 1992 and 1998. Acceptance of Dayton Peace Agreement, most of them turn back, nearly 2000 stayed in Turkey and nearly 5000 obtained refugee status and migrated to Western countries. As a receiving country, collapse of the Soviet Union was also important for Turkey. They were hosted 17 746 people in 1999 after the incidents in Kosovo and 10 500 people in 2001 from Macedonia. Throughout the last decade, inflows continuing especially from Afghanistan, Pakistan, Iraq some other undeveloped countries. But the last massive inflow is still continuing. After ongoing conflicts and civil war in Syria, nearly 10 million people had to leave their home and almost 4 million of them are living in Turkey (mülteciler.org.tr, 2019). As the conflict in Syria escalates, Turkey continues to receive more people crossing its borders, with many settling in Turkey and many trying to reach Europe (Yıldız, 2016: 101-102).

Turkey, as an emigration country, has sent its nationals especially Western European countries with some bilateral agreements. These agreements generally dated the 1960s and 1970s. In this perspective, Turkey's emigration flows defined as labor migration. The first bilateral agreement to export migrant labor was signed with Germany in 1961, followed by similar agreements with Austria, the Netherlands and Belgium in 1964, France in 1965, Sweden and Australia in 1967, Switzerland in 1971, Denmark in 1973 and Norway in 1981. Turkish immigrants were thought to stay just for a while. Then they would turn back their countries with new skills and abilities. But these expectations haven't

realized and most of them stayed their host countries. Today, with the reunification of families, asylum claims, Turkey has the highest population in Europe amongst the non-citizen population. After the 1973 oil crisis, labor migration flows from Turkey changed its routes towards Arab countries. Between 1967 and 1980, Turkish laborers emigrated to Saudi Arabia and Libya. Until 1992, new countries have been added that list: Kuwait, Iraq, Jordan, and Yemen. After the collapse of Soviet Union, Turkish workers went to these new destinations like Turkmenistan, Russia, Azerbaijan. In 2014, the top five destination countries of workers from Turkey were Russia, Iraq, Saudi Arabia, Turkmenistan, and Azerbaijan. Emigrations from Turkey was not only for economic reasons but also for political reasons. A lot of people migrated after the military convention in the early 1980s and separatist Kurdish movement in Turkey's southern caused emigration. According to UNHCR statistics, almost one million Turkish citizens applied for asylum in various European countries between 1980 and 2010. Today, migration, as a phenomenon, has not changed but rigid visa and border policies are changed immigrants' profiles from unskilled laborers to skilled laborers (Yıldız, 2016: 99).

3. INTERNATIONAL LAW AS A COERCIVE POWER

Policymakers have some limitations while formulating their policies. These limitations are derived from both national and international legal systems. Some other reasons that limit policymakers stem from some tenets like humanitarian diplomacy or good-faith as national, constitutions are the first papers that limit policymakers. Then, other laws regulate policymakers' attitudes and restrict their options.

International agreements could also restrict policymakers' decisions. These agreements could be bilateral or multilateral. Almost every circumstance, it is

not important the number of participants for the agreements' validations and implementation as international affairs. But every agreement's effects aren't the same. Some of them have a bending force, but some others haven't. Lastly, some international sources are used just for principles those states could apply them like International Bill of Human Rights.

In this section, the most important international papers' effects will be discussed in terms of Turkey's migration policy formulating processes. For this subject, firstly, Convention Relating to the Status of Refugees, especially articles 32 and 33, will be evaluated. Convention relating to the Status of Refugees was adopted by United Nation in Geneva in 1951, but in Turkey, it has come into force after adopted by Grand National Assembly in 1961 with a reservation which is related not providing rights more than for Turkish nationals. The most important title lines are expulsion, refoulment, and naturalization with regards to making migration policy for Turkey. According to article 32, [t]he Contracting States shall not expel a refugee lawfully in their territory save on grounds of national security or public order. And the refugee should be allowed to clear himself and submit evidence, could have the possibility of the appeal of the decision. But there are some exceptions to these rights. Giving enough time to defend himself is could be abolished for compelling reasons of national security. In article 33, prohibition of expulsion or return, a refugee couldn't be sent or expel in any manner to the frontiers of territories where her/his life or freedom would be threatened on account of her/his race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion. But if there are reasonable grounds for regarding as a danger to the security of the country, especially having been convicted by a final judgement of a particularly serious crime, the refugees couldn't claim rights of this article.

These two articles supply important rights for refugees but mentioned exceptions, make possible for the contracting country to return refugees. The derogations are located the convention gives governments very critical discretion relating the migratory process. So, in this way, the rights given by the convention could be meaningless for asylum seekers. Discretions are not only for when it emerged, but it is also for the definition of the phenomenons like national security, public order or important crimes. Actually, the convention's intention for refugees is very important and it wants to supply rights for living in good conditions, we could understand this intention next article 33. Title line naturalization says that [t]he Contracting States shall as far as possible facilitate the assimilation and naturalization of refugees. They shall in particular make every effort to expedite naturalization proceedings and to reduce as far as possible the charges and costs of such proceedings. So, the convention wants to realize swiftly the integrations of refugees but with derogations omit its spirits.

1951 Convention was just protecting people who asking for refugee status relating to the events occurring before 1951. In 1967, United Nations have agreed on a supplementary protocol for the 1951 Convention. According to this protocol, time and geographical limitations have been abolished. Turkish Ministerial Cabinet has accepted this protocol but insisted on reservation relating to the geographical limitation.

Turkey also adopted International Covenant on Civil and Political Rights which entered into force by United Nations General Assembly in 1976. The rights proclaimed in covenant stem from the inherent dignity of human beings. So, it tries to build inalienable rights for everybody no matter their race, religion, ethnicity, or other belongings. For foreigners law, its thirteenth article is important. The clause is related to peoples living legally in different countries. According to the article, the states may only expel them in after decision which

pursued in accordance with the law and allow to review the expel decision by competent authorities except for national security requirements.

European Convention on Human Rights is a paper of Council of Europe. It came into force in 1953. Turkey signed the convention in 1954 and accepted the individual application for the European Court of Human Rights in 1987. In this convention with additional protocols protect right to life, prohibition of torture, prohibition of slavery and forced labour, right to liberty and security, right to a fair trial, no punishment without law, right to an effective remedy, prohibition of discrimination, protection of property, right to education, prohibition of collective expulsion of aliens and some procedural safeguards relating to expulsion of aliens. This convention shall be applied as a territorial, not in accordance with nationals. So, Turkey has to apply these rights and prohibition on the sovereign base area and she couldn't discriminate people as a citizen and noncitizen. And there are some additional protections for foreigners in article 4 of the fourth protocol and the first article of seventh protocol. According to the fourth protocol, it prohibits of collective expulsion of aliens. Seventh protocol mentions procedural safeguards relating to the expulsion of aliens. This clause is very similar to thirteenth article of the International Convention on Civil and Political Rights. But opposite of it, with the European Court of Human Rights, this clause has an effective judicial review in case of violation. Protocol No. 7, article 1:

1. An alien lawfully resident in the territory of a State shall not be expelled therefrom except in pursuance of a decision reached in accordance with law and shall be allowed:

(a) to submit reasons against his expulsion,

(b) to have his case reviewed, and

(c) to be represented for these purposes before the competent authority or a person or persons designated by that authority.

2. An alien may be expelled before the exercise of his rights under paragraph 1.(a), (b) and (c) of this Article, when such expulsion is necessary in the interests of public order or is grounded on reasons of national security.

This article supplies important protection for aliens lawfully resident in the contracting states; but, derogations give states very broad field to act, for this reason, it remains national states are the core actors relating human rights and they could determinate their rules without taking account into these protections.

While a state determines its policies, they have to follow some rules and have some limitations. The abovementioned conventions are binding papers and these are more effective for formulating public policies, but some others could affect but they don't have bending effect. Here, it will be mentioned about International Bill of Human Rights and a phenomenon that could shape the migration policies: humanitarian diplomacy. International Bill of Human Rights was proclaimed in 1948. It is one of the most important papers of human rights. It mentions about free borning and equality, the prohibition of discrimination, rights of life, liberty and security; prohibition of slavery, inhuman and cruel treatments; different rights relating justice and before the law, having a nationality, religious freedom, property right, freedom of association, right to asylum. The fourteenth article is really important for the law of foreigners. According to the article: [e]veryone has the right to seek and enjoy in other countries asylum from persecution. So, this Bill gives rights to everyone seeking for asylum in case of persecution. As is seen, seeking asylum is a fundamental

human right nearly for 80 years and it always mentions every human rights paper. So, even if this bill doesn't have a binding effect but it shapes countries' policies especially the migration policies. Lastly, its universal feature helped it to be a very important reference for all countries.

Finally, it will be mentioned about humanitarian diplomacy and its possible effect on Turkey's migration policies. Diplomacy could separate two sections: "capital D" and "small D" diplomacy. First one is about professional diplomats' act. Diplomats work for ending conflict, negotiate agreements. "capital D" Diplomacy is formal and high-level. "Small D" diplomacy is opposite of the first definition. It is generally terrestrial and locates humanitarian sphere (Minear, 2007: 11-12). These different definitions could overlap. For example, negotiating in hot-war or after conflicts, humanitarian practitioners could play an important role in peace and serenity. For humanitarian diplomacy, there is no agreed definition of it and even different definitions contradict each other. It could be classified in three different ways: oxymoron, common-sense, necessary evil. According to the first definition, its actors are different and as a result of it, their subjects are different. Non-governmental humanitarian actors prioritize human life, but for the governmental actors, the important one is their countries' security. The common-sense definition requires broad cooperation for dealing with the problem. This could be possible just some circumstances such as earthquakes that all international community has the same sense. Necessary evil perspective says that the situations generally requiring humanitarian aids where conflicts are experienced. So, they could think about their safeties and act with that knowledge (Sadik and Zorba, 2017: 16-18). In this article, humanitarian diplomacy is designated as a perspective to prioritize human safety and to put up humanitarian conditions. If we handle humanitarian diplomacy with that perspective, it could be difficult to formulating migration policies for Turkey. Otherwise, if humanitarian diplomacy

is accepted just associated with international organizations, it wouldn't affect Turkey by no means. While four million people are waiting for asylum, it doesn't seem easy if Turkey wants to solve migratory problems fairly.

4. INSTITUTIONAL COERCIVE

Today, there are a lot of general or sectoral international institutions, but we are still living an era in which nation-states are the pioneer. International institutions have a global or at least a regional perspective relating their foundation aims. They could make pressure on the nation-states relating their expertise and transnational problems. This pressure's intensity is up to the problem's globalization and expertise of those institutions. So, nation-states are feeling pressure from international institutions about migration policies. For this reason, it makes more difficult to decide on migration policies for Turkey. While making migration policies, Turkey generally works with UNHCR, IOM and EU. UNHCR and IOM are working for humanitarian aids and ensure that immigrants live in humanitarian conditions. They want to speed up the integration process for immigrants. EU wants to control immigration inflows towards European countries. They make pressure on Turkey to utilize her as a buffer zone.

It should be confessed that EU isn't a confederation. Sometimes, EU states could violate the EU's policies, for this reason, it shouldn't be considered EU without fragmentations. But in this article, it was disregarded these fragmentations. To taking under control migration flows towards Western countries is very critical for the EU, because one-third of the world's displaced persons whose number nearly 60 million are living EU's near abroad. These numbers are rising very swiftly and most of them living in hostile conditions. So they aren't satisfied with their situation (Parkes, 2017: 8). Because of high numbers, the EU has to create powerful buffer zones. According to İçduygu and

Şimşek (2017: 85), until 2015, the international community hasn't been shown required solidarity for humanitarian responsibility for Syrian conflicts and when it became threat for the EU, they rushed for effective policies about it. Actually, it could be seen as a great dilemma about migration not for a lack of solidarity. Developed countries are supposed to accept immigrants because they are cheap laborers. On the other side, they don't want any migration inflows because it was thought to be harmful serenity and security. And now, they want to come through this dilemma with their border and remote control policies thanks to new phenomenons. Mobility is one of these phenomena. EU wants peoples who come voluntarily for working and after a while, they turn back their original countries with new skills and experiences. Thus, the EU going on using cheap labor and get rid of unwanted immigrations (Parkes, 2017: 26).

Border control was the main interest of the EU's border policies last six decades (Parkes, 2017: 29). But it has changed for effective struggle irregular migrations. EU offers policies only for candidate countries but now they try to affect some other countries' public policies. It is very difficult to fight against reasons which cause migration. This kind of campaign named "root causing policies". But it has a lot of side effects. First, root causing could backfire by boosting the consensus to xenophobic and anti-EU movements. These countries which EU wants to affect the policies are not stable liberal democratic countries. In addition, it could produce more dependencies for the EU and they could easily be threatened by other countries. For example, EU-Africa Summit in late 2015, West African representatives delivered a stark warning to Brussels: migration is your problem, not ours (Parkes, 2017: 145). On the other side, being interested in root causing takes in not only the Middle East, and also nearly all African continent. And it doesn't match the EU's *raison d'être* and present structure (Pastore, 2017:47-49).

Increasing migration inflows and EU's migration policies make immigrants political objects. Thus, anti-immigrant movements start rising. The discourse of anti-immigrant movements stems from three different topics. Firstly, economic reasons are leading these movements. The immigrants are more easily accept low prices, so, it is being considered to damage the economical order of the EU's countries. Secondly, it is always alleged that immigrants negatively affect social cohesion and cultural values by anti-migration movements. The last one is related to security arguments. Anti-immigration movements claim that migration inflows increase risks of terrorism, organized crimes, and individual criminal rates (Pastore, 2017: 16).

For the best way hindering irregular immigration is remote control policies at EU acquis. Turkey, as a candidate country, wants to fasten the membership process. Thus, the EU's policy suggestion on Turkey could be easily seen as a membership dialogue and the EU's presence reason (*raison d'être*) wouldn't be damaged. At the same time, Turkey isn't a member of the EU, so Turkey would be an effective buffer zone against immigration inflows for the EU. Turkey isn't the only country that signed a Readmission Agreement with the EU. Montenegro and Serbia are also the candidate and also signed the Readmission Agreements. These agreements have almost identical article headings including commonality of provisions with minor differences. Each Agreement starts with a Council Decision with an exceptional Explanatory Memorandum involving Political Legal Framework, Outcome of the Negotiations, and Conclusions sections for each country (Sönmez ve Kıvrım, 2017: 7). Actually, the Readmission Agreement isn't a new phenomenon for both sides. Between EU and Turkey, negotiations for Readmission Agreement have started in 2004 and draft agreement text has prepared in 2010. This text was prepared by EU Justice

and Home Affairs Council and then Turkey has objected to enhance cooperation on migration, visa, and mobility issues. In 2011, Turkey insisted on agreement including a roadmap of visa liberation for Turkish nationals. Finally, the Readmission Agreement was signed on 16 December 2013 and came into force on 1 October 2014. The reason why it took so much time for agreement is concerning the acceptance of transit passes and readmission of third-country nationals. It could be an important burden and responsibility for Turkey (Sönmez ve Kıvrım, 2017: 10-11).

According to fourth article of the agreement, if a third-country national or stateless person has a valid visa for Turkey when they have come directly to the Member States or residence permit, they shall be readmitted by the Turkish side. Even though they don't have a legal document given by Turkish authorities, if they had passed the Member States by using the territory of Turkey, a third-country national or stateless person shall be readmitted by Turkish authorities. But if they have only been in airside transit via an international airport of Turkey or they already enjoy visa-free access or they have come to Turkey from the Member States, this ruling shall not be applied. According to the sixth article, nationals or persons already have a valid residence permit of the Member States shall be readmitted by the EU and this obligation also includes third nationals coming from the Member States to Turkey.

Readmission agreement between EU and Turkey was criticized by some academics by means of 1951 Convention relating to the Status of Refugees. Sentence of prohibition of expulsion or return prohibits expelling or returning a refugee to territories where she or he could be threatened her or his life or freedom. In Turkey, nearly four million Syrian are living there under the status of international protection and their living conditions, from laboring forces to

education, are not well. Taking into consideration their living conditions, readmission of new refugees to Turkey could be commented as a violation of the Convention (Bozkurt, 2016: 405).

After this agreement, Turkey undertakes more responsibility relating to Syrian immigrants, although she couldn't submit humanitarian conditions for current immigrants. But in terms of the EU, this agreement made Turkey a powerful buffer zone.

UNHCR was established after World War II as a subsidiary organ of United Nations General Assembly. UNHCR is a global refugee agency whose aim saving lives, protecting rights and building a better future for refugees, forcibly displaced communities and stateless people (UNHCR, 2019[†]). And also, they induce countries for accepting international agreements or entitling new ones relating to refugees or stateless people. To realizing these aims, their conventional liabilities stem from 1951 The Refugee Convention (Uzun, 2016: 76-78). On UNHCR's Strategic Directions: 2017-2021, they mention what they want to do: protect, respond, include, empower and solve. Firstly, they want to protect the refugees against cruel actions and then respond to refugees' urgent versatile needs. After they want to integrate into the community where they live. This integration's meaning called by UNHCR as "include". As for empowering is relating accountability, increasing all range of administrative construction and "solve" refers to engage with the peace process or family unification (UNHCR, 2017). Even if they haven't custody for states (Uzun, 2016: 83) but being the leading organization for the refugee rights and conditions, they could make pressure on the states thanks to creating the refugee agenda on the international refugee.

[†] <https://www.unhcr.org/about-us.html> (Last Access: 12.12.2019).

IOM is another important actor preparing migration policies. It was founded in 1951 and today has more than 170 member states. Today they work on migration and development, facilitating, regulating and forced migration. But their activities cut across these areas include the promotion of international migration law, policy debate and guidance, protection of migrants' rights, migration health and the gender dimension of migration (IOM, 2019). IOM is one of the parts of UN but its bond does not tide as much as UNHCR. For this reason, it has strong mobility and this organization chart contributes to it as freedom and diversity on the activities. Its relative freedom makes a stakeholder of governments easier than other international organizations. And, of course, its powerful funds effective on being a stakeholder. Only in 2018, the Turkish Office of IOM has the budget 148 million dollars for over 50 projects in the field of supporting migrations, transfrontier intervention for North Syria, migration administration, and relocation (IOM, 2018: 8).

Even if their main mission was urgent humanitarian aid, they are really effective on nearly every subject relating to migratory. Turkey introduced IOM after the Gulf War in 1991 for helping people escaping from conflicts and be a member of it in 2004. Thus, IOM has helped Turkey when she needs humanitarian aid. But now, IOM is more than a humanitarian helper, which guides Turkey for the legal system and also public administration of Turkey especially empowering DGMM's structure (IOM, 2018: 8). IOM's multi-dimensional activities and formation made it an institutional partner of Turkey. Institutional partner is more than a stakeholder. Stakeholder refers to cooperation only a topic that takes for a while. After Turkey adopted IOM's legal infrastructure relating to law on foreigners and international protection and close cooperation with DGMM, IOM became a very important actor deciding on migration policies with their important budget.

5. AMBIGUITY ON DECISION-MAKING

Formulating public policy requires multidimensional researches. After this researches, policy actors could make alternative ways for a solution. Then, it's time for choosing one of the alternative ways named decision-making. Some different theories could explain decision-making. The main phenomenon of these theories is knowledge. Rational theory connotes that public policy actors decide on policies after had all knowledge about the public problem. Incrementalism explains decision-making on public policy as a process. From this perspective, public policies are subsequent to old ones. This theory maintains the status quo and isn't innovative. It envisages little changes in previous public policies. These are the main pillars of decision-making; but amongst these two pillars, there are a lot of models that explain decision-making on public policy. "A third approach" is one of them. According to Etzioni (1967: 390) the best way to decide on policy is a mixture of rationalist and incrementalist theories. From this perspective, muddling through includes rationalist theory's innovation and taking lessons from old ones like incrementalists. Garbage can model is comparatively new and has a chaotic perspective. According to this model all problems and solutions put at the same place named garbage can because of not classified on different topics. This model is an organizational theory that is also valid in public policy theories. Other public policy theories have seen formulating public policy as a process, but according to garbage can model, it is chaotic and hasn't a specific ranking for formulating it.

Migration policies could be evaluated with these perspectives. Today, Turkey hosted nearly four million people looking for asylum. All of these people flew to Turkey in the last decade. So, these numbers show the importance of migration policy for Turkey. Most of this number is from Syria because of the bloody

conflict and it still continues that conflict and nobody knows when it finishes. This ambiguity makes migration policy formulating more difficult. According to Turkey legal system, Syrian peoples escaped conflicts are in temporary protection and they couldn't be a refugee in Turkey because of geographical limitations. According to Law on Foreigners and International Protection, Turkey accepts refugees from the member states of the Council of Europe. Turkey is one of a few countries that use geographical limitations with Kongo, Madagascar, and Monaco (Erdoğan, 2018: 8). It is nearly a decade, they are living in Turkey, but they don't know what's going to be in the near future. Most of them haven't enough legal protection living and settling Turkey. Some of them don't want to live in Turkey, they think Turkey as a transit country and want to go to western countries. For this reason, Western countries' migration policies are really important in shaping Turkey's migration policies. Until now, in Turkey, was born more than three hundred thousand Syrian babies and they haven't Turkish citizenship and also Syrian one. Now, these babies risk being stateless.

6. CONCLUSION

Today, 4 million immigrants are living in Turkey. A great majority of them are from Syria and then Afghanistan and Iraq. 3.6 million people are from Syria, 170 thousand people are from Afghanistan and 142 thousand people are from Iraq (UNHCR, 2019). These numbers made Turkey having the highest number of immigrants all around the world (IOM, 2018: 12). Undoubtedly, nobody wants to leave their home without reason. These peoples had to leave their home countries because of war or great poverties.

This article is searched for the possibility of Turkey's migration policy while there were a lot of externalities affecting migration policies. Beginning of 2011, there is nobody in Turkey under temporary protection, but now more than 3.5

million people had come to Turkey. These numbers show how great inflows emerged towards Turkey. So, for the migration policies, there is an emergency. For this reason, the main actor for supplying Syrian people humanitarian aids was Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD) in a couple of years.

Turkey has applied an open door policy for Syrian inflows because it supposed that the conflicts have finished soon. Therefore, Turkey's open-door policy wasn't an migration policy, it could be named the humanitarian aid policy. Turkey needed a comprehensive migration policy after when the numbers became over 1 million in 2014 (GİGM, 2019). But this time there was a different problem. Policymaking needs a long process and it is not an event (Borkert and Penninx, 2011: 10). Even if Turkey has experience relating migratory and legal system peculiar to the migratory process, the experience, and legal system were insufficient. Taking time for deciding on migration policy and rapid increase in numbers of Syrian immigrants haven't matched each other and emerged important gaps. Besides, Turkey has been seen as a buffer zone against immigrant inflows towards the EU and having worked with some international organizations, like IOM and UNHCR, which want to naturalize and settling immigrations immediately in accordance with international human rights agreements. These organizations have powerful budgets that also make them policy actors relating to migration policies. In the last decade, IOM supplied important legal support coming to force the law on foreigners and international protection and empowering DGMM in migratory issues (IOM, 2018: 8). On the other side, Turkey promises to respect human rights as a result of international agreements being part. Moreover, deciding on policies rational, respecting human rights and taking into consideration Turkey's socio-economical situation is impossible. The reasons made impossible to decide on migration policies stem from coercive externalities for Turkey.

Turkey was committed humanitarian diplomacy in 2010s. International organizations like IOM and UNHCR, regional organizations like EU and international agreements and tenets induced Turkey following humanitarian diplomacy. However, Turkey has been exposed unexpected great migratory flows along the decade.

Finally, the lack of solidarity of the international community on the results of Syria conflicts emerged in 2011 caused Turkey to deal with most of the burden alone because of geographical closeness. Even if the aim of migration policies deal with the problem caused migratory, this problem is so great and hinders Turkey deciding on reasonable migration policies.

REFERENCES

- Anderson, J. E. (2014). *Public policymaking*. Cengage Learning.
- Borkert, M & Penninx, R. (2011). Policymaking in the field of migration and integration in Europe: An introduction, in *Migration policymaking in Europe: The dynamics of actors and contexts in past and present*, Giovanna Zincone and others (Eds.), Amsterdam University Press, 7-21.
- Bozkurt, K. (2016). Geri kabul ve vize serbestisi anlaşması, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 387-408.
- Castles, S., De Haas, H., & Miller, M. J. (2013). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Macmillan International Higher Education.
- Czaika, M., & De Haas, H. (2013). The effectiveness of immigration policies. *Population and Development Review*, 39(3), 487-508.
- Erdoğan, M. (2018). *Suriyeliler barometresi: suriyelilerle uyum içerisinde yaşamın çerçevesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Etzioni, A. (1967). Mixed-scanning: "A third" approach to decision-making. *Public administration review*, 385-392.
- Filindra, A., & Goodman, S. W. (2019). Studying public policy through immigration policy: Advances in theory and measurement. *Policy Studies Journal*, 47(3), 498-516.
- <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Last Access: 30.10.2019).
- <https://www.unhcr.org/about-us.html> (Last Access: 12.12.2019).
- <https://www.iom.int/about-iom> (Last Access: 12.12.2019).
- <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri> (Last Access: 14.12.2019).
- <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Last Access: 14.12.2019).
- IOM (2018), MCOF: Göç krizi operasyonel çerçevesi: IOM Türkiye 2018-2019.

- İçduygu, A. & Şimşek, D. (2017). Bargaining Over Refugees: Turkey's View, in *Beyond the migration and asylum crisis: options and lessons for Europe*, Ferruccio Pastore (Ed.), Aspen Institute Italia, 85-91.
- Minear, L. (2007). The craft of humanitarian diplomacy, in *Humanitarian diplomacy: practitioners and their crafts*, Larry Minear and Hazel Smith (Eds.), United Nations University Press, 5-36.
- Natter, K. (2018). Rethinking immigration policy theory beyond 'Western liberal democracies'. *Comparative migration studies*, 6(4), 1-21.
- Parkes, R. (2017). *Nobody move! myths of the EU migration crisis*, EU Institute for Security Studies.
- Pastore, F. (2017). The European migration and asylum crisis as a long-term challenge, in *Beyond the migration and asylum crisis: options and lessons for Europe*, ferruccio pastore (Ed.), Aspen Institute Italia, 10-58.
- Sadık, G., & Zorba, H. (2017). Humanitarian Diplomacy for Syrian Refugees and Turkey-EU Relations. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 10-39.
- Sönmez, P. & Kırık, H. (2017). Turkish-EU readmission agreement: a critique of eu-turkey migration dialogue, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 13(25), 1-26.
- UNHCR (2017). UNHCR's strategic directions: 2017-2021.
- Uzun, E. (2016). Uluslararası hukuk çerçevesinde bmmyk'nın uluslararası mülteci yapısı, görevleri ve hukukunun gelişimindeki yeri, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 60-85.
- Yıldız, A. G. (2016). *The European Union's immigration policy: Managing migration in Turkey and Morocco*. Springer.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Kamu politikaları belirli bir süre içerisinde belirli bir problemi veya problemleri çözmeyi amaçlar. Kamu politikaları uygulanmadan önce birçok süreçlerden geçer. Politika seçeneklerinden birisini seçmek anlamına gelen karar verme, bu süreçlerden birisidir. Ancak kamu politika konusu göç ise bütün süreçler ve tabii olarak karar verme süreçleri de daha karmaşık hale gelir. Bu durum sadece sürecin aktörleri ile alakalı değil, göç politikalarının çok boyutlu olmasından kaynaklanır. Boyutlardan bazıları sağlık, işgücü piyasası, güvenlik ve ekonomik sistemlere ilişkindir. Böylece sektörel bazlı kamu politikası yapmak göç politikası yapmak anlamına gelse de gerçekte ayrıca göçe ilişkin somut bir kamu politikasına da ihtiyaç duyulur. Ortaya çıkan ikili durum göç politikalarına özgüdür. Bu yüzden bazı teorisyenler göç politikalarının kamu politikası olup olmadığını tartışmışlardır. Eğer bu süreçlere coğrafya da entegre edilirse kavram karmaşası ve teorik tartışma çok daha garipleşecek ve içinden çıkılması zor bir hal alacaktır. Bu makale ulusal göç politikalarının bazı dışsallıklarla sınırlandırıldığını iddia etmektedir. Bu sınırlandırıcılar o kadar güçlüdür ki ulusal hükümetlere göç politikası yapmaya neredeyse izin vermemektedir. Son on yılda, kitlesel göçlerle karşı karşıya kalan Türkiye, bu durumun en önemli örneklerinden birisidir. Bir yanda Avrupa Birliği gibi bazı uluslararası örgütler Türkiye'yi kendi politikalarının aracı haline getirmeye çalışırken, diğer yandan Türkiye, insancıl diplomasi politikası gibi ilkelere ve uluslararası hukuktan kaynaklanan ve Türkiye'nin de kabul ettiği insan hakları antlaşmaları ve insan hakları ile dolaylı yoldan ilişkili diğer antlaşmalar sadık kalmaya çalışmaktadır. Bütün bu sınırlayıcıların yanında bir de kamu politikaları literatüründe kabul edilen karar verme davranışlarına yönelik sınırlayıcılar bulunur. Karar verme literatürüne göre politika yapıcılar, karar verirken tam bir rasyonelliğe sahip değillerdir; çünkü tam rasyonellik için gerekli olan bütün bilgi ve tehlikelere sahip olamazlar. Bu yüzden karar vericiler, bu süreci gerçekleştirirken sınırlı sayıda seçeneği ve bilgiyi kullanırlar. O halde karar vericiler, tam rasyonelliğe sahip değil, sınırlı rasyoneldir. Sonuç olarak bütün bu dışsal zorlayıcılar ve sınırlılıklar ile hem insancıl politikanın izlendiği, hem devlet aklının gözetildiği bir göç politikası yapabilmek imkânsızdır. Türkiye'nin son on yıllık göç serüveni bu durumu kesin bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Metot

Makalenin ana kaynakları uluslararası sözleşmeler, antlaşmalar, hükümet belgeleri ile politika belgeleri, Türkiye'nin göç ile alakalı yasal düzeni, uluslararası örgütlerin veya enstitülerin faaliyet raporları Türkiye'nin göç

politikasına ilişkin akademik kitap ve makalelerdir. Bu kaynaklar betimleyici bir şekilde ele alınarak, Türkiye'nin göç politikası çözümlenmiştir. İnceleme nesnesi olarak Türkiye'nin son on yıldaki göç politikasını ele alan çalışmanın araştırma sorusu ise Türkiye için bir göç politikasının mümkün olup olmadığı sorusudur. Kaynakların nesnel olarak değerlendirilmeye çalışıldığı makalede, göç politikalarının mümkünlüğü hem göçmenler için insancıl bir hayat yaşayabilecekleri imkanların sağlanması hem de Türkiye'nin kendi politikalarına kendisinin karar verebilmesidir. Bundan dolayı dışsal sınırlandırıcılar kamu politikalarını imkânsız yapar olarak tanımlanmıştır.

Bulgular

Türkiye şu anda 4 milyonun üzerinde göçmenin yaşadığı bir ülke konumundadır. Bunların çok büyük bir oranı son on yıl içerisinde Türkiye'ye giriş yapmıştır. Bu durumda temel sebep Suriye'deki iç savaş olsa da önemli sayıda Afgan göçmene de sahiptir. Özellikle Suriyeli göçmenlerin açık kapı politikası nedeniyle ülkeye giriş yapsalar da, böyle bir politikanın izlenmediği Afgan göçmenler yoluyla görülmektedir. Bu durum göç politikası konusunda sınır güvenliği konusunda problemler olduğunu göstermektedir. Kısa sürede bu kadar büyük sayılarda göçmenin gelmesi, ortada göç politikasının yanında bir acil durumun varlığını göstermektedir. Son olarak göçmenlerin asıl ulaşmak istediği hedef konum olan Avrupa, Türkiye'yi Avrupa Birliği'nin tampon bölgesi olarak kullanmaya çalışmakta olduğu söylenmelidir.

Sonuç ve Tartışma

Türkiye için rasyonel bir göç politikasının imkansızlığını iddia eden bu çalışmaya göre, göç politikalarını imkansızlaştıran dışsallıklar da birbirleriyle çelişmektedir. Bu durum Geri Kabul Antlaşması'nda açık olarak görülmektedir. Anlaşma'nın gerekleri Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi tampon bölge olarak kullanma arzusunun bir gereği olarak ortadayken, aynı zamanda uluslararası hukuk anlamında geri gönderme yasağına, bu metindeki adlandırmasıyla insancıl diplomasi politikasına ve insan haklarına aykırılık teşkil eder.

Uluslararası dayanışmanın eksikliğinden dolayı Türkiye, özellikle Suriye iç savaşının göçmen akışını büyük oranla tek başına kabul etmiştir. Özellikle coğrafi yakınlık bu akıştan en çok etkilenen ülke olmasının asıl sebebidir. Göç politikalarının amacı göçün sebep olduğu problemler ile mücadele etmek olsa da, bu problem Türkiye için o kadar büyüktür ki rasyonel olarak bir göç politikası üzerinde karar vermeyi engellemektedir. Türkiye, bir yandan Avrupa Birliği gibi kendisini politika aracı olarak kullanmaya çalışan örgütler ile diğer yandan uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülükler, başka bir taraftan insancıl diplomasinin gerekleri arasına sıkışmış durumdadır. Bu durumda hem

göçmenlere insancıl bir hayat olanakları verebilecek kamu politikalarından yoksundur hem de devlet akıllı olarak ifade edilebilecek ulusal menfaatleri koruyabilecek göç politikalarından yoksundur.

Tarihsel olaylar deneysel sorgulamalara tabi tutulamaz; fakat bu olayları analiz eden araştırmacılar tarihsel kronolojide kendi araştırmaları sonucunda sebep-sonuç ilişkisi kurmaya çalışabilir. Bu çalışma açısından böyle bir sorgulama yapıldığında ilk akla gelen soru, acaba Suriye iç savaşı yaşanmasaydı, Türkiye'nin göç politikasının imkânı üzerine bir çalışma yapılıp yapılamayacağıdır. Gerçekten de Türkiye açısından en dikkate değer yorum göç politikalarını imkânsızlaştırmanın kitlesel göçe maruz kalan kişilerin çokluğu olduğu ileri sürülebilir.

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN NİĞDE VE YÖRESİNDEKİ TÜKETİCİLERİN İNTERNET ÜZERİNDEN SATIN ALMA DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

Ruhan İRİ*

Öz

Araştırma, Corona virüsün neden olduğu Covid-19 pandemi sürecinin tüketicilerin internet üzerinden satın alma davranışlarını ve e-ticarette tüketici harcamalarındaki etkisini incelemek amacıyla. Bu amaçla hazırlanan anket formu, 01-31 Ağustos 2020 tarihleri arasında Google drive üzerinden araştırmanın örneklemini oluşturan Niğde ve yöresinde e-ticareti kullanan ve internet üzerinden alışveriş yapan 331 tüketiciyle gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen çalışma, mevcut durumu belirlemeye yönelik tanımlayıcı durum tespiti yapmak amacıyla keşifsel bir araştırma olup, verilerin değerlendirilmesinde bazı tanımlayıcı istatistiklerden faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda Covid 19 pandemi sürecinde tüketicilerin internet üzerinden yaptıkları alışverişlerinde temel ihtiyaçlara (gıda, sağlık, temizlik, kişisel bakım ürünleri vb.) yöneldikleri, dijital platformları ve sosyal medyayı daha sık kullandıkları, işletmelerin yürüttüğü kurumsal sosyal sorumluluk projelerine özel önem verdiklerinin yanı sıra, pandemi sürecinin tüketicilerin harcama şeklini dönüştürmesinin yanı sıra, önceki dönemlere göre tüketicilerin daha fazla harcama yaptığı ve online alışverişin arttığı belirlenmiştir. Yine Covid-19 pandemi sürecinde tüketicilerin e-ticarette çok fazla etik sorunla karşılaşmadıkları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, E-Ticaret, Tüketici Davranışları, Niğde.

Dr. Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler MYO, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, ruhaniri@ohu.edu.tr, Niğde, Türkiye.

THE EFFECT OF THE COVID 19 PANDEMIC PERIOD ON THE INTERNET PURCHASING BEHAVIOR OF CONSUMERS IN NIGDE AND ITS REGION

Abstract

The research aims to examine the impact of the Covid-19 pandemic period caused by the Corona virus on consumers' online purchasing behavior and consumer spending in e-commerce. The questionnaire form prepared for this purpose was carried out conducted between 01-31 August 2020 with 331 consumers who use e-commerce and shop on the internet in Niğde province, which constitutes the sample of the research on Google drive. As a result of the research, it has been determined that in the Covid 19 pandemic period, consumers turn to basic needs (food, health, cleaning etc.), use digital platforms and social media more frequently, and pay special attention to corporate social responsibility projects carried out by businesses, transform the way they spend as they spend more and online shopping has increased compared to previous periods. Again, during the Covid-19 pandemic period, it was revealed that consumers did not encounter too many ethical problems in e-commerce.

Keywords: Covid 19, E-Commerce, Consumer Behavior, Niğde.

1. GİRİŞ

İşletmelerin ve pazarlamacıların odaklandığı temel konulardan birisi olan tüketici davranışı, insan davranışının alt bölümleri arasında yer almakta olup, ortaya çıkan İnsan davranışı bireyin çevresiyle proaktif etkileşime geçtiği bütünsel bir süreci ifade etmektedir (Keskin ve Baş, 2015: 53). Tüketici davranışları ve harcamaları, bazı dönemlerde dünyayı etkileyen farklı ve önemli olaylar ile olağan dışı durumlardan etkilenmektedir. Bu dönemlerden ve önemli olaylardan birisi olan Covid-19 pandemi süreci, küresel olarak insanların günlük yaşam şeklini proaktif ölçüde etkilediği gibi tüketici davranışlarının ya da harcamalarının değişmesine de neden olmuştur. Pandemi ile birlikte dünya genelinde hastalıktan korunmak amacıyla

birçok ülkede kısmen veya tamamen sokağa çıkma yasağı uygulamaları, sosyal mesafe ve pandemi kuralları uygulanmaya başlanmıştır. Bu durumun tetiklediği tüketicilerin panik davranışlar göstermeleri, insanları temel tüketim ürünlerini elde etmek için marketlere yönelmesine veya elektronik ticareti kullanarak internet üzerinden bireysel olarak sipariş verme veya fiziksel olmayan satın alma gerçekleştirmişlerine neden olmuştur.

Pazarlamada yaşanan bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve dönüşümlerin yanı sıra, öngörülemeyen ve dünya genelinde aniden ortaya çıkan olaylar veya yaşanan bazı olağan dışı durumlar, tüketicilerin satın alma alışkanlıklarını ve harcama eğilimlerini marjinal bir şekilde değiştirmektedir. Son yıllarda teorik ve uygulama açısından tüketici davranışları ve tüketici harcama eğilimleri sürekli bir paradigma değişimi içerisinde olmasının yanı sıra ortaya çıkan pandemi süreci içerisinde daha da kompleks bir yapıya dönüşmektedir. Eski alışkanlıkların yerini alan yeni normal yaşam dönemi olarak adlandırılan pandemi sürecinde, insanların düşünce ve davranışlarındaki tedirginlik, korku ve endişenin tetiklediği değişiklikler tüketici satın alma davranışlarını ve harcama eğilimlerinde kendini hissettirmektedir. Araştırma, Covid-19 pandemi sürecinde e-ticaret kullanımı ile tüketicilerin internet üzerinden satın alma davranışlarına ve harcamalarına etkisini incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma, elektronik ticaret çerçevesinde, Covid-19 pandemi sürecinin tüketicilerin internet üzerinden alışverişlerinin etkisi üzerinde durulması bakımından önemlidir. Bu çalışmada öncelikli olarak, Covid-19 pandemi sürecindeki değişen tüketici davranışları ve tüketicilerin internet üzerinden alışverişlerinde farklılaşan tercihlerinin önemi teorik olarak vurgulanarak, Covid-19 pandemi sürecinde tüketicilerin e-ticaret ve internet üzerinden satın alma davranışları konusunda düşünceleri farklı istatistik yöntemlerle değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

1.1. Tüketicilerin İnternet Üzerinden Satın Alma Davranışları ve Harcama Eğilimleri

Bilişim ve iletişim teknolojisinde son yıllarda dünyada yaşanan hızlı gelişmeler, tüketicilerin bilgisayar ve internet kullanımını artırmasıyla birlikte, e-ticaret olarak adlandırılan yeni bir iş yapma şeklini ortaya çıkarmıştır ve e-ticareti kullanan tüketiciler alışveriş için fazla fiziksel çaba harcamamakta, alışveriş ortamı kişiselleşmekte, tüketiciler için ürün, marka, fiyat, işletme seçenekleri artmasının yanı sıra zaman, maliyet tasarrufu sağlamaktadır (Yayar ve Sadaklıoğlu, 2012: 145). Teknoloji ve iletişim alanında yaşanan hızlı ve farklı gelişmeler, günlük yaşamı kolaylaştırırken, tüketici beklentilerini de artırmaktadır ve bu durum tüketicilerin ihtiyaçlarına odaklı üreticiler ile birçok işletmenin dijital tüketicilerini elinde tutabilmek amacıyla internet aracılığıyla online alışverişe (e-ticaret) yönlendirmektedir (Armağan ve Turan, 2014: 2). Dünya genelinde internet üzerinden satın alma ya da harcama eğilimlerinin yükselişindeki en önemli sebeplerden birisi de internet kullanımının yaygınlaşmasıdır ve bu durum Kemp tarafından hazırlanan “Digital 2020: Global Digital Overview” adlı raporda 8 milyara yaklaşan dünya nüfusunun yaklaşık 4.5 milyardan fazlası internet erişimine sahip olduğu, 4 milyara yakın tüketicinin ise sosyal medyayı kullandığı yer almaktadır (Güven, 2020: 253). Bununla birlikte internet ve sosyal medya üzerinden yayınlanan haberler, ağızdan ağıza dolaşan söylemler tüketicilerin psikolojisini, davranışlarını ve dijital pazarlamayı etkileyebilmektedir.

İnternet üzerinden online alışveriş, fiziksel alışverişe göre tüketiciye rahatlık ve kolaylık sağlaması, 7/24 alışveriş imkanı ve geniş bir ürün çeşidi sunmasının yanı sıra, mağaza kalabalığından kurtulma, sıra bekleme gibi problemlerle karşı karşıya kalınmaması, fiyatların genellikle düşük olması gibi bir çok avantajlar sunmaktadır (Algür ve Cengiz, 2011: 3668). Kolay, rahat, hızlı, güvenli, eğlenceli ve küresel olmasının yanı sıra, tüketicilere ürün, fiyat, dağıtım çeşitliliği ile diğer markalarla karşılaştırma fırsatı sunması internet üzerinden alışverişin daha fazla

tercih edilmesine neden olmaktadır (Kırcova, 2008: 67). Pek çok işletme ve marka, dijital tüketicileri kaybetmemek için geleneksel pazarlamada uygulanan perakende mağazacılık uygulamaları ve fiziksel satış gerçekleştirmenin yanı sıra elektronik ticaret aracılığıyla ürünlerinin tanıtım ve satışını yapmakta, mevcut müşterilerini korurken yeni müşteri potansiyellerini de artırmayı amaçlamaktadır (Ağaç vd., 2018: 58). Online alışveriş, tüketicilere zaman tasarrufu sağlaması, geniş ürün, fiyat ve dağıtım seçenekleri sunması, alışveriş rahatlığı ve kolaylığı sağlamaktadır (Kayabaşı, 2010: 32). Yine özel internet indirimleri, 7/24 alışveriş imkanı gibi çeşitli avantajları bulunan e-ticaret, tüketiciler açısından zaman, gizlilik, teslimat, finansal, performans, etik ve sosyal risklere de sahiptir (Cheng vd., 2013: 21). Tüketicilerin online alışverişte algıladıkları faydaların tüketicilerin online alışverişe karşı tutumlarında pozitif etkiye sahipken, algılanan risklerin negatif etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Hsu ve Bayarsaikhan, 2012: 174). Tüketicilerin daha iyi tanınması ve tüketici ihtiyaç ve isteklerine tatmin edici yanıtlar verilebilmesi adına yaşam tarzlarının belirlenmesi, pazarlama alanında kendine önemli bir yer edinmiştir (Çakıroğlu vd., 2020: 82). Günümüz tüketicilerin yaşam tarzları içerisinde yar alan internet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşması, tüketicilerin satın alma davranışlarını veya harcama eğilimlerini hızla değiştirebilmekte ya da pazarlama açısından yönlendirebilmektedir.

1.2. Covid-19 Pandemi Sürecinde Tüketici Davranışları

Pandemi, Eski Yunan dilinde “tüm” anlamına gelen “pan” ve “insanlar” anlamına gelen “demos” sözcüklerinden oluşan “tüm insanları etkileyen” anlamında bir kavramdır (Aslan, 2020: 36). Pandemi, dünya genelinde birden fazla ülkede veya kıtada, çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen genel bir isimdir. 2019 yılı sonunda ortaya çıkan Covid-19 salgınının 2020 yılı başlarında hızla yayılması sonucu 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık

Örgütü (WHO) tarafından pandemi ilan edilmiştir ve dünya genelinde birçok ülkede kısmen veya tamamen uygulanan sokağa çıkma yasağı, sosyal mesafe ve pandemi kuralları tüketici davranışlarının değişimine zorunlu katkı sağlamıştır. CO-Corona, Vİ-Virüs, D-Disease (Hastalık) ve 19 ise 2019 yılında ortaya çıkması şeklinde adlandırılan Covid 19 pandemi sürecinin hayatın her aşamasında gerçekleştirdiği yaşam tarzındaki değişiklikler ile yeni normaliler tüketici davranışlarının değişmesi üzerinde de etkili olmuştur (Akgül ve Can, 2021: 543).

Covid-19 salgının ayırıştırmadığı ya da türbülansa girdirmedeği hiçbir ülke, endüstri, işletme veya tüketici olmamıştır (Ku vd., 2020: 114). Pandemi sürecinin yıpratıcı ve olumsuz etkileri hizmet sektöründe görülmektedir ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren yiyecek-içecek (restoran, kafeterya vb.) işletmelerinin müşteri kaybına, ulaştırma işletmelerinde rezervasyonların iptal edilmesine ya da ötelenmesine, turistik işletmelerin ve otellerin kapatılmasına neden olmaktadır (Morris ve Karmin, 2020). Tüketicilerin hayatları, salgından önceki ve sonraki yaşam tarzı olarak ikiye ayrılacak ve iki yaşam düzeni arasında önemli ölçüde büyük farklılıklar olacaktır (Jones, 2020: 27). Virüsün hızlı yayılmasından dolayı, kalabalıktan korkan tüketiciler eğlence yerleri, restoranlar, AVM'ler, spor salonları gibi kalabalık mekânları, virüs kontrol altına alındıktan sonra bile, eskisi gibi tercih etmeyebilirler. Sosyalleşme, ev tabanlı olabilir veya daha küçük gruplara odaklanabilir (Tekin, 2020: 2343). Covid-19 pandemi sürecinin kısa vadeli etkisi, global olarak yaygın karantina ve sosyal mesafe önlemleri nedeniyle başlangıç döneminde pek hissedilmese de, pandemi süreci sona erdiğinde uzun dönemli derin ekonomik, sosyal, politik, kültürel açıdan fikirler, inançlar, değerler, alışkanlıklar ve davranışlar üzerinde olumsuz etkileri görülebilecektir (He ve Harris, 2020: 176). Pandemi sürecinin bireysel tüketici önceliklerinde, davranışlarında ve harcamalarında önemli değişikliklere neden olmasının yanı sıra, dünya genelindeki devletler ve işletmeler proaktif öngörü ile hafifletilebilecek reaktif çabalar için daha fazla ödeme veya harcama

yapmaya zorlanmıştır (Kotler, 2020: 12). Salgın süresince kamuoyunda etkili bir şekilde pandemi iletişimi gerçekleştirilerek, resmi, kurumsal ve kişisel sosyal medya hesapları ile web siteleri üzerinden salgın ve salgından korunmak için fotoğraf, video ve infografik gibi bilgilendirici, çeşitli eğitici içerikler yayınlanmıştır (Özpinar ve Aydın, 2020: 247). Salgının ortaya çıkması ve sonrasında tüketicilerin turizm ve seyahat davranışı konusunda ise, insanların kişisel ekonomik refahları, harcanabilir gelirleri, maliyetlerdeki değişiklikler, algılanan sağlık riskleri, pandeminin bir sonucu olarak değişen tüketim kapasiteleri gibi bir dizi faktörden etkilenmektedir (Gössling ve Hall, 2020: 14). Ayrıca bu süreçte, insanların toplu taşıma araçları yerine bireysel araçlarıyla seyahat etmeyi tercih etmelerinin yanı sıra, seyahat kararları alan tüketici kesiminin bu seyahat sürelerini büyük ölçüde kısa zaman aralıklarını kapsayacak şekilde planladığı görülmüştür (Li vd., 2020: 5). Pandemi süreci tüketicilerin planlanan seyahat davranışlarını etkilemektedir ve pek çok tüketici pandemi kontrol altına alındıktan altı ay ya da daha uzun bir süre sonra tatile çıkma niyetindedirler veya bu seyahatlerini genellikle kısa tatiller şeklinde tasarlamaktadırlar (Alaeedinoğlu ve Rol, 2020: 240).

Pandemi döneminde oluşan belirsizlik nedeniyle tüketicilerin alışveriş, tüketim ve harcama yapma yerine altın ve döviz türündeki kolay nakite dönüştürülebilen varlıklara yatırım yapmaktadırlar ve bu durum, vergi kaybı, iş alanlarında daralma, işsizliğin artması ve gelir dengesizliğindeki büyüme gibi çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Yavuz, 2020: 45). Pandemi süreci ve sonrasında ekonomiyi canlandıramayan, harcama yapamayan, evlerinde kalmak durumunda kalan tüketiciler için ve dışarıda değişik yemek lezzetleri tatmayı sevenler, alışveriş düşkünleri, sinema-tiyatro izleyicileri için önemli yeni düzenlemeler yapılması değişen tüketici davranışları açısından önemli olmaktadır (Shaikh, 2020:408). Pandemi sürecinde tüketicilerin karantina ve sokağa çıkma yasağı uygulamaları sebebiyle en fazla gıda ürünlerine talep

göstermesi ve gıda ürünleriyle ilgili yapılan televizyon ve sosyal medyada yer alan haber ve paylaşımlar, dünya genelindeki tüketicilerin gıda güvenliği haberlerine verdiği tepkiyi anlamak pazarlama açısından önemlidir (Beach vd., 2008: 3). Bağışıklık sistemini güçlendirici olduğuna yönelik haberlerin etkisiyle turşu, sirke, diğ macunu ve diğ fırçası satışlarını arttırmasının yanı sıra, hazır gıda olan bisküvi, kek, hazır süt, çikolata, peynir ve makarna satışlarının da artması dikkat çekmektedir.

Covid-19 pandemi sürecinde insanların evde daha çok kaldıkları ve “kendi kendilerine yetebilmeyi” sağlamayı çalıştıkları bir ortamda, tüketim alışkanlıkları, buna bağlı olarak tüketici davranışları değişikliğe uğramaktadır (Duygun, 2020: 244). Değişen tüketici davranışlarını anlayabilmek için rasyonellikten öte, davranışı tetikleyen ve algıları şekillendiren irrasyonel, duygusal ve bilinçaltı süreçleri iyi anlamak gerekmektedir. Covid-19 salgın süreciyle birlikte tuvalet kağıdı, ekme, makarna gibi temel gıda ürünlerinin fazladan satın alınması veya stok yapılmak istenmesi, maske, tıbbi malzeme ve kolonyalara olan talebin hızla artması, ani fiyat değişimlerinin ortaya çıkması insan beyninin hayatta kalma savunma mekanizmasını harekete geçirmesinin tüketim davranışlarına yansımaları olarak görülebilir (<https://hbrturkiye.com>). Salgının ortaya çıkması evleri insanları çalışma, sosyalleşme, eğlence, dinlenme ve egzersiz faaliyetlerinin tamamının bir arada yapıldığı mekanlara dönüştürmüştür. Bu dönüşümle birlikte, tüketicilerin kişisel bilgilerle ilgili kaygılarının ikinci plana düşmesinin yanı sıra tekrar kullanılabilir ürünlere olan ilgiyi de azaltmıştır (<https://www.bbc.com>). Bu eğilimler arasında, atıkları azaltmak için salgın öncesinde teşvik edilen ve ilgi toplayan geri dönüşebilen veya tekrar kullanılabilen ürünlere olan talebin azalması da yer almaktadır ve tüketiciler sağlık kaygıları sebebiyle geri dönüşebilen veya tekrar kullanılabilen ürünler yerine tek kullanımlık ürünleri tercih etmişlerdir. Tüketici davranışlarında yaşanan başka bir diğ değişiklik ise, yerel marka ve ürünlere

olan talebin artması şeklinde gerçekleşmiştir. Yerel ürünlere olan talebin artmasında ise, tedarik zincirinin kısa olması ve bu süreçte daha az kişinin fiziksel temasının oluşturduğu güven duygusu önemli olmuştur. Yine robot, akıllı ya da yapay zeka içeren ürünler olan başta ev aletleri olmak üzere sanal asistanlara da ilginin son derece artması pandemi sürecinde ortaya çıkan diğer bir durumdur.

Pandemi sürecinde tüketiciler ürün-fiyat karşılaştırmasına daha çok vakit ayırmakta olup, mobil uygulamaların indirilme sayıları neredeyse iki kattan fazla artmıştır. Bununla birlikte teknolojik ürünlerin internette en fazla aranan ürünler olması tüketicilerin yaşadığı boş zaman bolluğundan kaynaklanmaktadır (<https://digitalage.com>). Özellikle cep telefon modelleri, akıllı saatler gibi teknolojik ürünler ile bebeklere yönelik temel ihtiyaç ürünleri ve oyuncakların yanı sıra, kahve makinesi, avize, düdüklü tencere, buhar makinesi, şarjlı matkap ve oyuncu koltuğu gibi ürünler pandemi sürecinde internette en çok aranan ilk 40 kelime arasında yer almıştır. (<https://pazarlamasyon.com>). Covid-19 pandemi süresince tüketicilerin tercihleri yapay zeka, makine öğrenimi (derin öğrenme), nesnelerin interneti, akıllı telefon uygulamaları, lokasyon ve navigasyon teknolojileri, sanal gerçeklik, dron teknolojisi, robotlar, bulut ve eğlence teknolojilerini kapsamaktadır (Elavarasan ve Pugazhendhi, 2020: 15). Yine pandemi sürecinde, tüketici alım değerleri, çevreye duyarlı, daha sağlıklı ve güvenilir, içinde yaşadıkları ve çalıştıkları toplulukları daha fazla destekleyici ürün ve deneyimlere doğru kaymaktadır (<https://covid19.tabipacademy.com>).

1.3. Covid-19 Pandemi Sürecinde Tüketicilerin İnternet Üzerinden Sipariş Verme ve Satın Alma Davranışları

Covid-19 pandemi süresince insanların sağlık, hijyen ve sosyal mesafe gibi konularda daha fazla hassas olması gerekliliği sebebiyle, tüketicilerin bu hassasiyeti davranışlarına yansıtarak tüketicilerin internet üzerinden sipariş

verme ve satın alma davranışlarında bulunmalarına ve işletmelerin ise bu yeni süreçte e-ticaret uygulamalarına daha fazla hazırlıklı olması beklenmektedir (İbiş, 2020: 94). Covid-19'un küresel ekonomiyi olumsuz yönde etkilediği tedarik zinciri ağları ve tedarik işleyişi bozulmuş olup, dünya tedarik zincirinin kırılması sebebiyle otomotiv şirketleri ve birçok farklı endüstriyel sektör de parça eksikliğinden dolayı üretimlerini durdurmuştur (Cinel, 2020: 132). Salgın sonrası mevsimlik ve sağlıklı ürünlerin tüketimini teşvik eden yerel ve bölgesel üretim yapabilen işletmeler, gıda güvenliğinin ve çeşitliliğinin korunmasını sağlarken tarım işçileri ve üreticiler ile perakendeciler arasında daha iyi ilişkiler kurarak, çok düzeyli gıda yönetimi için güçlü bir çerçeve oluşturabilir (Petetin, 2020:336). Tedarik zinciri ve elektronik ticaret konusunda önceden hazırlıklı olan veya deneyimli olan işletmeler, tüketicilerin evden internet üzerinden sipariş vermeleri veya ürün satın alma gerçekleştirmede çok fazla sorun yaşamamışlardır. Covid 19 öncesinde de işletmeler tarafından yaygın olarak kullanılan dijital pazarlama ve tüketiciler arasında e-ticaret kullanımının yaygınlaşması, pandemi sürecinde işletmelerin durgunluk yaşamasını engellemiştir.

Salgın ile birlikte tüketicilerin temel ihtiyaçlarına geri döndüğü, sağlık ve hijyen ile ilgili ürünlerde önemli bir artış yaşanırken, ambalajlı/ paketli ürünlerin tercih edilmesinde bir azalış görüldüğü, tüketicilerin ürünlerin besin değerleri ile ilgili endişe duydukları ortaya çıkmıştır (Çakıroğlu vd., 2020: 94). Dünya genelinde uluslararası seyahat organizasyonları kısıtlandıkça, karantina uygulamaları sıklaştıkça ve tüketiciler ile tedarikçiler arasındaki iletişim araçları değişim göstermiş, Microsoft Teams, Skype, WhatsApp ve Zoom kullanımları artmıştır. Bu gelişmelerle birlikte çevrimiçi, dijital, mobil ve sosyal medya pazarlaması kısa süre içerisinde hızlı bir ilerleme ve gelişim göstermiştir (He ve Harris, 2020:179). Covid-19 pandemi sürecinde sokağa çıkma yasağı ve karantina uygulaması sebebiyle tüketicilerin internet

üzerinden sipariş verme ve satın alma miktarları ile e-ticareti kullanıma yönelmesinde hızlı bir artış gerçekleşmiştir. E-ticaret kaldırıcını kullanan işletmeler, rakiplerine göre pazarlama açısından çok fazla sorunla karşılaşmamıştır. Bankalar başta olmak üzere tüm finansal işletmelerin, finansal teknolojileri aktif hale getirmesiyle, tüketiciler tarafından tüm banka işlemleri uzaktan yapılarak, teması engellemek amacıyla temassız ödeme seçenekleri tercih edilmiştir ve online kanallar kullanılarak nakit ihtiyacının azalmasıyla birlikte, yüz yüze karşılaşmanın ve salgının yayılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Markete giderek virüs kapma riskini almak yerine, mobil kanallarla hızlıca ihtiyaçları karşılama imkanı ve hatta evden çıkması daha riskli olanların adreslerine online ödeme ile sipariş vererek (ürünlerin kapıya bırakılmak suretiyle ekstra bir temas olmadan) teslim edilmesi tüketici davranışlarındaki radikal değişimi ortaya çıkarmıştır.

1.4. Covid-19 Pandemi Sürecinde E-Ticaret

Covid-19 pandemi süreci ve sonrasında, tüketici davranışlarında ve pazarlama faaliyetlerinde bazı kalıcı değişiklikler olmasına paralel olarak, özellikle elektronik ticareti proaktif kullanarak yeni sürece kendini adapte edebilen veya farkındalık oluşturabilen işletme ve markalar salgın sürecini fırsata dönüştürmüştür (Shaikh, 2020: 408). Covid-19 pandemi sürecinin tüketiciler, üreticiler, perakendeciler, tedarikçiler, işletmeler ve markalara en önemli etkilerinden birisi de, sosyo-ekonomik ve ticari yaşamı dijitalleşmeye zorlamasıdır (Güven, 2020: 265). Covid-19 pandemi dönemiyle birlikte teknolojinin e-ticaret üzerinde en büyük etkisinin yapay zeka kullanımı, sesli ticaret ve yeni ödeme seçeneklerinin ortaya çıkmasında yaşanmıştır. Yine abonelik servislerinde, online taze gıda siparişi verilmesinde, yeni hızlı/teslimat trendleri, sosyal ticaret, AR/VR kullanımı, canlı yayın, tik-tok çekimlerinin artması yaygınlaşmıştır.

1.5. Tüketicilerin İnternet Üzerinden Satın Alma Davranışlarına Yönelik

Literatür Taraması

Tüketicilerin internet üzerinden satın alma davranışlarına yönelik literatürde daha önceden yapılan çok sayıda çalışma olmakla birlikte, pandemi sürecinin tüketicilerin internet üzerinden satın alma davranışlarına veya harcama eğilimine yönelik herhangi bir araştırmaya rastlanmamaktadır ve bu durum literatürde, Covid-19 pandemi sürecinin tüketicilerin e-ticareti kullanarak internet üzerinden satın alma davranışları veya harcama eğilimindeki önemini ve araştırılmasını dikkat çekici hale getirmiştir. Literatürde çok sayıda tüketici davranışları ve satın alma eğilimi ile ilgili araştırmalar incelendiğinde ise, tüketici davranışlarını etkileyen faktörler (demografik, sosyal, psikolojik faktörler) ile tüketici karar verme sürecine yönelik araştırmalara odaklanıldığı dikkat çekmektedir. Yayar ve Sadaklıoğlu (2012), eğitim ve gelir düzeyi yüksek tüketicilerin internet üzerinden daha fazla alışveriş yaptıklarını tespit etmiştir (Yayar ve Sadaklıoğlu, 2012: 145). Hamşioğlu (2013), yaşam tarzının, tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen önemli faktörlerden biri olduğunu ve hızlı yaşam tarzı olan tüketicilerin fast food ürünlerinin, zaman tasarrufu ve kolaylık sağladığını belirlemiştir. (Hamşioğlu, 2013: 17).

Literatürde pandemi sürecinde ortaya çıkan değişen tüketici davranışlarına yönelik sınırlı sayıda yapılan araştırmalarda ise, tüketici taleplerinde oluşan artma ve azalma yaşanan ürünlere odaklanıldığı görülmektedir. Duygun (2020), tüketicilerin genel olarak temel ihtiyaç ürünlere yönelmeleri ve bu yönde alışveriş yaptıkları, alışverişlerini ise yine evden çıkmadan online olarak yapmaya başladıklarını belirterek, VALS 2 yaşam tarzları açısından tüketicilerin “yapıcılar” yaşam tarzına yakın bir davranış sergilediklerini ortaya koymuştur (Duygun, 2020: 232). Wachyuni ve Kusumaningrum (2020) araştırmalarında, salgın sonrası kısa süreli seyahat seçeneğinin daha fazla tercih edileceğini, aynı zamanda güvenlik ve temizlik tedbirlerinin eksiksiz alınmış olması koşuluyla doğa temelli turizm çeşitlerinin bu süreçle birlikte çok popüler olacağını

belirtmişlerdir (Wachyuni & Kusumaningrum, 2020: 74). Alaeddinoğlu ve Rol (2020), tüketicilerin planlanan seyahat davranışları üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalarda, çoğunlukla insanların pandemi kontrol altına alındıktan sonraki altı ay veya daha uzun bir süre sonrası tatile çıkmaya niyetinde oldukları ve bu seyahatleri genellikle kısa tatiller şeklinde planladıkları ortaya koymuştur (Alaeddinoğlu ve Rol, 2020: 240). Baker ve diğ. (2020) Covid-19 salgının ilk başladığı dönemlerde tüketici harcamalarında bir artış olduğunu, bu artış sonrası genel harcamalarda düşüş yaşandığını, düşüşün ise market alışverişinde daha fazla olduğunu belirtmektedir (Baker vd., 2020: 233). Knotek vd. (2020), Mart ve Nisan 2020 arasında, Covid-19 salgınının ekonomi üzerindeki etkileri hakkında tüketicilerin inançlarında belirgin bir değişiklik olduğunu ve tüketicilerin temel ihtiyaçlarını karşılayan (gıda, sağlık, temizlik vb.) ürünlere yöneldiklerini ileri sürmektedir (Knotek vd., 2020: 2). Nguyen vd. (2020), Covid-19 pandemi sürecinde fiziksel kitapçıların kapatılmasının, kitapçıların ek pazarlama çabalarını arttırdığını ve tüketicilerin e-ticaret üzerinden kitap satın alma olasılıklarını yükselttiğini ortaya çıkarmışlardır (Nguyen vd., 2020: 6). Stancu vd. (2020), sağlığı (ilaç satın alma ya da doktora gitme), gıda tedariki ya da bankalardaki finansal faaliyetlerin tüketicilerin evlerinden ayrılmalarına yönelik temel motivasyonları olup, bu faaliyetler arasında tüketicilerin spor faaliyetlerinin ya da akraba ziyaretlerinin bu noktada en düşük seviyede olduğunu belirtmektedir (Stanciu vd., 2020: 12). Danışmaz (2020), tüketicilerin çevrimiçi alışverişle satın alma sürecinden memnun olduklarını, memnuniyetsizliklerinin ise, kargo sürecinde ortaya çıkan aksaklıklar veya e-ticarette yaşanan etik sorunlardan kaynaklandığını belirtmiştir (Danışmaz, 2020: 89-90). Goddard (2020), Covid-19 pandemi sürecinde alınan olağanüstü tedbirlerin gıda perakendeciliği ve gıda hizmetlerine etkisi olduğunu, tüketicilerin gıda perakende sisteminin düzenli gıda ve market bulunabilirliğini sürdürme yeteneğine olan güvenini değiştirdiğini belirtmektedir (Goddard, 2020: 4). Güven (2020), salgın döneminde tüketiciler özellikle sağlık, kişisel bakım ve temizlik ürünlerine yönelik harcama yaparken, tekstil, giyim ve aksesuar ürünleri ile lüks tüketim ürünlerine ise taleplerinde

bir azalma olduğunu belirtmiştir (Güven, 2020: 265). Alpago ve Alpago (2020), pandemi sürecinin başta sosyoekonomik yaşam olmak üzere eğitim, sağlık ve sosyokültürel alanlarda değişim ve dönüşüm sürecinin dijitalleşme ve online işlemler yönünde ağırlık kazanacağını belirtmiştir (Alpago ve Alpago, 2020: 99).

2. YÖNTEM

Araştırma için Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurulu 28.07.2020 tarih ve 86837521-050.99-E.32490 Etik Kurul sayı numarasıyla gerekli izin alındıktan sonra, pandemi sürecinin tüketicilerin internet üzerinden satın alma davranışlarını ve e-ticarette tüketici harcamalarındaki etkisini incelemek amacıyla hazırlanan anket formu, 01-31 Ağustos 2020 tarihleri arasında Google drive üzerinden araştırmanın örneklemini oluşturan Niğde ve yöresinde e-ticareti kullanan ve internet üzerinden alışveriş yapan 331 tüketiciyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ana kütesini Niğde ve yöresinde yaşayan ve Covid-19 pandemi sürecinde elektronik ticareti kullanan ve internet üzerinden ürün siparişi veren ya da ürün satın alan tüketiciler oluşturmaktadır. Elde edilen veriler SPSS 24.0 paket programında değerlendirilmiş olup, internet üzerinden alışveriş yapan tüketici davranışlarının incelenmesinde Likert derecelendirmesi kullanılmıştır. Tüketicilerin internet üzerinden ürün satın alma davranışlarını belirlemeye yönelik tasarlanan sorularda ve e-ticarette tüketici harcamalarındaki etkisini incelemek için oluşturulan likert derecelendirmesi sorularında daha önce yapılmış çalışmalardan ve literatür taramasından yararlanılmıştır. Anket üç bölümden ve toplam 25 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölüm demografik bilgileri, ikinci bölüm ve üçüncü bölüm ise Covid-19 pandemi sürecinde tüketicilerin internetten alışveriş yapma karakteristikleri ile tüketicilerin internetten alışveriş yapmaya ilişkin düşüncelerini belirlemeye yönelik likert tipi derecelendirme sorulardan oluşmaktadır. Covid 19 sürecinde tüketicilerin internet ortamında alışveriş yapma davranışları ve tüketicileri internet ortamından alışveriş yapma davranışına yönlendiren davranışları öğrenmek için hazırlanan sorular 5'li skala

şeklinde. (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Tamamen Katılıyorum). Gerçekleştirilen çalışma, mevcut durumu belirlemeye yönelik tanımlayıcı durum tespiti yapmak amacıyla keşifsel bir araştırma olup, verilerin değerlendirilmesinde bazı tanımlayıcı istatistiklerden faydalanılmıştır. Araştırma örneklemini Niğde ve yöresinde yargısal/kasıtlı (Judgemental Sampling) yöntemiyle seçilmiş olup, e-ticareti kullanan veya internet üzerinden alışveriş yapan tüketicilere Google drive üzerinden uygulanmıştır.

2.1. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirilmesi

Araştırma konusu olan elektronik ticareti kullanarak internet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin temel demografik özellikleri ile ilgili bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur. Katılımcıların %54,7’si erkek, %51,1’i evli, %37,4’i 25 yaş ve altında, %36’sının geliri 2000 TL’den az ve yaklaşık %40,8’i da lise eğitim düzeyine sahiptir.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında Yer Alan Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	f	%	Yaş	f	%
Erkek	181	54,7	25 Yaş ve Altı	124	37,5
Kadın	150	45,3	26-36 Yaş Arası	83	25,1
Medeni Durum	f	%	37-48 Yaş Arası	79	23,9
Bekar	149	45,0	48-59 Yaş Arası	34	10,3
Evli	169	51,1	60 Yaş ve Üzeri	11	3,3
Diğer	13	3,9			
Eğitim	f	%	Meslek	f	%
İlköğretim	47	14,2	İşçi	29	8,8
Lise	135	40,8	Memur	53	16,0
Üniversite	128	38,7	Emekli	10	3,0
Lisans Üstü	19	5,7	Öğrenci	97	29,3
Diğer	2	,6	İşsiz	9	2,7
Gelir	f	%	Çiftçi	2	,6
2000 TL’den Az	119	36,0	Akademisyen	36	10,9
2.001-3.000 Arası	58	17,5	Serbest Meslek	40	12,1
3.001-5.000 Arası	59	17,8	Ev Hanımı	28	8,4
5.001 TL ve üzeri	95	28,7	Diğer	27	8,2
Toplam				331	100

Araştırma kapsamında katılımcıların Covid-19 pandemi sürecinde internet üzerinden günlük alışveriş yapma durumları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Covid-19 Pandemi Sürecinde Katılımcıların İnternet ve E-Ticareti Günlük Kullanma Durumları

Katılımcıların Salgın Sürecinde İnternet Üzerinden Hergün Alışveriş Yapma Durumları	f	%
Evet	144	43,5
Hayır	54	16,3
Kısmen	133	40,2
Toplam	331	100

Pandemi süresince katılımcıların %40,2'si kısmen veya %43,5'i doğrudan genellikle her gün internet üzerinden alışveriş yaptıklarını belirtmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Pandemi Sürecinde Hergün E-Ticareti Kullanma Sıklıkları

Katılımcıların Salgın Sürecinde Hergün E-Ticareti Kullanma Sıklıkları	f	%
En Az Bir Defa	15	4,5
2-5 Defa	84	25,4
6-10 Defa	96	29,0
11 Defa ve Üzeri	136	41,1
Toplam	331	100

Covid-19 pandemi sürecinde katılımcıların %41,1'i çok sık olarak internet üzerinden alışveriş ve harcama yaptıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4: Katılımcıların Pandemi Sürecinde Alışverişlerini İnternet Üzerinden Yapma Durumları

Katılımcıların Salgın Sürecinde Alışverişlerinin Ne Kadarını E-Ticareti Kullanarak Gerçekleştirme Durumları	f	%
%1-24	102	30,8
%25-49	87	26,3
%50-74	38	11,5
%74-99	34	10,3
%100	8	2,4
İnternet Üzerinden Hiç Alışveriş Yapmadım	62	18,7
Toplam	331	100

Katılımcıların %24,2'si pandemi sürecinde alışverişlerini internet üzerinden gerçekleştirdiklerini ve e-ticaret kullandıklarını belirtmişlerdir.

Araştırma konusu olan Covid-19 pandemi sürecinde tüketicilerin internet üzerinden yaptıkları alışverişlerini, satın alma davranışlarını ve harcamalarını belirlemek amacıyla satın aldıkları ürün grubu ile ilgili aşağıdaki Tablo 5 oluşturulmuştur.

Tablo 5: Katılımcıların Pandemi Sürecinde İnternet Üzerinden Satın Aldıkları Ürünler

Katılımcıların Salgın Sürecinde İnternet Üzerinden Satın Aldıkları Ürün Durumları	f	%
Gıda Ürünleri (Yiyecek- İçecek)	199	61,1
Tekstil Ürünleri (Giyim-Konfeksiyon-Kıyafet)	132	39,9
Kitap Dergi Kırtasiye Ürünleri	72	21,8
Sağlık ve Hijyen Ürünleri	70	21,1
Elektronik ve Teknolojik Ürünler	65	19,6
Temizlik Ürünleri	54	16,3
Kişisel Bakım Ürünleri	50	15,1
İletişim ve Telefon	38	11,5
Spor Ürünleri	26	7,9
Diğer	26	7,9
Çiçek- Hediye Eşya Ürünleri	23	6,9
Hiçbiri	21	6,3
Uçak-Tren-Otobüs Bileti	19	5,7

Covid-19 Pandemi Sürecinin Niğde ve Yöresindeki Tüketicilerin İnternet Üzerinden Satın Alma Davranışlarına Etkisi

Yapı Market	14	4,2
Hepsi	12	3,6
Tatil-Gezi ve Eğlence	5	1,5
Toplam	826	100

Katılımcılardan internet üzerinden satın aldıkları ürün ve ürünlerin neler olduğunun belirlenebilmesi için birden fazla seçenek işaretleme yapabilecekleri anket formunda yer almamıştır. Tablo 5'e göre, Covid-19 pandemi sürecinde tüketicilerin internet üzerinden yaptıkları alışverişlerinde en fazla ilgi duydukları ilk yedi ürün/ ürün grubu arasında, gıda ürünleri (yiyecek- içecek) %61,1, tekstil ürünleri (giyim-konfeksiyon-kıyafet) %39,9, kitap dergi kırtasiye ürünleri (%21,8), sağlık ve hijyen ürünleri %21,1, elektronik ve teknolojik ürünleri %19,6 ile temizlik ürünleri %16,3 ve kişisel bakım ürünleri %15,1 yer almaktadır. Tüketicilerin Covid-19 pandemi sürecinde e-ticareti kullanarak en az satın aldıkları ürünler arasında ise, Uçak-Tren-Otobüs Bileti %5,7, yapı market %4,2 ile tatil-gezi ve eğlence %1,5 bulunmaktadır.

Tablo 6: Katılımcıların Salgın Sürecinde İnternet Üzerinden Alışveriş Yaparken Kullandıkları Sanal Mağaza Tercih Etme Durumları

Katılımcıların Salgın Süresince İnternet Üzerinden Alışveriş Yaparken Kullandıkları Sanal Mağaza Tercih Etme Durumları	f	%
www.sahibinden.com	41	12,4
www.alibaba.com	40	12,1
www.gittigidiyor.com	30	9,1
www.hepsiburada.com	88	26,6
www.trendyol.com	113	34,1
www.letgo.com	11	3,3
www.ebay.com	6	1,8
www.markafoni.com	2	,6
Toplam	331	100

Tablo 6'da Covid-19 pandemi süresince internet üzerinden ürün sipariş verme veya satın almada tüketicilerin tercih ettikleri perakende aracı web sitelerine yer verilmektedir. Katılımcılar Covid-19 pandemi süresince internet üzerinden alışverişlerinde en fazla www.trendyol.com (%34,1), www.hepsiburada.com (%26,6) ve www.sahibinden.com (%12,4) sanal mağazalarını kullandıklarını ve elektronik ticaret faaliyetlerini gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 7: Katılımcıların Covid-19 Pandemi Sürecinde İnternet Üzerinden Sipariş Verme veya E-Ticareti Kullanmada Sosyal Medya Aracı Kullanma Durumları

Katılımcıların Covid-19 Pandemi Sürecinde İnternet Üzerinden Sipariş Vermede Sosyal Medya Aracı Kullanma Durumları	f	%
İnstagram	128	38,7
Whatsapp	120	36,3
Facebook	39	11,8
Twitter	23	6,9
Diğer	21	6,3
Toplam	331	100

Katılımcılar Covid-19 pandemi süresince internet üzerinden sipariş verme ya da e-ticareti kullanmada en fazla İnstagram (%38,7) ve Watsaapp (%36,3) sosyal medya araçlarını kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 8: Katılımcıların Salgın Sürecinde İnternet Üzerinden Yapılan Alışverişlerinde Kullandıkları Ödeme Aracı Tercih Durumları

Katılımcıların Salgın Süresince İnternet Üzerinden Yaptıkları Alışverişlerde Kullandıkları Ödeme Aracı Tercih Durumları	f	%
Kredi Kartı İle Ödeme	217	65,6
Teslimat Sırasında Kapıda Peşin Ödeme	73	22,1
EFT ile Ödeme	7	2,1
Havale Yaparak Ödeme	9	2,7
Diğer	18	5,4
Hepsi	7	2,1
Toplam	331	100

Tablo 8’de katılımcılar salgın süresince internet üzerinden yaptıkları alışverişlerinde kullandıkları ödeme aracı olarak en fazla kredi kartı ile ödeme (%65,6) ve teslimat sırasında kapıda ödeme (%22,1) yöntemini tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların salgın süresince internet üzerinden yaptıkları alışverişlerinde güvenlik ve etik sorun yaşamak istememeleri açısından kredi kartı ile ödeme ile teslimat sırasında kapıda ödemeyi tercih etmişlerdir.

Tablo 9: Katılımcıların Salgın Sürecinde Elektronik Ticareti Tercih Etme Nedenleri

Katılımcıların Salgın Sürecinde Elektronik Ticaret Kullanımını Tercih Etme Nedenleri Durumları	f	%
Covid19 Virüsün Kendisine Bulaşma Korkusu (Güvenlik Açısından)	86	26
Başkalarına Zarar Vermeme İsteği (Başkasına Bulaşma İhtimali)	43	13
İnternetin Sağladığı Rahatlık ve Kolaylık	87	26,3
Yaşanılan Şehirdeki Alışveriş İmkânsızlıkları	46	13,9
Sokağa Çıkma Yasağı	48	14,5
Sıkılma	3	,9
Eğlence	12	3,6
Ekonomik Olması (Ürün-Fiyat Karşılaştırma Fırsatı)	6	1,8
Toplam	331	100

Katılımcıların, büyük bir bölümü (%53,5) güvenlik nedeniyle (1- Covid19 virüsün kendisine bulaşma korkusu, 2- Başkalarına zarar vermeme isteği (virüsün başkasına bulaşma ihtimali ve 3- Sokağa çıkma yasağı) pandemi sürecinde elektronik ticaret kullanımını tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 10: Katılımcıların Salgın Sürecinde İnternet Üzerinden Sipariş Verilen Ürünlerin İşyeri veya Eve Teslim Edilmesinin Sağladığı Katkı Durumları

Katılımcıların Salgın Sürecinde İnternet Üzerinden Yaptıkları Alışverişin Kendilerine Sağladığı Katkı Durumları	f	%
Sağlık ve Hijyen Faydası	113	34,1
Zaman Faydası	99	30
Güvenlik Faydası	48	14,5
Ekonomik Fayda	42	12,7

Yer Faydası	24	7,2
İtibar Faydası	3	,9
Hiçbir Faydasını Görmedim	2	,6
Toplam	331	100

Yine katılımcıların %26,3'ü internetin sağladığı rahatlık ve kolaylık sebebiyle salgın süresince elektronik ticaret kullanmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Covid-19 pandemi sürecinde tüketicilerin internet üzerinden sipariş verilen ürünlerin işyeri veya eve teslim edilmesinin sağlık-hijyen açısından (%34,2) ve güvenlik açısından (%30) kendilerine en fazla katkı sağladığını belirtmişlerdir.

Tablo 11: Katılımcıların Pandemi Sürecinde İnternet Üzerinden Satın Alma ve Harcama Durumları

Katılımcıların Pandemi Sürecinde Satın Alma ve Harcama Durumları	f	%
Satın Alma ve Harcama Miktarı Artmıştır	182	55
Satın Alma ve Harcama Miktarı Azalmıştır	51	15,4
Değişmemiştir- Sabit Kalmıştır	98	29,6
Toplam	331	100

Tablo 11'de pandemi süresince katılımcılar, önceki dönemlere göre elektronik ticaret ve internet üzerinden yaptıkları satın alma ve harcamaların arttığını (%55) belirtmişlerdir.

Tablo 12: Katılımcıların Pandemi Sürecinde E-Ticarette Karşılaştıkları Etik Sorun Durumları

Katılımcıların Salgın Sürecinde E-Ticarette Karşılaştıkları Etik Sorun Durumları	f	%
Hiçbir Sorun Yaşamadım	179	54,1
Ürünün Yenisiyle veya Başka Bir Ürünle Değiştirme Sorunu	97	29,3
Satış Sonrası Hizmetlerle İlgili Yaşanan Sorunlar	85	25,7
Ürünün Teslim Edilmemesi veya Ayıplı Ürün Teslimi	78	23,6
Ürünlerin Zamanında Teslim Sorunu	77	23,3
Ürün İadesi Sorunu	51	15,4

Covid-19 Pandemi Sürecinin Niğde ve Yöresindeki Tüketicilerin İnternet Üzerinden Satın Alma Davranışlarına Etkisi

Aldatıcı ve Yanıltıcı Reklam	36	10,9
Ödemede Yaşanan Sorun	21	6,3
Güvenlik Sorunu	13	3,9
Toplam	331	100

Covid-19 pandemi sürecinde tüketicilerin internet üzerinden sipariş verdikleri veya satın aldıkları ürünlerle ilgili karşılaştıkları etik sorunlar arasında ise, hiçbir etik sorun yaşamadıklarını (%54,1), ürünün yenisiyle veya başka bir ürünle değiştirme sorunu (%29,3) ve satış sonrası hizmetlerle ilgili sorunlar yaşadıklarını (%25,7) yer almaktadır.

Tablo 13: Covid-19 Pandemi Sürecinde E-Ticaret ve İnternet Üzerinden Satın Alma ile İlgili Katılımcı Görüşleri

Görüş No	Katılımcı Görüşü	Ortalamalar*	Standart Sapma
KG1	Covid 19 pandemi sürecinde önceki dönemlere göre daha fazla internet üzerinden alışveriş yapmaktayım ve e-ticareti kullanmaktayım.	2,6067	1,181
KG2	Pandemi süresince internet üzerinden verdiğim ürün siparişlerinden ve yaptığım alışverişlerden memnun kaldım.	3,5123	1,002
KG3	Salgın sürecinde internet üzerinden yaptığım alışverişlerde ürün teslim sürecinde etik sorunlarla karşılaştım.	2,7346	1,108
KG4	Covid 19 sürecinde internet üzerinden yaptığım alışverişlerde kandırma ve aldatılmaya yönelik etiksel sorun yaşadım.	2,3218	1,014
KG5	Pandemi süresince kullandığım e-ticaret ve internet üzerinden verdiğim ürün siparişlerinde satış sonrası hizmetlerin yetersiz olduğunu düşünüyorum.	3,4672	1,131
KG6	Salgın süresince internet üzerinden verilen siparişler ve satın alınan ürünler tüketicilere zamanında teslim edilmektedir.	2,6702	1,080
KG7	Covid 19 sürecinde e-ticaret ve internet üzerinden yaptığım alışverişlerde ödemeler konusunda herhangi bir sorun yaşamadım.	3,0593	1,120
KG8	Pandemi süresince internet üzerinden verdiğim ürün siparişleri veya yapılan alışverişlerde şimdiye kadar herhangi bir sorunla karşılaşmadım.	3,2458	,984
KG9	Normal zamanlarda yaptığım fiziksel alışveriş, pandemi	3,1265	1,082

	sürecince yaptığım internet alışverişlerime göre daha eğlenceli ve daha fazla tatmin edicidir.		
KG10	Covid 19 pandemi sürecinde internet üzerinden verdiğim ürün siparişlerinde ve yaptığım alışverişlerde herhangi bir fiyat rekabetine rastlamadım.	2,9514	1,029
KG11	Çevremdeki insanlara pandemi süresince internet üzerinden verdiğim ürün siparişleri ve yaptığım alışverişlerle ilgili olumlu şeyler söylüyorum.	3,3307	,925

* 0-1,49 arası kesinlikle katılmıyorum, 1,50-2,49 arası katılmıyorum, 2,50-3,49 arası ne katılıyorum ne de katılmıyorum, 3,50-4,49 arası katılıyorum ve 4,50-5 arası kesinlikle katılıyorum.

Niğde ve yöresinde Covid-19 pandemi sürecinde e-ticareti kullanan, internet üzerinden ürün siparişi veren veya ürün satın alma gerçekleştiren katılımcıların, elektronik ticaret kullanımına yönelik memnuniyet düzeyleri ve karşılaştıkları etik sorunlara ilişkin değerlendirmelerinin ortalama ve standart sapmaları dağılımını Tablo 13 açıklamaktadır. Tablo 13'te Niğde ve yöresinde internet üzerinden ürün siparişi veren veya ürün satın alma gerçekleştiren katılımcıların elektronik ticaret kullanımına yönelik ilgili görüşlerine ilişkin ifadeler incelendiğinde; "pandemi süresince internet üzerinden verdiğim ürün siparişlerinden ve yaptığım alışverişlerden memnun kaldım" yargısına katıldıklarını ($\bar{x}=3,51$) ifade etmektedir. Katılımcılar Covid-19 sürecinde internet üzerinden yaptıkları alışverişlerde kandırma ve aldatılmaya yönelik etiksel sorun yaşadıkları ifadesine katılmadıklarını ($\bar{x}=2,32$), diğer ifadelerde ise kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin bulgular için Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmış, .760 katsayısına ulaşılmıştır. Tezbaşaran (1997), Likert tipi bir derecelendirmede yeterli sayılabilecek bir güvenilirlik katsayısının olabildiğince 1'e yakın olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu sonuca göre ölçeğin güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Tüketiciler arasında internet ve e-ticaret kullanımının hızlı bir şekilde yaygınlaşması işletmelerin değişen tüketici davranışlarına odaklı pazarlama

faaliyetlerinin yürütülmesini radikal bir şekilde değiştirmiştir. Bu değişimlere uyum sağlayan özellikle küçük işletmeler için yeni müşteri ve pazarlama erişim fırsatı sunması bakımından tüketici davranışlarındaki yeniliklerin ve değişikliklerin takip edilmesi gerekmektedir (Kantarlı vd., 2017: 5). Değerleri anlamak tüketici davranışını anlamının temeli olup, özellikle işletmeler ve markalar tüketici davranışları hakkındaki bilgileri edinerek daha etkin pazarlama faaliyetleri yürütebilmektedir (Lee ve Kahle, 2019: 146-148). Covid-19 pandemi süreci, tüketici davranışlarının mevcut durum olan ve yeni normal olarak adlandırılan tüketicilerin karantina ve sokağa çıkma yasağı uygulamaları sebebiyle keskin bir şekilde dönüştüğü zorlu bir yaşam dönemi olmuştur. Bu dönemde pek çok insan, dijital ve video içerikler, haberler, sosyal medya kullanımını etkinliklere daha fazla zaman harcamakta, daha az çalışmakta, yemek yapmak ve tamirat gibi ev işlerine ise daha fazla vakit ayırmaktadır. Pandemi süresince tüketiciler, alışveriş ve harcamalarında kullandıkları e-ticaret başta olmak üzere çalışma hayatında gerçekleştirdikleri tüm işleri ile günlük sosyal faaliyetlerini online üzerinden gerçekleştirmektedir. Pandemi dönemi dijital entegrasyona uyum sağlamaya çalışan yeni tüketici profili modelini ortaya çıkarmakta olup, tüketici davranışlarını bu süreçte takip eden ve değişen tüketici davranışlarını iyi analiz eden işletmeler pazarlama faaliyetlerinde rakiplerine göre daha başarılı olabileceklerdir.

Araştırma sonucunda, Covid 19 pandemi sürecinde tüketicilerin internet üzerinden yaptıkları alışverişlerinde temel ihtiyaçlara (gıda, sağlık, temizlik, kişisel bakım ürünleri vb.) yöneldikleri, dijital platformları ve sosyal medyayı daha sık kullandıkları ortaya çıkmıştır. Yine tüketiciler, işletmelerin yürüttüğü kurumsal sosyal sorumluluk projelerine özel önem verdiği, pandemi sürecinin tüketicilerin harcama şeklini dönüştürdüğü ve önceki dönemlere göre tüketicilerin daha fazla harcama yaptığı ve online alışverişin arttığı belirlenmiştir. Bununla birlikte Covid-19 pandemi sürecinde tüketicilerin internet üzerinden yaptıkları alışverişlerinde en fazla kredi kartı ile

ödeme ve kapıda peşin ödemeyi tercih etmeleriyle birlikte, tüketicilerin e-ticarete çok fazla etik sorunla karşılaşmadıkları, ortaya çıkmıştır. Ayrıca katılımcıların Covid-19 pandemi sürecinde sık e-ticareti kullanmayı tercih etme nedenleri arasında ise, Covid19 virüsün kendisine bulaşma korkusu (güvenlik açısından) ile başkalarına zarar vermeme isteği (virüsün başkasına bulaşma ihtimali) yer almaktadır. Katılımcılar, Covid-19 pandemi süresince internet, twitter, İnstagram veya Watsaapp sosyal medya araçları üzerinden en fazla güncel haberler ile Covid 19'la ilgili haberleri takip ettiklerini belirtmişlerdir. Pandemi süresince internet üzerinden verdikleri ürün siparişlerinden ve yaptıkları alışverişlerden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Yine pandemi süresince tüketicilerin internet üzerinden verdikleri ürün siparişlerinden ve yaptıkları alışverişlerden memnun kalmaları diğer önemli bir araştırma sonucudur.

Pandemi sürecinde tüketicilerin dijital platformları ve sosyal medyayı daha sık kullanmaları özellikle temel tüketim ürünleri üreten işletmelerin e-ticarete yoğunlaşmasında önemli olabilecektir. Yine sağlık, temizlik ve gıda ürünleri üreten işletmeler için güven ve imaj gibi önemli kriterlerin internet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin dikkat ettiği unsurlar arasında yer alması, işletmelerin pazarlama faaliyetlerinde göz önünde bulundurması gereken önemli faktörlerden olabilecektir. Covid-19 pandemi sürecinde ve sonrasında özellikle robot sistemleri, yapay zeka, akıllı yazılım uygulamaları kullanımlarına olan tüketicilerin talebini değerlendiren işletmeler pazarlama açısından bir fırsat oluşturmaktadır.

Araştırma, 01-31 Ağustos 2020 tarihlerinde anketin gerçekleştirilmesi, Covid-19 pandemi süreci ile Niğde ve yöresinde e-ticareti kullanan ve internet üzerinden alışveriş yapan toplam 331 tüketici ile sınırlandırılmıştır.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda ise, tüketiciler kapsamında "Covid-19 pandemi sürecinin işletmelere etkisi" farklı bölgelerde veya şehirlerde uygulanmasının yanı sıra "Covid-19 pandemi sürecinin markalara etkisi" veya "Covid-19 pandemi sürecinin kamu kuruluşlarına ve çalışanlarına etkisi" teorik

Covid-19 Pandemi Sürecinin Niğde ve Yöresindeki Tüketicilerin İnternet Üzerinden Satın Alma Davranışlarına Etkisi ve uygulamalı olarak incelenebilir. Araştırma bulgularının kamuoyunun bilgi ihtiyacını gidermeye ve literatüre katkı sağlamasının yanı sıra, başta pazarlama ve satış yöneticileri için işletme pazarlama planlaması ve stratejilerini geliştirirken yardımcı olması düşünülmektedir. Araştırmanın tamamen homojen bir örneklem üzerinde yapılmış olması sebebiyle, sonraki araştırmalarda farklı heterojen gruplar üzerinde gerçekleştirilmesi daha sağlıklı verilerin elde edilmesinde önemli olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Ağaç, S., Sevinir, S. D. ve YILMAZ, T. (2018). "Online giyim alışverişinde tüketicilerin karşılaştıkları sorunların cinsiyet değişkenine göre incelenmesi". Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 8(15): 57-71.
- Akgül, M. ve Can, E. N. (2020). Risk toplumu bağlamında Covid-19 haberlerine yönelik bir inceleme. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17(33): 535-564.
- Alaeddinoğlu, F. ve Rol, S. (2020). "Covid-19 pandemisi ve turizm üzerindeki etkileri". Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı): 233-258.
- Algür, S. ve Cengiz, F. (2011). "Türk tüketicilere göre online (çevrimiçi) alışverişin riskleri ve yararları". Journal of Yasar University, 6(22), 3666-3680.
- Alpago, H. ve Alpago, D. O. (2020). "Koronavirüs Salgınının Sosyoekonomik Sonuçları". IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (8): 99-114.
- Armağan, E. A. ve Turan, A. H. (2014). "İnternet üzerinden alışveriş: demografik faktörlerin, bireysel ihtiyaçların etkisi üzerine ampirik bir değerlendirme". Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences, 28(3): 1-22.

- Aslan, R. (2020). "Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve Covid-19". *Ayrıntı Dergisi*, 8(85): 35-41.
- Baker, S.R., Farrokhnia, R.A., Meyer, S., Pagel, M. & Yannelis, C. (2020). "How does household spending respond to an epidemic? Consumption during the 2020 COVID-19 pandemic", (No. w26949), National Bureau of Economic Research.
- Beach, R. H., Kuchler, F., Leibtag, E. S. & Zhen, C. (2008). "The effects of avian influenza news on consumer purchasing behavior: a case study of Italian consumers' retail purchases" (No. 1477-2016-121074).
- Cheng, F., Liu, T. ve Wu, C. (2013). "Perceived risks and risk reduction strategies in online group-buying". *Proceedings of 2013 International Conference on Technology Innovation and Industrial Management*, 29-31 May, Phuket, Thailand, 18-25.
- Cinel, E. A. (2020). "Covid-19'un küresel makroekonomik etkileri ve beklentiler". *Politik Ekonomik Kuram*, 4(1): 124-140.
- Çakıroğlu, K., I., Pirtini, S. ve Çengel, Ö. (2020). "Covid-19 sürecinde ve post-pandemi döneminde yaşam tarzı açısından tüketici davranışlarının değişen eğilimi üzerine kavramsal bir çalışma". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37): 81-103.
- Danışmaz, A. T. (2020). "Covid-19 salgınının tüketicilerin online alışveriş tercihine etkisi". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9 (2): 83-90.
- Duygun, A. (2020). "COVID-19 Pandemisi Sırasında Tüketicilerin Yaşam Tarzlarının Değerlendirilmesi". *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, 4(1): 232-247.
- Elavarasan, R. M. & Pugazhendhi, R. (2020). "Restructured society and environment: A review on potential technological strategies to control the COVID-19 pandemic", *Science of The Total Environment*, 138858, 1-18.

- Goddard, E. (2020). "The impact of COVID-19 on food retail and food service in Canada: Preliminary assessment". Canadian Journal of Agricultural Economics/Revue canadienne d'agroeconomie, 1-5.
- Gössling, S. S. D. & Hall, M.(2020). "Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19". Journal of Sustainable Tourism <https://doi.org/10.1080/096669582.2020.1758708>.
- Güven, H. (2020). "Covid-19 pandemik krizi sürecinde e-ticarette meydana gelen değişimler". Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(5): 251-268.
- Hamşioğlu, A. B. (2013). "Fast food ürünleri satın alan tüketicilerin yaşam tarzlarını belirlemeye yönelik bir uygulama". International Journal of Economic & Administrative Studies, 6(11): 17-35.
- He, H. & Harris, L. (2020). "The Impact of covid-19 pandemic on corporate social responsibility and marketing philosophy". Journal of Business Research 116: 176- 182.
- Hsu, S. & Bayarsaikhan, B. (2012). "Factors influencing on online shopping attitude and intention of mongolian consumers". The Journal of International Management Studies, 7 (2): 167-176.
- İbiş, S. (2020). "Covid-19 salgınının seyahat acentaları üzerine etkisi". Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(1): 85-98.
- Jones, K. (2020). "How COVID-19 consumer spending is impacting industries". Visual Capitalist.
- Kantarıcı, Ö., Özalp, M., Sezginsoy, C., Özaşkın, O. ve Cavlak, C. (2017). "Dijitalleşen dünyada ekonominin itici gücü: E-ticaret". TÜSİAD Yayını Nisan 2017, Yayın No: TÜSİAD-T/2017, 04-587.
- Kayabaşı, A. (2010). "Elektronik (online) alışverişte lojistik faaliyetlere yönelik müşteri şikayetlerinin analizi ve bir alan araştırması". İşletme Araştırmaları Dergisi, 2(2): 21-42.

- Keskin, S. ve BAŞ, M. (2015). "Sosyal medyanın tüketici davranışları üzerine etkisinin belirlenmesi". Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(3): 51-69.
- Kircova İ. (2008). İnternette pazarlama. (4. Baskı). İstanbul. Beta Yayınları.
- Knotek II, E.S., Schoenle, R., Dietrich, A., Kuester, K., Müller, G., Myrseth, K.O.R. & Weber, M. (2020). "Consumers and COVID-19: A Real-Time Survey". Economic Commentary, (2020-08): 1-6.
- Kotler, P. (2020). "The consumer in the age of coronavirus". Journal of Creating Value, 6(1): 12-15.
- Ku, S., Cavusgil, S. T., Ozkan, K. S., Pinho, C. R. A., Pinho, M. L. , Sanguinetti, F., Poliakova, E. & Sharma, S. (2020). "The Great Lockdown Recession and International Business". Rutgers Business Review, 5(1): 113-135.
- Lee, C. & Kahle, L. R. (2019). "Social media and values". Consumer Social Values: 145-151.
- Li, J., Nguyen, T. H. H. & Coca-Stefaniak, J. A. (2020). "Coronavirus impacts on post-pandemic planned travel behaviours". Annals of Tourism Research. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102964>.
- Morris, K. & Karmin, C. (2020). "Hotels turn to layoffs, room rate cuts as business staggers". The Wall Street Journal. Available at: <https://www.wsj.com/articles/hotels-turn-to-layoffs-room-rate-cuts-as-business-staggers-11584108223>. [Accessed: 19 March 2020].
- Nguyen, H. V., Tran, H. X., Van Huy, L., Nguyen, X. N., Do, M. T. & Nguyen, N. (2020). "Online book shopping in vietnam: the impact of the covid-19 pandemic situation". Publishing Research Quarterly, 1-9.
- Özpınar, Ş. B. ve Aydın, G. (2020). "Kriz iletişiminde infografik kullanımı: covid-19 pandemi sürecinde infografikler üzerine bir inceleme". İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(37): 240-261.

- Petetin, L. (2020). "The COVID-19 Crisis: An opportunity to integrate food democracy into post-pandemic food systems". *European Journal of Risk Regulation*, 11: 326-336.
- Shaikh, A. (2020). "Effective factors in changing the buying behavior of consumer due to Covid-19". *Studies in Indian Place Names*, 40 (68): 408-414.
- Stanciu, S., Radu, R.I., Sapira, V. & Dumitrache, B. (2020). "Consumer behavior in crisis situations- research on the effects of COVID-19 in Romania". *Annals of Dunarea de Jos University of Galati*: 5-13.
- Tekin, İ. Ç. (2020). "Pandemi sürecinde değişen tüketici davranışları". *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(2): 2331-2347.
- Tezbaşaran, A. A. (1997). "Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu". (İkinci Baskı). Ankara. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Wachyuni, S. S. & Kusumaningrum, D. A. (2020). "The Effect of COVID-19 Pandemic: How are the future tourist behavior?". *Journal of Education, Society and Behavioural Science*: 67-76.
- Yavuz, F. (2020). "Tarıma koronavirüs etkisi". *Kriter Dergisi*, Yıl, 5, 46.
- Yayar, R. ve Sadaklıoğlu, H. (2012). "Kamu çalışanlarının internetten ürün satın alma davranışları üzerine bir araştırma". *Business and Economics Research Journal*, 3(3): 145-157.
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52448919>, Erişim Tarihi: 25.08.2020.
- <https://covid19.tabipacademy.com/2020/05/18/degisen-tuketici-davranislari/>, Erişim Tarihi: 20.08.2020.
- <https://digitalage.com.tr/covid-19-ile-degisen-tuketici-davranislari-online-pazar-yerlerine-nasil-yansidi/>, 26.08.2020.
- <https://hbrturkiye.com/blog/covid-19-tuketeciler-ne-istiyor-markalar-ne-yapiyor>, Erişim Tarihi: 20.08.2020.

<https://pazarlamasyon.com/degisen-tuketici-davranislari-online-pazar-yerlerine-nasil-yansidi/>, Erişim Tarihi: 21.08.2020.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

As a result of the rapid spread of the Covid-19 epidemic that emerged at the end of 2019, a pandemic was declared by the World Health Organization (WHO) on March 11, 2020 and curfew, social distance and pandemic rules, which were partially or completely implemented in many countries around the world, made mandatory contribution to the change in consumer behavior. Within the scope of electronic commerce, businesses aim to keep the mutual relationship alive by communicating with consumers by making digital marketing more active and to follow the continuous change of consumer behavior, as well as to use e-commerce in every period and to promote and sell their products over the internet. The need for the public and marketers to be aware of the importance of consumer behavior in the Covid-19 pandemic period reveals the remarkable importance of research in this area.

The research examines the thoughts, feelings and perceptions of consumers in Niğde and its region during the pandemic process of using e-commerce and online purchasing. The research aims to examine the impact of the Covid-19 pandemic period caused by the Corona virus on consumers' online purchasing behavior and consumer spending in e-commerce. For this purpose, as a result of the Covid-19 epidemic, due to the intensive use of e-commerce by consumers ordering and purchasing online, this issue has been chosen as a research problem. The research is important in terms of examining how the Covid-19 pandemic period affects consumer behavior and spending, as well as the experiences of consumers in electronic commerce. At the same time, the study results are important in terms of shaping the marketing and sales activities of businesses on the internet according to consumer behaviors and spending trends using e-commerce during epidemic and pandemic periods and in terms of using them in future research. This issue was chosen as a research problem because of the recent and rapidly spreading Covid-19 virus epidemic and pandemic process proactively affecting consumer purchasing behavior and focusing more on online shopping, which consumers prefer by necessity or knowingly instead of physical purchasing. The research is important in terms of examining how it affects the online purchasing behavior of consumers and consumer spending in e-commerce during the Covid-19 pandemic period. At the same time, the results of the study are also important in terms of shaping the marketing activities of the enterprises according to the new consumer behavior and spending trends that differ according to the pandemic periods and in terms of contribution to the literature.

Research was held between 01-31 August 2020 and covers consumers who shop on the internet in Nigde and the region since March 15, 2020 in the world and in Turkey until today following the declaration of a pandemic period. Niğde and its regions, which constitute the sample of the study, were selected through the judgemental sampling method, and consumers who do not shop online were excluded.

Method

The necessary permission for the research was obtained from Nigde Ömer Halisdemir University Ethics Committee with the number of Ethics Committee 86837521-050.99-E.32490 dated 28.07.2020. Following the permission, a questionnaire form was prepared to examine the effect of the pandemic process on consumers' online purchasing behavior and consumer spending in e-commerce. The questionnaire was conducted between 01-31 August 2020 with 331 consumers who use e-commerce and shop online in Niğde and its region, which constitutes the sample of the research on Google drive. The main mass of the study consists of consumers living in Niğde and its region and using electronic commerce during the Covid-19 pandemic period and ordering or purchasing products online. The data obtained were evaluated in the SPSS 24.0 package program, and a Likert scale was used to examine the behavior of consumers who shop online. Previous studies and literature review were used in questions designed to determine the behavior of consumers on the internet and likert type rating questions were created to examine the effect of consumer spending in e-commerce. The questionnaire consists of three parts and a total of 25 questions. The first part consists of demographic information, the second part is about the characteristics of consumers shopping online during the Covid-19 pandemic period, and the third part consists of likert-type rating questions to determine the thoughts of consumers about shopping online. The questions were prepared to determine the behaviors of consumers to shop on the internet and the behaviors that lead consumers to shopping on the internet are in the form of a 5-scale. (1 = Strongly Disagree, ..., 5 = Strongly Agree). The study is an exploratory study to determine the current situation in order to determine the descriptive situation, and some descriptive statistics were used to evaluate the data. The sample of the study was chosen with the judgmental sampling method in Niğde and its region, and was applied to consumers who use e-commerce or shop online via Google drive.

Findings (Results), Conclusion and Discussion

As a result of the research, in addition to the fact that during the Covid 19 pandemic period, consumers tend to focus on basic needs (food, health, cleaning, personal care products, etc.), use digital platforms and social media more often, and pay special attention to corporate social responsibility projects carried out by businesses, it has been determined that the pandemic process has transformed the way consumers spend and online shopping has increased and consumers spend more time compared to previous periods. Again, during the Covid-19 pandemic period, it has been revealed that consumers do not encounter too many ethical problems in e-commerce, as consumers prefer to pay by credit card and pay in cash at the door for their online purchases. In addition, in the Covid-19 pandemic period, 83.5% of the participants stated that they shopped partially or directly on the internet, and they mostly performed electronic commerce activities from the online stores such as www.trendyol.com, www.hepsiburada.com and www.sahibinden.com. Among the reasons why participants prefer to use frequent e-commerce during the epidemic process are the fear of infecting the Covid19 virus (in terms of security) and the desire not to harm others (the possibility of infecting someone else).

LONDRA'DAKİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN TÜRKİYELİ GÖÇMENLERİN ENTEGRASYONU KONUSUNDAKİ ÇALIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

SEMA BUZ*

Öz

Bu araştırma, Türkiye'den Londra'ya göç eden göçmenlerin kurduğu sivil toplum örgütlerinin göçmenlerin entegrasyonu konusundaki çalışmalarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Londra'da 2018 yılında yürütülen bu çalışmada karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın nicel kısmında bu kurumlara üye olanlarla 247 görüşme, nitel kısmında ise on biri yönetici ve sekizi üye olmak üzere toplam 19 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Göçmen sivil toplum örgütlerinin göçmenlerin entegrasyonunda katkıları olduğu, yararlanıcılarının daha çok kadınlar ve çocuklar olduğu, kuruluşlara üye olanların daha çok bu kurumlardaki kurslar ve sosyal etkinliklerden yararlandıkları ve bu kurumları işlevsel buldukları görülmektedir. Ancak kurumların daha fazla kültürel ve ana akım topluma yakınlaştıran etkinlikler sunması, daha fazla danışmanlık ve destek hizmeti vermesi gerektiği yönünde değerlendirmeler de ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Londra'daki Türkiye kökenli göçmenler, entegrasyon, sivil toplum örgütleri, entegrasyon çalışmaları.

* Bu çalışma TÜBİTAK 2219 Doktora Sonrası Araştırma bursu ile 2018 yılında Londra'da yürütülmüştür.

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü, semabuz@gmail.com

EVALUATION ON INTEGRATION ACTIVITIES OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS IN LONDON TOWARDS TURKISH MIGRANTS

Abstract

This study aims to analyze the cohesion activities of civil society organizations established by the who emigrated from Turkey to London for Turkish migrants. The mixed method was used in the research conducted in London in 2018. In the quantitative part of the research, 247 interviews were made with the members of the institutions, and in the qualitative part, in-depth interviews were made with a total of 19 people, 11 of whom were administrators and 8 members.

It is observed that immigrant civil society organizations contribute to the integration of immigrants, the beneficiaries are more women and children, those who are members of the organizations mostly benefit from the courses and social activities in these institutions and find them functional. However, evaluations have emerged that institutions should offer cultural activities that bring them closer to mainstream society, and provide more consultancy and support services.

Keywords: *Migration, migrants from Turkey in London, integration, civil society organizations, cohesion activities.*

1. GİRİŞ

Türkiye'den İngiltere'ye göç, 1970'lerde Kıbrıs'ta meydana gelen olaylar nedeniyle adadaki Türklerin göçüne ek olarak, bireysel göçler ve 1980 yılında Türkiye'de meydana gelen askeri darbe sonrası politik sığınmacı hareketleri olarak devam etmiştir. Yakın zamana kadar ise eğitim almak, daha iyi koşullarda yaşamını sürdürmek üzere kendi işini kurmaya olanak veren Ankara Anlaşması yoluyla göçler devam etmiştir*.

Tarihsel olarak bakıldığında Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine 1960'larda konuk işçi olarak göçlerle eş zamanlı olarak İngiltere ile de 1961'de anlaşma

* Ankara Anlaşması 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla sona ermiştir.

Londra'daki Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiyeli Göçmenlerin Entegrasyonu Konusundaki Çalışmalarının Değerlendirilmesi yapıldığını Kirişçi (2003) ve Sirkeci ve diğ. (2016) belirtmektedir. Kıbrıs'tan İngiltere'ye yönelik göçlerde ise sömürge bağı nedeniyle 1930'lardan itibaren göçün gerçekleşmeye başladığı (Sirkeci ve diğ. 2016) ancak 1960'larda adadaki çatışmalı ortam nedeniyle bu göçün hızlandığı belirtilmektedir. Türkiye'den İngiltere'ye yönelik ise daha çok bağımsız ve bireysel olarak gerçekleşen göçlerin 1980 sonrasında kitlesel göçe dönüşmesi söz konusu olmuştur. Bu dönüşümde 1978'deki Maraş olayları ve 1971-1980 askeri darbesi etkili olmuş, bu iki dinamik Türkiye'den İngiltere'ye sığınmacı hareketlerine yol açmıştır. Bu süreçler İngiltere'de Türk, Kürt ve Kıbrıslı bir göçmen nüfusun varlığına yol açmıştır. Bu gruplar ülkenin tümünde yerleşme yerine tek bir şehirde (Londra) yoğunlaşma eğiliminde olmuştur (Sirkeci ve diğ. 2016). Zamanla, bu nüfus çeşitli nedenlerden dolayı kalıcı hale gelmiştir (Coştu, 2009: 82). İngiltere'ye göç eğiliminin devam etmesi ve son dönem politik ve siyasi nedenlerle gelişlerin yanı sıra Ankara Anlaşması yoluyla gelenlerin artışıyla göçmen kategorileri de çeşitlenmiştir*.

Türkiye'den İngiltere'ye Göçün Dinamikleri

Sirkeci vd., (2016:1) Türkiye'den Birleşik Krallık'a yönelik göçlerde üç politik olayın etkili olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki 1980 yılındaki askeri darbe, ikincisi askeri darbe öncesi 1970'lerin sonunda Maraş olayları nedeniyle bir grup Alevinin mülteci olarak İngiltere'ye gelişi, üçüncü dalga ise Türkiye'nin güneydoğusundaki silahlı çatışmalar nedeniyle Kürtlerin sığınmacı olarak gelişleri olarak ifade edilmektedir. 1989 yılına kadar Türkiye'ye vize uygulamayan İngiltere, Türkiyeli göçmenlerin kolay erişebildikleri bir Avrupa ülkesi iken, bu tarihten sonra katı bir vize politikasına geçiş yapmıştır (Adıgüzel, 2010).

* Sözü edilen Ankara Anlaşması 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla sona ermiştir.

Türkiye’den gelen sığınmacıların alt grupları Erbaş’a (2019:107) göre a) 1968 kuşağı öğrencilerinden oluşan 1970’lerin başlarında göç eden mülteciler, b) 1980-1985 arasında belli bir siyasi grubun lideri ya da üyesi olan gerçek sığınmacılar, c) PKK ile devlet arasında artan çatışma ve şiddet nedeniyle Türkiye’nin doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden göç eden insanlardır.

Politik sığınmacı akınının durmasının ardından göç bir süre aile birleşmeleri ve kaçak yollarla girişlerle devam etmiş ve ardından Ankara Anlaşması’ndan yararlanarak Britanya’ya göç etmek, oturma izninin en uygun yollarından biri haline gelmiştir (Bilecen, 2015). İngiltere’ye göçte etkili olan ekonomik, siyasi ve politik pek çok neden söz konusu olmuştur ve göç etme motivasyonları süreçte çeşitlenmiştir.

Unutulmaz, İkinci Dünya Savaşı sonrası Britanya’nın göç politikasının 1962 yılına açıklık ve liberallik, bu tarihten sonra da giderek artan bir kısıtlayıcılık gösterdiğini, ardından 1960’ların sonuna kadar sömürgelerden gelen göçmenlerin Britanya’da maruz kaldıkları ırk temelli ayrımcılığa karşı bir tepki olarak doğan ve kendisini beyaz olarak tanımlayan bir topluma büyük çoğunluğu siyahi ya da Doğu Asyalı göçmenlerin katılmalarıyla gerekli hale geldiği düşünülen olumlu ırk ilişkileri söyleminin etkili olduğunu, 1970 ve 1980’lerde benimsenmeye başlanmış çokkültürcü politikalar temelinde ilerlediğini belirtmektedir (2012). 2006 yılında bir “Entegrasyon ve Kaynaşma Komisyonunun” (Commission on Integration and Cohesion) oluşumu süper çeşitliliğin yönetimi açısından önemli bir evre olarak ifade edilmektedir (Unutulmaz 2012).

Castles ve Miller (2008) göçmenlerin entegrasyonunda önemli bir konum olarak vatandaşlık türlerinin hepsinin (emperyal model, halk veya etnik model, cumhuriyetçi model, çokkültürlü model, ulusşırı model) temelde homojen bir toplum tahayyülüne sahip olduğunu belirtmektedir. Bu homojenlik arzusu göçle

Londra'daki Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiyeli Göçmenlerin Entegrasyonu Konusundaki Çalışmalarının Değerlendirilmesi

gelenlerin oluşturduğu çok kültürlü toplumlar açısından belli tartışmaları beraberinde getirmiş, bu çeşitliliğin yönetimine ilişkin yaklaşım geliştirme ve toplumsal kabulün artırılması çabaları ağırlık kazanmıştır.

İngiltere'deki Türkiyelilerin Profili

Atay'ın İngiltere'de 2001 yılında yaptığı çalışmaya göre İngiltere Türk toplumu Kıbrıslı Türkler, Türkiyeli Türkler ve Kürtlerden oluşmakta ve "Türkçe konuşan topluluk" tanımı bu grubu en iyi şekilde ifade etmektedir. İngiltere üzerine çalışma yapan Ayşe Önal ise "Türkiyeli Topluluk" ifadesini kullanmıştır (Akt.: Adıgüzel, 2011:13). Uysal'a göre (2016a:535) ise İngiltere'deki Türk nüfus diğer göçmen topluluklarına göre daha az sayıda olup kendi imkânları ile göç eden ve Londra'da yoğunlaşan bir nüfustur.

Türkiye'den İngiltere'ye göç edenlerin profiline ilişkin en temel eksikliğin istatistiki verilerin yetersizliği olduğu ifade edilmektedir. Londra içinde Enfield, Haringey, Hackney, Islington and Waltham Forest bu nüfusun en fazla olduğu yerlerdir. Kıbrıslı Türkler Londra'da en eski yerleşimciler olup, Türkler ve Kürtler ise daha sonra geldikleri için daha genç nüfusa sahiptir. Bu nüfusun en yaygın istihdam ve iş alanları perakende sektörü, gıda sektörü (restoranlar, kafeler, paket servisi yapan işletmeler, süpermarketler, bakkallar), taksicilik, kuyumculuk, moda, ithalat ve ihracat sektörüdür (Turkish, Kurdish and Turkish Cypriot Communities in London, 2009).

Sirkeci vd., (2016:167)'ne göre Kıbrıslı Türkler, Türkiyeli Türkler ve Kürtler diğer göçmen toplumlarınıninkine benzer bir şekilde sıklıkla kendi etnik toplulukları içinde yabancı bir çevrede görece güvenli bir biçimde yaşamlarını sürdürürler. Daha önce gelen göçmenlerin yarattığı çeşitli sosyal alanlar, istihdam fırsatları ve iş alanları ülkeye yeni gelenler için büyük önem taşır.

Türkiye’den göçün daha çok Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Maraş, Sivas, Kayseri, Malatya gibi illerden gerçekleşmiş olması Londra’da hatırı sayılır bir Alevi nüfusunun bir araya gelmesine yol açmıştır. Londra’da yaşayan Sünni topluluğun da camilerle ve dini cemaatlerle güçlü bir ilişkisi bulunmaktadır Ancak Londra’da yaşayan Türkiyeli göçmen topluluğu politik tutum farklılıklarına rağmen aynı bölgelerde birbiriyle iç içe yaşamaktadır (Bilecen ve Saygın Araz, 2015).

1980’li yıllarda İngiltere’ye göç sonrası çoğunlukla tekstil sektöründe fabrikalarda çalışan Türkiyeli göçmenler tekstil sektörünün doğu bloku ülkelerine kayması nedeniyle daha çok bireysel olarak ticaret yapmaya yönelmişler, restoran, bakkal, süpermarket işletme ve taksicilik işlerine yönelmişlerdir. Bu dönemde göçmenler arasında destek ve dayanışma ağları ve bu ağlar sayesinde iş kurma söz konusu olmuştur.

Bu dayanışma ağları politik, dini, eğitim veya toplum refahı için kurulabildiği gibi iş bulma ve barınma konusunda yardım gibi somut destekler de sunabilmektedir. Bu ağların bir kısmı göçmen dernekleri gibi kurumsallaşmış yapılar iken bazıları ise akrabalık, arkadaşlık gibi informal desteklerdir (İrdam, 2013). Sivil toplum örgütlerinin göç edenlerin entegrasyonunda, yeni ülkeye aidiyet geliştirmesinde ve dayanışmasında büyük katkıları olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda bu kuruluşların göç edenlerin “entegrasyonu” açısından destek ve kolaylaştırıcı işlevlerinin olduğu varsayılmaktadır. İngiltere’deki göçmen sivil toplum örgütlerinin dini, siyasi, kültürel işlevleri ve aidiyet geliştirme üzerindeki etkileri konusunda araştırmalar bulunmaktadır. Ancak göç edenlerin entegrasyonuna yönelik olarak bu kuruluşların katkılarının neler olduğu konusunda yapılan çalışmalar sınırlıdır ve bu nedenle bu çalışmada bu entegrasyon çalışmaları değerlendirilmektedir.

İngiltere'de Türkiyelilerin Kurduğu ya da Üye Olduğu Göçmen Sivil Toplum Kuruluşları

İngiltere'de göç edenler için kültür ve kimliğin korunması noktasında göçmenler tarafından kurulmuş ya da üyesi olunan çeşitli sivil toplum örgütleri bulunmaktadır. Bu örgütler Kıbrıslı Türk, Kürt ve Türkiyeli topluluğa hizmet sunmaktadır ve odakları farklılaşmaktadır (Coştu, 2009: 82). İngiltere'deki STK'ların büyük ölçüde siyasi ve meslekî örgütlenmelerden oluştuğu, ağırlıklı olarak hemşerilik temeline dayandığı, etnik ve farklı dinî algılayıştaki gruplar halinde çok sınırlı üyeleri olan yapılar olduğu Adıgüzel (2011) tarafından dile getirilmiştir. Bu kurumlar aracılık yapan, özellikle ilk geldiklerinde göçmenlere önemli destekler sunan kurumlar olup kağıt işleri ya da dil kurslarının yanısıra sosyalleşme olanağı da sunan yerlerdir (Sirkeci vd., 2016).

Türkiye'den İngiltere'ye göçte etkili olan 12 Eylül askeri darbesi ve 1990'lardan itibaren de Güneydoğu'da şiddetlenen çatışmalar politik gerekçelerle İngiltere'ye göçü hızlandırırken göç edenler görüşlerini savundukları dernekler kurmuşlardır (Ekingen, 2012). Bunlardan Halkevi ve Kürt-Türk Dayanışma Merkezi (Day-Mer) daha eski tarihlerde kurulan, GİKDER, Kürt Toplum Merkezi, Britanya Alevi Federasyonu, Kırkısraklılar Derneği, El-com, Pazder, Bozcader, Göksunlular Derneği gibi kurumlar ise daha yakın tarihte kurulan derneklerdir.

Londra'daki bu sivil toplum örgütleri çeşitliliği üç çatı kuruluş altında kendine yer bulmuştur: İngiltere Kıbrıs Türk Dernekleri Konseyi (1983), İngiltere Türk Dernekleri Federasyonu ve Demokratik Güç Birliği Platformu (2013). Bunlar içinde ilk ikisi çatı görevi gören resmi kurumlar iken Demokratik Güç Birliği Platformu, resmi bir kurum olmayıp birçok toplumsal organizasyonu bir araya getiren fiili bir çatı kuruluştur (Uysal, 2016b).

Toprak'ın 2011 yılında İngiltere'de yürütmüş olduğu araştırmada birinci kuşak göçmenlerin daha çok topluluk içinde, İngiltere'de doğan ikinci kuşak göçmenlerin ise topluluk dışında da ilişki kurdukları görülmektedir. Göçmenler sivil toplum örgütleri yoluyla kamusal yaşamda nasıl davranacaklarını öğrenmekte, sosyal sermayelerini geliştirmektedir (Londen vd., 2007: 1202; akt. Toprak, 2011).

Birleşik Krallık'ta 2005-2006 arasında uyum anlayışında "entegrasyon ve kaynaşma" söylemine bir geçişin söz konusu olduğu, Entegrasyon ve Kaynaşma Komisyonu kurulduğu, göçmenler ve yerleşik toplum arasında "ortak değerler ve ortak payda" bulmanın ön plana çıktığı Unutulmaz (2013) tarafından ifade edilmektedir. Entegrasyon konusunda sivil toplumun rolüyle ilgili olarak yapılan çalışmalarda ise, entegrasyonu tamamen üstlenecek ve kapsayacak mekanizmaların ve kaynakların olmaması ve kaynakların sürdürülebilirlik sorunları vurgulanmaktadır (Özçürümez, 2013). Toplumda bütünleşme ve entegrasyonun sağlanabilmesi için, toplum üyelerinin sağlık, eğitim, barınma ve istihdam olanaklarından yararlanması; dille ilgili yeterlilik, kültürel bilgi birikimi ve kendilerini güvende hissetme konusunda desteklenmeleri gerekmektedir (Şeker, 2013).

Londra'da sayıları gün geçtikçe artan vakıf, dernek gibi çeşitli sivil organizasyonlarının sosyal bütünleşme/entegrasyon süreçlerine olumlu bir katkı sunmaktan uzak göründükleri (Sili Kalem, 2016), önemli bir bölümünün bütün Türk toplumunu kucaklamaktan uzak, alt gruplaşmaların hakim olduğu bölgeci, hatta sadece kendi köylüleri ile sınırlandırılmış "köy derneklerine" indirgenmiş olduklarına dair eleştiriler yapılmaktadır (Adıgüzel, 2011). Bu yapılanmada göç edenlerin hemşerilik bağları ve ilişki ağlarından başta iş ve ev bulma olmak üzere pek çok konuda destek almalarının, destek görme isteğinin ve aynı toplumdaki

Londra'daki Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiyeli Göçmenlerin Entegrasyonu Konusundaki Çalışmalarının Değerlendirilmesi
 üyelerle kendini güvende hissetme ihtiyacının etkili olduğu düşünülmektedir (Sirkeci ve diğ. 2016).

Tüm bu değerlendirmeler göz önüne alındığında göçmenlerin entegrasyonu açısından sivil toplum örgütlerinin büyük bir potansiyel taşıdığı söylenebilir. Çok boyutlu bir olgu olan entegrasyonda kamunun sorumluluğunun yanı sıra sivil toplum örgütlerinin katkı vermesi de büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada sivil toplum örgütlerinin entegrasyon konusundaki çaba ve çalışmalarının bu kurumların yöneticileri ve üyeleri tarafından nasıl değerlendirildiğine odaklanılmıştır. Bu değerlendirme ile göçmen sivil toplum örgütlerinin entegrasyon konusundaki katkılarının artması hedeflenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada Türkiye'den Londra'ya göç edenlerin kurduğu göçmen sivil toplum örgütlerinin göçmenlerin entegrasyonuna yönelik çalışmalarının bu kuruluşların yöneticileri ve üyeleri açısından etkililiği/işlevselliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. İngiltere'deki Türkiyeli toplumun aidiyet ve entegrasyonla ilgili yaşadıkları güçlükleri belirlemenin yanı sıra bu sivil toplum örgütlerinin bu güçlüklerin aşılması ve göçmenlerin entegrasyonuna yönelik çalışmalarının neler olduğu ve işlevselliği değerlendirilmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

1. Türkiye'den Londra'ya göç etmiş olanların kurduğu/üye olduğu göçmen sivil toplum örgütlerinin entegrasyonla ilişkili çalışmaları nelerdir?
2. Bu çalışmaların farklılaşan hedef kitlesi ve yararlanıcıları kimlerdir?
3. Entegrasyon çalışmalarının yürütülmesinde karşılaşılan güçlükler (ekonomik, kültürel, sosyal, siyasi vb.) nelerdir?

4. Entegrasyon çalışmalarının hedef kitlesi olan yararlanıcılar bu çalışmaları nasıl değerlendirmektedir?
5. Sivil toplum örgütlerinin yöneticileri entegrasyon çalışmalarını nasıl değerlendirmektedir?
6. Bu çalışmaların işlevselliği açısından ne tür önerilerde bulunmaktadır?

Araştırma karma yöntem olarak kurgulanmış ve yakınsayan paralel karma desen kullanılmıştır (Creswell, 2003). Bu desende nicel ve nitel veriler eş zamanlı toplanır, ayrı ayrı analiz edilir ve bulgular birbiriyle ilişkilendirilerek yorumlanır. Bu kapsamda araştırmanın nicel kısmında göçmenlerin göç deneyimleri ve entegrasyonlarına yönelik güçlüklerini ve bu konuda sivil toplum örgütlerinin çalışmalarını değerlendirmelerine yönelik bir görüşme formu hazırlanmış, bu form aracılığıyla göçmen sivil toplum örgütlerine üye 247 kişiye ulaşılmıştır. Araştırmanın eş zamanlı nitel kısmında ise araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile on biri bu kuruluşların yöneticileri, sekizi üyesi olmak üzere toplam 19 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşme yapılan 19 kişinin on biri erkek, sekizi kadın olup, katılımcıların yaşlarının 28 ile 70 arasında değiştiği bulunmuştur. Görüşme yapılan göçmen sivil toplum örgütlerinden ikisinin başkanı kadın, diğerlerinin ise erkektir.

Araştırmada üç veri toplama aracı ile veri toplanmıştır: Bunlar; 1. Sivil toplum örgütlerine üye olanlara yönelik görüşme formu, 2. Sivil toplum örgütlerine üye olanlara yönelik yarı yapılandırılmış görüşme formu, 3. Sivil toplum örgütlerinin kurucu ya da yöneticilerine yönelik yarı yapılandırılmış görüşme formudur.

Araştırma soruları hazırlandıktan sonra görüşme yapılacak sivil toplum örgütlerinin hangileri olacağına TÜBİTAK bursu ile davetli olarak gidilen

üniversitedeki akademik danışman ile birlikte değerlendirme yapılarak karar verilmiştir. Bu açıdan amaçlı örnekleme tercih edilmiştir. Sivil toplum örgütlerinin seçiminde Londra'da aktif faaliyet yürütmeleri ve/veya en az 5 yıl önce kurulmuş olmaları temel kriterler olarak belirlenmiştir. Bu kriterlere uyan sivil toplum örgütleri amaçlı örnekleme tekniğine göre örnekleme dahil edilmiştir.

Ardından bu sivil toplum örgütleriyle bağlantı kurulmuştur. Öncelikle mail ya da telefon yoluyla randevu talep edilmiş ancak bu mail ve telefonlara hiçbir dönüş alınamamıştır. Bu nedenle araştırmacı 2018 yılı Haziran ve Eylül ayları arasında kurumlara giderek yönetici ve üyelerle tanışmış, ardından bu derneklerin her yıl düzenlediği ve çoğunluğu yaz aylarına denk gelen çeşitli kültür festivallere katılarak güven ilişkisi kurmuş ve alan araştırmasına başlamıştır. Yönetici ve üyelerle görüşmeler çoğunlukla bu sivil toplum örgütlerinde kahvaltı, seminer vb. etkinlikler sırasında ve sonrasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında İngiltere Kıbrıs Türk Dernekleri Konseyi ve İngiltere Türk Dernekleri Federasyonu ile iletişime geçilmiş ancak gerek telefon görüşmeleri gerekse mail yoluyla hiçbir geri dönüş alınamamıştır. Bu kapsamda araştırma sahasını Demokratik Güç Birliği dernekleri (Daymer, Kurdish Community Center, Kırkısraklılar Derneği, Britanya Alevi Federasyonu, Cemevi ve İAKM, Dersim-der, Gik-der, Bozcader, El-com, Paz-der, Göksunlular Derneği), cami dernekleri (Aziziye Cami Derneği, Süleymaniye Cami Derneği) ve Kıbrıs Türk Cemiyeti oluşturmuştur. Kürt ve Alevi ağırlıklı politik sığınmacı grupların üye oldukları derneklerin sayısal olarak fazlalığı alanyazında yer alan Birleşik Krallık'a göç edenlerin daha çok politik sığınma amacıyla geldikleri bilgisi ile tutarlılık göstermektedir. Araştırmanın içeriği konusunda göçmenlere bilgi verilmiş ve gönüllü olarak yer almak isteyenlerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 50 ile 120 dakika arası sürmüştür.

Nitel verilerin analizinde SPSS programı, nitel verilerin analizinde ise betimsel analiz kullanılmıştır. Yakınsayan paralel karma desen olduğu için nicel ve nitel veriler eş zamanlı ayrı ayrı analiz edilmiş ve bulguların birbirlerini doğrulayıp doğrulamadığına bakılmış ve yorumlanmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde öncelikle Türkiye kökenli göçmenleri tanıtıcı bulgular, ardından göç süreçlerine ve göç sonrası sorunlarına ilişkin bulgulara yer verilmekte, ardından göçmenlerin ve kurum yöneticilerinin entegrasyon etkinliklerine ve yapılması gerekenlere yönelik ifade ettikleri konulara yönelik bulgulara yer verilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyeti

Cinsiyet	<i>n</i>	%
Kadın	162	65.6
Erkek	85	34.4
Toplam	247	100.0

Araştırmaya katılanların çoğunluğu (% 65,6) kadındır. Katılımcılarla yoğunlukla etkinliklerine katıldıkları dernek ve merkezlerde görüşülmüştür. Bu dernek ve merkezlerin faaliyetleri de daha çok kadın ve çocuklara yönelik olup erkeklerin çalışması, kadınların dernek ve merkezlerin faaliyetlerine daha fazla katılması, çocuklarını dernek/merkezlerdeki kurslara bırakanların büyük ölçüde kadınlar olması kadın katılımcı oranlarını yükseltmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Londra'ya göç ettikleri yıl

Göç edilen yıl	Sayı	%
1976-1990	44	18.6
1991-2000	98	41.2
2001-2010	71	30.0
2011-2018	24	10.2
Toplam	237	100.0

Londra'daki Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiyeli Göçmenlerin Entegrasyonu Konusundaki Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunu % 41,2 ile 1991-2000 yılları arasında gelenler oluşturmaktadır. 2001-2010 yılları arasında gelenler %30 ile ikinci büyük grubu, 1990 öncesi gelenler ise % 18,6 oranı ile üçüncü grubu oluşturmaktadır. 2011 sonrası gelenler ise % 10,2 oranındadır.

Tablo 3: Katılımcıların Londra'ya geliş nedenleri

Göç nedeni	Sayı	%
Ekonomik göçmen	51	21,7
Politik sığınmacı	106	45,1
Ankara Antlaşması	15	6,4
Aile birleşimi	45	19,1
Diğer (Eğitim, Au-Pair)	18	7,7
Toplam	235	100,0

Araştırmaya katılanların göç nedenleri çeşitlilik göstermekte olup katılımcıların büyük çoğunluğunun göç nedeni politiktir (% 45,1). Bunu ekonomik nedenlerle (% 21,7) ve aile birleşimi (% 19,1) nedeniyle gelenler izlemektedir. Ankara Antlaşması kapsamında gelenlerin oranı daha düşük olup (% 6,4), eğitim almak ve çocuk bakıcısı olarak çalışmak üzere gelişler de bulunmaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Eğitim Durumu

Eğitim	n	%
Okur yazar değil	2	1,2
Okuryazar	4	2,4
İlkokul	40	24,1
Ortaokul	20	12,0
Lise	44	26,5
Kolej	3	1,8
Yandal	3	1,8

Lisans	44	26,5
Lisansüstü	5	3,0
Toplam	166	100,0

Katılımcıların eğitim durumlarında lise ve üniversite (lisans) mezunu olanların oranları birbirine eşittir (% 26,5) ve lisansüstü eğitimini tamamlayanlar da eklendiğinde lise ve üzeri eğitim görenlerin toplam oranı % 56'ya ulaşmaktadır.

İlkokul mezunu olanların oranı % 24,1 olup yaklaşık katılımcıların ¼'üne denk gelmektedir. Genel olarak katılımcıların eğitim düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5: Göç Sonrası Karşılaşılan Sorunlar

Göç Sonrası Sorunlar	n	%
Dil sorunu	217	88,9
Kültür farklılığı	135	55,3
İngiltere'deki sistem hakkında bilgi eksikliği	107	43,9
Ekonomik sorunlar	99	40,6
Sosyal destek eksikliği	78	32,0
Diğer (ırkçılık, çocuklara yönelik eğitim sorunları, iklim, göçmenlere yönelik negatif bakış, siyasi, sosyal hayat)	11	4,4

Göç sonrası karşılaşılan sorunlar içinde dil sorunu ilk sırada yer almaktadır (% 88,9). Dil sorununu kültür farklılığı (% 55,3), İngiltere'deki sistem hakkında bilgi eksikliği (% 43,9), ekonomik sorunlar (% 40,6) ve sosyal destek eksikliği (% 32) takip etmektedir. Tablodan görüldüğü üzere dil sorunu göçmenlerin özellikle ilk geldiklerinde ve sonrasında da en çok zorlandıkları konuların başında gelmektedir. İngilizceye hakimiyet konusundaki yetersizlikler kültürel, ekonomik ve sosyal birtakım sorunlara yol açmaktadır. İngiltere'de sistemle ilgili bilgi

Londra'daki Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiyeli Göçmenlerin Entegrasyonu Konusundaki Çalışmalarının Değerlendirilmesi

yetersizliği de yaşanan sorunları arttırmıştır. Göçle birlikte çözülen ve köken ülkede kalan destek sisteminin eksikliği de yaşanan sorunlara katkıda bulunmuştur. Erdoğan'ın yaptığı çalışmada (2007) İngiliz halkıyla arkadaşlık kurmanın çok zor ve çok nadir olduğunu düşünenlerin oranının (% 73.7) çok yüksek olduğu belirtilmektedir. Kültürel farklar bu çalışmada da yakınılan sorunlar içinde ikinci sıradadır.

Tablo 6: Entegrasyon Açısından Zorlanılan Konular

Zorlanılan konular	n	%
Dil sorunu	133	61.3
Kültür farklılığı	83	38.2
Sosyal ilişkilerin azlığı	70	32.2
Ekonomik zorluklar	38	17.5
Diğer (sisteme dahil olamamak, siyasi problemler, Türklerin kendini yeterince geliştirmemesi, sosyal yardım almak)	12	5.5

Entegrasyon konusunda zorlanılan alanlar içinde dil sorunu (% 61,3), kültür farklılığı (% 38,2), sosyal ilişkilerin azlığı (% 32,2) ve ekonomik zorluklar (% 17,5) dikkat çekmektedir. Dil güçlüğü göç edilen ilk zamanlardan başlayarak hâlâ devam etmektedir. Kültür farklılıkları ve buna eşlik eden sosyal ilişkilerin azlığı söz konusudur. Bu sorunların birçoğu bir arada deneyimlenmektedir ve bu durum göç sonrası iyi bir entegrasyonu çoğunlukla olumsuz etkilemektedir.

Entegrasyon konusunda en çok zorlanılan konu olan dil yetersizliğine çoğu zaman diğer pek çok sorunun eşlik ettiği görülmektedir. Erdoğan'ın İngiltere'deki sığınmacılarla yürütmüş olduğu araştırmasında da (2007) Türkiye'den İngiltere'ye gelen sığınmacıların yaşadıkları problemlerin başında İngilizceyi öğrenme güçlüğü gelmektedir. Ek olarak Türk sığınmacıların yarısından fazlasının, İngiltere'deki sosyo-kültürel hayata uyum sağlayabilmek

için, ülkeye gelenlerin katı inançlarını, tutum ve davranışlarını değiştirmesi gerektiğini düşündükleri ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 2007). Dolayısıyla sosyal ve kültürel farklılıklar da entegrasyonda etkili olmaktadır.

Tablo 7: Entegrasyonun Sağlanması İçin Gereklilikler

Entegrasyon için gerekenler	n	%
İyi dil bilmek	179	79.6
İyi eğitim almak	162	72.0
İyi bağlantılara sahip olmak	71	31.6
İyi bir ekonomik gelire sahip olmak	60	26.7
Diğer	7	3.1

Entegrasyon için iyi dil bilmek (% 79,6), iyi eğitim almak (% 72), iyi bağlantılara sahip olmak (% 31,6) ve iyi bir ekonomik gelire sahip olmak (% 26,7) temel gereklilikler olarak ifade edilmiştir. Entegrasyon için dil yeterliliği temel bir gereklilik olarak pek çok araştırmada vurgulanmaktadır.

Araştırmanın nitel verilerinde de bu gerekliliklerin katılımcılar tarafından vurgulandığı görülmüştür. Katılımcı 3 iyi bir entegrasyon için yapılması gerekenleri ve dilin önemini şöyle ifade etmektedir: *“Göçmenler iletişim kuracak. Hep Türklerle olmayacaklar. Yanındaki komşun Türk ise çok ihtiyacın yok dil bilmeye. Ya da dil bilmeyince hep az paralı işler yapıyorsun. Mesela ben dilim olmadığı için restoranda çalıştım, gözleme yaptım hep. Türklerin yanında çalıştım başka bir şansım olmadı pek”* (49 yaş, kadın, üye).

İyi bir entegrasyonu katılımcı 1 şöyle ifade etmiştir: *“Kapı komşunla iyi bir anlaşma olmasını anlıyorum. Bir ortaklaşma olmalı. Ama olamıyor. Bir İtalyan, bir de Kıbrıslı kapı komşum var birbirimize çok güvenimiz ama yine de çok komşuluk olamıyor”* (Katılımcı 1, erkek, 64 yaş, STÖ yönetici).

Derinlemesine görüşmelerde hem yönetici hem de katılımcılara entegrasyon denince akıllarına ne geldiğini ifade etmeleri istenmiştir. Verilen cevaplar konunun farklı boyutlarına dikkat çekmektedir, bir STÖ yöneticisi: *“Bir ülke değiştirdiğinizde kendi değer yargılarınızdan vazgeçerek yeni kültüre uymaktaki önceki tanımı. Ancak şimdi değişti. Kendi kimliği ve kültürüyle barışık hayatlar yaşamak ve kültürel çeşitlilik çok daha fazla önem kazandı. Asimilasyonun olumsuz ve yıkıcı etkileriyle uğraşmak daha maliyetli ve ülkeler kültürel çeşitliliği korumak için daha fazla yatırım yapıyor. Bunun farkına varan bir anlayış var”* (45 yaş, erkek, STÖ yöneticisi) ifadesiyle asimilasyon yerine kültürel zenginliğe vurgu yapan bir entegrasyon anlayışından bahsetmektedir.

Diğer bir yönetici ise *“Göç ettiğimiz yerlerde yasalara uymak, oradaki farklı kültürlerle hoş bakmak, onların hayatını kabul etmek, kültürel farklılıklardan dolayı önyargılı bakmamak, yargılamamak, hoşgörülü bir şekilde yaklaşmak çok önemli. Bazen göç edenlerde de diğer göçmenlere yönelik önyargılar olabiliyor, bazen de ev sahibi toplum önyargılı davranıyor. Her iki tarafın da birbirine önyargılı olmadan yaklaşmasıdır entegrasyon (Katılımcı 9, 70 yaş, erkek, yönetici)”* ifadesiyle hem göçmenlerin yerleşik topluma ve diğer göçmenlere hem de yerleşik toplumun göçmenlere önyargı ile yaklaşmaması gerektiğinin altını çizmiştir.

Diğer bir dernek üyesi ise entegrasyonu aidiyet üzerinden tanımlamaktadır: *“Entegrasyon bence kişinin yeni kültürüne aidiyet hissetmesidir. O ülkenin dilini iyi konuşmak ve anlamak, iş bulabilmek ve çalışmak, o ülkede kalıcı hale gelebilmek (Katılımcı 5, 48 yaş, erkek, üye).*

“Farklı özellikleri ya da belirlenimleri olduğu varsayılan en az iki taraf arasında süren karşılıklı ve yapıcı ilişkileri anlıyorum entegrasyondan (Katılımcı 7, 41 yaş, erkek, yönetici) diyen bir katılımcı karşılıklılık ilkesinin önemini vurgulamaktadır.

Katılımcılardan bazıları ise entegrasyonu İngiltere'deki yaşamla daha fazla ilgili olmakla eşleştirmektedir. *"İngiltere'deki yaşamla bütünleşmektir entegrasyon. Öncelikle dil öğrenmek, çalışma yaşantısı içinde yer almak. Sosyal yaşam çok önemli. Buradaki gündemi takip etmek çok önemli. Örneğin sağlık sistemindeki kesintiler. Bu kesintiler İngilizler kadar göçmenleri de etkiliyor hatta göçmenleri daha fazla etkiliyor. Bunu bilmek, bu kesintilerin hayatına ne getireceğini bilmek gerekiyor. Bu göçmenlerin yaşamlarını doğrudan etkileyen bir gelişme çünkü (Katılımcı 8, 46 yaş, kadın, yönetici).*

Entegrasyon için katılımın *"Dil ve kültürü bilme, çalışma, ekonomik- politik yapıya katılmaktır entegrasyon (Katılımcı 11, 35 yaş, erkek, üye)"* ve yeni yeri kolayca benimsenin *"Bir yere kolayca adapte olmak, birlik ve beraberlik içinde yaşamak (Katılımcı 15, 56 yaş, erkek, yönetici)"* önemli olduğu da derinlemesine görüşmelerde dile getirilmiştir.

Tablo 8: Derneklerin Entegrasyona Yönelik Etkinliklerine Katılım Durumu

Etkinlikler	n	%
Sosyal etkinlikler	167	79.5
Dernek bünyesindeki kurslar	50	23.8
Dil kursları	43	20.5
Psikososyal destek	25	11.9
Meslek edindirme amaçlı danışmanlık	7	3.3

N:210

Sivil toplum örgütlerinin sosyal etkinlikler, dil kursları, psikososyal destek, meslek edindirme amaçlı danışmanlık gibi alanlarda çalışmalar yürüttükleri araştırma katılımcıları tarafından ifade edilmiştir.

Derneklerin en çok sosyal etkinliklerinden yararlanılmaktadır. Bu etkinlikler haftalık ya da aylık kahvaltılar, üye toplantıları, yıllık festivaller, piknikler, doğum günleri vb. etkinliklerdir. Bunu, dernekler bünyesindeki kurslar takip etmektedir.

Bu kurslar daha çok çocukların eğitim ve sosyal gelişimlerini desteklemek üzere verilen matematik, İngilizce, spor, sanat vb. alanlardaki kurslardır. Annelere yönelik ise bağlama kursu, spor grubu vb. çeşitli etkinlikler söz konusudur. Dil kursları, psikososyal destek amaçlı danışmanlık ve mesleki danışmanlık hizmetleri de katılımcıların yararlandıkları etkinlikler olmuştur.

Derneklerin etkinliklerinden kimlerin daha çok yararlandığı bir yönetici tarafından şöyle ifade edilmektedir: *“Daha çok kadınlar ve çocuklar yararlanıcılarımız. Çocuklarını kurslara getiren kadınlar burada zaman geçiriyor ve etkinlikler yapıyorlar. Bazen sadece çay içmeye ve birbirleriyle sohbet geliyorlar. Yetişkin erkekler daha çok çalışan kişiler, ilgisizler kurs ve etkinliklere (45 yaş, erkek, STÖ yöneticisi).*

Diğer bir dernek yöneticisi ise faaliyetlerden yararlananları kuşaklar açısından şöyle ifade etmektedir: *“Türkiyeli göçmen işçi ve emekçilerin Britanya'ya yoğun göçünün gerçekleştiği 80'lerin sonu ve 90'larda uyum çalışmalarının hedef kitlesi birinci kuşak göçmenler ve yaşadıkları dil, yasal sistemler hakkında farkındalık eksikliği, ırkçılık ve ayrımcılık ve göçmenlik hakları ekseninde yaşanan sorunları. Geldiğimiz noktada ise yerleşik göçmenlerin ülke yaşamında daha etkin yer alma ve yeni göçmenlerin uyum sorunlarının bir karışımı olduğunu söylemek mümkün. Geçmişte beklenen çok kültürlü bir topluma uyumdu, şimdilerde ise İngilizliği daha da belirginleşmiş bir topluma uyum sorunu (Katılımcı 7, 41 yaş, erkek, yönetici).*

Yararlanıcı grupların çeşitliliği bir kadın yönetici tarafından şöyle ifade edilmektedir: *“Çocuklar, gençler, kadınlar ve yaşlılar daha fazla yararlanıyor. Eğitimli kişiler danışmanlık almak için geliyor. Kendilerine gelen formları yanlış dolduranlar ya da doldurmaktan korkanlar da derneğe geliyor. Erkeklerin çok katılım göstermediğini görüyoruz. O da çalışmaları ile ilgili. Kadınlar genel olarak*

çalışmıyor, evde olduğu için gelip etkinliklere katılıyorlar. Genç kuşak daha çok İngiltere gündemiyle ilgili etkinliklere katılırken yaşlı kuşak Türkiye gündemli etkinlik ve toplantılara daha fazla katılıyor” (Katılımcı 8, 46 yaş, kadın, yönetici).

Katılımcı 4 (45 yaş, erkek, yönetici) derneklere gelen ve yararlananların farklılaşan özelliklerine, gereksinimlerine ve yaşam döngüsüne dikkat çekmektedir: *“İlk gelen göçmenler 30 yıllık süreçte ilk gelenler, bu derneklere tercümanlık için geldi. Sonra küçük çocukları için kurslara çocukları katılsın diye getirdiler. Son kuşak hem çocuğu hem kendi için buralara gelen kuşak. İlk nesil artık sosyalleşmek ve dinlenmek için geliyor. Torununu kursa getiriyor. Dolayısıyla herkes bir şekilde geliyor ama gelme nedeni değişiyor.*

Tablo 9: Dernek/Merkezlerin Entegrasyonda Katkısı

Katkı	n	%
Katkısı oldu	120	55.3
Katkısı olmadı	27	12.4
Kısmen katkısı oldu	70	32.3
Toplam	217	100.0

N:217

Göçle ilgili sivil toplum örgütlerinin entegrasyon konusunda tamamen ya da kısmen katkısı olduğunu düşünen katılımcıların oranları (toplam % 87,6) katılımcıların bu kuruluşları büyük oranda başarılı bulduklarını göstermektedir.

Bu katkı bir kuruluştaki yönetici ile yapılan derinlemesine görüşmede şöyle ifade edilmiştir: *Derneğimizde birliktelik için birçok faaliyet yapıyoruz. Kahvaltılar, sohbetler, geceler düzenliyoruz. Gençleri bir arada tutmaya çalışıyoruz (Katılımcı 16, 44 yaş, kadın, yönetici)”. Diğer bir yönetici ise bu katkıyı daha çok iletişim ve sosyalleşme imkanı olarak ifade etmektedir: “derneklerin tanıtımı yapıldığı için “aylık üye toplantıları, sosyal medya, whatsapp grubu, aylık kahvaltılar, haftada*

bir gün etkinlikler, senede bir piknik, büyük gece ve yılbaşı gibi etkinlikler yoluyla üyelerimizle bir araya geliyoruz (Katılımcı 17, 37 yaş, erkek, yönetici)".

Bir diğer katılımcı ise çoğalan yöre derneklerinin insanları birbirinden uzaklaştırma tehlikesi olduğuna, çoğalan derneklerin bölünmeleri arttırdığına dikkat çekmektedir: *"Demokratik Güç Birliği çatısı altında dernekler faaliyetler yürütüyor. Dernekler çok bölünmüş durumda, çokça dernek, yöre dernekleri var. Ayrı kiralar ödeniyor, köy düzeyinde dernekler olunca bir araya gelmek de zorlaşıyor, bu da derneklerin etkililiğini azaltıyor. Dernekler çoğaldıkça bölünmeler artıyor (Katılımcı 14, 42 yaş, kadın, yönetici)".*

Tablo 10: Derneklerin Göçmenlerin Entegrasyonu Konusunda Yapması

Gerekenler

Entegrasyon faaliyetleri	n	%
Kültürel faaliyetler	130	56.3
Göçmen ve yerleşik toplumu bir araya getiren faaliyetler	73	31.6
Eğitim konusuna destek	121	52.4
Kadınlara yönelik daha fazla etkinlik	98	42.4

N:231

Göçle ilgili sivil toplum örgütlerinin entegrasyon konusunda neler yapabileceği sorusuna kültürel faaliyetler, eğitim konusunda destek, kadınlara yönelik daha fazla etkinlik, göçmenler ile yerleşik toplumu daha fazla bir araya getiren etkinliklerin düzenlenmesi önerileri getirilmiştir. Bu derneklerin İngiltere'deki diğer kurumlarla entegre çalışması, gençlere ve çocuklara yönelmesi diğer öne çıkan taleplerdir.

“Derneğimizin çeşitli girişimleri var ama çok yetersiz. Profesyonel bir dil eğitimi verilebilir. Bizim başaramadığımız yabancılarla aynı ortamda bulunma işine dernek bir katkıda bulunabilir. Daha fazla insanı kurumlara katabiliriz, farklı etnisitelerden insanları çekmek gerekir. Ev sahibi toplum üyeleriyle daha yakın ilişki kurmalıyız (Katılımcı 19, 46 yaş, kadın, üye).”

Bu derneklerin yapması gerekenlerin çeşitlilik içermesi gerekliliği bir yönetici tarafından şöyle ifade edilmektedir: *“Çocukları derneklerde kurslara katılan anne-babalar için kurslar olmalı, dışarıda ulaşmakta zorlandıkları hizmetlere (avukat, polis, doktor) erişimleri için burada bu hizmetleri sunmak ya da en azından yönlendirme hizmetleri gerekli. Eğitim konusunda aileleri yönlendirecek eğitim danışmanlarına ihtiyaç var (Katılımcı 4, 45 yaş, erkek, yönetici)”*.

Bu kuruluşların daha fazla etkinlik yapması gerektiği bir katılımcı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: *“etkinlikler sık yapılmalı ve entegrasyon konusunda eğitimi olan profesyonel kişilerce yapılmalı. Ekonomik, siyasal, sosyal, eğitim ve hukuk konularına öncelik verilmeli ve profesyoneller ile çalışılmalıdır (Katılımcı 6, 28 yaş, erkek, üye)”, “Geribildirim anketlerinde genellikle organizasyon talebi çok oluyor, bu yüzden haftada en az bir tane organizasyonumuz oluyor (Katılımcı 15, 56 yaş, erkek, yönetici)”*.

Bu kuruluşların buradaki gündeme ve ittifaklara daha fazla katılmaları gerektiği bir yönetici tarafından *“Sendikalar, savaş karşıtı koalisyon, ırkçılığa karşı ittifak gibi ittifaklar söz konusu. Türkiyelileri buradaki gündeme dahil etme amacımız var. Örneğin sosyal konut eksikliği herkesi etkiliyor. Bunu fark etmesi gerekiyor göçmenlerin. Sanatı ve müziği de insanları ortaklaştırdığı için kullanıyoruz entegrasyon çalışmalarında. Evrensel bir şey çünkü sanat (Katılımcı 8, 46 yaş, kadın, yönetici)”* olarak ifade edilmektedir.

Bu kuruluşların daha fazla kültürel çalışma yapması gerekliliği katılımcılar tarafından *“Derneklerde yeterince aktive olduğunu düşünmüyorum, özellikle kültürel uyum için daha fazla şey yapılmalı (Katılımcı 10, 53 yaş, kadın, üye)”* şeklinde ifade edilmiştir.

Göçmenlerin gereksinimlerinin değerlendirilmesi ve bu gereksinimlerin karşılanmasına yönelik hizmetler sunmak *“Sizin yaptığınız bu çalışma gibi bir anket çalışması yapılmalı, kişilerin istekleri belirlenmeli ve bu yolda ilerlenmeli. Derneklerin düzenli aralıklarla psikologlar getirmesi lazım, ücreti de derneğin bünyesinden karşılanmalı. Buranın kanunları anlatılmalı, avukatlar gelip bilgi vermeli (Katılımcı 19,46 yaş, kadın, üye)”* örneğinde yapılabileceklerden bir diğeri olarak ifade edilmiştir.

Tablo 11: Entegrasyon Çalışmalarının Güçlendirileceği Boyutlar

Boyutlar	n	%
Sadece göçmenlerin entegrasyonu tartışılmamalı	39	22.7
Göçmenlerin toplumla bütünleşmesi gerekli	64	37.2
Yeterli dil desteği sağlanmalı	97	56.4
Eğitime devamlı ilgili kolaylıklar sağlanmalı	82	47.7
İstihdam konusunda kolaylıklar sağlanmalı	40	23.3

N:172

Entegrasyon konusunda en çok zorlanılan konu dil güçlüğü olduğu için yeterli düzeyde dil desteği (% 56,4), eğitime devam konusunda kolaylık (% 47,7), göçmenlerin daha fazla toplumla bütünleşmesi gerektiği (% 37,2), istihdam konusunda kolaylıklar ve sadece göçmenlerin değil, yerleşik toplumun da entegrasyon konusunda çaba göstermesi gerekliliği yanıtlarda ortaya çıkmıştır. Görüldüğü üzere iyi bir entegrasyon için göçmenler temel alanlarda desteklerin artırılması gerektiğini ifade etmektedir.

Araştırmamanın nitel kısmında derinlemesine görüşmelerde göçmen sorunlarıyla ilgili bir komisyon kurmak entegrasyon çalışmalarının güçlendirileceği boyutlardan biri olarak katılımcılar tarafından şöyle dile getirilmiştir: *“Göçmenlerin sorunlarıyla ilgili bir komisyon kurulmalı. Bu komisyon sorunların nedenlerine ve çözümüne ilişkin çalışmalar yürütmeli. Göçmenlerin entegrasyon sürecini hızlandıran çözümler bulunmalı (Katılımcı 5, 48 yaş, erkek, üye)”*.

Göçmen entegrasyonunu kamu siyaseti haline getirme ihtiyacı bir katılımcı tarafından *“Kamu siyaseti haline getirilmediği takdirde toplumda iyi niyetli kişi ve kurumların maddi, siyasi ve sosyal koşullarla dalgalanmayı sürdüren ve böyle kalırsa da sürdürecektir inisiyatiflerine, yani kayıtsızlığa terkedilmeye mahkum bir sorunlar yumağı entegrasyon. Ülkelerin dış politikası ve göçmen politikaları da entegrasyonu güvence altına alacak ve bu konuda atılacak somut adımlardan oluşan süreç ve stratejileri ve kaynaklandırılmasını içermeli (Katılımcı 7, 41 yaş, erkek, yönetici)”* şeklinde ifade edilmiştir.

Göçmenler için dil desteği başta olmak üzere istihdam ve gelirle ilgili destek ve düzenlemelerin gerekliliği farklı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir: *“Göçmenler ilk geldiklerinde eskiden (1989) kurslar ve ücretsiz dil kursları vardı. Şimdi ücretsiz değil. Devlet politikasından kaynaklanıyor. Göçmenler daha çok hizmet sektöründe çalışıyor, sanayi yok, şoförlük yapıyor. Bir meslek kursuna gidip sertifika alıp meslek edinme konusunda sistemde açıklar var. Çalışmasına rağmen yoksulluk içinde olanlar var. Çalışma saatleri için ücretler düşük hele göçmenler söz konusuysa ücretler daha düşük oluyor dil bilmediği ve her işte çalışamayacağı için (Katılımcı 8, 46 yaş, kadın, yönetici)”, “Dil sorununun çözümü ve ekonomik bağımsızlık öncelikli olmalı (Katılımcı 11, 35 yaş, erkek, üye)”, Eğitim ve dil iyi biliyorsa daha iyi uyum sağlanıyor. Bu konularda destek gerekiyor (Katılımcı 14, 42 yaş, kadın, yönetici)”, “Göçmenler ilk önce yaşadığı yere uyum sağlamalı dil ve sosyal anlamda (Katılımcı 12, 42 yaş, erkek, üye)”*.

Tablo 12: Yerleşik Toplumun Entegrasyon Çalışmaları

Entegrasyon çalışmaları	n	%
İngilizce öğrenme konusunda daha fazla destek sunulmalı	129	56.3
Göçmenlerin kültürel entegrasyonu konusunda daha fazla destek olmalı	106	46.3
Entegrasyon çalışmalarına daha fazla bütçe aktarılmalı	73	31.9

N:229

Katılımcıların büyük çoğunluğu Londra'da göçmenlerin uyumu konusunda yürütülen çalışmaları yeterli bulmadığını ifade etmekte, dil ve göçmenlerin kültürel entegrasyonu konusunda daha fazla destek ve bu çalışmalara daha fazla bütçe ayrılması en temel talepler olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar entegrasyon çalışmalarının güçlendirilmesi ve geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Katılımcı 5 entegrasyon çalışmalarının geniş bir perspektifle değerlendirilmesi gerektiğini şöyle ifade etmektedir: *“Bu çalışmaları yetersiz buluyorum. Özellikle dil sorunu ve psikolojik destek konusunda destek sağlanabilir. Kültürel ve siyasi güçlükler entegrasyon çalışmalarını güçleştiriyor. Eski göçmenlerin yeni göçmenlere yardımı ve ilgisi yeni göçmenlerin entegrasyonu konusunda önemli (48 yaş, erkek, üye)”*.

Entegrasyon meselesine yaklaşımın farklı dönemlere ve politik anlayışlara göre değiştiği bir katılımcı tarafından şöyle ifade edilmektedir: *“Entegrasyon sorunu Labour (İşçi Partisi) hükümeti döneminde bir ‘community cohesion (sosyal bütünleşme)’ sorunu, Muhafazakâr iktidarın sürdüğü dönemde ise bir ‘integration (entegrasyon)’ sorunu. Yani hükümetlerin entegrasyon siyaseti*

içerisinden geçtikleri dönemde göçmenlere ve dış politikaya yönelik siyasetleriyle ilgili. Genel olarak entegrasyon anlayışının tek taraflı bir sorumluluk belirlediği ve entegrasyonu başta göçmen ve yabancıların sorunu haline getirdiğini söylemek ve hâkim siyasi anlayışın bu olduğunu söylemek mümkün” (Katılımcı 7, 41 yaş, erkek, yönetici).

Yerleşik toplum üyelerinin ve göçmenlerin tavır ve yaklaşımlarının entegrasyonda belirleyici olduğu bir diğer katılımcı tarafından şöyle ifade edilmektedir: *“Yerleşik toplumdaki farklılıklara saygı duyarak davranmak önemli. Göçmenlerin de özgüvenli yaklaşması gerekir. Örneğin 1960lı yıllarda kızlarını sokağa çıkarmayan aileler vardı ve çocukları üzerinde muazzam bir baskı yarattılar (Katılımcı 9, 70 yaş, erkek, yönetici)”.*

Bir katılımcı bütçe kesintilerinin entegrasyon çalışmalarını olumsuz etkilediğini dile getirmiştir: *“Eksik entegrasyon çalışmaları. Kolejlerde 3-4 saat ücretsiz dil ve hobi kursları vardı. Devlet funding (fon) vermiyor. 8-10 yıldır tasarruf politikası var, İngiltere’de en dezavantajlı topluluklar bundan daha fazla etkileniyor. İyi bir evi yok, ekonomik yetersizlikler var, çocuğu çetede olabiliyor, onun kaygısı var. Göçmenlere yatırım yapmak gerekiyor. İşler sivil toplum örgütlerine kalıyor. Devletten bütçe almak zor, projeler, sürekliliği olmayan çalışmalar oluyor (Katılımcı 17, 37 yaş, erkek, yönetici)”.*

Bunlara ek olarak ücretsiz danışmanlık sunulması, göçmenlerin geliş sebeplerinin iyi anlaşılması, göçmen karşıtı politikaların değişimi, asimilasyona karşı diline ve kültürüne sahip çıkmak, çocukları için iş ve eğitim fırsatlarının arttırılması diğer talepler olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcı 3 yerleşik toplumun entegrasyon açısından çaba gösterdiğini göçmenlerin de çaba sarf etmesi gerektiğini ifade etmektedir: *“Onlar her şeyi yapıyor zaten, ücretsiz dil kursları, yol ücreti alınmıyor, kursa gittiğin için sana ücret ödüyorlar. Senin dil öğrenmen*

Londra'daki Sivil Toplum Örgütlerinin Türkiyeli Göçmenlerin Entegrasyonu Konusundaki Çalışmalarının Değerlendirilmesi için destek oluyorlar ama yapamadık maalesef. Sosyal yardım alıyorsun. Yani çok şey yapıyorlar aslında (49 yaş, kadın, üye)".

Derinlemesine görüşmelerde yerleşik toplum üyeleri ile göçmenlerin entegrasyon açısından daha fazla iletişim ve temasta bulunması gerekliliği farklı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu noktalar: 1. toplumun kuralları ile göçmenlerin kural ve adetlerinin karşılıklı öğrenilmesi "Ayrımcılık yapmadan yerleşmiş kuralları göçmenlerle paylaşmalı ve göçmenlerin kural ve adetlerini öğrenmelidir (Katılımcı 6, 28 yaş, erkek, üye)", 2. göçmenlerin insan haklarının savunulması "Göçmenlerin göçmenlik ve insan haklarının savunulması, ırkçılık ve ayrımcılığa karşı mücadeleye sadece katılım değil öncülük etme (Katılımcı 7, 41 yaş, erkek, yönetici)", 3. göçmenlerin göç etme koşulları ve dezavantajlarına ilişkin yerleşik toplumun bilgili ve duyarlı olması "buradakilerin göç aldığı toplumun geliş sebeplerine bakması ve anlaması gerekiyor (Katılımcı 10, 53 yaş, kadın, üye)", "Buradaki vatandaşlar gayret göstermeli. Sosyal, uyumlu ve dengeli bir ortamdan zaten buraya gelinmez. Davranış anormallikleri olur. Toplumun farklı davranışlarını bilmeli. Toleranslı olmalı, itici olmamalı. İnsanlar savaştan mı çatışmalardan mı kaçtılar, neler yaşayarak buraya geldiler buna dikkat etmeleri gerekiyor. Yani insanların koşullarını dikkate almalılar (Katılımcı 9, 70 yaş, erkek, yönetici)" olarak ortaya çıkmıştır.

Yerleşik toplumun eksiklikleri çalışma olanakları sunma, zorunlu dil eğitimi ve mevcut toplumsal yapıya ilişkin göçmenleri bilgilendirme başlıklarında ortaya çıkmaktadır: "Göçmenlere hem çalışmayı hem de dil eğitimini zorunlu hale getirmeleri gerekirdi. İnsanların dili de rahat kullanabilecekleri iş ortamları hazırlamalılar (Katılımcı 14, 42 yaş, kadın, yönetici)", "Eksiklikler söz konusu. Mevcut toplumsal yapıya dair bilgilendirme ve dil öğretme konusunda gerekli çalışmaların yapılması öncelikli (Katılımcı 11, 35 yaş, erkek, üye)".

Entegrasyon Konusunda Göçmenlerin Yapması Gerekenler

Göçmenlerin entegrasyon konusunda yapabilecekleri dil öğrenme, yerel halkla bütünleşme ve dayanışma içinde olmak için çaba gösterme, eğitimine devam etme, yaşanan toplumun yasaları, kültürü ve sistemi hakkında bilgi sahibi olunması, derneklere daha aktif katılım, geçmişlerine bağlı kalmaları, çocuklarının eğitimine destek ve maddi destek konuları olarak ön plana çıkmıştır.

Katılımcı 3 entegrasyon açısından göçmenlerin çalışma durumu ve koşullarının belirleyiciliğine dikkat çekmektedir: *“Çalışmalara göçmenler katılmıyor daha çok iş derdindedeler. Çalışıyor insanlar ve entegrasyon konusu çok gündemde değil”* (49 yaş, kadın, üye).

Göçmenlerin kendi yaşam koşulları ve ait oldukları sınıfsal konumlarıyla ilişkili olarak entegrasyona bakışları diğer bir değişken olarak ifade edilmiştir: *“Puba gidip yemek yiyip içkisini içen ikinci kuşak çok aile var. Kendi yaşam standartlarıyla uyuşmuyorsa aile daha çok sorun yaşıyor entegrasyonda. Bir yandan İngilizlerin yoğun olduğu bölgede alıyor evini çocuğunun uyumu için”* (Katılımcı 4, 45 yaş, erkek, yönetici).

Göçmenlerin kişisel tutum ve yaklaşımlarının entegrasyon konusunda belirleyici olduğunu düşünen katılımcılar bu sorumlulukları şöyle ifade etmektedir: 1. Göçmenler yaşadıkları ülkenin kurallarına hakim olmalı *“Göçmenler özellikle toplumu tanımalı ve yaşadığı ülkenin kurallarına hakim olmalıdır. Bu yönden bakıldığında sosyalizasyon çalışmaları yapılmalıdır. Özellikle şiddet ve kötü alışkanlıklarından arınmalı veya bu olaylara bulaşmamalıdır (Görüşme 6, 28 yaş, erkek, üye)”*.

2. Göçmenler güncel gelişmeleri takip etmeli: *"Hem semtinde hem çalışma hayatında olan bitenleri takip edebilmek önemli, buradaki kültüre adapte olabilmek önemli. Bizim derneğimiz bu açıdan farklı, birlikte yaşam için buradaki toplum ve gündemle yakından ilgili olmak durumunda olduğumuzu düşünüyoruz (Katılımcı 8, 46 yaş, kadın, yönetici)"*.

3. Göçmenler iyi dil öğrenmeli, *"Özellikle dili iyi bilmeli, buranın kanunlarını bilmeli, çocuklarını eğitmeli, okutmalı ve geleceğe hazırlamalı (Katılımcı 14, 42 yaş, kadın, yönetici)"*. Bu kapsamda iyi iletişim kurmanın ve kalıcı olduğunu öngörme ve çaba göstermenin önemli olduğu katılımcılar tarafından dile getirilen kişisel faktörler olarak ifade edilmiştir: *"Kendi topluluğu dışında başka topluluklarla iletişim kurabilenler, ilgili olanlar daha iyi uyum gösterir (Katılımcı 17, 37 yaş, erkek, yönetici)"*, *"Bizim çok hatamız var. Bu ülkede kalıcıymışız gibi davranmadık. 1-2 yıla döneriz diye dil eğitimine ve kalıcı meslekler öğrenmeye yeterli vakit ayırmadık (Katılımcı 19, 46 yaş, kadın, üye)"*.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Göçmenlerin entegrasyonu konusunda devletlerin yürüttüğü politikalar bu süreci doğrudan etkilemektedir. Bu açıdan 1960'lı yıllarda Türkiye'den Avrupa'ya konuk işçi hareketliliği ile başlayan süreç günümüzde artarak sürmektedir. Bu açıdan Almanya (Adıgüzel, 2010), Fransa (Yardım, 2017) ve Hollanda (Öztan, 2012) örneklerinde göçmen sorunlarının yerleşik toplumların uyguladığı entegrasyon politikalarıyla ilişkili olduğunu, söylemde çok kültürlülüğün yüceltilmesine karşın ulusal kültürün göçmenler tarafından tek taraflı öğrenilmesinin beklenildiği süreçlere doğru bir dönüşüm olduğu görülmektedir. İngiltere, entegrasyon ve kaynaşma söylemini ön plana çıkarmasıyla (Unutulmaz, 2012) diğer ülkelerden ayrılmaktadır. Bu açıdan klasik göç ülkelerinin çok kültürlülüğe dayalı tarihsel birikimini dikkate alarak uyum ve

toplumsal kabul açısından çeşitliliğin yönetimi konusunda kurumsal, yapısal, toplumsal ve göçmenlerin farklı özelliklerinden ve koşullarından kaynaklı faktörleri birlikte düşünmek gereklidir.

1980'lerde yoğunlaşan İngiltere'ye göç sürecinde daha önce gelenler çeşitli sivil toplum örgütleri kurmuşlardır. Bu sivil toplum örgütlerinde yeni gelenler için çeşitli entegrasyon kursları düzenlenmiş, doldurulması gereken form ve belgeler konusunda göçmenlere yardımcı olunmuş ve özellikle çocuklar için dil ve eğitimleri konusunda destek olunmuştur. Günümüzde de bu sivil toplum örgütlerinde çeşitli kurslar, çocuklara yönelik ders takviyeleri, sosyal ve kültürel etkinlikler ve danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır. Ancak bu örgütlerde sunulan kültürel ve sosyal etkinliklerin göçmen ve yerleşik toplumu birbirine değil göçmenleri ana kültürlerine daha fazla yakınlaştıran etkinlikler olduğunu söylemek mümkündür. Kültürleşme açısından göçmenlerin yeni kültür karşısında kendi kültürlerine daha fazla sarılmaları göçmenlerin daha izole ve kendi kültürlerinden insanlarla bir arada yaşamlarını sürdürmelerine yol açmaktadır. Bu yapılarda yeni kültürle karşılaşma olanaklarından söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle entegrasyon etkinliklerinin göçmenler ve anaakım toplumu yakınlaştıracak şekilde planlanması önerilmektedir.

Danışmanlık ve dil konusundaki destek eksiklikleri yakınılan diğer boyutlar olup bu kurumların belirtilen konularda destek sunması önemlidir. Politik nedenlerle gelenler için yasal konularda danışmanlık eksikliği büyük bir sorun olarak ifade edilmiştir. Daha çok politik sığınmacı olarak gelenlerin kurmuş olduğu bu sivil toplum örgütlerinde yeni gelenlere yönelik sığınma sürecine ilişkin kolaylaştırıcı destek ve danışmanlık hizmetleri bulunmadığı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu kurumlarda göçmenler için yasal konularda danışmanlık ve süreç hakkında bilgilendirme etkinlikleri sunulması gerekmektedir.

Entegrasyon çalışmalarının yararlanıcısı olan göçmenlerin ait oldukları kuşaklara

göre bu çalışmaların etkisini farklı şekillerde değerlendirdikleri görülmektedir. Örneğin ilk kuşak şimdi yaşlanmış olup Birleşik Krallık gündeminden daha çok Türkiye'deki gündemi takip etmekte, bu kurumlara sosyalleşme ve zaman geçirme motivasyonu ile gitmektedir. İkinci kuşak çocuklarının sosyal kontrolü ve akademik gelişimleri konusunda destek almak için, üçüncü kuşak ise sosyal, eğitsel kurslar ve etkinlikler için gitmektedir. Yani farklı yaş dilimlerinden olan göçmenlerin bu kurumlardan yararlanmaya devam ettikleri ancak gitme amaçlarının farklılaştığı görülmektedir. Ancak çoğunlukla kadınların ve çocukların bu etkinliklere katıldıkları görülmektedir. Kurumlar bu farklı yararlanıcı grupları göz önüne alarak faaliyetlerini çeşitlendirmeli ve zenginleştirmelidir.

Bütçe kesintileri dolayısıyla entegrasyonun göçmenlerin çabalarına bırakıldığı, entegrasyon çalışmalarının projeler kapsamında yürütüldüğü ve bunun da sürdürülebilirlik sorunlarına yol açtığı görülmektedir. Göçmenlerin ise daha çok kendi etnik toplulukları ve kültürleri içinde sosyalleştikleri, dil yetersizliği nedeniyle anaakım toplumla bütünleşmelerinin sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır. Kurumlardaki entegrasyon çalışmaları göçmenlerin aidiyet gereksinimine yönelik olumlu katkılar sunsa da diğer kültürlerle temasla dönük olmamaları, yetersiz dil desteği, danışmanlık ve destek azlığı nedeniyle eleştirilmektedir. Göçmen sivil toplum örgütlerinin yönetici ve temsilcileri de üyelerin düşük düzeyde katılımı, üyelerin ekonomik öncelikleri nedeniyle entegrasyon konusuna yeterince odaklanmamaları, göçmen toplumun sadece kendi akrabaları ve etnik topluluklarıyla sosyalleşme eğilimi nedeniyle etkili entegrasyon çalışmaları yürütemediklerini belirtmektedir. Dolayısıyla entegrasyon açısından karma bir tablo söz konusu olup bu çeşitliliğe yönelik sürdürülebilir, göçmenlerin gereksinimlerini merkeze alan etkinliklere büyük ihtiyaç olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2010). Diasporadaki Kimlik Algılamalarına Göç Tipinin Etkisi: Almanya ve İngiltere Türk Toplumlarının Karşılaştırması, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 20. Sayı.
- Adıgüzel, Y. (2011). Almanya ve İngiltere'deki Türkiye Kökenlilerin Kültürel Kimlik Algılarının Karşılaştırılması, 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı.
- Bilecen, T. (2015). Zorunluluk mu?“, “Gönüllü mü?“ Türkiye’den Britanya’ya Yeni Göç Dalgası: Ankara Anlaşması“, Güven Şeker, Ali Tilbe, Mustafa Ökmen, Pınar Yazgan Hepgül, Deniz Eroğlu, İbrahim Sirkeci, *Turkish Migration Conference 2015 Selected Proceedings içinde*. London: Transnational Press London.
- Bilecen, T. ve M. Saygın Araz (2015) Londra’da yaşayan Türkiyelili göçmenlerin etnik ve mezhepsel aidiyetlerinin siyasal tutum ve davranışlarına etkisi, *Göç Dergisi*, 2 (2): 189- 207.
- Castles, S. ve M. J. Miller (2008) *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (Çev. B.U.Bal ve İ. Akbulut) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Coştu, Y. (2009). Londra’da Türklere Ait Dini Organizasyonlar, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (15): 77-100.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ekingen, T. (2012) İngiltere’deki Türkiyeliler ya da Londra’daki Türkiye... <http://timur-ekingen.blogspot.com.tr/2012/02/ingilteredeki-turkiyeliler-ya-da.html> 10.01.2017
- Erbaş, H. (2019). *Gidişlerden Kaçışlara Göç ve Göçmenler Kuram, Yöntem ve*

Alan Yazıları Ankara, Phoenix Yayınları.

- Erdoğan, S. (2007). İngiltere'de Yaşayan Türk Sığınmacılar, Sığınma Arayanlar İltica Etme Nedenleri ve Karşılaştıkları Güçlükler, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*.
- İrdam, E. (2013). *Networking Among Turkish-Speaking Migrants in London: The Benefits and Drawbacks of Social Capital*, Dissertation for the Degree of MPhil in Modern Society and Global Transformations, University of Cambridge.
- Kirişçi, K. (2003). "The Question of Asylum and Illegal Migration in European Union-Turkish Relations", *Turkish Studies* 4(1): 79-106.
- Öztan, E. (2012) Göçmenlerin Entegrasyonunda Değişen Modeller: "Çokkültürlü Cennet"ten "Çokkültürlü Drama"ya Hollanda ve Göçmenleri" Küreselleşme Çağında Göç içinde (Der. G. İhlamur-Öner ve A. Ş. Öner), İstanbul: İletişim
- Özçürümez, S. (2013) Uyum Kavramı ve Değişim: AB'de Uyum Fikrinin Evrimi" Göç Yönetimi ve Uyum Çalıştayı Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
- Sili Kalem, A. (2016). Türk Çayına Süt Katmak: Londra'da Yaşayan Türkiyeli Göçmenlerin Gündelik Hayatları, *İnsan ve Toplum*, 5 (10):43-71.
- Sirkeci İ., T. Bilecen, Y. Çoştı, S. Dedeoğlu, M. R. Kesici, B. D. Şeker, F. Tilbe, K. O. Unutulmaz (2016). *Little Turkey in Great Britain* London: Transnational Press London.
- Şeker, B. D. (2013) "Göç, Kültürleşme ve Uyum" Göç Yönetimi ve Uyum Çalıştayı, Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
- Toprak, Z. (2011) "Yabancılar ve Avrupa Konseyi Felsefesi Açısından Birleşik Krallıktaki Türk Göçmenler" London Metropolitan Üniversitesi, International Business and Sustainability Merkezi

- Turkish, Kurdish and Turkish Cypriot Communities in London* (2009). Greater London Authority.
- Unutulmaz, O. (2013) "Göçmen Entegrasyonu ile ilgili Ülke Örnekleri: Britanya" Göç Yönetimi ve Uyum Çalıştayı, Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü.
- Unutulmaz, O. (2012) Gündemdeki Kavram: "Göçmen Entegrasyonu- Avrupa'daki Gelişimi ve Britanya Örneği" Küreselleşme Çağında Göç içinde (Der. G. İhlamur-Öner ve A. Ş. Öner), İstanbul: İletişim
- Uysal, A. (2016a). Londra'daki Türk Nüfusun Mekansal Dağılımı, *Marmara Coğrafya Dergisi* 33: 534-565.
- Uysal, A. (2016b). Londra'daki Türklere Ait Toplumsal ve Kültürel Organizasyonlar, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (47):429-440
- Yardım, M. (2017). Göç ve Entegrasyon Politikaları Işığında Fransa'da Toplumsal Kabul, *Göç Araştırmaları Dergisi* 3(2):100-136

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Unlike to other European countries, immigration from Turkey to the UK began in the 1960s, has a different motivation. In particular, migration to Germany was carried out within the scope of "guestworker", while migration to UK was realized as two basic mass migration movements. The first of these waves the Turks and Greeks who left Cyprus, and the second was the refugee migration after the 1980 military coup in Turkey.

From the 1960's, Turkish migrants became permanent in the UK, and now they have gained more economic power. They have established various civil society organizations for support and solidarity about political, cultural and religious issues. It is thought that these civil society organizations have great contributions to develop a common identity and integration of Turkish immigrants.

Migration related civil society organizations are very important for immigrants to adapt through participation and empowerment. Therefore, this study aims to analyze the integration and cohesion activities of civil society organizations established by the who emigrated from Turkey to London for Turkish migrants.

Method

The mixed method was used in the research conducted in London in 2018. In the quantitative part of the research, 247 interviews were made with the members of the institutions, and in the qualitative part, in-depth interviews were made with a total of 19 people, 11 of whom were administrators and 8 members. In this study, quantitative and qualitative data were taken together and triangulation was made.

To contact these organizations first of all, an appointment was requested via mail or telephone, but no return to these mail and phones was received. For this reason, the researcher went to the institutions by meeting with the administrators and members, and then by entering into the field by organizing a trust relationship by participating in various cultural festivals which are organized at the annually and the majority of which are summer months. These organizations were visited in June and September 2018 and participated in their activities. Interviews with administrators and members are mostly for breakfast, seminar and so on and during and after activities. In-depth interviews were held

for the participants and the interviews were held between 10 July and 30 September 2018. Members have gone to Turkey for annual leave between July 15 to 1 September 2018. At these dates the activities of these organizations (counselling, courses, seminars, harmonization activities and so on.) have been completed. As a result, migrants continued to be interviewed when they returned from their summer vacation. The interviews lasted from 50 minutes to 120 minutes. Semi-structured in depth interview founder or managers form for integration activities of these organizations.

Findings (Results)

Before 1989 Turkish immigrants migrated to UK to find work in a textile factory and began working immediately. Various activities have been organized such as assisting the integration problems of the first ones, organizing courses for their adaptation and advising on forms and documents. Today, courses in various fields, support courses for children, social and cultural activities and counselling

activities are carried out. However, in particular, qualitative data have raised criticism about the fact that these institutions preserve the culture in the country of origin, that there are not enough activities to be brought together with people from the new cultures, and that there is not sufficient counseling and language support. The lack of adequate legal support and consultancy for political asylum seekers, which make up the majority of the migrant profile, is seen as another deficiency.

While people from all age groups participate in integration activities, their goals and orientations vary, there are differences in terms of generations. The first generation is now old, who follow Turkey's agenda further, socialize, and continues to spend time to go to these institutions. The social control of the second generation of children goes to support their academic development through courses, while the third generation goes to social, educational courses and events here. In other words, people from different age groups continue to go to these institutions but their goals differ.

It is observed that immigrant civil society organizations contribute to the integration of immigrants, the beneficiaries are more women and children, those who are members of the organizations mostly benefit from the courses and social activities in these institutions and find them functional. However, evaluations have emerged that institutions should offer cultural activities that bring them closer to mainstream society, and provide more consultancy and support services. The administrators and members of these institutions have also stated that many responsibilities fall on immigrants, host communities and associations for a good integration.

Conclusion and Discussion

It is expressed by the participants that working together more, getting together more with people from other cultures, good language courses, conditions of access to good labor market, adequate legal and psychosocial counselling services.

KEYKUBADİYE SARAYI GEOMETRİK SÜSLEMELİ SIRALTI ÇİNİLERİ*

Şükrü DURSUN**

Öz

Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli yönetim merkezlerinden olan Kayseri'deki Keykubadiye Sarayı'nda gerçekleştirilen sondaj ve kazı çalışmalarında (2014-2019) mimari kalıntıların yanı sıra farklı tür ve özelliklerde çeşitli buluntular da elde edilmiştir. Buluntular içerisinde, dönemin zengin süsleme repertuarından örnekler taşıyan çiniler ön plana çıkan eserlerdendir. Bu çalışmada, farklı teknik ve süsleme türlerine sahip çiniler içerisinde, sıraltı tekniğinde hazırlanmış geometrik süslemeli levha çiniler ele alınmıştır. Çoğu, bilim dünyasına ilk kez tanıtılacak olan bu çiniler, mevcutta tam form vermese de birleşim gösteren parçalar bir araya getirildiğinde bunların kare veya dikdörtgen levhalar olduğu anlaşılmaktadır. Çinilerin hamurları krem renkte sık ve ince gözenekli, 3 ile 4 cm arasında değişkenlik gösteren kalınlıktadır. Şeffaf renksiz veya şeffaf turkuaz sırlı olan çinilerde, beyaz astar üzerine siyah konturlamayla oluşturulan şeritler ile çokgenler geometrik süslemelerin belirleyici unsurlarıdır. Çinilerdeki kompozisyonlardan birisi zikzak düzenlemesi iken, diğerleri şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle oluşan kompozisyonlardır. Zikzak haricinde, süslemelerin gruplandırması şeritler veya çokgenlerden hareketle kompozisyon düzenine göre yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Keykubadiye Sarayı, Geometrik Süsleme, Sıraltı Çini, Anadolu Selçuklu Dönemi, Ortaçağ Arkeolojisi

* Bu çalışmayı yapabilmem için gerekli izinleri veren Keykubadiye Sarayı Kazısı Başkanı Prof.Dr. Ali BAŞ hocama teşekkürlerimi sunarım.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Mustafa Çıkrıkçıoğlu Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü, sukurdursun@gmail.com

KEYKUBADIYE PALACE UNDER GLAZE TILES WITH GEOMETRIC ORNAMENTS

Abstract

Various finds of different types and characteristics, in addition to the architectural remains of the palace, were found in drilling and excavation works carried out in Keykubadiye Palace in Kayseri, one of the important administrative centres of the Anatolian Seljuk State (2014-2019). Among the finds, tiles setting precedents from the rich ornamental repertoire of the period are among the prominent works. In this study, plate tiles with geometric ornaments prepared in the under-glaze technique among tiles with different techniques and decoration types are addressed. Although these tiles, many of which will be introduced to the world of science for the first time, do not give a full form in the present, it is understood that they are square or rectangular plates when the pieces that combine are brought together. The clay of the tiles is cream coloured, with fine pores and varies between 3 or 4 cm thickness. Stripes formed with black contouring on a white prime under a colourless transparent or transparent turquoise glaze and polygons are the determining elements of the geometric ornaments. While one of the compositions in tiles is a zigzag arrangement, the others are compositions formed by the crossing of stripes or polygons. The grouping of the ornaments was made according to the composition pattern from stripes or polygons, except for the zigzag.

Keywords: Keykubadiye Palace, Geometric Ornament, Under Glaze Tile, Anatolian Seljuk Period, Medieval Archaeology

1. GİRİŞ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli yönetim merkezlerinden Kayseri'deki Keykubadiye Sarayı, il merkezine yaklaşık 10 km uzaklıkta günümüzde Şeker Fabrikası arazisi sınırları içerisinde yer almaktadır. İnşa tarihi kesin olarak bilinmese de Selçuklu Devleti'nin en kudretli sultanlarından I. Alaeddin Keykubad tarafından 1220'li yılların ortalarında (1224-1226) yaptırıldığı kabul gören (Baş, 2019: 54) sarayın kalıntıları, sultanın ismi ile anılan Keykubad Dağı ile bir zamanlar doğal kaynak sularıyla beslenen Keykubad (Şeker) Gölü arasında kalan

düzlükte dağılım göstermektedir¹. Sarayın kuzey ve doğusundaki geniş düzlük ise ordunun sefer öncesi toplandığı, özel günlerde sultan otağının (sera-perde) kurulduğu meşhur Meşhed Ovası'dır (İbn Bibi, 1996: 18,454).

Sarayın ihtişamını övgülerle anlatan Anadolu Selçuklu döneminin ünlü tarihçisi İbn Bibi'nin şu iki cümlesi bile sarayın ne kadar görkemli olduğunu anlamamız için yeterlidir: *"Orayı sanki Tanrı cenneti dünyada göstermek için yaratmıştı... Orada öyle bir saray vardı ki, alanında güneş ve ay, yüz taraftan görünüyordu..."* (İbn Bibi, 1996: 321-322). Bu cümleler abartılı gibi görünüyorsa da kazılarda elde edilen buluntular, bir nevi sözü edilen muhteşemliği kanıtlar niteliktedir. Keykubad'ın özellikle yaz aylarında devlet işlerini yürüttüğü saray, aynı zamanda sefer hazırlıklarının da yapıldığı bir üs niteliğindedir. Ancak maalesef, burası Keykubad'ın Meşhed ovasında bir ziyafet sırasında (1 Haziran 1237) yediği av (kuş) etinden zehirlenerek vefat ettiği yer olmuştur (İbn Bibi, 1996: 455-457). Sultanın bu ani ölümü üzerine tahtta geçen oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev de sarayı bir süre kullanmıştır. Moğollarla gerçekleştirilen Köseadağ Savaşı'nda (1243) Selçukluların yenilgiye uğramasıyla, Kayseri'ye ulaşan Moğol ordusu tarafından şehirle birlikte saray da yakılıp yıkılmıştır. Aksaraylı Kerimüddin Mahmud, *"Feleği gör ki; çehreleri sultanları imrendiren o mutlu zümreyi, o temiz imanlı ve dürüst gidişli insanları cefasıyla ne hale getirdi. Onların faziletlerinden şimdi memlekette bir hatıra kalmamış gibidir. Kayseri'nin saraylarına bak ki ne kapıları ne de duvarları yerindedir"* ifadesi ile 1265 yılında Keykubadiye'nin artık kullanılmayacak durumda olduğunu belirtmiştir (Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, 2000: s. 70).

¹ R. Arık, Eski Çin yazlık saraylarına benzettiği Keykubadiye Sarayını, büyükçe bir yapay göl/havuz ve etrafındaki çeşitli yapılarla meydana getirilmiş külliye olarak tanımlamaktadır. Bkz. Arık, 2007b: 78; 2008: 255.

Tarihi kaynaklarda geçen bilgilerden hareketle M. Zeki Oral, 1953 yılında Keykubadiye'nin yerini belirleyerek, bilim dünyasına tanıtmıştır (Oral, 1953). İlk kazısını da 1964 yılında Prof. Dr. Oktay Aslanapa yapmıştır (Aslanapa, 1965a). Ancak, bu çalışma bir sezonun ötesine geçmemiştir. 1980 yılında Prof. Dr. M. Oluş Arık başkanlığında kazı çalışmaları yeniden başlamış, çeşitli nedenlerden dolayı çalışmaya aynı yıl son verilmiştir (Arık, 2000: 21). Sonraki süreçte 2014 yılına kadar saray kaderine terk edilmiş, aynı zamanda Şeker Fabrikası'nın inşasından itibaren fabrikaya ait atıklar saray kompleksinin doğu yönüne dökülmüş ve bu alan günümüzde adeta suni bir tepeye dönüşmüştür.

Keykubadiye Sarayı'ndan günümüze büyük ölçüde tahribata uğramış şekilde iki yapı kalıntısı ulaşmıştır. Dört Kemerli Yapı (Küçük Köşk) ve Tonozlu Yapı (Büyük Köşk) olarak isimlendirilen bu iki yapının korunmasına yönelik olarak, Kayseri Şeker Şirketi yönetiminin parasal desteği ile Kayseri Müzesi denetiminde, Prof. Dr. Ali Baş'ın bilimsel danışmanlığı ve Dr. Şükrü Dursun'un gözetiminde 07.04.2014-17.04.2014 tarihleri arasında, her iki yapının çevresinde sondaj çalışması gerçekleştirilmiştir. 2015 yılında, kazı çalışması Bakanlar Kurulu Kararı ile Prof. Dr. Ali Baş başkanlığında daimî hale gelmiştir.

Keykubadiye Sarayı'nda 2014 yılındaki sondaj çalışması ile 2015-2019 yıllarında gerçekleştirilen kazılarda çok sayıda mimari kalıntılara ulaşılmıştır. Yine büyük ölçüde tahrip durumdaki kalıntılardan, niteliği tam olarak anlaşılan bir mekân tespit edilememişken, kazılarda Anadolu Selçuklu sanatını aydınlatacak pek çok veri ve buluntu elde edilmiştir. Bunlar arasında zengin süsleme kompozisyonlarına sahip çiniler hayli dikkat çekicidir. Sıraltı, lüster ve tek renk sırlı olmak üzere üç farklı teknikte imal edilen çiniler, sarayın zengin çini kaplama koleksiyonunu ortaya koymaktadır. Maalesef, bunların çoğu kırık ve tahrip olmuş şekilde ele geçmiştir. Selçuklulara ait diğer saray kazılarında olduğu gibi Keykubadiye'de de açığa çıkarılanlar arasında turkuaz sırlı levha çiniler

çoğunluktadır. Diğer taraftan azımsanmayacak sayıdaki sıraltı ve lüster tekniğinde imal edilmiş figürlü, bitkisel ve geometrik süslemeli çiniler Selçuklu sanatına yeni ve özgün bilgiler sunan önemli buluntulardır.

Sıraltı tekniğindeki çiniler arasında geometrik süslemeli olanlar, kompozisyon çeşitliliğiyle ön plana çıkmaktadır. İrili ufaklı kırık parçalar halindeki çinilerde maalesef bütün bir örnek elde edilememiştir. Parçaların çoğunun küçük olması sebebiyle bazı süslemeler aynı kompozisyonun bölümleri gibi algılanmaktaydı. Bundan dolayı süslemelerin tasnifi yapılarak, aynı kompozisyonu gösteren parçaların bir araya getirilmesi veya mevcuttaki kalıntıdan hareketle süsleme kompozisyonlarının bütünü ortaya çıkarılmıştır.

Bu çalışmada ele aldığımız örneklerin tamamı Prof.Dr. Ali Baş başkanlığında yürütülen sondaj ve kazı çalışmalarında (2014-2019) açığa çıkarılmıştır. Daha önceki süreçte, M. Z. Oral² ve O. Aslanapa³ tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da geometrik süslemeli benzer çiniler açığa çıkarılmış olup, yayımladıkları fotoğraflar çalışmamızda ele aldığımız bazı çinilerdeki kompozisyonların eksik bölümlerini tamamlamamıza büyük katkı sağlamıştır. Bugün Kayseri Müzesi'nde O. Aslanapa'nın gerçekleştirdiği kazıya ait az sayıda çini parça bulunmakla birlikte, bunlar içerisinde yayımlanmış olduklarından hiçbiri mevcut değildir.

Sıraltı geometrik süslemeli çiniler tam form vermese de birleşim gösteren parçaların bir araya getirilmesiyle bunların kare veya dikdörtgen levhalar olduğu anlaşılmaktadır. Tamamı kırık parçalar olması sebebiyle gerçek ölçüleri bilinmeyen çinilerden birleşim gösteren en büyük örnekte kenar uzunluğu 44 cm ölçülmüştür. G. Öney, muhtemelen O. Aslanapa tarafından açığa çıkarılan

² M. Zeki Oral tarafından açığa çıkarılan çiniler hakkında bkz. Oral, 1953: Res.5.

³ Oktay Aslanapa tarafından açığa çıkarılan çiniler hakkında bkz. Aslanapa, 1965a: Şema 1-6, Res.17-19, 24-25; 1965b: 43-44, Res.5-8, Lev 8-11.

çinilerden hareketle, bunların kare olduğunu ve ebatlarının 24x24 olduğunu belirtmiştir (Öney, 1976: 42). Belki birkaç örnekte bu ölçüler makul görülebilir, ancak bazı parçalar ve birleşim gösteren örneklerden anlaşıldığı üzere çinilerin geneli çok daha büyüktür. Çinilerin hamurları krem renkte sık ve ince gözenekli, 3 ile 4 cm arasında değişkenlik gösteren kalınlıktadır. Beyaz astar üzerinde, siyah konturlamayla oluşturulan şeritler (çizgi) ile çokgenler geometrik süslemelerin belirleyici unsurlarıdır. Çoğunluğu şeffaf renksiz, birkaçı da şeffaf turkuaz sırlanmış olan çinilerdeki süslemelerden birisi zikzak iken, diğerleri şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle oluşan kompozisyonlardır. Zikzak haricinde, süslemelerin gruplandırması şeritler veya çokgenlerden hareketle kompozisyon düzenine göre yapılmıştır.

2. ÇİNİLER

A. Düz ve Eğrisel Şeritlerle Oluşturulan Geometrik Süslemeler

İki farklı kompozisyon örneği bulunan bu grup çinilerinde, şeffaf renksiz sıraltında, düz, kırılmalar yaparak ve eğriler çizerek ilerleyen şeritler süslemelerin belirleyicileridir. Kompozisyonların birinde, şeritlerin yanı sıra tam daireye yer verilmiştir. Çini mozaik örgülü kufi süslemelerini andıran kompozisyonlar, beyaz astar üzerine işlenen şeritlerin geçmeleri ve bazı bölümlerde düğüm yapmasıyla oluşmaktadır.

A.1. 2014 yılı sondaj ve devam eden kazı çalışmalarında hemen her dönemde bu gruba ait bazıları birleşim gösteren, çoğunluğu da birleşmeyen parçalardan oluşan çok sayıda çini açığa çıkarılmıştır (Baş, 2017: 69-70,75; Baş vd., 2017: 113; 2019: 112-113). Çinilerdeki süsleme, siyah renkte konturlama yapılarak oluşturulan ve kobalt mavisi renkte dolgularan farklı eksenlerde düz veya eğrisel kıvrımlar yaparak ilerleyen şeritlerin geçmeleri ve örgüleriyle meydana gelmektedir. Kompozisyonun alt bölümünde geçme-örgü sistemine yer

verilmişken, orta bölümde yarım dairelerle oluşturulan yan yana dizili çemberler gibi görünen şekiller bulunmaktadır. Bunların üst çaprazlarında ise yarım dairelerle kuşatılmış düğüm motifleri yer almaktadır. Düğümlerden uzanan şeritlerin uç kısımları üstte rumi ve palmet motifleri ile sonlanmıştır (Fotoğraf 1-2; Çizim 1).

Fotoğraf 1; Çizim 1

Fotoğraf 2

A.2. 2014 yılı sondaj çalışması ile kazı çalışmalarında bu gruba ait kırık halde birkaç çini parçası bulunmuştur (Baş vd., 2017: 113; 2020: 102). Parçalardan birleşim

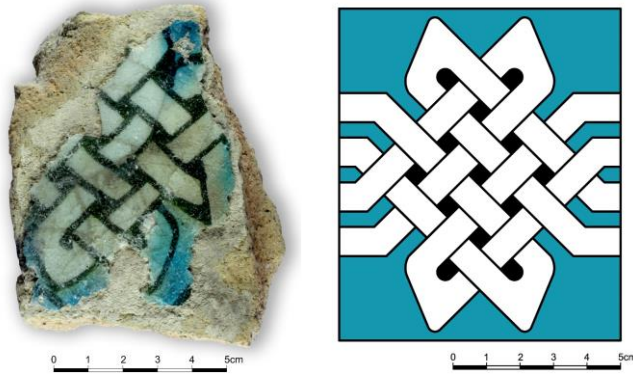
gösteren üç örnek, kompozisyonun merkezindeki düzenleme hakkında bilgi verir niteliktedir. Kompozisyonun eksik bölümleri ise M. Z. Oral ve O. Aslanapa tarafından yayımlanan bu grup çinilerine ait fotoğraflardan tamamlanmıştır. Bütün olarak ele alındığında çinilerdeki süsleme, siyah konturlu şeritler ve dairelerin geçmeleriyle oluşmaktadır. Levhanın alt ve üst kenarlarında simetrik, yatay eksenle düz ilerleyen şeritler ile düşey eksenle düz, kırılmalar yaparak yay çizen şeritlerin geçmeleriyle oluşan örgülere yer verilmiştir. Merkezinde ise dört kenardan uzanan, kırılmalar yaparak ve yay çizerek ilerleyen ikişerli şeritler ile merkezde tam bir dairenin geçmeler yapmasıyla meydana gelen düzenleme, süslemenin ana karakterini oluşturmaktadır. Merkezdeki daire içerisinde çapraz eksenlerde uzanarak geçmeler yapan şeritler, ortasında eşkenar dörtgen olan örgüyü oluşturmuştur. Şeritlerin daire dışında uzanan bölümleri, altta ve üstte uç kısımları elips hatlarda kıvrılmalar yaparak adeta sarkıt ve dikitler oluşturmuştur. Alt ve üst kenarlardan uzanan şeritler ise her iki yanda yay formlarında ilerleyerek şemse motifi şeklinde merkezdeki süslemeyi çerçeve içerisine almıştır. Süslemede şeritlerin ve dairelerin içerisi dolgulanmadan, astar renginde (beyaz) bırakılmış, diğer bölümler ise yaklaşık aynı oranda kobalt mavisi ve turkuaz renkte boyanmıştır (Fotoğraf 3; Çizim 2).

Fotoğraf 3; Çizim 2

B. Kırılmalar Yaparak İlerleyen Şeritlerle Oluşturulan Geometrik Süslemeler

Bu gruba ait çini parçası sadece bir adettir. 2018 yılında açığa çıkarılan çinideki süsleme, beyaz astar üzerine siyah renkte konturlamayla oluşturulan şeritlerin geçmeleriyle meydana gelmektedir. Kompozisyon, köşelerde kıvrılarak çapraz eksenlerde ilerleyen şeritlerin sık geçmeleriyle oluşan adeta hasır örgü şeklindedir. Süslemede, şeritlerin içerisi dolgulanmadan, astar renginde (beyaz) bırakılmış, geçmelerin aralarında kalan bölümler siyah, diğer kısımlar ise turkuaz renkte dolgulanarak, şeffaf renksiz sırlanmıştır (Fotoğraf 4; Çizim 3).

Fotoğraf 4; Çizim 3

C. Şeritler veya Çokgenlerin Geçmeleriyle Merkezde Oluşan Yıldızdan Gelişen Kompozisyonlar

Keykubadiye Sarayı geometrik süslemeli sıraltı çinileri içerisinde çoğunluğu teşkil eden bu grup çinilerinde dört farklı kompozisyon düzeni görülmektedir. Bunların her biri beyaz astar üzerine işlenen şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle oluşan, merkezde yıldız ve çevresinde çeşitli geometrik şekillerin sıralandığı kompozisyonlara sahip, şeffaf renksiz sırlıdır. Kompozisyonlar, sadece şeritlerle veya sadece çokgenlerin geçmeleriyle oluşurken, her ikisinin birlikteliğinde meydana gelen örnekler de mevcuttur. Bazılarında yıldızlar, bitkisel motiflerle dolgulanmıştır.

C. 1. Kazı çalışmalarında açığa çıkarılan bu grup çinileri genelde kırık küçük parçalar halindedir (Baş, 2017: 69-70,75). Parçalarda geometrik ve bitkisel olmak üzere iki farklı tür süsleme bulunmaktadır. Geometrik süsleme, siyah renkte konturlamayla oluşturulan, farklı eksenlerde kırılmalar yaparak ilerleyen şeritler ile sekizgenlerin geçmeleriyle ortaya çıkan sekiz kollu yıldız ve on iki kollu yıldızlardan gelişim göstermektedir. On iki kollu yıldızlar, daha büyük olmaları ve içlerinde bitkisel süslemelere yer verilmesi bakımından, kompozisyonun ana temasını teşkil etmektedir. Bitkisel süsleme, merkezde bir kareden ışınsal

düzlemde gelişim gösteren dönüşümlü palmet ve lotuslardan oluşmaktadır. Lotusların boyutu palmetlere göre daha büyük olup, aralarda kalan palmetleri çerçevelemiştir. On iki kollu yıldızların çapraz eksenlerinde yer alan sekiz kollu yıldızların içi boş bırakılmıştır. Yıldız etrafında ise ışınsal düzlemde sıralanan düzgün beşgenler bulunmaktadır. Kelebek motifleri ve deltoidler süslemede görülen diğer geometrik şekillerdir. Süslemede, şeritler, sekizgenler ve bitkisel motiflerin içi dolgulanmadan, astar renginde (beyaz) bırakılmış, yıldızlar kobalt mavisi, beşgenler ve bitkisel motiflerin merkezindeki kareler turkuaz, kelebek motifleri patlıcan moru, deltoidler ise siyah renkte boyanmıştır (Fotoğraf 5; Çizim 4).

Fotoğraf 5; Çizim 4

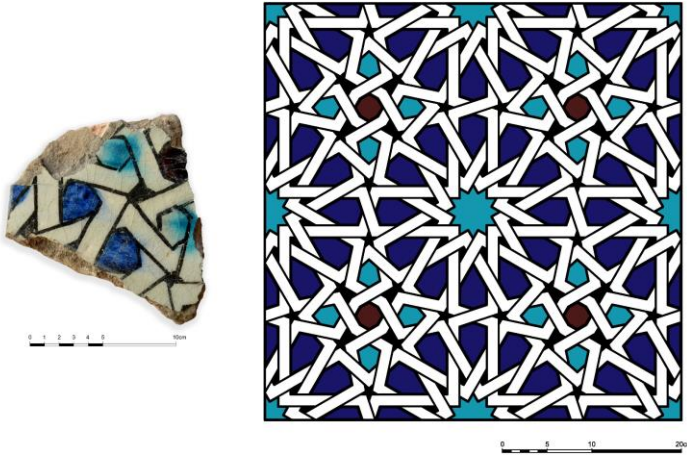
C. 2. Kazı çalışmalarında, çokça ele geçen buluntular arasında yer alan bu grup çinileri kırık halde büyüklü küçüklü parçalardan oluşmaktadır (Baş, 2017: 69-70,75; Baş vd., 2020: 102). Çinilerde hâkim süsleme türü sonsuz karakterli geometrik iken, dolgu motifi olarak C.1. başlığında değerlendirilen çinide olduğu gibi bitkisel süslemelere de yer verilmiştir. Süsleme, siyah renkte konturlamayla oluşturulan, farklı eksenlerde kırılmalar yaparak ilerleyen kırık şeritlerin geçmeleriyle meydana gelen sekiz kollu yıldız ile on iki kollu yıldızlardan gelişim

gösterir. On iki kollu yıldızlar, çok daha büyük olmaları ve içlerinde bitkisel süslemelere yer verilmesi bakımından, kompozisyonun ana temasını teşkil etmektedir. Bitkisel süsleme, merkezde bir kareden ışınsal düzlemde gelişim gösteren dönüşümlü palmet ve lotuslardan oluşur. Lotusların boyutu daha büyük olup, aralarda kalan palmetleri çerçevelemiştir. On iki kollu yıldızların çapraz eksenlerindeki sekiz kollu yıldızların içi sade bırakılmıştır. Yıldız sistemlerinin birleşim noktalarında beş kollu yıldızların olduğu izlenirken, her iki yıldız kompozisyonlarının yatay ve düşey eksenlerindeki birleşim noktalarında yedigenler bulunmaktadır. Yedigenlerin arasında ise her iki uç kısmı yıldız formu olan geometrik şekiller oluşmuştur. On iki kollu yıldızların etrafında ışınsal düzlemde deltoidler ile düzgün olmayan altıgenler mevcuttur. Geçmeler daha sık olduğu için sekiz kollu yıldızların etrafında ise ışınsal düzlemde sadece düzgün olmayan altıgenler oluşmuştur. Süslemede, şeritler ve bitkisel motiflerin içi dolgulanmadan, astar renginde (beyaz) bırakılmış, on iki kollu yıldızlar, yedigenler, düzgün olmayan altıgenler kobalt mavisi, sekiz kollu yıldızlar ile yedigenlerin arasındaki geometrik şekiller turkuaz, beş kollu yıldızlar ile deltoidler ise siyaha boyanmıştır (Fotoğraf 6; Çizim 5).

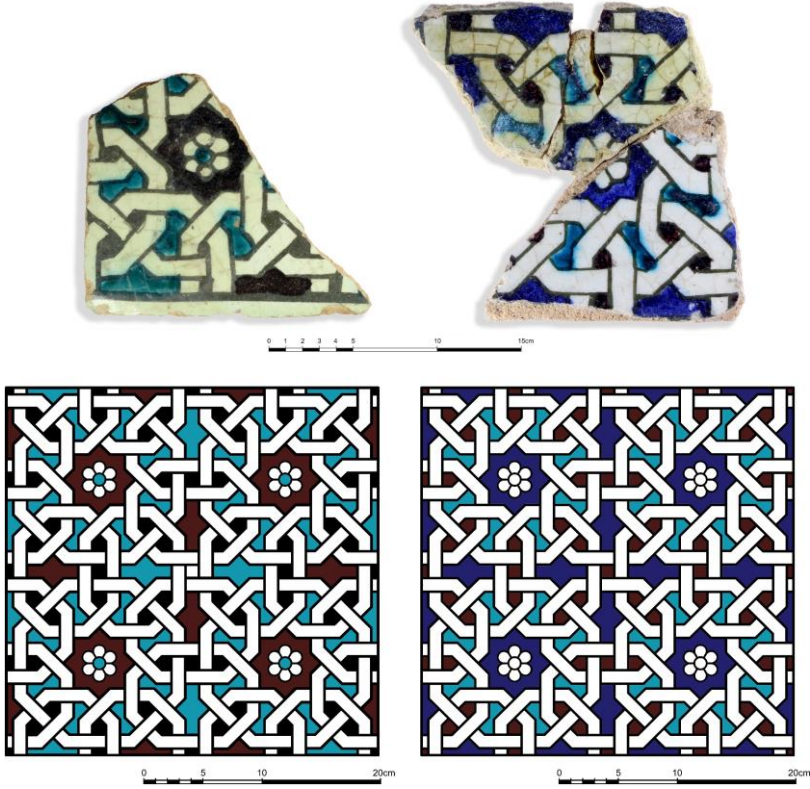
Fotoğraf 6; Çizim 5

C. 3. Sondaj çalışmasında sadece tonozlu yapı çevresinde bu gruba ait bir parça açığa çıkarılmış olup (Baş vd., 2017: 113), sonraki süreçte bu yapı çevresinde kazı gerçekleştirilmemiştir. Diğer alanlarda yapılan kazılarda ise aynı grup örneğine rastlanmamıştır. Mevcut parçadaki süsleme, kompozisyonun tamamını ortaya koymak için yeterli değildir. Kompozisyonun bütünlüğü, önceki süreçte O. Aslanapa tarafından açığa çıkarılan benzer çinilerden hareketle ortaya konulmuştur. Süsleme, siyah renkte konturlamayla oluşturulan farklı eksenlerde kırılmalar yaparak ilerleyen şeritlerin geçmeleriyle meydana gelen on iki kollu yıldızlardan gelişim göstermektedir. Yıldız kompozisyonları dikey ve yatay eksenlerde birleşmektedir. Birleşim yerlerinde beş kollu yıldızlar meydana gelmiştir. Yıldızların çapraz eksenlerinde merkezde sekizgen ve çevresinde beş kollu yıldızlara yakın şekiller ile düzgün olmayan altıgenler sıralanmaktadır. On iki kollu yıldızların etrafında ise ışınal düzlemde deltoidler ile düzgün olmayan altıgenler mevcuttur. Süslemede, şeritlerin içi dolgulanmadan astar renginde (beyaz) bırakılmış, on iki kollu yıldızlar ve sekizgenlerin çevresindeki düzgün olmayan altıgenler turkuaz, sekizgenler patlıcan moru, on iki kollu yıldızların etrafındaki düzgün olmayan altıgenler kobalt mavisi, beş kollu yıldızlar ile deltoidler de siyaha boyanmıştır (Fotoğraf 7; Çizim 6).

Fotoğraf 7; Çizim 6

C. 4. Kazı çalışmalarında, çokça ele geçen buluntular arasında yer alan bu grup çinileri kırık halde büyüklü küçüklü parçalardan oluşmaktadır (Baş vd., 2019: 112-113). Çinilerde, aynı süsleme kompozisyonuna sahip, farklı renklerle boyalı iki ayrı uygulama görülmektedir. Hâkim süsleme türü sonsuz karakterli geometrik iken, dolgu olarak bitkisel motiflere de yer verilmiştir. Süsleme, siyah renkte konturlamayla oluşturulan düzgün sekizgenler ile iki kenarı daha uzun tutulduğu için basık görüntüdeki daha küçük boyutlu sekizgenlerin zincir halkaları gibi geçme yapımlarıyla oluşur. Küçük boyutlu sekizgenler kompozisyonda diğer sekizgenleri de birbirine bağlarken, aynı zamanda merkezde sekiz kollu yıldızların da oluşmasını sağlamıştır. Sekiz kollu yıldızlar dairesel bir tomurcuktan gelişim gösteren altı yapraklı çiçeklerle dolgulanmıştır. Bu haliyle yıldızlar ve çiçekler kompozisyonun ana temasını teşkil etmektedir. Yıldızların çevresinde ise ışınal düzlemde sıralı kelebek motifleri ile beşgenler oluşmuştur. Bunun dışında her bir yıldız kompozisyonunun birleşim noktalarında ortada kare, yanlarda ise kısa kenarları düz, uzun kenarları ortada üçgen çıkma yapan geometrik şekiller bulunmaktadır. Süslemede, sekizgenler dolgulanmadan, astar renginde (beyaz) bırakılmıştır. Bunun dışında iki farklı boyama yapılmıştır. İlk düzende sekiz kollu yıldızlar ile kısa kenarları düz, uzun kenarları ortada üçgen çıkma yapan geometrik şekillerin yarısı patlıcan moru renkte, bu geometrik şekillerin diğer yarısı ile kelebek motifleri turkuaz, kare ve beşgenler siyah renkte boyanmıştır. Bunlarda çiçek motiflerinin tomurcukları turkuaz renkte boyanarak, yaprakları astar renginde bırakılmıştır. İkinci düzende sekiz kollu yıldızlar ile kısa kenarları düz, uzun kenarları ortada üçgen çıkma yapan geometrik şekiller kobalt mavisini, kelebek motifleri turkuaz, kare ve beşgenler patlıcan moru renkte boyalıdır. Çiçek motifleri ise herhangi bir boyama yapılmadan astar renginde bırakılmıştır (Fotoğraf 8-9; Çizim 7-8).

Fotoğraf 8-9; Çizim 7-8

D. Şeritler veya Çokgenlerin Geçmeleriyle Merkezde Oluşan Kareden Gelişen Kompozisyonlar

Bu grup çinilerinde iki farklı kompozisyon düzeni görülür. İlkinde ait tek uygulama mevcut iken, ikincisinde üç farklı düzenleme bulunmaktadır. Kompozisyonlar şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle merkezde kare ve çevresinde çeşitli geometrik şekillerden meydana gelmektedir. Sadece şeritlerle veya çokgenlerin geçmeleriyle oluşan uygulamaların yanı sıra her ikisinin birlikteliğinden oluşan süslemeler de mevcuttur. Ayrıca bazı örneklerde dolgu motifi olarak bitkisel süslemeler de yapılmıştır.

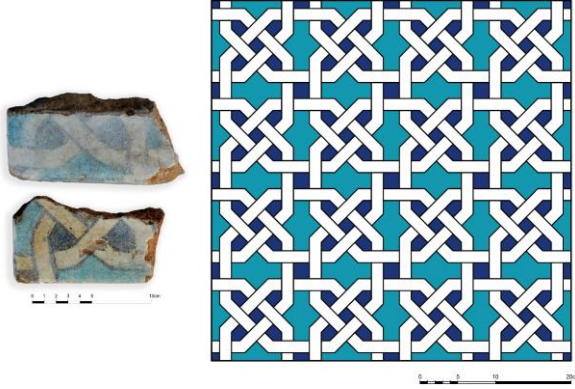
D.1. Kazı çalışmalarında, az sayıda ele geçen buluntular arasında yer alan bu gruptaki çini parçalarındaki (Baş, 2017: 69-70,75) süsleme, beyaz astar üzerine siyah konturlamayla oluşturulan, zincir halkaları gibi geçme yapan sekizgenler ile yatay ve düşey eksende ilerleyen düz şeritlerin geçmeleriyle meydana gelmektedir. Geçmelerle sekizgenlerin merkezinde kare, bunun dört ana ekseninde sırasıyla dikdörtgen ve kareler, çapraz ekseninde ise ok ucu şeklinde yedi kenarlı geometrik şekiller ile beşgenler oluşmuştur. Sekizgenler ve şeritlerin içi dolgulanmadan astar renginde (beyaz) bırakılmış, aradaki şekillerden kareler patlıcan moru, dikdörtgenler ve beşgenler turkuaz, ok ucu formundaki şekiller de kobalt mavisi renkte boyanarak, şeffaf renksiz sırlanmıştır (Fotoğraf 10; Çizim 9).

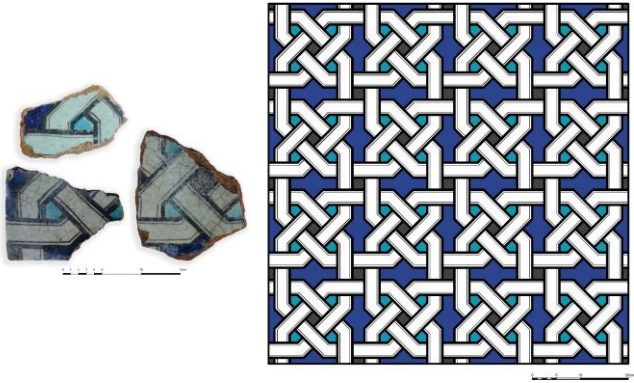
Fotoğraf 10; Çizim 9

D.2. Kazı çalışmalarında bu gruba ait kırık halde çok sayıda çini açığa çıkarılmıştır (Baş, 2017: 69-70,75). Çinilerde, benzer geometrik kompozisyona sahip, üç farklı uygulama vardır. Farklılıklar ek çizgiler, çizgi kalınlıkları, boyama ile boyama yerine kullanılan bitkisel süslemelerden kaynaklanmaktadır. Geometrik süsleme, beyaz astar üzerine siyah renkte konturlamayla oluşturulan sekizgenlerin zincir halkaları gibi geçme yapmasıyla meydana gelmektedir. Süslemede, sekizgenlerin birleşim kısımlarında ortaya çıkan düzenlemeler ön plana çıkmaktadır. Burada

merkezde eşkenar dörtgenler ve çapraz eksenlerinde beşgenler bulunmaktadır. Bu bölümün düşey ve yatay eksenlerinde kısa kenarları düz, uzun kenarları ortada üçgen çıkma yapan geometrik şekiller, çapraz eksenlerinde ise kareler meydana gelmiştir. Esasında bu kareler sekizgenlerin içerisinde merkez motifi olmuş ve diğerleri bunun etrafında gelişim göstermiştir. İlk uygulamayla şekillendirilen çinilerde sekizgenler dolgulanmadan, astar renginde (beyaz) bırakılmış, kısa kenarları düz, uzun kenarları ortada üçgen çıkma yapan geometrik şekiller turkuaz, diğer geometrik şekillerin tamamı kobalt mavisi renkte boyanarak, şeffaf renksiz sırlanmıştır (Fotoğraf 11; Çizim 10). İkinci uygulamayla şekillendirilen çinilerde kalın konturlarla oluşturulan sekizgenlerin iç kısımlarında kenar hatlara yakın kısımlara çizilen daha ince çizgilerle daha küçük sekizgenler oluşturulmuştur. Yine bunlar dolgulanmadan astar renginde (beyaz) bırakılmış, kısa kenarları düz, uzun kenarları ortada üçgen çıkma yapan geometrik şekiller kobalt mavisi, eşkenar dörtgenler ve kareler siyah, beşgenler ise turkuaz renkte boyanarak, şeffaf renksiz sırlanmıştır (Fotoğraf 12; Çizim 11). Üçüncü uygulamayla şekillendirilen çinilerde sekizgenler boş bırakılmış olup, aradaki geometrik şekiller kıvrım dallardan gelişim gösteren noktasal yapraklar ve rumilerle dolgulanarak, yeşil tonlarında şeffaf turkuaz sırlanmıştır (Fotoğraf 13; Çizim 12).

Fotoğraf 11; Çizim 10

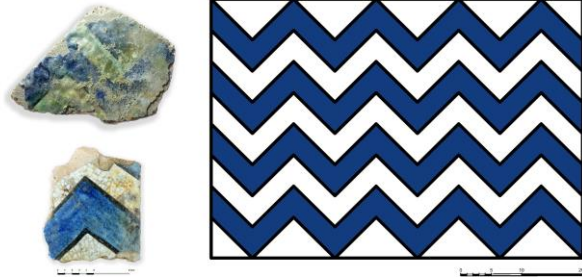
Fotoğraf 12; Çizim 11

Fotoğraf 13; Çizim 12

E. Zikzak

Kazı çalışmalarında bu gruba ait kırık halde birkaç çini parçası açığa çıkarılmıştır. Süsleme, beyaz astar üzerinde siyah renkte konturlama yapılarak oluşturulan zikzaklardan oluşmaktadır. Zikzakların bir sırası dolgulanmadan astar renginde (beyaz) bırakılmış, bir sırası da kobalt mavisi renkte boyanarak, şeffaf renksiz sırlanmıştır. Bu haliyle atlamalı renk dizilimi mevcuttur (Fotoğraf 14; Çizim 13).

Fotoğraf 14; Çizim 13

Değerlendirme ve Sonuç

Anadolu Selçuklu Sanatında başta taş, ahşap, tuğla, alçı, çini ve maden olmak üzere hemen her malzemede yer bulan geometrik süsleme, adeta Selçuklu süsleme sanatının özünü oluşturur. Selçuklular köklü geçmişlerinin kültürel mirasını Anadolu'ya da taşıyarak, yerli ve yakın çevre kültürlerinin birikimleriyle, temeli sistematik düzen üzerine kurulu geometrik süslemede çeşitli tasarımlar ortaya koymuşlardır. Üst düzey geometri bilgisi gerektiren bu süslemede elde edilmek istenen kompozisyonlar düz, eğrisel, kırık şeritler (çizgiler), çokgenler ve dairelerle belirlenmektedir. Bunlar belirli sistem içinde geçme yaparak ya da düğümlenerek meydana gelen, çoğunlukla sonsuzluk ve simetrisinin ön planda olduğu kompozisyonlardır (Dursun, 2016: 370).

Anadolu Selçuklu döneminde, 13. yy. ilk yarısında yoğunlukta olan geometrik süslemeler (Bulut, 2020: 11), sanatçının motif hazinesinin en sevilen

malzemelerindedir (Demiriz, 2004: 10). Bunların meydana gelişi ve geometri kurallarıyla ilgili herhangi bir yazılı belge mevcut değildir (Mülayim, 1982: 69; Altın, 2020: 13). Bu nedenle kaynağı, oluşumu, kuralları, tercih edilme nedeni ve sembolik anlamları gibi bilinmeyen birçok durum, araştırmacıların açıklamaları ve kuramlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. S. Mülayim, tercih sebebi ve kaynağı hakkındaki görüşleri “şekillerin sembolik anlamları ve yapı özellikleri” olmak üzere iki grupta toplayarak, gerçek dünyada benzeri olmayan bu kompozisyonların bütünüyle ‘insan yapısı’ olduğunu ve doğada görülen biçimlerin kompozisyonlara değil, tek formlara öncülük etmiş olabileceğini belirtmiştir (Mülayim, 1982: 93).

Serbest ve geniş tasarım imkanları sunması nedeniyle Anadolu Selçuklu sanatında özellikle taş ve ahşap malzemede, çoğu zaman ana süsleme türü olarak tercih edilen geometrik süsleme çinide de azımsanmayacak sayıda vardır. Ancak, bu çoğunluk daha çok çini mozaik uygulamalarda elde edilmişken, sıraltı ve lüster teknikli çinilerde oran daha azdır. Keykubadiye Sarayı kazılarında açığa çıkarılan birkaç parça lüster çinide de geometrik süslemelere yer verildiği izlenmektedir. Örgü sistemlerinden farklı olarak, bazı geometrik şekillerle yapılan düzenlemeler bitkisel süsleme gibi farklı türlerle birlikte işlenmiştir. Geometrik süslemenin yer aldığı bir diğer çini grubu sıraltı haç formu çinilerdir. Yine bunlardaki geometrik süslemelerin geneli bitkisel motiflerle beraber yapılmış olup, bu çiniler tamamen ayrı bir çalışma konusu olduğu için kapsam dışında tutulmuştur. Geometrik süslemenin hâkim olduğu örnekler, sıraltı tekniğinde hazırlanmış dikdörtgen ve çoğunluğu kare formu olduğu anlaşılan levha çinilerde yer almaktadır. Birleşim gösteren en geniş çinide 44 cm ölçülmüş olup, tamamının hamurları krem renkte sık ve ince gözenekli, 3 ile 4 cm arasında değişkenlik gösteren kalınlıktadır.

Çinilerde, şeffaf renksiz veya şeffaf turkuaz sıraltı beyaz astar üzerine siyah konturlamayla oluşturulan şeritler ile çokgenler, geometrik süslemelerin

belirleyicileridir. Birisi zikzak desenle, diğerleri ise şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle oluşan kompozisyonlarla süslenmiştir. Zikzak desenlerde şeritlerin bir sırası astar renginde (beyaz) bırakılmış, bir sırası da kobalt mavisi renkte boyanarak, atlamalı renk dizilimi elde edilmiştir. Geçme veya örgü sistemiyle oluşan kompozisyonlarda aralarda oluşan şekillerin çoğunluğu, Selçuklu çinilerinde sıkça gördüğümüz kobalt mavisi, patlıcan moru, turkuaz veya siyah renklerle boyanmıştır. Bazılarında ise hiç boyama yapılmadan astar renginde bırakılmıştır. Bir örnek şeffaf turkuaz, diğerlerinin tamamı ise şeffaf renksiz sırlanmıştır. Kompozisyonlarda tek eksene veya çift eksene göre simetri izlenmektedir.

Kompozisyon düzenleri açısından Keykubadiye Sarayı geometrik süslemeli çinileri genel ölçekte beş farklı başlıkta değerlendirilmiştir. Bunlar da kendi içerisinde boyama ve uygulama farklılıkları nedeniyle alt gruplara ayrılabilir.

İlk grup çinileri “*A. Düz ve Eğrisel Şeritlerle Oluşturulan Geometrik Süslemeler*” başlığında ele alınmıştır. İki farklı uygulamanın yer aldığı bu çinilerdeki süslemeler düz, kırılmalar yaparak ve eğriler çizerek ilerleyen şeritler veya çemberlerle oluşturulmuştur. Bunlar, Anadolu Selçuklu sanatında özellikle çini mozaik uygulamalarda çeşitli örnekleri olan örgülü kufi süslemeleri andırmaktadır. Keykubadiye örneklerinde mevcutta yazı görülmezken, düzenlemelerden birinde şeritlerin üst kısımlarda bitkisel motiflerle nihayetlendiği görülmektedir.

Bu grup çinileri içerisinde **A.1.** başlığında ele alınan örneğin teknik ve süsleme bakımından aynısı denecek benzeri 2020 yılında Kayseri Kızıl Köşk'te yapılan kazıda açığa çıkarılmıştır.

Bazı küçük farklılıklar haricinde **A.1.** başlığında ele alınan kompozisyonun bir diğer benzeri, çini mozaik süsleme olarak Amasya Gök Medrese Camii Türbe kasnağındaki yatay kuşakta bulunmaktadır. Kobalt mavisi ve turkuaz çini

parçalarla oluşturulan bu süsleme, araştırmacılar tarafından örgülü kufi yazı (Yetkin, 1972: 172; Aslanapa, 1989: 165) veya kufiden geliştirilmiş örgü (Önkal, 1996: 402) olarak nitelendirilmiştir (Fotoğraf 15).

Fotoğraf 15

A.2. başlığında ele alınan örneğin en yakın benzeri Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, avlu revak kemerlerinin bazılarında yer alan sıraltı teknikli çini levhalardan kesilmiş parçalarda görülmektedir. Çiniler kesildiği için kompozisyonun tamamı olmasa da Keykubadiye çinisi gibi burada da kompozisyonun merkezinde daire ve çapraz eksenlerde uzanarak geçmeler yapan şeritlerden oluşan örgü sisteminin var olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf 16-17). Bu merkez motifin başka benzerleri ise Akşehir Küçük Ayasofya Mescidi ile Akşehir Taş Medrese'nin kubbe eteği ve Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi kapı lentosunda (Fotoğraf 18) çini mozaik düzenlemeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi'ndeki uygulama örgülü kufi yazı olarak tasarlanmışken, diğerleri kısmî bitkisel motiflerle kaynaştırılmış geometrik süslemelerdir.

Fotoğraf 16-17

Fotoğraf 18

İkinci grup “B. Kırılmalar Yaparak İlerleyen Şeritlerle Oluşturulan Geometrik Süslemeler” başlığında ele alınmış olup, bu gruba ait çini parçası sadece bir adettir. Mevcut bölümünde çapraz eksenlerdeki şeritlerin sık geçmeleriyle meydana gelen hasır örgü şeklindeki süslemeye sahip çininin diğer parçaları olmadığı için kompozisyonun devamı bilinmemektedir. Benzerlerinin görüldüğü Sivas’ta Ulu Camii minaresi ile I. İzzeddin Keykavus Türbesi’ndeki süslemeler kompozisyonun bütünlüğü hakkında fikir verir niteliktedir. Süslemeler, minare gövdesindeki yatay kuşakta sırsız tuğla ve turkuaz çini mozaik (Fotoğraf 19), türbede de giriş cephesindeki sol (doğu) pencerenin sivri kemerli alınlığının üzerindeki kareye yakın dikdörtgen alanda çini mozaik olarak yapılmıştır (Fotoğraf 20). Her iki yapıda ayet yazılı, düğümlü kufi olarak da nitelendirilen (Bakırer, 1982: 8) yazının bölümlerinden olan bu geometrik örgülerden uzanan şeritlerin bazıları harflere dönüşmektedir. Bundan dolayı Keykubadiye Sarayı’ndaki örneğin de yazılı bir süslemenin bölümlerinden olması muhtemeldir.

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

Üçüncü grup “C. Şeritler veya Çokgenlerin Geçmeleriyle Merkezde Oluşan Yıldızdan Gelişen Kompozisyonlar” başlığında ele alınmıştır. Keykubadiye Sarayı kazılarında açığa çıkarılan geometrik süslemeli çiniler içerisinde çoğunluğu teşkil eden bu grup örneklerinde kendi içerisinde dört farklı kompozisyon düzeni bulunmaktadır. Bunların her biri, Anadolu Selçuklu sanatında özellikle taş eserler başta olmak üzere, çini mozaik uygulamalar ve ahşap gibi birçok malzeme üzerinde çeşitli örnekleri bulunan, şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle meydana gelen merkezde yıldız, yıldız etrafında da çeşitli geometrik şekillerin sıralandığı kompozisyonların çeşitlemelerindedir. Ana süsleme geometrik düzenleme ile oluşturulmuş olup, bazılarında geometrik şekillerin iç kısımlarına bitkisel motifler işlenmiştir.

C. 1. başlığında ele alınan örneğin teknik ve boyama dahil en yakın benzeri Sivas İ. İzzeddin Keykavus Türbesi’nde, güney ve doğu duvarlara bitişik olarak konuşlandırılan sandukanın kuzey yüzündeki levha çinilerde görülmektedir (Fotoğraf 21). Türbenin dahil olduğu şifahanenin kuzey eyvanı ile avlu revak kemerlerinin bazıları benzer çinilerin bulunduğu diğer bölümlerdir (Fotoğraf 22). Bu bölümlerde, muhtemelen üretim fazlası veya hatalı imal levha çinilerin kesilmesiyle elde edilen parçalar kademeli baklava motiflerinin yapılmasında kullanılmıştır. Bunlardaki süslemeler, kesinti nedeniyle bir düzen arz etmezken,

görsellik şeritlerin yerleştirilişleriyle ortaya çıkan baklava dilimi motifleriyle sunulmuştur.

Fotoğraf 21

Fotoğraf 22

C. 2. başlığında ele alınan kompozisyonun benzerleri, Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi mihrabında ters U formundaki silme (Fotoğraf 23) ile Kayseri Döner (Şah Cihan) Kümbet'in bazı cephelerinde taş üzerine işlenmiştir (Fotoğraf 24). Bunların yanı sıra Afyonkarahisar Çay Taş Medresesi kubbe geçiş öğelerindeki üçgenlerde, çini mozaik uygulama olarak kullanıldığı izlenmektedir.

Fotoğraf 23

Fotoğraf 24

C. 3. başlığında ele alınan kompozisyonun yine en yakın benzeri Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi'nde, mihrabın önünde sultana ait olduğu düşünülen sandukanın kaplama sıraltı çinilerinde görülmektedir. Bunlarda da boyamada

aynı renkler tercih edilmiş iken, bazı şekillerin renklendirmesi farklıdır (Fotoğraf 25). Diğer örneklerde olduğu gibi türbenin dahil olduğu şifahanenin kuzey eyvanı ile avlu revak kemerlerinin bazıları benzer çinilerin bulunduğu diğer bölümlerdir. Yine bunlardaki süslemeler, kesinti nedeniyle bir düzen arz etmezken, görsellik şeritlerin yerleştirilişleriyle ortaya çıkan baklava dilimi motifine sunulmuştur (Fotoğraf 26). Bunların yanı sıra Silvan Ulu Camisi'nde güney duvarın doğu kanadındaki ilk mihrabın nişindeki süsleme, benzer kompozisyonun taştaki uygulamalarındandır.

Fotoğraf 25

Fotoğraf 26

C. 2. başlığında ele alınan kompozisyonun en yakın benzeri bugün Kayseri Müzesi deposunda, Huand Hatun Hamamı'na ait etütlük çini olarak muhafaza edilen bir parçada görülmektedir (Fotoğraf 27). Ancak, bu parça, 1968-69 yıllarında hamamın restorasyonu sırasında çinileri açığa çıkaran E. Yurdakul ve aynı yıllarda çinileri yayımlayan Y. Önge'nin çalışmalarında yoktur (Önge, 1969; Yurdakul, 1971). Ayrıca hamamda sıvaların raspası sonrası çinilerin sıraları üzerinde harç kalıntıları kaldığı görülürken, bu çinide benzer durum söz konusu değildir. Bu nedenlerle hamama ait olmadığını düşündüğümüz bu çini, C.4. başlığında değerlendirilen çinilerinden ikinci düzendekilerle her açıdan benzer olması sebebiyle Keykubadiye Sarayı'na ait olmalıdır. Muhtemelen O. Aslanapa tarafından açığa çıkarılan bu eser, etütlük olduğu için müzede Huand Hatun Hamamı çinileri ile beraber değerlendirilmiş olmalıdır.

Sıraltı çiniler dışında benzer kompozisyonların özellikle taş üzerinde çeşitlilik gösterdiği izlenmektedir. Yine Sultan I. Alaeddin Keykubad tarafından yaptırılan Tuzhisar Sultan Hanı'nın köşk mescidinin batı cephesindeki pencere silmesindeki süsleme aynı dönemin taş üzerindeki uygulamalarındandır (Fotoğraf 28). Taştaki diğer örnekleri ise Keykubad'ın eşi Melike Adile Hatun'a ait türbenin (Çifte Kümbet) köşe sütuncelerinden ikisi ile Ahlat'ta Hasan Padişah Kümbeti kapısının ana silmesinde yer almaktadır. Bunların yanı sıra Akşehir Taş Medrese minaresi gövdesindeki yatay kuşak (Fotoğraf 29) ile Amasya Gök Medrese Camii Türbe kasnağındaki sivri kemerli sağır nişlerden birinde bulunan süslemeler, aynı kompozisyonun çini mozaik uygulamalarıdır.

Fotoğraf 27

Fotoğraf 28

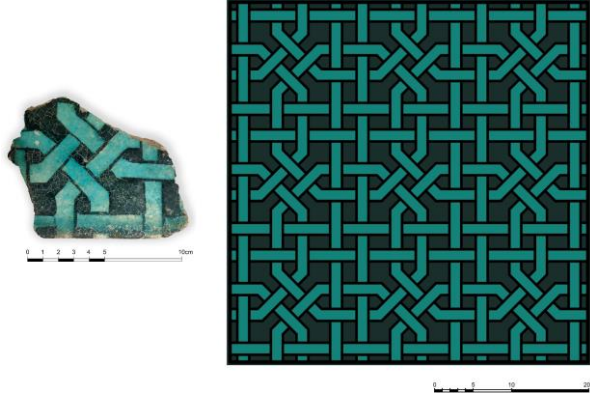
Fotoğraf 29

Dördüncü grup “D. Şeritler veya Çokgenlerin Geçmeleriyle Merkezde Oluşan Kareden Gelişen Kompozisyonlar” başlığında ele alınmıştır. Yine Keykubadiye Sarayı kazılarında açığa çıkarılan geometrik süslemeli çiniler içerisinde çoğunlukta olan bu grup örnekleri kendi içerisinde iki farklı kompozisyon düzenine sahiptir. İlkinde tek uygulama mevcut iken, ikincisinde üç farklı alt düzenleme vardır. Üçüncü grup örnekleri gibi Anadolu Selçuklu Sanatında özellikle taş eserler başta olmak üzere, çini mozaik uygulamalar ve ahşap gibi farklı malzemeler üzerinde benzerleri olan bu grup örnekleri şeritler veya çokgenlerin geçmeleriyle merkezde kare ve çevresinde çeşitli geometrik şekillerden meydana gelmektedir. Bunlarda da ana süsleme geometrik iken, bazılarında dolgu motifi olarak bitkisel süslemeler de görülür.

D. 1. başlığında ele alınan kompozisyonun en yakın benzeri Kayseri Müzesi deposunda muhafaza edilen küçük bir çini parçasında yer almaktadır. Çinideki geometrik düzenleme, Keykubadiye'deki kompozisyonun aynısını yansıtırken, farklı olarak aradaki şekillerin tamamı siyaha boyanarak, yeşil tonda şeffaf turkuaz renkte sirlama yapılmıştır. Bundan dolayı sekizgenler ve şeritler turkuaz renkte boyanmış gibidir (Fotoğraf 30; Çizim 14). Envanter kayıtlarında müzeye 1964 yılında geldiği yazılı olan çininin nereye ait olduğu belli değildir. Y. Özdemir ise bu parçanın bulunduğu yeri Keykubadiye Sarayı olarak belirtmiştir (Özdemir, 2014: 102). Ancak, beyaz hamurlu olan bu çini, geneli krem renkli hamur yapısına sahip Keykubadiye çinilerinden ayrı düşmektedir.

Başka benzer örnekler Konya Şerafeddin Camisi'nin batı ve güney dış duvarlarında kesme taşlara gömülmüş birkaç parça çinide de görülmektedir (Aslanapa, 1965a: 21). Konya'daki Osmanlı dönemine ait eserlerin önemlilerinden biri olan Şerafeddin Camisi'nin ilk inşası Anadolu Selçukluları dönemine kadar gitmektedir. Ancak, mevcut yapıda Selçuklu dönemine ait herhangi bir mimari kalıntı mevcut değilken, bugünkü caminin duvar yüzeylerine serpiştirilmiş durumdaki Selçuklu dönemine ait çini parçalarının ilk camiye ait olduğu düşünülmektedir (Baş ve Ürekli, 1999: 200). Sıraltı tekniği çinilerde süslemenin oluşumunda, sekizgenlerin yanı sıra Keykubadiye çinilerindekilerden farklı olarak yarım sekizgen hatlarda ilerleyen şeritler de kullanılmıştır. Sekizgenler ve iç kısımlarındaki süslemeler Keykubadiye'deki kompozisyonun benzeri iken, sekizgenlerin dışında kalan kısımlarda farklı şekiller mevcuttur (Fotoğraf 31-32).

Çini dışında, taşa işlenmiş olarak kompozisyonun en yakın benzeri, Afyonkarahisar Kureyş Baba Türbe gövdesinin üst kısmındaki yatay kuşakta karşımıza çıkmaktadır.

Fotoğraf 30; Çizim 14

Fotoğraf 31

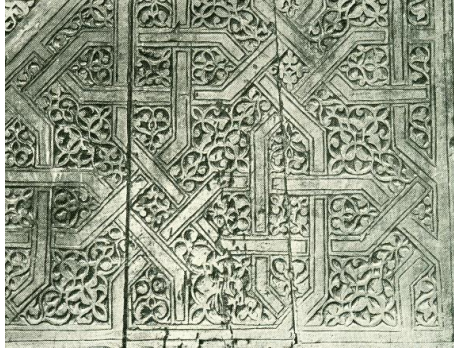

Fotoğraf 32

D. 2. başlığında ele alınan kompozisyonlar Anadolu Selçuklu dönemi eserlerinde özellikle taş ve ahşap üzerinde yaygın kullanım alanı bulmuştur. Bunların taşa işlenmiş benzerleri Kayseri Avgunu Medresesi Türbe kapısı silmesinde, İshaklı Han avlu taç kapısında kavsara köşelerindeki dikdörtgen bloklarda, Afyonkarahisar Kureyş Baba Türbesi kapı silmesinde ve Ahlat Bugatay Aka Kümbeti gövde üzerindeki yatay kuşakta görülmektedir. Ahşapta ise Harput Ulu Camii minberinin sağ kanadı ile Sivrihisar Ulu Camii minberi köşkü yan panolar benzer motifleri taşıyan örneklerdendir. Bir dönem Harput Sare Hatun Camisi'ne taşındığı⁴ için Harput Sare Hatun Camii minberi olarak da tanınan Harput Ulu Camii minberindeki süsleme gerek geometrik düzen gerekse de geometrik şekillerin

⁴ Esasında Harput Ulu Camisi'ne ait olan bu minber, önce Harput Sare Hatun Camisi'ne, sonrasında da Harput Kurşunlu Camisi'ne nakledilmiştir.

dolgulanmasında kullanılan bitkisel motifleriyle Keykubadiye'deki üçüncü uygulama çinileriyle çok benzerdir (Fotoğraf 33). O. Aslanapa çinilerde kullanılan bitkisel motifleri *"Selçuklu sanatında daha önce tanımadığımız motifler"* olarak yorumlayarak, bunların *"Osmanlı mavi-beyaz keramiğinde Haliç işi denilen grupta tekrar ortaya çıktığını"* devamında da ağaç işlemlerde bu çinilerdeki kompozisyonun hemen hemen tam bir benzerlikle Harput Sare Hatun Camii minberinin sağ kanadında görüldüğünü ve bu minberin dekorlarının Keykubadiye Köşkü çinilerine öncülük ettiğini belirtmiştir (Aslanapa, 1965a, 21).

Fotoğraf 33 (O. Aslanapa'dan)

Beşinci grup *"E. Zikzak"* başlığında ele alınmıştır. Kazı çalışmalarında az sayıda açığa çıkarılan bu grup örnekleri bir sırası dolgulanmadan astar renginde (beyaz) bırakılarak, bir sırası da kobalt mavisi renkte boyanmış zikzaklardan oluşmaktadır. Diğer gruptaki kompozisyonların her birinde süslemeler şeritler veya geometrik şekillerin geçmeleriyle oluşturulmuşken, zikzaklar geçme yapmaksızın, üçgen hatlarda kırılmalar yaparak ilerleyen şeritlerle meydana getirilmiştir. Selçuklu sanatında taş, fresk, seramik ve çinilerde çok sık işlenen motiflerden olan zikzak (Arık, 2018: 245) Keykubadiye Sarayı çinilerinde olduğu gibi Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın yaptırdığı Alanya İç Kale'deki Saray ile Beyşehir Gölü kenarındaki Kubad Abad Sarayı'nda da tercih edilen süslemelerdendir. Kubad Abad Sarayı'ndaki örnekler, köşklü hamamın ılıkılık kısmında zemin döşemesi

olarak in-situ halde açığa çıkarılmıştır (Arık, 2007a: 338) (Fotoğraf 34). Alanya Sarayı'nda ise kırık parçalar halinde bulunan benzer çiniler ya zemine döşenmiş ya da duvara kaplanmış olmalıdırlar (Arık, 2007a: 279) (Fotoğraf 35). Her iki saray çinileri teknik ve boyama dahil Keykubadiye çinileri ile benzerdir. Keykubadiye çinilerinde in-situ örneğe rastlanmamıştır; ancak zikzak süslemeli çinilerin Kubad Abad'da zemin döşemesi olarak kullanılması Keykubadiye'de de benzer uygulamanın olabileceğini düşündürmektedir.

Fotoğraf 34 (R. Arık'tan)

Fotoğraf 35 (R. Arık'tan)

Sonuç olarak, erken örnekleri Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi ve Türbesi'nde yer alan geometrik süslemeli sıraltı çiniler, Keykubadiye Sarayı'nın yanı sıra Kayseri Kızıl Köşk, Alanya İç Kale Sarayı (Yılmaz, 2000: 160-161) ve Kubad Abad Sarayı (Arık, 2007a: 319, 338) olmak üzere, daha çok Sultan I. Alaeddin Keykubad dönemi saraylarında kullanılmıştır. Alanya İç Kale ve Kubad Abad Sarayları çinileri arasında, Keykubadiye Sarayı zikzak süslemeli çinilerinin neredeyse tekrarı olarak nitelendirilebilecek örnekler mevcuttur. Diğer geometrik örgülü çiniler ise teknik ve boyamalarıyla Keykubadiye çinileri ile benzerlik gösterirken, kompozisyonları Selçuklu döneminin zengin desen repertuarının farklı örneklerindedir. Keykubadiye Sarayı çinilerindeki kompozisyon çeşitliliği diğerlerinden daha fazla olup, benzerlerini saraylar dışında dönemin farklı eserlerinde de görmek mümkündür. En yakın benzerleri ise Sivas I. İzzeddin Keykavus Türbesi'nde karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen eserlerde, neredeyse aynısı diyebileceğimiz

nitelikte geometrik süslemeli çinilerin olması, bunların yapımında aynı usta ya da aynı ekolden gelen ustaların yer almış olabileceğini düşündürmektedir.

Anadolu Selçuklu dönemi saraylarında yaygın olan sekiz köşeli yıldız ve haç formulu sıraltı tekniği çinilerin geri planında kaldığı görülen kare veya dikdörtgen levhalara işlenen geometrik süslemeli çiniler, dönemin saray süslemelerinin farklı örnekleridir. Yukarıda bahsi geçen birkaç istisna dışında, Anadolu Selçuklular bu tür çinileri çoğunlukla saraylarda kullanarak, diğer eserlerde, çini olarak, geometrik süslemelerin yapımında çini mozaik uygulamalara gitmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Altın, A. (2020). *Anadolu Selçuklu Mimarisindeki Geometrik Süslemelerde Restorasyon Hataları*. Konya: LİTERATÜRK Academia Yayınları.
- Arık, R. (2007a). Anadolu Selçuklu Saraylarında Çini. *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri* (219). İstanbul: Kale Grubu Kültür Yayınları.
- Arık, R. (2007b). Selçuklu Saraylarında Çini. *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (73). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arık, R. (2008). Selçuklu Saray ve Köşkleri. *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı* (251). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arık, R. (2018). Kubad Abad Çinileri. *Beyşehir Gölü Kıyısında Bir Selçuklu Sitesi: Kubad Abad* (225). Konya: Konya Kültür A.Ş. Yayınları.
- Arık, R. (2000). *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aslanapa, O. (1965a). "Kayseri'de Keykubadiye Köşkleri Kazısı (1964)", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIII (1): 19-40.

- Aslanapa, O. (1965b). *Anadoluda Türk Çini ve Keramik Sanatı*. İstanbul: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Bakırer, Ö. (1982). "Kufi Yazıda Geometrik Yorumlar Üzerine Bir Deneme", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, 1: 1-20.
- Baş, A. (2017). "2015 Yılı Keykubadiye Sarayı Kazısı", 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, 23-27 Mayıs 2016, Edirne, 2. 63-78.
- Baş, A. (2019). "Tarihi Kaynaklar ve Kazılar Işığında Bir Selçuklu Sarayı: Keykubadiye", *USAD*, 10: 51-78.
- Baş, A. - Duran, R. - Dursun, Ş. - Kayın, A. (2019). "2017 Yılı Keykubadiye Sarayı Kazısı", 40. Kazı Sonuçları Toplantısı, 07-11 Mayıs 2018, Çanakkale, 1. 103-122.
- Baş, A. - Duran, R. - Dursun, Ş. - Dursun, N. - Bağırılı, R. (2020). "2018 Yılı Keykubadiye Sarayı Kazısı", 41. Kazı Sonuçları Toplantısı, 17-21 Haziran 2019, Diyarbakır, 1. 95-112.
- Baş, A. - Dursun, Ş. - Özdemir, Y. (2017). "Keykubadiye Sarayı Sondaj Çalışması Çini Buluntuları", *Uluslararası XVIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, 22-25 Ekim 2014, Aydın. 87-105.
- Baş, A. - Ürekli, B. (1999). "Konya Şerefeddin (Şerafeddin) Camii", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 13: 199-253.
- Bulut, M. (2020). *Selçuklu Çizgileri-Anadolu Selçuklu Geometrik Kompozisyonları*, İstanbul: İnkılâb Yayınları.
- Demiriz, Y. (2004). *İslam Sanatında Geometrik Süsleme, Bir Envanter Denemesi*, İstanbul: Yorum Sanat ve Yayıncılık.
- Dursun, Ş. (2016). *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Süsleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- İbn Bibi (1996). *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, Çev., M. Öztürk, 1, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev., M. Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Mülayim, S. (1982). *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler*, Selçuklu Çağı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Oral, M. Z. (1953). "Kayseri'de Kubadiye Sarayları", *Bellekten*, 17: 501-517.
- Oral, M. Z. (1957). "Konya'da Alâ üd-din Camii ve Türbeleri I, Yapılar, Kitabeler", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, I: 45-74.
- Öney, G. (1976). *Türk Çini Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Önge, Y. (1969). "Kayseri Huand (Mahperi Hatun) Külliyesi'nin Hamamı ve Yeni Bulunan Çini Tezminatı", *Önasya*, 4 (47): 11-13.
- Önkal, H. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Özdemir, Y. (2014). *Kayseri Keykubadiye Sarayı Arkeolojisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yetkin, Ş. (1972). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yılmaz, L. (2000). "Alanya Kalesi Kazısı-Selçuklu Sarayı Çini Buluntuları-1", IV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 24-27 Nisan 2000, Van. 160-161.
- Yurdakul, E. (1971). "Son Buluntulara Göre Kayseri'deki Hunad Hamamı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, II: 141-151.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Keykubadiye Palace in Kayseri, one of the important administrative centres of the Anatolian Seljuk State, was built by Sultan I. Alaeddin Keykubad in the mid-1220s (1224-1226). The palace, which was used for a while in the period of Giyaseddin Keyhüsrev , who ascended the throne after his father Keykubad. During this period, the palace was destroyed by the Mongols and became unusable. The palace, abandoned to its fate for many years, was discovered by M. Zeki Oral in 1953 and introduced to the world of science, and several short-term excavations were carried out to uncover its remains. The excavations were initiated in 2014 as a drilling study under the scientific consultancy of Prof. Dr. Ali Baş and became permanent in 2015 under the consultancy of our teacher with the decision of the Council of Ministers. In this process, finds of different types and characteristics were found in addition to the architectural remains of the palace. Among the finds, tiles setting precedents from the rich ornamental repertoire of the period are among the prominent works. In this study, among the tiles with different techniques and ornamentation types, which were unearthed during the drilling work in 2014 and the excavations carried out in 2015-2019, the plate tiles with geometric ornaments prepared in the under-glaze technique were addressed. Although these tiles, many of which will be introduced to the world of science for the first time, do not give a full form in the present, it is understood that they are square or rectangular plates when the pieces that combine are brought together. The clay of the tiles is cream coloured, with fine pores and varies 3-4 cm thickness. Stripes (lines) formed with black contouring on a white prime under a colourless transparent or transparent turquoise glaze and polygons are the determining elements of the geometric ornaments. Stripes (lines) formed with black contouring on a white prime under a colourless transparent or transparent turquoise glaze and polygons are the determining elements of the geometric ornaments. One of the tiles was ornamented with a zigzag pattern, while the others were ornamented with compositions formed by crossing stripes or polygons. In compositions formed with a mesh or knitting system, the majority of shapes formed in between were painted in cobalt blue, aubergine purple, turquoise or black colours, which we often see in Seljuk tiles. In some, it was left in the primer colour without any painting. Those whose geometric shapes were filled in black or completely with floral motifs were glazed in transparent turquoise and all others are transparent colourless. Symmetry with respect to single axis or double axis is followed in the compositions.

Findings (Results)

Keykubadiye Palace geometric ornaments tiles are evaluated under five different headings in general scale. These can be divided into subgroups due to the differences in painting and application.

The first group tiles are discussed in the title of "A. Geometric Ornaments Created with Straight and Curvilinear Stripes" The ornaments on these tiles, which have two different applications, were made of straight lines or circles that progress by making breaks and curves.

The second group is discussed in the title of "B. "Geometric Ornaments Created with Strips Progressing by Breaking". The tile piece belonging to this group is only one piece. The continuation of the composition is not known as there are no other pieces of the tile with ornaments in the form of a wickerwork, which is formed by the frequent passing of the strips on the cross axes in the present section.

The third group is discussed in the title of "C. Compositions Developing from a Star at the Centre by the Passing of Stripes or Polygons". There are four different composition patterns in this group of samples, which constitute the majority among the geometric decorated tiles unearthed in the Keykubadiye Palace excavations. Each of these is one of the variations of the compositions in Anatolian Seljuk Art, which have various examples on many materials such as tile mosaic applications and wood, especially stone works, and the star in the centre, formed by the crossing of stripes or polygons, and various geometric shapes around the star. The main ornament was created with a geometric arrangement, and some of them were embroidered with floral motifs inside the geometric shapes.

The fourth group is discussed in the title of "D. Compositions Developing from a Square at the Centre by the Passing of Stripes or Polygons" Once again, these group samples, which are the majority among the geometric ornamented tiles unearthed in the Keykubadiye Palace excavations, have two different composition patterns. While there is only one application in the first, there are three different sub-arrangements in the second. Like the third group examples, these group examples, which have various similarities on various materials such as tile mosaic applications and wood, especially stone works in Anatolian Seljuk Art, are formed by the crossing of stripes or polygons in the centre and various geometric shapes around it. While the main decoration of these is geometric, some of them also have floral ornaments as filling motifs.

The fifth group is discussed in the title of "E. "Zigzag". This group of samples uncovered in small numbers during excavations consists of zigzags, one row was left in the colour of the liner (white) without filling, and one row was painted in cobalt blue colour. While the ornaments in each of the compositions in the other groups were formed by the crossing of stripes or geometric shapes, the zigzags were made with stripes that progress by breaking the triangular lines without interlacing.

Conclusion and Discussion

It is possible to see the compositions of Keykubadiye Palace under glaze tiles, one of the rich geometric decoration types of the Anatolian Seljuk in the decoration of some wooden works, especially stone and tile mosaic works in Iran and Anatolia Period from the very beginning of 12th century. In addition to Keykubadiye Palace, we come across to examples of under-glaze technique tiles in Kayseri Red Mansion, Sivas I. Izzeddin Keykavus Hospital and Mausoleum, outer walls of Konya Şerafeddin Mosque and Alanya Inner Castle Palace built by Alaeddin Keykubad and Kubad Abad Palace. Among the two palace tiles, there are examples that can be described as almost repetitions of Keykubadiye Palace zigzag decorated tiles. While other geometric knitted tiles are similar to Keykubadiye tiles in their technique and painting, their compositions are among the different examples of the rich pattern repertoire of the Seljuk period. The variety of compositions in the examples with geometric ornaments belonging to the Keykubadiye Palace is more than the others and it is possible to see similar compositions in other works of the period. Eight-armed star and cross-shaped under-glaze technique tiles, which are common in the palaces of the Anatolian Seljuk period Geometric ornamented tiles embroidered on square or rectangular plates, which appear to remain in the background are different examples of the palace decorations of the period. While it is observed that the Anatolian Seljuks did not use these tiles, which were almost produced for their palaces, in other architectural works with a few exceptions mentioned, they used tile mosaic applications in the production of geometric ornaments as tiles.

TÜRKİYE'DEKİ HAVALİMANLARININ PERFORMANSLARININ KÜMELEME VE TOPSIS YÖNTEMLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Tülin MERCAN *

Muhammet ATALAY **

Öz

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de havalimanları birçok bakımdan stratejik öneme sahiptir. Stratejik öneme sahip olan bu havalimanlarının performanslarının değerlendirilmesi de önemlidir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de faaliyet gösteren havalimanlarının performanslarının temel havalimanı göstergeleri kullanılarak kümeleme ve TOPSIS yöntemleriyle değerlendirilmesidir. Temel göstergeler olarak iç ve dış hat uçak sayısı, iç ve dış hat yolcu sayısı, iç ve dış hat ticari uçak sayısı ve iç ve dış hat yük miktarı (ton) kriterleri kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak bu kriterler kullanılarak havalimanları hiyerarşik kümeleme yöntemi ile dokuz kümeye ayrılmıştır. Daha sonra uzman görüşü alınarak kriterler ağırlıkları belirlenmiş ve elde edilen kümelerin performansları TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kümeleme, TOPSIS, Havalimanı, Performans Değerlendirme.

* Doktora Öğrencisi. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD, tlnmercan.88@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi. Kırklareli Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Sayısal Yöntemler ABD, atalay@klu.edu.tr

PERFORMANCE EVALUATION OF AIRPORTS IN TURKEY USING CLUSTERING AND TOPSIS METHODS

Abstract

Airports in Turkey as well as in the world has a strategic importance in many respects. It is also important to evaluate the performance of these airports, which have strategic importance. The aim of this study was to evaluate the operating performance of the airports in Turkey with clustering and TOPSIS method using basic airport indicators. As basic indicators,, the criteria of the number of domestic and international aircraft, the number of domestic and international passengers, the number of domestic and international commercial aircraft and the amount of domestic and international cargo (tons) were used. In the study, using these criteria, airports are divided into nine clusters by hierarchical clustering method. Then, by taking expert opinion, criteria weights were determined and the performances of the obtained clusters were evaluated by TOPSIS method.

Keywords: Clustering, TOPSIS, Airport, Performance Evaluation.

1. GİRİŞ

Havayolu ulaşımı, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hayatın vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir. Hızlı olması ve kısa sürmesi nedeniyle iş hayatında, turistik amaçlarla, hava kargo taşımacılığı vb. ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir yere sahip olmaktadır. Bundan dolayı havayolu ulaşımı ekonomik kalkınma için kilit bir unsur olarak görülmektedir.

Havalimanları bulunduğu bölge ekonomisine katkıda bulunmakla beraber, çevresinde bulunan işletmelerin gelir düzeyini olumlu olarak etkilemekte ve ekonomiyi canlandırma görevi üstlenmektedir. Bunun yanında gelen ve giden

turistler vasıtası ile bulunduğu ülke imajını da etkilemektedir. Havalimanlarının ülke ve bölge ekonomileri için öneminin artmasından dolayı dünya ekonomisindeki önemi de daha çok artmaya başlamıştır.

İşletmelerin amaçlarını gerçekleştirebilmek, gelecekle ilgili planlar ve stratejiler belirlenmesi noktasında performans değerlendirmesi önemli hale gelmiştir. Gün geçtikçe önemi artan havalimanlarının da performanslarının ölçülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Etkin bir performans değerlendirmesi için işletmelerin davranışları değerlendirilmeli, kriterler ve kriter ağırlıkları belirlenmelidir. Performans değerlendirmesinde çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri de sıklıkla kullanılan yöntemlerdir. Bu yöntemler, birden fazla kriter ve alternatifleri birlikte değerlendirerek, alternatifler arasından en iyi olanı seçmektedir. Bu çalışmada da ÇKKV yöntemlerinden biri olan TOPSIS (Technique For Order Performance By Similarity To Ideal Solution) yöntemi kullanılmaktadır.

Öte yandan havalimanları farklı kapasitelerde oldukları için tümünü birlikte performans değerlendirmesine tabi tutmak anlamlı olmayacaktır. Bunun için öncelikle benzer özellikler gösterenlerin tespit edilip bir araya getirilerek oluşan grupların kendi aralarında değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Bu amaçla bu çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren 56 havalimanı kümeleme yöntemi kullanılarak gruplandırılmış ve elde edilen kümelerin performansları TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Havalimanları için performans ölçümüne yönelik araştırmalar, aralarında çok kriterli karar verme teknikleri ve kümeleme analizi de bulunan farklı yöntemler kullanılarak çokça yapılmıştır. Avcı ve Aktaş (2015) yaptıkları çalışmada, iç ve dış hatlarda faaliyet gösteren Türkiye’deki havalimanlarının 2013-2014 yıllarına

ait havacılık verilerini kullanarak yaz ve kış dönemlerindeki performanslarını Veri Zarflama Analiz (VZA) yöntemini ile araştırmışlardır. Yapılan analizin sonuçları, Atatürk Havalimanının yaz ve kış dönemlerinde en yüksek etkinliğe, Kars ve Sivas Havalimanlarının yaz dönemlerinde en düşük etkinliğe, Muğla Dalaman ve Muğla Milas Havalimanlarının ise kış dönemlerinde en düşük etkinliğe sahip olduğunu göstermektedir. Yanı sıra, en yüksek verimliliğe, yaz döneminde Nevşehir Havalimanının, kış döneminde ise Denizli Havalimanının sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çınaroğlu ve Avcı (2017) çalışmalarında, Türkiye’de faaliyet gösteren havalimanlarının etkinlik ve verimliliklerini VZA yöntemi ile 2015-2016 yıllarına ait verileri kullanarak değerlendirmişlerdir. Analizin sonuçlarına göre, iç hatlarda İstanbul Atatürk ve Adana Havalimanları, dış hatlarda ise İstanbul Atatürk ve Antalya Havalimanları tam etkin havalimanıdır. İç hatlarda en yüksek verimliliğe Trabzon Havalimanı, en düşük verimliliğe Diyarbakır Havalimanının sahip olduğu; Mardin Havalimanının dış hatlarda ise en yüksek verimliliğe, Diyarbakır Havalimanının en düşük verimliliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Asker, Kiracı ve Yaşar (2018) çalışmalarında, Türkiye’nin yolcu sayısına göre en büyük 15 havalimanın 2012-2016 yılları arasındaki operasyonel etkinlik ölçümünü VZA ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak değerlendirmişlerdir. Etkin ve etkin olmayan havalimanları yapılan çalışma sonucunda tespit edilmiştir. Ömürbek, Demirgubuz ve Tunca (2013) yaptıkları çalışmada, Türkiye’deki 40 havalimanının performansının ölçümünü VZA kullanarak değerlendirmişlerdir. Uygulama sonucunda etkin ve etkin olmayan havalimanları ve etkin olmayan havalimanlarının örnek alabileceği referans havalimanları belirlenmiştir. Yalçın (2018) çalışmasında, 2013-2014-2015 yıllarına ait veriler kullanılarak Türkiye’de faaliyet gösteren havalimanlarının stokastik sınır analizi ile etkinliklerinin ölçülmesini amaçlamaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgularda, bütün yıllarda Süleyman Demirel Havalimanı birinci sırada yer almıştır. Altın, Karaatlı ve Budak

(2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Avrupa'nın en büyük 20 havalimanının performansları Entropi, COPRAS (Complex Proportional Assessment), VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) ve VZA yöntemleri ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, 10 havalimanının etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Köleoğlu ve Demirel (2019) çalışmalarında, Türkiye'nin önemli turizm kentlerindeki 16 havalimanının etkinliklerini VZA yöntemiyle değerlendirmişlerdir. Analiz sonucunda, İstanbul Atatürk, Muğla Dalaman, Muğla Milas Bodrum, Isparta, Nevşehir Kapadokya ve Denizli Havalimanları etkin bulunmuştur. Yalcin ve Ayyıldız (2018) yaptıkları çalışmada, k-ortalamlar kümeleme yöntemi ile Türkiye'de faaliyet gösteren 55 havalimanına ait verileri analiz etmişlerdir. Kümelemede havalimanını kullanan yolcular, havalimanlarında taşınan kargo, uçuş sayısı gibi değişkenler kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, benzer özelliklere sahip havalimanlarının altı gruba ayrıldığı belirlenmiştir.

Güner, Ergüzel ve Cebeci (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika havalimanlarının operasyonel etkinliği değerlendirilmiştir. Çalışmada, her bölgeden beş adet havalimanı incelenmiştir. Radyal olmayan VZA ile etkin ve etkin olmayan havalimanları tespit edilmiştir. Asya bölgesinde faaliyet gösteren havalimanlarının ortalama etkinliğinin rakiplerine göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Cui, Wei, Li ve Li (2016)'nin çalışmalarında, havalimanı grupları için oluşum mekanizması farkı incelenmiştir. 2010-2014 yılları arasında faaliyet gösteren 45 Çin havalimanı K-ortalamlar kümeleme yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda bölgesel kalkınma, altyapı koşulları, operasyonel güç, talep koşulları, destek endüstrisi, hizmet gücü ve teknoloji değişkenleri kullanılarak havalimanlarının üç gruba ayrıldığı görülmüştür. Rocha, Barom, Silva ve Costa (2015), Brezilya'daki 15 havaalanı terminallerinin operasyonel performansını De Borda ve AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) yöntemlerini kullanarak analiz etmişlerdir. 8 değerlendirme kriteri

dikkate alınarak 18.062 katılımcı tarafından yapılan değerlendirme sonucunda, kriter ağırlıkları AHP yöntemi ile belirlenmiş ve 15 havaalanı terminalleri De Borda yöntemi kullanılarak sıralanmıştır.

Fuerst ve Gross (2018), küresel havalimanlarının ticari performansını etkileyen faktörleri test etmektedir. 30 ülkede 75 havalimanının panel veri kümesini kullanılmıştır. Çalışmada, uluslararası yolcuların payı, ticari alanın büyüklüğü, havalimanı büyüklüğü ve perakende alanının karma ve terminal içi konumu önemli belirleyiciler olarak bulunmuştur. İkinci bulgu ise, daha yüksek ticari gelir elde etme ve bir havalimanının havacılık dışı operasyonları için kârlılık sağlamada ölçek ekonomilerinin varlığının önemli olduğunu göstermektedir.

Bezerra ve Gomes (2018), havaalanı yöneticilerinin performans ölçüm uygulamalarının temel yönleriyle ilgili mevcut durumunu küme analizi, çoklu regresyon analizi ve boşluk analizi ile değerlendirmektedir. Brezilya'daki havaalanı yöneticilerinin bir kısmının farklı performans boyutları ile değerlendirdikleri çalışma sonucunda, performansın ölçülmesinde güvenlik, ekonomik-mali hizmet kalitesi gibi operasyonel konuların önemli olduğunu, rekabet, uzun vadeli ekonomik sonuçlar ve havaalanı faaliyetlerinin çevresel ve sosyal sonuçlarının performansın ölçülmesinde önemli olmadığını ortaya koymuşlardır.

Ömürbek, Dağ ve Eren (2020), EM (Expectation Maximization/Beklenti Maksimizasyon) algoritmasına göre kümeledikleri Türkiye'deki 49 havalimanının performansını Borda Sayım yöntemi ile değerlendirmişlerdir. Havalimanlarının kümeleneğinde; uçak sayısı, ticari uçak sayısı, yük miktarı, yolcu sayısı, satış gelirleri, hizmet giderleri, yolcuya hizmet verilen alan, yolcu terminalleri toplam alan, bilgi işlem cihaz sayısı, personel sayısı, kurtarma cihaz sayısı, hava ve radar seyrüsefer sistemleri, haberleşme telsiz cihazları, en yakın merkeze uzaklık, denizden yükseklik, hava sıcaklık ortalaması, yangınla mücadele kategorisi ve

araç envanteri kriterlerini kullanmışlardır. Analiz sonucunda havalimanları beş kümeye ayrılmıştır ve bu kümelerin performans değerlendirmesi Borda Sayım yöntemi ile yapılmıştır. Fuellhart ve O'Connor (2018), Küresel ölçekte 53 bölgeden 131 havalimanının arz yönlü sınıflandırılmasını hiyerarşik kümeleme analizi ile rekabet, güzergahlar ve uçak kapasitelerini kullanarak değerlendirmişlerdir. Araştırma sonucunda 131 havalimanı altı gruba ayrılmıştır. Magalhaes, Reis ve Macario (2015), esnek olarak tanımlanan 140 Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya havaalanını finansal ve verimlilik göstergelerini dikkate alarak hiyerarşik kümeleme analizi ile incelemişlerdir. Araştırma sonucunda seçilen 140 Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya havaalanı sekiz kümeye ayrılmıştır. Marta (2017), dünya havaalanlarını ele alınan yolcu sayısındaki eğilim açısından kümeleme analizi ile sınıflandırmaktadır. Araştırma sonucunda dünya havalimanları sayıdaki mevsimsel değişim açısından sınıflandırılmıştır ve benzer eğilim gösteren birkaç havalimanı grubu bulunmuştur. Mayer (2016), 2013 Dünya Havaalanı Trafik Raporu'ndaki verilerden yararlanarak hiyerarşik kümeleme analizi ile 35 Avrupa, 35 Kuzey Amerika, 22 Asya-Pasifik, 11 Latin Amerika ve Karayipler, 7 Orta Doğu ve 4 Afrika havaalanları olmak üzere 114 havaalanını kargo iş özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Kargo faaliyetleriyle ilgili olarak belirgin farklılıklar gösteren sekiz farklı küme tanımlanmıştır. Wang, Taylor ve Wanke (2011), havalimanlarını uçak trafiğine göre kümeleme analizini kullanarak değerlendirmişlerdir ve yeni bir havaalanı algoritması sunmuşlardır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan kümeleri Haziran 2010'dan itibaren kalkış ve varış trafik sayılarını kullanarak analiz etmişlerdir. Malighetti, Paleari ve Redondi (2009), Avrupa ağında havalimanlarını değerlendirmiştir. Avrupa ağındaki 467 havaalanını yolcu sayısı, etkilenen toplam hareketler, rota veya havayolu sayısı, GSYİH değişkenlerini kullanarak kümeleme yöntemi ile sınıflandırmıştır. Analiz sonucunda sekiz küme belirlenmiştir. Çalışmada, Avrupa havalimanlarının sınıflandırılması ile her havalimanının faaliyet gösterdiği

rekabetçi bağlamın daha iyi anlaşılması sağlanmaktadır. Adikariwattage, Barros, Wirasinghe ve Ruwanpura (2012), yolcu özelliklerine ve terminal büyüklüğüne göre havaalanı sınıflandırma kriterlerini belirlemişlerdir. Havaalanlarını, kapı sayısı, yıllık uluslararası yolcu hacmi, yurtiçi transfer yolcularının yıllık hacmi ve yurt içi varış noktası yolcularının yıllık hacmi gibi temel değişkenler kullanarak k-ortalamar kümeleme tekniği ile kümelemişlerdir. Analiz sonucunda ABD'deki havaalanları on altı kümeye ayrılmıştır.

Sarkis ve Talluri (2004), VZA ve kümeleme yöntemlerini kullanarak 5 yıl boyunca 44 büyük ABD havaalanının operasyonel performansını değerlendirmektedir. Verimlilik önlemleri, havaalanı işletme maliyetleri, havaalanı çalışanlarının sayısı, kapılar ve pistler dahil dört kaynak girdi ölçüsü ve işletme geliri, yolcu akışı, ticari ve genel havacılık hareketi ve toplam kargo taşımacılığı dahil olmak üzere beş çıktı ölçüsü kullanılmıştır. Analiz sonucunda 44 büyük ABD havaalanları on üç kümeye ayrılmıştır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmada Türkiye'de faaliyette bulunan 56 havalimanının performansları kümeleme ve TOPSIS yöntemleri ile değerlendirilmektedir. Bu bölümde sırasıyla kümeleme ve TOPSIS yöntemleri açıklanmaktadır.

3.1. Kümeleme Yöntemi

Kümeleme analizi, gruplanmamış gözlemleri benzer özelliklerine göre gruplandırmak için geliştirilmiş bir yöntemdir (Alpar, 2013: 317). Küme analizi, bireylerin veya nesnelerin anlamlı alt gruplarını geliştirmek için analitik bir tekniktir. Özellikle, amaç bir varlık örneğini (bireyler veya nesneler), varlıklar arasındaki benzerliklere dayanarak az sayıda birbirini dışlayan gruplara ayırmaktır (Hair vd., 2014: 418). Başka bir ifade ile kümeleme analizi,

araştırmacıya gruplanmamış verileri gruplandırarak kısa bilgiler sunmaktadır. Ayrıca araştırmacılar kümeleme analizini hipotez testi, gruplar için tahmin, kümelerin değerlendirilmesi, aykırı değerlerin bulunması ve gerçek tiplerin belirlenmesi amacıyla da kullanmaktadırlar (Kalaycı, 2010:349).

Kümeleme analizi, değişkenlerin benzerliklerine veya benzememe durumlarına göre kendi içinde homojenliği ve kümeler arasında heterojenliği yüksek kümeler oluşturmaktadır. Böylelikle, incelenen değişkenlerin aralarındaki benzerliklerine göre belirli kümeler içinde toplanarak sınıflandırılması, değişkenlerin ortak özelliklerinin ortaya konması ve bu kümeler ile ilgili açıklamalar yapılması sağlanmaktadır (Hand vd., 2001: 85). İşlem başarılı olursa, kümeler içindeki nesnelere geometrik olarak çizildiğinde birbirine yakın olacak ve farklı kümeler birbirinden uzak olacaktır (Hair vd., 2014: 472). Değişkenlerin birbirinden ayırt edilmesi ve gruplara ayrılması amacıyla benzerlik ve farklılık ölçümleri kullanılmaktadır. Benzerlik ölçümlerinin hesaplanması, değişkenlerin nicel / nitel, kesikli / sürekli, aralıklı ölçek / oran ölçeğinde olmaları gibi durumlara göre farklılık göstermektedir (Çokluk vd., 2016: 148-149). Değişkenler aralıklı veya oran ölçeği ile belirlenmiş ise öklid uzaklık ölçümleri kullanılmaktadır. Kümeleme analizinde uzaklık değerlerinin normalliği yeterli görülmemekte, normal dağılım varsayımı az öneme sahip olmakta ve kovaryansa ilişkin bir varsayım bulunmamaktadır (Hand vd., 2001: 26).

Değişkenlerin benzerliklerine göre kümelere ayrılmasında kullanılan farklı kümeleme analizi yöntemleri bulunmaktadır. Kümeleme analizinde en çok kullanılan yöntemler hiyerarşik kümeleme ve hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleridir (Blashfield ve Aldenferder, 1978: 271). Hiyerarşik kümeleme yöntemini temel olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar birleştirici hiyerarşik kümeleme yöntemi ve ayırıcı hiyerarşik kümeleme yöntemidir. Birleştirici ve ayırıcı hiyerarşik yöntemler, aşama sırasını birbirlerine göre ters yönde inşa

etmektedirler (Alpar, 2013: 322). Hiyerarşik kümeleme teknikleri, bir serinin art arda birleşmesi ya da bir serinin art arda bölünmesi ile gerçekleşmektedir. Birleştirici hiyerarşik yöntemlerde başlangıçta nesne sayısı kadar küme vardır. En çok benzeyen nesnelere ilk olarak gruplandırılır ve bu gruplar benzerliklerine göre birleştirilir. İşlem sonunda tüm alt gruplar tek bir küme altında toplanmış olur. Ayırıcı hiyerarşik yöntemlerde ise süreç tam tersi şekilde ilerlemektedir. Başlangıçta tüm nesnelere oluşan tek bir grup vardır. Bir alt gruptaki nesnelere diğer gruptaki nesnelere uzak olacak şekilde iki alt gruba ayrılır. İşlemler nesne sayısı kadar alt grup olana kadar devam eder. İşlem sonunda her nesne bir grup oluşturmaktadır (Johnson ve Wichern, 2007: 680). Hiyerarşik kümeleme yöntemi uygulanırken küme sayısı önceden bilinmemektedir. Hiyerarşik kümelemede verilerin nasıl gruplandırıldığı aşamalar halinde belirtilmekte ve bu aşamalar dendogram adı verilen ağaç grafikleri ile gösterilmektedir. Birleştirici ve ayırıcı hiyerarşik yöntemlerdeki işlemlerin sonuçları dendogram adı verilen iki boyutlu diyagramla gösterilmektedir (Alpar, 2013: 322). Tek Bağlantı Yöntemi, tam bağlantı yöntemi, ortalama bağlantı yöntemi ve Ward yöntemi, sıklıkla kullanılan birleştirici hiyerarşik kümeleme yöntemleridir (Johnson ve Wichern, 2007: 682-693):

Tek Bağlantı Yöntemi: Tek bağlantı yönteminde en yakın komşuya ait en yakın mesafede ve en çok benzerliği olan nesnelere birleştirilmesiyle kümeler oluşturulur. Bu yöntem en yakın komşuluk olarak da bilinmektedir. Bu yöntemde birleştirme işlemi uzaklıklar matrisi kullanılarak yapılmakta ve art arda tekrar edilerek sürdürülmektedir.

Tam Bağlantı Yöntemi: Tam bağlantı yönteminde kümelenecek nesnelere tek bağlantı yöntemindeki gibi gerçekleşmektedir. Tek farkı, her aşamada her kümeden bir nesne olmak üzere en uzak mesafede olan iki nesne birleştirilerek grup oluşturulmasıdır.

Ortalama Bağlantı Yöntemi: Ortalama bağlantı yöntemi iki küme arasındaki mesafeyi, bir çiftin üyelerinin her bir kümeye ait olan çiftlerin arasındaki ortalama mesafe olarak ele almaktadır.

Ward Yöntemi: Ward yöntemi küme içindeki varyansı minimum, homojenliği maksimum yapacak kümeler oluşturmakta ve hata kareleri toplamından yararlanmaktadır.

Hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleri, araştırmacının deneyimlerine dayanarak öngördüğü bir küme sayısı var ise kullanılmaktadır. K-ortalama yöntemi ile en çok olabilirlik yöntemi hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden çok kullanılan yöntemlerdir (Turanlı vd., 2006: 99). K-ortalama yönteminin amacı gözlemleri, sayısı araştırmacı tarafından öngörülen kümelere ayırmaktır. Bu yöntemde ilk olarak küme sayısı en az iki ve en çok gözlem sayısı kadar veya gözlem sayısından daha az olacak şekilde belirlenmektedir. Bu yöntem ile gözlemler, kümeler içi farklılık en küçük olacak, kümeler arasındaki farklılık en büyük olacak şekilde farklı kümelere atanmaktadır (Alpar, 2013: 341). En çok olabilirlik yönteminde ise, daha önceden öngörülen kümelere bütün gözlemler en yüksek olabilirlik değeri verecek biçimde yerleştirilmektedir. Bu yöntem teorik olarak kuvvetli olmasına rağmen çok kullanılmamasının nedeni yöntemin uygulamasının çok zaman almasıdır (Turanlı vd., 2006: 100).

3.2. TOPSIS Yöntemi

1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından geliştirilen ve en sık kullanılan ÇKKV yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi, en iyi alternatifin, negatif ideal çözümden en uzak, pozitif ideal çözümden ise en kısa uzaklığa sahip olması temel ilkesine dayanmaktadır (Hwang ve Yoon, 1981: 58).

TOPSIS, tasarım ve uygulamada basit bir sıralama yöntemidir. Pozitif ideal çözüm, fayda kriterlerini en üst düzeye çıkarır ve maliyet kriterlerini en aza indirir; negatif ideal çözüm ise maliyet kriterlerini en üst düzeye çıkarır ve fayda kriterlerini en aza indirir (Bedzadian vd., 2012: 13052). TOPSIS, uzlaşma çözümü ideal çözümden en kısa ve negatif ideal çözümden en uzak öklid mesafesine sahip çözümü belirlemektedir (Tzeng ve Huang, 2011: 69). Bu yöntemde, ölçütlere atanan değerler aynı birimde, düzenli olarak artan veya düzenli olarak azalan sırada ve sayısal olarak ifade edilmiş olmalıdır (Sarı ve Timor, 2015: 287).

TOPSIS yöntemi karışık algoritmalar ve matematiksel yöntemler içermeyen kolay bir tekniktir. Kullanım kolaylığı, sonuçların kolaylıkla yorumlanabilmesi ve kolay anlaşılabilmesi gibi nedenlerden dolayı bir çok alanda uygulama imkanı bulunmaktadır (Bedzadian vd., 2012: 13052). TOPSIS yönteminin adımları aşağıdaki gibidir (Özdemir, 2015: 135-139; Aycin, 2019: 239-242):

Adım 1: Karar Matrisinin (A) Oluşturulması

Karar matrisinin oluşturulması TOPSIS yönteminin ilk adımındır ve karar verici tarafından oluşturulması gereken bir matristir (Eşitlik 1). Karar matrisinin satırlarında karar noktaları, sütunlarda ise değerlendirme kriterleri yer almaktadır. A_{ij} matrisinde m karar noktası sayısı, n değerlendirme kriteri sayısı olarak ifade edilmektedir.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 2: Normalize Edilmiş Karar Matrisinin (R) Oluşturulması

Bu aşamada karar matrisi oluşturulduktan sonra her bir a_{ij} değerlerinin kareleri alınmakta, bu değerlerin toplamından oluşan sütun toplamları elde edilmekte ve her bir a_{ij} değeri bulunduğu sütun toplamının kareköküne bölünerek matris normalize edilmektedir.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad ; \quad i = 1, 2, \dots, m \quad ; \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

Normalize edilmiş karar matrisi (R) Eşitlik 3' deki gibi ifade edilmektedir.

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (3)$$

Adım 3: Ağırlıklı Normalize Karar Matrisinin (V) Oluşturulması

Normalize edilmiş matrise ait her bir değer w_i gibi bir değerle ağırlıklandırılmaktadır. Burada önemli olan nokta w_i değer toplamlarının 1' e eşit olmasıdır.

$$\sum_{i=1}^n w_i = 1 \quad (4)$$

Ağırlıklı Normalize Karar Matrisi V , R matrisinin her bir sütunundaki elemanların ilgili w_i değeri ile çarpılması ile elde edilmektedir. Bu matris Eşitlik 5' deki gibi oluşturulur.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (5)$$

Adım 4: İdeal (A^*) ve Negatif İdeal (A^-) Çözümlerin Elde Edilmesi

Ağırlıklandırılmış normalize matris (V) elde edildikten sonra problem dikkate alınarak amaç maksimizasyon ise her bir sütuna ait maksimum değerler ve minimum değerler belirlenir. Bu değerler sırasıyla ideal çözüm değerleri ve negatif ideal çözüm değerleridir. Eğer amaç minimizasyon ise elde edilen değerler tam tersi olacaktır. İdeal (A^*) ve negatif ideal (A^-) çözüm değerleri Eşitlik 6 ve Eşitlik 7' de gösterildiği gibi elde edilmektedir.

$$A^* = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\}, \quad A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\} \quad (6)$$

$$A^- = \left\{ \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\}, \quad A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\} \quad (7)$$

Adım 5: Ayırım Ölçütlerinin Hesaplanması

İdeal ve ideal olmayan noktalara olan uzaklık değerleri belirlenmektedir. Bu değerler hesaplanırken öklidyen uzaklık kullanılmaktadır. Öklidyen uzaklık ile ideal çözüme en yakın, negatif ideal çözüme en uzak uzaklık değerleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Buradan elde edilen değerler ise ideal ayırım (S_i^*) ve negatif ideal ayırım (S_i^-) ölçütü olarak ifade edilmektedir. İdeal ayırım (S_i^*) ve negatif ideal ayırım (S_i^-) ölçütleri Eşitlik 8 ve Eşitlik 9 ile hesaplanmaktadır.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (8)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (9)$$

(S_i^*) ve (S_i^-) sayısı karar noktası sayısı kadar olacaktır.

Adım 6: İdeal Çözüme Göreli Yakınlık Değerinin (C_i^*) Hesaplanması

İdeal çözüme göreli yakınlığının hesaplanmasında ideal ve negatif ideal ayırım ölçütlerinden yararlanılmaktadır. İdeal çözüme göreli yakınlık (C_i^*) ile sembolize

edilir. Eşitlik 10 ile ideal çözüme göreli yakınlık değerinin hesaplanması gösterilmiştir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (10)$$

Bu eşitlikte ideal çözüme göreli yakınlık değeri (C_i^*), $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında değer almaktadır. $C_i^* = 1$ ise ilgili karar noktasının ideal çözüme, $C_i^* = 0$ ise ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını göstermektedir.

4. BULGULAR

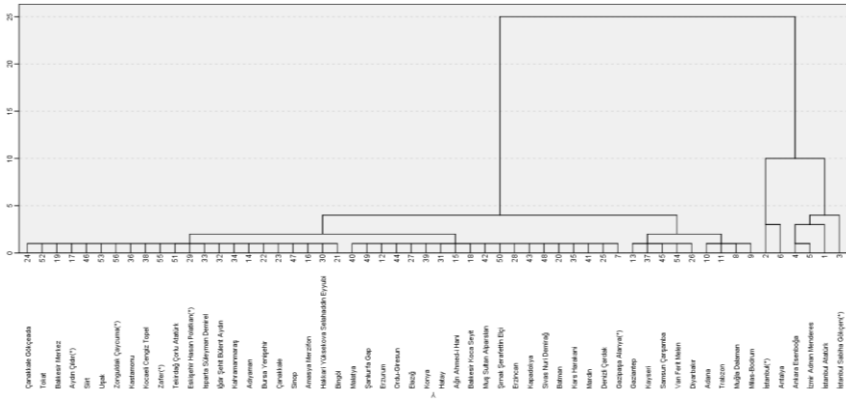
Havalimanları performans göstergeleri altı kategoride gruplandırılmaktadır. Bunlar; temel göstergeler, emniyet ve güvenlik, servis kalitesi, verimlilik-maliyet etkinliği, finansal-ticari ve çevre ile ilgili göstergelerdir. Temel göstergeler, yolcular (toplam yıllık), kalkış ve varış noktası yolcuları (toplam yıllık), uçak hareketleri (toplam yıllık), yüklü/yüksüz yük veya posta (toplam yıllık ton), gidilecek/aktarmasız havaalanı sayısı olarak ifade edilmektedir (Wyman, 2012). Bu çalışmada, temel göstergeler dikkate alınarak 2019 yılında Türkiye’de faaliyet gösteren 56 havalimanının performansları değerlendirilmiştir. İlk olarak havalimanları hiyerarşik kümeleme yöntemi ile kümelenecek ve daha sonra elde edilen kümelerin performansı TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan veriler Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ) 2019 Faaliyet Raporundan elde edilmiştir. Araştırmada kullanılan kriterler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Kriterler ve Kodları

Kodlar	Kriterler
K1	İç hat uçak trafiği
K2	Dış hat uçak trafiği
K3	İç hat sivil ticari uçak trafiği
K4	Dış hat sivil ticari uçak trafiği
K5	İç hat yolcu trafiği
K6	Dış hat yolcu trafiği
K7	İç hat yük (kargo+posta+bagaj) trafiği
K8	Dış hat yük (kargo+posta+bagaj) trafiği

4.1. Kümeleme Sonuçları ve Havalimanlarının Kümelenmesi

Performans değerlendirmesi yapılacak 56 havalimanı, lokasyon ve işlev olarak çok farklı özelliklere sahip olan ve farklı kapasitelerde havalimanlarıdır. Bunların her birinin ayrı ayrı değerlendirmeye tutulması, bu farklılıklardan dolayı, çok anlam ifade etmeyecektir. Bunun yerine, benzer özellikler taşıyanlar bir araya getirilebilir ve elde edilen gruplar değerlendirmeye alınabilir. Seçilecek değişkenler yardımıyla gruplandırma yapılabilecek araçlardan bazıları hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemleridir. Havalimanlarının belirlenen sekiz değişkene göre kümelenmesi, hiyerarşik kümeleme yöntemlerinden birleştirici hiyerarşik kümeleme ile yapılmıştır. Bağlantı yöntemlerinden Ward yöntemi ve uzaklık ölçüsü olarak kareli Öklid uzaklığı kullanılmıştır. Ward'ın minimum varyans yönteminde, küme içi hata kareler toplamı minimize edilerek kümelerin homojenliğinin maksimum olması amaçlanmaktadır. Yöntem tek elemanlı n tane küme ile başlar ve tüm gözlemler bir kümeye dahil edilinceye kadar devam eder. Analiz sonuçları dendrogram (ağaç grafiği) ile grafiksel olarak gösterilmiştir.

Şekil 1. Hiyerarşik Kümeleme Analizi Sonucu Elde Edilen Dendrogram (Ağaç Grafiği)

Analiz sonucu elde edilen dendrogram grafiği ile küme sayıları ve kümelerde yer alan havalimanları belirlenmiştir ve Şekil 1’de gösterilmektedir. Şekil 1’de görüldüğü gibi havalimanları ilk aşamada 9, ardından diğer aşamalarda sırasıyla 7, 5, 3, 2 ve 1 kümede gruplanmıştır. Hiyerarşik kümelemede küme sayısı önceden bilinmediğinden seçimi araştırmacıya bırakılmaktadır. Burada ikinci aşamadan itibaren, ilk aşamada oluşan ilk iki kümenin birleşmesiyle tek başına çok büyük bir küme oluşmaktadır. Bu da kümeler arasında çok dengesiz bir eleman sayısı dağılımı meydana getirmektedir. Bu nedenle elde edilen kümeleme sonuçlarından, ilk aşamada meydana gelen 9 kümeli gruplandırma tercih edilerek analize devam edilmiştir. Buna göre; Küme 1’ de 22, Küme 2’ de 19, Küme 3’ te 5, Küme 4’ te 4, Küme 5’ te 1, Küme 6’ da 1, Küme 7’ de 2, Küme 8’de 1 ve Küme 9’ da 1 havalimanı yer almıştır. Hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda belirlenen tüm kümeler Tablo 2’de gösterilmiştir.

4.2. TOPSIS Yöntemi İle Performans Değerlendirme

Araştırmanın bu bölümünde kümeleme analizi sonucunda elde edilen dokuz kümenin performans analizi TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmektedir.

Araştırmada kullanılan kriter ağırlıkları uzman görüşü alınarak belirlenmiştir ve Tablo 3' te kriter ağırlık katsayıları gösterilmektedir.

Tablo 2. Analiz Sonucu Belirlenen Kümeleme Sonuçları

Küme 1	Küme 2	Küme 3
<i>Çanakkale Gökçeada</i>	<i>Malatya</i>	<i>Gaziantep</i>
<i>Tokat</i>	<i>Şanlıurfa Gap</i>	<i>Kayseri</i>
<i>Balıkesir Merkez</i>	<i>Erzurum</i>	<i>Samsun</i>
<i>Aydın Çıldır</i>	<i>Ordu-Giresun</i>	<i>Çarşamba</i>
<i>Siirt</i>	<i>Elazığ</i>	<i>Van Ferit Melen</i>
<i>Uşak</i>	<i>Konya</i>	<i>Diyarbakır</i>
<i>Zonguldak Çaycuma</i>	<i>Hatay</i>	
<i>Kastamonu</i>	<i>Ağrı Ahmed-i Hani</i>	
<i>Kocaeli Cengiz Topel</i>	<i>Balıkesir Kocaseyit</i>	
<i>Zafer</i>	<i>Muş Sultan Alparslan</i>	
<i>Tekirdağ Çorlu Atatürk</i>	<i>Şırnak Şerafettin Elçi</i>	
<i>Eskişehir Hasan Polatkan</i>	<i>Erzincan</i>	
<i>Isparta Süleyman Demirel</i>	<i>Kapadokya</i>	
<i>Iğdır Şehit Bülent Aydın</i>	<i>Sivas Nuri Demirağ</i>	
<i>Kahramanmaraş</i>	<i>Batman</i>	
<i>Adıyaman</i>	<i>Kars Harakani</i>	
<i>Bursa-Yenişehir</i>	<i>Mardin</i>	
<i>Çanakkale</i>	<i>Denizli Çardak</i>	
<i>Sinop</i>	<i>Gazipaşa Alanya</i>	
<i>Amasya Merzifon</i>		
<i>Hakkari Yüksekova Selahaddin Eyyübi</i>		
<i>Bingöl</i>		
Küme 4	Küme 5	Küme 6
<i>Adana</i>	<i>İstanbul (Yeni)</i>	<i>Antalya</i>
<i>Trabzon</i>	<i>Havalimanı</i>	
<i>Muğla Dalaman</i>		
<i>Milas Bodrum</i>		
Küme 7	Küme 8	Küme 9
<i>Ankara Esenboğa</i>	<i>İstanbul Atatürk</i>	<i>İstanbul Sabiha</i>
<i>İzmir Adnan Menderes</i>		<i>Gökçen</i>

Uzman görüşü alınarak elde edilen kriter ağırlıklarına bakıldığında en önemli kriterin K4 yani dış hat sivil ticari uçak trafiği, en az öneme sahip kriterin ise K7 yani iç hat yük trafiği olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Kriter Ağırlık Katsayıları (Yuvarlanmış)

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
Ağırlıklar	0,14	0,14	0,14	0,15	0,12	0,13	0,05	0,12

TOPSIS yönteminin uygulama adımları aşağıda verilmektedir.

Adım 1: Karar Matrisinin Oluşturulması

Bu aşamada her bir kümede yer alan havalimanlarının her bir kriter açısından almış oldukları değerlerin ortalaması alınarak karar matrisi oluşturulmuştur. Bu değerlere göre TOPSIS yöntemi aşamaları uygulanarak kümelerin nihai sıraları belirlenecektir. İlk olarak Tablo 4' te elde edilen karar matrisi gösterilmektedir.

Tablo 4. Oluşturulan Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4
Küme 1	5121	148	718	68
Küme 2	4778	501	3739	421
Küme 3	13779	1428	10502	1290
Küme 4	24817	11254	18148	9574
Küme 5	82433	24747	80644	245763
Küme 6	51525	161003	42753	154626
Küme 7	69270	22144	63024	20315
Küme 8	38604	99675	27773	92270
Küme 9	135203	100514	132098	97820
<i>(devamı)</i>	K5	K6	K7	K8
Küme 1	101540	10279	875	245
Küme 2	593319	63426	4997	1003
Küme 3	1718558	188477	14445	3805
Küme 4	2931745	1586110	24051	22167
Küme 5	12574641	39434579	140580	1352328
Küme 6	6958930	28720491	60707	363788
Küme 7	10247562	2805364	76876	49829
Küme 8	4236203	11876601	43646	1068442

Küme 9	21505088	14055522	149978	239941
--------	----------	----------	--------	--------

Adım 2: Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması

Normalizasyon işlemi kümelere ait kriter değerlerinin sabit birime dönüştürülmesi amacıyla yapılmaktadır. Yapılan normalizasyon işlemi Eşitlik (2) de belirtilmiştir. Normalize edilmiş karar matrisi Tablo 5' te gösterilmektedir.

Tablo 5. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4
Küme 1	0,0274219	0,0006819	0,0040809	0,000212
Küme 2	0,0255842	0,0023043	0,0212431	0,0013134
Küme 3	0,0737866	0,0065744	0,059669	0,0040221
Küme 4	0,1328906	0,0518041	0,1031106	0,0298456
Küme 5	0,4414229	0,1139171	0,4581848	0,766151
Küme 6	0,2759128	0,7411404	0,2429043	0,482037
Küme 7	0,370936	0,1019325	0,3580755	0,0633308
Küme 8	0,2067217	0,458831	0,1577943	0,287646
Küme 9	0,7240026	0,4626932	0,7505245	0,3049478
<i>(devamı)</i>	K5	K6	K7	K8
Küme 1	0,0035813	0,0001968	0,0037477	0,000138
Küme 2	0,0209262	0,0012141	0,0213917	0,000564
Küme 3	0,0606132	0,0036079	0,0618346	0,0021393
Küme 4	0,103402	0,0303621	0,1029557	0,0124632
Küme 5	0,4435048	0,7548772	0,6017967	0,7603515
Küme 6	0,2454399	0,5497825	0,2598753	0,2045412
Küme 7	0,3614293	0,0537017	0,3290918	0,0280163
Küme 8	0,14941	0,2273481	0,1868404	0,6007356
Küme 9	0,7584798	0,2690581	0,6420278	0,1349077

Adım 3: Ağırlıklı Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması

Normalize edilmiş karar matrisi ile uzman görüşü sonucu elde edilen kriter ağırlıkları çarpılarak ağırlıklı normalize karar matrisi elde edilmiştir. Ağırlıklı normalize karar matrisi Tablo 6' da gösterilmektedir.

Tablo 6. Ağırlıklı Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4
Küme 1	0,0039058	9,557E-05	0,0005843	3,193E-05
Küme 2	0,0036441	0,000323	0,0030414	0,0001978
Küme 3	0,0105098	0,0009214	0,0085429	0,0006058
Küme 4	0,0189283	0,0072606	0,0147625	0,004495
Küme 5	0,0628742	0,0159661	0,065599	0,1153878
Küme 6	0,0392997	0,103875	0,034777	0,0725982
Küme 7	0,0528344	0,0142864	0,0512662	0,0095381
Küme 8	0,0294445	0,0643078	0,0225916	0,0433215
Küme 9	0,1031236	0,0648491	0,1074537	0,0459273
<i>(devamı)</i>	K5	K6	K7	K8
Küme 1	0,0004312	2,577E-05	0,0001816	1,708E-05
Küme 2	0,0025194	0,000159	0,0010365	6,984E-05
Küme 3	0,0072974	0,0004724	0,0029962	0,0002649
Küme 4	0,0124488	0,0039757	0,0049887	0,0015434
Küme 5	0,0533946	0,0988467	0,0291599	0,0941614
Küme 6	0,0295491	0,0719908	0,0125922	0,0253302
Küme 7	0,0435133	0,0070319	0,0159461	0,0034695
Küme 8	0,0179878	0,0297699	0,0090533	0,0743946
Küme 9	0,0913152	0,0352316	0,0311093	0,0167069

Adım 4: İdeal ve Negatif İdeal Çözümlerin Elde Edilmesi

Bu adımda karar alternatiflerinin ideal ve negatif ideal karar noktasına olan uzaklıkları hesaplanacak olup Eşitlik (6) ve (7) kullanılmıştır. Kriterlerin tamamı fayda yönlü oldukları için; ideal çözüm değeri Tablo 6'daki sütun değerinin en

büyük değeri, negatif ideal çözüm değeri ise en küçük değeridir. İdeal ve negatif ideal çözüm değerleri Tablo 7' de gösterilmiştir.

Tablo 7. İdeal ve Negatif İdeal Çözüm Değerleri

	K1	K2	K3	K4
A^-	0,0036441	9,557E-05	0,0005843	3,193E-05
A^*	0,1031236	0,103875	0,1074537	0,1153878
<i>(devamı)</i>	K5	K6	K7	K8
A^-	0,0004312	2,577E-05	0,0001816	1,708E-05
A^*	0,0913152	0,0988467	0,0311093	0,0941614

Adım 5: Ayırım Ölçütlerinin Hesaplanması

Bu adımda kümelerin ideal ve negatif ideal çözüme uzaklıkları kriterlere ait değerler kullanılarak hesaplanmaktadır. İdeal ve negatif ideal değerleri ağırlıklı normalize karar matrisindeki değerlerden çıkarılmakta ve elde edilen değerlerin kareleri alınmaktadır ve daha sonra satır değerleri toplanmakta ve karekökü alınarak (S_i^*) ve (S_i^-) değerleri elde edilmektedir (Eşitlik 8 ve 9). Tablo 8' de ayırım ölçüt değerleri gösterilmektedir.

Adım 6: İdeal Çözüme Göreli Yakınlık Değerinin Hesaplanması

Bu adım TOPSIS yönteminin son adımıdır. Bu adımda negatif ideal çözüm değerleri, kendisi ve pozitif ideal çözüm değerleri toplamına bölünerek (Eşitlik 10) kümelerin ideal çözüme yakınlıkları hesaplanmaktadır. Son olarak en iyi performansa sahip küme, kümelere ait değerlerin büyükten küçüğe doğru sıralanması ile belirlenmektedir. Hesaplama sonucunda elde edilen değerler ve bu değerlere göre kümelerin performans sıralaması Tablo 9' da gösterilmektedir.

Tablo 8. Kümelere İlişkin Ayırım Ölçütleri

	S_i^*	S_i^-
Küme 1	0,2705319	0,0002618
Küme 2	0,2686473	0,0033509
Küme 3	0,2616837	0,0129158
Küme 4	0,2485816	0,0262936
Küme 5	0,1119891	0,2087284
Küme 6	0,1442333	0,1590537
Küme 7	0,2099672	0,0862884
Küme 8	0,1743989	0,1181137
Küme 9	0,1280385	0,1958343

Tablo 9' da görüldüğü gibi; Küme 5 yani İstanbul (Yeni) Havalimanı en iyi performansa sahiptir. Küme 5'ten sonra en iyi performansa sahip Küme 9 yani İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanıdır. Daha sonra sırasıyla Küme 6 (Antalya Havalimanı), Küme 8 (İstanbul Atatürk Havalimanı), Küme 7 (Ankara Esenboğa, İzmir Adnan Menderes), Küme 4 (Adana, Trabzon, Muğla Dalaman, Milas Bodrum), Küme 3 (Gaziantep, Kayseri, Samsun Çarşamba, Van Ferit Melen, Diyarbakır), Küme 2 (Malatya, Şanlıurfa GAP, Erzurum, Ordu-Giresun, Elazığ, Konya, Hatay, Ağrı Ahmed-i Hani, Balıkesir Kocaseyit, Muş Sultan Alparslan, Şırnak Şerafettin Elçi, Erzincan, Kapadokya, Sivas Nuri Demirağ, Batman, Kars Harakani, Mardin, Denizli Çardak, Gazipaşa Alanya) ve son olarak Küme 1 (Çanakkale Gökçeada, Tokat, Balıkesir Merkez, Aydın Çıldır, Siirt, Uşak, Zonguldak, Çaycuma, Kastamonu, Kocaeli Cengiz Topel, Zafer, Tekirdağ Çorlu Atatürk, Eskişehir Hasan Polatkan, Isparta Süleyman Demirel, Iğdır Şehit Bülent Aydın, Kahramanmaraş, Adıyaman, Bursa Yenişehir, Çanakkale, Sinop, Amasya Merzifon, Hakkari Yüksekova Selahaddin Eyyübi, Bingöl Havalimanı)'dır.

Tablo 9. Kümelerin İdeal Çözüme Yakınlık Değerleri ve Performans Sıralaması

Sıralama	C_i^*	Küme	Havalimanları
1	0,65081692	Küme5	İstanbul
2	0,604664186	Küme9	İstanbul Sabiha Gökçen
3	0,524433088	Küme6	Antalya
4	0,403790188	Küme8	İstanbul Atatürk
5	0,291263388	Küme7	Ankara Esenboğa, İzmir Adnan Menderes
6	0,095656336	Küme4	Adana, Trabzon, Muğla Dalaman, Milas Bodrum
7	0,047034935	Küme3	Gaziantep, Kayseri, Samsun Çarşamba, Van Ferit Melen, Diyarbakır
8	0,012319689	Küme2	Malatya, Şanlıurfa GAP, Erzurum, Ordu-Giresun, Elazığ, Konya, Hatay, Ağrı A. Hani, Balıkesir Kocaseyit, Muş Sultan Alparslan, Şırnak Şerafettin Elçi, Erzincan, Kapadokya, Sivas Nuri Demirağ, Batman, Kars Harakani, Mardin, Denizli Çardak, G. paşa Alanya
9	0,000966617	Küme1	Çanakkale Gökçeada, Tokat, Balıkesir, Aydın Çıldır, Siirt, Uşak, Zonguldak, Çaycuma, Kastamonu, Kocaeli Cengiz Topel, Zafer, Tekirdağ Çorlu Atatürk, Eskişehir Hasan Polatkan, Isparta Süleyman Demirel, Iğdır Şehit Bülent Aydın, Kahramanmaraş, Adıyaman, Bursa Yenişehir, Çanakkale, Sinop, Amasya Merzifon, Hakkari Yüksekova Selahaddin Eyyübi, Bingöl

Birden fazla havalimanını içeren kümeler için küme içi performans değerlendirme ve havalimanlarının sıralaması da yine TOPSIS yönteminde Adım 1-6 izlenerek yapılmıştır. Benzer işlemler tekrar edileceği için Tablo 10-14' de yalnızca elde edilen sonuçlar ve sıralamalar verilmiştir.

Tablo 10. Küme-7' nin Küme İçi Performans Değerleri ve Sıralaması

Havalimanı	S_i^-	S_i^*	C_i^*	Sıralama
Ankara Esenboğa	2,960	1,398	0,679	1
İzmir Adnan Menderes	1,398	2,960	0,321	2

Tablo 11. Küme-4' ün Küme İçi Performans Değerleri ve Sıralaması

Havalimanı	S_i^-	S_i^*	C_i^*	Sıralama
Muğla Dalaman	7,539	6,454	0,539	1
Adana	6,518	6,626	0,496	2
Milas-Bodrum	4,341	5,744	0,430	3
Trabzon	4,243	7,857	0,351	4

Tablo 12. Küme-3' ün Küme İçi Performans Değerleri ve Sıralaması

Havalimanı	S_i^-	S_i^*	C_i^*	Sıralama
Gaziantep	3,465	0,004	0,999	1
Kayseri	2,826	0,674	0,807	2
Diyarbakır	1,414	2,125	0,399	3
Samsun Çarşamba	0,564	3,255	0,148	4
Van Ferit Melen	0,225	3,265	0,065	5

Tablo 13. Küme-2' nin Küme İçi Performans Değerleri ve Sıralaması

Havalimanı	S_i^-	S_i^*	C_i^*	Sıralama
Hatay	5,148	1,925	0,728	1
Konya	4,616	2,733	0,628	2
Ordu-Giresun	5,341	3,176	0,627	3
Erzurum	5,078	3,292	0,607	4
Gazipaşa Alanya	4,183	2,793	0,600	5
Elazığ	4,451	3,214	0,581	6
Malatya	3,783	3,615	0,511	7
Şanlıurfa GAP	3,695	3,634	0,504	8
Denizli Çardak	2,813	3,713	0,431	9
Mardin	2,920	4,097	0,416	10
Kars Harakani	2,706	4,236	0,390	11
Batman	2,697	4,237	0,389	12

Kapadokya	2,530	4,332	0,369	13
Sivas Nuri Demirağ	2,512	4,341	0,367	14
Erzincan	2,154	4,596	0,319	15
Muş Sultan Alparslan	1,981	4,715	0,296	16
Şırnak Şerafettin Elçi	1,888	4,789	0,283	17
Ağrı Ahmed-i Hani	1,660	4,955	0,251	18
Balıkesir Merkez	0,004	6,287	0,001	19

Tablo 14. Küme-1' in Küme İçi Performans Değerleri ve Sıralaması

Havalimanı	S_i^-	S_i^*	C_i^*	Sıralama
Eskişehir Hasan Polatkan	0,202	0,111	0,646	1
Isparta Süleyman Demirel	0,149	0,100	0,598	2
Tekirdağ Çorlu Atatürk	0,121	0,172	0,412	3
Bursa Yenişehir	0,090	0,177	0,338	4
Kahramanmaraş	0,081	0,218	0,271	5
Balıkesir Merkez	0,079	0,224	0,261	6
Iğdır Şehit Bülent Aydın	0,075	0,218	0,256	7
Zafer	0,062	0,181	0,255	8
Adıyaman	0,070	0,217	0,245	9
Aydın Çıldır	0,065	0,220	0,228	10
Bingöl	0,060	0,221	0,215	11
Hakkari Yüksekova Selahaddin Eyyubi	0,054	0,222	0,195	12
Amasya Merzifon	0,049	0,213	0,188	13
Çanakkale	0,044	0,211	0,174	14
Sinop	0,043	0,222	0,163	15
Zonguldak Çaycuma	0,025	0,214	0,103	16
Uşak	0,024	0,225	0,097	17
Kocaeli Cengiz Topel	0,023	0,218	0,094	18
Kastamonu	0,021	0,225	0,086	19
Siirt	0,011	0,233	0,047	20
Tokat	0,001	0,237	0,005	21
Çanakkale Gökçeada	0,000	0,237	0,000	22

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Küreselleşme sonucu dünyada sınırların ortadan kalkmasıyla birlikte hızlı ve konforlu ulaşım önemli bir hale gelmiştir. Bundan dolayı havayolu taşımacılığı her geçen gün daha fazla tercih edilmeye başlanmış ve havalimanlarının önemi artmıştır. Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren havalimanlarının temel göstergeler dikkate alınarak performanslarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye’deki 56 havalimanı kümeleme yöntemi ile gruplandırılmış ve elde edilen kümelerin performansları ÇKKV yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada ağırlıklandırma uzman görüşü alınarak yapılmıştır. Ağırlıklandırma sonucunda en önemli kriter dış hat sivil ticari uçak trafiğidir ve 0.15 önem katsayısına sahiptir. Daha sonra sırasıyla, iç hat sivil ticari uçak trafiği (0.143), iç hat uçak trafiği (0.142), dış hat uçak trafiği (0.140), dış hat yolcu trafiği (0.130), dış hat yük (kargo+posta+bagaj) trafiği (0.123) ve iç hat yolcu trafiğinin (0.120) olduğu belirlenmiştir. En önemsiz kriter ise 0.048 önem katsayısı ile iç hat yük (kargo+posta+bagaj) trafiğidir.

Çalışmada Türkiye’de yer alan 56 havalimanı kümeleme analizi sonucunda dokuz kümeye ayrılmıştır. Tablo 3’te gösterilen havalimanı kümeleme sonuçlarına göre kümeler TOPSIS yöntemi ile sıralanmıştır. TOPSIS yöntemi ile belirlenen sıralama sonuçlarına göre performansı en iyi olan Küme 5’i sırasıyla Küme 9, Küme 6, Küme 8, Küme 7, Küme 4, Küme 3, Küme 2, Küme 1 izlemektedir.

Küme 5’te yer alan İstanbul Havalimanı performans açısından ilk sırada yer almaktadır. İkinci en iyi performansa sahip olan Küme 9 yani İstanbul Sabiha

Gökçen Havalimanı, üçüncü en iyi performansa sahip Küme 6 yani Antalya Havalimanı, dördüncü en iyi performansa sahip Küme 8 yani İstanbul Atatürk Havalimanı, beşinci en iyi performansa sahip Küme 7 yani Ankara Esenboğa, İzmir Adnan Menderes Havalimanları kriterler açısından etkin olan havalimanlarıdır. Bu havalimanlarının Türkiye'nin en büyük kentlerinde bulunmaları ve özellikle hem iç hem dış turizm açısından merkez durumunda olmaları dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra Küme 4, Küme 3, Küme 2'de yer alan havalimanlarının kriterler açısından daha az etkin olduğu görülmektedir. Bu havalimanlarının orta derecede etkin olduğu söylenebilir. Yine özellikle yaz ve kış turizm merkezleri ile büyük şehirlerde bulunan havalimanları bu kümelerde üst sıralarda bulunmaktadır. Küme 1'de yer alan havalimanları ise kriterler açısından etkin olmayan havalimanlarıdır ve performans açısından son sırada yer almaktadır. Bunların genelini çok az uçuşlar düzenlenen ve henüz gelişmekte olan havalimanları olduğu söylenebilir.

Kümelerden; yirmi iki havalimanını içeren Küme 1, on dokuz havalimanını içeren Küme 2, beş havalimanını içeren Küme 3, dört havalimanını içeren Küme 4 ve iki havalimanını içeren Küme 7 için küme içi performans değerlendirmeleri de yapılmıştır. Elde edilen sıralamalar; dış hat sivil ticari uçak trafiği, iç hat sivil ticari uçak trafiği, iç hat yolcu trafiği, dış hat yolcu trafiği, dış hat yük trafiği, iç hat yolcu trafiği ve iç hat yük trafiği kriterlerine göre havalimanlarının performanslarının karşılaştırmaları açısından önemlidir.

Çalışmanın sonuçları, literatürde yapılan çalışmalarla benzerlikler yanında farklılıklar da taşımaktadır. Yalnızca temel göstergeler dikkate alındığından, iç ve dış taşımacılıkta hem yolcu hem yük açısından yoğun olan havalimanları belirlenmiş olmaktadır. Performans sıralamaları, Avcı ve Aktaş (2015) ve Çınaroğlu ve Avcı (2017) ın bulmuş olduğu sonuçlarla büyük oranda örtüşmektedir. Ömürbek, Demirgubuz ve Tunca (2013) nın ise küçük

havalimanlarının etkinliği ile ilgili bulguları ile örtüşmemektedir. Büyük havalimanları ile ilgili bulgular ise örtüşmektedir. Yalçın (2018) ın bulgularına göre en etkin havalimanı 2013, 2014 ve 2015 yıllarında Isparta Süleyman Demirel Havalimanı olmaktadır. Bunun nedeninin ise uçak başına düşen yolcu sayısı olduğu anlaşılmaktadır. Havalimanı performansları, seçilen kriterlere göre çalışmalarda farklılıklar göstermektedir. Bu çalışma, farklı kriterler ilave edilerek güncel verilere tatbik edilebilir.

İleride yapılacak çalışmalarda, bu çalışmanın sonuçlarına göre seçilecek havalimanları ile farklı ülkelerin seçilen havalimanlarının performansları, havalimanları performans göstergeleri (temel göstergeler, emniyet ve güvenlik, servis kalitesi, verimlilik-maliyet etkinliği, finansal-ticari ve çevre ile ilgili göstergeler) bakımından karşılaştırılabilir. Bu sonuçlar aynı zamanda politika yapıcılara havalimanı ihtiyaçlarının mevcut olanlarla kıyaslanarak yatırımların kararlaştırılmasına destek olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Adikariwattage, V., Barros, A. G., Wirasinghe S. C. and Ruwanpura J. (2012). "Airport Classification Criteria Based On Passenger Characteristics and Terminal Size." *Journal of Air Transport Management*, 24, 36-41.
- Alpar, R. (2013). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. 4. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Altın, F. G., Karaatlı, M. ve Budak, İ. (2017). "Avrupa'nın En Büyük 20 Havalimanının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Veri Zarflama Analizi İle Değerlendirilmesi." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(4), 1049-1064.
- Asker, V., Kiracı, K. ve Yaşar, M. (2018). "Entropi Temelli TOPSIS ve Veri Zarflama Analizi Yöntemleriyle Etkinlik Ölçümü: Türkiye'deki Büyük Havalimanları Üzerine Bir Uygulama", 7. Ulusal 3. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu, 516-518.
- Avcı, T. ve Aktaş, M. (2015). "Türkiye'de Faaliyet Gösteren Havalimanlarının Performanslarının Değerlendirilmesi." *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(3), 67-77.
- Ayçin, E. (2019). *Çok Kriterli Karar Verme: Bilgisayar Uygulamalı Çözümler*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Bedzadian, M., Otoghsara, S. K., Yazdani, M. and Ignatius J. (2012). "A State Of The Art Survey Of TOPSIS." *Expert Systems With Applications*, 39(17), 13051-13069.
- Bezerra, G. C. L and Gomes, C. F. (2018). "Performance Measurement Practices In Airports: Multidimensionality And Utilization Patterns." *Journal of Air Transport Management*, 70, 113–125.
- Blashfield, R. K. and Aldenferder, M. S. (1978). "The Literature On Cluster Analysis." *Multivariate Behavioral Research*, 13, 271-295.

- Cui, Q., Wei, Y. M., Li, Y. and Li, W. X. (2017). "Exploring The Differences In The Airport Competitiveness Formation Mechanism: Evidence From 45 Chinese Airports During 2010–2014." *Transportmetrica B*, 5(3), 330-346.
- Çınaroğlu E. ve Avcı T. (2017). "Türkiye’de Faaliyette Bulunan Büyük Havalimanlarının İç ve Dış Hat Performanslarının Karşılaştırılması." *Business & Management Studies: An International Journal*, 5(4), 55-75.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Franz Fuerst, F. and Gross, S. (2018). "The Commercial Performance Of Global Airports." *Transport Policy*, 61, 123–131.
- Fuellhart, K. and O’Connor, K. (2018). "A Supply-Side Categorization Of Airports Across Global Multiple-Airport Cities And Regions." *Geo Journal*, 1-16.
- Güner, S., Ergüzel, O. ve Cebeci, H. İ. (2019). "Evaluation of Operational Efficiency Of International Airports: A Regional Comparison." *The Journal Of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*, 7(3), 37-44.
- Hand, D., Mannila, H. and Smyth, P. (2001). *Principles Of Data Mining*. Massachusetts Institute of Technology, USA.
- Hwang, C. L. and Yoon, K. (1981). *Multiple Attribute Decision Making, Methods and Applications*. Springer Verlag Berlin, Heidelberg Newyork.
- Johnson, R.A. and Wichern, D.W. (2007). *Applied Multivariate Statistical Analysis*. Pearson Perentice Hall.
- Joseph, F., William C. B., Barry, J. and Babin, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis*. Pearson Education Limited.

- Joseph Sarkis, J and Talluri, S. (2004). "Performance Based Clustering For Benchmarking Of Us Airports." *Transportation Research, Part A*, 38, 329–346.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. 4. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kaufman L. and Rousseeuw P. J. (1990). *Finding Groups in Data: An Introduction to Cluster Analysis*. A John Wiley & Sons, Inc., Publication.
- Köleoğlu, N. ve Demirel, E. (2019). "Türkiye'nin Önemli Turizm Kentlerindeki Havalimanlarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Ölçülmesi." *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(3), 352-365.
- Magalhaes, L., Reis, V. and Macario, R. (2015). "Can Flexibility Make The Difference To An Airport's Productivity? An Assessment Using Cluster Analysis." *Journal of Air Transport Management*, 47, 90-101.
- Malighetti, P., Paleari S. and Redondi R. (2009). "Airport Classification and Functionality Within The European Network." *Problems and Perspectives in Management*, 7, 183-196.
- Marta, Z. (2017). "Cluster Analysis Of World's Airports On The Basis Of Number Of Passengers Handled." *Statistika*, 91(1), 74-88.
- Mayer, R. (2016). "Airport Classification Based On Cargo Characteristics." *Journal Of Transport Geography*, 54, 53-65.
- Ömürbek, N., Dağ, O. ve Eren, H. (2020). "EM Algoritmasına Göre Kümelenen Havalimanlarının Borda Sayım Yöntemi İle Değerlendirilmesi.", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(2), 491-514.
- Ömürbek, N., Öksüz Demirgubuz, M. ve Tunca, M. Z. (2013). "Hizmet Sektöründe Performans Ölçümünde Veri Zarflama Analizinin Kullanımı: Havalimanları Üzerine Bir Uygulama." *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4(9), 21-43.

- Özdemir, M. (2015). "TOPSIS." içinde (Ed.) Yıldırım, B. F. ve Önder, E. *İşletmeciler, Mühendisler ve Yöneticiler İçin Operasyonel, Yönetimsel ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*. Dora Yayıncılık, Bursa.
- Pathomsiri, S., Haghani, A., Dresner, M. and Windle, R. J. (2006). "Role Of Freight Transportation Services And Reduction Of Delayed Flights On Productivity Of US Airports." National Urban Freight Conference, Long Beach, CA, 1-18.
- Rocha, P. M., Barros, A. P., Silva, G. B. and Costa, H. G. (2015). "Analysis Of The Operational Performance Of Brazilian Airport Terminals: A Multicriteria Approach With De Borda-AHP Integration." *Journal Of Air Transport Management*, 51, 19-26.
- Sari, T. ve Timor, M. (2015). "Tedarikçi Seçiminde ANP, TAGUCHI ve TOPSIS Yöntemleri ile Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilim Fakültesi Dergisi, 6(10), 281-300.
- Turanlı, M., Özden, Ü. ve Türed, S. (2006). "Avrupa Birliğine Aday ve Üye Ülkelerin Ekonomik Benzerliklerinin Kümeleme Analiziyle İncelenmesi." *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 95-108.
- Tzeng, G. H. and Huang, J. J. (2011). *Multiple Attribute Decision Making Methods And Applications*. CRC Publishers, USA.
- Wang, L., Taylor, C. and Wanke, C. (2011). "An Airport Clustering Method For Air Traffic Flow Contingency Management", In 11th AIAA Aviation Technology, Integration, and Operations (ATIO) Conference, 6862.
- Wyman, O., (2012). *Guide To Airport Performance Measures*. Airports Council International, Canada.
- Yalcin, S. ve Ayyildiz, E. (2018). "Analysis Of Airports Using Clustering Methods: Case Study In Turkey." *Journal of Management, Marketing and Logistics (JMML)*, 5(3), 194-205.

Yalçın, E. (2018). "Stokastik Sınır Analizi İle Havalimanlarının Etkinliklerinin Ölçülmesi: Türkiye Örneği." Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(42), 82-105.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The importance of airports in the world economy has started to increase due to the increasing importance of the country and the regional economies. Performance evaluation is important for businesses to achieve their goals and to determine future plans and strategies . It is also necessary to measure and evaluate the performances of airports whose importance is increasing day by day.

Multi-criteria decision making methods are also frequently used methods in performance evaluation . These methods select the best one among the alternatives by evaluating multiple criteria and alternatives together. On the other hand, since the airports have different capacities, it would not be meaningful to subject them all together to performance evaluation. For this, it is thought that it would be appropriate to identify the groups with similar characteristics and evaluate them among themselves. Thus, in this study, 56 airports operating in Turkey grouped by using clustering method and performance of clusters obtained was evaluated by TOPSIS method.

Studies on performance measurement for airports have been widely conducted using different methods , including multi-criteria decision making techniques and cluster analysis. Data envelopment alaysis, TOPSIS, stochastic frontier analysis , Entropy, COPRAS , De Borda, multiple regression analysis, Borda count method are some of the methods used in the airport's performance evaluation. In the clustering of airports, combining and discriminating hierarchical methods, expectation maximization (EM) algorithm, k-means algorithm among non-hierarchical methods are used.

Method

This study aims at evaluating the performance of the 56 airports operating in Turkey with clustering and TOPSIS methods.

The most commonly used methods in clustering analysis are hierarchical clustering and non-hierarchical clustering methods. Hierarchical clustering methods are basically two types. These are the agglomerative hierarchical clustering method and the divisive hierarchical clustering method. In hierarchical clustering, how the data is grouped is indicated in stages and these stages are shown with tree graphs called dendograms. Clustering of airports according to the determined variables was made by combining hierarchical clustering, one of the hierarchical clustering methods. Single linkage method, complete linkage method, average linkage method, and Ward method are the commonly used agglomerative hierarchical clustering methods.

TOPSIS which is a method of multi-criteria decision methods, determines the solution that the shortest euclidean distance from the ideal solution and the furthest euclidean distance from the negative ideal solution. Method is followed by a six-step form; decision matrix forming, normalized decision matrix forming, weighted normalized decision matrix forming, to obtain the ideal and negative ideal solutions , to calculate of differentiation criteria and to calculate of relative closeness value to ideal solution.

In the study, firstly, airports were clustered by hierarchical clustering method and then the performance of the clusters obtained was evaluated by TOPSIS method.

Findings (Results)

In this study, performances of 56 airports operations in Turkey in 2019 was evaluated using basic airport performance indicators. These indicators are; passengers (total annual), departure and destination passengers (total annual), aircraft movements (total annual), cargo or mail (total annual tons), destination/non-stop airports. The criteria used in the research ; domestic flight traffic , international line aircraft traffic , domestic civil commercial aircraft traffic , international civil commercial aircraft traffic , domestic line passenger traffic , international line passenger traffic , domestic line freight traffic and international freight traffic as obtained from the State Airports Authority 2019 Activity Report.

Firstly, airports were grouped into 9 clusters using the Ward method, one of the hierarchical clustering and connection methods, and the squared Euclidean distance as the distance measure. Analysis results are shown graphically with a dendrogram (tree chart). Then, the performance analysis of the nine clusters obtained is evaluated with the TOPSIS method. Criteria weights used in the study were determined by taking expert opinion. When the weights of the criteria are examined, it is seen that the most important criterion is the

international civil commercial aircraft traffic and the least important criterion is the domestic cargo traffic. The decision matrix was formed by taking the average of the values taken by the airports in the clusters in terms of each criterion, and the final rows of the clusters were determined by applying the TOPSIS method steps over this matrix. Subsequently, in-cluster performance rankings were also obtained by TOPSIS method.

Conclusion and Discussion

According to the results obtained, Istanbul (New) Airport ranks first in terms of performance. Then respectively; Istanbul Sabiha Gökçen Airport, Antalya Airport, Istanbul Atatürk Airport, Ankara Esenboğa Airport, Izmir Adnan Menderes Airport are arriving and these are the airports that are effective in terms of criteria. It is noteworthy that these airports are located in Turkey's largest city and the center in a position particularly in terms of both internal and external tourism. The next 28 airports were found to be less efficient in terms of criteria. Especially summer and winter tourism centers and airports in big cities are at the top of these clusters. The 22 airports in the cluster ranking last in terms of performance are those that are inefficient in terms of criteria.

The results of the study have similarities and differences with the studies in the literature. Since only basic indicators are taken into account, airports that are busy in terms of both passengers and cargo in domestic and international transportation are determined. Airport performances differ in studies according to the selected criteria. This study can be applied to current data by adding different criteria. The results can assist policymakers in deciding investments by comparing airport needs with existing ones.

YAZINSALDAN GÖRSEL SOMUTLAŞTIRMAYA ÜTOPYALARDA MEKAN KURGUSU

Veda Seven BİÇEN*

Öz

Bilinçli bir varlık olan insan nesiller boyu dönemlerini şekillendiren fikirler üretmişlerdir. Birlikte yaşamın getirdiği sorunlarla mücadele etme çabaları, toplumları ideal düzen arayışına itmiştir. Ortaya çıkan fikirler edebiyatta yazınsal olarak gelişmiştir. Dönemlerinin eleştirisi niteliğinde olan ve çözüm önerisi sunmaya çalışan ütopyalar, 19.yy'da endüstri devriminin yarattığı kaosa karşılık mimarlıkta yansımalarını bulmuştur. İlk olarak mimari ürünlerle somutlaştırılmaya çalışılan ütopyalar, 20.yy'da sinema sanatının çıkışıyla beraber sistematik olarak görselleştirilmeye başlanmıştır. Döneminin sorunlarını çözebilme kaygısı olan, geleceğin formlarını ve/veya fonksiyonlarının değişimini bilimsel/teknolojik gelişmelerle tasarlayabilme mimarlık ütopyalarını oluştururken, sinemada bu ütopyalar, distopyalar olarak bilim kurgu filmleriyle nesnelleşmiştir. Ütopik mekân kurgusunu yansıttığı düşünülen örnek filmler seçilmiş ve çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Distopya, Mimarlık Ütopyaları, Sinemada Mekân Kullanımı, Bilim Kurgu Sineması.

FROM LITERARY TO VISUAL REIFICATION SPACE SETUP IN UTOPIAS

Abstract

Human beings, a conscious being, have produced ideas that have shaped their periods for generations. Efforts to tackle the problems of living together have pushed societies to seek an ideal order. The emerging ideas developed literarily in literature. Utopias, which are criticism of their periods and try to offer a solution proposal, found their reflections in architecture in response to the chaos created by the industrial revolution in the 19th century. Utopias, which were first tried to be embodied with architectural products, started to be systematically visualized with the advent of cinema art in the 20th century. While solving the problems of the era and designing the change of the forms and/or functions of the future, which are concerned about their solutions, with scientific/technological developments, utopias are formed by science fiction films as dystopias. Some sample films thought to reflect the utopian space setup were selected and inferences were made.

Keywords: *Utopia, Dystopia, Utopias in Architecture, Space Use in Cinema, Science Fiction Cinema.*

1. GİRİŞ

Bilinçli bir varlık olan insan nesiller boyu dönemlerini şekillendiren fikirler üretmişlerdir. Geleceğini, tecrübe ve öngörülerıyla şekillendiren insanların, epik anlatımlar içeren bu fikirlerdeki temel gayesi ideal bir düzende verimli bir yaşam tarzını sürdürülebilmek olmuştur. Birlikte yaşamın getirdiği kaçınılmaz sorunlarla mücadele etme çabaları, bireyleri/topluları ideal düzen arayışına itmiştir. Burada ideal düzen ile kastedilen fiziksel, sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik açıdan dengeli, sürekli ve uyumlu bir yaşam tarzıdır. Bu eğilim çerçevesinde ideal düzen fikri, bulunulan dönemin koşullarını eleştirirken veya şekillendirirken, geleceğin olasılıklarına dair varsayımları da beraberinde getirmiştir. Sürekli aranan ideal düzen fikrinin açmazı, pratikte karşılığını tam olarak bulamamasıdır.

Bu nedenle arayış, fikirsel anlamda bir arzu olarak kalmakta, eleştiri ve önerilerle dönemin sorunlarına göre gelişmeye devam etmektedir. İdeal yeri/toplumu/sistemi yaratma gayesinde olan ütopyalar geleneksellemeye başladığı 16.yy'dan bu yana fikirsel olarak edebiyat, mimarlık ve sinemada bir arzu ve/veya temsil olarak yer etmiştir. Bir arzu olarak kalan ideal düzen fikri ilk olarak tepkileri azaltmak, sonrasında coğrafi keşiflerin verdiği heyecanla, farklı yerlerin var olma olasılığını kullanmak adına edebiyatta kurgulanırken, olmayan bir yerde betimlenmiştir. Olmayan yer "ütopya" kavramı ile 16.yy'da literatüre girmiştir.

Edebiyatta kullanılmaya başlanan ütopyalar, diğer bir deyişle olmayan yerdeki ideal düzen fikri, üretim ve tüketim dengesini değiştiren Endüstri Devriminin, toplumlara verdiği zararlar sonrasında yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde sınıf farklılıklarının derinleşmesi ve bunların yaratmış olduğu kaos ortamı; sosyal ütopyacılar, kent tasarımcıları ve mimarlar tarafından analiz edilip, eleştirilerek, somut çözümler sunulmaya çalışılmıştır. Kent ve kent modüllerinin tasarımları ile ütopya kurguları somutlaştırılmaya doğru evrilmiştir. Bu dönemle başlayan ve sonrasında karşılaşılan sorunlarla şekillenen tasarımlar eskiz çalışmaları veya münferit inşalar olarak kalmıştır. Üretim şekillerinin, enerji kaynaklarının, çevresel dengenin ve otorite güçlerinin, devamlı değiştiği ve değiştirdiği dinamikler göz önüne alındığında, 20.yy ve sonrasında ütöpik fikirlerin, mimari akımlar ve oluşumlar içerisinde yer ettiği görülmektedir. Barınma gereksinimi ile temellenen mimarlık; toplumların kültürleri, inançları, sosyal ve ekonomik şartları, savaşları, enerji kaynaklarının kullanımı, üretim/tüketim biçimleri ve coğrafyaları ile değişim göstermektedir. Sürekli değişen ve gelişen mimarlık yaklaşımları, ütöpik fikirlerin etkisiyle ideal düzeni, ideal mekânda yaratma sürecini, geleceğin varyasyonları ile şekillendirerek farklı oluşum ve fikirleri de temsil etmeye başlamıştır. Temsil yoluyla öne sürülen anlatımların geleceğe dair bir bilinç yaratabilmesi, yeni fikirler ve oluşumların

yaygınlaştırılması için toplumlara benimsetilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada ütopyik mekân kurgusu incelenirken, toplumların farklı coğrafyalarda ve kültürlerde kullandıkları en yaygın ve etkin, iletişim ve algı yönlendirme aracı olma özelliği taşıyan sinema sanatı irdelenmiştir. Ortak paydası insan ve mekân olan sinema-mimarlık arasındaki ilişki; sembolik olma, algı yaratma, bellek olma gibi özellikler ile tasarımda benzer üretim tekniklerini kullanma ve mekân oluşturma gerekliliği çerçevesinde sürekli gelişmiştir (Akıldız, 2012; Düşteğör, 2011; Bozdoğan, 2008; Akkuş, 2008; Ergin, 2007, Gülüş, 2006). Ayrıca filmler kadar açık ve/veya kapalı sinemalarda buldukları zaman kesitinde kentin farklı sosyo-ekonomik gruplarına sosyalleşme imkanı vermesi bakımından önemli bir yere sahip olmuştur. Bu açıdan kentin sakinlerini bir araya getiren bir unsur olarak, sosyal ve kültürel yapısına etki ederek değerlendirmede bir ölçüt olarak alınmaktadır (Şahin ve ark. 2019).

Benzer akımlardan ve dinamiklerden beslenen, sinema ve mimarlık, eleştirel yaklaşımla; çözüm önerileri veya gelecek öngörülerini sunarken, geniş çapta kitleleri etkileme ve yönlendirme birbirinden faydalanabilmektedir. Sinemada gelecek varsayımları ve dönemin dinamikleri, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin ışığında mimari ürünlerden yoğun olarak faydalandığı bilimkurgu türü filmlerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmada ütopya kavramının mekân yaratma süreci edebiyat, mimarlık ve sinemanın ortak paydası olarak kabul edilmiş, bu açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Ütopyaların işlendiği edebi eserlerde mimarlık araç olarak kullanılmıştır. Ancak mimarlık ve sinema etkileşimi daha doğrudan olmuştur. Sinema sanatı başlangıcından itibaren birçok sanat dallarıyla etkileşim içinde olmuştur. Görsel bir sanat oluşu mimarlık ile ilişkisini geliştirmiştir.

Mimarlık ve sinema arasındaki ilişki; hem mekân üzerinden kurulan etkileşim (Kaçmaz, 2001; Gülüş, 2006; İnce, 2007; Ergin, 2007; Sayar Güntan, 2007; Tüzün,

2008; Sarı, 2010; Tunçok, 2010; Allmer, 2010), hem üretim teknikleri arasındaki ortak noktalar (Doğay Örs, 2001; Aydın, 2004; Bozdoğan, 2008; Alvarado, 2008; Ertem, 2010), hem de kentsel mekânın ile olan ilişki (Özakın, 2001; Akkuş, 2008; Öztürk, 2008; Ülker, 2011; Konca, 2011; Kayaarası, 2011; Düşteğör, 2011) üzerinden şekillendiği görülmektedir. Süreç içerisinde ortak noktası mekân ve insan olan sinema mimarlık arasındaki ilişki güçlenerek devam etmiştir. Gerek mimarlığın sinemayı kullanımı, gerek sinemanın mimarlığı kullanımı her iki sanat dalına katkı sağlamıştır. Sinema ve mimarlık arasında farklı etkileşim şekilleri vardır. Mekân tasarımlarını, bilimsel ve teknolojik gelişmelerden faydalanarak kurgulamak, geleceğin mimarisini şekillendirmede farklı perspektifler oluşturmak, mimarlık ütopyalarını oluşturmaktadır. Bu ütopyalar; bilimkurgu filmlerindeki mekânların, üçboyutlu deneyimlenmesinde nesnelleşmektedir. Bu nedenle çalışma bilimkurgu türündeki ilk başyapıt olarak kabul edilen Metropolis filmi ve farklı dönemlerdeki yazınsal edebiyatta yer alıp, görsel somutlaştırma ile beyazperdeye taşınan filmlerin, mekân kurguları incelenerek, çıkarım yapılmaya çalışılmıştır.

2. ÜTOPYA KAVRAMI VE YAZINSAL GELİŞİMİ

İdeal düzen kurgusunda, iyi/olmayan yerde tasvir edilen, ideal toplum ve yönetim sistemine dair anlatımların kökenleri; Mahabrata'daki Krita Yuga'ya, Eski Ahit'teki Aden'e, Homeros'un Odyssea'sına, Kuran'daki cennet tasvirlerine, Platon'un Devlet'ine, Farabi'nin El-Medinetü'l Fazılası'na kadar uzansa da kavram olarak ortaya çıkışı ve bir gelenek haline gelişi, Thomas More ile başlamıştır (Omay, 2009). Ütopya kavramı ilk olarak Sir Thomas More tarafından 1516 yılında "Utopia" adlı eseriyle ortaya atılmıştır (Omay, 2009). More, Yunanca "ou" yok ve "eu" iyi kelimelerinin ortak sesi "u" ile yer anlamına gelen "topos"u birleştirerek "var olmayan iyi yer" anlamında kullanmıştır (Canbaz Yumuşak, 2012). Coğrafi keşiflerin, yeni ve farklı yerleri sunması ile ideal düzeni oluşturma eğilimi önem

kazanmış ve kavram gelenek haline gelmeye başlamıştır. Ütopyalar dönemlerin yaşama ve düşünme biçimi olarak gelişirken; hem ait olduğu düzene karşı çıkma/eleştirme hem de benzer ancak ideal yaşamı kurgulama eğilimi göstermişlerdir (Alver, 2009). Ortaya çıktığı ve gelenekleşmeye başladığı dönem olan 16. ve 17.yy'da Thomas More, Tommaso Campanella, Francis Bacon ve François Rabelias gibi yazarlar, verdikleri eserlerle ütopyaların gelişiminde ön plana çıkmaktadırlar. Thomas More, Ütopya'sında, dönemin İngiltere'sindeki monarşi sistemini eleştirerek, sosyalist sisteme yakın bir toplum teorisini anlatmıştır (Yücedağ, 2011). Tommaso Campanella ise İtalya'nın kaos ortamına karşı geliştirdiği totaliter devleti, Güneş Ülkesi'nde tasvir etmiştir (Dürüşken, 2012). Francis Bacon, Yeni Atlantis eserinde, bilimsel ve teknolojik gelişmenin vurgusunu yapmış ve "ideali" doğayı, insanlığın hizmetinde kullanmak olarak tanımlamıştır (Başaran, 2007). Dönemin baskıcı ve toplumsal ütopya tasvirlerinde; "ada" kurgusu ile sınırlandırılmış, coğrafik alanlardaki kentler, monoton ve lineer yapılarıyla yer almıştır.

18. ve 19.yy'da ise bilimsel ve teknolojik buluşlar, ütopyalara yön vermiştir. Bu dönemde buharlı makinelerin icadıyla başlayan Endüstri Devrimi, sınıf farklılıklarını derinleştirmiş, 19.yy'da protestolara neden olmuştur (Bayartan, 2009). Oluşan toplumsal sorunları çözmek, yaşam koşullarını iyileştirmek için ütopyacılar çeşitli öneriler geliştirmişlerdir. Bu dönemde, Charles Fourier, Etienne Cabet ve Robert Owen gibi isimler ön plana çıkmıştır (Engels, 2008). Dönemin girişimcileri, kurumların işleyişi ve yaşam alanlarının inşasında ütopyalardan yararlanmışlardır (Alver, 2009). Ütopyaların, mekân önerisi olma özelliği, kamusal ve özel alanların oluşumunda, kent planlamalarını etkilemiştir. İdeal yeri yaratma çabasıyla ortaya konan örneklere bir sonraki bölümde yer verilmiştir.

20.yy ve sonrasında, dünya ölçeğinde gelişen, farklı siyasi ve ekonomik sistemlerin uygulamaları (sosyalizm, kapitalizm, nasyonal sosyalizm), nükleer

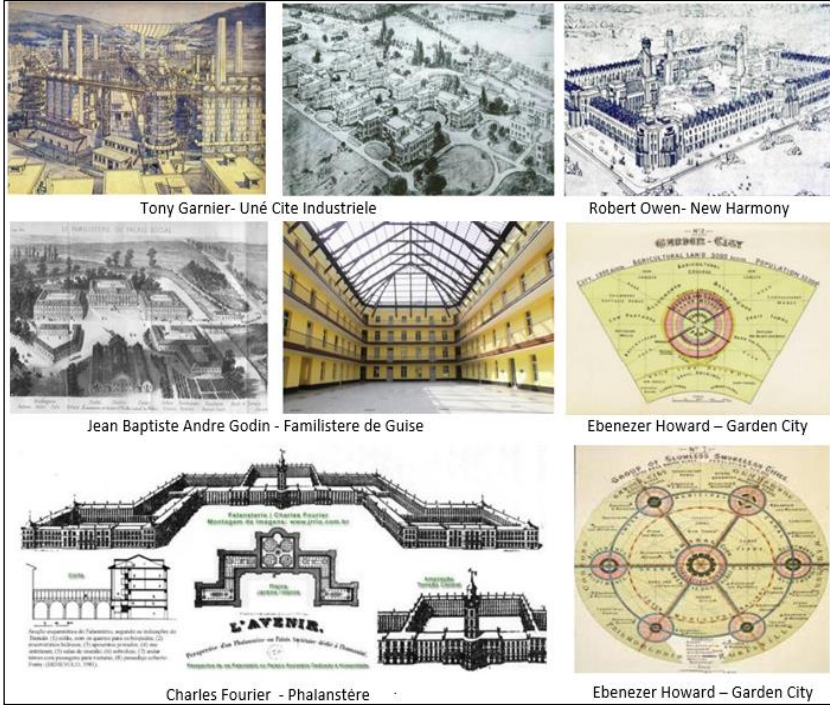
savaş gerilimleri, teknolojik gelişmelerin yarattığı soğuk savaş düzeni, ekolojik dengenin bozulmaya başlaması, etnik ve sınıfsal farklılıkların yarattığı sorunlar, ütopyaların sunduğu, çözümlenici gelecek önerilerinin yerine karşı ütopyaları/ distopyaları (karamsar kurguları) ön plana çıkartmıştır. Köken olarak distopya terimi John Stuart Mill tarafından 1868 yılında ortaya atılmıştır ve hayal edilebilecek “en kötü” yeri, yönetimi ve koasu tanımlamak için kullanılmıştır (Başaran, 2007). Kavram 20.yy’da sıkça işlenmeye başlanmıştır. Ütopyaların iyimser ve toplumsal yapısının yerine, toplumsal uyum adına yaratılan baskıcı, tek tipçi ve kapalı düzenin, yaratacağı kaosu oluşturduğu, karamsar gelecek tablolarının kurgulandığı distopyalar geçmektedir. Böylece gözetim toplumu korkuları, distopik gelecek kurgularının yaygınlaşmasına neden olmuştur (Başaran, 2007). 19.yy sosyal ütopyacılarının yerini, 20.yy’ da Aldous Huxley, George Orwell, Ursula LeGuin, Arthur C. Clarke gibi edebiyatçılar olarak, distopik kurgularıyla gelecek öngörülerinde bulunmuşlardır.

3. YAZINSAL ÜTOPYALARIN SOMUTLAŞMA EĞİLİMİ

Edebiyat alanındaki yazınsal ütopyaları somutlaştırılma eğilimi, mimarlıkta, kent tasarımları ve yaşam modülleri ile gerçeğe uyarlanmaya çalışılmıştır. Endüstri devrimi sonrası gelişen bu yaklaşım ile kent tasvirleri yapılırken; çözüm önerilerini komünal yaşamın yerleştirildiği, kentsel mekânlar üzerinden yapmışlardır. Mimarlık aracılığıyla ütopya söylemi, yazınsallıktan çıkarak, bulunan zaman ve mekân içerisinde, ortaya atılan kent tasarımlarında somutlaşmaya evrilmiştir.

19.yy’da Tony Garnier’in Uné Cite Industrielle’si, Charles Fourier’in Phalanstère’si, Ebenezer Howard’ın Bahçeşehir’i, Jean Baptiste Andre Godin’in Familistere de Guise, Robert Owen’in New Harmony’si gibi projeler öne çıkan ütopyik çalışmalardır (Mumford, 2007; Engels, 2008) (Resim 1). Farklı formları, ayırt edici özellikleri olmakla beraber genel olarak endüstri kentlerindeki işçilerin, fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının sağlıklı şekilde karşılanamadığını düşünen bu ütopyacılar;

barınma, beslenme, eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının temel alındığı, komünal yaşam prensipleriyle, doğayla bütünleşik, hijyenik, ısıtma ve havalandırma sisteminin yeterli olduğu, konut modülleri ve sosyal tesislerden oluşan kent üniteleri planlamışlardır. Yazınsal bir hayal olan ideal düzenin, somutlaşabilme ihtimaliyle yapılan çalışmalar, ütöpik tasarımların devamlılığında itici güç olmuştur.

Resim 1. 19.yy Mimarlık Ütopaları (Hacıhasanoğlu- 2013)

Yazınsal olan “ideal yeri” somutlaştırma çabası, 20.yy’da da devam etmiştir. 20.yy’ın ilk yarısında, otomobil endüstrisinin gelişmesiyle başlayan trafik sorunu ve yapım teknolojilerinin gelişmesiyle gökdelenlerin inşası yeni hareketlerin oluşumunu tetiklemiştir. Bu dönemde, Antonio Sant’Elia’nın fütürist manifestosu, Georgy Krutikov’un The Flying City’si gibi konstrüktivist Rus yaklaşımı, Bauhaus Ekolü ve Manifestosu, Kibbutz’un Kibbutz’u, Frank Lloyd

Wright'ın Broadacre City'si, Buckminster Fuller'in Dymaxion House'ı ve Le Corbusier'in Plan Voisin'i gibi gelenekseli terkeden modernist yaklaşımlı ütopyik fikir ve tasarımlar yer etmiştir (Mumford,2007; Ülker, 2011; Hacıhasanoğlu, 2013). Modern yaşama fikrinin benimsetilmek istendiği ideal yerde, yeni seri üretim teknolojileriyle beraber geleceğin kentleri, kenti oluşturan kamusal açık alanlar, ulaşım aksları ve farklı işlevlerdeki binalar; işlevsellik, örgütlülük, bütünlük ve sadelik ilkeleriyle tasarlanmışlardır (Mumford, 2007). Düşeyde gelişen, çevre yolu ağı bulunan, minimum zemin kullanımıyla maksimum yeşil alanı hedefleyen bu planlamalarda sosyal, eşitlikçi ve teknolojik tasarım anlayışı vardır. 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren ise Japonya'da Metabolizma Grubu ve Helix City, Marine City, Wall City, Nagakin Kapsül Binası gibi tasarımları, İngiltere'de Archigram Grubu ve Walking City, Livingpod, Blow-out Villiage, Computer City gibi tasarımları, Avrupa'da GIAP Grubu gibi oluşumlar ve ütopyik fikirler ortaya çıkmıştır (Hacıhasanoğlu, 2013). Bu dönem ütopyacıları, bilim ve teknolojiye hızlı ilerleme ve iletişimin artması nedeniyle daha esnek ve mobilize tasarımlara yönelerek, "ideal yeri" gelecek tasarımlarında organize etmeye çalışmışlardır (Resim 2).

Resim 2. 20.yy Mimarlık Ütopyaları (Hacıhasanoğlu- 2013)

Ütopyaların Endüstri devrimi sonrasında yazınsallıktan çıkarak, mimarlıktaki yerini almaya başladığından bugüne, sürekli olarak dönemin sorunlarını çözme ve geleceğin tasarımlarını, gelişen teknolojilerin sunduğu olanaklardan faydalanarak, somutlaştırmaya çalışıldığı söylenebilir. Gelecek tasarımları ideali yaratma gayesiyle şekillenirken “dönem sorunlarının” bir bütünlük içerisinde analiz edilmesi gerekmektedir. Yine bu sorunlara getirilen önerilerin deneyimlenmesi de mekânların oluşumlarını ideale yakınlaştırabilir. Bu nokta da sınırsız bir deneyimleme ve eleştiri kültürü barındıran sinema sanatı mimarlığa katkıda bulunabilir.

20.yy başlarında sinemanın keşfiyle ütopyalar yalnızca mimaride değil filmlerde de somut yansımalarla yer etmiştir. Eleştirel ve çözümlenici olan ütopyalar, sinema da geleceğe dair olasılıkların işlendiği bilim kurgu türündeki filmlerde yer almıştır. 20.yy’da dünya ülkeleri arasında yaşanan olumsuz gelişmeler ile edebiyatta ütopyalar yerini distopyalara bıraktığından, bilimkurgu türündeki filmlerin kaynağı olan bilimkurgu edebiyatının, distopik gelecek kurguları yer almıştır. Bu dönemde öne çıkan Fritz Lang, Ridley Scott, Stanley Kubrick, Jean-Luc Godard, Terry Gilliam, Steven Spielberg gibi yönetmenlerin filmlerinde, sıklıkla distopik gelecek kurgularının işlendiği görülmektedir. Bu filmlerde, distopik gelecek tasvirleri için kullanılan mekânların, mimarlık ütopyalarından esinlenerek, tasarlandığı söylenebilir. Distopik gelecek kurgularında, mimari öğeler fikrinsel temsiliyet aracı olarak kullanılmıştır. Yönetmen, senarist ve yapımcı tasarımcıları gibi mekân tasarımının belirleyici aktörleri, var olan fütüristik mimarlık ütopyalarını yorumlamış, geleceğin mekânlarını kurgulamışlardır. Ken Adam, Robert Boyle ve Lawrence G. Paull gibi yapımcı tasarımcıları, tasarım eğitimi alarak, Fritz Lang, Stanley Kubrick gibi yönetmenler de, dönemin mimarları ile ortak çalışma yürüterek, mekân kurgusu oluşturmaya çalışmışlardır (LoBrutto, 1992; Neumann, 2000; Türel, 2001).

Genel olarak yazınsaldan çıkıp mimarlık ile somutlaştırılmaya çalışılan ütopyaların, sinema da sistematik görselleştirmesinin sıklıkla yapıldığı ve gelecek öngörülerinin bilimkurgu türünde yer ettiği görülmektedir. Mekân yaratım süreci ile oluşan mimarlık ve sinema arasındaki ilişkinin distopik gelecek kesişimlerini ve sonuçlarını filmler üzerinden irdeleyebilmek için bilimkurgu filmlerinin tarihsel gelişim sürecine değinmek faydalı olacaktır.

4. GELECEK ÖNGÖRÜLERİNDE SİSTEMATİK GÖRSELLEŞTİRME – BİLİMKURGU FİMLERİ

Robert A. Heinlein bilimkurguyu “geçmiş ve günümüze ait dünya bilgisine dayanarak bilimsel yöntemler ışığında geleceğin olayları üzerine yapılan gerçekçi tahminler” olarak tanımlar (Başaran, 2007). Ancak bu “gerçekçi” tahminlere bakıldığında baskın olarak ütopyik düşüncelerin de yer aldığını görülmektedir.

Bilimkurgu sinemasına kaynaklık eden bilimkurgu yazını; 18.yy’da aydınlanma çağı ile başlayarak, bilimsel ve teknolojik buluşları konu ederek gelişmiştir. Mary Shelley’in Frankenstein’i ile başlayan dönemin, öne çıkan diğer isimleri, teknofili ve teknofobi gibi iki zıt yaklaşımı savunan Jules Verne ve H.G. Wells’tir (Başaran, 2007; Reyhanoğulları, 2012; Erol, 2013). Daha sonra 1895’de Lumiere Kardeşler tarafından icat edilen sinematografin, sinema devrini başlatmasıyla bilimkurgu yazını filmlere girmiştir. George Melies'in Le Voyage dans la Lune (Ay’a Seyahat) filmi ile başlayan bilimkurgu türü, Fritz Lang’ın Manhattan gökdelenlerinden etkilenerek çektiği 1927 yapımı Metropolis filmi ile değer kazanır. Bu dönemle beraber başlayan bilimkurgu türü filmler, dönemlerinin yaşanan siyasi gelişmelerini (dünya savaşı ve soğuk savaş, kültürel devrim, 68 olayları vb.), nükleer ve uzay teknolojilerindeki ilerleme yarışını (Sputnik vb.) ve sonuçlarını konu eder ve gelecek öngörülerini önem kazanır (Akşit, 2012; Erol,2013; Monaco, 2011). 1970’lerde mikroişlemcilerin keşfi ile başlayan sanal teknolojilerin gelişimi; genetik ve robotik teknolojilerinin de gelişimini hızlandırır. Yapay, zeka, sanal

gerçeklik, bürokratik ve otoriter güçlerin kaosu, ekoloji ve nüfus dengesizlikleri, salgın ve uzay temalı bilimkurgu filmleri, distopik kurgularıyla yaygınlaşır. 2000’li yıllarla beraber bilimkurgu temaları, sanal gerçeklikten modern bilim kuramlarına (paralel evrenler, karadelikler, solucan delikleri, kuantum fiziği, genetik teknolojileri, klonlama), zaman ve uzay yolculuklarından, kapitalizm vb. sistem eleştirilerine kadar geniş bir yelpaze sunarak, distopik gelecek tasvirlerini aktarır (Özen, 2006; Akşit, 2012; Erol,2013). Frankenstein (1931- James Whale), Forbidden Planet (1956- Fred M. Wilcox), Alphaville (1965- Jean-Luc Godard), A space time Odyssey (1968-Stenley Kubrick), Solaris (1972-Andrey Tarkovski), Blade Runner (1982-Ridley Scott), Brazil (1985-Terry Gilliam), EXistenZ (1999-David Cronoberg), Minority Report (2002-Steven Spielberg), The Island (2005-Micheal Bay), Moon (2009-Duncan Jones), Cloud Atlas(2012-Tom Tykwer, Andy&Lana Wachowski) ve Interstealler (2014-Christopher Nolan) gibi filmler dönemlerinin gelişmelerini ve gelecek kurgularını yansıtan örnekler arasında yer almaktadır.

Çıkış noktası edebiyat ürünleri olan ütopyalar, mimarlık ile nesnelleşme eğilimi göstermiş, sinemada bilimkurgu filmleri ile sistematik olarak görselleştirilmiştir. Gerçek ve kurgusal mekânların kullanımında yararlanılan mimari öğeler kimi zaman temsiliyet aracı, kimi zaman fon olarak kullanılmıştır (Kaçmaz, 2001; Gülüş, 2006; İnce, 2007; Ergin, 2007; Sayar Güntan, 2007; Tüzün, 2008; Sarı, 2010; Tunçok, 2010; Allmer, 2010; Monaco, 2011). Görselleşen ütopyaların, mekân kurguları ise distopik mekânlar ile sağlanmıştır. Bu mekânların yaratım süreci, mimarlık ile etkileşimli olarak gerçekleşmiş, tasarlanan kent ve kent unsurları, geleceğin mekânları hakkında öngörüler oluşturmuştur. Mekân yaratım sürecinin aktörleri; yönetmenler, senaristler, tasarım eğitimi almış yapım tasarımcıları, mimarlar ve modern mimarlık akımlarının temsili unsurları olmuştur.

Etkilenilen ya da doğrudan kullanıma dâhil edilen mimari unsurları, örnekler üzerinden incelemek, mimarlığa sunduğu ya da sunabileceği katkıları tespit edebilmek için faydalı olacaktır. Bu nedenle bilimkurgu filmlerinin mekândan bağımsız düşünölemeyen distopyalarına ait tasvirleri incelemek için okunan filmler Metropolis (1927), A Clockwork Orange (1971), Cloud Atlas (2012) olarak belirlenmiştir. Mimari temsillerin/metaforların yoğun olarak kullanıldığı bilimkurgu filmlerinden yapılan seçimde; distopik mekân kurgularının başlangıcı kabul edilen ve döneminin fütürist yaklaşımları ve yönetmeninin yeni yapım tekniklerinden etkilenmesi ile oluşturduğu, Metropolis (1927) filmi, II. Dünya savaşı, 68 Hareketleri, Soğuk Savaş Dönemi, uzay yarışları, ekonomik buhranlar, sosyalizm ve kapitalizm arasında dünya devletlerini yönlendiren çekişmelerin yaşandığı kaos ortamının oluşturduğu paranoya toplumunun bir yansımasını ve modernist yaklaşımlarla tasarlanan mekânları içeren, hem görsel hem yazınsal bir eser olan A Clockwork Orange (1971) filmi, Mikroişlemcilerden, bilgisayarlara, internetin yaygınlaşmasından, robotik alanındaki bir çok gelişmenin yaşandığı, modernizmin çöküşe geçtiği ve post-modernizmin temellenerek geliştiği 80'ler ve sonrasının yansıtıldığı bilimkurgu filmlerinin, distopik kurgulardan, birkaçını (apokaliptik, totaliter, bürokratik, cyberpunk) bir arada işleyen ve yakın zamanda yapımı tamamlandığından günümüz teknolojilerinin de mekâna yansımalarının incelebileceği güncel bir örneği olan Cloud Atlas (2012) filmi, mimari algı açısından önemli olduğu düşünöülerek, okunmaya çalışılmıştır.

4.1. Örnek Film Okumaları Üzerinden Değerlendirme

Metropolis 1927 - Fritz Lang, New York kentinde yükselen çok katlı yapıların silüetinden etkilenerek, Alman Ekspresyonizminin eserleri arası giren Metropolis filmi, 1926'da çekmiştir. Mimarlık eğitimi almış olan Lang, filmin yapımında, Le Corbusier'in şehir tasarımlarını ve Antonio Sant Elia'nın Citta Nuova'sını incelemiştir (Ertem, 2010). 2026 yılında geçen filmde; gökdelenler ile donatılmış

kentin distopik kurgusu, sinema tarihinde sonraki bilim kurgu filmleri için simge olmuştur. Derin ekonomik farklılıkların oluşturduğu iki sınıfın çatışmasını konu eden filmde yer altında ve yer üstünde iki farklı şehir kurgulanmıştır. Proleter sınıf, yer altında makinelerle, sermaye sahipleri ve yöneticilerden oluşan kısım ise yer üstünde yaşamaktadır (Resim 3).

Yeraltı şehri gri tonları, dumanlı havası ve keskin rasyonel çizgileri ile bir makineyi andırmaktadır. Bu makine şehirde yaşayanların özel alanı tek tip lojman konutlarıdır. Konutları çalışma alanına bağlayan tüneller, basık ve karanlık atmosferiyle, bir cezaevi koridorlarını andırmaktadır. Bu koridorlar, taşıtlar olmadığından, yaya sirkülasyonunun ulaşım ağıdır. Geçiş koridorları, işçilerin makinelerin sürekliliğinden sorumlu oldukları çalışma mekânına bağlamaktadır. Modernizmin sadelik ve monotonluğunun eleştirisi gibi görülebilen, makine kentin sakinleri de tektip görünüşleri ve umutsuz yaşamları ile üst sınıfın refahı için sürekli bir devinim içerisindeyler (Resim 3). Sosyal mekânlar bulunmazken ibadet mekânının olması denetim mekanizmasının temsili göstergesidir. Yerüstünde yaşayanların mekânları ise makine kentin tersi bir görünümüdür.

Düşeyde gelişen yerüstü kentinin sakinleri, yer yer farklılıklar gösteren, cam ve çelikten tasarlanmış, keskin geometrik formlardaki megarüktürlerde yaşamaktadırlar. Burada yaşayanların, alt katmandan farklı olarak araç kullanımı olduğundan gelişmiş bir ulaşım ağı mevcuttur. Uçabilen araçların da yer aldığı bu ulaşım ağının, birkaç katmandan oluştuğu görülmektedir (Resim 3).

Düşeyde gelişim gösteren yapılar arasında, yüksekte devam eden otoyollar mimarlık ütopyalarının bir açıdan yansıması gibi okunabilir. Üst katmandaki kentin yöneticileri için Babil Kulesi metaforuyla diğer binalardan ayırt edici ihtişamlı farklılık gösteren merkez yapısı bulunmaktadır. Yer üstünde yaşayanların sosyal alanları mevcuttur. İnsanlar açık yeşil alanlarda eğlenirken görülmektedir. Genel hatları ile modern ve fütüristik kent imajı veren üst katman

ile işlevsel, tektip modüllerden oluşan, karanlık alt katmanın görünümüyle distopik mekân kurgusuna sahip olan Metropolis sonraki bilim kurgu filmlerinin teknolojik kentlerine altlık oluşturmuştur.

Resim 3. Metropolis Filmi- Kentten Görünümler-(Boake 2007 ve Film Kareleri)

A Clockwork Orange 1971 - Anthony Burgess'in aynı adlı yapıtından uyarlanan 1971 yapımı Amerikan filmidir. Filmin yönetmeni Stanley Kubrick'tir. Film geleceğin İngiltere'sinde bir grup gencin şiddet eğilimlerini ve otorite kurumlarının bu sorunlara getirdiği çözümler, distopik bir kurguyla anlatmaktadır.

Distopik kurgu bu filmde, mekânların işlev değişiklikleri ve abartılı düzenlemelerine zıt duran insan ilişkileri ile yaratılmıştır. Film boyunca; gençlerinin kullandığı sosyal alanlar, farklı ekonomik sınıftaki insanların yaşam alanları ve sağlık merkezi gösterilmekte ve bu mekânların farklılaşan misyonları anlatılmaktadır. Misyon değişikliklerinin belirgin olduğu alanlar sosyal

mekânlardır. Gençlerin kullandığı bu sosyal mekânlardan öne çıkanlar; renkli kadın figürlerinin ve müstehcen içki ekipmanlarının kullanıldığı şiddet karargâhı misyonunda “eğlence mekânı” olan bir bar, alışveriş mekânları ve çeteler arası çatışmaların yaşandığı eski bir tiyatrodur. Siyah perdelerle kaplı duvarlar, beyaz vücutlu, renkli peruklu kadın figürlü sehpa ve içecek makinelerinin bulunduğu Korova Milk Bar modernist bir mekânda, masumiyet ve suç/şiddet tezatlığını simgelemektedir. Mekân işlevinin dışına taşınarak yeni anlama bürünmüştür (Resim4). Şiddetin yansıtıldığı, misyonunun dışına çıkartılan başka bir mekânda eski bir sanat yapısı olan tiyatro salonudur. Gösterilen tiyatro salonunun sahnesi, mekân kullanımı olarak; yaratılan distopik dünyanın şiddet ve tecavüz olaylarının, müzikal atmosferle yansıtıldığı bir yerdir. Sosyal mekânlardan bir diğeri ise yoğun sıcak renklerin kullanıldığı, yapay aydınlatmaların yer aldığı ve birbirini tanımayan gençlerin iletişime geçtiği gösterişli alışveriş pasajıdır. Film de brüt ve masif kütlesi ile donuk ve sert bir simge olan, şiddete eğilimli kişilerin “ıslah” edildiği sağlık merkezinin amfisi de seminer alanı olmaktan çıkartılarak psikolojik işkence laboratuvarı olarak gösterilmektedir.

Farklı ekonomik sınıfa mensup olmalarına rağmen konutlarda kullanılan, donatı elemanlarından, sanatsal aksesuarlara, mekân bölünmelerinden, kaplama malzemelerine kadar sunulan seçimler, sıcak renklerde ve fütürist tasarımlarla gösterilmektedir (Resim 4). Filmde kurgu, klasik distopyaların, gri tonları ve karmaşık ulaşım sistemleri, katmanlaşan yaşam alanları ve kirli bir kent görünümünden uzaktır. Burada sıcak renklerin kullanıldığı ve modernist mekânların işlevlerinin farklılaşması, mekânın uğradığı anlam kaymasıyla yaratılan, distopik bir kurgu sunulmaktadır.

Resim 4. A Clockwork Orange Filmi- Kentten Görünümler (Film Kareleri)

Cloud Atlas 2012- David Mitchell'ın yazınsal eseri olan Cloud Atlas, Andy Wachowski & Lana Wachowski, Tom Tykwer yönettiği 2012 yapımı filmidir. Film altı farklı zamanda kurgulanmıştır. Filmin zaman aralığı 1849-2321'dir. Filmde 2144 ve 2321 yılları olmak üzere iki farklı döneme ait distopik gelecek kurgularını gösterilmektedir. 2144'ün Neo Seul'unun cyberpunk distopyası ve 2321'in dünyasının post-apokaliptik distopyası anlatılmaktadır. 2321 yılının distopyası, post-apokaliptik bir tür olduğundan; kıyamet sonrası dünyada, insanlar ilk yerleşik düzene geçmiş gibi yaşamakta çadır, enkaz ve baraka tarzı mekânlarda, barınmaya yönelik ihtiyaçlarını karşıladıklarından, mimari mekânlardan çok doğal çevre ön planda gösterilmektedir. Bu nedenle cyberpunk distopyasının mekânlarını incelemek, gelecek öngörülerini analiz etmeyi kolaylaştıracaktır. Kenti oluşturan diğer bir öge ulaşım sistemidir. Düseyde büyüyen kentler de ulaşım binalar arasında uçan taşıtlarla gerçekleştirilmiştir. Ulaşımın teknolojik gelişmelere paralel olan yapısı, değişimleri yansıtmaktadır. Kentte binalar arasında bulunan yüksek köprüler, ulaşım aksının bir parçasıyken, eski yollar

konumundadır (Resim 5). Yeni ulaşım aksı ise inşa edilmemiş, sınırlandırılmış yol simülasyonlarıdır. Bu yeni ulaşım aksı, manyetik bir alan gibi görünmekte, yatayda ve düşeyde hareket edebilen araçlar bir akstan diğerine geçebilmektedir (Resim 5). Üst katmanlarda hareket eden uçaklar ve arabalar, bina içlerinde veya aralarında bulunan boş alanlara park etmektedirler. Diğer bir ulaşım detayı da yükselen suların içerisinde cam ve çelikten devam eden tünellerdir.

Resim 5. Cloud Atlas Filmi- Kentten Görünümler (Film Kareleri)

Film de 2144'ün cyberpunk distopyası; eski Seul'un çoğunun sular altında kalmasından sonra kurgulanmış Neo Seul'de gösterilmektedir. Neo Seul kenti; ileri teknoloji olanaklarına sahip ancak sınıf ayrılıklarının yoğun olduğu, düşeyde katmanlaşmış yapısı, soğuk ve karanlık tonları ile sunulmaktadır.

Kent yapılarının sürekli düşeyde yükselmesi ile hiyerarşik sisteme göre katmanlaşan yaşam mekânları, klasik distopik dünyanın imgeleri olarak kullanılmıştır (Resim 5). Uçan sivil ve askeri araçlar üst katmanlar devam ederken, alt katmanlar da yaşayanların ise daha çok sokak kültüründe, yaya olarak ulaşımı sağladıkları görülmektedir (Resim 5). Üst katmanlar; yöneticilerin ve sermaye sahiplerinin yaşama ve çalışma mekânları ile klon işçilerin imal edildiği

fabrikalardan oluşmaktadır. Çelik konstrüksiyonlu bu yapıların cepheleri; masif çelik görünümü ve mega reklam panolarıyla kasvetli ve karanlık bir dünyanın görünümünü sunmaktadır. Üst katmanlarda, klon işçi üreten fabrikaların görünümü endüstri döneminin karanlık hangar tipi mekânları andırmaktadır (Resim 6). Bilimsel çalışma alanlarının, alışlagelen algıdaki büyük, hijyenik, kompleks işlevli ve güvenli laboratuvarların yerini seri üretim yapan fabrikalara almaktadır. Fabrikaların içerisinde bulunan biyotanklarda üretilen android robotların itaatkarlığına sahip klon insan-işçiler, imal edilerek üst sınıf insanların hizmetine gönderilmekte, belli süre sonra tekrar toplanıp, geri dönüşüm alanlarına getirilerek eritilip, işleme sokulmaktadır (Resim 6). İşlem neticesinde çıkan ürünler, yeni klonların besin kaynağı olduğundan, üretim-tüketim ilişkisi sürekli bir dengede tutulmaktadır. Yine bu işçiler, üst tabaka kişilerinin ve işletme sahiplerinin yanında kapsüllerde kaldığından, ayrı bir yaşama mekânlarına gerek kalmadığı gösterilmektedir.

Distopik kent vurgusu, şehrin alt katmanlarının dar ve kirli hücreleri ve büyük, penceresiz, soğuk renklerin hâkim olduğu yapıların görünümü ile arttırılmıştır. Alt katmanlar yaşayanlar, sahip oldukları uzak doğu kültürünü yaşam alanlarına yansıtan alt sınıf yerliler, göçmenler ve isyancılardan oluşmaktadır. Üst katmanlarda olmayan sokak oluşumları, bu sokaklarda ki açık yeme-içme mekânları ve barınma mekânları kültürlerinin devamlılığının simgeleridir. Alt katmanlarda yaşayan bireylerin konutlarında da iç mekân düzenlemeleri için sanal gerçeklik sağlayan farklı otomasyon sistemleri olduğu gösterilmektedir. Burada ki kullanıcılarda, duvarları, yerleri, donatı elemanlarını, pencereleri kendisi seçmektedir (Resim 6). Bu seçimlerde kullanıcılara özgürlük, sınırsızlık ve her an değişebilirlik sağlandığı görülmektedir. İç mimari tasarımlar, grafik programları ile sağlanmıştır.

Resim 6. Cloud Atlas Filmi- Mekânsal Görünümler (Film Kareleri)

Filmde diğer çarpıcı nokta mekân içi düzenlemelerdir. Üst katmanlarda yaşayanların sosyal mekânlarında bu durum ön plana çıkmaktadır. Kullanım alanlarının görünüşleri sanal gerçeklik sağlayan simülasyonlar ile farklılaşmaktadır. Oturma gruplarından, yiyecek-içecek hazırlama makinelerine, duvar-döşeme-tavan gibi sabit yapı elemanlarının kaplamalarına kadar her şey bir kumanda paneli ile değiştirilebilmektedir. Brüt ve karanlık görünen tüm yüzeyler, yapılan görüntü seçimiyle değiştirilmektedir. Klon işçiler sürekli olarak mekân içerisindeki kapsüllerde tutulmaktadır. Günümüzde konutlarda yaşama alanlarını oluştururken varsayılan odak noktalarının olmadığı görülmektedir. Yaşama mekânının şekillenmesinde rol oynayan televizyon gibi elektronik eşya kullanımı bulunmamaktadır. Televizyon, telefon ve bilgisayarların yerini hologramlar almıştır. Açıldığında şeffaf bir sınırlandırıcı üzerine görüntülerin ve bilgilerin yansıdığını gösterilmektedir. Genel olarak Cloud Atlas filminde, mekânların kullanım şekli; sosyal farklılıkları, hiyerarşiyi, yaşama şekillerini, teknolojik ve bilimsel gelişmeleri temsil ettiği distopik bir kurgu gösterilmiştir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Sosyal ve bireysel tepki olarak tanımlanabilen “İdeal düzen” fikri yazınsal alanda ilk ürünlerini kurgulayarak, ütopya kavramını oluşturmuştur. Yazınsal alanda kimliğini kazanan ütopyalar; kurgularını hedeflediği ideal düzen için gereken coğrafi yer ve bu yeri şekillendiren mimari unsurlar ile bağ içerisindedir. Üretim ve tüketim dengelerinin değişmesi ile toplumların yaşam tarzlarında yaşanan radikal değişimin sorunlarına çözüm önererek ortaya çıkan mimarlık ütopyaları; yazınsal olanı, düşünülünü/arzu edileni somutlaştırmaya çalışmıştır.

Son yıllarda disiplinler arası çalışmalar ön plana çıkmakta ve araştırmalar derinleşmektedir. Bu çalışmanın amacı da disiplinler arası ortak paydaya sahip olan mekân ve insan kesitinde ideali arama arzusu serüvenine bütüncül bir bakış açısı sunmaktır. Yazınsal olan ütopyalardan, görsel olan distopyalara kadar olan süreçte mekân kurgusunun etkisi ile ilgili bütünlüklü bir çerçeve ortaya koymaktır. İdeal düzen arayışına karşın ise aslında ideallerin zamana ve mekâna göre statik olmayan bir yapısı olduğunu vurgulamaktır. Her ideal ye ister yazınsal ister görsel olarak kurgulanmış olsun bir sonraki dönemde insanlığın karmaşık ve kaotik yapısı çeşitlenen fikir ve hayalleri doğrultusunda beğenildiği kadar eleştiri odağı da olmaktadır. Bu çalışma ile; ortak payda da buluşabilmek ve şartları iyileştirmek ve/veya sistemi eleştirmek amacıyla ortaya çıkan ütopyaların; üretenin ister birey ister kitle olarak algısı/beklentisi/hayal gücü ile şekillendiğinden distopyalara doğru evrildiği ya da sonrasında yöneltilen eleştiriler ile distopik özelliklere de sahip olduğu ortaya çıktığı ve mekân yaratımı ile aktarıldığı söylenebilir.

Edebiyat tasvirlerinde kullanılan mimari unsurların çözüm sürecine etki eden ütopyaların; bir sanat olarak ortaya çıkışı ile beraber sinema da görselleştirilmesi, görselleştirmelerin sistematikleşmesine olanak tanımıştır. Edebiyat tasvirlerinde kullanılan mimarlık, mekân yaratımları ile sinema filmlerinin kurgusuna etki etmiştir. Sinemada, gerçek ve kurgusal mekânların kullanımında yararlanan

mimari öğeler kimi zaman temsiliyet aracı, kimi zaman fon kimi zamanda yüklenen metaforlar ve imgelerle sosyal anlatım aracı olarak kullanıldığından, bilimkurgu filmlerinde; ütopyik dünya tasvirlerinin yaratımı bu kullanım şekilleri ile oluşturulmuştur. Bilimkurgunun gelişimiyle gelecek öngörülerini ele alan filmler, yazınsal ve mimari ütopyalardan etkilenmişlerdir. Gelecek tasvirlerine yönelik ütopyik fikirler, bilimkurgu filmlerine; var olan mimari akım ve tasarımlardan esinlenilip, yapım sürecindeki aktörlerin hayal gücü ile birleştirilerek yansımıştır. Ütopyalardan, bilim ve teknolojinin getirdikleriyle beslenen bilimkurgu edebiyatının sistematik olarak görselleşmesi, toplumsal sorunlara ve sistemlere sunduğu eleştirel bakış açısı yaygınlaştıkça distopyik kentler öne çıkmıştır. Distopyik kurgularda yer alan, mimari ürünlerden ve fikirlerden esinlenmeler, bilimkurguda yer edinmiş ve sinemada deneyimlenme imkânı bulan mimari mekânlar yeni bir sürece girmiştir. Çalışma kapsamında incelenen örnekler göstermiştir ki dönemin mimarlık ütopyaları bilimkurgu filmlerinde yer almaktadır. Görselleşen ve deneyimlenen distopyik mekânlar, toplumda yaratılmak istenen algı ve bilinci yönlendirmede temsiliyet aracı olarak kullanılmıştır. Ütopyaların 20.yy ve sonrasında distopyalara dönüşmüş ve bir önceki ütopyaların ideal olduğu fikri eleştirilmiştir. Yaşanan savaşlar, ekonomik buhranlar, devletler arası güç yarışları, sömürge faaliyetleri ve küresel ısınma gibi doğal dengenin bozulması, enerji kaynaklarının tükenme riski gibi süreçlerin, toplumlarda yarattığı travma ve zorlu yaşam koşullarına eleştirel tepkileri içeren sinema, mimarlık ve edebiyat kendi ütopyalarını kullandıkları “dil” ile yaratmışlardır. Günümüzde, bu süreçleri değerlendiren tasarımcılar tarafından daha iyi bir dünya için ortaya atılan ekolojik kent önerileri, enerjisini üreten akıllı binalar, kendini yenileyen malzemeler, deneysel aşama da kalsa da genetik mimarlık fikri, teknolojinin esnek ve sınırsız kullanım imkanları sunduğu hiperuzay mimarlığı, distopyaların gerçekleşmemesi, ideal ortamı yaratabilme kaygısı ve öngörüsü ile ilerletilen farklı mimarlık yaklaşımlarının çalışmalarıdır. Günümüzde birer ütopya olarak

değerlendirilebilen; genetik mimarlık ve siberuzay mimarlığı gibi yaklaşımlar, teknolojinin geldiği nokta/geçirdiği süreç ve insanoğlunun zihinsel evrimi düşünüldüğünde şu an bilimkurgu olarak hayal ettiğimiz dünya bize çok uzak görünmemektedir. Edebiyat, sinema ve mimarlıkta üretim aktörleri ile yansıtılan fikirlerin uygulanabilirliği ancak tüketimin aktörlerinin etkinliği ile mümkün olabilir. Toplumsal algının yönlendirilmesi, fikirlerin yaygınlaşması ve karamsar gelecek tablolarının uyarıcılarını dikkate alarak oluşturulacak bilinçlenme ideal düzen fikrine yakınlaşma sağlayabilir. Son söz olarak, “İdeal düzen” fikirleri her ne kadar ütopyik/distopik olarak ortaya çıksa/şekillense de yazınsaldan görsel somutlaştırmaya kadar; her ütopya, ulaşabilirliğine dair kendi hayalini yaşatmakta, bulunulan çağın dinamikleri ile yersiz/evrensel/geçici mekânsal düzenlerinin gerçekleşmesi halinde bitmekte ve başka ütopyalara türetmektedir.

Geriye kalan ise bize sunulan geleceğe ne kadar hakimiz ve bilinçli şekilde yönlendirmek için yapabileceklerimiz nelerdir?

KAYNAKÇA

- Akkuş, A, C. (2008). *Sinema ve Kent*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akşit,O,O. (2012). *Bilimkurgu Sinemasında Teknokültürün İnşası*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Akyıldız, Ö. (2012). *Mimari Mekânların, Sinemanın Kurgusal Mekânları Üzerine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Allmer, A. (2010). *Sinemada Mimarlık, Sinemekân*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Alvarado, R.G. (2008). Analysis of Filmmaking Techniques for Architectural Animations, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 25,2, 133-149.
- Alver, K. (2009). Ütopya: Mekân ve Kentin İdeal Formu. *Sosyoloji Dergisi*, 18, 139-154.
- Aydın, E, D. (2004). *Bilimkurgu Sineması Yapım Tasarımı Sürecinde Bilgisayar Teknolojilerinin Kullanılması*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Başaran, T. Y. (2007). *Soğuk savaş sonrası bilimkurgu sinemasında distopik sistemler ve kontrol mekânizmaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayartan, M. (2009). Ütopyalarda Coğrafi Mekân. *Sosyoloji Dergisi*, 3, 18, 69-95.
- Boake, T.M. (2007). Architecture and Film: Experiential Realities and Dystopic Futures. Waterloo University. 27 Aralık 2014 tarihinde Lisankinch veritabanından alınmıştır.
- Bozdoğan, M. (2008). *Sinema kavram ve tekniklerinin mimari tasarıma etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Canbaz Yumuşak, F. (2012). Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği. *Bilig*, 2, 61, 47-70.

- Doğay Örs, A. (2001). Sinematografi ve Mimarlık. *Arredamento Mimarlık*, 11, 73-79.
- Dürüşken, Ç. (2012). Uzaklarda Bir Diyar: Civitas Solisa. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3,18, 15-24.
- Düşteğör, P. (2011). *Sinema ve Sinema Mekânlarının Tarihsel Gelişimi ve İstanbul İlinde Yer Alan Sinema Mekânlarının İncelenmesi: Alışveriş Merkezleri Üzerine Değerlendirme Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Engels, F. (2013). *Ütopyadan Bilime Sosyalizm*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Ergin, S. (2007). *Mimarlık Ve Sinema Etkileşiminin Sinemasal Mekâna Etkileri ve Nuri Bilge Ceylan Sinemasından Bir Örnek : "Uzak"*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Erol, V. (2013). *Bilimkurgu Sinemasında Distopya ve Siberpunk Çerçevesinde Dönüşen Gelecek Tasvirleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ertem, Ü. (2010). *Sinema ve Mimarlık Etkileşiminin Örnek Kara Filmler Üzerinden İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gülüş, İ. (2006). *Sinemada Görsel Zaman ve Mekân Kurgusu*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Hacıhasanoğlu, I. (2013). *Mimarlık ve Ütopya Ders Notları*, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- İnce, E, T. (2007). *Mimarlık Sinema İlişkisinin Sokak Mekânı Üzerinden İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaçmaz, G. (2001). Fellini Sinemasında Mekân ve Mimarlığa İlişkin Temalar, *Arredamento Mimarlık*, 11, 97-102.

- Kayaarası, T. (2011). *Yeni Türk Sinemasında İstanbul Kent İmgeleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Konca, G. (2011). *Bir Mitin İki Ucu: Kent Ve Sinema*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kubrick, S. (Yöneten) (1971) *A Clockwork Orange* [Sinema Filmi].
- Lang, F. (Yöneten) (1927) *Metropolis* [Sinema Filmi].
- LoBrutto, V. (1992). *Interviews with Film Production Designers*. Westport, USA: Praeger Publishers.
- Monaco, J. (2011). *Bir Film Nasıl Okunur*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Neumann, D. (2000). *Film Architecture: Set Designs Metropolis To Blade Runner*. London, UK: Prestel Publishing.
- Omay, M. (2009). Ütopya Üzerine Genel Bir İnceleme. *Sosyoloji Dergisi* 18, 1-14.
- Özakın, Ö. (2001). Bugünün Dünyasını Geleceğe Yansıtma. *Arredamento Mimarlık* 11, 82-7.
- Özen, G. (2006). *Bilim Kurgu ve Etki Alanı Üzerinden Geleceğin Yapay Çevrelerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, M. (2008). *Sinematografik Kentler, Mekânlar, Hatıralar, Arzular*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Reyhanoğulları, G. (2012). Türk Edebiyatının İlk Bilim-Kurgu Öyküleri ve Orhan Duru. *Turkish Studies*, 7, 3, 2183-2197.
- Sarı, T. (2010). *Türk Sinemasında Sosyal Yaşam Kurgusunun Mekân Kurgusuna Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Sayar Güntan, S. (2007). Sinema Aracılığı İle Mimarlığın Sunumu: Wall Street – Borsa (1987) Filminin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, D., Demir, H., Halifeoğlu, F. M. ve Işık, N. (2019) Diyarbakır'ın Kentsel Gelişiminde Kent Sinemalarının Rolü. *Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8,1 1-7.
- Tykwer T, Wachowski A ve Wachowski L, (Yöneten) (2012) Cloud Atlas [Sinema Filmi].
- Treli, İ. (2001). Sinema ve Kentsel Mekânın Dönüşümü. *Arredamento Mimarlık* 11, 68-72.
- Tüzün, S. (2008). *Türk Sinemasında Mekân: Tek Mekânda Geçen Filmler*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tunçok, M. (2010). *Kişisel Mekânın Mimari Temsillerinin 1990 Sonrası Temsillerinin 1990 Sonrası Teni Türk Sinemasında Seçilmiş Filmler zerinden Çözümlemesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- lker, Ş, Ş. (2011). *Mimarlık ve Sinema Ortak Alanında Zamansallık ve Gelecek Mekânları*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yücedağ, İ. (2011). topyalar ve Toplum Sınıflamaları İlişkisi zerine, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8, 1, 199-212.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Utopias, which have started to be used in literature, in other words, the idea of the ideal order in the absence of the place, and the Industrial Revolution, which changed the balance of production and consumption, started to be used intensively after the harms of society. In this period, the deepening of class differences and the chaos environment created by them were analyzed and criticized by social utopians, city designers and architects, and concrete solutions were tried to be presented. The designs of the city and city modules and the utopian fiction have evolved towards embodying. The designs that started with this period and shaped with the problems encountered afterwards remained as sketches or individual constructions. Considering the dynamics that the production patterns, energy sources, environmental balance and authority powers constantly change and have changed, it is seen that utopian ideas took place in architectural trends and formations in the 20th century and beyond. Architecture, which is based on the need for shelter, changes with the cultures, beliefs, social and economic conditions, wars, use of energy resources, production/consumption patterns and geographies of societies. Continuously changing and developing architectural approaches have started to represent different formations and ideas by shaping the ideal order with the effect of utopian ideas, the process of creating in the ideal space with the variations of the future. The expressions put forward through representation need to be embraced in the society in order to create an awareness of the future and to spread new ideas and formations. For this reason, while examining the utopian space setup, the ideas of cinema art and architecture, which are the most common and effective communication and perception orientation tool used by societies in different geographies and cultures, were examined.

Method

A literature review was conducted for the first part of the study. The space fiction of the utopias emerging and developing in the literature are mentioned. How visualized utopias find their place in architecture and prominent designs are given. Spatial change and properties for the utopian and dystopic future constructions developing in different periods in science fiction cinema, another step of visualization, are explained through selected sample films.

Findings (Results)

It has been revealed that utopian ideas correspond to dystopic spatial arrangements in the future. Thus, it was observed that there were changes both in the city scale and in the building scale. It is observed that transportation systems and spatial decomposition in the urban scale, and complexes with new functions specific to the number of floors, facade technologies and dystopian constructions in the building scale. In addition, data on the use of technological smart systems in residential arrangements have been revealed and an integrated framework has been created.

Conclusion and Discussion

The idea of "ideal order", which can be defined as social and individual reaction, has created the concept of utopia by constructing its first products in the literary field. Utopias, which have gained their identity in the literary field, are in connection with the geographical location required for the ideal order that their fiction targets and the architectural elements that shape this place. The architectural utopias, which emerged by offering solutions to the problems of radical change in societies' lifestyles with the change in production and consumption balances, tried to embody the literary and the thought/desired.

With the emergence of utopias as an art, the visualization of the architectural elements used in the depictions of literature in the cinema allowed visualization to be systematic. Architecture, used in literary descriptions, influenced the fiction of cinema films with space creations. Since the architectural elements used in the use of real and fictional spaces in cinema are sometimes used as a means of representation, sometimes as a backdrop, and sometimes as a means of social expression with loaded metaphors and images, the creation of utopian world depictions was created with these uses. Architectural spaces in dystopian fiction, inspired by architectural products and ideas, have taken place in science fiction and have the opportunity to experience in cinema have entered a new process. The examples examined within the scope of the study showed that the architectural utopias of the period are included in science fiction films. Dystopic spaces that are visualized and experienced, have been used as a means of orientation and representation, to perceive and consciousness desired to be created in the society. Utopias turned into dystopias in the 20th century and beyond. Cinema, architecture and literature have created their own utopias with their "language", which includes critical responses to processes such as wars, economic depressions, interstate power races, colonial activities and global warming, such as disruption of natural balance, and the risk of exhaustion of

energy resources, and trauma and difficult life conditions in societies. Although the ideas of "ideal order" remain utopian, every utopia, from literary to visual concretization, lives its dream of its accessibility, it ends up and derives other utopias in case of irrelevant/universal temporary spatial arrangements. What remains is how much our rights to the future presented to us and what we can do to guide.